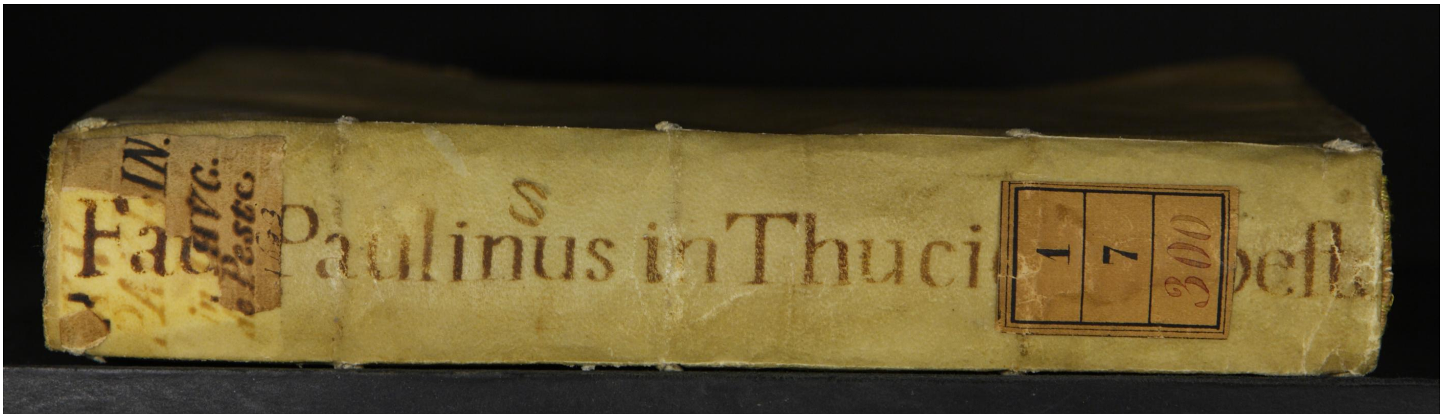

Paulinus in Thuci
1
7
300

XV

PAVLIN
in THVC. de
Perse

PRÆLECTIONES MARCIAE,

siue Commentaria

IN THVCYDIDIS HISTORIAM, SEV NARRATIONEM,

DE PESTE ATHENIENSIVM.

EX ORE

FABII PAVLINI VTINENS. Philosophi, ac Medici,

IN VENETO GYMNASIO ad D. Marci Bibliothecam,

EXCEPTA, ET EDITA.

AD EXCELLENTISS. III. VIROS, Veneti, Patauiniq; Gymnasij.

Cum triplici indice: vno Quæstionum: altero Auctorum: Tertio rerum Memorab.

CVM PRIVILEGIIS.

VENETIIS, M D CIII.

Apud Iuntas.

MIS MIS

ILLVSTR. ET EXCELL.

III. VIRIS

VENETI, PATAVINIQ.

GYMNASII:

SENATORIBVS AMPLISS.

M. ANTO. MEMMO D. M. PROC.

FRANCISCO MOLINO }
ANTONIO PRIOLO. } *EQQ.*

VOLVMEN HOC

Marciarum Prælectionum

FABII PAVLINI PVB. D.

SVO QVASI IVRE ILLIS DEBITVM

SVMMA AVCTORIS VOLVNTATE,

DATVR, DICATVR, DONATVR.

IN THVCYDIDEM DE NARRATIONE Pestilentiæ.

SENATOR, Imperator, & Medicus idem est
Atq; Historicus? vnus tot in varias abit
Facies virorum? totque partes sustinet?
Venena Circes ne hausit? est ve Proteus,
Repente qui mutetur in varium caput?
Circæa non venena, non hic Proteus,
Sed pharmacum virtutis, & savientiæ
Amara priscæ pocula hausit, improbo &
Labore, diuina indole ingenij, & ope
Est artis assecutus, vt fieret quasi
Deus, qui in omni parte late excelleret,
OLORI propago Regis Attici potens.
Ni credis, experire, partem hanc perlege
NARRATIONIS PESTILENTIS vnicam,
Nescire te iurabis, an præstantior
PHILOSOPHVS, an MEDICVS, an ORATOR siet.

STVDIOSIS IVNTAE S.

HERCVLEM ferunt (vt recitat Eustathius in Hom.) cum colligeret exercitum profecturus Ilium ad vindicandam Laomedontis perfidiam, qui sibi promissos equos ob seruatam Hesionem filiam à monstro Cete, nolebat persoluere, petijt à Lycimnio, vt eius filium Argiuum sibi socium, ac familiarem daret in ea profectione, cumque Lycimnius se id facturum negaret, quòd alterum filium sub ipso Hercule apud Lacedæmonem amisisset, veritus, ne hoc quoque vnico iam relicto, orbaretur, Hercules iureiurando pollicitus est se eum reducturũ, ac illi restituturum, cumque hic (vt fit) forte fortuna concidisset in itinere, Hercules, vt quoquo modo iureiurando solueretur, ac promissa patraret, combussit cadauer Argiui, (vnde mos primum inuectus in Græciam mox comburendi corpora) & cineres patri atq; ossa in vrna collocata reddidit: idem nos illum imitati hoc tempore facimus, in alio genere; eramus olim polliciti vobis nos

præ-

præstituros Galeni libros pestilentes, hoc est, illius in Thucydidis pestem commentaria, de quo extant quorundam indebitæ querelæ, cumque adhuc desiderentur eorum culpa, qui nobis, pro libris promissis, dederunt verba; ne eadem vobis diutius data doleatis, quo possumus pacto, promissa patramus, & pro Galenicis in Thucydidem Commentarijs, quæ non extant, & reperiri non potuerunt, damus vobis hunc FABII PAVLINI in eandem THVCYDIDIS pestem prælectionum Marciarum librum, quas habuit in Veneto Gymnasio ad D. MARCI Bibliothecam, vnde nomen adeptæ, in quo græcas literas profitetur, vt in altero latinas, & studiosus quidam auditor, atque accuratus sedulo excepit, nobisq; tradidit, vos interim quoq; Galenici libri desiderium, huius Commentarij lectione lenite, ac valete.

INDEX QVÆSTIONVM, ET DVBITATIONVM,

Quæ vel attinguntur obiter, vel explicantur ex industria in his Libris.

Index Quæstionum, & dubitationum Primi Libri.

vt

Finis Quæstionum Libri Primi.

INDEX QVAESTIONVM, ET DVBITATIONVM,

SECVNDI LIBRI.

Finis Quæstionum Libri Secundi.

INDEX AVCTORVM qui citantur in his libris.

Da-

FINIS.

INDEX RERVM
MEMORATV DIGNARVM,
quæ in his libris continentur,

In quo, numerus, paginam, literæ, p. principium, m. medium, f. finem paginæ significat.

A

B

Ca-

C

à Co-

D

E

Febres

G

H

Hiſto-

N

Q

R

S.

T

V

Finis Indicis Rerum Memorabilium.

ERRATA

ERRATA, QVÆ IN RELEGENDO animaduertimus, ſic corrigito, præter hæc ſi quod deprehenderis pro tua prudentia, vel emendabis, vel condonabis.

			Lege.
IN Epiſtola ad ſtudioſos verſ. 6.		petijs	petÿſſe
18	22	commemotat	commemorat
	33	ἀσηνήθη	ἀσυνήθη
26	7	& contra	& alij contra
59	24	Pananthenia	Panathenaico
88	13	quamq;	quamquam
87	36	παρθένυς	παρθένυς
97	24	de f. peſtileti	de f. peſtilenti
104	37	Euſepius Pamphilus	Euſebius Pamphili
109	15	eſt internum, alterum internum.	e. internum, alterum externum.
110		in margine cont. ex contagio	cont. ex contactu.
131	35	ἐπιδεύματα	ἐπιτηδεύματα
137	3	ψαπες	ψαντες
142	5	Dem. phalerius	Dem. phaleraus
143	21	non conſenit	non conſentit
151	34	τε ντὸ	τὲ τὸν
166	36	gypſos ſcilicet	gypſo ſcilicet
184	39	duo ſigna	duo ſignificata
189	19	cauſa coniuncta	cauſæ coniunctæ
190	17	putredidem	putredinem
	19	partibus iliis conſent.	partibus illi conſent.
197	15	ὐδόπῶς	ὐδεπῶς
210		in marg. reſcripta	deſcripta
211	24	peſtilentiam	peſtilentiam
	30	τῦς	τοὺς
213		vocant	vocat
	37	παραπλησιῷ	παραπλησίῳ
214	3	in hanc	in hac
215	20	hus euiuſculis	his leuiuſculis
	22	imbecilliati	imbecillitati
286		in magnificata	magnificam
	4	longitudod	longitudo
219	39	quoddammodo	quodammodo
223	20	ex Theophilo	ex Philotheo
225	20	dico inuenis	diu in venis
240	23	oris patribus	oris partibus
241	24	tetet & grauo	teter & grau.
244	26	ſcriptone	ſcriptorum
247	33	in calid. inquit	in calid. in quibus
249	23	Paroxyſini	paroxyſmi
250	33	Broucochele	Bronchocele

mor.

Page	Line	Error	Correction
255	39	mor.ventriculi	mor.oris ventriculi
256	1	quę ventriculum	quę os ventriculi
	16	ſitus ventriculus	ſitum os ventriculi
258	1	βήλλεσθαι	ἢ βάλλεσθαι
	14	ſ.lectionis	ſectionis
269	26	citat vero locum	citat locum
277	3	ſtagultuſq; frequens	ſingultusq. frequens
	33	febri ſin ſingultuoſa	febris ſingultuoſa
279	7	γίνετι	γίνεται
281	3	ſingultum demum	ſingultus demum
284	9	in comcuſſione	ex concuſſione
286	12	Duo hic	Dua hic
	24	in homnie	in homine
293	17	nix pręſertim	nixi pręſertim
294		in marg corpus humidum	corpus liuidum
300	12	omnes vere	omnes vero
301	38	εν σηνεχεσι	ἐν συνεχέσι
302	14	ἐξανθήμλα	ἐξανθήματα
	25	rotunda	rotundas
308	19	hunc ocum	hunc locum
311		in margine ex diaph.inflammata	ex diaph.inflammato
316	16	ἀμελειὰ	ἀμελεία
	23	ἐε ὁμοίῳ	ἐν ὁμοίῳ
317		in cont.2. ἐπέγειτο	ἐπέκειτο
320	1	Lucretius	Lucianus
		ἐμος	ἐμὸς
324		delectari: vero	delectari vero
333		corde vicin,	corde vicino,
338	8	θανμασὸν	θαυμασὸν
339	16	fit fluxit	fit fluxio
334	11	ἀνύσατο	ἀνίσατο
342	36	ſp.quatuor dierum	ſp.quatuordecim dierum
360	15	excicati	excitati
384	31	ανθρωποφγίαν	ἀνθρωποφαγίαν
386	2	delaratis	& declaratis
389	37	remuneratioua	remuneratione
407	24	taphanus	raphanus
408	4	pręter Theophilum	pręter Theophraſtum
	31	περιεσώθησα	περιεσώθησαν
414	27	attrhatur	attrahatur
419	36	in ædipo	in Oedipo
421	26	μάδισις	μάδησις
422	14	à philoſofo	à philoſopho
423	36	abſciſſionem extr.	abſciſſio extr.
428	22	cibum verſantes	cibum auerſantes
438		in marg.lanientia	lenientia
439	39	drag.iiij.	vnc.iiij.
	16	lib.v.	lib.5.
	13	lib.v.	lib.5.
	14	lib.v	lib.5.

porta

449	24	porta aut fen.	porta & fen.
452	1	παν]ὸς	παντὸς
466	22	aliud habent	alium habeat
474	27	Boetia	Baotia
477	in marg.	an pudet ſit	an pudor ſit
487	2	ὐκ εἶσσον	ὐκ ἦσσον
500	in marg.	peſtis auctis	peſtis aucta
501	30	ex pyrato	ex pyrao
502	9	pagos os vicos	agros, & vices
503	6	περιέχοντες	περιέχοντος
504	29	περιὲχοντες	περιέχοντός
506	33	florentia denis	florentia donis
508	6	aer ſimplex	aer non ſimplex
509	in margine	aet ſuff.	aer ſuff.
	25	gli bumori	gli humori
	26	per tale incendij	per tali iucendij
	32	apud aliud q.	apud alium q.
518	16	tamquam mercitari	tamquam in exercitati
527	19	in Parrochi	in Patrocli
538	9	quod liceret	quoad liceret
541	39	antiquiſſi è doctus (vt	antiq. è doctis genus (vt
562	7	anconomia	& œconomia
568	in marg.	nota de fut. &c. tollenda, &	reponenda f 564. p
570	35	in perman. veto	in perman. vero
572	2	verſibm ſolitis	verſibus ſolita
573	28	vos laedamonij	vos lacedamonij
578	23	nar. Galenus	nar. Galenus accidiſſe
587	37	ἀνυδρὰν	ἀμυδρὰν
593	1	AZaxerſes	Artaxerxes
594	in marg.	loca p. frequentior	loca p frequentiora
599	30	oblato	ablato.

IN THVCYDIDIS HISTORIAM DE PESTE ATHENIENSIVM

Marciarum Prælectionum FABII PAVLINI.

Præfatio Libri Primi.

In qua tria potissimum tractantur. Definitur Historia. Comparatur Thucydides Historicus cum Hippocrate Medico. Causæ pestis omnes, vnde oriri soleat, exponuntur.

INTER omnes, qui aut Græcè, aut Latinè Historiam conscripserunt, aut aliquid aliud literarũ monumentis consignarunt, nemo, omnium doctorum hominum consensu, elegantius, aut melius pestilentiam descripsit, quàm Thucydides, qui illius mala, & ærumnas, addo etiam causas, quantum homini non medico, aliud agenti, & quasi per transennam prætereunti, licuit, ita diligenter, & accuratè est persecutus oratione, vt non modo omnes homines eruditos, sed ipsos etiam medicos in magnam sui ingenij, & eloquentiæ admirationem traduxerit, & potissimum Galenum Medicorum, cum ab Hippocrate discessimus, facilè Principem, qui hanc illius Historiæ partem sæpius citat, cum Hippocrate medicorum Principe comparat, & suis demum Commentarijs, quod de solo fecit Hippocrate, illustrauit, quæ non extant.

tant. Cùm verò nunc in ForoIuliensi Patria mea grassetur, & sæuiat pestis, & illius metu sint omnium animi consternati, operæpretium me facturum sum ratus, si hoc anno hanc vobis Thucydidiæ historiæ partem cum Epidemicis Hippocratis, qui eandem descripsit in tertio, conferendo explicarem, vt cognitis illius incommodis, & sæuis (vt Græci Medici loquuntur) symptomatis, cautiores deinde simus in ea vitanda, & auertenda, & exploratis causis, vnde soleat proficisci, ad illius seminaria auerruncanda, & propellenda doctiores. Et cùm in hoc titulo nostræ prælectionis THVCYDIDIS HISTORIA, DE PESTE ATHENIENSIVM tria contineātur, genus scriptionis, quod est Historia, Scriptor, qui Thucydides, & Argumentum, quod est pestis, paucis vobiscum hodierna die, & familiariter agam de Historia, Thucydide, & pestis ortu. Historia variè à multis describitur, sed ego aliorum prætermissis definitionibus vnam afferam ex varijs verbi Historiæ notationibus, & etymo depromptam. Plato in Cratylo dicit appellatam Historiam, quòd ἵστησι τὸ ῥοῦν, idest, sistit labentium rerum fluxum. Suidas ab εἴδειν, quod est videre, deducit, vnde ἱστορίαν ponit, pro θέαν, idest, inspectionem, quòd sit rerum, quæ vidimus, explicatio, quare Gellius ita definiens pronunciat. Historia Græcè significat rerum cognitionem præsentium, & in hoc autumat differre historiam ab Annalibus, quòd, cùm vtrumque sit rerum gestarū narratio, earum tamen præcipuè rerum sit historia, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret, alij ab εἴδω, idest, scio, quod sit quasi εἴδησις, idest, cognitio, & scientia, vel quasi ἴσωρ εἰδώς, idest, testis sciens, hinc à Cicerone definitur testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis, quidam ab ἱστορέω deducunt, quod plura significat, quæ omnia historiæ conueniunt, visere, lustrare, seu peragrare, & cognoscere loca, quare ἱστορία apud Græcos pro visendi, & cognoscendi studio ponitur, memoriæ prodere, sciscitari, & sciscitando cognoscere, postremò sub oculos ponere, & quasi proponere spectandum aliquid; quæ omnia sunt munia historiæ, & historiam scribentis. Ex quibus vocabuli notis communem omnibus historijs elicio definitionem, quòd Historia sit rerum siue à Deo, siue à natura, siue ab hominibus gestarum, quas qui narrat, aut ipse vidit, & in-

Quid sit historia.

dagauit, aut diligenter ab alijs ſciſcitatus cognouit, ad reparandum memoriæ fluxum accurata, & breui oratione explicatum teſtimonium. Plura verò ego inuenio genera hiſtoriarum, quæ à perſonis, quæ illa tractant, nuncupabo, Theologicum, Philoſophicum, Philologicum, Grammaticum, Medicum, & horum ſingula in complura genera ſubdiuiſa. Theologicum duplex, aut enim de rebus diuinis agit, vt Moſes, & Euangeliſtæ, aut hominum facta ad Dei cultum ſpectantia preſequitur, vt qui in Eccleſia Martyrum, ac Sanctorum hiſtorias, & geſta, vt qui Annales Eccleſiæ exponunt, quod elegantiſſimè noſtra tempeſtate fecit Cæſar Baronius Cardinalis. Philoſophicum quoque bipartitum; aut enim ſimplicia vniuerſę naturæ opera literarū tradit monumentis, vt cum de principijs, de cælo, & elementis, de anima agit, quare Ariſtoteles in primo de anima, illius ſcientiam vocat hiſtoriam, & alibi diſputationem de philoſophia naturali vocat τῶν μεγίστων ἱστορίαν, ideſt, maximarum rerum hiſtoriā, & in ſecundo de cælo dicit τὴν πλείστην περὶ φύσεως ἱστορίας magnam partem hiſtorię naturalis, aut mixtorum, atque compoſitorum corporum naturas explicat, & indagat, vt idem Ariſtoteles aperto titulo inſcripſit libros de hiſtoria animalium. Philologicum rurſus in duo ſecatur; aut enim Philologus, & Scriptor rerum ſenſu carentium naturas exponit, vt Plinius, qui naturalem hiſtoriam ſuum illud opus appellauit, vt qui cæli, & mundi regiones, & locorum deſcriptiones complectuntur, Chorographias, Topographias, Chronologias, & alia huiuſmodi, aut hominum actiones narrat, haſq; vel publicas, vt Rerumpubl. geſta, Imperia, Regna, pugnas, & ſimilia, vt Thucydides, vel priuatas, vt qui vitas pręclarorum virorum memoriæ, & ſcriptis produnt, vt Plutarchus. Grammaticum verò genus, à nullo adhuc eorum, qui de hiſtoria verba fecerunt, quod legerim, animaduerſum, ipſum quoque in duo partitur, vt præclarè annotauit auctor Etymologici his verbis: ἴστον δὲ ὅτι ἱστορία διττή ἐστιν. ἔστι γὰρ ἡ χρῆσις, ἥτις ὡς ὕλη ὑπόκειται τῇ ὀρθογραφίᾳ, λέγεται δὲ ἱστορία, καὶ ἡ μαρτυρία τῶν ἀρχαίων, καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν, ἥτις καὶ ὄργανον ἐστὶ τῆς ὀρθογραφίας, ideſt, ſciendum verò, quòd duplex eſt hiſtoria; eſt enim vſus, qui tanquam materia ſubijcitur orthographiæ, dicitur porrò & hiſtoria teſtimonium veterum, & illu-

Hiſtoriarum genera quinque.

ſtriurn virorũ, quod quaſi organum eſt orthographiæ. Quattuor enim, eodem auctore, ſunt apud Grammaticos regulę, & canones orthographiæ, ἀναλογία, quæ eſt Grãmaticarum regularum traditio, διάλεκτος, quod eſt γλώσσης ἰδίωμα, linguæ idioma, & proprietas, ἐτυμολογία, quod eſt notatio verbi, & poſtremò hiſtoria, qua vtuntur, cùm nequeunt rationem inuenire per alia inſtrumenta, & eſt vel παράδοσις, & vſus, vel teſtimonium ueterum, ut diximus. Medicum poſtremò genus hiſtorię in quinque diuiſum partes, ſiue ſpecies inuenio, quæ nullus, ut puto, ante nos enucleatè declarauit, aut animaduertit. Primum eſt Anatomicũ, quod inciſorum corporum inſpectione naturæ myſteria explicat, ut fecit Rufus, Galenus, Meletius, Theophilus, Auicenna, & ex recentioribus propemodum infiniti, Mundinus, Carpus, Nicolaus Maſſa, Veſalius, Platerus, Columbus, Valuerdus, Andręas Laurentius, Archangelus Picolhomineus, & alij complures: qui omnes hiſtoriã perſequi humani corporis profitentur. Phyſiologicum alterum, quod tum in ſimplicium rerum, & medicamentorum, tum etiam compoſitorum uiribus, & naturis enucleandis eſt occupatum, quo in genere ſunt Galeni ſcripta de ſimplicium medicamentorum, & de compoſitorũ facultatibus, per genera, per loca, Dioſcoridis ſcripta, & aliorum innumerabilium. Tertium eſt Pathologicũ, quod in morborum explicandis ideis, ſignis, & curationibus uerſatur, & uel generatim id præſtat, ut Arabes fecerunt, & Galenus de locis affectis, uel ſingulorum, quæ in aliquo alicuius morbo euenerunt commemorationem continet, ut fecit Hippocrates in Epidemicis ęgrotorum hiſtorijs, uulgo Medici caſus appellant. Quartum eſt Hermineuticum, ideſt, ad interpretandum accommodatum, quod continet ea, quæ Medici ueteres, uel alij in arte præſtiterunt. Huius meminit Galenus in Epidemicis, ubi explicans illas literarum notas, quæ ſingulis fuerant hiſtorijs ægrotorum à Memnone quodam Sedita ueteri Medico affixa, uidetur innuere, hanc antiquitatis medicæ, & uetuſtatis memoriam Interpreti Medicorum neceſſariam. Poſtremum genus eſt Empiricum, quo ſcilicet Empirici utebantur, de quo Galenus ſæpius meminit in libro de ſectis, de optima ſecta ad Thraſybulum, & de ſubfiguratione Empirica.

Hiſtoriæ medicæ partes plures.

rica. Erant uerò tria genera Empirices medicinæ, περιπτώσις, seu περιπτωτικὸν, αὐτοσχέδιον, & μιμητικόν. Primum erat, cum aliquid inueniebatur experientia, in quod fortè fortuna præter uoluntatem ἀβουλήτως incidissent. Secundū cùm ad alicuius rei experientiam dedita opera ἑκόντες se conferrent per somnia admoniti, uel aliunde ducto arbitrio. Tertium cùm lædentium, uel iuuantium periculum faciebant aliorum imitatione, qui uel natura, uel fortuna, uel aliquo alio consilio ea essent experti; tribus porrò utebantur theorematis, & instrumentis, τηρήσει, idest obseruatione, ἱστορίᾳ, idest historia, & μεταβάσει τῇ τοῦ ὁμοίου, idest transitu ad simile. Obseruationem uocabant, quicquid uel discenda, uel facienda medicina obseruassent, quorum unumquodque uocabant θεώρημα, idest præceptum, horum complurium collectionem ἄθροισμα, idest congestū, quod idem rursum à propria inspectione uocitabant αὐτοψίαν, horum uerò omniū ἐπαγγελίαν, idest pronunciationem, & explicationem dicebant historiam, in qua re diligenter obseruabant ea omnia, quæ acciderent symptomata, & horum omnium animaduersionem uocabant συνδρομήν, idest concursum. Si uerò in morbos incidissent nondum sibi uisos, aut ibi essent, ubi facultas remediorum non suppeteret, ad tertium ueniebant, τοῦ ὁμοίου μετάβασιν, idest ad simile transitum, quod fiebat uel ab affectu ad affectum, ut ab Herysipelate ad Herpetem, uel à loco ad locum, ut à brachio ad crus, vel ab auxilio ad auxilium, & præsidium, vt à Cotoneo ad mespilum.

Empirices medicinæ tria genera.

De Thucydide porrò, qui historiā hanc conscripsit, quid dicemus, cùm pleni sint omnium Scriptorum libri de illius laudibus, ac prestantia? legant, qui cupiunt hæc scire, Marcellinum, Suidam, Dionysium Halycarnasseum, Dionysiū Longinum, Aphthonium, Hermogenem, Ciceronem, & alios, ipsum etiam Galenum multis in locis; superuacaneū enim puto illorū testimonijs, & dictis afferendis facere longius. Vnum ego ex tanta sylua ad rem nostram maximè pertinens excipiam, & tractabo, ut quoniam in prælectionibus nostris, hoc sumus suscepturi onus, & laborem, quantum in nobis erit, vt quæ in historia scripsit historico more Thucydides, cum his conferamus, quæ Medicus Hippocrates de eadem peste medica methodo literis mandauit in Epidemicis, hic

Thucididis cōparatio cum Hippocrate.

hic quoque oſtendamus, quamplurimis in rebus ſimilem, & affinem fuiſſe Thucydidem Hippocrati. Hippocrates igitur, & paterno, & materno genere fuit nobiliſſimus, tum Deorum, tum Regum affinitate illuſtris, ab Aeſculapio vigeſimus paternum genus trahens, ab Hercule maternum vigeſimus & nonus, vt Soranus in eius uita teſtatur, à Chryſamide Rege nonus, teſte Pęto in epiſtola ad Artaxerxem, quare pileata eius pingitur effigies ob ſignum nobilitatis, ut etiam in Vlyſſe factum autumat Soranus. Thucydides (ut Suidas, & Marcellinus tradunt) à Miltiade Imperatore, qui etiam in Aeacum Iouis filium genus ſuum referebat, teſte Marcellino, ſororis, uel, ut alij uolunt, filiæ filius (quod probatur teſtimonio ſepulchri, in quo nemo alienus à familia ξένος condebatur) maternum genus duxit, paternum ab Oloro, ſiue (ut legendum putat Didymus) Orolo Rege Thracum, vt etiam Plutarchus in Cimone, ex patre Regi cognomine Orolo, & altius etiam teſte Hermippo à Piſiſtratidis Regibus. Hippocrates floruit Peloponneſiaci belli temporibus ita ſcribente Sorano. κατὰ τοὺς πελοποννησιακοὺς ἤκμαζε χρόνους, Thucydides eodem quoque tempore, eodem verbo teſtante Suida ἤκμαζε κατὰ τὴν πζ ὀλυμπιάδα, ideſt, floruit octuogeſima ſeptima Olympiade, quo tempore trigeſimum ac quintum annum agebat Hippocrates, in ipſo flore firmatę conſtitutus ętatis, natus ſcilicet Olympiadis octuageſimę anno primo. Diuino ingenio præditus fuit Hippocrates, ita de illo ſcribente Pæto, θεία φύσει κέχρηται, ideſt diuino vſus eſt ingenio, de Thucydide extat ſimile Herodoti teſtimonium, qui cùm puerum Thucydidem, recitante illo ſuam hiſtoriam, animaduertiſſet collachrymare motum quodam diuino æmulationis inſtinctu Enthuſiaſmo, inquit Suidas, cōuerſus ad eius patrē dixit: ὁ σὸς υἱὸς ὀργῶσαν ἔχει τὴν ψυχὴν πρὸς τὰ μαθήματα, ideſt tuus filius ſuapte natura incenſam habet animam ad diſciplinas. Hippocrates patria exulauit, & apud Theſſalos vitam duxit ſiue ſponte, ſiue (vt quidam Andræas antiquus auctor in libro de origine Medicinæ ἰατρικῆς γενεαλογίας) ſuſpectus, ꝙ incendiſſet in Gnido γραμματοφυλακεῖον, ideſt ſcriptorū publicorum penu. Thucydides eandē ſubijt fortunam, & in Thracia loco dicto Scapte Hyle, ſiue Scapteſula expoliuit Hiſtoriā ab Athenienſibus in exilium miſ-

ſus

ſuis ob Cleonis calumnias proditionis illum inſimulantis, ꝙ Amphipolim Dux exercitus ſerius perueniſſet, occupata iã vrbe à Braſida Lacedemonio, qui anteuerterat. Hippocrates fuit ἀφυλάργυρος, ideſt contemptor pecuniarum, & φιλέλλην, ideſt amator Græcorum, inquit Soranus; quare non pecunijs, ſed humanitate medebatur, διὰ φιλανθρωπίαν, inquit Galenus Comment. de decretis; & ideo etiam ſpreuit Artaxerxis dona, & dignitates Perſicas oblatas, nec voluit peſtem illius exercitui depellere, cùm diceret (vt eius extat epiſtola) non licere ſibi Barbaros Græcis inimicos ſeruare, quod factum ita placuit Athenienſi populo, vt mox publico plebiſcito, cuius exemplum adhuc σώζεται, ſeruatur, & eum initiarit ſacris Eleuſinijs publicè, qui honos vni prius Herculi fuerat tributus, & corona aurea donarit mille aureorum Quinquatrijs ſolemni pompa proclamata, & Ciuitatem illi, ac victum in Prytaneo ſit elargitus. Thucydides eadem liberalitatis, & amoris in Patriam laude excelluit, qui cùm maximis opibus abundaret, vxore ducta locupletiſſima in Thracia Scapteſule, vbi exulabat, maximas pecunias elargitus eſt Athenienſium, Lacedæmoniorumq; Ducibus, & alijs, vt ſibi ſignificarent, quæ facta eſſent, & dicta in illo bello, quod ſcribebat, neque vllo vnquam verbo ſignificauit ſe à Patria læſum tantopere, minus illi bene cupere, aut illi tantam iniuriam, ne nutu quidem, niſi ſola beneuolentia exprobrauit. Hippocrates Philoſophiæ, & Rhetoricæ operã inſignem nauauit Doctoribus vſus Democrito Philoſopho, & Gorgia Rhetore inſigni, teſte Sorano, eaſdẽ coluit Thucydides, deditq; operam Anaxagoræ Philoſopho, & Antiphonti Rhetori celeberrimo, vt teſtatur Hermogenes ſecundo de Ideis, quinimo ipſum Gorgiam in dicendo æmulatus eſt, vt teſtatur Marcellinus, & Dionyſius Halycarnaſſæus. Hippocrates Medicorũm, & Medicinæ Princeps habitus eſt, de quo ita Pætus ad Artaxerxem: ὑγείας πατὴρ, σωτὴρ, ἀκεσώδυνος, καὶ ἁπλῶς ἡγεμὼν τῆς θεοπρεποῦς ἐπιστήμης, ideſt ſanitatis pater, ſeruator, dolorũ abactor, & omnino princeps diuinæ ſcientiæ. Thucydides eadem laude ita floruit in hiſtoria, vt per Excellentiam, κατ' ἐξοχὴν συγγραφεύς, ideſt Scriptor, & Hiſtoricus diceretur, teſte Cælio, & Aphthonius dixerit, nihil eſſe in rebus oratione præſtantius, & in oratione

nihil

nihil Thucydide ſapientius poſſe reperiri. οὔτε γὰρ λόγων ἐν τοῖς οὖσι κρεῖττον ὑπάρχει λαβεῖν, οὔτε θουκυδίδου περὶ τοὺς λόγους σοφώτερον ἐστιν εὑρεῖν, quare veteres tum Oratores, tum Hiſtorici eius ſcripta ſibi propoſuerant, quaſi normã, & regulam ſcribendæ hiſtoriæ, & orationis, quaſi ſtatuam Polycleti, vt Demoſthenes octies ſua manu deſcripſerit, vt refert Plutarchus, quod alios etiam complures feciſſe narrat Halycarnaſſæus, quem Plutarchus in Nicia dicit ἀμιμήτως ἐνηνοχέναι, ideſt nullam in ſcribendo imitandi ſpem cæteris reliquam feciſſe. Multa in medicina primus inuenit Hippocrates, teſte Galeno in Aphoriſmis; quare ab eodem Galeno alibi vocatur ἡγεμὼν τῶν καλῶν ἁπάντων τῆς τέχνης, ideſt omnium bonorum in arte Dux, & auctor, quę nimis longum eſſet, & à propoſito alienum ſingillatim hìc recenſere, & ex Galeni ſcriptis colligere. Thucydides in hiſtoria eandem refert pręrogatiuam, qui, teſte Marcellino, multa inuenit, & animatam reddidit primus hiſtoriam, perſonarum ſcilicet fictionibus inuentis, & concionibus adhibitis, quod fruſtra ante tentauerat Herodotus, & alij, qui ἀψύχους, ideſt anima carentes ſcribebant hiſtorias. Hippocrates appellatus eſt ἀληθὴς ἀνὴρ, ideſt vir verax: & Galenus ita illum nominat primo περὶ κρισίμων ἡμερῶν, eadem fuit Thucydidis præcipua laus, quem maximè veracem omnis antiquitas iudicauit, qui vt veritatem eliceret, multas pecunias quamplurimis erogauit, vt inquit Marcellinus ἐκ τῆς τῶν πολλῶν συμφωνίας θηρώμενος τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν, ideſt ex multorum ſimili oratione indagans veritatis aucupium, & cognitionem; quare à Dionyſio Halycarnaſſęo cæteris pręponitur Hiſtoricis, his duabus rebus, quòd argumentũ, aptum delegerit, & quòd fabuloſum nihil induxerit, de quo etiam ipſe in procemio ſuæ hiſtoriæ videtur gloriari ſub finem: quare dicit Aphthonius quantũ fabulis præſtat veritas, tantum Herodoto anteponendum eſſe Thucydidem, qui illam conſectatur, & Cicero eum appellauit rerum geſtarũ pronunciatorem ſincerum. Commendatur à Galeno Hippocrates tanquam Medicorum omniũ diligentiſſimus, πάντων ἰατρῶν ἀκριβέστατος, Diligentiſſimus quoque Thucydides fuit, & maximè accuratus, quem Suidas potiſſimum dicit præſtitiſſe κάλλει λόγων, καὶ ἀκριβείᾳ πραγμάτων, ideſt orationis pulchritudine, & rerũ diligentia: qua-

re

re viginti ſeptem totos annos poſuit in poliendis octo hiſto riarum libris, teſte Halycarnaſſæo, neque totam abſoluit hiſtoriam belli Peloponneſiaci: cùm enim viginti ſeptem annos perduraſſet, obijt in ſcribenda hiſtoria anni vigeſimi ſeptimi, ſumpto exordio ab initio, annos nondũ quinquaginta natus: reliqua, ſex annis deinde, geſta ſupplent Theopompus, & Xenophon in libris de hiſtoria Græcorum. Hippocrates quamuis tantus fuerit in arte medica, & omnium bonorum conſenſu Princeps, non defuerunt tamen, qui illi parem, atque adeo ſuperiorem Eraſiſtratum iudicarent, teſte Galeno. Sic Thucydidem omniũ conſenſu Principem Hiſtoricum, cui etiam antiquitas conſecrauit hiſtoriã, quaſi illius Principi, ac Deo: cum Herodoto (ſi Dijs placet) comparat Halycarnaſſæus. Hippocrates, quamuis omnibus numeris abſolutus, atque perfectus Medicus, ſuos tamen habuit obtrectatores: alij enim Logicam, alij Anatomen ignoraſſe, alij pulſuum rationem contendunt, ac alij alia. Thucydidem quoque pari, in ſuo genere, perfectione conſpicuũ ſunt qui arguant: alius enim in eo deſiderat digeſtum per olympiadas ordinem hiſtoriæ; alius damnat varietatem in explicandis rebus geſtis adhibitam; alius breuitatem, & obſcuritatem obijcit; alijs conciones illæ tam crebræ non placent; alij procemium eius exagitant, & inſectantur; & alij alia, quæ diligentiſſimè collegit Antonius Poſſeuinus in ſua methodo humanæ hiſtoriæ. Multi Hippocratis libri νοθεύονται, ideſt ſpurij, & nothi ſunt, vt nemo neſcit Medicus. Inter Thucydidios, octauus eiuſdem notæ eſt, qui vel eius filiæ, vel Xenophonti, vel Theopompo tribuitur. Varias diuiſiones Hippocratis libri experti ſunt, vt liber Aphoriſmorum, & alij; varias etiam Thucydidis libri hiſtoriarum, quas dicit Marcellinus quoſdam fuiſſe partitos in lib. xiij. alios aliter, Diodorus Siculus in viiij. dicit fuiſſe diuiſos, de qua re Henricus Stephanus in ſuis Scholijs multa. Breuitas, & obſcuritas in Hippocrate præcipua eſt, vt res ipſa indicat, & ſæpe teſtatur Galenus, & quòd paucis verbis multa doceat: quare pileatum pingi quidam arbitrantur, vt Soranus notat: ad ſignificandam τὴν ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἀσάφειαν, ideſt illius in ſcriptis obſcuritatem, quamuis alibi commendet in eo breuitatem claritati coniunctam. Eadem Thucydides lau-

de cõmendatur, quam ex industria consectatum dicit Marcellinus ἵνα μὴ πᾶσιν εἴη βατός, ne omnibus esset ad manum, quare Quintilianus vocat eum densum, & breuẽ, & sibi semper instantem, Cicero verbis aptum, & pressum: cuius etiã verba totidem dicuntur esse sententiæ. Hippocrates vsus dicendi genere sublimi, quantum artis natura patitur, idem delectatur elocutione ferè poetica, obsoletis verbis, & linguis, & interdum etiam solœcismo, vt passim obseruat Galenus in illius Commentarijs. Hæc omnia sunt in Thucydide frequentia, vt notat Marcellinus: nam primum dicendi genus adhibet μεγαλοπρεπές, vt Demetrius notauit Phalereus, qui potissimum in hac parte historiæ id factum notat, & ex hac sumit exempla, Idem demonstrat Dionysius Longinus in libello περὶ ὕψους, Idem significauit Dionysius Halycarnassæus, qui etiam eum adhibuisse asserit dictionem τροπικὴν, γλωττηματικὴν, ἀπαρχαιομένην, & σολοικισμῶν λαμβάνουσαν φαντασίαν, idest modificatam, peregrinam, antiquatam, & solœcismi imaginem referentem: præterea dicit Homeri œconomiam imitatum, & τὸ μεγαλοφυὲς, καὶ ὑψηλὸν τοῦ Πινδάρου χαρακτῆρος, idest Pindarici characteris amplitudinẽ, & magnificentiã. Hippocrates Attica prisca delectatus, ita vt priscus Atticus diceretur, teste Galeno in Cõmentario in primũ de Fracturis, nam teste Strabone Attica prisca dicebatur Ionica: Eadẽ frequenter vsus Thucydides ἀρχαίᾳ ἀτθίδι τῇ παλαιᾷ, inquit Marcellinus. antiquus eius Scholiastes vocat eum τῆς παλαιᾶς ἀτθίδος ἐπιστήμονα. Hippocrates sui temporis pestes descripsit, quibus interfuit, & quas depulit suo præsidio, & ægrotorum, quos inuisit, historias exponit in Epidemicis, & hãc ipsam Atheniensem in tertio. Atheniensem pestem delineauit, & quasi sub oculos oratione proposuit Thucydides, passus & ipse morbũ, & alios patientes intuitus. Hippocratis libri Epidemici à Galeno Commentarijs clarissimis sunt illustrati, Thucydidis historiam de Peste idem Galenus explicauit, vt ipse testatur 2. de diffic. respir. vbi etiam Thucydidi comparat Hippocratem, sed ita vt dissimiles in simili argumento, & in ægrorum recitandis historijs dicat: hic enim populis idiotis, ille medicis scribebat eruditis.

Sed iam de hoc satis, ad argumentum paucis explicandũ

aggre-

aggrediamur, in quo primo quærendum, quid sit pestis, deinde, quibus ex causis oriatur, vt rectè secundum Platonis, Ciceronisq; præceptum instituatur disputatio, quæ debet à definitione proficisci. Est igitur pestis, quæ Græcè λοιμὸς dicitur, ex Galeni, Hippocratisq; doctrina in Epidemicis, νόσος ἐπιδήμιος, ἡ πολλοὺς ἀναιρεῖ, idest morbus popularis, qui multos interficit: quæ definitio pluribus, & planius à nobis explicabitur suo loco, cùm de illa sermo inciderit, & aliæ etiã afferentur ex recentioribus. Huius causas ego tres inuenio, diuinam, elementariam, & materialem: diuina est illa, quã in prognosticis, & alibi vocat Hippocrates τὸ θεῖον, idest diuinum, & diligenter Medicis considerandum iubet, vtrum quid tale insit in morbis: est enim quasi diuinæ iræ flagellũ pestis, quo sæpè in sacris literis se vsurũ interminatur Deus populis peccantibus, nisi à prauo instituto pedẽ retulerint, & Galenus dicit in Epidemicis referri ad Deos, & de eius illos curatione consuli. Diodorus Siculus vocat δαιμόνιον συμφορὰν, Dei, vel à Deo immissam calamitatem, Dionysius Halycarnassæus θεήλατον συμφορὰν, idest à Deo inuectã calamitatem, & Agathias θεηλάτους ποινὰς, idest à Deo iniunctas pœnas: quod Homerus fabularum integumento significauit in primo Iliadis, dum ab Apolline irato Græcis immissam tradit: & vt relictis fabulis ad veras historias conuertamus orationem, & animũ. Huiusmodi fuit illa pestis, quam Dauid Rex, ex tribus sibi, ob peccatum prætermissi Mosis instituti, in agendo censu, propositis flagellis, optauit, ne ipse extra aleam periculi foret, qua paucissimis vnius diei horis septuaginta hominum millia consumpta sunt: talis fuit quoque illa, quæ Valeriani temporibus grassata est pestilentia à diuina manu iniecta vniuerso terrarum orbi, ob afflictos, maleq; mulctatos vbique Christianos homines: talis quoque illa fuit, quam 2. de bello Persico Procopius commemorat, cui nullum remediũ inuentum dicit, præterquã ex Deo, vnde profecta fuerat: talis fuit (si Gentilium fas est admiscere nostris exempla) ea, quam describit Aeschines Rhetor in prima epistola ad Philocratem, Deliorũ scilicet, quam dicit eos existimasse sibi immissam ἐπὶ μῆνιν ἀπόλλωνος ob iram Apollonis, qui indignatus esset ταφόντος ἐν τῇ νήσῳ τινὸς τῶν ἐπιφανῶν ὂν πρότερον εἰωθὸς, idest quòd esset sepul-

Pestis definitio.

Pestis causæ tres.

Diuina causa pestis.

tus in Insula vir quidam illustris, præter veterum consuetudinem, & ea, quam T. Liuius Dec. 1. lib. 5. narrat, cuius insanabili pernitie quando nec causa, nec finis inueniebatur; libros Sybillinos dicit ex S. C. aditos, Duumuiros sacris faciundis, lectisternio tunc primũ in Vrbe facto, per dies octo Deos placasse, necnõ ea, quam in 6. libro eiusdem Dec. persequitur, & quam, nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti ortam fuisse visum scribit, nec Dijs cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent, & alibi etiã sæpius narrat aditos libros Sybillinos, & vota nuncupata pestis causa. Ad hoc genus referri possunt illæ pestes, quæ, Deo permittente, à malis spiritibus, & dæmonibus inferuntur, cuiusmodi fuisse illam superius commemoratam ex Procopio nonnulli putant, quod fieri posse testantur etiã Iurisconsulti, vt Franciscus de sancto Nazario in Tractatu de Peste, vbi inter causas pestis enumerat, Dæmonum potestatem, his verbis: Accipiunt Dæmones propter nostra demerita potestatem à Deo, & morbos immittere, & ipsum aerem vitiando morbidum reddere. Et Georgius Agricola lib. 2. de peste dicit, Dæmonas (ex Græcorum quorundã Philosophorum sententia) hominum speciem gerentes, qui peste ciues inficiebant, per populum lapidatione sublatos, & sic auersam, ac depulsam pestem, vt Pythagoras à Thurio, ac Metaponto, & Apollonius Thyaneus ab Epheso, quod tamen ipse fictum putat, & commentitiũ. Sub idem cadunt etiam illæ, quæ magicis incantationibus inducuntur, qualem fuisse illam Chrysæ sacerdotis opera, ac magicis artibus immissam nonnulli existimarunt, Eustathio teste, qui ait, ὅθεν, καὶ τὰ κατὰ λοιμὸν ἐκ μαγικωτέρας μεθόδου οἴονταί τινες ὑπὸ τοῦ χρύσου τεχνασθεῖναι, idest quare etiam pestilentiam sunt qui putent ex magica arte à Chryse machinatam, de quo, loco supradicto, idem etiam agit Iurisconsultus. Quod verò per maleficia, ac dæmonum operam possint morbi fieri, nõ solum Theologi, ac Philosophi concedunt, & testantur: sed ipsi etiam Medici, & ex recentioribus complures, vt Cardanus lib. 1. de venenis, cap. 17. lib. 2. cap. 7. vbi signa proponit, & lib. 3. cap. 15. vbi curationẽ docet. Baptista Codronchius, qui ex industria librum scripsit de morbis maleficis, & postremò

stremò

ſtremò Hercules Saxonia, qui Patauij praxim medicā ſumma cum laude nunc profitetur in poſtremo libro, quem edidit de plica, & ipſe ego nuper ab ipſo mihi auctore (quæ eius eſt humanitas, ac liberalitas) donatum perlegi, cap. 11. vbi diſputat an fuerit cauſa plicæ maleficium.

Elemētaria cauſa peſtis.

Secundum genus cauſarū dicitur Elementarium, & quot ſunt elementa, totidē eſſe cauſas peſtis exiſtimo: ſi enim ex Hippocrate, Galeniq; doctrina, iiſdem nutrimur, ex quibus conſtamus, profectò etiā corrumpimur ex eiſdē, quibus alimur, nempe quattuor elemētis, quod ante nos demōſtrauit etiam Plutarchus, qui ſymp. 8. cap. 9. ita pronunciat ἐκ τούτων νοσοῦμεν, οἷς καὶ ζῶμεν, ideſt ex his ægrotamus, quibus etiā viuimus, & licet ignis ſit peſtis communis Medicina, neque, teſte Ariſtotele, putredini ſit obnoxius; quare qui ſicciori ſunt temperamento, igneæ naturæ ſpeciem referentes, minus peſte corripiuntur; alia tamen ratione nobis cauſa peſtis dici poteſt: per eum enim intelligimus elementa ſtellarum, & igneos illos vapores, qui cælo vagantur incenſi, quæ tum ſigna, tum cauſæ peſtilentiæ dici poſſunt, & prauis influxibus affecto aere humana corpora conficiunt, idq; tribus modis, vt refert Cardanus lib. 2. de venenis ex Ptolomæi Quadripartito, vel per luminarium defectus, cum maleficæ præfuerint, vel per colorem malum, qui modus eſt cōmunis cometis, ſtellisq; fortuitis, cùm magnæ fuerint, diuq; perdurauerint; fuſcus enim, & niger color, ac plumbeus, in his portendit peſtem, vel coniunctione inimicorum, vt Saturni, & Iouis, in ſignis aereis, qualis fuit peſtis illa, quæ occidit tertiam partē humani generis 1346. quo anno eorum fuit coniunctio in Aquario, vt refert Matthæus Villanus hiſtoriæ initio, vt Saturni, & Martis preſente Sole, aut Luna, in eiſdem ſignis, maximè Libra, & Aquario, vel etiam Scorpio: quare in Syria, cùm vis ibi Saturni maximè dominetur, ſeptimo quoque anno peracto periodo reuertitur. Licèt hæc nugas putent illi, qui Aſtronomis aduerſantur, quorū in numero ſunt omnes ferè Platonici, Plotinusq; pręſertim, in libro, vbi quærit, an aſtra aliquid agant: Aueroes etiam, & ex recentioribus Picus, & qui illum ſequuntur, nec deſunt quoque Medici, vt Valeriola in ſua appendice ad locos communes, & qui illius veſtigia inſectantur plures, contra quos omnes diſputat

Ignis quomodo cauſa peſtis.

validis

validis argumentis in primo libro medicarum quæstionum nuper edito, Gerardus Columba Messanensis, & nos cum Galeno, Auicenna, & tota meliori medicorum Schola fieri posse arbitramur; ea tamen ratione, vt remotiorem hanc esse causam fateamur: & in hanc quoque causam referri potest Atheniensis pestis, cùm præcesserit Solis defectus, & Eclipsis in superiori æstate, τοῦ δ' αὐτοῦ θέρους νουμηνίᾳ, ὥσπερ καὶ μόνον δοκεῖ εἶναι γίγνεσθαι δυνατὸν, ὁ ἥλιος ἐξέλιπε μετὰ μεσημβρίαν, καὶ πάλιν ἀνεπληρώθη γενόμενος μηνοειδὴς, καὶ τῶν ἀστέρων τινῶν ἐκφανέντων, idest eadem æstate in Interlunio (quo solũ tempore creditur posse euenire) Sol defecit post meridiem, & rursus repletus est, falcatus effectus, vt Luna, & Stellis quibusdam simul apparentibus. Secunda causa elementaria est aer, qui maximè omnium, & verè exeitat pestem, & est verè communis, & proxima causa ex Galeno, qui duas tantũ statuit proximas pestis causas, aerem scilicet inquinatum, & vitiosos humores in corporibus aceruatos. Ex hac aeris intemperie, & inquinamento ortam videtur voluisse pestem Græcorum Homerus, vt annotat Eustathius, quam decimo die cognouit Achilles, qui medicinam à Chirone Centauro didicerat: fingit enim hanc illi mentem iniectam, vt Græcos conuocaret ad concionem consultandi causa de peste à Iunone, quæ est aer, immissa.

Aer causa pestis.

τῷ γὰρ ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεὰ λευκώλενος ἥρη, idest,
Hanc illi mentem iniecit Saturnia Iuno.

quod ita paucis Græcus Scholiastes ostendit. Ἀχιλλεὺς γὰρ χείρωνος ὢν μαθητὴς, καὶ τὴν ἰατρικὴν τέχνην σαφῶς ἐπιστάμενος ἐκ τῆς τοῦ ἀέρος καταστάσεως ἐπέγνω γινόμενον κακὸν, idest Achilles Chironis discipulus, & medicam artem planè sciens, ex aeris statu cognouit profectum malum. Hic verò inficitur, & pesti gignendæ fit aptissimus ex anni constitutione, & temperamento τῇ καταστάσει calida, & humida primum, quam uenti non perflarint, qualis fuit hęc ipsa Atheniensiũ pestis ab Hippocrate descripta sect. 3. tertij Epid. ubi ait, ἔτος νότιον, ἔπομβρον, ἄπνοια διὰ τέλεος, idest annus austrinus pluuius, à uentis in totum silens, ubi dicit Galenus alia exemplaria ex Dioscoride habere in titulo nõ simpliciter, status, sed status calidus, & humidus, κατάστασις θερμὴ, καὶ ὑγρὰ, licet Cardanus uelit esse hæc omnia uerba quasi titulum constitutionis il-

lius

lius anni, quæ per ſequentia uerba ab Hippocrate explicetur. Huic ſimilem illam fuiſſe dicit in Cranone deſcriptam 2. Epid. ſect. 1. & hic ſtatus ab omnibus ſemper iudicatus eſt peſtilens. Secundum locum tenet temperamentum calidũ nimis; & huiuſmodi fuiſſe dicit Galenus peſtẽ hanc à Thucydide deſcriptam lib. 1. de diff. febrium, ubi oſtendit ex precedenti æſtate nimis calida, in corporibus ad putredinem paratis, ortã eſſe Athenienſem peſtẽ: neque tamen pugnantia loquitur cum Hippocrate, quia hìc de ſola æſtate loquitur, Hippocrates de toto anno agit. Tertium locũ ſibi uendicãt aliæ etiam conſtitutiones ſimplices, ut ſicca tantum, quæ peſtilens ex eo redditur, quòd uires corporum diſſoluat, ac labefactet τὸ ἔμφυτον θερμόν, ideſt calorem ingenitum, cuiuſmodi fuit illa peſtis, quę inceſſit Romæ anno ab Vrbe condita 363. cuius meminit Liuius lib. 5. & ortam fuiſſe dicit ex ſiccitate, nimijſque caloribus, & quæ deſcribitur à Sabellico Enn. 3. libro 5. ex ſiccitate orta, cuiuſmodi illa quoque fuit Thebana peſtis, quam deſcribit Seneca in Oedipo, ubi ita differit:

——————— fecimus cælum nocens,
Non aura gelido lenis afflatu fouet
Anhela flammis corda, non Zephiri leues
Spirant, ſed ignes auget æſtiferi Canis
Titan, Leonis terga Nemæi premens:
Deſeruit amnes humor, atque herbas color,
Aretque Dirce, tenuis Iſmenos fluit,
Et tingit ipſa nuda vix vnda vada. & quæ ſequuntur.

Et mox Laij umbra cauſam ueram aperiens ait:

——————— Patria non ira Deûm
Sed ſcelere raperis, non graui flatu tibi
Luctificus auſter, nec parum pluuio æthere
Satiata tellus halitu ſicco nocet.

Talis quoque fuit illa in Tertio Aeneadis apud Vergilium, de qua ait:

Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora, tum ſteriles exurere Sirius agros,
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.

Licèt hanc κατὰ συμβεβηκός cauſam peſtis docti putent, quia ſcilicet ſuapte natura ſiccitas putredini aduerſatur. Humi-

da

da quoque tantum in eodem est ordine constitutio, quæ inducere pestilentiam potest, repleto putridis vaporibus aere, cuiusmodi fuit illa pestis ingens, & acerbissima ex pluuiarum continuo fluxu, & fluminum inundatione orta, qua confectus Pelagius Pontifex Romę obijt, de qua Blondus, & alij, plura. In eodem quoque est frigida tantum, ex qua orta olim pestis illa, subsecuta Padum conglaciatum 1234. Sed non hæ solū, uerùm etiam cùm fiunt uariæ & repentinę mutationes, quæ aeris nāturā, & substantiā corrum punt, quas humana sustinere nequit natura, ut cum noctu frigus, die calor sæuit, & similia: talis fuit illa ab Hippocrate descripta constitutio 6. Epid. tex. 1. Borealis scilicet, australis, & niuosa: talis fuit illa apud Liuium Dec. 1. libro 5. quam dicit ortam ex intemperie cæli, raptim mutatione in contrarium facta. Postremò uentorum causa corrumpitur, qui pestis seminaria ex alijs longè adferunt regionibus, ut hanc Atheniensium ex Aethiopia Athenas delatam suspicatur Galenus, cum dicat, τάχα δὲ, καὶ κατὰ τὸ συνεχὲς ἐξ αἰθιοπίας ἐῤῥύη τινὰ σηπεδονώδη μιάσματα, τοῖς ἐπιτηδείως ἔχουσι, σώματα βλαβῆναι πρὸς αὐτῶν, αἴτια πυρετοῦ γενησόμενα, ideſt, forte autem per continuum ex Aethiopia quædam putredinis fluxere contagia, his, quorum corpora ad patiendum parata, febrium causa futura, sic Venetias anno CIↃCCCCLVI. à regione Illyricorum delatam pestem dicit à ventis Herculanus, dum scriberet Commentaria in quartum Auicennæ librum. Aqua etiam causa pestis esse potest, quare flumina, cum inundant, solent excitare pestilentiam, quod de Tybri factum legitur frequentissimè: intus enim in eis sępe latent seminaria putredinis, quæ adesse in aquis plurima testantur, animalia, quæ in illis commoriuntur, vt pisces: Cygni, cùm eas deserunt, qui naturæ ductu aquarum arcana cognoscunt, plantarum vtilium in æstate interitus, cùm annus non sit siccus, in ipsis aquis odor malus, & sapor, color etiā varius, viridis, fuscus, flauus, quasi puluis sparsus, & pinguedo in superficie, si adhæret humidū in palato, dum bibitur, si quadrupedes non attingant, nisi sitis ingentis necessitate compulsæ. Potest etiā à terræ subiectæ vaporibus vitiari, & ab aquis pestilentibus, quæ latent in abditis terræ, reseratis terræmotu earū lacunis, fluminibusq; permixtis, quare

Venti deferunt pestem.

Aqua causa pestis quomodo.

re frequenter solent terræmotus subsequi pestilentiæ, vt Seneca testatur, & ex historijs cuique patere potest, vt etiam in hac Atheniensi accidit, quam præcesserunt, Thucydide teste, terræmotus, licèt non semper terræmotus pestilentia consequatur. Terra etiam causa pestis esse potest, cùm scilicet prauus aliquis, & perniciosus ex illa vapor exhalat, quod euenire frequenter dicit Seneca, & multa latere in terra seminaria pestis testatur venena, & herbæ veneficæ orientes, & venenata animalia, quorum causa sæpè ortæ pestilentiæ, vt in Macedonia factum narrat Aristoteles in quadam via, qua, qui iter faciebant, omnes moriebantur subito à draconum scilicet, qui latitabant, flatu perempti, quare sæpè contingit, vt ex tetro vapore, aut odore à terra exhalante homines repente concidant, vt metalli fossoribus euenit interdum, huiusmodi fuit illa pestis Babylonica, quæ aperta arca vetustissima pernitiosissimum emittente spiritum concitata ad Parthos vsque peruenit, & illa, quæ, Marco imperante, ab Anidij Cassij militibus recluso quodam angusto specu dissreminata est. Hinc ortam pestem illam videtur innuere Syllius Italicus, quam describit lib. xiiij.

Terra causa pestis.

Criniger astriferis Titan feruoribus auras,
Et patulam Cyanem, lateq; palustribus vndis
Stagnantem stygio Cocyti oppleuit odore, & mox,
Squalebat tellus vitiato feruida dorso,
Nec victum dabat, aut vllas languentibus vmbras,
Atque ater picea vapor expirabat in æthra.

Qui etiam vapor, & odor tetrus à multitudine inhumatorum corporum potest proficisci, vt in bellis fit frequenter, teste Galeno de differen. febriũ, de quo Liuius lib. 5. Dec. 3. pestem describens inquit, mortui ægros, ægri validos tum metu, tum tabe, ac pestifero odore corporum conficerent, & mox. Siculi vt primum videre ex grauitate loci vulgari morbos. Et talis fuit illa pestis, quæ in Africa vastitatẽ fecit incredibilem, orta ex locustarũ in mari suffocatarum aceruis in litore putrescentibus.

Tertia, & postrema causa pestis dicta est materialis, quæ vel externa rursus est vel interna: externa, cum cibi, vel potiones venenatæ, aut veneficio infectæ adhibentur: talis fuit illa pestis, quam narrat Liuius Dec. 1. lib. 8. vbi dicit fuisse

Materialis causa pestis.

 Corkr.

se deprehensas matronas Romanas, quæ venena coquerent, & medicamenta, quibus pestis illa induceretur, & ad CLXX. damnatas: in hanc causam referebant ab initio Atheniensem quoque pestem ipsi ciues Athenis, cùm suspicarentur veneno infectas aquas puteorum in Piræo à Peloponnēsibus, quod etiam Aretæus medicus notauit. Sic suspicatos Venetos narrat Sabellicus Hemanuelis fraude infectas aquas pestem eam inuexisse, quæ classem Venetam afflixit sub Duce Vitale. In hanc classem referri etiam possunt, illæ pestes, quæ consequuntur ingentes fames; illius enim stimulis impulsi mortales cibos ingerunt pessimos, & inde succi gignuntur praui, ex quibus seminaria pestis oriuntur, vt docet Galenus in libello de cibis boni, & mali succi, vbi persequitur pestem illam ex ciborum in fame adhibitorum prauitate subsecutam: talis fuit pestis, quam describit Auenzoar lib.3. tract.3.c.4. Similis fuit illa Massiliensiū, de qua Cæsar 2.de bello ciuili, cùm alti essent panico veteri, & hordeo corrupto: & talis fuit pestis, quam passus est Alexandri exercitus in desertis, de qua Sabellicus Enn. 4. lib.6. secuta est, & pestilentia, quam ciborum insalubritas fecerat, & illa in exercitu M. Antonij contra Parthos, quam commemotat Appianus Alexandrinus.

Interna materialis causa pestis.

Interna verò est causa, cū humores quatuor sangnis, pituita, & bilis vtraque cōputrescunt, qui pro ratione suę naturę varia inducunt pestis genera, & varias ærumnas, atque symptomata. Et hāc videtur Plutarchus existimare fuisse causā huius Atheniēsis pestis lib. Sympos.8.c.9. vbi quęrit, an propter cibos fieri noui morbi possint. Ita enim scribit: τί δὴ θαυμαστὸν ἐστί, εἰ τοσαύτας μὲν ἐν ἑαυτῷ τοῦ σώματος δυνάμεις ἔχοντος τοσαύτας δὲ διὰ σιτῶν, καὶ ποτῶν ἐπεισαγομένου ποιότητας ἑκάστοτε, χρωμένου δὲ κινήσεσιν, καὶ μεταβολαῖς, μήτε καιρὸν ἕνα, μήτε τάξιν ἀεὶ μίαν ἐχούσαις, αἱ πρὸς ἀλλήλας συμπλοκαὶ τούτων ἁπάντων ἔστιν ὅτε καινὰ, καὶ ἀσυνήθη νοσήματα φέρουσι; οἷον ὁ Θουκυδίδης ἱστορεῖ τὸν Ἀθήνησι λοιμὸν γενέσθαι, τεκμαιρόμενος αὐτοῦ τὸ μὴ σύντροφον μάλιστα τῷ τὰ σαρκοφάγα μὴ γεύεσθαι τῶν νεκρῶν, idest, quid iam mirum est, si (cùm tantas in seipso habeat facultates corpus, & tot per cibos & potus introducat qualitates singillatim, vtatur verò motibus, & permutationibus neque tempus idem, neque ordinem semper eundem seruantibus) mutuæ com-

complicationes horum omnium interdum nouos, & insolitos morbos ferunt, vt Thucydides narrat Athenis pestem extitisse, coniectans eius nouitatem maximè, quòd carniuora animalia nõ depascerentur mortua cadauera. Quinimò venenum etiam posse in nostris oriri corporibus testantur Galenus 5. de lo. aff. c. 7. & 6. c. 5. & 3. Epid. 3. cont. 7. ubi agitur de phrenitico, qui uomuit uirulenta, in quo paulatim dicit fuisse congestum, ac collectum humorem uitiosum lethali ueneno adsimilẽ, de qua re pluribus agemus suo loco.

Hęc paucis duxi explicãda nũc, cętera pro re nata in Thucydidis Historia declaranda exponẽtur. Reliquũ est, ut uos horter adolescentes, & alios Gręcarum literarum, addo etiã Medicinę studiosos, ad intermissam studiorum rationem denuo capescendam, & pollicear, quantum in me erit, meam uobis minimè defuturam ulla in parte industriam, dum eam uos studio uestro, attentione, & frequentia, quod caput est, prosequamini.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

ΟΡΟΛΟΥ ΞΥΓΓΡΑΦΗ

Περὶ λοιμοῦ τῶν Ἀθηναίων,
ἢ λοιμικὴ Διήγησις.

Τοῦ δὲ θέρους εὐθὺς ἀρχομένου Πελοποννήσιοι, καὶ οἱ ξύμμαχοι τὰ δύο μέρη ὥσπερ καὶ τὸ πρῶτον ἐσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν (ἡγεῖτο δὲ Ἀρχίδαμος ὁ Ζευξιδάμου Λακεδαιμονίων Βασιλεύς) καὶ καθεζόμενοι ἐδῄουν τὴν γῆν. καὶ ὄντων αὐτῶν οὐ πολλάς πω ἡμέρας ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἡ νόσος πρῶτον ἤρξατο γενέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, λεγόμενον μὲν, καὶ πρότερον πολλαχόσε ἐγκατασκῆψαι, καὶ περὶ Λῆμνον, καὶ ἐν ἄλλοις χωρίοις.

THVCYDIDIS OROLI FILII

Hiſtoria de Peſte Athenienſium, vel
Peſtilentiæ Narratio.

AEſtate ſtatim ineunte Pelopponenſes, & ſocij ex duabus partibus, quemadmodũ & ab initio impreſſionem fecerunt in Atticã regionem (Dux verò erat Archidamus Zeuxidami filius Lacedæmoniorũ Rex) atq; caſtris poſitis populabantur regionem, & cùm cõmorati non multos eſſent dies in Attica, morbus primùm apud Athenienſes cœpit exoriri, qui dicebatur, & antea multis in locis ingruiſſe, & circa Lemnũ, & in alijs quoq; regionibus.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

EXPLICATVRVS hoc anno eam partem Thucydidis Historiæ, qua pestem persequitur Atheniensium, omniũ, quotquot vnquam fuere, celeberrimã, quæ incidit Belli Pelopõnesiaci ab ipso narrati anno secundo, & continetur in secundo volumine, quam suis Galenus illustrauit Commentarijs, quę non extant, operæpretium me facturum reor, si antequam ad eam declarandam aggrediar, quo nulla vos Historiæ ignoratio moretur, breuissimè originem, & causas huius Peloponnesiaci belli exposuero.

ARGVMENTVM.

BELLO Persico confecto, ac Xerse superato, atque fugato Atheniẽses, ac Lacedæmonij, qui in eo bello Principes partes egerant, aliorumq; Græcorum Duces fuerant, statim inter sese occultis odiorum incendijs, & æmulatione flagrare cœperunt, & licèt amicitiam inter se, societatemq; tuerentur palam (quod fecerunt quinquaginta annorum spatio, qui intercedunt fugam Xerxis, & hoc bellum, quorum Historiam in primo libro breuissimè perstringit Thucydides, quare Posseuinus vir doctissimus in suo apparatu historico non malè dixit Thucydidis Historiam complecti annos 70. quos, sunt qui scribant 90. quibus non assentior) clam tamen sibi inuicem semper inuidebant, & potissimum Lace-

dæmonij,

dæmonij Athenienſibus, quorum opes & auctoritas adeo creuerant, vt Lacedæmonijs meritò viderentur eſſe formidandæ, quare tacitè ſibi dari optabant occaſionem, qua poſſent, conceptum animo virus expromere, & arma aduerſus illos mouere. Quartodecimo igitur anno tricennalis inter ipſos icti fœderis, cùm Athenienſes Corcyræos neutris ipſorum in fœdere coniunctos cum Corinthijs Lacedæmoniorum ſocijs prçliantes adiuuiſſent, Corinthijque Potidęatas, Chalcidenſeſque, & alios Athenienſibus ſubiectos, ad defectionem ſolicitaſſent, moxq; cum his aduerſus Athenienſes, aduerſo tamen Marte pugnaſſent, & victi ad Lacedęmonios inde cõfugiſſent, accuſantes violati fœderis Athenienſes, Lacedæmonij, cum horum querelis impulſi, tum multo magis Athenienſium opibus, & felicitati inuidentes (quam veriſſimam ſuſcipiendi belli cauſam fuiſſe putat in procemio Thucydides his verbis: Τὴν μὲν γὰρ ἀληθεστάτην πρόφασιν ἀφανεστάτην δὲ λόγῳ τοὺς Ἀθηναίους ἡγοῦμαι μεγάλους γιγνομένους, καὶ φόβον παρέχοντας τοῖς Λακεδαιμονίοις ἀναγκάσαι, ἐς τὸ πολεμεῖν, ideſt veriſſimam enim cauſam, in ſermonibus tamen occultam, opinor fuiſſe, quòd Athenienſes magni facti, & formidabiles Lacedæmonijs eos coegerint ad bellũ excitandum) fœdus violatum eſſe decreuerũt, & Athenienſibus bellũ indixerunt, cum omnibus fœderatis, Olympiadis Lxxxijx. anno primo, qui fuit mundi 3536. ante Chriſtũ natũ 428. Hoc bellũ narrat Thucydides his octo libris hiſtoriarum, licèt non omne; nam cùm perdurauerit annis xxvij. anni xxj. geſta ſcribens (vt teſtatur in eius vita Marcellinus) mortuus eſt, annos natus quinquaginta; vel, vt ſcribit in Atticis Pauſanias, dolo interemptus, paulò poſt eius reſtitutionem ab exilio; quare immeritò, ſummaq; iniuria reprehenditur à nonnullis, quòd non eum, quem debebat, ſuæ Hiſtoriæ finem impoſuerit. Plutarchus in Pericle videtur conferre culpam huius ſuſcepti belli Peloponneſiaci in Periclem, vt Aſpaſiæ coniugi gratificaretur, cuius cauſa Samium etiam ante bellum ſuſceperat, quem ſecutus fortaſſe Gilbertus Genebrardus in ſua Chronologia idem aſſerit his verbis. Bellum Samium, cui vt & Peloponneſiaco, Aſpaſia Periclis Amaſia, & tandem vxor, quæ Rhetoricam Athenis docuit, præbuit cauſam. Sed hæc, quia parum ad noſtram

Belli Peloponneſiaci origo, & cauſæ.

ſtram

ſtram rem, & conſilium τὸν σκοπὸν faciunt, dimittantur. Primò igitur anno Thebani inuadunt Platæam coniunctā Atticis, ſed repelluntur, Terræmotus fiunt in Delo, Archidamus Rex Atticam populatur, &c. Secundò peſtilentia Atticam inuadit, quam deſcribit in hac parte Thucydides, quam nos vobis hoc anno, Dijs bene iuuantibus, & Medica, & Hiſtorica Methodo explicabimus.

Θουκυδίδου, Thucydidis.] Quoniam de Auctore multa diximus in Præfatione, Hippocrati Medico Thucydidem Hiſtoricum comparantes, ſuperuaneum eſſe ducimus, aut iam dicta repetere in titulo explicando, aut pluribus afferendis facere longiorem, imò putidiuſculam explicationem, vobisq; ſatietatem in ipſo epularum, quas ſpe iam deuoratis, veſtibulo afferre.

Ὀρόλου, Oroli.] Omnes legunt, Olori, ſic legit Suidas, ſic Dionyſius Halycarnaſſęus, ſic Plutarchus, qui dicit in Cimone: Διὸ καὶ Θουκυδίδης ὁ ἱστορικὸς τοῖς περὶ κίμωνα κατὰ γένος προσήκων, ὀλόρου τε πατρὸς ἦν εἰς τὸν πρόγονον ἀναφέροντος τὴν ὁμωνυμίαν; ideſt, quare & Thucydides Hiſtoricus Cimoni genere coiunctus Olorum patrem habuit, ad (Olorum Regem) progenitorem nominis referentem ſimilitudinem, ex quibus obiter oſtenditur (cùm dicat ibi Plutarchus Cimonem ortum ex Miltiade, & Hegeſiphyle, Olori Regis Thraciæ filia, deinde ſubdat hæc de Thucydide) non eſſe vera, quæ dicit Suidas de Thucydide, paternum genus duxiſſe ab ipſo Orolo Rege Thracum: ſed quia mater fuerat oriunda ab Oloro, inditum patri Thucydidis, nomen Aui materni, & eſſe maternum genus quoque ab Oloro. Scribit etiam ita Marcellinus (vt in orbem propoſiti reuertamur) ſed tamen mox contendit ex Didymo ſcribendum Oroli, non Olori, ita ſcribens: Μὴ ἀγνοῶμεν δὲ τοῦτο. ὁ Ὄρολος ὁ πατὴρ αὐτῷ ἐστὶ τῆς μὲν πρώτης συλλαβῆς τὸ ρ ἐχούσης, τῆς δὲ δευτέρας τὸ λ. αὐτὴ γὰρ ἡ γραφὴ ὡς, καὶ Διδύμῳ δοκεῖ ἡμάρτηται, ideſt, Neque verò ignoremus hoc, quòd Orolus pater ipſi fuit, prima ſyllaba per r ſcripta, ſecunda per l: ipſa enim ſcriptura, vt etiā Didymo videtur, corrupta eſt: quod etiā mox probat, teſtimonio columnæ eius monumento impoſitæ, in qua ita legitur:

Θουκυδίδης Ὀρόλου ἁλιμούσιος ἐνθάδε κεῖται. ideſt,

Thucydides Oroli iacet hac Alimuſius arca.

Non prætermittendum verò, quòd in aliquibus Codicibus legitur hic titulus cum articulo τοῦ Ὀρόλου, & tunc subintelligendum υἱοῦ, idest filij: & sic esse scribendum, ac loquendum semper contendunt Græculi quidam Grammatistę, sed vtroque modo dici, & scribi posse probat multis in suis Scholijs Henricus Stephanus, & vtrumque adhibuit ipse Thucydides: nam in quarto dixit, Θουκυδίδην τὸν Ὀρόλου, ὃς τάδε συνέγραψεν, idest, Thucydidem Oroli filium, qui hæc conscripsit. Hic verò mos se nominandi ex patris nomine semper viguit in rebus publicis: sic in Romana quoque videmus factitatum, & in Veneta idē seruatur: Patritij enim sese omnes ex patris nomine nuncupant. Sic Arabes quoque pręsertim Medici, vt Auicenna, Aboali Ebensina, idest, Auicennas Senæ filius. sic Mesue. Principium verborum Ioannis filij Mesue, filij Amech, filij Heli, filij Abdela Regis Damasci: sic alij omnes.

ξυγγραφή, Conscriptio, Historia.] Hunc esse titulum historiarum Thucydidis omnes Codices testantur, quod vel per excellentiam dictum, vt, quemadmodū ipse appellatus est, κατ' ἐξοχὴν, συγγραφεύς, idest Historicus, vt affirmat Cœlius Rhodiginus, & passim est legere apud Dionysiū Halycarnassæū, & alios, Rhetoras, necnon etiam apud auctorem Etymologici magni, in verbo θαάσας, & in verbo ταρακοτούτης, ita illius Historia dicta sit ξυγγραφή. Vel ad significandā pertinet hoc verbum illius diligentiam, quia ξυγγράψαι, vt in principio Historiæ notat Scholiastes Græcus, est μετ' ἐπιμελείας, καὶ σπουδαίως συντάξαι, idest cum diligentia, & accuratè coagmentare orationem, quam præcipuè laudem affectauit Thucydides, quare vsus est hoc verbo in initio. Θουκυδίδης ἀθηναῖος τάδε ξυνέγραψεν, idest Thucydides Atheniensis hæc conscripsit. Seruata verò est litera ξ pro σ, quia est hoc proprium Atticæ veteris linguæ, cuius studiosus fuit Thucydides, vt notat Marcellinus, qui in vita Thucydidis, ita de illo scribit, ὡς ἐπιπλεῖστον δὲ χρῆται τῇ ἀρχαίᾳ ἀτθίδι τῇ παλαιᾷ ἣ τὸ ξ ἀντὶ τοῦ σ, παρείληφεν, ὅταν ξυνέγραψε, καὶ ξυμμαχίαν λέγῃ. Plurimum vtitur veteri lingua Attica, & Prisca, quæ ξ pro s vsurpauit, vt cum dicit, ξυνέγραψε, & ξυμμαχίαν. Sic vtitur frequenter etiam Hippocrates, cuius sermonem Priscum Atticum fuisse appellatum scribit Galenus Commentario pri

mo in librũ de Fracturis cont. 1. quare vbique dicit, ξυμφέρει ξυμφέρουσι, & ξυμπτώσιας pro συμφέρει, συμφέρουσι, & συμπτώσιας, ac similia. Lingua enim Ionica, qua potissimum vsus Hippocrates, fuit prisca Atticorum lingua vt clarissimè testatur Strabo lib. 8. Geograph. in principio, vbi ita differit de gentibus loquens, quas totidem esse dicit, quot sunt linguarum differentiæ. τούτων δ' αὐτῶν τεσσάρων οὐσῶν, καὶ τὴν μὲν ἰάδα τῇ παλαιᾷ ἀτθίδι τὴν αὐτὴν φαμέν: καὶ γὰρ ἴωνες ἐκαλοῦντο οἱ τότε ἀττικοί, καὶ ἐκεῖθεν εἰσὶν οἱ τὴν ἀσίαν ἐποικήσαντες ἴωνες, καὶ χρησάμενοι τῇ νῦν λεγομένῃ γλώττῃ ἰάδι, ideſt, hæ vero cùm sint quattuor, nam Ionicam cum veteri Attica eandem dicimus, etenim Iones vocabantur tunc Attici, & inde profecti sunt, qui in Asiam Colonias deduxerunt, Iones, & vtuntur ea, quæ nunc dicitur lingua Ionica.

περὶ λοιμοῦ τῶν Ἀθηναίων, De peste Athenienſium.] Hanc pestem omniũ celeberrimam, & decantatã, tum ratione antiquitatis, tum ciuitatis omniũ florentissimæ, in qua sæuijt: plures descripserunt, sed duo potissimum Scriptores eleganti ssimè Thucydides hic Græcè, & Lucretius Carus lib. 6. Latinè, vt omittam Hippocratem, vt medicum, qui eam in 3. Epidem. diligentissimè persecutus est. Meminerunt porrò alij plerique scriptores, vt Diodorus Siculus lib. 12. Bibliothecæ, Plutarchus in vita Periclis, Manilius lib 1. Astronom. sub finem: nec desunt qui afferant eandem describi ab Ouidio lib. 7. Metamorph. quorum in numero est Heurnius. Ex nostratibus expressit ex Thucydide penè ad verbum Sabellicus Enn. 3. lib. 5. Galenus verò frequentissimè citat Thucydidem, cùm accidit de peste sermo. Tanta porrò huius pestis apud omnes homines fama percrebuit, vt omnes ferè cum magnitudinem alicuius pestis velint exprimere, dicant Thucydidiæ similem fuisse: sic Galenus sui temporis pestẽ illam magnam dicit fuisse Thucydidiæ persimilem: 9. de 5. medic. facultatibus, & de terra Samia, ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ λοιμῷ παραπλησίῳ τὴν ἰδέαν ὄντι τῷ κατὰ θουκυδίδην γενομένῳ, ideſt, in hac magna peste, quæ similis ei fuit, quæ Thucydidis tempore sæuijt: & Euagrius in maximæ illius pestis descriptione, πάθος ἐπεδήμησε λοιμῶδες, ἐν τισὶ μὲν συμφερόμενον τῷ ὑπὸ Θουκυδίδου γραφέντι, ideſt, pestifer affectus vulgatus est, in nonnullis rebus persimilis illi, qui à Thucydide descri-

Thucydidiæ pestis fama.

bitur, nemoq; ferè est aut ex veteribus, aut ex recentioribus scriptoribus, qui de peste scribens Thucydidem non semper habeat in ore, & omnia, quæ dicat, huius pestis testimonio comprobet: in quo tamen mirum est, quàm ridiculè interdum errent, & pueriliter, viri alioqui eruditissimi, cùm alij, quę à Galeno, cùm citat Thucydidē, dicuntur, Thucydidi tribuant, & contra, quæ à Thucydide, Galeno, in quem maximè errorem incidit sæpè Altimarus vir sanè doctissimus, quòd vitium fortasse potius Librarijs tribuendū, quàm Auctori, qui nomina cōfuderint: nam in lib. de feb. pest. c. 5. verba, quæ sunt à Galeno prolata, tribuit sæpè Thucydidi: Ait enim, Inquit enim Thucydides fortè per continuū ex Aethiopia quædam putredinis fluxere contagia, his, quorū corpora erant ad patiendū parata, febrium causę futura: quę verba sunt Galeni, nō Thucydidis & in eodē lib. c. 1. eadem nomina confundit tribuens Thucydidi, quæ pronuntiat Galenus. Sic Franciscus Stabilis Potentinus in sua Apologia, quòd pudendorum inflammatio sit signum pestis, vbi citat Thucydidis hanc descriptionem pestilentem; dicit ab eo factam in funebri oratione Periclis, quod longè maius erratū: nam illud Altimari memoriæ vitio potest ascribi, hoc magnæ cuiusdam negligentiæ, ne dicam ignorantiæ, est argumentum: ait enim. Thucydides, &c. in funebri oratione Periclis describit pestilentiam quandam, &c. nam quis ignorat post illam ab ipso repræsentatam orationem in eorum funere, qui pro patria egregiè pugnando vitam cum morte commutarunt, describi mox quasi aliud longè dissimile, ac diuersum, pestilentiam? Petrus Sybillenus in libro de peste, vt mox dicetur, bis errat, in loco Thucydidis recitando, de fontibus: nam dicit, Thucydides scribit, quòd Peloponnēses Athenarum fontes veneno corruperint, & omnes, qui deinde ex eis potauerāt, subito perierint: Thucydides enim dicit puteos fuisse infectos, quia fontes non erant: illud verò quòd qui potauerāt, subito perierint, falsum est, quia nequaquam dicitur à Thucydide, neque ab alio, quod sciam, scriptore. Plura possem testimonia erratorum afferre, sed parco multorum nominibus eorum, qui viuunt potissimum.

Multorū Medicorum errata in citādo Thucydide.

Λοιμικὴ διήγησις, Pestilentiæ narratio.] Hoc titulo videtur partem hanc Historiæ insigniuisse, Galenus, qui in 4.

Titulus operis ex Galeno acceptus.

Comment.

Comment. in 6. Epid. cont. 11. citans verba quędam Thucydidis ex hac parte, mox ait: εἴρηται δὲ ταῦτα ὑπὸ αὐτοῦ κατὰ τὴν λοιμικὴν διήγησιν, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ἱστοριῶν, ideſt, dicta verò ſunt hæc ab ipſo in peſtilenti narratione, in ſecundo Hiſtoriarum: ſic eueniſſe Hippocraticę narrationi huius peſtilentiæ docet Galenus, cui titulus additus in frõte Κατάστασις, ideſt, Status, per Excellentiam ſcilicet, peſtilens: quod poſtea additum ex Galeno, & nunc omnes habent Codices Gręci. Et hunc non fuiſſe titulũ, inſcriptionemve Hippocratis teſtatur Galenus, ſed ab his additum, qui etiam literas ægrotorum ſingulis hiſtorijs ſub finẽ addiderunt, ſed de hac tota re audiatur Galenus in dicto Cõment. 3. cont. 1. qui ita narrat: Κατὰ δὲ τὴν νῦν προκειμένην, αὐτὸ μὲν τὸ τῆς καταστάσεως ὄνομα σχεδὸν, ἐν ἅπασι τοῖς ἀντιγράφοις, οὐ μὴν ἐν τινίγε χώρᾳ ταῦτ' ἐγένετο δηλοῦται. κοινοῦ γάρ τινὸς ἔθνεσι πολλοῖς γενομένου λοιμοῦ τὴν διήγησιν, ἐν τῷδε ποιεῖται, ἐν μὲν τοῖς κατὰ Διοσκορίδην ἀντιγράφοις, οὐ μόνον οὕτως ἁπλῶς γέγραπται κατάστασις, ἀλλὰ πρόσκειται τὸ θερμὴ, καὶ ὑγρὰ, κατὰ τὸ μέσον τῆς σελίδος ὅλου τοῦ γεγραμμένου, καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀντιγράφοις μόνου τοῦ κατάστασις, εὕροις δ' ἄντινα μηδ' ἐν τῷ μέσῳ τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἔχοντα, καθάπερ ἐν τισὶ μηδ' ὅλως, ἐξ ὧν ὑπονοήσειεν ἄντις οὐκ αὐτὸν Ἱπποκράτην προσγεγραφέναι, τὸ Κατάστασις, ἀλλὰ ἴσως ἐκείνους, ὅσοι, καὶ τοὺς χαρακτῆρας ἐπὶ τῷ τέλει τῶν κατὰ τοὺς ἀρρώστους διηγήσεων ἔγραψαν. Quæ (vt his etiam conſulatur, qui Græcè neſciunt) ſic Latinè ſonant. In præſenti autẽ ipſum quidem conſtitutionis nomen in omnibus ferè exemplaribus adeſt, ſed in qua regione hæc acciderint, non ſignificatur: nam communis cuiuſdam multis gentibus peſtilentiæ narrationem hoc Cõmentario narrat, in Dioſcoridis exemplaribus non ſolum ita ſimpliciter ſcriptum eſt, conſtitutio, ſed additum eſt calida, & humida, in medio paginæ, quæ totum ſcriptum continet, velut in alijs exemplaribus ſolum conſtitutio. Inuenies autem etiam in nonnullis non adeſſe in medio hoc præſcriptum, vt in nonnullis etiam nihil omnino: ex quibus ſuſpicari quis poſſit, non ipſum Hippocratem adſcripſiſſe verbum, Conſtitutio: ſed illos fortaſſe, qui etiam notas in fine hiſtoriarum, quæ de ægrotis narrat, adſcripſerunt. Quare non temerè (vt opinor) nos quoque veterum ſecuti exempla ex pręclaro Scriptore deſumptum ti-

tulum, inscriptionemq; addidimus, qua, qui voluerit, vtatur, cùm presertim Hippocraticæ quoque descriptioni sit ex ipso Galeno additus titulus κατάστασις λοιμώδης, idest, Constitutio pestilens: nam ita in Præfatione huius tertiæ sectionis tertij libri Epid. eam appellat, & in lib. de diff. respir. & alibi, & ab eo acceptum vocabulum mox omnes adhibuere, vt etiam Mercurialis in suo Hippocrate, & fortasse etiā Galenus hoc titulo vsus est in suis Commentarijs, quæ conscripsisse ipsemet fatetur in Thucydidis hanc pestem, quæ citat aliquando sub hoc titulo ἐν τοῖς Θουκυδιδείοις, idest, in Thucydidijs Commentarijs. Interdum verò his verbis: ἐν τοῖς περὶ τοῦ παρὰ τοῦ Θουκυδίδου λοιμοῦ, idest, in his, quæ de peste apud Thucydidem, Supple, Scripta sunt à me Commentaria, vt in secundo, περὶ δυσπνοίας, idest, de difficultate respirationis, cap. 7. Horum librorum facit mentionem Rasarius in Iud. de editione Galeni librorum, quod sub ficto nomine Vdenis medici Vtopiensis edidit, & Iuntarum Editionem operum Galeni ex eo capite damnat, quòd cùm essent polliciti multos Galeni libros se edituros in ea editione, & hos presertim Galeni Commentarios in pestem Thucydidiam, nihil tamen præstitissent: quæ tamen hominis maleuolentiæ, & γλωσσαλγία Galenicæ, quo morbo ille, dum vixit, laborabat, sunt accepta referenda, non Iuntarum negligentiæ, qui nullius culpæ affines, vt euentus ipse optimus rerum index, & probator ostendit: eorum enim editio viget, & probatur; altera verò, quam ipse laudat, Valgrisiana, cum ipso Auctore interijt, & non extat, nemoq; illam tanquam optimam, aut saltem meliorem (vt ille prædicat) conatur in lucem reuocare, verba eius sunt: Hæc est illa incredibilis expectatio, hæc est illa missio literarum ad omnia terrarum orbis emporia, hæc est illa pollicitatio in omnibus Gymnasijs per Præcones euulgata, hi sunt libri pestilentes, hoc est Galeni Commentarij in partem Thucydidis de peste, quæ in secundo Historiarum habetur. Hi sunt Cōmentarij de peccatis, quæ in dissectione committuntur, quos libros iactabatis, eorumq; incredibile apud omnes desiderium excitabatis. Et hæc pro tituli explicatione, & hodierne diei prælectione satis esse existimo.

Τοῦ δὲ θέρους εὐθὺς ἀρχομένου, Aestate verò ineunte.] Explicaturus

caturus celeberrimam sui temporis pestilentiam Thucydides in hoc primo contextu statim de illius principio, & origine aggreditur disputare, mox de illius magnitudine, quam alijs hanc pestilentijs longè anteponendo declarat, Principium, & origo duplex, vnum temporis, quod fuisse dicit ineunte æstate, quæ pars, secundum illius diuisionem, est ipsum ver (vt mox dicetur) alterum belli, quod fuit anno secundo, statim ferè post hostiū impressionem, impetumq; factum in Atticam regionem.

Θέρους εὐθὺς ἀρχομένου, Aestate statim ineunte.] Hippocrates in tertio Aphorismorum, Aph. 18. videtur æstatis hoc primum ineuntis principium, quod est eiusdem cum Vere naturæ, & ideo apud Thucydidem vtrumque coniungitur, quæ separat Hippocates: videtur inquam appellasse ἄκρον θέρος, idest, summam æstatem: ait enim Κατὰ δὲ τὰς ὥρας τοῦ μὲν ἦρος, καὶ ἄκρου τοῦ θέρεος οἱ παῖδες, καὶ οἱ τουτέων ἐχόμενοι τῇσι ἡλικίῃσι ἄριστά τε διάγουσι, καὶ ὑγιαίνουσι μάλιστα, idest per tempora verò anni, Vere quidem, & summa Aestate (principio æstatis omnes alij vertunt Interpretes) pueri, & his finitimi ætatibus, optimeq; degunt, & valent maximè. Vbi, licèt separet Ver à principio Aestatis, eiusdem tamen ambo sunt naturę, ob vicinitatem, & rationem crasis: & ideo ab Astrologis, & passim apud omnes homines recensetur inter partes Veris: nam apud Medicos Ver est breuissimū, ut infra dicetur, cùm de ratione, & diuisione temporū agemus.

Thucydides reprehensus ab Halycarnassæo.

Τοῦ δὲ θέρους, Aestate.] Reprehenditur ab Halycarnassęo Thucydides, quòd suam Historiam neque locorū distinctione, neque temporum (ut superiores Historici, qui uel Regū imperijs, uel Sacerdotum, uel Olympiadum spatijs suas distinxerunt Historias) sed ęstatibus, & hiemibus diuiserit, ut in hoc loco est uidere. Hic enim est initium secundi anni belli huius Peloponnesiaci. Ita uerò ille Grecè: Ταῦτα δέ ἐστι περὶ τὴν διαίρεσιν, καὶ τὰ περὶ τάξιν, καὶ τὰ περὶ τὰς ἐξεργασίας. ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῆς διαιρέσεως, προειπὼν, ὅτι τῶν πρὸ αὐτοῦ γινομένων συγγραφέων ἢ κατὰ τόπους μεριζόντων τὰς ἀναγραφὰς, ἢ κατὰ χρόνους εὐπαρακολουθήτους, ἐκεῖνος οὐδετέραν τούτων τῶν διαιρέσεων ἐδοκίμασεν. οὔτε γὰρ τοῖς τόποις, ἐν οἷς αἱ πράξεις ἐπετελέσθησαν, ἀκολουθῶν, ἐμέρισε τὰς διηγήσεις, ὡς Ἡρόδοτός τε, καὶ Ἑλλάνικος, καὶ ἄλλοι τίνες τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων ἐποίησαν. οὔτε

τοῖς

τοῖς χρόνοις, ὡς οἱ τὴν τοπικὴν ἐκδόντες ἱστορίαν, προείλοντο, ἤτοι ταῖς διαδοχαῖς τῶν βασιλέων μερίζοντες τὰς ἀναγραφὰς, ἢ ταῖς τῶν ἱερειῶν, ἢ ταῖς περιόδοις τῶν ὀλυμπιάδων, ἢ τοῖς ἀποδεικνυμένοις ἄρχουσι ἐπὶ τὰς ἐνιαυσίους ἀρχὰς, καινὴν δέ τινα, καὶ ἀτριβῆ τοῖς ἄλλοις πορευθῆναι βουληθεὶς ὁδὸν, θερείαις, καὶ χειμερίοις ἐμέρισε τὴν ἱστορίαν. ἐκ δὲ τούτου συμβέβηκεν αὐτῷ τοὐναντίον ἢ προσεδόκησεν. οὐ γὰρ σαφεστέρα γέγονεν ἡ διαίρεσις τῶν χρόνων, ἀλλὰ δυσπαρακολουθητέρα, κατὰ τὰς ὥρας, ideit, Hęc uerò sunt, quę ad distributionem, & ordinem & poliendi artificiũ. Exordiar uerò à distinctione, prętatus, quòd cùm Historici superiores uel locis, uel temporibus aptè continuatis diuiserint suas historias; ille neutrum genus diuisionis probauit: neque enim loca, in quibus res gestę erant, secutus, partitus est suas narrationes, ut Herodotus, & Hellanicus, & alij quidam, qui ante illũ floruerunt, scriptores, fecerant, neque temporibus, ut qui de locis historiam conscripserunt, faciendum sibi esse iudicauerunt, suas diuidentes historias, uel Regum successionibus, aut Sacerdotum, uel Olympiadũ periodis, uel anniuersarijs principatibus Archontum. Sed nouam quandam, & inusitatam alijs uiam inire uolens, ęstatibus, & hiemibus diuisit Historiam. Ex hoc uerò accidit illi contra, ac putarat: non enim clarior facta est diuisio temporum, sed longè difficilior ad memoriam, pro ratione partium anni distincta. Sed facilè defendi ab Halycarnassęi calumnia potest Thucydides, & ex ipsius verbis: quia scilicet in hanc venit sententiam, ne ipse cum alijs communem viam tereret, ac vestigia sectaretur aliena, quippe qui excellere cæteris, & præstare laborabat; & ideo delegit, καινὴν καὶ ἀτριβῆ τοῖς ἄλλοις πορευθῆναι ὁδὸν, idest, nouam quandam, & non contritã ab alijs viam perambulare; neque tamen inde illi accidit (vt calumniatur Halycarnassæus) contra, ac putarat, imò assecutus, quod maximè concupiuerat, & consectatus fuerat in omnibus, nempè obscuritatem quandam, & maiestatem inde redundantem, in qua fortasse positam existimabat perfectæ eloquentiæ summam, & caput, nempè τὴν δεινότητα, quam viam consultò iniuit, & dedita opera (vt præclarè etiam annotauit Marcellinus) ne πᾶσιν εἴη βατὸς, ne omnibus esset ad manum, & vulgo tractaretur, sed solum à doctis viris illius legeretur historia, & ignauum vulgus, quasi

Thucydides defensus ab Auctore.

fucorum

fucorum ſoboles, arceretur à præſepibus, ſolis apibus mel ſuæ eloquentiæ, ac artificium guſtare, & cognoſcere valentibus, reſeruata. Et eſſet (vt ipſemet alibi de eo dixit Halycarnaſſæus) δυσέικαστος τοῖς πολλοῖς, inimitabilis multitudini: quare quoniam in Cylonio ſcelere explicando aſſueto apertior, & facilior videtur, de eo vſurpatum adagium ἐγέλασε ὁ λέων, ideſt, riſit Leo, vt eo in loco Grecus notat Scholiaſtes his verbis: τοῦ διηγήματος τοῦ κατὰ τὸν Κύλωνα τὴν σαφήνειαν τινὲς θαυμάσαντες, εἶπον, ὅτι λέων ἐγέλασε, ἐνταῦθα, λέγοντες περὶ Θουκυδίδου, ideſt, narrationis, quæ eſt de Cylone claritatem nonnulli admirantes dixerunt, quòd Leo riſit hic, loquentes de Thucydide. Qua quidem excellentiæ opinione tantã ſibi exiſtimationem apud Athenienſes comparauit, vt eum hac ſola de cauſa ab exilio reuocarint, teſtante Plinio lib. 7. cap. 3, his verbis: Thucydidem Imperatorem in exiliũ egere Athenienſes, rerum ſuarum ſcriptorem reuocauere, eloquentiam mirati, cuius virtutem damnauerant, licèt hoc nõ nulli dicant aſſecutum propter Tragœdiam quandam ab ipſo ſcriptam, qua audita, eum reſtituerunt Ciuitati.

Antonius Poſſeuinus in apparatu ſuo ad omnem hiſtoriã ſectione ſecunda excuſat Thucydidem, cur Olympiadum certarum numerum omiſerit, his verbis: Porrò Thucydides, vt prudens, at ſibi conſcius incerti temporis, quo hiſtoriam ſuam ſcribebat, licèt per æſtates, hiemes, & olympiadas res Athenienſium, & Lacedæmoniorum expoſuit: nuſquam tamen olympiadis certæ numerum propoſuit, nec quota his temporibus ageretur Olympias, ſignificauit. In quo videtur Galenum imitatus, qui ex eo excuſat Hippocratem, quòd non diuiſerit annum per menſes, ſed per rationẽ Solſtitiorum, ac Aequinoctiorum, exortuſq; Stellarũ, quia ſcilicet ratio menſium erat incerta, cum variis nominibus, & varia etiam dierũ ratione, ac numero conſtituantur menſes apud diuerſas nationes: hæc verò ſint omnibus communia, & mutari non poſſint; quare etiam poſſumus dicere in hoc imitatum Thucydidem Hippocratem.

Verba verò hæc Thucydidis ita in ſuam Hiſtoriam tranſtulit Sabellicus Tom. 1. Enn. 3. lib. 7. Et hæc ferè primo Peloponneſiaci belli anno domi, foriſq; geſta. Ineũte alterius anni æſtate Peloponnenſes eiuſdem Archidami ductu Atticam.

cam inuadentes pari clade, qua superiore anno eam peruagati sunt.

Πελοποννήσιοι, Peloponnesij.] Quia omnes ferè fœderati huius peninsulæ finibus continentur, Lacedæmonij, Corinthij, & alij, ideo nomine hoc vniuersi appellantur: & bellũ etiam ipsum appellatum est ab ipsa peninsula, quę à Pelopodis nomen accepit, teste Stephano, qui prius appellatam dicit ab Apio Apiam, à Pelasgo Pelasgiam, ab Argis Argos, siue Argiam. Sed eius verba cùm Latinè non extet, nõ erit alienum afferre. Πελοπόννησος τρεῖς ἐπωνυμίας εἶχεν, ἐπὶ μὲν γὰρ Ἄπεως τοῦ φορονέως ἐκαλεῖτο Ἀπία, ἐπὶ δὲ Πελασγοῦ Πελασγία, ἐπὶ δὲ ἄργου ὁμωνύμως ἄργος ἐκαλεῖτο, ἐπὶ δὲ τῶν Πελοπιδῶν Πελοπόννησος, ὁ οἰκήτωρ Πελοποννήσιος, Πελοποννησιακὸν δὲ πόλεμον φυλάττουσι λέγειν, idest, Peloponnesus tria habuit cognomina ab Apio Phoronei filio vocabatur Apia, à Pelasgo Pelasgia, ab Argo, eodem nomine Argos, à Pelopidis Regibus Peloponnesus, Incola Peloponnesius, Peloponnesiacum verò bellum dicere consueuerunt, hodie dicitur Morea vulgo: Haud vlli terræ nobilitate postferenda (inquit Plinius lib. 4. cap. 4.) inter duo maria Aegæum, & Ionium Platani folio similis propter angulosos recessus, circuitu DLxiij. millia pass suum colligit. fuerunt verò sexaginta millia, qui cum Archidamo impressionem hanc fecerunt, vt testatur Plutarchus in Pericle Ἑξάκις μύριοι: quare Pericles noluit manum conserere, & calumniantibus respondebat, arbores resectas repullulare, homines verò extinctos nunquam recuperari, & ideo se nolle periclitari. Ingentem verò vastitatem ediderunt in agro Atheniensi, vt innuit Plutarchus, sed clarissimè significauit Diodorus Siculus lib. 12. Bibliothecæ, succisis nempè arboribus, quibus maximè florebat illa tellus, & incensis villis ferè omnibus.

ξύμμαχοι.] Adeo adamauit Thucydides hunc atticismũ vertendi literam s in ξ, ut etiam in præpositione σὺν interdum id fecerit scribendo ξὺν extra compositionem, vt annotauit Henricus Stephanus in Comment. in lib. de dialectis: quare eleganter Lucianus in Dialogo, qui inscribitur Δίκη φωνηέντων, idest, Iudicium uocaliũ, ubi accusatur τ, à σ, & σ uult probare, se esse literam ἀνεξίκακον, tacitè carpit Thucydidem tanquam fortasse nimium in hoc genere: ὅτι δ' ἀνεξίκακον

κακον εἰμὶ γράμμα μαρτυρεῖ τέ μοί, καὶ αὐτοὶ μηδέποτε ἐγκαλέσαντι τῷ ζῆτα σμάραγδον ἀποσπάσαντι, καὶ πᾶσαν ἀφελομένῳ τὴν σμύρναν, μήτε τῷ ξῦ πᾶσαν παραβάντι συνθήκην, καὶ τὸν συγγραφέα τῶν τοιούτων ἔχοντι Θουκυκίδην σύμμαχον, idest, quòd uerò ego patiens sim litera, testantur illæ, quas nunquam redargui, literę, zeta, quę smaragdum auulsit, & omnem abstulit mihi Smyrnam, & ξ, quæ omnem excessit Synthecem, & Historicum habet in his omnibus Thucydidem Symmachum, idest, adiutorem: hoc fecerunt fortasse Attici ueteres, ut uitarent Ioni asperitatem, quæ est in litera σ: quare etiam quidam auctores integra scripta, & poemata, ac odes sine litera hac faciebant, quas ἀσίγμους, idest, sine litera σ appellabant, ut auctor est Athen. quod esse Atticorum proprium confirmat etiã Eustathius in Homerum lib. 1. Iliad. ubi dicit, ξυνέηκε μάχεσθαι: nam ita ait: οὐκ ἄδηλον δὲ ὅτι ἀττικῶν ἴδιον τὸ τὴν σύν πρόσθεσιν ξὺν λέγειν, idest, neminem uerò latet, quòd Atticorum proprium est σύν præpositionem ξὺν dicere: sic paulò infra usus ξυντρόφων pro συντρόφων.

Τὰ δύο μέρη, Duabus ex partibus.] In margine annotauit Henricus Stephanus legi κατὰ δύο μέρη, & reijcit ad suas annotationes, in quibus mox nullũ facit uerbum: cuius quidem opinionem nos non reijcimus, sed tamen hanc retinendam arbitramur lectionem, ut sit atticismus subintellecta particula κατὰ, quæ apud Atticos Scriptores frequenter cõsueuit omitti, ut aliæ complures, & hæc figura appellatur ἔλλειψις, cuius rei faciunt mentionem Corinthus, siue Corythus, qui de Dialectis scripsit: quinimò ipsemet Henricus multa de hoc affert in sua Appendice, seu Commentario de lingua Attica. Frequentissimè uerò solet omitti, & passim à Scriptoribus: dicunt enim ἀγαθὸς, καλὸς, αἰσχρὸς, τὴν ψυχὴν, τὸ σῶμα, τὴν ὄψιν. Sic etiam Latini interdum utuntur simili accusatiuo, desiderata particula, secundum, uel tali alia simili, ut in uerbo, cætera, Vergilius cætera Graius, Liuius, Virum cætera egregium, Regnum cętera egregium. Sic illud, Os, humerosq; Deo similis, & omnia Mercurio similis: cuius rei, si plura quis cupit exempla, eiusdem legat Henrici antedicti Commentarium.

Franciscus Portus, & Geogius Acacius uterque in suis uersionibus uidentur intellexisse, non de regionis partibus,

ſed de exercitus, quaſi ſcilicet aliæ eſſent copiæ ſociorũ, aliæ Peloponnenſium, vel in duas eſſet partes diuiſus exercitus; quaſi ſcilicet ſit σαφηνισμὸς, Peloponneſij, & fœderati, quippe qui erant duæ partes exercitus. Portus enim ita vertit; æſtate autem ſtatim ineunte Peloponneſij, eorumq; ſocij, cum duabus [copiarum] partibus, vt & ante in Atticam irruperunt. Rationem verò reddit in ſuis Scholijs dicens: Tertia enim pars domi manebat, vt finibus eſſet præſidio. Acacius verò. Principio ſtatim inſequentis æſtatis, Peloponneſiorum, ſociorumq; duæ partes, quemadmodum prius Duce Archidamo Zeuxidami Lacedæmonio Rege inuaſerunt. Sed quæ ſit melior interpretatio, ipſe Thucydides declarat in primo libro, ad quod refert hanc ſecundam impreſſionem: ait enim, καὶ μετὰ τοῦτο οἱ Πελοποννήσιοι τοῖς ἀττικοῖς ἐς ἐλευσῖνα, καὶ θρίωζε ἐσβαλλόντες ἐδῄωσαν, ideſt, Peloponnenſes in Atticam ad Eleuſinem, & Thriaſios facta impreſſione depopulati ſunt. Hæ enim ſunt duæ partes regionis, quas facta irruptione deuaſtarunt, verùm hoc parui refert; nam profectò, ſi duobus in locis fecerunt irruptionem, bipartitæ etiam copiæ fuerunt exercitus.

Τὴν Ἀττικὴν, In Atticam.] Atticiſmus hic quoque frequentiſſimo in vſu poſitus, vt ſcilicet vocabulum ſubſtantię omittatur, ſolo poſito, quod vocant Grammatici Adiectiuum: & potiſſimum hæc ſolent ἐλλείπειν deficere, & ſubintelligi, γῆ, πατρὶς, χώρα. Sic frequenter noſter auctor vſurpat ἡ βάρβαρος, ſcilicet γῆ. Sic ἡ συμμαχὶς, ſupple χώρα, frequenter etiam ſubaudiri ſolet ἡ ὁδὸς, vt cùm dicunt τὴν ἄγουσαν, τὴν φέρουσαν, ſic τὴν ταχίστην. Alię complures ſolent omitti, quas perſequitur Henricus Stephanus in Commentario ſiue Appendice Atticæ linguæ. Latini quoque interdum vſurpant, ſic Terentius dixit ſummum ſuum ſaluere iubet, &c. ſubintelligens amicum: alia ſunt innumerabila, de quibus nos alibi admonuimus.

ἡγεῖτο Ἀρχίδαμος, Dux erat Archidamus.] Ab hoc facto dicit Suidas belli Peloponneſiaci primos annos appellatos Archidamium bellum: ſic enim ſcribit, τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὰ πρῶτα ἔτη Ἀρχιδάμιος ἐκλήθη πόλεμος, ἀπὸ τοῦ Ἀρχιδάμου εἰς τὴν ἀττικὴν ἐμβαλεῖν, ideſt, Peloponneſiaci belli primi anni vocati ſunt Archidamium bellum, ex eo, quòd Archidamus

chidamus in Atticam irruperit. Huius facit Plutarchus in Cimone mentionem, & de hac ipſa Archidami in Atticam incurſione in vita Periclis, vbi etiam exponit prudentiã Periclis, qui veritus, ne Archidamus vaſtatis cæteris, veteri iure hoſpitij, ſuis agris abſtineret, ſiue ne in vrbe ſuis obtrectatoribus occaſionem daret calumniæ, qui dicere potuiſſent Periclem cum hoſtibus colludere, agrum omnem, & villas Ciuitati dedit, ac donauit, ibiq; etiam deſcribit eius conſtantiã, qui nunquã ſit paſſus manus conſerere cum hoſtibus Athenienſes, quod etiam Thucydides narrat hoc ſecundo libro paulò ſupra. Meminit etiam in vita Ageſilai, qui eius fuit filius, ſtatim ab initio, & ex Theophraſto narrat mulctatum à Lacedæmonijs, quòd puſillæ ſtaturæ duxiſſet vxorem, cùm dicerent velle Regulos, non Reges procreare. Meminit etiã in Agidis vita, qui eius quoque filius fuit, & natu grandior ex prima vxore. Huius verò orationes habitas in Lacedemoniorum concione pro bello cum fœderatis vnà indicendo Athenienſibus, extant ſupra hoc ipſo ſecundo libro, vbi etiã legetis primã eius impreſſionem, & incurſionem in Agros Athenienſes. Plura enim fortaſſe attuli, quam aliud agenti erat opportunum: illud tamen non omittendum, quòd per parentheſim, hæc ſunt legenda verba.

Archidamus Dux Lacedæmoniorũ.

ἐδῄουν, Vaſtabant.] Quantam vaſtitatem ediderint Peloponneſij, cùm eſſent (vt ſupra dictum eſt) numero ſexaginta millia, præclarè deſcribit, ſed paucis Diodorus Siculus lib. 12. Bibliothecæ, vbi ait: Λακεδαιμόνιοι δὲ μετὰ Πελοποννησίων, καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων ἐνέβαλον εἰς τὴν ἀττικὴν τὸ δεύτερον. ἐπιπορευόμενοι, δὲ τὴν χώραν ἐδενδροτόμουν, καὶ τὰς ἐπαύλεις ἐνεπύριζον, καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν γὴν ἐλυμήναντο, ideſt, Lacedęmonij cum Peloponneſijs, & alijs fœderatis impreſſionem fecerunt in Atticam ſecundo: progredientes verò regionem arboribus ſuccisis viduabant, & villas incendebant, & vniuerſam ferè prouinciã deuaſtabant: in quo tamen videtur pugnantia loqui cum Thucydide, cùm hic dicat καθεζόμενοι, ille verò ἐπιπορευόμενοι: ſed nequaquam pugnant, quoniam ſcilicet caſtris poſitis uno in loco, ut ait Thucydides, milites uarijs hinc inde factis excurſionibus regionem uniuerſam uaſtabant, ut aſſerit Diodorus.

Quantã vaſtitatẽ ediderint Peloponẽneſij in Atrica.

Οὐ πολλὰς πω ἡμέρας, Non multos dies.] In fine huius nar-

 rationis,

rationis, dicit fuisse εὐθύς, ideſt, ſtatim: ait enim, ἐσβεβληθότων δὲ τῶν Πελοποννησίων ἡ νόσος ἤρξατο εὐθὺς, ideſt, Cum in Atticã Peloponneſij irrupiſſent, ſtatim cœpit morbus peſtilens, vt ſit alterum alterius σαφηνισμός: nempè ſtatim, ideſt, nõ multos poſt dies, quadraginta autem dies totos uaſtarunt regionem, & tandem metu morbi, qui intus, & foris ſolos uexabat Athenienſes, intactis Peloponnenſibus, ſeſe receperũt, ut ipſemet paulò infra teſtatur Thucydides: quia uerò paulò ante dixerat τοῦ δὲ θέρους εὐθὺς ἀρχομένου, ideſt, æſtate uerò ſtatim ineunte, uariandæ orationis etiam cauſa, immutauit uerborum formulam, & non dixit εὐθὺς, ſed οὐ πολλάς πω ἡμέρας, ut paulò poſt dixit πρῶτον ἤρξατο primũ incœpit: quod fortaſſe uerbum non malè dici poſſet eſſe cum his ſynonymum, & idem ſignificare: de quo infra plura dicentur.

ἡ νόσος, Morbus.] Per excellentiam quandam κατ' ἐξοχὴν peſtis dicitur nomine generis apud Græcos, morbus, ſic Liuius Latinè lib. 7. hiſtor. cùm uis morbi, nec humanis conſilijs, nec diuina ope leuaretur, lib. 29. tantam inceſſiſſe in ea caſtra uim morbi, & lib. 25. eadem ui morbi repletos, ſic Vergilius dixit: *Morbi dira lues* ——————

Sic materna lingua frequentiſſimè, & uulgo uſurpamus dicentes, loco peſtis, *Il morbo*, quaſi ſit omnium morborũ maximus, ac princeps; uel etiam fortaſſe ita uſus obtinuit, ut peſtis, morbus, nomine generis dicatur, quaſi omnes continens morbos. Dicitur enim Græcè νόσος, quicquid ſanitatẽ adimit, & eſt præter naturam: ita enim eſt appellatus à particula priuatiua νὸ & σῶον, abiecto ω, quaſi ἐστερημένος τοῦ σώου, ideſt priuatus ſanitate, τῆς ὑγείας, alio dictæ uocabulo, quæ cùm ſit (ut Galenus teſtatur primo de differentijs ſymptomatum) ſecundum naturam affectio functionis effectrix, ſiue cauſa, Græcè διάθεσις (ſiue κατασκευή, quo utitur uocabulo de cauſis morborum) κατὰ φύσιν τῆς ἐνεργείας ποιητική: morbus, qui eſt contrarium, erit παρὰ φύσιν κατασκευὴ τῆς ἐνεργείας ἐμποδιστική, ideſt, conſtitutio prẹter naturam, actionem impediens, quod nobis alia Etymologia oſtẽdit: appellatus enim ab alijs dicitur νόσος ab νὸ particula priuatiua, & σεύω moueor, quòd ſcilicet motu actionis priuet, uel etiam ita dicta peſtis, quòd omnes alij morbi eo tempore in hanc labem permutentur, ut præclarè ſignificauit infra Thucydides,

Cur peſtis vocetur nomine generis morbus,

Omnes morbi tẽ-

des, vbi ait, τὸ μὲν γὰρ ἔτος ὡς ὡμολογεῖτο ἐκ πάντων μάλιστα ἄνοσον ἐς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ἐτύγχανεν ὄν, εἰ δέ τις καὶ προὔκαμνέ τι ἐς τοῦτο πάντα ἀπεκρίθη, ideſt, annus enim ille, vt in confeſſo erat apud omnes, maximè omnium fuit immunis à cæteris morbis, quòd ſi quis & ante aliquo tenebatur morbo, in hunc omnia cõuertebantur, & deſinebant. Quare rectè cõcludit Alexander Maſſaria in ſuo libello de peſte, ad peſtem omnes morbos referri, quicumque, & qualeſcumque ſint. Et Liuius ſæpè etiam numero multitudinis efferre conſueuit: de peſtilentia enim loquens ait, lib. 37. hiſtor. ingruere morbi vulgo maximè in remiges cœperunt: & Vergilius etiam dixit in 3. de peſte: *Nec ſingula morbi,*

Corpora corripiunt — — — quod etiam Græci fecere Scriptores, vt Zoſimus hiſtor. 2. μετὰ δὲ ταῦτα νούσων, καὶ πολέμων ἐνσκηψάντων, ideſt, poſt hęc morbis, & bellis ingruentibus, & Diodorus Siculus lib. 12. Bibliothecæ, de hac ipſa Athenienſi peſte loquens ait, εἰς νόσους ἔπιπτον, ideſt, in morbos inciderunt. Quem morem non ſolum eſſe peſtilentiæ docti obſeruarunt, vt in omnes morbos ſeſe conuertat, ſed aliorum quoque morborum, vt potiſſimum luis Gallicæ, quam cõſtat quaſi Proteum varijs formis inuadere, & cum eo, quicumque ſit, cui quiſque maximè ſolet eſſe obnoxius, morbo, coniungi, vt plerumque fallat non ſolum ægrotantes, ſed ipſos etiam medicos. Vel dicendum etiam eſſe atticiſmum, & ἔλλειψιν figuram, qua non ſolum in ſubſtantiuis appellatis, ſed etiam adiectiuis vtuntur Attici, vt ſubintelligatur ἡ νόσος λοιμική, ita enim appellatur paſſim apud Græcos, quod dicitur etiam per ſolum adiectiuum, omiſſo ſubſtantiuo, nempè λοιμική, ideſt, peſtilens, quomodo Razis interpres Græcus inſcripſit librum ex Syriaca lingua conuerſum περὶ λοιμικῆς, ideſt, de peſtilenti, ſcilicet morbo. Meminit huius atticiſmi per ἔλλειψιν, ideſt, defectum, Henricus Stephanus in ſua Appẽdice, vbi agit de vocibus per ἔλλειψιν apud Atticos deſideratis, ſub finem. Vel etiam dicendum voluiſſe Homerum imitari, cuius potiſſimum œconomiam, & ordinem adamaſſe, & conſectatum eſſe teſtatur Halycarnaſſæus, quod etiam de Herodoto autumant, ſed hoc inter eſt, quòd hic longè prudentior furta tegit, ac diſſimulat: ipſe enim Homerus in primo libro Iliadis, vbi facit Gręcorum pe

ſtis

pore peſtis in eã conuertẽtur.

Gallicus quaſi Proteus varijs formis inuadit.

ſtis mentionem primo appellat eam nomine generis νόσον, deinde proprio λοιμόν. Sub Muſæ enim perſona dum narrat, quis auctor fuerit diſſidij inter Achillem, & Agamemnonem, ait:

> Λητοῦς, καὶ Διὸς υἱός, ὁ γὰρ βασιλῆι χολωθεὶς
> Νοῦσον ἀνὰ στρατὸν ὦρσε κακὴν, ὀλέκοντο δὲ λαοί. idest,
> *Latona, atque Iouis ſoboles, is in agmina morbum*
> *Iratus Regi immiſit, quo affecta peribant.*

Mox verò vbi Achillem, qui Medicinam à Chirone Centauro didicerat, inducit loquentem, quaſi ſcientem diſtinguere ſpeciem à genere, proprio vtitur vocabulo.

> εἰ δὴ ὁμοῦ πόλεμός τε δαμᾷ, καὶ λοιμὸς Ἀχαιούς. idest,
> *Namque ſimul iam bella domant, & peſtis Achiuos.*

Sed non ſolum Thucydides, & Homerus id fecerunt, verũ paſſim boni id factitarũt Scriptores, ſic Soranus in vita Hippocratis, cùm primo vſus eſſet vocabulo proprio λοιμῶν, ideſt, peſtilentiarum, variandæ orationis gratia, mox dixit, νόσον morbũ συλλογισάμενος δὲ τὴν νόσον ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν ἥξειν, &c. ideſt, cùm ratiocinando collegiſſet morbum, ideſt, peſtem in Atticam venturum, &c. pro quo vſurpatur etiam interdũ neutrum τὸ νόσημα, ſic Thucydides ipſe inferius de Peloponneſijs, quos dicit citius receſſiſſe δείσαντας τὸ νόσημα; metu morbi perculſos. Sic paulò infra in hac ipſa peſte declaranda vtitur eodem vocabulo, τὸ μὲν οὖν νόσημα. Ipſe igitur morbus, &c. quo Hippocrates quoque, ac Galenus vtuntur frequentiſſime.

Multiplex verbi primũ interpretatio.

Πρῶτον, Primum.] Hoc vocabulum ad plura referri poteſt, atque ita plures etiam ſenſus nobis afferre Thucydidiæ dictionis: in quo etiam Hippocrati ſimilis hic auctor videtur, quem obſeruatum ita coagmentare inter ſe verba orationis, præſertim in Aphoriſmis, ut plures referant ſenſus, & & omnes rei medicæ, & arti accommodatos. Poteſt igitur primum referri hoc uerbum ad ipſam peſtem, ut dicat, tunc primum exortam, & natam cœpiſſe homines miſerrimis illis modis, atque ſymptomatis exercere. Ex quo præclara dubitatio ſeſe nobis offeret, in arte medica non uulgaris, aut contemnenda, de nouorum morborum exortu. Quem multi ſunt, qui denegent fieri poſſe, cùm autument nullos nouos exoriri inter homines morbos, ſed priſcos reuerti, & à

medi-

medicis ignoratos denuo cognoſci. Alij contra teſtãtur, nouos in dies prodire morbos, qui nunquam antea vllo in loco regnauerint, cuius ſententię grauis auctor, ac propugnator eſt Plutarchus lib. 8. ſympoſ. c. ix. vbi apertiſſimis, & explicatiſſimis verbis oſtendit id fieri, adductis etiam in mediũ nouorum morborũ exemplis, cui fautor accedit Plato, qui 3. de Repub. dicit Homeri tempore non fuiſſe catarrhũ, ſed ſuis temporibus ortum ob victus intemperantiam: ex recentioribus Alexãder Traianus Petronius lib. 1. de morbo Gallico, cap. 2. & Marcellus Donatus lib. 6. de med. hiſtor. cap. 4. vbi longam texit nouorum morborum hiſtoriam, vt omittã quæ de Anglico ſudore à multis, tum Hiſtoricis, tum Medicis recẽſentur, quæ de Scorbuto, quę de morbo Cocoluche, & ſimilibus nouis morbis literarũ ſunt tradita monumẽtis, inter quę recentiſſimum habemus exemplum noui morbi, qui Polonos inuaſit, quod Capillitiũ, ſiue Plica appellatur, de quo extant nuper editæ Patauinorum Medicorum conſultationes, & iuſtum etiam volumen ab Hercule Saxonia publici iuris factum, ſub titulo Plicæ: quare denegari nõ poſſe credimus, quin noui poſſint morbi in dies generari, & ex antiquis etiã aliqui renouari, & reuiuiſcere, & quodã modo renaſci: ſed huic explicationi aduerſatur omnis hiſtoria antiqua, ex qua habemus complures ante hanc Athenienſem, peſtes extitiſſe: & ideo non poteſt intelligi de morbi nouitate, qui fuit antiquiſſimus. Referri ſecundo loco poteſt ad ipſam Ahenarum vrbem, quæ primum tunc ſenſerit peſtilentis morbi vim: nam ſæpè videmus morbos ex vna in aliã regionem deferri, quæ nunquam antea illos ſenſerit, vt de Elephantiaſi apud Aegyptios morbo frequentiſſimo conſtat, qui in Italiam irrupit Pompeij magni temporibus, teſte Plinio; nunquam antea in illa viſus, vt de Gallico compertũ habemus, qui morbus ab Indis occiduis ſuperiori ſeculo ad nos primo delatus (vt à nobis contra par pari referentibus variolæ, & morbilli ad illos trãſuecti fluxere, quod teſtantur hi, qui Indiarum proſequuntur hiſtorias, nunquam antea ab illis cogniti, quemadmodum neque Græcis Medicis cognitos nonnulli putant) quamuis non deſint, qui contra diſputent, ac Gallicum ad Græcorum aliquod, vel Arabum morborum genus conentur adducere, ſed firmiſſimis contra

An noui gignãtur morbi.

Plica morbus nouus.

tra pugnantium medicorum argumentis facilè refelluntur, vt est videre in magno illo collecto volumine auctorum, qui de Gallica lue scripsere, post quos alij quoque sexcenti libros de illo morbo confecerunt: sed neque hæc explicatio procedit, nam ueteris historiæ testimonio redarguitur, ex qua constat sæpius ante pestilentijs vexatam Atheniensem urbem, de quibus infra dicetur: quare neque de illa potest illud primum intelligi. Accommodari tertio loco potest ad suam, suiq; temporis hominum memoriam, ut scilicet dicat ex sua, hominumq; sui temporis memoria primum aggressam pestem uexare ciuitatem Athenarum. Cui explicationi fauet uerbum, quod paulò infra ponit ἐμνημονεύετο, memorabatur fuisse. Et hęc fortasse retineri non temerè potest. Quarto loco illud uerbum primum potest respicere ordinē belli Peloponnesiaci, in quo non semel pestis incommodis uexati Athenienses, sed reuersa etiam est: nam post hanc pestem, quæ prima corripuit Athenienses in hoc bello, alia rursum, secundo post hanc anno, depasta est. Cui expositioni maximè fauet locus Thucydidis in tertio libro, ubi ponit uerbū huic respondens τὸ δεύτερον, idest secundo. Ait enim ἐπιγενομένου χειμῶνος τὸ δεύτερον ἡ νόσος ἐπέπεσε, idest, ineunte hieme secūdo morbus incidit: quę utrum alia, an eadem fuerit, cùm per annum tantum quieuerit, grassata per bienniū, non est hic disputandi locus. Et hæc quoque non abijcienda explicatio. Quinto loco referri potest ad uim, & magnitudinem huius pestis, quę primum sibi locū inter omnes uendicet, cui fauent interpretationi uerba Thucydidis, quæ statim subsequuntur, λεγόμενον καὶ πρότερον, &c. qui dicebatur multis alijs in locis grassatus, &c. sed nusquam tanta pestilentia, & hominū strages fuit, &c. quasi dicat primam dico, quia licèt aliæ extiterint in Græcia pestes, leues tamen illę fuere, neque ita memorandæ, ut facilè, ac sine controuersia possim huic deferre principatum, & primam appellare, quasi præ illa cæteræ lusus fuerint, & nihil: non ratione inquā temporis, sed causa magnitudinis, & in hoc ualdè nobis arridet illud πρότερον prius, quod est comparatiuum à primo, ut uel inde eliciatur hanc fuisse Thucydidis sententiam.

Sexto, & postremo loco dicendum illud πρῶτον, cùm sit absolutè positum, esse synonymum cum uerbo superius po

sito

ſito εὐθὺς, ideſt, ſtatim, ſubito, ut uariandæ orationis gratia (quod etiam paulò ante ſignificauimus) pro εὐθὺς poſuerit πρῶτον: quod verbum, cùm eſt abſolutè poſitum, teſtantur Grammatici ſignificare αὐτίκα, ſtatim, vt paſſim etiam in ipſis Lexicis legere eſt. Vt ſit ſententia, æſtate ſtatim ineunte, cùm in Atticam regionem impreſſionē feciſſent Peloponneſij, ſtatim etiam cœpiſſe peſtilentia laborare Athenięſes: cui explicationi fauet locus ipſius Thucydidis, ſupra citatus, qui dicit, cùm in Atticam Peloponneſij irrupiſſent ἡ νόσος ἤρξατο εὐθὺς, ideſt, morbus inchoauit ſtatim: necnon etiam ipſum oraculum Lacedæmonijs datum, in quo pollicebatur Apollo ſe affuturum illis in hoc bello, & coadiuuaturū. Ex quo Athenienſes maximè perturbabātur, cùm animaduerterent peſtem incœpiſſe ſtatim hoſtibus irrumpētibus, firmiſſimum hoc eſſe argumentum iudicātes diuinitus immiſſam peſtem, & Deū promiſſa Lacedæmonijs patrare, cū illis intactis, ſoli, & hoſtium iniurijs ſimul, & Dei flagello peſte ſcilicet, exercerentur. Sed ego vnicuique integrum relinquo, vt quamlibet harum quattuor poſteriorum accipiat, & ſequatur: verùm antequam hoc verbum dimittam: & ad alia me conuertam, illud eſtis admonendi Græcæ linguę ſtudioſi, legi in nonnullis Codicibus τὸ πρᾶτον non πρῶτον, neque tamen mendum exiſtimandum, cùm retineri hæc lectio tanquam germana poſſit: dictum enim Ionicè pro πρῶτον (quod etiā & frequentius Dorici vſurpant) magna enim affinitas inter veterem Atticam linguam, quam adamauit Thucydides, & Ionicam: quare Hippocrates, qui Ionica lingua ſcripſit, Priſcus Atticus appellatus, vt Galenus teſtatur Comment. 1. in primum de Fracturis.

ἤρξατο, Cœpit] Tria mihi videntur hoc loco quęrenda, cùm dicat Thucydides poſt impreſſionem à Peloponnenſibus factam in Atticam regionem ineunte ęſtate paucis poſt diebus coortam peſtem. Primum quo menſe cœperit, & de diuiſione ipſius anni, cum alio pacto Hiſtorici, alio Medici diuidant annum, & alio Aſtrologi: deinde quo tempore, vt plurimum ſoleat peſtis inuadere, & etiam deſinere, tertio, quamdiu perdurare. Aſtrologi igitur, quos omnis aliorum Scriptorum natio videtur ſecuta, annum diuidunt in quattuor partes, à duobus Solſtitijs; quæ vocant τροπάς, quod

Anni diuiſio ſecudũ Aſtrologos.

verbũ Latinè ſonat cõuerſiones, & à duobus Aequinoctijs, quæ vocant ἰσημερίας, accepta diuiſione, à quibus etiam duos maiores, & duos minores orbes in Sphæra appellarũt (nam à Solſtitio æſtiuo, quod fit menſe Iunij, ſub Cancro τροπικὸν Cancri nominarunt eum globum, & circulum minorem, à brumali, quod fit menſe Decembris ſub Capricornum, tropicum Capricorni vocitarunt oppoſitum circulum: duos verò maiores circulos Coluros appellatos ab imperfecta circumuolutione (cùm Sphęra enim tantum ſunt mobiles circa duo propria circumferentię puncta vtrique, & mundi Polis communia, non autem ſecundum poſitionem per longum eiuſdem circumferentiæ, vt Aequator, & Zodiacus) alterũ Solſtitiorum, quòd per ambo Solſtitia, & ipſius Eclipticæ, ideſt Zodiaci Polos tranſeat, alterum æquinoctiorum, quòd puncta ipſa æquinoctiorum ſecet. Horum verò æquinoctiorum alterum vernale eſt, quod fit menſe Martij ſub Ariete, alterum autumnale, quod fit menſe Septembris ſub Libra) Quoniam verò hi diuidunt Aequatorem, & Zodiacum in quattuor inſigniores quadrantes eiſdem æquinoctialibus, & ſolſtitialibus punctis diſcretos: ideo annum in quattuor partes diuiſerunt accomodantes quattuor ætatibus, humoribus, & quattuor mundi partibus, ſuo modo: & vnicuique tria ſigna aſſignarunt. Veri, Arietem, Taurum, Geminos; Aeſtati, Cancrum, Leonem, Virginem; Autumno, Libram, Scorpium, Sagittarium; Hiemi, Capricornum, Aquarium, Piſces: quos imitati fortaſſe Grammatici, ſingula tempora in tria diuiſerunt, in nouum, ſiue iniens; in medium, ſiue ſummum, & in præceps: quę Græcè ita vocantur νέον, ſiue ἀρχὴ. μέσον, ſiue ἀκμὴ, & τελευτὴ, quod etiam dicimus φθῖνον καὶ λῆγον: Ipſi verò Aſtrologi tria hæc ſigna varijs vocabulis appellarunt. Primum dicunt mobile ratione mutationis temporis anni: ſecundum fixum, quòd eo tempore ſuum ſtatum tempus habeat: tertium commune, quòd tunc alterum deſinat, & alterum incipiat Medici verò, quãuis & ipſi hæc quattuor tempora poſuerint: non tamen æqualia inte ſeſe faciunt; neque ita diſtinguunt, vt vnicuique tres menſes aſſignent, vt iſti: ſed his poſitis tanquam fundamentis Autumnum, & Ver tanquam ſimplices partes ponunt ἀτμήτους, ideſt, indiuiſas: Aeſtatem longiorem in duas

partes

Anni diui sio secũdũ Medicos.

partes, hiemem omnium longiſſimã in tres partes partiun-tur, neque à menſibus, quandoquidem non eſt eadem men ſium ratio apud omnes, vt inquit Galenus, ſed ab ortu ſide-rum eas nominãt, & inchoant. Ver dicunt incipere ab æqui-noctio verno. Galenus 3. Aphoriſm 14. Μετὰ τὸν χειμῶνα ἰση-μερία τὴν ἀρχὴν ἔχει τοῦ ἦρος, ideſt, poſt hiemem æquinoctiũ principium habet Veris: quòd, quando incipiat, magna eſt controuerſia: nam Galenus in Epid. cont. 1 dicit fieri princi-pio Artemiſij, ſecundum Macedonas, qui menſis ab Aetio dicitur eſſe menſis Maius: ſed non conuenit ratio menſium Gręcis cum Macedonibus, propter quam cauſam de men-ſibus non eſſe locutum Hippocratem, dicit Galenus Idem Aetius eodem loco, nempe lib. 3. cap. 164. dicit incipere hoc æquinoctium fieri xxiij. menſis Martij. Μηνὶ Μαρτίῳ κγ ἰσημε-ρία ἐαρινὴ ἐστί, ideſt, menſe Martio xxiij. æquinoctium verna-le eſt. Varro lib. 1. de re Ruſtica, c. 28. dicit dies primus Ve-ris eſt in Aquario: mox ait, quæ diuiſio redacta ad dies ciui-les noſtros, qui nunc ſunt primi verni temporis extant ad vij. Idus Februarij. Plinius lib. 18. cap. 26. dicit, Aequinoctium vernum ad viij. Kal. April peragi: quod eſt dies xxv. Martij: Nicæna Synodus xij. Kal. Aprilis, ideſt, diem xxj. Martij aſ-ſignauit. Aſtronomi quidam decimum diem Martij, qui-dam medium menſis: quidam recentiores, multum re-ceſſiſſe dicentes, aſſignant viij. Idus Martij; nunc, commu-nis opinio tenet fieri v. Idus Martij, ideſt, xj. die, quæ eſt vigi-lia feſti dicati D. Gregorio: quare vulgo iactatur ea die aues tranſmarinas remeare, durat uſque ad ortum Pleiadum, ſi-ue Pleiadis (vtroque enim modo dici, teſtatur Galenus) vernales Vergilias vocant Latini, ὑπὸ πλειάδων ἀνατολήν, qui fit circa iv. Kal. Maij, ideſt, xxviij. menſis Aprilis, quod ſpa-cium non peruenit ad duos menſes: quare breuiſſima apud Medicos anni pars, Ver. Ab his ad ortum Arcturi eſt æſtas, qui fit iv. Kal. Septembris, ideſt, xxix. Auguſti, hoc eſt, duode cim dies ante æquinoctium Autumnale, licèt recentiores di cant fieri Solſtitium die xiv. Septembris: quod ſi ita eſt, erũt dies xvj. ante Solſtitium: & ſic æſtas eſt quattuor menſium, quam ſecant rurſus in duas partes, primam appellant ὥραν, quæ eſt ab initio vſque ad ortũ Sirij, quem nonnulli vocant κύνα, ideſt, canem, ſed abuti eos dicit Galenus notione ver-

bi τῇ τοῦ παντὸς ἄστρου προσηγορίᾳ. Canicula enim nō est astrū quod est quiddam ex multis stellis constans sidus, sed stella tantum vnica ἐπὶ γένυος αὐτοῦ in genu ipsius, quam potius appellandam dicit, πρόκυνα, idest, anticanē. Hinc fructus horarij apud medicos in frequēti mentione sunt: quæ pars etiā nomine generis vocitatur, teste Galeno, nempe θέρος, idest, æstas: ab ortu Sirij vsque ad arcturum est altera æstatis pars, quę dicitur ὀπώρα, unde oporarij etiam fructus nominantur: ab Arcturo usque ad occasum Pleiadum Autumnaliū, qui fit circa Non Nouembris, qui est dies quintus, durat Autumnus, τὸ φθινόπωρον, ab hoc tempore usque ad æquinoctium vernale, quod fieri diximus v. Idus Martij hiems appellatur, quod spacium est longissimum, & plusquam quattuor mensium: & ideo eam partiti sunt in tres partes, primū tempus ante Solstitium appellarunt σπορητὸν, idest, seminale, quòd seminibus terræ mandandis esset idoneum, medium illud tempus, μέσον χειμῶνα, mediam hiemem, siue brumam, vel brumale Solstitiū, Tertiam partem, quæ consequitur vsque ad initium Veris, φυταλίαν, idest, plantariam, quòd serendis, & plantādis fit arboribus idonea, adeo ut in septē partes annus secundum Medicos sit diuisus, ut fecerat Hippocrates in Hebdomadis. ἔαρ, ὥραν, siue θέρος, ὀπώραν, φθινόπωρον, σπορητὸν, μέσον χειμῶνα, φυταλίαν. Thucydides verò in duas tantū partes annum diuisit, nempe æstatem, & hiemem, vt in principio huius secundi libri, vbi ait, γέγραπται δὲ ἑξῆς ὡς ἕκαστα ἐγίγνετο κατὰ θέρος, καὶ χειμῶνα. Scriptum verò est (bellum) ordine, vt singula quæque acta sunt æstate, ac hieme. Et hec videtur fuisse communis apud multos veteres diuisio anni in duas tantum partes: quare cùm Aristoteles in probl 2. p. probl. 21 33. & 42. dicat ex veterum omnium sententia corpora potius exercēda in æstate, quàm in hieme. Petrus Aponensis meritò iudicauit sub nomine hiemis intelligendum Autumnū, Hiemem, & Ver: & Euagrius lib. 4. in descriptione pestis videtur diuidere in Hiemē, & Ver, Aestatēq; sub Vere collocare, cùm dicat alios peste correptos hieme, alios Vere permanente, alios æstuante: ἑτέρους ἦρος διατελοῦντος, ἄλλους θερίζοντος, idest, alios Vere permanente alios ęstuante: Titus quoque Liuius videtur hāc anni diuisionē in hiemē, & æstatē, aliquando sectatus: nam lib. 5. hist. ita ait, Tristem hie-

Anni diuisio secūdū Thucydidem.

hiemem, siue ex intemperie cæli, raptim mutatione facta in contrarium, siue alia qua de causa, grauis, pestilensq; omnibus animalibus æstas excepit: videtur verò idem Thucydides partitus æstatem in tres partes, nempe Ver, æstatis vigorem, & Autumnum: nam in hoc secundo libro, vbi gesta primi anni explicat, dicit primum ἦρι ἀρχομένῳ, idest, ineunte Vere Thebanos ingressos Plateam, mox de incursione Peloponnensium inquit, Μετὰ τὰ ἐν πλαταίᾳ τῶν ἐσελθόντων θηβαίων γινόμενα, ἡμέρα ὀγδοηκοστῆ, μάλιστα τοῦ θέρους, καὶ τοῦ σίτου ἀκμάζοντος ἐσέβαλον εἰς τὴν ἀττικήν, idest, post ea, quæ ad Plateam ingressis Thebanis gesta sunt, die octogesima, æstate, frumentoq; maturo Atticam inuaserunt. Postremo ait, περὶ δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ θέρους τούτου, ἀθηναῖοι πανδημεὶ αὐτοί, καὶ μέτοχοι ἐσέβαλον ἐς τὴν μεγαρίδα, idest, sub huius æstatis Autumnum Athenienses populatim & ipsi, & inquilini impetum fecerunt in Megaricam regionem. Quo verò mense inchoaret Ver apud Thucydidem declarat Acacius in sua Chronographia in Thucydidis historiam, vbi admonet notandum, quòd Thucydides annos suæ historiæ orditur à primo Sole circa, vel ante mediũ Aquarij (in quo, inquit Acacius, Ver suum veteres in regionibus paulò magis Australibus solebant inchoare) existente, videlicet post principium Februarij mensis anni Iuliani, qui erunt, teste Varrone lib. 1. cap. 28. de re Rustica, ad vij. Idus Februarij: ita enim Varro, qui nunc sunt primi uerni temporis extant ad septimum Idus Februarij, idest, septimo die mensis Februarij. His ita se habentibus, erit dicendum cœpisse extremo Vere pestem Atheniensium: nam hic incipit secundi anni gesta narrare, cùm præcedant hæc uerba, τοιός δὲ μὲν ὁ τάφος ἐγένετο ἐν τῷ χειμῶνι τούτῳ, καὶ διελθόντος αὐτοῦ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου τοῦδε ἐτελεύτα, idest, Huiusmodi funus celebratum est hieme, qua præterita primus annus belli huius finitus est. Quare cum paucis diebus post incursionem in agrũ factam (quã dicit fuisse θέρους εὐθύς ἀρχόμενον, non ut supra ἀκμάζοντος, idest Vere ineunte, quod est prima pars æstatis, ut probatum est ex ipso) euenisse dicat, in ipso Vere cœpisse iudicandum est: neque me mouet Galeni auctoritas à sententia, qui primo de differentis febrium, uidetur significare ex nimia æstatis caliditate ortam pestem, citato ex ipso Thucydide loco ἐσί

Quando cęperit pestis Atheniensiũ.

δ' ὅτε κατάρχῃ μὲν ἄμετρος θερμασία τοῦ περιέχοντος ὡς ἐπὶ τοῦ καταλαβόντος ἀθηναίους λοιμοῦ, καθὰ ὁ Θουκυδίδης, ἀλλ' ἐν καλύβαις πνιγηραῖς ὥρᾳ θέρους διαιτωμένων ὁ φθόρος κατὰ τὸ σῶμα ἐγίνετο, τῷ δὲ εἶναι τοὺς ἐν τῷ σώματι χυμοὺς ἐκ μοχθηρᾶς διαίτης ἐπιτηδείους εἰς σῆψιν, ἀρχὴ τοῦ λοιμώδους γίνεται πυρετοῦ, ideſt, Interdum verò dominatur immodicus calor ambientis, vt in ea peſte, quæ Athenienſes adorta eſt, quemadmodum recitat Thucydides, dicens in Tuguriolis ſuffocatorijs tempore æſtatis habitantibus clades, & corruptio corpus corripiebat. Quia verò erant in corporibus ſucci ex praua victus ratione parati ad putredinem, principium peſtilentis fuit febris: nam hic multa ſunt notanda, primum in Latino interprete viro alioqui doctiſſimo Leoniceno in illo verbo κατάρχῃ, quod vertit præcedente, eſſe errorē: non enim ibi præcedere, ſed dominari ſignificat, quod fuit in cauſa, vt multi, qui de peſte ſcripſerunt, errauerint, dicentes, hanc peſtem ortā ex præcedentis æſtatis calore: deinde Galenū legiſſe θέρους, cum ſit ἔτους: quod ita eſt intelligendum, vt dicat Thucydides, quia tempus anni vernum ita ferebat, vt poſſent in ſuburbanis habitare, vt moris erat Atheniēſibus, accedit, quòd licèt legeretur θέρους, ideſt, æſtatis, eſſet Thucydidio more intelligendum, nempe, vt diximus, verno tempore, quod eſt prima æſtatis pars. Sic intellexit Lapus Florentinus in Plutarchi Pericle vertendo, vbi narratur hoc idem factum, & legitur apud Plutarchum in vulgatis Codicibus Baſileæ impreſſis, θέρους ὥρᾳ, quemadmodum apud Galenum; ipſe tamen vertit Veris tempore, quòd ſi Græcus quoque Codex apud illum habuit ἦρος ὥρᾳ, ideſt, Veris tempore, tanto magis noſtra confirmatur opinio. Additur ad hoc, quòd verbum illud πνιγηραῖς non caloris vim exprimit, aut ambientis totius caliditatē, ſed locorum anguſtiā, qua cùm premerentur, quaſi ſuffocans priuatus aer fiebat, & æſtuoſus. Poſtremo ſi etiam (vt iſti volunt) eſſet intelligendum de æſtatis ipſo tempore, nón tamen efficeretur æſtate inchoaſſe: ibi enim loquitur Thucydides de progreſſu ipſo morbi, & incremento ex occaſione caloris facto: ſed de hoc ſatis.

Leoniceni error.

De tempore verò in vniuerſum, quo, vt plurimum conſueuit, peſtis inuadere ita ſtatuendum, quòd licèt (vt præclarè docuit Hippocrates Aphor. 3. Aphor. 19.) omnes morbi in

omni-

omnibus temporibus fiant, cùm non ſemper (vt ibi docet Galenus) ex aeris ambientis temperamento morbi oriantur: nonnulli tamen in quibuſdā magis tum fiunt, tum irritantur. (in quo obiter interpretis Latini in vulgata Galeni editione error notandus, qui vertit, excitantur, cùm Græcū dicat παροξύνεται, quod eſt aliud quippiam quam excitari) totus verò Aphoriſmus Græcè ita ſe habet, Νοσήματα δὲ πάντα μὲν ἐν πάσῃσι τῇσι ὥρῃσιν γίνεται, μᾶλλον δὲ ἔνια κατ᾽ ἐνίας αὐτέων, καὶ γίνεται, καὶ παροξύνεται, ideſt, Morbi omnes in omnibus temporibus fiunt: magis verò nonnulli in quibuſdam ipſorum, & fiunt, & irritantur. Peſtis verò ex his eſt, quæ licèt poſſit omnibus temporibus excitari: plerumque tamen exoriri conſueuit, & ſæuire initio Veris, & ſub finem Autumni: quam quidem ſententiam, licèt res ipſa, & experientia probet, & vulgo ita homines fateantur: pauci tamen ſunt, qui id aſſeuerent auctores: de Autumno quidem conſentiunt Arabes, ſed initio fieri dicunt, ſic Auicennas lib. 1. Fen. 2. doct. 2. c. 9. Peſtilentia autem, & aeris putrefactio ſecundum plurimum euenit in poſtremo æſtatis, & in Autumno, quod eiſdem ferè verbis Raſis comprobat in 4. ad Alman. cap. 25. initio. Qui etiam ſolus in libello περὶ λοιμικῆς, ideſt, de peſtilenti morbo apertè id explicat cap. 3 ita enim ex Syriaca in Græcam conuerſus ait: ὁ δὲ καιρὸς ἐν ᾧ ἐπιδημεῖ, καὶ πληθύνει, ἐστὶν οὗτος. τὰ ἔσχατα τοῦ φθινοπώρου, καὶ ἀρχὴ τοῦ ἔαρος, ideſt, Tempus, in quo vulgatur, & augetur, eſt hic, extrema Autumni, & initium Veris: vbi illud etiam non contemnendum docet, fieri interdum, vt in regionibus quibuſdam incolę aſſuetudinis vi non lędantur, etiā in peſtilentem ſtatū aere ſenſim permutato: ſed tamen mox in optimo occupantur ſtatu ab ipſa peſte. Quod in ſua deſcriptione Euagrius lib. 4. teſtatur accidiſſe, vbi id tanquam maximè obſeruandum notat. Τόδε πάντων παραδοξότερον τοῦτο ἦν, ὅτι εἴγε συνέβαινε τῶν εἰλημμένων πόλεων οἰκήτορας ἑτέρωθι διάγειν, ἔνθα τὸ πάθος οὐκ ἐπέσκηψε, κἀκεῖνοι μόνοι τοῖς παθήμασιν ἡλίσκοντο, ideſt, Hoc verò præter omnium maximè opinionem accidebat, quòd ſi eueniſſet correptarum peſte Ciuitatum incolas alijs in locis habitare, quæ morbus non inuaſerat, illi ſoli peſtilentibus affectibus corripiebantur, ex quo obiter nonnullorum opinio refelli poteſt, qui dicunt Hippocraticam doctrinam de

Peſtis vt plurimū ſæuire ſolet Autumno, & Vere.

Hippocratis doctrina de conſtitutionibus defenſa.

de constitutionibus, non esse veram, quia scilicet nō statim consequantur, quæ prædicuntur ab illo in Aphor. ægritudines: nam possunt paulò post aggredi resistentibus primæ impressioni ambientis corporibus regioni assuetis. Hæc sententia Rasis, quòd Vere ineunte, & Autumno sæuiat pestis, videtur desumpta ex Hippocrate in 3. Epid. Cōmen. 3. tex. 71. in fine illius vniuersalis constitutionis, vbi ait, ἦν δὲ πᾶσι τοῖς ὑπογεγραμμένοις χαλεπώτατον μὲν τὸ ἔαρ, καὶ πλείστους ἀπέκτεινε, τὸ δὲ θέρος ῥήιστον, καὶ ἐλάχιστα ἀπόλλυντο. τοῦ δὲ φθινοπώρου, καὶ ὑπὸ πλειάδων πάλιν ἔθνησκον οἱ πολλοὶ τεταρταῖοι, idest, Fuit verò omnibus antescriptis Ver difficillimū, & complures occidit: æstas verò facillima, & paucissimi moriebantur, Autumno, & sub Pleiadem rursus moriebantur multi Quartani: quod etiam paulò ante dixerat cont. 66 ubi apertissimis uerbis Ver, & Autumnū pernitiosum ostendit Hiemem, & Aestatem non ita: ait enim, Μέγιστον δὲ καὶ χαλεπώτατον, καὶ πλείστους ἔκτεινε τὸ φθινῶδες, πολλοὶ γάρ τινες ἀρξάμενοι, κατὰ χειμῶνα, πολλοὶ μὲν κατεκλίθησαν, οἱ δ' αὐτῶν ὀρθοστάδην ὑπεφέροντο, πρωῒ δὲ τοῦ ἦρος ἔθνησκον οἱ πλεῖστοι τῶν κατακλιθέντων. τῶν δ' ἄλλων ἐξέλιπον μὲν αἱ βῆχες οὐδενί, ὑφίεσαν δὲ κατὰ θέρος ὑπὸ δὲ τὸ φθινόπαρον κατεκλίθησαν πάντες, καὶ πολλοὶ ἔθνησκον, μακρὰ δὲ τούτων οἱ πλεῖστοι διενόσεον, idest, Maximum uerò & difficillimum erat malum, quodq; plures occidit tabes. plerique enim multi cùm cœpissent ægrotare per hiemem maiori quidem ex parte decubuerunt, pars recti sustinebant, paulò ante Ver mortui sunt plurimi eorum, qui decubuerant, & ex alijs nulli quidem cessarunt tusses, sustinuerunt autem per æstatem, sub Autumnum decubuerunt omnes, & multi perierunt: longis verò morbis plurimi ægrotabant. Quem locum explicans Mercurialis in suis Scholijs, ita preclarè in hanc sententiam loquitur. Id præ cæteris cōditionibus solet plerumque habere pestis, ut in hieme uix emergat, Vere sese magis prodat: Autumno autem pessimè omnium tractet, cùm alioqui Autumnus suapte natura exitialis esse soleat. Ex recentioribus, qui de peste scripsere, Marsilius Ficinus hanc tuetur sententiam, qui in Consilio de peste ita ait materno sermone (libet enim, qua quisque lingua scripsit, eadem illius sententiam non mutatis uerbis recitare. Extat enim etiam Latinè, nec malè conuersum) cap. 6.

Comprobatur testimonijs Medicorum Vere, & Autumno pestē potissimū sæuire.

sub

ſub finem, *Regna nella Primauera, più nella State, più nello Autunno.* & Bernardinus Tomitanus in Conſilio de peſte Veneta, 1556. cap. 9. planius, & explicatius proponit ſententiam, materna etiam lingua: *Sono proportionati alla generatione della peſte il principio della Primauera, & il fine dell'Autunno.* Alij etiam complures, quos omitto ſtudio breuitatis.

Subſcribunt Medicorũ decretis, & opinionibus Hiſtoriç, ex quibus colligi poteſt maximas quaſque peſtes, aut Vere, aut Autumno inchoaſſe, & ne longius abeamus, hæc Athenienſis cœpit Vere; & cùm poſt biennium ceſſaſſet: tertio rurſus anno, repulullauit Autumno, ipſo teſte Thucydide, in tertio huius hiſtoriæ, vbi ſcribit, ἐπιγινομένου χειμῶνος τὸ δεύτερον ἡ νόσος ἐπέπεσεν, ideſt, ſuperueniente hieme ſecundo morbus inuaſit. Cùm enim ipſe diuidat annum in duas tantum partes hiemem, & æſtatem, principium hiemis eſt finis autumni. Illa magna peſtis Bizantij coorta, quam narrat Agathias lib. 5. Vere cœpit, ſic illo teſtante, ἐκείνου δὲ τοῦ ἔτους ἅμα ἦρι ἀρχομένῳ ἡ λοιμώδης νόσος αὖθις τῇ πόλει ἐνέπεσε, ideſt, illius verò anni Vere ineunte peſtilens rurſus morbus in Vrbem inuaſit. Dionyſius Halycarnaſſæus lib. 9. teſtatur ortam Autumno peſtilentiam. ἤρξατο μὲν οὖν ἡ νόσος περὶ τὰς Καλάνδας τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, διέμεινε δὲ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ὅλον, ideſt, Cœpit igitur morbus circa Kalendas Septembris menſis. Permanſit verò annum illũ totum: & vt à Grçcis abeam, Latinos aliquot teſteslaudabo. Liuius, qui perraro, vbi verba facit de peſtilentijs, tempus addit, lib. 25. cœpiſſe Autumno illam inſignem peſtem dicit. Acceſſit & peſtilentia commune malum, quod facilè vtrorumque animos auerteret à belli conſilijs: nam tempore Autumni, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra vrbem, quam in vrbe intoleranda vis æſtus per vtraque caſtra omnium fermè corpora mouit, & primo temporis, ac loci vitio, & ægri erãt, & moriebantur; poſtea curatio ipſa, & contactus ægrorum vulgabat morbos, &c. Paulus Oroſius lib. 7. cap. 7. de peſtilentia illa ſub Nerone. Subſequente Autumno tanta Vrbi peſtilentia incubuit, vt triginta millia funerum in rationem Libitinæ venirent. Sigonius de regno Italiæ lib. 2. anno 615. meminit ingentis peſtilentiæ, quæ Autumno cœpit, his verbis: Eodem anno, Auguſto menſe, indictione tertia, terra

Hiſtoriarum teſtimonijs idem confirmatur.

ingenti motu contremuit: Terræmotum verò fœdissima lues est consecuta, &c. & lib. 3. alterius ingentis, quæ Vere cœpit sub anno 748. Eodem ineunte primæ indictionis Vere, cùm ingrauescere morbus in vrbe Constantinopolitana cœpisset, tum per æstatem omne acerbitatis suæ virus effudit, integris domibus exhaustis, &c. Illa sæuissima, quę Ioannis Boccacij temporibus debacchata est, Vere etiam cœpit, sic illo testante: *Quasi nel principio della Primauera dell'anno predetto, horribilmente comincio i suoi dolorosi effetti, & in miracolosa maniera à dimostrare*: nostra memoria pestis, quæ in hac vrbe sæuijt, Vere repullulauit. Sic enim Natalis de Comitibus in sua histor. lib. 27. vbi per vernum tempus pestilentia, quæ per hiemem latuerat, repullulasset, magna, ac miserabilis strages edita est Venetijs. Sexcenta alia possem laudare testimonia, sed hæc in re perspecta, ac plana satis esse arbitror futura.

Causę cur pestis Autumno sæuiat.

Causæ verò cur Autumno sæuiat, hæ afferri possunt: prima, Temporum uarietas, & inconstantia, ac subitæ, crebręq; permutationes à frigore ad calorem, à serenitate ad pluuiā: aer enim subtilis redditus ob calorem, qui præcessit, æstatis, facilè recipit impressiones omnes, & uapores: neque tamen ita facilè potest eos dissipare, ob eundem iam imminutum calorem: secunda, Humores adusti in æstate præcedenti: tertia, Corporum, calore fractorum ante in æstate imbecillitas: quarta, Eorundem constipatio, materia ad interiora recedente: quinta, Prohibita excrementorum superuacaneorum resolutio, & transpiratio: sexta, Fructuum usus copiosior, & similia. De Vere autem, cùm dicatur esse saluberrimum, ὑγιεινώτατον ab Hippocrate, nulla melior afferri causa potest, quàm Razis illa antedicta; vt tunc in optimo statu corripiantur peste, à suo contrario seminarijs illius extra protrusis. Vel quia tunc mouetur sanguis, & aer ipse est calidus, & humidus (ut inquit Ficinus) & ideo aptus ad procreandam pestem. Sic Ioubertus in libello de peste, cap. 9. cùm dixisset, pestē apud nos hieme sæuo extingui, ut apud Orientales summo feruore, mox addit, Quæ uerò nō potuit à gelido aere uinci, & repercuti, Vere inchoante rediuiua, quando humores liquari, & turgere incipiunt, bellum redintegrat: & hæc generatim, & paucis de ipso uniuerso tempore. De particulari uerò, mensium scilicet, & dierum, non

Cur Vere sæulat.

quæri

quæri solet ita frequenter apud Medicos; nõ desunt tamen, qui de his quoque sermonem, & præcepta ex diuturna obseruatione collecta instituant: Ioubertus in eodem libro, & cap. obseruauit, & testatus est pestem longè plures turgente, uel silente Luna, quam alijs temporibus, & corripere, & tollere, infantes, pueros, & senes magis silente Luna, ob uim excrementorũ humidorum: turgente uerò periclitari magis iuuenes, maximè carnosos, & succulentos: quia tunc maximè commouetur sanguis, & putrescit. Marsilius Ficinus paulò scrupulosius docet etiam diei horas, & particularia magis tempora animaduertere, Solis scilicet ortum, & occasum, mediam noctem, atque meridiem. Cui subscribit Prosper Borgarutius in Tract. de peste, ubi dicit, oriente, & occidente Sole, magis sæuire pestẽ, quàm alijs horis: nec desunt alij complures ex recentioribus, qui hæc persequantur; sed hæc arbitror sufficere pro re nata dixisse. Ex quibus habetis non solũ quando soleat pestis incipere; sed etiã quando cessare, nempe eisdem temporibus interdum, interdum summa hieme, interdum æstatis ipso feruore, & maximis caloribus, licet in his quoque maximè debacchetur. Verùm non omnino certa sunt, & determinata hæc tempora, sed ut plurimum ita accidit, & iam ad tertium problema propositum aggrediamur, quod etiam sempiternam non habet ueritatem, sed ut plurimum, quod non solum his de peste theorematis euenit, sed omnibus ferè medicis Aphorismis, & præceptis, cùm enim ars nitatur coniecturis, & incerta sit, non possunt in ea esse perpetuò uera dogmata, sed interdum fallunt omnia. Hoc verò erat quanto soleat tempore perdurare. Hanc Atheniensem biennium sæuisse scimus, vt alias complures: qualis illa Romæ fuit anno 384. de qua Orosius, generali cunctos per biennium iugiter tabe confecit, vt etiam quos non egit in mortem, turpi macie exinanitos, afflictosq; dimiserit. Cuius etiã facit mentionẽ Liuius lib. 7. vbi alijs verbis biennij meminit dicens: Et hoc, & insequenti anno, &c. Pestis illa, quæ Romæ sæuijt sub Adriano vi. anno salutis 1522. biennium permansit, & mox cessauit, Demetrio quodam Græculo Taurum immolante: de qua re Iouius, & alij Historici recentiores. Pestis, quæ postremo Venetam hanc vrbem acerbissimè vexauit, per biennium

Quã parte mẽsiũ, quib' diebus, & horis magis sæuiat pestis.

Pestis trienniũ vt plurimũ perdurat, & cur.

diuagata, postea sedata est, vt meminisse etiam vos potestis, uel saltem ab alijs audiuisse. Sed statum tempus esse permanendi quidam uolunt trienniũ: cuius opinionis auctor est Cardanus lib. 2. de Subtilitate, ubi ita determinat: Illud sanè certum est, tot fermè esse modos pestis, quot tempora; nulla tamen pestis ultra triennium sæuit: cuius rei mox causas reddit has, dicẽs: Causa multiplex est; prima, quia si tam diu sæuiat, non habet fermè, in quos sæuiat: deinde aer ipse, cùm leuissimæ (ut dictum est) sit substantiæ, ulteriorem putredinem pati non potest: ostensum est enim superius, quæ computruerint, non amplius esse putrida. Accedit, quòd uix fieri potest, ne in tanto tempore aer moueatur, & in uentos transferat, quod corrumpitur. Videtur etiam omnibus pessimis rebus Dei beneficio modus quidam impositus. Nam nec serpentes multiplicari uidentur ultra metam quandã, nec acuti morbi ultra quartumdecimum. Hæc ille. Quę etiã ex historijs multarum pestium exemplis possunt comprobari, quæ hunc terminũ attigere triennij, nec ulterius progressæ sunt. Liuius lib. 16. ipse exercitus ægrè explebatur propter pestilentiam, quæ iam tertium annum Vrbem Romanam, ac Italiam uastabat, &c. & lib. 4. ait, imbelle triennium fermè pestilentia, inopiaq; frugum circa A. Corneliũ Consulem fuit, quæ mox cessauit eodem anno. Valerius Maximus lib. 1. cap. 7. de miraculis: Triennio continuo uexata pestilentia, Ciuitas nostra, cùm finem tanti, & tam diuturni mali, neque diuina misericordia, neque humano auxilio imponi uideret, &c. quæ cessauit eodem anno, Angue Aesculapij in Vrbem deportato. Pestis illa celeberrima, quæ describitur à Boccacio, Ioãne, & Matthæo, cognomento Villanis, & alijs multis Scriptoribus: cuius meminit etiam in Siphilide Fracastorius, per triẽnium debacchata est, postea cessauit. Sub Clemente VII. pestis illa acerbissima, ex qua uix decimus quisque ex millesimo homine traditur superfuisse per triennium desæuiit. Multas alias possem uobis ex historiarum, tum ueterum, tum recentium penu depromere, sed nolo uestra abuti audiendi patientia. Hanc sententiã Cardani exagitat Iulius Cæsar Scaliger in exercitatione 32. his uerbis: rectè, consultòq; signatũ uerbum inseruisti huic sententiæ, nulla pestis sæuit ultra triennium. Verbum inquã

hoc

hoc ſæuit, neceſſarium fuit ad tuendam orationis tuæ dignitatem: nam mollius ſi ſit, falſum efficiat. Sunt enim peſtiferæ quędam regiones, à quibus aut nunquam, aut raro auellitur, Toloſæ aliquando, & in Prouincia tandiu perſeuerauit, vt ſeptenniũ ſuperaret. Sed plures adhuc annos continenter permanſiſſe peſtẽ habemus ex hiſtorijs: illa grauis peſtilẽtia apud Euagrium annos duos, & quinquaginta ſæuijt: de qua ita Euagrius, Νόσου δεύτερον, καὶ πεντηκοστὸν ἔτος κρατησάσης, ideſt, de morbo, qui per alterũ, & quinquageſimũ annum regnauit: & ſub finẽ narrationis, ἐνεμήθη τοίνυν ὡς μοι λέλεκται, μέχρι τοῦ δεῦρο, δύο καὶ πεντήκοντα χρόνους τοῦτο τὸ πάθος, ideſt, Depaſtus eſt igitur, vt à me dictum vſque nunc duos, & quinquaginta annos, hic affectus, Philoſtrati temporibus regnauit annos quindecim peſtis: quare mirari immeritò dicit illum Euagrius, ſi reſpiciat ad ſuam illã. Illa ingens peſtis, quæ ſub Gallo, & Voluſiano orbem vexauit; de qua Oroſius lib. 7. cap. 21. decennium integrum perdurauit, quoad ſcilicet ad profligandas Eccleſias edicta Decij cucurrerũt: de qua ita Cæſar Baronius in tertio volumine, ab Aethiopia eã originem duxiſſe, in vniuerſumq; orbem progreſſam vix intra decennium quieuiſſe tradunt. Quam etiam nonnulli ſunt auctores, qui autument ad decimum quintum annum perueniſſe. Sed adhuc peſtes reperiuntur, quæ per dies tantũ perdurarunt, vt illa Dauidis in Sacris literis, quædã per menſes tres, quattuor, & plures, quas perſequi, quia ſunt frequentiſſimæ, eſſet nimis putidum, & alienum. Suſius arbitratur ſtatũ tempus peſti eſſe ſæuiendi quinque mẽſes, ſi hoc exceſſerit eſſe recidiuam morbi. Hoc tantum theoremate noſtra claudetur, ac definet diſputatio, quòd ſcilicet Aphoriſmi, omnes, & theoremata de peſtis moribus, & natura (quemadmodum in tota ferè accidit medicina, in qua nullum ſempiternę veritatis, ac perpetuum theorema poteſt, vel ſolet reperiri) vt plurimum vera ſunt, non perpetuò, quia ſcilicet peſtis quaſi nouus Proteus varias formas induit, varioſq; proinde mores pręſefert, ac conſuetudines in hoc vno ſemper, ſibi conſtans, quòd vbique, & ſemper pernitioſa.

Peſtilẽtię, quæ multos annos permanſerunt,

Theoremata medica vt plurimũ vera ſunt, nõ ſemper.

Λεγόμενον, Quod dicebatur.] Notat hoc loco Scholiaſtes Græcus atticiſmum Thucydidis, qui cùm prius dixiſſet ἡ νόσος fœminino genere, mox adiunxit participium neutri generis,

neris, quaſi, vt ipſe putat, reſpiceret ad aliud vocabulum rem ipſam ſignificans, quod eſt neutrum, nempe νόσημα, quod frequenter ab Homero etiam factũ aſſerit. Sed melius Suidas, qui dicit hoc fuiſſe præcipuum in Thucydide, vt huiuſmodi figuris vteretur. Inquit enim: οὗτος ὁ συγγραφεὺς μεταβαίνειν εἴωθεν ἀπὸ τῶν θηλυκῶν εἰς οὐδέτερα. οἷον τρέπονται εἰς Μακεδονίαν, ἐφ' ὅπερ, καὶ πρότερον. καὶ Θουκυδίδης γραφῇ, ideſt, Hic ſcriptor conſueuit à fœmininis ad neutra vocabula migrare, vt iter vertunt in Macedoniã, in quod & ante. Et hæc eſt Thucydidis propria, peculiariſq; ſcribendi ratio. Hoc etiam adnotauit inter Thucydidis idiotiſmos, Dionyſius Alexander Halycarnaſſæus his verbis: πληθυντικῶν τε, καὶ ἑνικῶν ἐναλλάττων τὰς φύσεις, καὶ ἐγκατηγορῶν ταῦτα ἀλλήλων θηλυκά τε ἀρσενικοῖς, καὶ ἀρσενικὰ θηλυκοῖς, καὶ οὐδέτερα τούτων τισὶ συνάπτων, ἐξ ὧν ἡ κατὰ φύσιν ἀκολουθία πλανᾶται, ideſt, Et pluralium (vtar contritis Grammaticorum vocabulis, vt planius intelligar) ac ſingularium naturam commutans, & dici hęc viciſſim de ſe faciens, fœmineaq; maſculis, & maſcula fœmineis, ac neutra horum aliquibus coniungens, ex quibus naturalis cõſecutio orationis diuagatur, & errat. Quare qui emendant λεγομένη, videntur nõ agnouiſſe atticiſmũ, & morem Thucydidium; qui tamen omnibus ferè magnis ſcriptoribus eſſe ſolet familiaris, & nos huiuſmodi plura exempla collegimus in noſtris varijs lectionibus, & figuram eſſe oſtendimus cõmunem omnibus linguis: ipſi etiam Hetruſcæ, cùm dixerit Boccacius, *Era ogñi coſa ripieno*. Corynthus, ſiue Corythus, in Dialectis citat hunc locũ Thucydidis, dũ Atticorum conſuetudinem, & idiotiſmum indicat his verbis: καὶ θηλυκῶς τι λέγειν εἰώθασιν, εἶτα ἐπάγειν οὐδέτερον οὐ πρὸς τὴν φωνὴν ἀποδιδόντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ σημαινόμενον, ideſt, Et fœmineo genere aliquid enunciare conſueuerunt; deinde inducere neutrum, non ad vocem reſpicientes, ſed ad ſignificatũ: citatq; hunc locũ pro exemplo, & illud Homericum:

Atticiſm' proprius Thucydidis.

———— νεφέλη δέ μιν ἀμφιβέβηκε
Κυανέη, τὸ μὲν οὔποτε λήγει. ——— ideſt,
———— *Nubes circumdedit illum*
Nigra, quod haud ceſſat. ———

Henricus Stephanus in ſua Appendice, multa de hoc diſſerit cap. 4. Franciſcus Portus in ſuis, ſiue Notis, ſiue Cõment.

non

non agnoſcit hoc loco atticiſmũ, ſed deducit ad latiniſmũ, & putat dictum abſolutè pro λεγομένου, vt dixit Liuius nunciatum, pro, cùm nunciatum fuiſſet. Liberas religione mentes turbauit rurſus nunciatum, infantem natum eſſe quadriennio parem. Notate autem in hac ſtructuræ Anacoluthia ſubeſſe mirum Hiſtorici artificium: nouitate enim figuræ excitat quodammodo Lectorem, & reddit attentiorẽ, ad eam, quam facit peſtis huius cum alijs comparationem.

καὶ πρότερον, Et antea.] Hic locus duplici ratione poteſt explicari, & intelligi, nempe vel de tempore proximo, & de hac ipſa peſte, quæ ſcilicet, antequam Athenas inuaderet, prius finitima loca eſſet depopulata, atque ita cõparet Thucydides peſtem ſuam cum eademmet peſte in alijs locis graſſante. Cuius ſententiæ videtur fuiſse Sabellicus Tom. 1. Cõmen. 3. lib. 5. vbi hanc ipſam ex Thucydide totidẽ penè verbis Latinè deſcribens peſtilentiam, ita loquitur. Coorta interim grauis peſtilentia eam ex Aethiopia egreſsam, Aegyptum, quæ illi proxima eſt, mox & Lybiam corripuiſse memorant, Lemnum inde, & loca finitima, demum Athenas tranſgreſsam. A qua opinione non videntur abhorrere cæteri Interpretes. Valla enim ita vertit: Morbus primũ apud Athenienſes cœpit, prius quidem, vt aiunt, alibi quoque & circa Lemnũ, & alijs multis in locis graſsatus: Acacius magis etiam videtur in hac fuiſse ſententia, cùm ita vertat, Peſtilens primo morbus inuaſit Athenienſes, qui & circa Lemnũ prius, aliasq; regiones ingruiſse fertur, ſic alij ferè omnes. Vel poteſt intelligi de tempore longinquo, & de peſtilentijs alijs, quæ ſcilicet ſuperioribus temporibus fuerint alibi graſsatæ, & hanc arbitror eſse meliorem interpretationẽ: ita enim comparabit hanc peſtem cum alijs peſtilentijs externis: de qua re mox plura dicentur infra. Quam noſtram ſententiam Alexander Maſsaria Medicus eruditiſſimus, & Græcarum literarum non leui cognitione imbutus in ſuo libro de peſte videtur comprobare, qui hanc narrationẽ tranſferens in ſuo primo libro, ita vertit hunc locum. Et quamquam fama eſt, antea quoque morbum latè vagatum eſse, tum in Lemno, tum in alijs regionibus, nondum tamẽ memoriæ traditum eſt, tantum peſtilentiæ, atque internecionis mortalibus contigiſse. Quibus ex verbis planè oſtenditur

tur

tur cum antiquis pestilentijs comparari, non cum eadem alibi grassata à Thucydide Atheniensem pestem.

πολλαχόσε, Multis in locis.] Si sequamur aliorum Interpretum explicationem, ac sententiam, notabitis ex hoc loco hunc morem esse pestilentię, vt quasi fera aliqua magno insidiata ouili, cùm vrbem aliquam populis refertissimam πολυανθρωπότατον est aggressura, prius vicina quædam oberret loca, quasi vires colligens, quò maiori mox impetu illam inuadat, quam ab initio cogitarat. Sic Agathias lib. 5. de Bizantina illa factum narrat, quæ finitima quędam loca, quasi saltim vexauit; mox tandē irrumpens in ipsam vrbem, quā etiam paulò ante aggressa reliquerat, ita magnā edidit stragem, vt penè deleret. Ita enim inquit: Μεταβᾶσα δὲ πολλάκις μεταξὺ ἄλλοτε ἄλλοθι, καὶ τόπον ἐκ τόπου λυμηναμένη, καὶ ταύτῃ τοῖς λειπομένοις ἀνακωχῆς τινὸς μεταδοῦσα, τοτὲ δὴ οὖν ἐς τὸ Βυζάντιον πάλιν ἐπανήκεν, ὥσπερ, οἶμαι τὸ πρότερον ἐξηπατημένη, καὶ θᾶττον δήπου τοῦ δέοντος ἐνθένδε ἀπαλλαγεῖσα, idest, Peruagata autem sępius interea modo hunc, modo illum locum, & vicissim vnū locum post alterū depascens, & hoc modo relictis, requietis aliquā partem faciens; tunc iam Bizantiū rursus accessit, quasi, vt arbitror, antea decepta, & celerius inde, quàm oportuerat, maturato discessu. Sic lib. 9. de Romana pestilentia narrat Halycarnassæus: ἣ τὸ μὲν πρῶτον ἵππων τε, καὶ φορβάδων, καὶ βοῶν ἀγέλαις προσῆλθεν, ἀπὸ δὲ τούτων εἰς τὰ αἰπόλια, καὶ ποίμνας κατέσκηψεν, καὶ διέφθειρεν ὀλίγου δεῖν πάντα τὰ τετράποδα, ἔπειτα τῶν νομέων, καὶ διελθοῦσα διὰ πάσης τῆς χώρας εἰς τὴν πόλιν ἐνέπεσεν, idest, Quæ primum equorum, iumentorum, & boum armenta inuasit, ab his in greges, & ouilia ingruit, & interemit quasi omnes quadrupedes, deinde pastores, & agricolas attigit, & excurrens per vniuersam regionem in vrbem demum incidit. Sic possumus dicere superiore anno Forolulensem hanc pestē cogitasse de VTINO Prouincię Metropoli Patria mea, inuadendo, cum finitima quædam loca, occuparit, & oppida; sed illius consilia, quasi alter Hercules in Hydræ viribus compescendis, fregit Illustrissimi NICOLAI DONATI prouidentia, à Senatu ad illam auertendam, & emouendam cum summa potestate, & imperio illuc missi: qui illius cōmodum illapsæ vestigia ita subito oppressit, vt penè prius extincta, quàm ingressa, videatur:

Mos pesti lentiæ vicina prius loca depascendi.

Nicolai Donati in reprimenda peste prouidentia.

deatur: cuius denuo audaciam, post illius discessum, renouatam, & quædam rursus non procul posita loca depascentem hoc anno ita repressit alter egregius Senator, illius in locũ cum eadem potestate suffectus Illustrissimus NICOLAVS CONTARENVS, vt deterrita viri præstantissimi prudentia, aggredi mox vrbem ipsam non sit ausa, sed vniuersæ prouinciæ finibus elusa discesserit. Cuius beneficio ita se deuinctos putant Ciues mei Vtinenses, vt qua ratione tantis promeritis gratias referant, nescientes, grati animi significationem, atque testimonium saltem volentes dare, varijs carminum generibus, & encomijs, illius discessum prosequantur. Ad quem obseruantiæ ergò nos quoque nuper scripsimus Epigramma in hoc genere, quod libet vobis recitare.

Nicolai Cõtareni ꝑ emota peste la°.

Non tibi laus, sed honos debetur proximus almis
CONTARENE Deis, facta imitate Deûm.
Non est consilij mortalis pellere pestem,
Verum diuini magnum opus ingenij.
Carmina Iuliadæ non sunt satis, est opus aris
Compositis hymnum dicere NICOLEO.

ἐγκατασκῆψαι, Ingruisse.] Videtur voluisse, & vocabulo, & metro impressionem, & vim irruentis pestis declarare, cũ verbo composito vsus, heroici finem fecerit, nempe dactylo, & spondæo iuncto, vt velocitatem ostenderet in irruendo, & perseuerantiã in affligendo, quam de industria auxit ἀντιςυ-πίαις, & concursu aspero consonantiũ. Vis verò verbi vim, & irruptionem videtur præseferre: est enim proprium fulminis, cui pestis à multis comparatur, & ferę, cui potissimũ comparat pestem Galenus, & torrentis fluminis, & ignis, quibus assimilat Halycarnassæus. Qui ita lib 9. de peste, πο-ταμοῦ δίκην, ἢ πυρὸς ἀθρόα τοῖς ἀνθρώποις ἐμπεσοῦσα, quæ fluminis instar, aut ignis repente in homines inciderat, & eodem libro ipse hoc ipso vsus fuit vocabulo, νόσος ἀνέσκηψε εἰς τὰς γυναῖκας καλουμένη λοιμικὴ, idest, morbus mulieres inuasit, qui pestilens vocatur, & mox in eodem libro de peste quadrupedum. ἀπὸ δὲ τούτων εἰς τὰ αἰπόλια, καὶ ποίμνας κατέσ-κηψεν, & ab his in caprarum, & ouium greges inuasit. lib. 10 λοιμικὴ νόσος εἰς τὴν ῥώμην κατέσκηψεν, idest, pestilens morbus Romam inuasit, & mox, ἡ αὐτὴ νόσος κατέσκηψεν εἰς τὰς πό-λεις. Idem morbus inuasit Ciuitates. Eusebius Pamphilus

Quibus rebus cõparetur pestis.

lib.7. eodem vtitur vocabulo, ἐπικατέσκηψεν ἡ νόσος. Inuasit morbus. Euagrius lib. 4. frequentissimè vtitur hoc vocabulo in descriptione pestis: nam primo ait, περὶ τῆς ἐπισκηψάσης νόσου, idest, de morbo, qui inuasit, mox οὔτε κατὰ περίοδόν τινα τεταγμένον ἐνέσκηψεν, οὔτε αὖ ἐπισκῆψαν ὁμοίως ἀπεχώρει, idest, neque per circuitum aliquem ex ordine inuasit, neque rursum cum inuasisset, similiter cessabat, mox ἔνθα τὸ πάθος οὐκ ἐπέσκηψε, vbi affectus non inuaserat: mox, τετράκις ἐπισκήψαντος τοῦ πάθους ἀνὰ τὴν ἀντιόχου, idest, cùm quater inuasisset affectio Antiochi regionē: Galenus etiam ipse vsurpauit hoc vocabulum ad irruentis pestilentis affectus vim significandam: nam in primo Epid. Commen. contex. 13. ait: ἀλλὰ τοῦτό γε τὸ κατασκῆψαν εἰς τοὺς ὄρχεις κακοηθέστερον ἦν ἤδη, idest, Sed hic humor, qui irruebat in testes, malignior erat iam. Hinc doctissimus Mercurialis in suis prǫlectionibus vocauit fulmen cęleste. Ait enim C. XIX. non est timendum propter aerē, quia iam ex affectibus ipsis clarè conspicimus fulmen illud cæleste, quo tacti sumus, ferè ex toto extinctū esse. Et Paulus Orosius lib. 2. cap. 12. vocauit ignem morborum. Romæ ergo post Vrbem conditā anno CCXC. suspenso ad modicum bello, grauis pestilentia, quæ semper ibi raras inducias, aut factas intercepit, aut, vt fierent, coegit per vniuersam ciuitatē violenter incanduit, vt meritò pręcedente prodigio, cælum ardere visum sit, quando caput gentium tanto morborum igne flagrauit.

καὶ περὶ Λῆμνον, Et circa Lemnum.] Lemnū sæpius fuisse pestilentijs vexatā, vel ex eo colligi potest, quod in Prouerbij locū cessit Λήμνιον κακὸν, idest, Lemniū malum, quasi omniū mala superans, & excellens, cuius prouerbij licèt aliter Suidas, aliter Herodotus originem recitent; ego tamen magis assentior Herodoto dicenti ex eo datum illi locum in communi sermone, quòd Pelasgi incolentes Lemnum, interfectis liberis, ex Atticis susceptis mulieribus, vnà cum ipsis matribus, quas rapuerant (cū enim viderēt liberos ex illis susceptos Atticè semper loqui, Atticis vti moribus, sic edoctos à matribus, & aspernari Pelasgas puellas, seseq; mutuo tueri ab iniurijs Pelasgorum puerorum; ex quo in suspitionem cùm venissent Pelasgi, ne grandiores facti, more Attico, legitimos liberos eijcerent, eos interfecerunt cum matribus)

Lemnus pesti cur obnoxia.

ira-

iratis ex eo Dijs, in famem, pestilentiam, & orbitatem inciderunt: quare oraculum Delphicum de liberatione consuluerunt. Vbi animaduertendum legi debere apud Herodotum, πιεζόμενοι δὲ λοιμῷ, καὶ ἀπαιδίῃ, non λιμῷ, vt scilicet dicat vexati pestilentia, & orbitate, non fame, & orbitate: nam de pestilentia Dij consulebãtur, vt mox docebimus; & ita legisse videtur auctor Adagij, qui facit pestilentiæ mentionem, vel fortasse vtrumque fuit, & indoctus aliquis Librarius putans idem esse bis repetitum superuacaneo, verbum deleuit. Sic apud Pausaniam similis error irrepsit secundo libro, qui inscribitur Corinthiaca, vbi dicitur fuisse Panis solutoris Phanum ita appellati, quòd per quædam somnia ab illo Deo magistratibus Træzeniorũ immissa ἄκεσιν ἔχειν τοῦ λοιμοῦ πιέσαντος αὐτοὺς, ἀθηναίους δὲ μάλιστα, idest, remediũ habuere pestilentię, quæ eos inuaserat, & præcipuè Athenienses: nam ibi in vulgatis legitur λιμοῦ, idest, famis: sed in melioribus Codicibus legitur λοιμοῦ, idest, pestis: quod etiam Fridericus Sylburgius in suis in Pausaniam Notis animaduertit, & Gulielmus Canterus in suo Syntagmate de ratione emendandi Grecos auctores, quod impressit cũ orationibus Aristidis à se cõuersis, testatur hoc esse frequentissimũ, vt ι in οι, & contra corrumpatur. Sic in Aristide factum dicit in oratione vltima Tomi tertij cõtra criminantes, quòd non declamaret, & Panantheniaco, in quibus alterum pro altero est positum horum verborum λιμὸς, & λοιμὸς. De hoc verò adagio ibidem Herodotus ait, Νενόμισται ἀνὰ τὴν ἑλλάδα τὰ σχέτλια ἔργα πάντα λήμνια καλέεσθαι, idest, Institutum est per omnem Gręciam, vt infelicia opera Lemnia dicerentur. Meminit etiam Eustathius in primo Iliad. vbi alia etiam recenset, & recitat prouerbia ex eodem fonte deriuata, vt Λημνίαν χεῖρα, λημνίον βλέπειν, ἀντὶ τοῦ δεινὸν, καὶ πυρῶδες, idest, Lemnius aspectus, pro toruo, & igneo: neque abest à ratione Lemnum crebro pestilentia laborasse ob siccitatem, scilicet & æstum nimium, cùm abundet ibi τὸ πῦρ αὐτόματον, idest, ignis sponte nascens, & exiens è cauernis, & terrę sinubus: quare Poetæ finxerunt Vulcanum à Ioue proiectum, & cęlo detrusum in Lemnum decidisse. Ad quam rem maximè confirmandam illud facit, quòd in eadem insula insigne alexipharmacum, & remedium contra pestem est in-

uentum, nempe terra ipsa, Lemnia appellata, Grecè σφραγὶς, idest, sigillum: nam ita est diuina prouidentia comparatum, vt vbi malum aliquod natura voluerit oriri, aut quid venefi-cum, proximum quoque remedium mali excogitarit: sic in Indicis regionibus, vbi exortus Gallicus, in eisdem etiam in-uenta antidotus, nempe Guaiaci lignũ, & alia, quibus illud etiam quasi auctarium addite ad comprobandam in hac in-sula pestis consentaneam illius nature, & temperamento ge nerationem, quia antiquitus abundauit, quemadmodum & Africa ob id etiam pesti obnoxia, serpentibus: vnde etiã no-men adepta fuerat: appellabatur enim ὀφιοῦσα, quasi dicas serpentaria: illud enim venenum terræ ipsi natura ingenitũ, & insitum ad procreandam serpentum tantam vim, atque copiam accommodatum, aptam quoque reddebat eandem ad pestis venenum concipiendum, quod est illi simile natu-ra: nam testatur Galenus nihil aut parum differre hæc tria venena, serpentum venenatorum, pestis, & quod gignitur in nostris corporibus.

ἐν ἄλλοις χωρίοις, Alijs in locis.] Videtur significare cæte-ras Græciæ regiones, insulas, & ciuitates, quę sæpius pestilen-tia vexatæ: nam Delphicæ pestis extant apud Historicos te-stimonia, quæ ab Apolline, ob Aesopi interitum dicitur im-missa. Meminit Herodotus lib.6. Delphicæ pestilentiæ, vbi dicit Sacrorum causa missos à Chijs centum iuuenes Del-phum, duosq; tantum redijsse, cæteris pestilentia sublatis: Delos ipsa etiam vexata pestilentia, cuius meminit Aeschi-nes in illa epistola ad Philocratem. Creta non caruit, testis Maro, qui pestem illius describit in tertio. Thessaliam pesti-lentia laborasse multis annis ante hanc Athiensem pestẽ testis est Soranus, quam dicit ab Hippocrate curatã, Co insu lam, & patriam suam à pestis incommodis, & damnis vendi cauit Hippocrates, eodem auctore Sorano in eius vita: quẽ-admodum etiam Argos, & alias: idem Soranus testatur mul tas Græcię ciuitates integras à peste liberatas opera Hippo-cratis ὡς καὶ λοιμῶν ὅλας ῥύσασθαι πόλεις, idest, vt à pestilentijs in-tegras ciuitates liberarit. In Cranone Græcię ciuitate ma-gna etiam pestis incidit, biennio ante hanc Athieniensem, quam describit in 2. Epid. ipsemet Hippocrates, vt in primo eam, quæ regnauit in Thaso, vbi eius persequitur constitu-tiones.

Pestes o-lim ĩ Grę ciæ locis varijs grassatæ.

tiones. Abdera ciuitas etiam peste laborauit, & opem Hippocratis implorauit, petens vt simul ab insania Democritũ vindicaret, & λοιμοῦ τὴν πόλιν ὅλην, & à peste vniuersam ciuitatem, inquit Soranus, quare in Epidemicis historijs frequẽs est mentio ægrotorum in Abdera. In eisdem quoque multarum habetur mentio ciuitatum, ac locorum, in quibus ægroti curati sunt ab Epidemicis morbis, vt Perinthi, Larissæ, Cyzici, Melibææ, Elidis, Oeni, & aliorum plurimorum, quæ potestis apud ipsum Hippocratem obseruare. Orchomenum memorant pestilentia etiam laborasse, quo tempore simul Tiresiæ defecit oraculum: Potnienses quoque Pausanias memorat in Boeoticis pestilentia vexatos, ob interfectum Liberi patris sacerdotẽ, dum temulenta sua illa sacra peragerent. Idem testatur in Arcadicis Caphyenses peste correptos propter pueros lapidibus obrutos, qui funiculo per ludum Dianæ Idoli collo alligato illud trahentes dictitabant se Dianam strangulare. Idem in Phocicis auctor est, Cleonæos pestilentia laborasse, oraculumq; consuluisse de curatione. Lacedæmona etiam pestis ingens diuexauit priscis temporibus, pro qua cùm oraculum consuluissent, redditum responsum, mali vim cessaturam, si quotannis nobilem Virginem immolassent: quod factũ seruantibus Lacedæmonijs, cùm fortè fortuna sors Helenæ obtigisset, suisq; ornamentis insignita duceretur ad aras mactanda, deuolans Aquila gladium subreptum, ad armenta detulit, & supra iuuencæ collum demisit: quo prodigio cessauit παρθενοκτονία, idest, virginale sacrificium, vt testatur Plutarchus in Parallelis ex Aristodemo. Alterius pestis in Sparta grassatæ facit mentionem idem Plutarchus in libro de Musica, vbi dicit ex oraculi monitu sanatam à Thalete, Musica: Θάλητα τὸν Κρῆτα φασὶ κατά τι πυθόχρηστον Λακεδαιμονίους παραγενόμενον διὰ Μουσικῆς ἰάσασθαι, ἀπαλλάξαι τε τοῦ κατασχόντος λοιμοῦ τὴν Σπάρτην, καθάπερ φησὶ Πρατίνας, idest, Thaletem Cretensem ferunt, ex quodam Pythij oraculo accersitum Lacedæmonios Musica sanasse, & liberasse ab ingruente peste Spartã, vt ait Pratinas. Stobæus in titulo de fortitudine meminit tertię adhuc pestis, qua laborarunt Lacedæmonij, in qua χρησμὸς ἐδόθη, idest, datum est oraculum iri liberatum à peste ciuitatem, si duo se Regi Xerxi mactandos pro Patria offerrent,

rent, quod fecere Bules, & Sperches. Diodorus lib. 4. cap. 14. meminit etiam pestis per Græciam grassantis, quam Aristæus Apollinis, & Cyrenes filius in Chio sacris factis depulit, Sirij Canis ardoribus mitigatis, & Etesiarum flatu impetrato. Pausanias in Corinthiacis meminit cuiusdam pestis, qua Træzenij vexati, & à Pane per somnia liberati, ex quo Panis solutoris λυτηρίου πανός templũ erectum est. Aoniam quoque, quæ Boeotiæ regio montana est, vexatam aliquando pestilentia constat, quę cessauit ex monitu oraculi, virginum duarum immolatione, quam sponte obierunt duæ filiæ Orionis Metiocha, & Menippe, vt habetur ex Nicandro. Thessalus Hippocratis filius in oratione, quam habuit Legatus pro Co Patria apud Athenienses, mentionem facit pestis cuiusdam, qua laborauit Amphictionum exercitus, pro qua dicit consultum oraculum respondisse, vt Cerui filium in auxilium adducerent, qui mox inuentus est esse Nebrus Medicus filius Asclepiadis, qui exercitum à peste liberauit; nam νεβρὸς Grecè significat ceruulum, & pullum ceruinum. Cum his igitur pestilentijs arbitror velle Thucydidẽ comparare Atheniensem pestem, & illius magnitudinem ex harum collatione demonstrare.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

ΟΥ' μέντοι τοσοῦτός γε λοιμὸς οὐδὲ φθορὰ οὕτως ἀνθρώ-
πων οὐδαμοῦ ἐμνημονεύετο γενέσθαι. οὔτε γὰρ ἰατροὶ ἤρ-
κουν τὸ πρῶτον θεραπεύοντες ἀγνοίᾳ, ἀλλ' αὐτοὶ μάλιστα
ἔθνησκον, ὅσῳ καὶ μάλιστα προσήεσαν, οὔτε ἄλλη ἀνθρω-
πεία τέχνη οὐδεμία. ὅσα τε πρὸς ἱεροῖς ἱκέτευσαν, ἢ μαν-
τείοις, καὶ τοῖς τοιούτοις ἐχρήσαντο πάντα ἀνωφελῆ ἦν.
τελευτῶντές τε αὐτῶν ἀπέστησαν, ὑπὸ τοῦ κακοῦ νικώμενοι:~

THVCYDIDES.

NOn tamen tanta pestilentia, neque corrupte-
la, stragesq; tanta hominum vsquā memo-
rabatur extitisse: neque enim Medici ab initio ad-
hibenda pares erant medicina ob ignorationem,
sed ipsi præcipuè moriebantur, vt qui præcipuè æ-
gros adibant, neque vlla alia humana ars, & quæ-
cumque in templis precationes vsurpabantur, vel
diuinationes,& huiusmodi alia adhibebantur, om
nia erant inutilia,& ab ipsorum vsu demum reces-
ceserunt a malo superati.

FABII

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

ATHENIENSIS pestis originem, ac principium ostendit Thucydides, quod fuit ineunte æstate anni secũdi Peloponnesiaci belli; cùm primum fœderati in Atticã regionẽ cęperunt excurrere, & vastare omnia, nunc illius magnitudinem nobis sub oculos proponit, & oratorio quasi penicillo adumbrat amplificans illius vim ex comparatione aliarum pestilentiarum, quæ licèt aliàs alias vastarint Græcię regiones, & ciuitates, vt supra nos ostendimus factum ex historijs; nusquam tamen tanta humani generis facta est strages, & corruptela, nusquam tot hominum millia periere, quantum memoria repeti poterat, aut ex annalibus, & historia, literarumvè monumentis conijci, quot in hac peste cõperta sunt interijsse. Exaggeratq; multo magis rem, & casus acerbitatem, ab erepto omni præsidio, quo solent pestes à locis emoueri, nempe vel humano, sub quo continetur medicæ facultatis scientia, pro qua tunc temporis regnauit ignorantia medicorum, qui eo frequentiores interibant, quo audacius ad ægros medẽdi causa incauti accedebant, & aliæ humanæ artes, vel diuino, sub quod cadũt supplicationes, & preces, & sacra, quæ fiunt in templis ad Deorum aras, nec non oracula, quæ sæpius consulta in alijs pestilentijs medicinam docuerunt. Quæ omnia, cùm essent inutilia, hoc tempore reiecta à populis, & plebe fuere, malo omnia superante.

Οὐ μὲν-

Οὐ μέντοι τοσοῦτός γε, Non tamen tanta.] Hæc particula tamen, verbumq; infra positum, memorabatur, facilè osten dunt meliorem nostram esse explicationem, quàm aliorum interpretum, qui de hac ipsa peste intelligunt: nam luce clarius meridiana constat comparare hic Thucydidem hanc pestem cum alijs; non autem cum ipsamet, quod cùm viderent ipsimet Interpretes, ita verterũt, vt fateri eos hoc sit necesse, vel Thucydidem loqui extra rem. Sabellicus, vulgato morbo tanta funerum frequentia secuta est, quanta nunquam antea hominum memoria; quid planius hac sententia? Valla, cæterum neque tantum pestilentiæ, neque tantũ funerum vsque fuisse memorabatur. Acacius, Cæterum nõ vlla hominũ memoria tanta pestilentia, tantaq; clades grassata est: quid apertius? Sed vt magis elucescat hæc ueritas, omnium Historicorum, qui pestes descripsere: testimonia afferam, qui Thucydidem hoc in loco tanquam ideam, perfectumq; exemplar imitantes, suas pestilentias amplificando cum alijs omnibus solent comparare, & anteponere, Græciq; præsertim. Dionysius Halycarnassæus lib. 10. Λοιμικὴ νόσος εἰς τὴν ῥώμην κατέσκηψεν μεγίστη τῶν ἐκ τοῦ προτέρου χρόνου μνημονευομένων, idest, pestilens morbus Romam inuasit, maximus omnium, qui superioribus temporibus memorabantur extitisse: & lib. 9. Νόσος ἐνέσκηψεν εἰς τὰς γυναῖκας καλουμένη λοιμικὴ, καὶ θάνατος ὅσος οὔπω πρότερον, idest, morbus ingruit in mulieres dictus pestilens, & lætalis calamitas, quanta nunquam antea, & alibi etiam. Sic Zosimus lib. 1. in Decio, ὁ λοιμὸς πόλεσί τε, καὶ κώμαις ἐπιγενόμενος εἴ τι λελειμμένον ἦν ἀνθρώπειον γένος, διέφθειρεν, οὔπω πρότερον ἐν τοῖς φθάσασιν χρόνοις τοσαύτην ἀνθρώπων ἀπώλειαν ἐργασάμενος, idest, Pestis urbes & uicos inuadens, si quid reliquum erat humani generis corrupit, ita vt nunquã antea superioribus temporibus tantam hominum cladem ediderit, & in Galieno, Λοιμὸς ἐπιβρίσας ταῖς πόλεσι οἷος οὔπω πρότερον ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ συνέβη, idest, Pestis irruens in ciuitates, qualis nunquam antea in uniuerso tempore contigit. Sic Euagrius suam dicit pestilentiam, τὸ πάθος ἅπαντα τὰ πρώην νικῆσαι, omnes, quæ præcesserunt, pestilentias uincere: & sanè si uolumus rectè iudicare, potuit mage omnium Thucydides suam alijs anteponere: nam (ut dictum est supra) omniũ fuit acerbissima, quotquot unquam

Mos Historicorũ anteponẽdi sui temporis pestilentias, cæteris.

Thucydidia, pestis omnibus anteposita ab Auēzoar.

antea fuere; aut etiam post multis temporibus, quod ita testatur Auenzoar lib. 3. tract 3. cap. 1. ubi de hac peste ab Hippocrates in 3. Epid. narratæ uerba faciens ita ait. Sciendum pro certo, quòd à tempore Hippocratis usque nunc nō fuit epidemia aliqua tam pessima, nec malitiosa, sicut illa, nec in qua accidentia tam uiolenta, & malitiosa apparuerint, sicut in illa. Mercurialis cap. 11. triplex genus facit pestis, maximū, paruum, medium, & inter maximas collocat Thucydidiam his uerbis: Talis fuit Athenis relata à Thucydide, & à Lucretio, de qua dicebant nullum ferè hominem fuisse eo tempore repertum, quem uel morbus, uel mors, uel luctus non attigerit, licèt nostri temporis Historici persequantur pestes multo acerbiores, in quibus ad summam uastitatem redactæ interdum regiones, uel saltem maior pars hominum extincta, quàm seruata: in hac enim (ut colligitur ex ipso Thucydide) paulò plus tertia parte desiderati sunt: nam dicit Agnonem ex quattuor millibus militū amisisse mille quingentos, ut etiā Diodorus lib. 12. sed de antiquis intelligendū.

λοιμὸς, Pestilentia.] Tribus hactenus vocabulis pestem nominauit Thucydides, νόσον, λοιμὸν, φθορὰν, alijsq; etiā mox vtetur: quare cùm multis apud Græcos, Latinosq; Scriptores nominibus appelletur, multis modis hoc vocabulum pestis vsurpetur, & eius notatio, siue etymologia à multis deducatur, non erit alienum, si antequam ad alia maiora aggrediar, hæc tria vobis breuiter præstem, vt primum scilicet colligam nominum hanc, quibus appellatur, apud Scriptores, varietatem; secundò, etymi rationem explicem; tertiò, quę significet. Primò ergo (vt dictum est supra) vocata est pestis nomine generis κατὰ τὸ ἐξαίρετον, idest, per excellentiam νόσος morbus: deinde communiter cum adiuncto νόσος λοιμικὴ, idest, morbus pestilens, quo passim vtūtur omnes Scriptores, Artaxerxes in epistola ad Pætum. Halycarnassæus hoc ferè semper vtitur, vt lib. 9. νόσος καλουμένη λοιμικὴ, idest, morbus vocatus pestilens: & rursus νόσος ἥψατο λοιμικὴ, idest, morbus pestilens attigit; & in 7. ἥψατο νόσος λοιμικὴ, idest, attigit morbus pestilens: pro quo dicitur etiam νόσος λοιμώδης, quasi dicas pestilentialis morbus, quo vtitur Thucydides in fine proœmij, & Plutarchus in Probl. qui etiam in Cæsaris vita appellat νόσημα λοιμῶδες, quo frequentissimè vtitur in

Pestis quibus nominibus dicatur apud Græcos.

Epide-

Epidemicis Galenus,& ipſe etiam Hippocrates. Ariſtoteles in Probl. ſect.7. probl. 7. fœmininum fecit ἡ λοιμὸς, quę etiã fœminea voce, & articulo enunciata aliquando, nempe λοίμη, vt Heſychius auctor eſt: necnon quoque per ellipſim figuram dicta eſt per ſolum epithetum, omiſſo proprio vocabulo ſubſtantiæ, nempe λοιμικὴ, ideſt, peſtilens, vt Razis Interpres Græcus inſcripſit περὶ λοιμικῆς, ideſt, de peſtilenti, ſcilicet morbo, de quo ſupra. Dicitur etiam πάθος, ideſt affectio, ſiue paſſio, quo utitur infra uocabulo etiam Thucydides, & Euagrius, & frequentiſſimè cũ adiuncto λοιμῶδες πάθος, quo utitur Euagrius, & Euſtachius in Homerum, & alij frequenter Scriptores. Diodorus Sicul. lib.12. Biblioth. dixit λοιμικὴν περίστασιν, peſtilentẽ circunſtantiam, ſiue ambitũ, & circuitũ. Tertiò dicitur φθορὰ, ideſt, internecio, corruptela, ſtrages: nõ enim põt vnico uocabulo uis huius uerbi exprimi: ſic dicta παρὰ τὸ φθίσθαι ῥᾶον, ideſt à facilitate corruptionis, & τὸ σήπεσθαι εὐχερῶς, ideſt, quòd facilè putredinem concipiant, & computreſcant humores, & maris etiam genere φθόρος, quo utitur bis infra uocabulo Thucydides, pro quo dicitur etiam φθοροποιὸς νόσος, ideſt, internecinus, & interficiens morbus: frequentius uerò νόσος ἐπίδημος, ἐπιδήμιος, & ἐπιδημικὴ, & ἐπιδημία, quo etiam abſolutè frequentiſſimè utuntur tam Gręcè, quàm Latinè uocantes Epidemiã, ſecuti ſcilicet Galenum in 1. Acutor. cont.9. ubi definit peſtem ἐπιδημίαν ὀλέθριον, ideſt, Epidemiã pernitioſam. Suidas in uerbo, Iachen, dixit λοιμῶν ἐπιδημίας, ideſt, peſtilentiarum Epidemiam. Homerus appellauit λοιγὸν, quaſi dicas pernitiem, aut quid ſimile, 1. Iliadis:

> Βούλεται ἀντιάσας ἡμῖν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι. ideſt,
> *Si vult placatus nobis auertere peſtem.*

Et mox ubi placatus Chryſes rogat Apollinem, ut peſtem auertat à Græcis:

> ἤδη νῦν Δαναοῖσιν ἀεικέα λοιγὸν ἄμυνον. ideſt,
> *Iam Danais auerte precor mala ſemina peſtis.*

Vbi Euſtathius ita: λοιγὸς δὲ ὁ ὄλεθρος ἢ ἀπὸ τοῦ λείπω κατὰ τοὺς παλαιοὺς, ὅθεν καὶ ὁ κατὰ τὴν νόσον, καὶ ὁ φθορεὺς ἢ μᾶλλον παρὰ τὸ λέγω ὁ λέγων, ὅ ἐστι κοιμίζων εἰς θάνατον. μάλιστα δὲ παρὰ τὸ ὀλίγος μεταθέσει τοῦ, ο, ὁ ὀλιγῶν τοὺς ζῶντας, quę ſic Latinè ſonant, (ſi uerti rectè poſſunt) ligos eſt pernities, uel à lipo, quod eſt

deficio, iuxta ueterum notionem, unde deductus est etiam λοιμός, idest, pestis, quæ morbo interficit, uel potius à lego legon, quod est obdormiens in mortem, pręcipuè uerò ab oligos, quod est paucus ablata litera o, quasi qui paucos reddat uiuentes. Sophocles in Oedipo per metaphoram duobus nominat uocabulis, primò φοίνιον σάλον, idest funestam tempestatem, & mox πυρφόρον θεόν, idest, signiferum Deum: Ait enim:

——————— ἐν δ' ὁ πυρφόρος θεὸς
Σκήψας ἐλαύνει λοιμὸς ἔχθιστος πόλιν. idest,
——————— *vbi Ignifer Deus*
Intensa pestis erumpens vrbem afficit.

Vbi Scholiastes exponens uerbum πυρφόρος, ait: ὁ λοιμὸς ὁ πυρετοφόρος, τὸν γὰρ πυρετὸν πῦρ καλοῦσι, καὶ τὸ ἐναντίον, ὡς ὅμηρος, καὶ τε φέρει πολλὸν πυρετόν, idest, Pestis est febrifera: febrem enim ignem uocant, & contra, ut Homerus affert multam febrem, idest, ignem. Latinè dicitur pestis, pestilentia, pestilitas à Lucretio propter metrum, item ægror, & clades mortifera: dicta est etiam contagium à contangendo, Vergilius:

Pestis nomina Latina.

Ne mala vicini pecoris contagia lædant.

Dicta etiā lues, quasi labes, vel luctus, quòd omnia inficiat, & luctu omnia repleat. Dicta etiam à nonnullis recentioribus *Inguinaria*, siue *Inguinia*, quòd in inguinibus potissimū tumores quidam excitentur, vulgo *Ghiandussa, Bozzula, Gauacciola*: Hebraicè dicitur דֶּבֶר Deber. Quo vocabulo vtitur bis Dauid in Psal. 90. verùm quia Septuaginta Interpretū temporibus lingua Hebræa scribebatur sine punctis, & potest etiam sonare Dabar, ideo verterunt primo loco ἀπὸ λόγου ταραχώδους, quod Latinus mox Interpres dicit à verbo Aspero. Sed vera interpretatio habet à peste. Sic Iustinianus Genuensis in Octaplo: sic illi ferè omnes, qui linguā callent; D. Hieronymus vertit mortem, secutus Chaldæam fortasse versionem, quæ habet מִמּוֹתָא Mimotha, idest, à morte: quo in loco cū dicat Dauid מִדֶּבֶר הַוּוֹת Mideber auoth, videtur idē expressisse, quod Thucydides verbo φθορᾷ: nam A. Steuchus Eugubinus vertit à pestilentia interitus, & Iustinianus à pestilentia deuastante, & Auen Esra (vt autumat etiam Steuchus) putat dictam pestilentiam Hauoth, quasi tumultuantem, accelerantem, quia celeriter conficiat, vt dicatur à pestilentia

Pestis nomina Hebræa.

lentia

lentia horribili, celeri, cito conficiente. Alter locus eſt paulò infra, quod reddiderunt Septuaginta Interpretes, à negocio perambulante in tenebris, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, vt ſupra decepti, teſte Steucho, q legerunt Dabar, nō Deber, quod etiam verbum ſignificat & rem τὸ πρᾶγμα: quod negociū vertit Latinus Interpres: Grçcum enim verbū & rem, & negociū ſignificat; vnde dicunt πράγματα παρέχειν, ideſt, negocium faceſcere. D. Hieronymus reddit à peſtilentia In tenebris ambulante, Iuſtinianus à peſte In tenebris ambulante. Cuius quidem Deber nullam etymi rationem eruditiores tradunt inueniri: multi tamen dicunt ita appellatum, quòd ſeruet ordinem, & æquo pulſet pede pauperum tabernas, regumq; turres, vt ait Poeta: hoc enim verbū ſignificat etiam ordinem, alij, quòd in deſertum, ac vaſtitatē redigat ciuitates, ideſt, à verbo מדבר Midabar: alij poſtremo quod idem ferè ſit cum morte, quæ iiſdem literis paulò mutatis punctis dicitur דבר Daber: quare etiā מות Mauet, quod eſt proprium nomen mortis pro peſte vſurpatur apud Hebræos, vt etiam ſupra dictum eſt in verſione Chaldæa, quæ dicitur Thargum eſſe factū, quod videmus & apud Arabas eueniſſe; quæ lingua valde affinis eſt Hebrææ: nā Haly ponit mortes pro peſtes, vt lib. 5. Theor. c. 11. quo pacto inter Græcos videtur vſurpaſſe Dionyſius Halycarnaſſæus lib. 9. loco ſupra citato, qui coniunxit νόσος λοιμική, καὶ θάνατος, ideſt morbus peſtilens, & mors, pro eo quod dicit hoc loco Thucydides λοιμός, καὶ φθορά, quod Zoſimus dixit ἀπώλειαν, ideſt, perditionem, vulgo etiā materna lingua vſurpamus dicētes, *La mortalità*. Steuchus in explicatione Pſalmi ante memorati dicit Ionathā in Chaldaica verſione appellaſſe גרירא דמלאך מותא ideſt, Gherida Dimaleach Mota, Sagittam Angeli mortis, mortiferam, lçthalemq; ſagittam, ipſam peſtilentiam interpretans, quod videtur ab Homero ſumptū, qui fingit ſagittis Apollinem peſtem immiſiſſe Græcis.

Etymologia porrò huius vocabuli Græcè tribus modis explicatur ab auctore Etymologici. Primò, quòd dicta ſit λοιμὸς peſtis à λείπω λειπός, & π conuerſa in μ λοιμός. Secundò, à λίαν, & μᾶν, quod eſt nimis inquirere, & indagare, quod ſcilicet nihil relinquat intactum, ſed omnia veſtigia abditorū perſequatur, πλεονασμῷ τοῦ ο, ideſt, addito ex abundanti ο litera.

Peſtis vocabulū vnde deductum tam Græcè, q̄ Latinè.

tera. Poſtremò à λιμός, quod eſt fames, ob ſimilitudinē, quia λιμός, ideſt fames eſt ἔνδεια σίτου, ideſt, cibi indigentia, λοιμός verò ἔνδεια σωμάτων, ideſt corporum indigentia, quod non eſſe à Grammaticis regulis alienum oſtendit, cùm multa inclinent à verbis per diphthongon enūciatis, & ipſa ſimpliciter inflectantur, & è contra: Latinè autem dicta eſt Peſtis à paſcendo, quòd quaſi fera venenata, aut efferatus rabie Lupus Ciuitates, populosq; depaſcat, vt per metaphoram eam appellauit Galenus in lib de Theriaca ad Piſonem, & Artaxerxes in epiſtola ad Pætum, de qua re alibi dicetur, cùm tēpus feret. Eodem pacto (teſte Iſidoro in 3. Etymol.) dicta eſt peſtilentia, quaſi paſtulantia. Franciſcus Thomaſſius in Tractatu de peſte, nouam affert peſtis etymologiam ex ingenio ſuo depromptam (vt arbitror) ait enim, peſtis dicitur, quaſi poſt naturæ, & artis commoditatem lædens homines, & interficiens, quaſi ſcilicet neque natura, neque ars iuuare, & vendicare à peſte poſſint, præſertim ira diuina immiſſa.

Peſtis vocabulū ad quę ſignificāda trāſferatur apud Scriptores.

Peſtis porrò vocabulum apud Scriptores transfertur ſæpe ad varias res ſignificandas per ſimilitudinem, quarum nonnullas paucis perſtringemus: ſignificat ergo mortem quācumque uiolentam, ſiue etiam naturalem. Vergilius in 9. Aenead. de Rhamnete augure:

Sed non augurio potuit depellere peſtem.

Liuius lib. 25. Fuſa eſt Romana acies, ſed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus uijs ab equite inſeſſis, ut ex tanta multitudine uix mille euaſerint, cæteri paſſim alij alia peſte abſumpti ſunt. Pro pernitie uſurpatur. Vergilius in 3.

Inachiæ Iuno peſtem meditata Iuuencæ.

Sic Cicero dixit: *Peſtes Reip. conſules malos.*

Pro igne Vergilius in 5. de nauium incendio:

———————— *Lentasq; carinas*
Eſt vapor, & toto deſcendit corpore peſtis.

Pro Amore Vergilius in Aenead. de Didone:

Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri. Et mox de eadem:
———————— *Peſti deuota futuræ.* ideſt, amori.

Idem furias uocat peſtes, 12. Aenead.

Dicuntur geminæ peſtes cognomine diræ. Et mox:
Hanc verſa in faciem Turris ſe peſtis ad ora
Fertq; refertq; ſonans. ————

Pro

Pro uitijs ponitur, idem Vergilius in 6.

Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes. ———

Quare ponitur pro corruptela morum; unde apud Comicũ Leno dicitur pestis adolescentium. Quo pacto Græcè dixit Dionysius Longinus ἐν τοιάυτῃ λοιμικῇ τοῦ βίου διαφθορᾷ, id-est, in hac pestilenti uitæ corruptela. Augustinus Steuchus Eugubinus in explicatione Psal. 90. dicit significare pestilentiam hominem sycophantam, impostorem, fraudolentum, uel derisorem, ac linguacem: quod genus hominũ in primo Psalmo uocatum est à Dauide לצים Lezim, ubi Septuaginta Interpretes uertunt λοιμῶν, idest, pestilentiarum; Et in cathedra pestilentiarum non sedit. Tandem ad omne malum tam animi, quàm corporis significandum transferri potest, & ad omnes res pernitiosas, & periculosas, ut etiam adnotauit Massarias in primo libro de peste; quod probat ex Ciceronis auctoritate.

Pestis qd significet apud Medicos.

Sed cæteris scriptoribus relictis, uideamus quid pestis significet apud Medicos. Auctor Etymol. dicit λοιμὸν significare primo, & propriè τὴν λοιμικὴν νόσον, idest, pestilentem morbum, metaphoricè uerò τὸν βλαπτικὸν ἀέρα, idest, aerem noxium. Horatius Augenius uir doctissimus, mihiq; coniunctissimus lib. 4. Med. epist. Tom. 2. epist. 2. notat pestis, & pestilentię uocabulum apud Hippocratem, & Galenum tria significare: primò, constitutionem pestiferam, siue anni statum pestilentibus morbis obnoxium: secundò, congeriem, siue syndromem omnium morborum contingentium in constitutione pestilenti: tertiò, unum morbi genus, ac præcipuũ ex multis in constitutione pestilenti adueniens, quod dicit esse febrem pestilentem: nam in libro de Flatibus duplicem facit febrem, pestilentem, & non pestilentem; pestilentem uocat κοινὸν πυρετὸν, idest, cõmunem febrem, quia pendet ab aere inquinato, qui omnibus communis: deinde addit ὁ μὲν κοινὸς ἅπασι καλεόμενος λοιμὸς, idest, communis omnibus est, quæ uocatur pestis. Laurentius Ioubertus in libro de peste, cap. 1 dicit pestem tria significare: primò, aereum uenenum ἀέρος φθορὰν, ut Galenus loquitur: secundò, morbũ ab eo illatum: postremò bubonem ipsum pestilentẽ, à quibus rursum diuersam esse dicit febrim pestilentialem uocatam;

tam; quam etiam dici peſtem uidimus. Quidam ſunt, qui peſtem à peſtilentia diſtinguant, dicantq́; differre, quod mihi uideretur potius ridendum, quàm animaduertendũ, niſi Medici alioqui eruditiſſimi id facerent, ut præſertim Sauonarola magni nominis olim Medicus, qui dicit peſtilentiam eſſe actum, ſiue effectum peſtis; peſtem uerò eſſe diſpoſitionem uenenoſam in aere contingentem, ad quam ſequitur morbus peſtilentia dictus, reprehenditq́; etiam Gentilẽ, quòd non diſtinxerit à peſte peſtilentiam; ſed ibi multa etiam profert in nominibus ridenda eruditis, ſed excuſandus fortaſſe potius, quàm accuſandus, quòd Grecę linguæ lumine carebat, & politiori doctrina, ut illorum temporum ferebat inſtitutum, quod non ita facilè condonandum his, qui noſtro ſeculo ſcripſere; qui non pauci ſunt. Trunconius in primo libro cap. 3. recitat hanc Sauonarolæ opinionem, & aliorum: deinde ſuam mox ſententiam, quaſi arbiter controuerſiæ proponit, quam apud illum poteſtis legere, nos cũ Galeno contentionem de nominibus reijcientes tanquam ſuperuacaneam ad reliqua properabimus.

οὐδὲ φθορὰ οὕτως ἀνθρώπων, Neque corruptela, ſtragesq́; tanta hominum.] Non vno potuit reddi verbo Græcum φθορὰ, ſed duobus fuit opus, quorum alterum vocis vim, alterũ notionis exprimeret: videtur autem Thucydides hoc verbo voluiſſe quodam modo complecti definitionem peſtis, quæ nihil aliud eſſe dici poteſt, quàm φθορὰ, vel νόσος φθοροποιός: hoc enim eſt preſſæ orationis, & breuitatis artificioſę munus, vel vnico verbo rerum definitiones amplecti, teſte Ariſtotele in 3. Rhetoric. quare iã res videtur poſtulare, & locus, vt quod ſumus in Præfatione polliciti, præſtemus, & peſtis definitionẽ explicemus. Ex Thucydidis ergo doctrina, & verbis hæc erit peſtis definitio, λοιμὸς ἐστὶ φθορὰ τῶν ἀνθρώπων, ideſt, peſtis eſt corruptela, ſtragesq́; hominum, à quo Galenus ſuas accepit definitiones, vt videbitis, ſed diſſimulauit: nã nihil aliud eas eſſe cognoſcetis, niſi declarationẽ, & paraphraſim quandam huius Thucydidiæ definitionis. Tribus in locis inuenio definitam peſtem à Galeno: in 2. Acutor. cont. 9. definiuit λοιμὸν ἐπιδημίαν ὀλέθριον, ideſt, peſtem eſſe Epidemiam pernicioſam, quod nihil eſt aliud, quàm φθορὰ, in Comment. in primam Epid alijs quidem verbis, ſed eadem ſententia, ὁ λοιμὸς

Definitio peſtis ex Thucydide.

μὸς ἐπιδήμιον ἐστὶ νόσημα ὀλέθριον, ideſt, peſtis eſt epidemicus morbus pernitioſus, quod idem eſt. in 3. Comment. in 3. Epidem. contex. 20. definit νόσημα λοιμῶδες, ὃ πολλοὺς ἀναιρεῖ, ideſt, morbus vulgaris, qui multos perimit. vnde fluxit illa, quæ circumfertur peſtis definitio ex Galeno νόσος ἐπιδήμιος, ἡ πολλοὺς ἀναιρεῖ. Quibus omnibus in locis Galenus nō vt definiens pronunciauit: ſed quaſi per tranſennam præteriens, & obiter attigit, ipſum credo Thucydidem, in hoc quoque imitatus: quare qui negauerint hanc eſſe Thucydidiam peſtis definitionem, poterimus nos quoque illas eſſe Galenicas inficiari, neque etiam debet quiſpiam dubitare Galenicas definitiones eſſe Thucydidias, quòd non expreſſerit verbum illud ἀνθρώπων, hominum, Galenus: nam ſubintelligitur in Galenicis: & potiſſimum in hac poſtrema, vbi dicit, πολλοὺς ἀναιρεῖ, ideſt, multos perimit, non quidem aſinos, aut lupos, ſed homines: quod explicatis verbis propoſuit Thucydides, vt Hiſtoricus, quo ſignificaret ſe hominū geſta perſequentem, illorum quoque peſtem deſcribere, non brutorum; vel etiam quia exiſtimauit peſtem eſſe tantum hominum appellandam, non brutorum: de qua re mox dicemus. In quo etiam poſſumus illud dicere omiſſum à Thucydide verbum νόσος, ſiue νόσημα in definitione, quia fortaſſe iudicauit maius eſſe quid peſtem: & ideo non morbum, ſed ſimpliciter φθορὰν, ideſt, corruptelam eſſe nominandā, ſed hæc extra rem, ad definitionem aggrediamur. In hac definitione Galenica, ex Thucydidis doctrina deprōpta, genus eſt morbus; morbum verò ex Hippocratis, Galeniq; doctrina id debemus intelligere, quod naturales corporis primò lædit actiones, ſiue (vt vulgo Medici loquuntur) operationes, διάθεσιν ſcilicet, & affectum præter naturam, ſenſibilem, ac manifeſtam, nempe quæ ſenſibus ipſis deprehendatur, læſionē inferens ad excludendam ἀπάθειαν, ex Galeno in arte medica, ſiue ſit morbus ſimilaris dictus, poſitus in intemperie, vel ſimplici quattuor primarū qualitatū, vel cū materia cōiuncta, vel compoſita etiam, & complicata, ſiue ſit morbus in inſtrumentis, nempe oblæſa, aut confirmatione, aut numero, aut magnitudine, aut ſitu, ſiue ſit cōmunis vtriſque, quod eſt ſolutio continui, ſiue ſit ex omnibus his complicatus, vt fieri poſſe oſtendit Galenus 1. de differentijs morborum, &

Definitiones tres Galeni ex Thucydidia deſumptæ.

Definitionis explicatio.

Genera morborū quattuor.

alibi: siue etiam sit morbus dictus à tota substantia *κατὰ τὰς ὅλας οὐσίας*, de quo an detur in Galeni doctrina, postea suo loco disputabimus: prima differentia est ἐπιδήμιος, siue ἐπίδημος: vtroque enim modo dici rectè posse, & scribi apud Hippocratē ostendit Galenus, quod Latinè verti potest popularis, siue vulgaris: quo verbo reijciuntur morbi Græcè dicti σποράδες, vel σποραδικαὶ νόσοι, idest, dispersi, qui nō vulgo, & communiter omnes, sed seorsim, priuatimq; quemq; comprehendunt, vel vt dicitur in definitionibus medicis, νοσήματα ἐν παντὶ χρόνῳ, καὶ τόπῳ γινόμενα, idest, morbi, qui in omni tempore, & loco fiunt; quorum causa potissimū est error in ratione victus Græcè dicta διαίτη, per quam Galenus, & in Comment. de nat. hum. & de ratione victus in acutis, & in Epidemicis intelligit commoderationem, atq; modum in sex, siue septem rebus, quas vocant Medici non naturales: sunt verò, & regnare dicuntur hi morbi, cum eodem tempore, in eadem regione, vel ciuitate morbi natura discrepantes priuatim homines inuadunt, cum hic febribus conficitur, ille podagra; alter laborat ophthalmia, alter verò dysenteria, & similibus: de quo genere locutum Thucydidem vult Galenus in primum Hippocratis Epid. cùm de iuuenibus dixit. Vere autem alij in alia ciuitatis parte dispersi perierunt: de quibus loquitur Hippocrates in primo de salubri dięta, contex. 9. & dicit esse periculosos præ cæteris, his verbis, quæ profert, enumeratis acutis quibusdam morbis, pleuritide, peripneumonia, phrenitide, lethargo, causo: ὁκόταν γὰρ μὴ λοιμώδεος νούσου τρόπος τις κοινὸς ἐπιδημήσῃ, ἀλλὰ σποράδες ἐῶσιν αἱ νοῦσοι, καὶ μὴ παραπλήσιοι, ὑπὸ τουτέων τῶν νοσημάτων ἀποθνήσκουσι πλείους ἢ ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν συμπάντων, idest, cum pestilentis morbi nulla speties communis vulgabitur, sed dispersi fuerint morbi, & non similes, ab his morbis perimuntur plures, quàm ab alijs omnibus, vbi duo debetis, mea sententia, adnotare: primum, quòd morbos illos acutos in superiori contextu enumeratos inter dispersos intelligit: secundum, quòd hos anteponit quidem omnibus alijs morbis, sed non pestilentibus, quos excipit: quo in loco Galenus in Commentario dicit opponi hos morbos, & quasi ex aduerso respondere pestilentibus, Epidemicis, & Endemicis, licèt in primū Epid. dicit opponi solum Epidemicis:

Morbi σποράδες idest, dispersi, qui sint.

præ-

præterea excludit hæc differentia, illud etiam morborum genus, quod licèt sit πάγκοινον, & πανδήμιον totius alicuius regionis; non tamen omnes regiones inuadit, sed solos incolas illius regionis vt plurimum vexat, & hi vocãtur morbi, & νοσήματα ἐνδημα, ἐνδήμια, uel μεταδήμια, uel etiam ἐπιχώρια, & ἐγχώρια, Latini patrios dicunt, uernaculos, regionales, inquilinos, ut Athenis erat podagra, & arthritis; in Achaia lippitudo; in Aegypto elephas, de quibus Lucretius lib. 6.

Morbi vernaculi qui sint.

Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Aegypto in media, neque præterea vsquam:
Atthide tentantur gressus, oculiq; in Achæis
Finibus; inde alijs alius locus est inimicus
Partibus, ac membris, varius concinnat id aer.

Sic Bronchocele uexat Narbonẽsem Galliã, de quo Aetius Tetrab. 4. lib. 3. in Lusitania quibusdam in partibus uernacula est phthisis, struma in quibusdam Hispaniæ locis, Romæ hemitritæus, Tridenti pleuritis, Venetijs (ut multi tradunt Medici) Hæmorrhoides, & alij in alijs regionibus, & locis, & de his agit Hippocrates in libro de aere, locis, & aquis. Postrema differẽtia, addita est ὀλέθριος, uel φθοροποιός, idest perniciosus, læthalis, uel ὁ πολλοὺς ἀναιρεῖ, idest, qui plurimos tollit, necat, ut distinguat à morbis Epidemicis salubribus, quorũ ingens interdum copia, & uis solet grassari, & licèt aliquos quoque conficiant, non tamen pernitiosi dicuntur, neque pestis, nisi magna pars, imò maxima eorum hominum, qui corripiuntur illo morbo, intereat. Sic solent interdum grassari febres quædam, dysenteriæ, erysipelata, catarrhi, & similia, quæ nomine generis nuncupantur, scilicet epidemici, siue uulgares, & communes morbi. Et hactenus cum Thucydide, Hippocrate, & Galeno definita est generatim pestis, & propriè. Quam definitionem, Theologorum quoque, & Iurisconsultorum confirmat, & probat auctoritas, qui nihil aliud addunt in ea. Diuus enim Augustinus summus Theologus, ut scitis, ita definit in Comment. in 1. Psal. Pestilentia est morbus latè peruagatus, omnes, aut penè omnes inuoluens, & Petrus Tholosanus Iurisconsultus egregius in magno illo uolumine, quod inscripsit, Syntagma Iuris uniuersi, definit pestem cum Galeno Epidemicum morbum pernitiosum. Qui uerò plura addenda huic definitioni arbi-

trantur, hi nescientes in species sensim delabuntur, & à genere recedunt: nam qui addendum putant, in definitione, quòd sit febris, & idem esse putant febrem pestilentem cũ peste, vt omnes ferè Arabes, & qui eos sequũtur, hi profectò speciem vnam complectuntur: est enim febris pestilens, pestis species, sed non genus, vel potius symptoma quoddam, quod potest adesse, & abesse in peste, quemadmodũ & contagium, de quo mox dicetur: quare etiam in Finitionibus Medicis simili pacto definitur, non adhibitis neque febri, neque contagio: λοιμὸς ἐστὶ κοινὸν πάθος πλείστων ὑπὸ τὸν αὐτὸν καιρὸν κατὰ πόλεις, καὶ ἔθνη ὀξεῖς κινδύνους, καὶ θανάτους ἐπιφέρον, idest, Pestis est communis affectus multorum, eodem tempore per vrbes, & nationes acuta pericula, & mortes inferens. Quæ quidem definitio nihil est aliud, quàm quædam paraphrasis quodammodo, & explicatio Galenicæ definitionis, vt illa Thucydidiæ: ex Arabibus solus Haly Abbas uidetur Galenum secutus, qui lib 1. Theoricæ definitionẽ hanc mutatis uerbis retulit, quam refert etiam Conciliator diff. 94. Pestis est morbus multiplex, & subitus, uno & eodem tempore hominũ multitudini cõmunis: in quo tamen uidetur ille non satis expressisse illud uerbum ὀλέθριον, pernitiosum. In memorato libro Fin. med. duæ adhuc leguntur definitiones pestis, quæ non probantur, quia unicam tantum causam attingunt uniuersalem, nempe aerem, cùm à multis possit pestis oriri, ut dictũ est in Præfatione nostra, & patet ex Galeno in Epid. 1. Cõmen. Quia uerò antiquæ sunt, & occasionẽ fortasse dederunt multis recentioribus errandi, in studiosorũ gratiam recitabo. Prima est, λοιμὸς ἐστὶ νόσημα ἐπὶ πάντας ἢ τοὺς πλείους παραγινόμενον ὑπὸ διαφθορᾶς ἀέρος ὥστε τοὺς πλείους ἀπόλλυσθαι, idest, Pestis est morbus, uel omnes, uel plurimos inuadens, ex aeris corruptione, ita ut multi pereãt: altera est, λοιμὸς ἐστὶ τροπὴ ἀέρος ὥστε μὴ τετηρηκέναι τὰς ὥρας τὴν ἰδίαν τάξιν μετὰ τοῦ, καὶ πολλοὺς ἀποθνήσκειν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ νοσήματος, idest, Pestis est mutatio aeris, ita ut non seruent tempora propriũ ordinem, & multi eodem morbo intereant: ex quibus definitionibus multi sunt decepti, & pestem arbitrati sunt solũ pendere ex aeris corruptela. Ex antiquis fuit in ea hæresi Philon Hebreus, qui libro de Mundo, uocauit pestem ἀέρος θάνατον, idest, aeris mortem, ut refert etiam Ioannes Heurnius

Pestis definitiones aliæ antiquorum.

Error eorũ, qui putant ex solo aere fieri pestem.

in libello de peste, & Ingrassias, qui eum citant, Ex recentioribus complures, in quorum numero est Antonius ab Altomari uir alioqui doctissimus, Philippus etiam Ingrassias, qui in hoc fallitur, quòd putat id ex Galeni doctrina colligi, nisi fortè existimauit librum hunc esse Galeni; in eadem uidetur esse Marsilius Ficinus cap. 1. qui definit pestem uaporem in aere concreatum uitali inimicum spiritui, specifica quadam proprietate, non elementari, & cap. 6. Galenũ imitatus, qui feræ comparat, dicit esse draconem cum corpore aereo, qui uenenum contra hominem spirat. Sed maximè omnium Fernelius, qui suam definitionem uidetur ex his hausisse procul dubio: quę est hęc (ut recitatur à Porto lib. 1. cap. 4.) pestis est pernities, & uenenata qualitas è sublimi, cęlitusq; in aerem demissa, quæ quasi fera uenenata Inuolat in uulgus, dixi ita recitari à Porto, quia paulò secus legitur in libris impressis Venetijs: cui subscribere uidetur Ioubertus in libello de Peste, ubi dicit eam esse uenenum aereum: & ita etiam definit, Pestis est uenenosus quidã uapor, in aere conceptus, qui uitali spiritui omnino aduersatur. Et mox sic: Pestis est aereum uenenum ex putrium uaporum admixtione, uel infelici Planetarum concursu in pernitiosissimã animantium generi conditionem dira conuersione mutatum. Heurnius in memorato libello de Peste, eandem sequitur sententiam, sed aliam quoque causam admittit, nempe uenenum in corporibus genitum: ita enim definit, Pestis est lues cordis ab aere uenenato per spirationem, uel immissionem illata, aut ueneno intus genito effecta: unde diris symptomatis infesta est, contagiosa, ac plurimis eodem tempore funesta. Qui tamen uidetur addidisse duo illa à nobis reiecta, tanquam differentias febrim, & contagiũ, quæ ab alijs recentioribus explicatissimis uerbis proponuntur, ita ut eas specificas iudicent, & quæ pestis substantiã, naturamq; perficiant, sine quibus esse illa, & constare non possit, ex ingenti numero duorum, aut ad summum trium vobis afferam definitiones, Antonius Portus lib. 1. de Peste ita definit professus ex Galeni, Hippocratisq; sententia definire: Pestis est febris contagiosa vni Ciuitati, vel pluribus communis, à nutrimentorum, vel aeris corruptela proueniens, quæ putredinem excellentem in contentis à corde, vel in ipsius corpore

Recentiorum definitiones, ĩ quibus febris, & cõtagiũ pro differẽtijs specificis ponũtur.

pore

pore inducit, ac vt plurimum mortales perdit. A qua non diſſimilis illa Horatij Augenij lib. 4. epiſtolarum medicarũ, quæ ita ſe habet: Peſtis natura eſt febris cõmunis acuta, & contagioſa à putredine conſumata internarum ſubſtantiarum cordis proficiſcente. Hieronymus Mercurialis medicus celeberrimus eiuſdem eſt ſententiæ, ſed parum ſibi ipſi videtur conſtare (pace ſit dictum viri præſtantiſſimi, quem ego ob inſignem illius, & multiplicem eruditionem maximè obſeruo, & colo) nam primò in ſuis prælectionibus de Peſte, cap. 4. ita definit Peſtem, vt febrim videatur excludere, dicens eſſe morbum communem, complures ſimul etiã diuerſarum regionum infeſtantem, lethalem, & maximè contagioſum: cùm maximè ibi etiam doceat peſtiferam febrim eſſe ſine peſte, & ex Galeno probet, & teſtetur etiam ſibi viſos in Veneta peſtilẽtia bubones peſtilentes, ſine febre. Mox cap. 27. hanc tractans queſtionem, concludit non poſſe eſſe peſtem ſine febri. Ad auctoritates verò Hippocratis, & Galeni clariſſimas reſpondet adhibita diſtinctione duplicis febris, vel inſignis, vel exiguæ, de inſigni febri loqui illis in locis auctores, ſine qua poſſe eſſe dicit peſtem, ſed quòd fiat ſine febri ſaltem exigua, & vix ſenſibili nunquã eſſe poſſe concludit: in quo videtur inuehere, ac introducere rurſus in medicinam iam exploſam à Galeno in arte medica ἀειπάθειαν, id eſt, ſempiternam paſſionem, quæ eſt læſio vix ſenſibilis: nam morbum vult eſſe ſenſibilem læſionem. Simili vſus declinatione Augenius ſubterfugere conatus, ac deuitare hunc ſcopulum, & lib. 4. prioris Tomi adhibita diſtinctione notionum peſtis, fatetur eſſe poſſe peſtẽ ſine febri, ſi ſumatur pro peſtifera conſtitutione, quod eſt μίασμα, ideſt, inquinamentum: ſed ſi pro congerie morborum nequaquam, Sic Andræas Gallus faſc. 4. ad auctoritates Hippocratis antedictas ſentit reſpondendũ, quòd peſtis citra febrim, ideſt, perceptibilem mortales corripiat. Quibus verbis apertè inuehit, & ipſe affectũ ſempiternæ paſſionis: ſi enim nõ percipitur febris, perpetuò poſſumus febri laborare, alijſq; morbis. Verùm age iam probandum eſt ſingillatim nõ eſse hęc duo febrim, & contagium differentias peſtis, neque characterem illius conſtituere; quod fiet, ſi probabitur eſse ſine his poſse peſtem: non enim inficiamur vt plurimum eſse comites, & pediſsequos

ἀειπάθεια inuecta in medicinam à Mercuriali.

pediſsequos

disſequos peſtis, ſed tanquã ſymptomata, vt alij morbi omnes, qui poſſunt adeſſe, & abeſſe in peſte, non vt differentias ſpecificas, formam, naturamq; peſtis conſtituentes, & primum de febri demonſtremus; mox de contagio. Id verò tri plici ratione comprobandum: primò, teſtimonijs medicorum, tum veterum, tum recentiorum: deinde, argumentis, & rationibus: tertiò, exemplis ex hiſtoriarum penu deprom ptis. Inter medicos antiquos ſi Hippocratem, & Galenum proferamus, quis eorum non acquieſcat auctoritati, aut maius deſiderabit teſtimonium? Id ambo clariſſimis, & explicatiſſimis verbis docuere multis in locis; ſed nos vno, aut al tero contenti cætera vobis inueſtiganda relinquemus. Hippocrates in 3. Epid. Comment. 3. contex. 25. vbi enumeratis ſymptomatis, ſiue morbis, qui euenerant in peſtilentibus illis conſtitutionibus, mox addit, ἐν πυρετοῖσι δὲ ταῦτα, καὶ ἄνευ πυρετῶν, ideſt, in febribus hæc, & ſine febribus accidebant, ubi Galenus, exponens locum, ita ſubſcribit: Τινὲς μέντοι τῶν ἐπιπολῆς ἐχόντων τὴν τοιαύτην σηπεδόνα, καὶ χωρὶς πυρετῶν διεφθάρησαν τὰ μόρια, καὶ τινὲς αὐτῶν διὰ τοῦτο ἐσώθησαν ἐκκριθείσης τῆς κακοχυμίας διὰ τῶν μορίων, ὧν αὕτη διέσηψεν, ideſt, Nõnullis quidem in ſuperficie huiuſmodi putredinem habentibus, etiam ſine febribus corruptæ ſunt particulæ: & nõnulli ex his propterea ſeruati ſunt, excreta cacochymia per illa membra, quæ ex ipſa computruerant. Et mox contex. 55. idẽ confirmat: narratis enim Epidemicæ illius dyſenteriæ ſymptomatis, addit, πολλοῖσι μὲν αὐτὸ τὸ νούσημα ἐς τοιοῦτον κατέσκηψεν ἄνευ τε τῶν πυρετῶν, καὶ ἐν πυρετοῖσι, ideſt, multis quidem ipſe morbus eo ingruit, ſineq; febribus, & in febribus. Et in 6. Epid. ſect. 7. contex. 1. enumeratis τῆς ἀναστροφῆς, ideſt, recidiuæ peſtilentis incõmodis, addit, τούτων δὲ πλεῖστοι οὐδὲ ἐπυρέταινον, οἱ δὲ πολλοὶ βραχέα, ideſt, horum uerò plurimi neque febricitarunt: multi uerò breui. Galenus quoque præter explicationem Hippocraticæ dictionis, ubi ſemper confirmat, quod dicitur ab Hippocrate, ſæpe id teſtatus eſt: ſed eſt locus inſignis de bolo Armena antidoto ad peſtem optima, quam teſtatur dari in peſte his, qui carent febri, in uino albo modicè diluto: eius uerba audite: Πίνεται δὲ μετ' οἴνου λεπτοῦ τὴν σύστασιν, κεκραμμένου μετρίως μὲν εἰ ἀπύρετος εἴη παντάπασιν ὁ ἄνθρωπος, ἢ βραχὺ πυρεταίνοι, πάνυ δ' ὑδαροῦς εἰ πυρεταίνοι.

Demonſtratur febrim non collocandã in definitione peſtis.

Ex Hippocrate.

Ex Galeno.

τεῖνοι μεζόνως, οὐ μὴν οὐδὲ σφοδροὶ κατὰ τὴν θερμασίαν εἰσὶν οἱ λοιμώδεις πυρετοί, ideſt, Bibitur uerò cum uino tenui ſubſtantia, & conſtitutione, permixto moderatè quidẽ, ſi expers omnino febris ſit homo, uel parũ febriat, valde autem aquoſo, ſi febriat ualde; non ſunt autem uehementes in calore peſtilentes febres. Et quoniam multi, quorum in numero eſt etiam Portus, ut ſcopulũ hunc effugerent, dixerunt in 3. lib. Epid. ante memorato deſcribi morbos etiam non peſtilentes, & de his intelligendum, quòd febri carerent laborantes, opponendus eſt illis ipſemet Hippocrates eodem lib. contex. 21. ubi ait enumeratis illius conſtitutionis morbis, ἑκάστου δὲ τῶν ὑπογεγραμμένων ἰδέων ἦσαν οἱ κάμνοντες, καὶ θνήσκοντες πολλοί, ideſt, ex ſingulis anteſcriptarum morbi ſpecierum multi ægrotabant, & multi moriebantur: quod idem eſt, ac ſi dixiſset, omnes erant peſtilentes, quod Galenus in Commentario confirmat his uerbis: ἐκ μὲν τοῦ φάναι, καὶ ἔθνησκον πολλοί, λοιμώδη τὰ ἐπιδημήσαντα γεγονέναι δηλοῖ, ideſt, dicendo multi moriebantur, peſtilentes fuiſse uagantes morbos per populum oſtendit, neque ualet argumentum Porti, qui dicit inter hos morbos commemoratas etiã febres tertianas, quartanas, & ſimilia, quæ conſtat non eſse febres peſtiferas, ſed ſalubres: nam tempore peſtis omnes morbi fiũt peſtis, & in illam conuertuntur, tanquam illius ſymptomata, & non morbi ſeparati, ut ſupra demonſtratum eſt. Inter Arabes uidetur Haly hanc tueri ſententiã, qui lib. 5. c. 11. ſuę Theoricæ enumerat plures morbos peſtilẽtes, qui nõ ſunt febres, & Auenzoar, qui lib. 3. ita ait: Incipiam rememorare de ægritudinibus, quæ ueniunt tempore Epidemiali; & de febribus eorũ, ubi uideť febres diſtinguere ab alijs Epidemicis morbis: & mox in Tractatu ipſo tertio ait, ex his, quæ pluries, & pro maiori parte uidi accidere in Epidemia, ſunt febres putridæ: ergo etiã alij morbi accidebant. Comprobatur uerò hæc Hippocratis, & Galeni doctrina multorum recentium medicorum teſtimonijs, qui id quotidie accidere autumant in peſtilentijs, ut moriantur aliqui ſine febri. Ioannes Michael Sauonarola de febribus peſtiferis agens, quas conſtituit in ebullitione putrefactiua unius ex quatuor humoribus, ita ait, & ex iſto apparet, quòd non inconuenit aliquem ex peſtilentia mori abſque febri; quoniam nõ inconuenit, ut aer

Ex Arabum medicorũ cõſenſu.

Ex ſuperioris ętatis medicorum teſtimonio.

occur-

occurrens cordi sit ita rabiosa venenositate infectus, vt antè aduentũ ebullitionis moriatur homo, & fortasse hoc omni die euenit: videmus enim tempore pestis multos mori in decem, aut viginti horis, vel circa, in quibus nullum signum febris visum est. Et Iacobus de Partibus (vt etiã refert Mercurialis) in suis Commentarijs in Auicennam testatur in ea peste, quæ fuit ætate sua, multos ægros ad se cum vrinis accessisse, quos tangebat, atq; inueniebat absque febri, & sine vllo graui symptomate, qui tamen aut statim interibãt, aut paulopost. Et Alexãder Benedictus lib. 1. c. 1. ita ait: Hoc malum miserabile mortalibus ita euenit subito, vt plurimi sine febri inter domesticas, aut forenses actiones, vel publica negocia decem horarum spatio, vel viginti sine vrinę, pulsusq; venarũ certo signo in templis, in via, in publicis officijs ex insperato rapiantur. Clementius Clementinus de Peste, & quandoque est tam pernitiosa, & mortifera, quòd sine febre, & alteratione vrinæ subito interimit. Plura possem testimonia laudare ex superioris seculi Medicis, sed hos arbitror satis esse ad rem probandã, aliquot etiam afferamus ex his, qui nostra florent, vigentq; memoria, vt per omnia secula communi medicorum consensu ab Hippocrate, & Galeno ad nos peruenisse demonstretur, & nos non temerè hanc tueri cum Thucydide opinionem. Alexander Massaria Medicus doctissimus, qui Patauij praxim ex prima sede honestissimè profitetur in libro primo de Peste, validissimè pro hac sententia pugnat, & omnium constantissimè tenet nõ adhibendam febrim in definitione pestis, rationesque, & argumenta profligat, & refutat aduersariorum. Et quia potissimum etiam locum illum Hippocratis in libro de Flatibus, quo maximè fidunt aduersarij, elegantissimè labefactat de duplici febre; communi ex aere, quæ dicitur pestis; & priuata, quæ fit ex praua victus ratione: ideo reijcio vos libenter ad illius disputationem. Eandem tuetur sententiam Susius in libro de Mantuana peste. Eandem Diomedes Amicus in suo libro de Peste, cap. 14. Eandẽ Petrus Parisus cap. de Bubone, vbi probat pestiferum Bubonem sine febri extitisse multis argumentis, reprehenditq; Mercurialem secus asserentem in suis prælectionibus de Peste. Andræas etiam Gratiolus in suo Tractatu, cap. 15. testatur in sua peste se vi-

Ex eorũ, q. nostra viuunt tẽpestate testimonio.

disse bubones pestilentes sine febri. Eandem tenent alij cõplures, imò ferè omnes, qui Galeni, & Hippocratis doctrinam callent. Quidam etiam febrim intermittentem dari in peste existimant, vt Agricola, quem refutat his verbis Massaria: Quomodo febris intermittens, ac proinde, vel teste Hippocrate, omni periculo vacans, pestilens, atque adeo perniciosa esse potest? sed ego defendi posse Agricolã puto testimonio Titi Liuij, qui lib. 1. Dec. 5. pestem describens ait: In morbos qui inciderãt, haud facilè septimũ diem superabãt: qui superauerãt lõginquo maximè Quartanæ implicabant, morbo, quod videtur etiam significasse Dec. 3. lib. 7. vbi ait: Eo anno pestilentia grauis incidit per vrbem, agrosque: quę tamen magis in longinquos morbos, quàm in perniciales euasit; & argumentum Massariæ nihil ualet, quòd intermittens non possit cadere in peste, quia vacat periculo: nam exploratum est tempore pestis salutares etiam alios morbos esse tunc perniciales; defenditurq; etiam testimonio Hippocratis in 3. Epid. asserentis Tertianas, & huiusmodi febres intermittentes cum morbis pestilentibus grassatas, & factas pestilentes, quia multos occiderint; vbi etiam dicitur multos perijsse Quartanos: quam sententiam tuetur etiam Oddus de Oddis lib. 1. cap. vlt. sub finem: & Diomedes Amicus cap. 14. Neque vos debet illud perturbare, quòd Doctorum hominum fuerit sententia, vt nemo possit mori sine febre, adeo vt etiam in strangulatis à carnifice dicãt febrim superuenire; nam hæc opinio multis non probatur, & sub iudice adhuc lis est: multi enim contra statuunt, sed demus etiam verum hoc esse dogma, quod est maximè falsum: nõ tamen sequitur, pestem non posse esse sine febri; nam possumus dicere ex accidenti id fieri, vt moriens febriat, ita vt febris etiam peste affecto morienti superueniens, non causa pestis primario, sed causa mortis accidat. Febrim verò hanc non esse veram febrim, & legitimam dicimus, quia per accidens, & non essentialis: quod veteres omnes Medici senserunt, qui (teste ipso Mercuriali in sua praxi, cap. de angina) huiusmodi febres nõ dignabãtur nomine febris, quia per accidẽs; quare neque phrenitim, neque pleuritim appellabãt febrẽ, & si febris perpetuò cõiuncta sit his morbis, qui etiã anginã dixerũt esse sine febri, scilicet essentiali, nõ per accidens, quę

Febris intermittẽs potest esse in peste.

An aliqs possit mori sine febri.

illi

illi ſemper comes. Age verò rem quoque comprobemus euentu, & ex hiſtorijs. Quam multas peſtes reperimus febri caruiſſe, quam multas, in quibus ſi non omnes aliqui certè febri caruere? Aeſchines Rhetor in prima epiſtola ad Philocratem, vbi Deliorum peſtem deſcribit, ita ait: Ampliſſimũ huius rei dans teſtimonium, πυρετοὶ δ' οὐκ ἐγένοντο, οὐδὲ ἀλγηδόνες μεγάλαι, ideſt, febres non aderant, neque dolores magni. Agathias lib. 5. hiſtor. meminit peſtis, in qua pars febri laborabant; pars verò contra carebat. ἡ δὲ τῆς νόσου ἰδέα παραπλησία τῇ πρεσβυτέρᾳ ἐτύγχανεν οὖσα. πυρετοὶ γὰρ ἐπὶ βουβῶσιν ἀνῆπτοντο συνεχεῖς, καὶ οὐκ ἐφήμεροι, οὐδὲ μετρίως γοῦν ὑποχαλῶντες, μόνῃ δὲ τῇ τελευτῇ τοῦ ἁλόντος ἀποπαυόμενοι, ἔνιοι δὲ μήτε θέρμης ἡγησαμένης, μήτε ἄλλου ἀλγήματος, ἀλλὰ δρῶντες ἐπὶ τὰ εἰθισμένα οἴκοιτε, καὶ ἀνὰ τὰς λεωφόρους οὕτω παράσχον, κατέπιπτον, καὶ ἀθρόον ἄπνοι ἐγίγνοντο, ὥσπερ τὸν θάνατον σχεδιάζοντες, ideſt, Morbi verò idea adſimilis antiquæ fuit: febres enim in bubonibus accendebantur continuæ, & non ephemeræ, neque paululum quidem remittentes, ſolo autem correpti peſte interitu ceſſantes: nõnulli verò neque calore vllo prægreſſo, neque alio dolore, ſed actiones ſolitas perſequentes: denique & per vias ita ſe gerebant, vt caderent, & repente exanimes fierent, quaſi mortem per ludicrum repente obeuntes. Quod etiã in 2. hiſtor. vbi Leutharij obitum deſcribit rabie efferatũ, de illa peſte innuit, dicens, multos perijſſe febri correptos: ergo etiam aliqui ſine febre. Sigonius libro 2. de regno Italiæ ſub anno 558. deſcribit peſtilentiam terræ motum ſubſecutam, & de ea narrat in hanc ſententiam, & verba: Febres ad Bubonem intumeſcentem adiectæ, eum, quem inuaſerant, extinguebant: nõnulli verò, nec febre occupati, nec dolore vllo vexati, dum ſecreto corpora curarẽt, & domi, & foris, vt cuique contingebat, cadebant. Et Boccacius de ſua peſte, quæ omnium fuit acerbiſſima, ait: *Senza alcuna febre, ò d'altro accidente moriuano.* Aliæ ſunt complures, ſed ad rem probandam hæc arbitror ſatis eſſe, cùm præſertim poſſitis apud Maſſariã loco memorato plures videre, quas nos conſultò omittimus, ne actum agere videamur, inter quas ponit & illam Vicentinam ſui temporis, in qua teſtatur multos febri caruiſſe, & hanc ipſam Thucydidis collocat, licèt mox reuocet quaſi pedem, & fateatur, vel ſaltem

Probatur eſſe peſtẽ poſſe ſine febri ex hiſtorijs peſtiũ quæ febri caruere.

non audeat negare adfuiſse febrem. Eius hæc ſunt verba: An fortaſse hac in re nobis exempla deſunt? Thucydides celebrem illam peſtilentiam accuratiſſimè deſcribens, vt neque leuia quæq; prætermittat, febris non meminit, cuius tamen precipuam mentionem illum facturum fuiſse credi poteſt, ſi modo illa ęgroti manifeſto laboraſsēt, quamquā ex immoderato interno ardore, vt neque tenuia veſtimenta, nec aliud quicquā ſuſtinere illi poſsent, ne febre quidē caruiſse, illos conijcere licet. Sed de hac re ſuo loco diſputabit.

Argumẽtis probatur poſſe eſſe peſtẽ ſine febri.

Reſtat, vt idem etiam comprobemus argumentis. Inter quæ illud familiam ducit à ſimilitudine deductum: Si enim conſtat dari venenum non modo calidum, ſed etiam frigidum; ergo etiam in peſte, quę eſt venenum, vt demonſtratū eſt, & alibi demonſtrabitur, debet eſse aliquod ſymptoma, quod nō ſit febris, cū non ſemper calor dominetur in peſte.

Secundum argumentum deducitur à cauſis peſtis, quæ ſunt multiplices, & inter alias poteſt eſse etiam frigus: nam conſtat ex hiſtorijs frigoris quoque cauſa peſtes genitas, vt illa, qua Liuius lib. 5. quæ ſubſecuta eſt hiemem gelidā, ac niuoſam, adeo vt viæ clauderentur, & Tybris eſset glacie innauigabilis, & illa, quæ conſecuta eſt Padum conglaciatum, de qua in Præfatione noſtra diximus, & aliæ cōplures. Quod quidem fieri poſse multi ſunt, qui autument etiam Medici, & vt omittam antiquos Auicennam, qui id apertè teſtatur, & Hippocratem, ex cuius libris Epid. tertio præſertim colligi id poteſt, cùm dicat hieme multos tabidos perijſse, & ſacro igne correptos propter frigus, ex recentioribus tuentur hanc ſententiam non pauci, aſserentes ex frigida cōſtitutione oriri peſtem, vt Andernacus, Andræas Gallus, Gratiolus, & alij complures. Ergo poteſt eſse peſtis ſine febre.

Tertium argumentum depromitur à ſymptomatis: nam in hac ipſa peſte narratur multos amiſiſse memoriā, & ſuorum, ſuiq; nominis oblitos, quod profectò nulla alia vi factum, niſi cerebro refrigerato: ergo poteſt eſse peſtis ſine febri, cùm adſint ſymptomata à frigiditate profecta, cum quibus non eſt profectò febris adiuncta.

Quartum ſumi poteſt à varietate morborum in peſte vagantium, inter quos ſunt etiam multi frigidi, quos ſuperueniens ſoluit febris; ergo datur peſtis ſine febri: pugnarent

enim

enim hæc inuicem adeſse ſemper febrim in peſte, & ſæuire morbos frigidos, qui febri accedente ſoluuntur in peſte.

Quintum, & vltimum à ratione conſequentis ex Dialectica methodo deſumitur: nam ſi datur aliqua febris, quæ ſit ſine peſte, vt omnibus eſt exploratum (quinimò Galenus docet dari etiam febrim peſtilentem ſine peſte, de qua re alibi diſputabimus, ſi feret occaſio) ergo debet dari etiam peſtis ſine febri, vt ſcilicet poſſint ſubcontrariæ propoſitiones ſimul eſſe veræ, aliqua febris eſt ſine peſte, aliqua febris eſt cum peſte, cùm earum contradictoriæ ambæ falſæ, nulla febris eſt ſine peſte, omnis febris eſt ſine peſte: quæ propoſitiones ſi veræ ſunt, & rectè colliguntur, profectò eadem debet eſſe veritas in earum conuerſis, quæ ſunt ſubcontrariæ, aliqua peſtis eſt cū febri, aliqua peſtis non eſt cum febri, quæ ambæ veræ, vt contradictoriæ ambæ falſç, omnis peſtis eſt cū febri, nulla peſtis eſt cum febri: ſed rem hanc eſſe meridiana luce illuſtriorem iam factam puto: quare ad alia me conuerto, & de contagio quoque idem aſſerendum, atque conſtituendum exiſtimo, quòd ſcilicet non ſit in definitione peſtis collocandum, tanquā differentia ſpecifica, ſed eſſe ſymptoma ſeparabile, & non neceſſariò inhærens, aut conſequens, vt de febri dictum: in qua diſputatione, quia longiores fuimus, hic breuiores erimus: nam multæ peſtes recenſentur, in quibus non adfuiſse contagium narratur, vt in illa Procopij ſuperius in Præfatione memorata, quam caruiſse contagio dicunt, vt in illa Dauidi immiſsa, in qua Ioſephus aſserit conſumpta ſeptuaginta millia hominū paucis vnius diei horis, nempe à mane ad prandiū, vt omnes ferè à Deo immiſsç, quas nimis eſset longum perſequi, cùm vos videā audiendi ſatietate iā defatigatos, vt ipſe ſum dicendi. Gregorius Nyſsænus egregius Philoſophus, & medicinç etiam nō ignarus, explicans illud dictum Seruatoris, Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis: multis, & diſertis verbis oſtendit peſtilentiam non eſse contagioſam, licèt D. Baſilius, qui etiam Medicus fuiſse prohibetur in explicatione primi Pſalmi, peſtem natura dicat eſse contagioſam, ſed excuſandus, quia ibi agit Interpretem, & ex vulgi ſententia loquitur. Huius ſententiæ ſunt omnes ferè probati, & illuſtres Medici, qui de peſte ſcripſere, quiq; ſequi Galeni doctrinam

Cōtagiū quoq; nō eſt adhibēdū in definitione peſtis.

profitentur maximè, vt Philippus Ingrassias, Oddus, Alexander Massaria, qui omnium maximè in primo libro hanc tuetur mordicus sententiam, necnon Diomedes Amicus, & alij complures. Marinellus, Curtij Marinelli Medici eruditi, & amici nostri, necnon Lucretiæ Marinellæ virginis nostra hac tempestate omni dicendi, & poetica præsertim laude celeberrimæ, parens, in disputatione de Peste Venetiarũ 1575. argumento tertio, vbi refutat tanquã falsum illud con clusum: contagiosus, ergo pestilens morbus, Triplex statuit genus pestis, Impertiens, Impertitum, & Impertiens, Impertitumq; simul. Et eam pestem, quæ est impertiens tantum, vt quę venit ab aere, dicit non afferre contagionẽ: nam aer, & homo, quamq; corpora distincta inter sese, quorũ vltima sunt simul: tamen nõ sunt inter se motiua, & mobilia, nec actiua, & passiua, & quæ huius sunt generis, eorum non est verum contagium, imò neque cõtactus: quod tamen secus quibusdam videtur: nam Diomedes Amicus cap. 3. concludit in peste ab aere pestilenti procedente, tunc potissimum adesse contagium, quando putrefactio in eo existit, vt de peste, inquit, quæ ex Aethiopia aduenit, cõstat: sed de hac tota re alibi erit disputandum.

ἀνθρώπων, Hominum.] Hoc adhibitum in definitione pestis à Thucydide vocabulum plura nobis problemata suppeditat, & quasi discutienda, & explicanda proponit: primum, an de solis hominibus dicatur verè pestis, an verò de omnibus animantibus: secundum, an detur pestis, quæ solos homines interficiat, reliquis intactis animantibus, & è contra. tertium, an detur communis omnibus animantibus, & an hæc Atheniensis fuerit ex eo genere: quartũ, an sit aliquod animal immune ab omni pestis genere: & an sit aliquod genus hominum, quod peste non attingatur. Quod attinet ad primum dicimus pestem veram, & legitimam de solis dici hominibus, & omnes medicos de sola peste hominum facere mentionem, & tradere, ac docere curationis modum: & quamuis hoc verbum non sit positum ab Hippocrate, Galeno, alijsq; medicis in definitione pestis, per excellentiam tamen semper de eo loqui iudicamus, cùm hominum sit medicina, non brutorum, cùm præsertim artifices artificibus scribant, qui id præclarè tenent, & artis suæ obiectũ, & stra-

An pestis vera dicatur de solis hominibus.

tum

rum ſciunt eſſe humanum corpus: quod etiam in ipſa artis definitione collocatur, quam dicunt eſſe ſcientiam, qua humani corporis affectiones cognoſcũtur ad abigendos morbos, & inducendam bonam valetudinem, ac tuendam, nam de brutorum morbis docent Veterinarij. Thucydides verò appoſuit verbum, Hominum, quippe qui idiota idiotis, ideſt non medicis, ipſe etiam Hiſtoricus, non Medicus ſcribebat (vt dixit Galenus de diff. reſpir.) vt ſcilicet ſignificaret, ſe peſtem hanc perſequi, quaſi ad actiones hominum, quas complectebatur hiſtoria, pertinentem, & dignam, quæ literarum monumentis conſignaretur ab auctore: nam ſi fuiſſet brutorum, non eam eſſet profectò perſecutus. Ad ſecundum dicimus procul omni dubio dari peſtes, quæ ſolos homines afficiãt, & huiuſmodi ſunt ferè omnes, in quibus etiam videmus ſępenumero canes, & feles, ac mures, & ſimilia animantia illæſa ipſa peſtis contagionem deferre in domos alienas, & intactas adhuc, ſeminarijs protinus inficere peſtilentibus: quare decreto etiam publico ſolent interfici, & è contra etiã dantur ſpecies peſtis, quæ tantum bruta perimunt, & eſt hoc frequentiſſimum: nam viſæ ſunt peſtes, quę ſolum in boues graſſarentur, quædam, quæ ſolum in porcos, quædam, quæ ſolum in oues, quod eſt frequentiſſimum: & quædam, quæ in alia animantium genera, cæteris intactis; quædam etiam recenſentur, quæ in arbores tantum ſæuierunt: inter humanas quoque peſtes eſt maximum diſcrimen; nam quædam peſtes fuere, quæ magis hoc, quàm illud genus hominum afficerent, vt illa Liuij lib. 37. quæ ſæuijt potiſſimum in remiges. Ingruere morbi vulgo, maximè in remiges cœperunt, vt illa, quæ à Dionyſio Halycarnaſſæo lib. 9. narratur, quæ ingruit potiſſimum in grauidas: νόσος ἐνέσκηψεν εἰς τὰς γυναῖκας καλουμένη λοιμικὴ, καὶ θάνατος, ὅσος οὔπω πρότερον, μάλιστα εἰς τὰς ἐγκύμονας, ideſt, morbus ingruit in mulieres dictus peſtilens, & ſtrages, quanta nunquam antea præcipuè in grauidas, vt ea, quæ ab eodem commemoratur lib. 4. in virgines, & pueros graſſata potiſſimum, κατέσκηψεν οὐκ εἰωθεῖα νόσος εἰς παρθένους τε, καὶ παῖδας, ideſt, ingruit inſolitus morbus in virgines, & pueros, vt illa, quæ apud illum legitur in plebem, & multitudinem lib. 7. ἥψατο δέ τις, καὶ νόσος τοῦ πλήθους λοιμικὴ, ideſt, attigit verò, & quidam morbus peſtilens plebem, vt illa,

An detur peſtis, quę ſolos homines, vel bruta ſeparatim afficiat.

Peſtes, q̃ magis vnum genus hominũ, q̃ aliud inuaſerunt.

la, quæ accidit anno salutis 558. de qua Sigonius libro 20. præcipuè iuuenes vis illa morbi absumebat, & mares magis quàm fœminas: nam dissimili lue conficiebantur, vt hæc ipsa Atheniensis, quæ Athenienses affecit, non Peloponnesios, teste Thucydide, vt illa apud Eusebium, quæ Ethnicos, non Christianos, & aliæ.

An detur pestis genus cõmune omnibus animantibus

Ad tertium respondemus, dari frequenter genus hoc pestis vniuersum, & commune, quod pari clade, & bruta conficit, & homines, atque sæpenumero ab ipsis brutis, & ratione carentibus ad homines delabi, & quasi degenerare, & è contra. Sic illa pestis, quæ narratur à Liuio lib. 41. à bobus in homines vertit. Verba sunt Liuij, Delectus Coss. eò difficilior erat, quòd pestilentia, quæ priore anno in boues ingruerat, eò verterat in homines, &c. lib. 1. idem Liuius meminit pestilentiæ, quæ fœda homini, fœda pecori lib. 4. vbi ait, multa Duumuiri ex libris, placandæ Deùm iræ, auertendæq; à populo pestis causa fecere; magna tamẽ clades in Vrbe, agrisq; promiscuè hominum, pecorumq; pernitie accepta. & lib. 5. de ea peste communi ait, grauis, pestilensq; omnibus animalibus æstas excepit. Huiusmodi fuisse hanc Atheniensem possumus asserere, cùm dicat in fine huius narrationis. ὄρνεα καὶ τετράποδα ὅσα ἀνθρώπων ἅπτεται, πολλῶν ἀτάφων γιγνομένων, ἢ οὐ προσῄει, ἢ γευσάμενα διεφθείρετο, idest, aues, & quadrupedes, quæcumque hominum carnes attingunt, cùm multi essent insepulti, vel non accedebant, vel si gustassent, moriebantur: & quod mox addit de canibus, qui ob contuberniũ magis senserunt: quare Aetius, Paulus, & alij cõplures medici solent inter signa futuræ pestis collocare interitus prægressos, vel brutorum quadrupedum, vel pennatorum.

An pisces nõ sint obnoxij pesti, vt vult Aristoteles.

Ad quartum problema dicimus nullũ esse animantis genus, quod non sit aliquo modo obnoxium pestilentiæ, licèt Aristoteles 8. de historia animalium, cap. 19. dicat, morbum pestilentem non incidere vniuersis piscibus. Ait enim, νοσήματα δὲ λοιμώδες μὲν ἐν οὐδενὶ τοῖς ἰχθύσι φαίνεται ἐμπίπτον, οἷον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων συμβαίνει πολλάκις, καὶ τῶν ζωοτόκων, καὶ τετραπόδων εἰς ἵππους, καὶ βοῦς, καὶ τῶν ἄλλων εἰς ἔνια, καὶ ἥμερα, καὶ ἄγρια, idest, morbus pestilens quidem nequaquã piscibus videtur incidere, vt in homines contingit sæpè, & in animantia viuipara, & quadrupedes, in equos, & boues, & alia nõnulla tam

dome-

domeſtica, quàm agreſtia, quod mox ſequenti capite etiam affirmat de paluſtribus, & fluuialibus; nam ibi loquitur ſolum de maritimis. Cuius rei cauſam dicunt eſſe nonnulli, quia aer non ingreditur aquam, niſi in ſuperficie: ſed cùm fateatur ibi Ariſtoteles piſces etiam ęgrotare tam maritimos, quàm fluuiales, non video, cur non poſſint, aut debeant in communi peſte ipſi quoque periclitari, quamuis demus nõ pati proprium aliquod peſtis genus, quo tamen carere non auſim etiam affirmare, cùm aquarũ quoque cauſa excitentur peſtilentiæ, & poſſint multis modis vitiari, tum ex terræ coniunctæ vaporibus, tum alijs de cauſis plurimis, aquæ, ad quæ accedit, quòd cùm venena, & venenatos piſces producant aquæ, vt conſtat de multis, conſentaneum quoque eſt, vt poſſint concipere peſtilens venenum, neque eſt veriſſimile, Deum Optimum Maximum voluiſſe à communi periculo piſces eſſe immunes, cui ipſum hominem ad ſui imaginem creatum, cuius gratia cætera condidit, maximè voluit eſſe obnoxium. Age verò quis ſub tanta aquarum vi, & copia potuit deprehendere in alto præſertim Oceano, quòd piſces non capiantur peſte? Ego puto omnia orta, cùm ſint etiam caſura, poſſe peſtilenti veneno tolli, & nihil eſſe ab eius labe immune, niſi quod Deus voluerit. Idem aſſerendum arbitror, de quibuſdam hominibus, quos tradunt non attingi à peſte. Iulius Cæſar Scaliger exerc. 32. tradit oram illam Occidentalis Aethiopiæ, quæ Nigir fluuiũ accolit numquã peſtem ſenſiſſe, ſed ſemper expertem huius fuiſſe maleficij. Cardanus de ſubtilitate, lib. 10. teſtatur, in India apud Calecutum urbem, & totam regionem nunquã peſtem uiſam. Plinius lib. 2. cap. 98. idem eueniſſe Locris, & Crotone aſſerit, ubi nunquam dicit peſte laboratum. Mercurialis cap. 17. dicit Moſchouitas, & Nigritas nunquã peſte tentatos: qua in re ita dicendum, ſi nolimus in dubium reuocare hiſtoriæ ueritatẽ (Pliniũ enim multi ſunt, qui putent non ita eſſe ueridicũ, ne dicam de alijs) ſi credere dignũ eſt ita fuiſſe, non propterea immunes fuiſſe hos homines, quia peculiari pręrogatiua donati ſint, ſed caſu id factũ, locorũ ſalubritate, uel alia aliqua de cauſa, ne peſte tentarentur, vel ſi tentarentur, (quod factũ fuiſſe exiſtimo aliquãdo) minus perſentirent illius uim: & ideo immunes fuiſſe dictos. Qua ratione dixit

> Homines & loca, q̃ nunquam peſte tentata.

Aristoteles, quasdã uolucres esse ἄποδας, idest, sine pedibus, non quòd careant omnino pedibus, sed quòd habeant exiguos, & medici appellant præfocatas, ἄπνους, idest, sine spiritu, non quòd omnino nihil respirent: essent enim mortuę, sed quòd parum. Sic Hippocrates in tertio Epid. dixit ἄπνοια διὰ τέλεος, à ventis silentium perpetuum: cùm tamen mentio sit flatuum, & ventorum, qui spirarunt, eo ipso anno: significat enim pusillum fuisse ventum, & nullius momenti, vt contra Euagrius dixit suam pestem fuisse πανολέθριον, non quòd omnes occiderit, sed maiorem partẽ. Sed demus etiã verum hoc esse; non tamen asserendum, non posse eos aliquando tentari, & esse obnoxios: non enim sequitur, quòd si quis nunquã febricitauit, non possit mox febre corripi, neque, quia Xenocrates nunquã risit, ridendi facultate caruisse illum asserendum. Cur verò hæc omnia accidant, quæ diximus in his problematis, facilè cognoscemus, si in memoriã reuocabimus, quæ sunt ab Aristotele iacta fundamenta, nullum agens nisi in patiente accõmodato, & apto suam exercere actionem, quod mox à Galeno vsurpatum, & sæpius repetitum, οὐδὲν τῶν αἰτίων ἄνευ τῆς τοῦ πάσχοντος ἐπιτηδειότητος ἐνεργεῖν πέφυκε, idest, nulla causa sine patiẽtis aptitudine agere natura consueuit, prout ergo vel hominum, vel brutorũ sunt cõstituta corpora, ita etiam causæ vel magis, vel minus agunt; vnde oriuntur etiam naturales illæ sympathię, & antipathiæ, necnon dispositiones ad suscipiendum causarum effectus, vel resistendum: quam rem elegantissimè explicat Hippocrates (si modo eius est) in libello de Flatibus, vbi videtur quasi de industria horũ à me propositorũ problematum solutionẽ afferre: cùm enim statuisset διοσσὰ ἔθνεα πυρετῶν, idest, febrium duo genera; alterum commune, quod dicit vocari λοιμὸν, idest, pestem; alterũ priuatum à praua victus ratione profectum, quo afficiuntur hi, qui peccant in victus ratione, mox infert de pestilenti morbo verba faciens (locum integrum recitabo, vt res planior fiat, & dilucidior) ὁ μὲν οὖν κοινὸς πυρετὸς διὰ τοῦτο τοιοῦτός ἐστιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τωὐτὸ πάντες ἕλκουσι. ὁμοίου δὲ ὁμοίως τοῦ πνεύματος τῷ σώματι μιχθέντος ὅμοιοι, καὶ οἱ πυρετοὶ γίνονται, ἀλλ᾽ ἴσως φήσει τις. διὰ τί οὖν οὐχ ἅπασι τοῖσι ζώοισι, ἀλλ᾽ ἔθνει τινὶ αὐτέων ἐμπερίπτουσι αἱ τοιαῦται νοῦσοι, διότι φαίην ἄν, διαφέρει σῶμα σώματος, καὶ φύσις φύσιος, καὶ τροφὴ.

Causę antedictorũ accidẽtiũ in peste.

τροφὴ τροφῆς, οὐ γὰρ πᾶσι τοῖσιν ἔθνεσι τῶν ζώων ταῦτα, οὔτ' ἀνάρμοσα, οὔτ' εὐάρμοσά ἐστιν. ἀλλ' ἕτερα ἑτέροισι ξύμφορα. ὁκόταν μὲν οὖν ὁ ἀὴρ τοιούτοισι πλησθῇ μιάσμασι, ἅ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πολέμια ἐστὶν, ἄνθρωποι τότε νοσέουσι, ὅταν δὲ ἑτέρῳ τινὶ ἔθνει ζώων ὁ ἀὴρ ἀνάρμοσος ᾖ, τὸ νόσημα κεῖνα νοσέουσιν, idest, Cõmunis igitur febris proptereа talis est (idest, cõmunis omnibus) quia spiritum eundẽ omnes trahunt: simili verò spiritu, simili modo corpori immixto, similes etiã febres fiunt: sed fortasse dicet aliquis: Cur ergo non omnibus animantibus, sed generi cuidam ipsorũ accidunt [hi morbi?] quia (inquã ego) differt corpus à corpore, & natura à natura, & nutrimentum à nutrimento: nõ enim omnibus generibus animantium hæc aut nõ consentanea, aut consentanea sunt; sed alia alijs congrua, & accõmodata. Quibus ex verbis habemus quinque causas, propter quas dictæ varietates in pestilentijs accidunt. Prima est qualitas aeris, quæ non eadem ab omnibus hauritur. Secunda est, modus attrahendi, qui non omnibus idem: pisces enim exempli gratia, alio pacto, quam nos hauriunt, cùm pulmone careant, aerem, si modo trahunt, quod nonnulli in dubiũ reuocant. Tertia est, corporum constitutio Quarta, natura, siue temperamentum. Quinta, & postrema, victus ratio: per quam etiam constat, posse nos aeris quoque vitia declinare, & uitare pestem, ut Socrati in hac ipsa Atheniensi peste ferunt euenisse, qui illius incommoda solus effugit, summo usus remedio temperantiæ. Apertissimis uerò argumentis res hæc tota explicatur à Galeno in 1. de diff. febr. cap. 4. ubi agit de febre pestilenti, & reddit rationem, cur tali, uel tali tempore non omnes similiter afficiantur, & in pestilentijs nõ omnes moriantur. Subditque, Μεγίστη μοῖρα γενέσεως νοσημάτων ἐστὶν ἡ τοῦ μέλλοντος πάσχειν σώματος ἑτοιμότης, idest, maximam partem in generatione morborum habet ipsa passuri corporis promptitudo, siue habilitas: & mox in eandem sententiam, χρὴ ἐφ' ἑκάστου τῶν αἰτίων ᾗ τινι μάλιστα ἐπισκεψάμενον δυνάμει νοσάζειν πέφυκεν, ἑξῆς ἐπισκοπεῖσθαι τὰς ὁμολογούσας, καὶ ἀντιβαινούσας αὐτῷ διαθέσεις τῶν σωμάτων εὖ εἰδότα, ὡς ταῖς μὲν ὁμολογούσαις ἑτοίμη βλάβη, ταῖς δὲ ἐναντιωμέναις τε, καὶ ἀπομαχουμέναις, εἰς ὅσον ἂν ἥκει δυνάμεως, καὶ μεγέθους ἡ ἐναντίωσις, εἰς τοσοῦτον ἀήττητοις ὑπάρχει διαμένειν, idest, Oportet in unaquaque causa contemplatum, qua potissimum potentia sit

Quinque causæ ex quibus oritur ĩ pestilentijs varietas.

paratũ natura ægrotare, deinceps considerare consentientes illi, & aduersantes dispositiones corporum, illud pro cõperto habentem, quod consentientibus facilis, & parata læsio: aduersantibus verò, & contrapugnantibus, quantum ui ribus, & magnitudine crescit contrarietas, tantum inuictis esse contingere. totoq; illo capite nihil aliud agit, nisi, ut ua rijs rationibus, & argumentis probet uarietatem hanc lęsionis uel maioris, uel minoris, uel nullius in corporibus pendere ex ipsorum corporum constitutione, & statu, quam uo cat modo ἐπιτηδειότητα, modo ἑτοιμότητα, modo διάθεσιν: & confirmat id etiam ex methodo ipsa curatiua, qua in pestilenti statu utens saluti corporum consulebat, humida nimis corpora exiccando, temperata retinendo, plena, & cacochyma minuendo, obstructa aperiendo, & similibus, cuius se dicit fecisse mentionem, ut doceret, Καθ' ὅν τινα τρόπον ὑπὸ μιᾶς αἰτίας δυναστευούσης ἔνιοι μὲν ἁλίσκονται πυρετοῖς, ἔνιοι δὲ ἀπαθεῖς διαμένουσιν αἱ γὰρ τῶν σωμάτων διαθέσεις ἀνόμοιοί τε, καὶ πολυειδεῖς ὑπάρχουσαι, τίνες μὲν εὐνίκητοί τε, καὶ παθεῖν ἑτοιμόταται πρὸς τῆς ἐνεργούσης αἰτίας εἰσί, τίνες δὲ ἀήττητοι, καὶ τὸ πάμπαν ἀπαθεῖς ὑπάρχουσιν, ἢ δυσκόλως πάσχουσι, idest, Quo nam pacto ab eadem causa potenti, nonnulli quidem corripiuntur febribus, nonnulli uerò illæsi perseuerant: Corporum enim dispositiones dissimiles cùm sint, & multiformes aliæ quidem de facili superabiles, & ad patiendum sunt aptissimę ab agente causa: aliæ uerò inuictæ, & omnino impassibiles remanent, uel difficillimè patiuntur. Et in fine capitis repetit, curationis rationem, siue sit ἴασις, siue προφυλακὴ, idest, siue curatio, siue præcustodia, locuples dare testimoniũ, quòd in pestilentijs affici, uel non affici morbis pendet à corporũ habitudine, & dispositione ad patiendum, uel reluctandum causæ morbificę, οὐ σμικρὸν τεκμήριον ἐστὶ τοῦ μὴ πάσχειν ὁμοίως ὑπὸ τῆς τοιαύτης αἰτίας ἅπαντας, ἡ τῶν κωλυθέντων ἁλῶναι τοῖς ἐπιδημίοισ τε, καὶ λοιμώδεσι νοσήμασι διάθεσις, idest, Non paruũ argumentum est, quòd patiantur similiter ab eadem causa omnes, eorum dispositio, qui prohibentur corripi ab Epidemicis, & pestilentibus morbis. Illustratur à simili ratio hæc, uenenorum exemplo: nam quædam sunt uenena, quæ omnibus animantibus sunt noxia, ac deleteria, quædã quæ uni animantium generi uenenum, alteri cibus, ut de cicuta constat,

Venenorum exẽplo declaratur pestis natura.

ſtat, quæ ſturnis cibus nobis, uenenum: quędam quæ præparatione quadam ita mitigantur, ut uires ueneficas amittant, quod in ſolutiuis uehementibus medicamẽtis uidemus euenire quotidie, quæ naturam referunt ueneni, ut in Hellebero, Stibio, & alijs quamplurimis, quædã quæ ſubito, enecãt: quædam rurſus, quæ longis implicant morbis, & longo poſt tempore homines tollunt.

Medicina initijs peſtilẽtiarũ nihil ualet ob duas cauſas.

οὔτε γὰρ ἰατροὶ, Neque enim Medici.] Duas uidetur cauſas afferre Thucydides, cur initio nihil profuerit Medicina, nempe peſtis ingens uirus, & Medicorũ ignorantiam, primã cauſam attigit eleganter etiam Ouidius, qui lib. 7. ita ſcribit:

Dum viſum eſt mortale malum, tantæq; latebat
Cauſa nocens cladis, pugnatum eſt arte medendi,
Exitium ſuperabat opes, victæq; iacebant. Et lib. 15.
——— ——— ——— *Poſtq; mortalia certum*
Tentamenta nihil, nihil artes poſſe medentum,
Auxilium cæleſte petunt. ——— ———

Idem attigit breuiſſimè Sillius Italicus hoc Hemiſtichio:

Succubuit Medicina malis. ——— ———

Vergilius in Georg. non omiſit tanquam maximè accommodatum ad exaggerandum, & ad πάθος:

Quæſitæq; nocent artes, ceſſere magiſtri
Phyllirides Chiron, Amithaoniusq; Melampus.

Manilius lib. 1. Aſtronomicorũ, ubi meminit huius peſtis, de hoc ſic ait:

Nec locus artis erat medicæ, nec vota valebant,
Ceſſerat officium morbis, & funera deerant
Mortibus, & lacbrimæ. ——— ——— Et Seneca in Oedipo:
Non vota, non ars vlla corruptos leuant,
Cadunt medentes, morbus auxilium trahit.

Eandem attigit Diodorus Siculus Biblioth. lib. 14. de Peſte Carthagin. καθόλου δὲ συνέβη, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἰατρῶν βοήθειαν ἄπρακτον εἶναι, καὶ διὰ τὸ μέγεθος τοῦ πάθους, καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ θανάτου, ideſt, Generatim uerò accidit, & medicorum auxilium eſſe inefficax, tum ob mali magnitudinem, tum ob celeritatem mortis. Boccacius elegantiſſimè utramque attigit cauſam in deſcriptione peſtilentiæ ſui temporis, in qua uidetur Thucydidem ante oculos ſemper habuiſſe, & illum imitatus, cuius hæc ſunt uerba, materno ſermone: *A cura*

delle

delle quali infirmità nè consiglio di Medico, nè virtù di Medicina alcuna pareua che valesse, ò facesse profitto; anzi ò che natura del malore nol patisce, ò che l'ignoranza de' medicanti (de' quali, oltre il numero delli scienziati, così di femine, come d'huomini senza hauere alcuna dottrina di Medicina hauuta giamai, era il numero diuenuto grandissimo) non conoscesse da che si mouesse, & per consequente debito argomento non vi prendesse, nõ solamente pochi ne guariuano, anzi quasi tutti infra'l terzo giorno della apparizione de sopradetti segni, chi più tosto, chi meno, & i più senza alcuna febbre, ò d'altro accidente moriuano. Et Matthæus Villanus in sua historia eandem pestem describens, inquit: *E' Medici in catuna parte del Mondo per Filosofia naturale, ò per Fisica, ò per arte d'Astrologia non hebbono argomento, nè haueano cura.*

ἤρκουν, Pares erat, sufficiebant.] Hoc uerbum nullo Latino exprimi commodè potest; ideo ualdè in eius notione exprimenda laborant Interpretes. Valla uertit, pares erãt; Acacius, sufficiebant; Portus pluribus explicat: ægrotis mederi, eosq; sanare poterant, in Scholijs, opem ferebant, remediũ reperiebant. Hoc eodem uerbo, eandem uoluit exponere sententiam Halycarnassæus lib. 10. οὔτε τῶν ἰατρῶν ἀρκούντων ἔτι βοηθεῖν τοῖς καμάτοις, idest, Cùm neque Medici sufficerent amplius laboribus, doloribusq; auxiliari. Hoc loco Græcus Scholiastes addit, εἰ γὰρ εἴδησαν, ὅτι λοιμὸς ἦν, οὐκ ἂν ἐπεχείρουν διὰ τὸ μεταδοτικόν, idest, Si enim sciuissent, quòd pestis esset, non adhibuissent manus, ob contagij uulgationẽ. Quæ quidem uerba mihi uidẽtur esse transposita: nam debent apponi uerbo ἀγνοίᾳ, idest, ignorationi. Neque mirum hoc, quoniam id multis alijs in locis factum obseruauit inter cæteros Henricus Stephanus, qui etiam hoc loco notat respicere ad illud uerbum. Ait enim, Respiciunt ad uocem illam Thucydidis ἀγνοίᾳ, tanquam Thucydides dicat, quòd Medici initio curationes, & remedia ægrotantibus adhiberent, id ex eo contigisse, quòd morbum, quo illi laborabant, pestem esse ignorarẽt: si enim id sciuissent, non fuisse aggressuros id facere, contagionis metu, quasi uerò (addit adhuc) eo tempore timidiores, quam hoc, Medici forent, quo multi ad curandos, quos peste laborare sciunt, accedere non dubitant.

Hippocrati similis Thucydides in co-

Τὸ πρῶτον, Primũ, ab initio.] Vel ex hoc loco discant studiosi Auditores, quàm sit Hippocrati similis in dicendi genere Thucydides, audiuistis ex me sæpe in explicandis Aphorismis

rissimis Hippocratem ita solitum coagmentare uerba, ut ex uaria illorum syntaxi, uarios sensus, & omnes in arte medica præclaros liceat elicere, & expiscari. Idem obseruare licet in hoc Scriptore, ut hoc etiam loco: nam hoc uerbum potest accomodari superiori ἤρκουν, & ita erit sensus, quòd medici ab initio quidem propter vim morbi, addo etiam ignorationem causarum vincere tantum malum medicamentis nequaquam poterant, innuens subsecutis postea temporibus, mitiori facto morbo, & exploratis causis, atque deprehensis adhibita remedia, & sanatã pestem, & ita tacitè Hippocrati, qui dicitur hoc præstitisse, suus reddetur honos: vel potest accommodari subsequentibus verbis θεραπεύοντες ἀγνοίᾳ, medentes ignoratione, & hæc erit accõmodata Scholiastis interpretationi explicatio, quòd scilicet ignorarent esse morbum vagantem, pestem, quod si sciuissent, cauissent, vt postea fortasse fecerunt: cognita enim peste, à curando destiterunt, sibi fuga consulentes, metu contagionis.

[margin: gmentandis verbis suę orationis.]

ἀγνοίᾳ, Ignoratione.] Duplex hæc potuit esse ignorantia, & quòd esset pestis, & ignoratio causæ, siue etiam medicinæ accommodatæ, quod vtrumque solet initijs pestilentiarum euenire. Et primum solet esse frequentissimũ: semper enim Medici in dubium reuocant, an pestis sit, necne, qui grassatur morbus. Philippus Ingrassias in suo libro de peste Panormitana, cap. 4. & mox 11. multis probat non esse mirandũ, si ab initio non fuerit cognitus ille morbus, huncq; pro defensione sui, aliorumq; medicorum Thucydidis locũ citat, prætere a multis vtitur exemplis recentium pestilentiarum, in quibus id semper acciderit, vt Venetijs frequentissimè, laudatq; rei testem Alexandrum Benedictum, qui lib. de febre pestilenti, cap. 12. Idem probat, citato etiam hoc Thucydidis loco, ita scribens: Marcus Antonius Cornelius Patritius Venetus inter sæuissimæ pestilentię ætatis nostrę initia, in qua plures Medici extincti sunt, ignoto morbi genere (nondum enim pestis detecta erat) febre satis leui correptus est, quam vel ephimerinam putabant, submisso per membra calore, & cæteris notis securitatem promittentibus, septimo die caput, ac ceruix sudore frigido maduerunt, atque protinus interijt. Interea dum admirarentur Medici, dum casum inopinũ perscrutarentur, dumq; vulgus insanũ eos damnaret

[margin: Duplex ignoratio medicorũ in pestilẽtijs.]

[margin: Initijs pestilẽtiarũ semper ignorat an sit, & dubitatur.]

ret inſcitię, ecce per plures vicos ciuitatis peſtis acrius vrbē cœpit premere, adeo vt 300. protinus ſingulis diebus funera redderentur, & infra etiā narrat caſum ſimilem ignoratæ peſtilentię, his verbis: Patauij quoque ætate noſtra Antoninus quidā Siculus diſciplinarū noſtrarum ſectator, laterum dolore vrgebatur, pleuriticusq; à medicis habitus eſt: is quinto die obijt, ac peſtilentia ſtatim ſubſecuta eſt. Sic in peſte anni 1535. factum dicit, vbi narrat per triduum feriatum à publicis prælectionibus Patauij ex Senatus Veneti decreto, vt Medici ſtuderent, ac perſcrutarentur, an eſſet peſtis, ſic factū aſſerit anno 1555. vbi etiam decepum Nicolaum Maſſam dicit, Medicum egregium, qui credidit primo ex aeris vitio ortum malum, mox ex Iuſtinopoli delatum contagiū compertum eſt, quod ille agnoſcens, cecinit Palinodiam in epiſtolis: ſic noſtra memoria euenit anno 1575. cùm Medici Patauini, duoq; illa potiſſimum lumina clariſſima Capiuacceus, & Mercurialis peſtem non eſſe primo aſſerentes, ſed genus aliud morbi etiam non contagioſum, fuerunt in cauſa, vt mox aſſuetudine, & commercio vulgaretur, ac latiſſimè ſerperet: quare Alexander Maſſaria ita in primo libro de Peſte in hanc ſententiam pronunciat. Vbicumque iniquo, & infauſto omine huiuſmodi morbi ſe prodere, & apparere cœperunt, uehementer dubitatum fuiſſe audio, quales nam illi fuerint, & Bucius de Peſte, cap. 3. aſserit in omnibus noſtrę memorię peſtilentijs, Tridentina, Patauina, Veneta, Mantuana, Milanēſi, & alijs deceptos initijs medicos, non exiſtimantes eſse peſtilentiam, & inde aſsuetudine uulgatos, ac propagatos morbos. Idem aſserit Petrus Pariſus ann. 2. ubi dicit Panormitanam peſtem uulgatā, dum quęrunt medici, an eſt, & ipſe de ſe ipſo fatetur ſe fuiſse falſum in quadam peſte, idq; pluribus repetit in Tractatu, cap. 2. neque id debet mirum uideri: morbi enim nouitas facilè imponit inexpertis, cùm ex libris tantum nouerint id genus morbi, quod raro incidit, & proinde meritò hęſitant, & labuntur interdum non iniuria: eſt enim experientia, alterū crus, quo ſuffulta incedit medicina, & hanc cauſam adducunt medici in excuſationē, ut Ingraſſias loco memorato, & Petrus Pariſus cap. 4. ubi etiam probat vtrumque eſse neceſsarium ad cognoſcendam peſtem, doctrinam ſcilicet, & expe-

In cognoſcenda peſte neceſſaria doctrina, & experimētum.

experimentum; plus tamen posse experientiam sine doctrina, quàm contra, idq; confirmat exemplis: ex quo fit, vt medici, quamuis doctissimi, hæsitent tamen initijs, & Empirici interdum, ac idiotæ literatis videantur, ob vsum, experientiamq; meliores, quod Galeni etiam testimonium maximè confirmat 3. de præsag. ex pulsu, vbi vult & vsu, & ratione æstimanda signa pestis, atque ait in pestilēti illo morbo, qui viguit suis temporibus multos medicos propter inexperientiam, vel ipsis idiotis fuisse incertiores. ἐφ᾽ ὧν ἦν θεάσασθαι τοὺς ἰατροὺς ἰδιώταις ὁμοίους ἐνίους δὲ, καὶ πολὺ χείρους ἰδιώτου συνετοῦ, idest, In quibus erat videre medicos idiotis similes, & nonnullos etiam imperitiores idiota prudenti. Et ideo Franciscus Frizimelica Patauinus in suo consilio de peste Patauina, rationem habendã statuit cuiusdam Empirici, cùm posset melius ob experientiam nouisse, quàm docti, ac literati medici: ita enim scribit materna, & nostra lingua: *Ne mi faccio beffe di quel Croce, perche per la lunga esperienza, si è fatto più pratico, che noi altri literati, quali (dirò di me) rare volte habbiam vedute infermità tali.* Fallopius de Bubone pestilenti fatetur se plus vna die experiēdo cognouisse in Patauina peste, quam antea tot annos prælegendo, & scribendo de peste, quoniam, inquit, res experimentum requirit, & cognitio mea antea vocabatur imperfecta, idē asserit Salius de febre pestileti, c. 2. in fine. Secunda species ignorationis in peste esse solet causæ, vel medicaminis accommodati, ac præsidij: nam potest inter medicos constare de peste, quòd sit, sed dubitari, à qua causa sit profecta, & proinde quo præsidio tollenda, & emouenda: ex multis enim causis oriri solet, hisq; & separatis, & interdũ coniunctis multis simul, quas sumus in Præfatione nostra persecuti, ad tria quasi summa capita omnes adducentes diuinam, elementariam, & materialem, & pro varietate causæ etiam præsidij ratio mutatur. Si enim ira diuina sit immissa ad flagellum, nulla valent medicamenta, nisi animorum expiatio, ac preces, & vota. Si ab aere, emendandus est aer, atque ita de reliquis: quæ quidem dubitatio in omnibus ferè solet pestilentijs contingere, vt in hac ipsa dubitatum primo an essent putei veneno infecti, an ex Aethiopia fluxisset, an culpa Periclis, qui multitudinem agrestem, & pecora intra mœnia recepisset, & æstatis tempore in arctis tectis habitantes,

Medici in pestilētijs interdum imperitiores idiotis & Empiricis.

In pestilētijs semper dubitari solet de causa pestis.

bitantes,& aere ſuffocato incidiſſent in malum. Sic apud Liuium ſæpe fit mentio huius dubitationis, vt lib 5. grauis, peſtilensq; omnibus animalibus æſtas excepit, cuius inſanabili pernitie, quoniam nec cauſa, nec finis inueniebatur, &c. & lib.6. peſtilentia etiam breui conſecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis cauſis ex Manliano ſupplicio magnæ parti videri orta, &c. in recentioribus peſtilentijs tot ferè ſunt exempla, quot peſtes, quibus recitandis, ne ſim putidiuſculus, ſuperſedebo. Neque verò de medicorum dignitate, & doctrinæ opinione detrahendum, quòd aliquando fallantur, & hallucinentur: nam tota ars eſt ςοχαςικὴ, ideſt, coniecturalis, & ſimilitudines contingentes in morbis decipiunt non ſolum plebeos, vulgaresq; medicos, ſed etiam eruditiſſimos, Hippocrate teſte, & ipſa interdum medicinæ lumina Hippocrates inquam, & Galenus decepti ſunt, & id ingenuè confeſſi, ſeu potius profeſſi, vt de Suturis Hippocrates, referente Celſo, qui etiam in quadam epiſtola ad Democritum fatetur ſe maiorem reprehenſionem μεμψιμοιρίην, quàm honorem ex arte aſſecutum, & addit ἐγὼ μὲν γὰρ ἰητρικῆς ἐς τέλος οὐκ ἀφῖγμαι καίπερ γηραλέος κατεςὼς, ideſt, Ego verò ad finem medicinæ non perueni, quamuis ſenex ſim. Quod dicit nō eſſe debere mirum, cùm Aeſculapius inuentor à ſe ipſo diſſenſerit, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐν πολλοῖς διεφώνησεν. Sed & ipſe in multis à ſe ipſo diſſenſit. Galenus de ſuo ipſius morbo deceptus eſt, quē primo credidit eſſe nephriticum, & mox nouit eſſe colicum dolorem, vt ex 2. de loc. aff. cap. 5. habetur.

Medicis non vitio vertendū, ſi interdū hallucinētur.

Hippocrates, & Galenus, ac etiā Aeſculapius decepti.

ἀλλ' αὐτοὶ μάλιςα ἔθνησκον, Sed ipſi maximè moriebantur.] Huc pertinere Græci Scholiaſtæ notam arbitror, quæ dicit, μάλιςα τῶν μὴ προσιόντων, maximè, ſeu præcipuè præ his, qui non accedebant. Vt comparet medicos accedentes ad ægrotos, cum idiotis non accedentibus, quia alioqui non eſſet veriſimilis ſermo. Medici enim propter cognitionem ſui corporis, & earum rerum notitiam, quæ prodeſſe, & obeſſe ſolent, meritò minus alijs hominibus ęgrotāt, & morbis ſunt minus obnoxij: in peſte tamen, quamuis munirent ſeſe antidotis: multo tamen maior copia medentium morbis corripiebatur, quàm aliorum, qni non accedebant, ratione ſcilicet contagij, quo afficiebantur. Præfixa autem eſt hæc nota, ac ſcholium ſubſequenti ſtatim verbo μάλιςα repetito.

Neque

Neque vobis hoc nouum videatur, quia frequentiſſimè id vſu venit, vt ſuperius quoque monſtrauimus, vt ſcilicet ſint ſuo loco emota ſcholia. Notent verò obiter ſtudioſi eloquentiæ adoleſcentes eſſe figuram hic ſtructuræ, ſiue verborum, & elocutionis dictam παλιλογίαν, ſeu ἀναδίπλωσιν in repetitione illius verbi μάλισα, elegantiſſimam. Hanc porrò ſententiam Thucydidis, quòd medici ob acceſſum ad ægrotos primi occumbant, & intereant, expreſſit elegantiſſimè lib. 7. in deſcriptione peſtis Ouidius, qui ex hoc Thucydidio fonte penè omnia traduxit in ſuum.

Medici primi intereunt in peſtilētijs.

Nec moderator adeſt, inq; ipſos ſæua medentes
Erumpit clades, obſuntq; auctoribus artes,
Quo propior quiſque eſt, ſeruitq; fidelius ægro
In partem læti citius venit, atque ſalutis
Spes abijt, finemq; vident in funere morbi.

Et Seneca, de quo ſupra.

Cadunt medentes, morbus auxilium trahit.

Lepidiſſimè verò Hetruſco idiomate idē attigit in ſua Tragicomędia Ioannes Baptiſta Guarinus Poeta celeberrimus, & nobis (quæ eſt eius humanitas) amiciſſimus in deſcriptione peſtis Arcadianæ, his verſiculis:

Perian ſenza pietà, ſenza ſoccorſo
D'ogni ſeſſo le genti, e d'ogni etade:
Vani erano i remedi, il fuggir tardo;
Inutil l'arte: & prima che l'infermo
Speſſo nell'opra il Medico cadea.

Ex hoc Thucydidis loco Petrus Pariſus in Tractatu de Peſte, elicit conſectariū, ſiue cōcluſum vniuerſale, & Aphoriſmum Medicum, quòd ſcilicet in peſtilentibus morbis, & contagioſis medici priores ferè ſemper obeunt, ob eorum ignorantiam his verbis materno ſermone: *Dunque certo è, che quando le malatie ſono contagioſe, i Medici ſono i primi à morire, come ſcriuono molti Autori* (in margine verò citat hunc Thucydidis locum tantum) *perche non conoſcendo eglino la natura del male, ſi accoſtano à gli amalati, & gli maneggiano, onde ſubito s'infettano, & ſi moiono:* nos verò aliud concluſum, & theorema, aliudq; dogma ex hoc contextu elicimus, nempe optimum eſſe in peſte remediū, quod tradit Hippocrates, nempe fugā, de quo alibi dicetur ſuo loco. Medici per iocū ſolent vſurpare quaſi pro-

In peſte optimum remediū fuga.

Pilulę, de tribus.

uerbio, pilulas, de tribus adhibēdas pestis tempore, quæ sunt cito, longè, & tardè, vt scilicet cita, & subita sit fuga loci pestilentis, atque ea in longinquas regiones, & tardus sit reditus, & remigratio. Harum facit mentionem in suo libro sæpius Ingrassias, & Andræas Gallus in fascic. 5. de peste, sub finem, & alij ferè omnes, qui de peste scribunt, recentiores.

Contagiũ cognitum antiquis ostēditur cōtraquosdã recentiores.

ὅσῳ, καὶ μάλιστα προσήεσαν, Vt qui maximè ægros adibant.] Ex hoc loco Thucydidis facilè conijcitur contagij rationē fuisse cognitam, & exploratam antiquis: nam hic cùm dicat medicos ea de causa primos interijsse maximè, quia maximè ad ægros adibant, & accedebant, contagione scilicet, & vi morbi repletos, quod Scholiastes apertissimis verbis significauit, vt supra vidimus, negari non potest de contagio intelligere, quod inferius multis in locis apertissimè demonstrauit, vt cùm dicit, *ἕτερος ἀφ' ἑτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι, ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον, καὶ τὸν πλεῖστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει*. Qui locus videtur hunc illustrare, idest, alter ab altero in curatione repleti, vt pecudes interibant, & ingentem istud stragem edebat. Et paulò ante, cùm dicit, animalia carniuora, si gustassent insepulta cadauera, correptos pestilentia interijsse, *γευσάμενα διεφθείρετο*: & mox canes propter contubernium magis quàm cætera animantia expertos vim pestilentiæ, & alibi: ex quo demiror nonullos, qui ausi sunt asserere incognitum antiquis fuisse contagium, eo nixi argumento, quòd in definitione pestis nulla sit facta mentio à Galeno, neque Hippocrates in Epidemicis vsquam videatur, ne nutu quidem, & significatione tacita meminisse: quibus ita possumus respondere, Hippocratem more suo in Epid. nullam fecisse contagij mentionem, quippe quod esset notissimum: ille verò, teste Galeno de diff. respir. vbi comparat eũ Thucydidi, quæ euenerant ægrotis, multa, nempe vulgaria, prætermisit, & pauca ex his, quæ ad ipsum morbum pertinent, circa quem ægrotus periclitatus est, adscripsit: multa verò alia ab idiotis quidem neglecta, artificiosam verò cognitionem exhibentia, & quæ optimos medicos latere possent, adnotauit, multa etiam, quæ penitus non euenerunt ægrotis, scribens, hoc ipsum indicans, quòd non euenerunt: Thucydides còntra omnia scripsit etiam idiotis nota, quod fortasse ex industria fecit Hippocrates, vt eius differret ab

Cur nullã fecerit cō tagij mentionē Hippocrates ĩ Epid.

Histo-

Historici narratione, explicatio pestilentiæ: qua etiã de causa scribit Galenus prætermissam ab ipso mentionem difficultatis respirandi, quam tamen constat fuisse frequentissimam: quod se ostendit etiam demonstrasse Galenus exactissimè in libris de dissect. Hippocratis. De Galeno verò probatum est supra ex industria eum prætermisisse cõtagij mentionem in definitione, quia non est ex eius differentijs specificis: alibi verò apertissimam fecit mentionem, & si extarẽt libri eius in hanc Thucydidis pestem conscripti, profectò haberemus exactã de contagione disputationẽ: hic enim de ipsa, erat locus, vt dissereret: & hoc libentius in excusationẽ Galeni adducerẽ, quòd de tanta re nullam fecerit priuatam disputationem, vt afferamus fuisse factam, sed desiderari; nõ tamen reijcio excusationem Massariæ, qui ita excusat Hippocratem, & Galenum lib. 1. Itaque sum ego in ea sententia particularem tractationem de contagio pestilenti ab Hippocrate, & Galeno prætermissam fuisse, tanquam rem, quæ manifestò, & necessariò pesti accedat, & quæ in summa nullum in se artificiũ complectatur, vt propterea viri minimè idiotæ, sed artifices nobilissimi illius quidem meminerint, & aliqua semina iecerint, quantum vnicuique satis esse potest; copiosius autem, & priuatim de illo agere minime dignati fuerint. In quo tamen duo non effugere posse reprehensionem video. Primum, quòd dicat contagium manifestò, & necessariò pesti accedere, in quo videtur inseparabile facere à peste contagium, & proinde in definitione adhibendum, quod pugnat cum antedictis ab ipso, qui mordicus tenet contagium non ponendum in definitione pestis, & pestem esse posse sine contagio: alterum est, quòd dicit Hippocratem iecisse semina aliqua, & meminisse contagij: nam debuit locum aliquem proferre, vbi id fecerit Hippocrates; negant enim aduersarij vllum reperiri in Hippocrate locum, vbi ne nutu quidem, & tacita significatione sit indicatum cõtagium: quare meliorem existimo nostram defensionem: de Galeno vero nihil est, quòd dubitemus: nam extat locus clarissimus lib. 1. cap. 2. de differentijs febriũ, vbi apertissimis verbis contagij pestilentis facit mentionem, ita dicens: καὶ μὲν δὴ καὶ ὅτι λοιμώδους ἀέρος κατάστασις ἤνεγκε πυρετὸν, οὐδὲ τοῦτο ἀγνοοῦσιν οἷς μέτεστι συνέσεως, ὥσπερ γε, καὶ ὅτι συνδιατρίβειν

Massarias sibiipsi cõtradicit.

Galenus explicatissimam fecit contagij mẽtionem.

διατρίβειν τοῖς λοιμώττουσιν ἐπισφαλὲς, ἀπολαῦσαι γὰρ κίνδυνος, ὥσπερ ψώρας τινὸς, ἢ ὀφθαλμίας, ideſt, ſiquidem verò & quòd peſtilentis aeris conſtitutio attulit febrem, neque hoc ignorant, qui ſunt ſapientiæ participes, quemadmodū & quòd ſimul inhabitare cum peſte correptis lubricum; & minime tutum. Periculum enim eſt, ne ſuſcipiatur, vt ſcabies quædā, & lippitudo. Quibus verbis quid poteſt eſse dilucidius? Ex quibus etiam confirmatur noſtra coniectura, quòd Hippocrates omiſerit tanquam rem notiſſimam contagij mentionem: ita enim de eo loquitur Galenus in his verbis, vt ſtultitiæ eos quodammodo condemnet, atque ſtoliditatis, qui id ignorent: mox in eodem libro, cùm dicit, ex Aethiopia fluxiſse σηπεδονώδη τινα μιάσματα, ideſt, putredinoſa quædam inquinamenta, videtur ſignificare (vt multi putant) contagium, quia inquinamentum cùm referatur ad aliud, nempe ad rem inquinatam, vel quæ inquinari poteſt, profectò non poteſt eſse ſine contagione; nam ex re inquinata fluunt ſeminaria inquinamentorum, quæ rem aptam, & paratam afficiunt, & inquinant: vt exempli gratia ex corpore peſtilentia laborante effluunt quidam vapores, qui aerem vicinum inficiunt, & corruptionis accepto fermento mox aer dilatatur, & agit latè contagium, quod ſi ita eſt, profectò, Hippocrates etiam non diſſimulanter fecit contagij mentionem in lib. de Flatibus, vbi dicit fieri λοιμὸν, ideſt, peſtem, quā ibi vocat κοινὸν πυρετὸν, ideſt, febrem communem, cùm πλησθῇ τουτέοισιν μιάσμασιν, ἃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πολέμια, ideſt, fuerit repletus his inquinamentis, quæ ſunt humanæ inimica naturæ. Quā rem non ſolū ſcriptis, ſed etiam factis comprobauit Galenus: nam contagij metu, Roma aufugit, in patriā reuerſus, vt teſtatur Baronius Cardinalis in tertio volumine ſuorum Annalium, qui ita de illo ſcribit: Meminit eius quoque peſtis Galenus, qui tum Romæ agens, eius vitandæ cauſa fuga ſibi conſuluit, in patriam rediens. Quod etiam confirmat Zuingerus volumine octauo, ſui Theatri. lib. 3. vbi agit de fortitudine declinãte aduerſa: ita enim ait, tribus annis Romæ verſatus Galenus ingruente magna peſte, confeſtim ex Vrbe in patriam properauit, annum iam agens tricesimum ſeptimum: quæ verba deſumpta ſunt ex auctore illius vitæ impreſsæ cum libris Galeni Venetijs in editione Iuntarum.

Galenus fuga vitauit peſtilens contagium.

Quod

Quod miror auſos quoſdam recentiores negare, & contra aſſerere, fidē hiſtoriæ peruertentes: de quibus ita ſcribit Iacobus Zouellus in libello de ſtatu peſtilenti, cap. 2. citato Galeni loco de inquinamentis ab Aethiopia defluxis. Nos mehercule docent hæc Galeni verba ipſum nō latuiſſe peſtem morbum eſſe contagioſum, quod tamen recentiorum quidam arbitrantur, eo quòd Roma procul nō aufugiſſet, cùm ibi inſæuiret peſtilens morbus, illudq; Antonino Imperatori non prædixiſſet; quem licèt quidam dicant peſte abſumptum; Dion tamen, & Xiphilinus ſcribunt veneno ſublatū clam à medicis Commodo gratificantibus. Ariſtoteles quoque Peripateticorum princeps apertiſſimam facit contagij mentionem in Probl. ſect. 1. probl. 7. vbi ita quærit, Διὰ τί ποτε ἡ λοιμὸς μόνη τῶν νόσων μάλιστα τοὺς πλησιάζοντας τοῖς θεραπευομένοις προσαναπίμπλησιν, ἢ ὅτι μόνη τῶν νόσων κοινή ἐστιν ἅπασι, ὥστε διὰ τοῦτο πᾶσιν ἐπιφέρει τὸν λοιμὸν, ὅσοι φαύλως ἔχοντες πρoῦ παρχῶσι, καὶ γὰρ διὰ τὸ ὑπέκκαυμα τῆς νόσου τῆς παρὰ τῶν θεραπευομένων γινομένης ταχέως ὑπὸ τοῦ πράγματος ἁλίσκονται, ideſt, Propter quid peſtis ſola morborum præcipuè accedentes ad ægrotantes replet? vel quia ex morbis omnibus ſola communis eſt omnibus: quare propter hoc omnibus infert peſtem, qui male affecti ante fuerint, etiam propter incitamētum, ſiue fomitem morbi in curatis exiſtentis velociter ab ipſo negotio, ideſt, peſte, corripiuntur: ex quo videtur Ariſtoteles Hippocraticam doctrinam delibaſſe: nam quod ille vocat κοινὸν πυρετὸν, ideſt, febrem communem, hic appellat κοινὴν νόσον, morbum communem, quod ille μίασμα, inquinamentum, hic ὑπέκκαυμα, incitamentum, ſiue fomitem, in quo illud etiam notandum, quod ponit πράγματος pro λοιμοῦ, ideſt, negocio pro peſte: quo pacto ſupra diximus Septuaginta Interpretes à negocio ἀπὸ πράγματος, vertiſſe illud verbū Deber, quod peſtem ſignificat in Pſal. 90. & in 7. ſect. probl. 4. Διὰ τι ἀπὸ μὲν νόσων ἐνίων νοσοῦσιν οἱ πλησιάζοντες, ἀπὸ δὲ ὑγιάς οὐδεὶς ὑγιάζεται; ideſt, cur ex aliquibus morbis afficiuntur morbo accedentes: à ſanitate verò nemo ſanatur? Lucretius meminit:

> *Qui fuerant autem præſto contagibus ibant.* Et mox:
> *Idq; vel in primis cumulabat funere funus,*
> *Quippe etenim nullo ceſſabant tempore apiſci*
> *Ex alijs alios, auidi contagia morbi.*

Ariſtoteles cognouit peſtilens contagium.

Poetę antiqui cognouerūt contagiū.

Ver-

Vergilius quoque agnoscit in illo versu:
Ne mala vicini pecoris contagia lædant. Et in Georg.
Continuo ferro culpam compesce, priusquam
Dira per incautum serpant contagia vulgus. Ouidius:
Afflatuq; nocent, & agunt contagia late. Sillius Italicus lib. 14.
Et posuere auidæ mortis contagia pestes.

Historici meminerunt pestilentis contagionis.

Apud Liuium frequentissimè fit mentio contagij. lib. 3. de Peste anni 289. ab Vrbe condita, ait ministeriaq; inuicem, ac contagio vulgabant morbos, & eodē lib. de Peste anni 299. Duo simul ingentia mala exorta fames, pestilentiaq; fœda homini, fœda pecori, idest, contagiosa: fœdare enim est contagionis verbum, & lib. 25. de Peste, anni 538. primo temporis, & loci vitio, & ægri erant, & moriebantur, postea curatio ipsa, & contactus ægrorum vulgabat morbos, vt aut neglecti, desertiq; qui incidissent, morerentur, aut assidentes, curantesq; eadem vi morbi repletos secum traherent. Dionysius Halycarnassæus lib. 10. de illa peste maxima scribēs, meminit contagij explicatissimè his verbis: οἱ γὰρ ἐπικουρεῖν τῶν ἑτέρων βουλόμενοι νόσοις, ἁπτόμενοί τε καματηρῶν σωμάτων, καὶ συνδιαιτώμενοι τὰς αὐτὰς ἐκείνοις νόσους μετελάμβανον, idest, Nam qui opem ferre alienis morbis volebant, tangentesq; affecta corpora, & cohabitantes, eosdem, quibus illi vexabātur, morbos susceperūt. Et mox: οὐχ ἥκιστα ὁ γεωργὸς ἐπόνησεν ὄχλος ἀναπιμπλάμενος, καὶ προβάτων, καὶ τῶν ἄλλων τετραπόδων ἅμα διαιτωμένωμ, τῆς νόσου, idest, Neque minus agrestis turba laborauit, repleta vi morbi, cùm simul & pecudes, & aliæ quadrupedes habitarent. Diodorus Siculus lib. 14. Biblioth. vbi agit de Carthaginiensium pestilentia meminit apertissimè cōtagij, Ait enim: ἥψατο μὲν οὖν ἡ νόσος πρῶτον τῶν λιβύων ἐξ ὧν πολλῶν ἀποθνησκόντων τὸ μὲν πρῶτον ἔθαπτον τοὺς τετελευτηκότας, μετὰ δὲ ταῦτα διά τε τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τὸ τοὺς νοσοκομοῦντας ὑπὸ τῆς νόσου δαρπάζεσθαι, οὐδεὶς ἐτόλμα προσιέναι τοῖς κάμνουσι, idest, Attigit primū morbus Libycos, ex quibus cùm multi interirēt, initio quidem sepeliebant defunctos, postea ob multitudinem mortuorum, & ex eo, quòd ægros curantes (Interpres vertit, efferentes) morbo corriperentur, nemo audebat ad ægrotantes accedere. Eusebius Pamphilus lib. 7. de Christianis in peste sibi mutuo inseruientibus, & ægrotos libentissimè curantibus, ait: ἀσμενέστατα τοῦ παρ' ἑτέρων

ρων

ρων ἀναπιμπλάμενοι πάθους, καὶ τὴν νόσον ἐφ' ἑαυτοὺς ἕλκοντες ἀπὸ τῶν πλησίων, ideſt, libentiſſimè ſeſe alieno replentes affectu, & morbum in ſe ipſos trahentes à vicinis, & propinquis. Appianus Alexandrinus in bello Illyrico ſcribit, Celtas ſuperatis Illyricis, ipſorum rebus potitos, fuiſſe peſte infectos. Quẽ auctorem citat etiam Mercurialis; quem quidem ſi conſideraſſet, & alios quoque, potiſſimumq; locum infra poſitum Thucydidis, vbi dicit, aues, & carniuora animalia, ſi quæ cadauera guſtaſſent, interijſſe accepto morbo, ſi Ariſtotelis verbum ὑπέκκαυμα, quod fomitem propriè ſignificat, ſi etiã Boccacij locum de duobus porcis ex fomite panni cuiuſdã in via correpti extinctis, nõ ita (credo) audacter pronũciaſſet pauciſſimos Hiſtoricos, ac nullũ penè medicum, ſiue Græcũ, ſiue Latinum, aut Arabem vſque ad Auorum noſtrorũ memoriam, memoriã contagij fomitis ſcriptis vllam reliquiſſe.

ὅσῳ καὶ μάλιστα προσῄεσαν, Quanto maximè accedebant.] Videtur in his verbis ſignificare ſibi nõ ignotũ fuiſſe contagiũ, quod ad diſtans vocant medici recentiores, cùm dicat, medicos, quo propiores acceſſiſſent, magis infectos, & prõptius, atque celerius obijſſe; illudq; proinde nobis videtur quærendum, cùm ad diſtans fiat, fluatq; contagio, quot paſſibus ab infectis tuti eſſe poſſimus: de qua re pauci verba fecere, qui de contagio, & peſte ſcripſerunt. Philippus Ingraſſias extremum terminum non ſuſpectum dicit eſſe quinquaginta paſſus: ita enim ſcribit materno ſermone: *Di più la vera peſte ſuole ammorbare, & infettare per distanza non pur di vna, & forſe di due canne, come qualche volta accader ſuole, ma forſe di cinquanta paſſi più, & meno, ſecondo la grandezza, & atrocità di tal peſte.* Verùm in hac re vix puto quicquã certi ſtatui poſſe, cùm habenda non ſolum circumambientis aeris peſte correptum ſit ratio, ſed etiam ventorum, qui ſæpe deferunt contagioſa ſeminaria, & longiſſimè inficiunt, de quo infra diſputabitur.

Quot paſſibus ab infectis tuti eſſe poſſimus de contagio.

Sed iam videtur res ipſa poſtulare, vt cùm nulla ſit in tractatu de peſte, magis contrita, & in Scholis agitata quæſtio, atque diſputatio, quam hæc de cõtagio, cumq; toties de illo factam à Thucydide mentionem oſtenderim, & deinceps etiam ſint crebro nobis, & frequenter facienda verba, de illo paucis hoc loco diſputem. Vt autem ordo ſeruetur, tria potiſſimum in omni diſputatione adhibenda neceſſario, præ-

Tria in explicãdo contagio præſtãda.

ſtabo, primum eius notiones perſequar, vt diſtinguantur: deinde definitionem explicabo: poſtremo differētias illius, ſiue ſpecies proponam,& enumerabo,non diſſimulatis,aut neglectis cauſis, & modis penetrationis. Primo igitur nomē hoc contagij,ſiue contagis (vt vocat Lucretius ratione Metri) ſiue contagionis, quo vtitur Cicero vocabulo: quodq; Feſto magis probatur, quàm cōtagium, quoque vti potiſſimum dicit Oratores. Tribus rebus tribuitur (vt obſeruauit etiam Mercurialis cap.12.) ipſi morbo cōtagioſo,quo ſignificatu dixit Vergilius:

Contagij notiones variæ.

Nec mala vicini pecoris contagia lædant.

Vbi Seruius interpretatur morbi,& peſtilentiæ, & 3.Georg.

——— *Culpam ferro compeſce, priuſquam*
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.

Tribuitur qualitati veneficæ, quo ſenſu dixit Ouid.de peſte:

Afflatuq; nocent, & agunt contagia late.

Ideſt, qualitatem illam veneficam,& τὰ μιάσματα, ideſt, inquinamentorū ſeminaria diſpergunt per aerem. Tribuitur poſtremò communicationi morbi contagioſi, qua notione accipitur à medicis,vt cùm dicunt contagione vulgari morbos, quo modo Lucretius de peſte vſurpauit:

Qui fuerant autem præſto contagibus ibant.

Sunt aliæ complures notiones huius vocabuli minus ad medicam doctrinam pertinentes, vt cùm ponitur pro contactu, quo ſenſu Plinius vſurpauit in epiſtolis de virgine, fœdumq; contagium quaſi plane à caſto, puroq; corpore nouiſſima ſanctitate reiecit: pro coniunctione, quomodo Lucretius animi,& corporis complicationem lib.3. vocat contagem, & contagium:

Corpus enim magis his vitijs affine laborat,
Et mala multa animus contagi fungitur eius.

Et mox de eadem loquens:

——— *Neque conſenſu contagia fiunt.*

Transfertur denique ad multa ſignificanda per metaphoram,vt cum dicit Cicero,contagionem aſpectus, belli, conſcientiæ,malorum,ſceleris,turpitudinis,&c. Sed hæc omnia miſſa facientes ad definitionem Medicæ contagionis, de qua eſt inſtitutus ſermo, aggrediamur.

Definitur igitur contagio à Fracaſtorio, qui tribus libris elegan-

elegantiſſimè, & doctiſſimè de hoc argumento diſputauit, in 1.cap.1.hoc pacto: Contagio eſt conſimilis quædam mixti ſecundum ſubſtantiã corruptio, de uno in aliud tranſiens, infectione in particulis inſenſibilibus primo facta. Quòd enim ſit infectio, ſeu corruptio, de uno in aliud tranſiens, uel ipſum nomen oſtendit: in duobus enim oportet eſſe contagionem. Conſimilis uerò dicitur, quia oportet & cui contagio fit, quod Græci uocant μεταληπτικὸν, & à quo, quod ijdẽ uocant μεταδοτικὸν, ſimile quoddam uitium accidat, alioqui non eſſet cõtagio: quare uenenati, quamuis ab aliquo datũ uenenũ hauſerint, nõ tamen dicũtur accepiſſe contagionẽ, cũ is, qui dedit, remaneat incolumis, & in lacte, ac carnibus corruptis nõ dicitur eſſe contagio, quamuis computreſcant, in quo etiã illud, aliud, ſignificat, quòd nõ continuũ: in quo etiam poteſt diffundi putrefactio; ſed diuerſum debet eſſe: contagio enim propriè eſt inter diuerſa. Additum porrò ſecundum ſubſtantiam, quia cum omnis actio, & paſſio fiat, aut circa ſubſtantiã, aut circa accidentia, non dicitur contagio, ſi quis ab aliquo fuerit calefactus, aut factus uitioſus, quia hęc ſunt accidentia, adiuncta ſunt illa uerba infectione in particulis primo inſenſibilibus facta, quia contagio fit circa particulas componentes, quæ ſunt minimæ, & inſenſibiles, ipſius mixti, ſeu totius partes, quamuis & ab his mox totum corrumpatur, & ideo mixti etiam appoſitum uocabulum: nam quæ primo totũ ipſum uniuerſum corrumpunt, & mixtũ, non dicuntur contagio, ut combuſta domus non dicitur contagione perijſſe, neque corpus igne cremati: dupliciter enim mixtũ corrumpi ſolet, aut per contrarij aduentum, ſub quo conſiſtere nequit, & extare eius forma, ut in igne: aut per diſſolutionem mixtionis, ut in putrefactis, ſub quæ cadit ipſa contagio. Sciendum uerò particulas illas, in quibus fieri diximus contagionem inſenſibiles, poſſe & corrumpi ſimul, & alterari etiam ſolum: nam ad putrefactionẽ faciendam non eſt neceſſe eas corrumpi, ſed alterari tantũ, quatenus diſſolui mixtio poſſit, & euaporare calidum cum humido innato: neque uos moueant Franciſci Valeriolæ argumenta, qui definitionem hanc Fracaſtorij, & doctrinã conatur labefactare, quia illi facilè eſt reſpõdere, quod cum fecerit elegantiſſimè Horatius Augenius Epiſt. med. lib. 4.

Definitio contagionis ex Fracaſtorio.

Epist. 1. cap. 1. ad eum uos reijciam. Portus uerò in 1. de Peste, ita definit, accepta à Fracastorio doctrina, paulò tamen verbis immutata, ac circumscripta. Contagium est corruptio corporis in totum, vel in parte, ab vno in alterum transiens corruptione in particulis clam facta: clam verò adiecit ad Fracastorij doctrinam propter causas abditas, quas indagare difficillimum, scire vero, & tenere sine dubitatione, ex his, est, quæ fieri fortasse exquisite non possunt: in viuo enim animante putrefactio nō ita deprehendi potest, vt in cæteris rebus. Hieronymus Mercurialis cap. 12. de pestilētia, elegantissimè ita definit. Contagiū est cōmunicatio morbi facta à corpore in corpus, morbi inquā similis specie, vbi quatuor dicit consideranda in ea communicatione: corpus communicans, quod nos supra diximus appellari à Græcis scriptoribus τὸ μεταδοτικὸν, corpus, cui cōmunicatur, quod est apud eosdem τὸ μεταληπτικὸν, rem communicatam, quæ appellatur ab Hippocrate, & Galeno μίασμα, idest, inquinamentū, quod contagionis seminarium, & est νοσερὴ ἀπόκρισις, idest, morbosa excretio ab eodem dicta Hippocrate in lib. de natura hominis, & medium, per quod fit communicatio: rē communicatam vult esse præter naturam, & ex tribus præter naturam à medicis constitutis, non morbum, non symptoma, sed causam morbi, neque eam incorpoream, quæ fit per solam qualitatē meram, vt cùm stupor à torpedine per baculum communicatur piscatori, de quo Galenus lib. 6. de loc. aff. cap. 5. sed corporeā, quæ vel humor, vt in Scabie, & Gallico, quam solā cognouisse dicit Aristotelē, Alexandrū, & Galenum, vel uapor, & spiritus, quia cùm sit corpus mixtum, tribus præditus est qualitatibus, nempe quia putrefacit, & vrit, feruidus, quia penetrat, & adhæret, subtilis, & tenax, quia enecat subito, uenenatus, & tota sui substantia naturæ hominis inimicus. Valeriola in Appendice ad locos cōmunes, cap. 2. ita definit: primò, Contagio affectus sui generis quidam est plurimis tacito quodam consensu, atque contactu communicatus: mox ita: Contagio est corporis, seu cōpositi corruptio quædam ei similis, à quo primū manauit, quæ infectione in particulis communicata, ex vno in aliud transeat: & mox infectio quædam ab uno in alterum analagia quadam transiens: quæ definitiones eædem ferè sunt cū

Definitiones aliorū medicorū

Porti.

Mercurialis.

Valeriolę

illa

illa Fracastorij, cuius doctrinam hic Valeriola aggressus est conuellere, sed illam, vt dixi, tuetur Augenius, & Marcellus etiã Donatus, aduersus quos rursus pugnat Gerardus Colũba Messanensis lib. 1. de qua re nos alibi fortasse dicemus. Et quoniã Tomitanus magni vir nominis materno sermone in suo Tractatu etiam definiuit elegantissimè contagionẽ, non erit vobis fortasse iniucundum illum audire sua lingua differentem: *Il contagio è vna macchia, ouer infettione fatta per la impressione d'alcuna qualità, la quale passa da vno soggetto à l'altro per debita vicinanza.*

Tomitani.

Causæ verò, seu principia huius contagionis, & putrefactionis sunt duo (ut omittamus nũc specificã illam, & à tota substantia (vt aiunt) morbi rationem, de qua aliàs, quam dicunt cæca, & nobis inexplorata potestate agere, & perdere) alterũ est internum, alterum internũ. Internum est triplex, auctore Fracastorio, qui lib. 1. c. 12. hæc statuit putrefactionis principia, & causas ex Galeno acceptas, obstructiones, plenitudinem, & humorum malitiam, seu prauitatem, ex quibus putrefactio fit sordida, & conclusa: sordida quidem (vt idem cap. 10.) in qua non fit superficialis putredo, & euaporatio eius, quod putrescit, sed profunda, & ad totum: conclusa verò, in qua non abeunt, & exhalant, quę euaporant, particulę, sed quodammodo conclusæ, benè, ac diu agitantur, & miscentur, lentorem habentes, ex quo fortis fit mixtio, & glutinosa, ex qua seminaria contagionis eiusdem participes naturæ effundi, & enasci possint, quę alios inficiant, hos magis, illos minus, pro ratione præparati corporis: illud enim perpetuò memoria tenendũ, quod dictum supra ex Galeno 1. de diff. feb. c. 4. quòd nulla causarũ sine patientis aptitudine potest agere: οὐδὲν τῶν αἰτίων ἄνευ τῆς τοῦ πάσχοντος ἐπιτηδειότητος ἐνεργεῖν πέφυκεν, quod Haly Abbas etiam repetit lib. 5. c. 11. suæ Theoricæ, vbi citat hunc Galeni locum; quæ quidem corporis ἑτοιμότης, idest, promptitudo, siue præparatio, tanti est momenti, vt quidam etiam arbitrati sint, posse morbos quoque suapte natura nõ contagiosos attrahi, vt exempli gratia, Tertianam simplicem, quemadmodum Tomitanus narrat cap. 4. quamuis errare eos putet, qui id asserunt, quia scilicet non satis est corporis suscepturi promptitudo, sed adesse oportet etiam agentis causæ vim, atque potentiã,

Cõtagionis causæ & principia.

necnon

necnõ medij (vt vocant) analogiã ad vtrumque. Externum principiũ, siue causa est aer, qui uel solis potest immutare, & alterare qualitatibus, uel putridos etiam transmittere uapores, ita seminarijs contagij commixtos, ut possint eodem ueneno conficere mortales. Tres uerò contagionis species, siue differentias ponit eodẽ in loco Fracastorius: alia enim sunt, quæ contactu solum afficiunt; alia, quæ præter hoc, & fomitem etiam relinquunt, & per ipsum contagiosa sunt, ut scabies, phthisis, areæ, elephantiasis, Gallicus, & id genus: alia, quæ non contactu tantum, uel fomite, sed etiam ad distans transferunt contagionem, & hæc inter se ordine quodam se habent: nam quæ ad distans contagiosa, eadem etiã per fomitem, & per contactum, non contra, quæ per fomitẽ etiam contactu, non contra: quare simplicissima species est, ex contactu. Huiusmodi est contagio fructuum inter se, ut uuæ ad uuam, pomi ad pomum, de quo Satyricus:

Contagionis species tres.

Contagiũ ex contagio.

Vuaq; contactu liuorem ducit ab vua.

Fit uerò in fructibus, & alijs quoque omnibus, quæ putrescentia sese tangunt, si analoga sint, per idem principium, quod est putrefactionis: quæ quidem nihil est aliud, quàm dissolutio quædam mixtionis calido innato euaporante, atque humido. Eius uerò euaporationis principium semper est aliena caliditas, siue ea in aere sit, siue in humido circumfuso: humidum enim partes eius, quod tangit, emollit, laxat, beneq; separabiles reddit; calidum uerò sursum tollit, ac separat, unde dissolutio mixtionis fit; quare principium sunt particulæ illæ insensibiles, quæ euaporãt, calidæ quidẽ, & acres, sed humidę commixtione, quod ita intelligendum, quia in his euaporationibus putrescentium rerum miscentur ut plurimũ minimæ particulæ, & sic principia fiunt tum generationum quarundam, tum corruptionum nouarum, quæ deinceps seminaria sunt contagionum, quæ dum sunt in primo, dicuntur solũ putrefactio: ubi uerò in alterum accessere, tum iam contagio dicitur, quæ consimilis dicta est in utroque infectio, neque potest, nisi inter duo ad minus esse, cùm putrefactio sit in uno. Quinque enim omnino requiruntur in contagione corpus tactiuum, corpus tactile, materia, quæ traducitur, instrumentum, per quod fit traductio, ut spacium, tempus, locus, quæ quatuor etiam posuit Mercurialis,

rialis,

rialis, ut ſupra : tandem morbi ſpecies, quæ eleganter explicat Marinellus in libello de Peſte,qui etiam inde colligit eſſe triplex genus contagij , maximum, medium, minimum; maximum vocat,cùm duo corpora ſeſe tangentia,mediante aliqua re, vel ſine medio, ideſt, immediate ſint ſubſtantia eadem , quantitate æqualia : medium , cùm duo tantum ex his tribus conueniunt : tertium,cùm alterum tantũ, de quibus ipſe legendus eſt : minutiſſimè enim has perſequitur differentias,& explicat.

Contagio per fomitem.

Per fomitem verò fit contagio per eadem principia , ſed differunt mixtione, quòd in illis eſt debilis, & non lenta : in his verò fortis , & lenta ; eſt autem fortis , & valida mixtio duplex, altera in duritie,vt in metallis,ſaxis: quorum inſenſibilia minima annos quamplurimos durant : altera in lentore quodam , & multa , ac elaborata mixtione , quæ fit è valde minimis bene inuicem agitatis,quæ potiſſimum contingit in euaporationibus cõcluſis, vbi nõ diſpergitur, quod euaporat,ſed ualde agitatum minutiſſimè cõmiſcetur, quæ ſi lentorem quoque accipiat , tunc ualida fit magis mixtio, & apta ſeruari in fomite: quare omnia,quæ per fomitem inficiunt , lenta ſunt , & glutinoſa : quæ uerò lenta non ſunt , ſed uel in ſicco per ſe conſiſtunt, uel aqueo multo abundãt, & apta citiſſimè alterari, putreſcentia quidem contagio afficiunt, quod tangunt: fomitem uerò non relinquunt, quod uel non adhęreſcunt,& glutinãtur, uel cito alterantur: quare marceſcentes fructus cõtactu afficiunt; non autem fomite,quia plurimo aqueo referti,& quod euaporat,non eſt lentum , aut glutinoſum : quod uerò eſt huiuſmodi , reſidet in his, quæ tangit, & propter fortem mixtionem non facile alteratur ; & ſi analogum ſit,quod tangit,ſtatim inficit; ſi non aptum affici,ſed ſeruare ſeminaria infectionis, tunc illud fit fomes,quod nactum mox aliquid primo illi analogum,non ſecus afficit,& inficit,ac ſi primo occurriſſet illud: quare neque omnis euaporatio fomes, neque omne recipiens poteſt eſſe fomes:nam illa ſola eſt euaporatio fomes,quę lenta eſt, & in concluſa,ac elaborata mixtione. Et duplex conſtitui poteſt ; uel enim inſenſibiles ſunt particulæ,& corpuſcula indiuidua ἄτομοι, in meatibus rerum inconſpicuis latentia , eandem uim, & qualitatẽ retinentia,unde fluxere,uel etiam putridi

Fomes duplex.

tridi

tridi uapores eodem pacto à corporibus delati, à quibus accepere contagiũ, in eisdem poris, meatibusq; latentes, quę eadẽ labe possunt inficere, qua corpora, vnde delati. Et hoc genus solũ videtur agnouisse Horatius Augenius, qui Epist. med. lib. 9 ita ait, statuere oportet semina pestilẽtiæ esse substantias quasdam vaporis specie ab infectis corporibus vi caloris effluentes, qualitate viscidas, ac naturam eius corporis præseferentes, à quo defluxerunt corrupti, siue fuerint spiritus, siue solida cordis substãtia, siue humores in finibus cordis cõtenti. Si verò diligentius rẽ perpendamus, plures fomitis species, & euaporationis oportet constituere: cum enim corpus ex quatuor constet elementis, quatuor quoque res illis respondentes oportet euaporare. Primum ex igne incorpoream penè quandam substantiam, quæ est illa venenata qualitas, & species venenatę intus latẽtis materię, & caloris, qualis solet esse exhalatio sicca fumi speciẽ referens; ex aere, aeris naturam referentia, vt vapores fuliginosos, qui sunt pilorũ materia, ex aqua, serosas, & tenues humiditates, quæ ex cute resudant, ex terra, corpuscula minutissima, & atomos, seu ramenta, qualia in Solis radijs conspiciuntur concursare. Neque verò apta sunt omnia, vt fomes fiant, sed solum ea, quæ sunt foraminulenta, & calida moderate, aut parũ frigida, in quibus condi, & latere possunt seminaria contagionum propter foramina, & non alterari, neque ab ipso fomite, neque ab extrinsecis, nisi ea plurimum habeant virium, & excellant, vt ignis, aqua frigidissima, acetum, & similia: quare neque ferrũ, neque saxa fieri fomites possunt, sed lana, panni, lectuli, pelles, ligna, parietes etiam, & similia foraminibus prædita, in quibus diutissimè perdurare virus potest, quemadmodum & odor diu permanet in vestibus, & fuligo, atque fumus in parietibus, quæ propter subtilitatem facile penetrarunt in intima foramina, & propter lentorem mixtionis, ac constantiam diu perseuerant, neque aeri obnoxij, neque extrinsecis alterationibus. Mercurialis præter laxitatem, & raritatem, & insignis qualitatis carentiam, desiderat in fomite etiam debitam quantitatem, nixus auctoritate Galeni, qui 3. de simpl. med. fac. c. 23. docet deleteria omnia, etiã intra corpus assumpta nõ posse lædere, nisi habeant debitã quantitatem, vt centesimam partẽ drachmæ Cantharidum,

Quatuor fomitis spẽs iuxta quatuor elementa.

ridum, & ſcintilla ignis nocet nihil, & irridet nonnullos medicos, qui exiſtimabant in minima quadam re poſſe conſiſtere peſtiferum venenum, & referebant ex contrectatione particulæ fili aliquos peſtem contraxiſſe. Et in hoc genere illud eſt magnopere animaduertendum, quòd interdum aliqui non affecti peſtilentia poſſunt afficere, & inficere alios ratione fomitis, quia ſcilicet ſecum deferunt ſeminaria contagionis; quæ cùm ſint lenta, glutinoſa, adhærent interdum cuti animantis, & orificijs meatuum, qui cùm ſint anguſti in corporibus frigidiori præditis temperamento, & venarū anguſtia laborantibus, non facilè ſinunt ad interiora peruenire, ac penetrare ipſa ſeminaria, ſed latent in recrementis cutis: nam in viuentibus particulis id fieri nequit, vt præclarè adnotauit doctiſſimus Mercurialis, quòd ſi eo tempore incidant in corpus aliud rarioris texturæ, calidiorisq: temperamenti, facilè primo relicto etiam immuni, in hoc aptius migrant, & labem deferunt, præſertim ſi ſanguinis quoque, & ſpirituum accedat analogia, qualis ſolet eſſe in cognatis, vel etiam in amantibus, & ea, quam vocat Mercurialis arcanam qualitatem, quam dicit eſſe cordis intemperiem, ob quā illud facilè recipit contagionem, & inficitur peſtilentia. Quod etiam comprobatur Gallici morbi, qui & ipſe contagioſus, exemplo: in quo ſæpe fit, vt mulier ſana, & ab omni lue venerea immunis alium inficiat, nempe fomite Gallici intus latente, neque dum propagato, atque diffuſo in viuentes particulas, in corpus illud pronius, & paratius ad ſuſcipiendam labem, transfuſo, quòd omnes ferè, qui de Gallico ſcripſere, teſtantur, idem confirmatur exemplo hiſtoriæ illius puellæ, veneno nutritæ, quam narrat Auicennas ex ſententia Rufi, qua Reges Perſarum, quos volebant, interimebant, oſculo ſcilicet, vel Veneris vſu venenatos, qualis dono miſſa traditur Alexandro Macedoni ab Indorum Rege à nonnullis citato Aueroe in procœmio 3. Phyſic. vbi non extat. Quam rem recitat & Mercurialis lib. 1. de venenis, c. 9. vbi ille contra, ac nos ad probandum, quòd poſſet alios venenare, ipſa nequaquam veneno læſa, vtitur exemplo peſtis, in qua quidam alios afficiunt, ipſi non infecti: quod facilè demonſtrauit Euagrius in hiſtor. Eccleſiaſt. lib. 4. c. 28. vbi narrat contigiſſe in ea maxima peſte, vt ſæpe ſani homines, ex

Non affecti peſte poſſūt alios inficere, ratione fomitis.

P infe-

infectis regionibus discedentes, & in liberas abeuntes, inficerent homines illos sanos, & regiones, eo quòd in seipsis conseruantes, veluti in fomitibus venenum pestiferum cõmunicabant alijs, atque ita mox etiam aerem afficiendo, pestem, & morbum communem inducebant: quod etiam Ficinus testatur his verbis: Nec vlla te admiratio capiat, quòd interdum sine vllo nocumento homo, vel bestia, predictum suscipiant vaporem, ac tum alios inficiant; ignitum namque ferrum stupam consumit, & paleam: ipsum verò nullatenus consumitur: hoc enim ex recipientis subiecti dispositione prouenit, in quo potissimum secundum Aristotelem, Galenum, & Auicennam rei consistit effectus. Illud etiam in hoc non prætereundum, quòd corpora etiam mortua (licèt multi sint, qui id fieri posse denegent) possunt inficere, & seminaria contagionis efflare, ratione intus putrescentis humoris: quod præclarè testatur Ouidius in sua peste, vbi dicit, cadauera afflatu nocere, & dissemінare contagia:

Corpora mortua possũt inficere contagio.

Corpora fœda iacent, vitiantur odoribus auræ,
Mira loquar, non illa canes, auidæq; volucres,
Non cani tetigere lupi, dilapsa liquescunt,
Afflatuq; nocent, & agunt contagia late.

Vel etiam in pilis, & cute, eorumq; recrementis possunt latere fomites, & seminaria contagionis: & ita accedẽtes propius inficere. Quanto autem tempore possint permanere isti fomites in rebus, magna est inter medicos controuersia, de qua fortasse alibi plura disseremus, hic breuitatis studio paululum satis erit delibare, & cæteris opinionibus prætermissis, Marsilij Ficini sententiam afferemus, qui in personis bimestre spacium ponit, in parietibus, & ferramẽtis annuũ, in vestibus laneis triennium: idq; probat exemplo arantij, & muschi. Verba eius sunt in cap. 24. Hæc denique scias velim, quòd scilicet per bimestre spacium remanet venenũ in personis, parietes, firmamenta, & quæ sunt ex lignis constructa, nisi corrigantur cum lotionibus, fumigijs, ignibus per annũ, vel plus forsitan suam reseruant venenositatẽ. Vestes quoque laneæ, & id genus, nisi euententur, lauentur, sæpiusq; fumigentur, vel ponantur ad ignem, ad ventum, ad Solem tribus annis, & vltra remanent infectæ. Nosti quidem mucidi odorẽ arancij, in qua marcescit capsula, multos seruari annos,

Quãto tẽpore possint fomites perdurare in rebus.

nos,

nos, similiter suo, quo prius erat bombace, muschi diu permanet odor: equidem, vt ignis oleum, sic nutrimentum huius est lana veneni, & quidem ita enutrit hæc lana venenũ, vt non modo conseruet ipsum, sed & augmentet, simulq; fortificet, alij breuius tempus statuunt, sed sæpe falluntur. Alexander Benedictus lib. de Peste, cap 3. narrat quandam historiam de Culcitra, quæ post tres annos seruatis seminarijs contagionis infecit attingẽtes. Audiui, inquit, patris mei ætate in Veneta vrbe culcitram pestilentiæ tempore suspectam in interiores domus partes cuiusdam Patritij eiectam, ac post tertium annum requisitam, quam materfamilias discuti iussit: longo enim situ in abdito loco virus vehementius cõtraxerat, quo serui p̃rotinus subita peste correpti sunt. Ad distans verò contagium primo in dubium reuocat Fracastorius, an per eadẽ principia, per quæ duo superiores contagiones, & quinque fundamentis nititur conuellere, ac labefactare hanc sententiam. Primo febrium pestiferarum, quæ horis decem, vel duodecim perdunt sine sensu caloris, aut frigoris. Secundo lippi, quoniam contagio hæc fieri videtur per vocatas species, & simulachra rerum, vt visio. Tertio ob subitam, & momentaneam penetrationem cõtagij, & necem, quod notæ qualitates ob contrarium nequeunt facere. Quarto, quòd deberet propagari ad debilius, si fieret ex notis qualitatibus. Quinto ratione motus, quia notis qualitatibus constantia corpora vnum motum habent sursum, ac deorsum: hæc verò contagio ad omnem partem fertur, & imitari videtur spiritualium motum, qui fit in orbem: his tamen non obstantibus concludit cum Aristotele, & Galeno fieri per cõmune principium, & eundem inficiendi modum, quo superiores species, nempe per qualitates notas, & per seminaria contagionis, quæ non solũ putrefaciendi vim sortita sunt, sed gignendi etiam, & propagandi alia ipsis similia natura, & mixtione, non secus ac spiritus in animali ę sanguine solent alios sibi consimiles generare; differre tamen ab his, quæ solo contactu inficiunt, quòd hæc in forti mixtione constituta sint, & lentore valido; ab his, quæ fomite, & contactu, quòd validior adhuc mixtio, & profundior putrefactio, magis sordida, & ad minima elaborata, & maior subtilitas, propter quod & penetrant magis, & maiorem actio-

Cõtagiũ ad distãs.

 nem

nem habent: preterea quoque accedere posse arbitratur antipathiam, quam habeat ad animal non solum materialem, sed etiam spiritualem, quæ potest fugare spiritûs, & calorem humorũ mixtionem continentẽ, & maximè inde gignere putrefactionem subitam, quam tamen non principem statuit causam, sed coniunctam, & non certam.

Refutat verò eorum sententiam, qui putabant per occultas fieri proprietates, & non posse esse harum contagionum principiũ illas ostendit. Supponit verò, quòd ex decem, primis generibus ab Aristotele constitutis, duo tantum possint esse actiua, substantiam, & qualitatem, à substãtia prouenire solum motus locales sursum, deorsum, rarefactionẽ, cõdensationem, & circularem. Reliquas actiones à qualitatibus prouenire, quas dicit esse vel materiales, vel spirituales: materiales rursus duas: primas, quæ omnia generant, & alterant, vt calidum, frigidum, humidum, siccum: secundas, vt lux, odor, sapor, sonus, &c. quæ nihil quidem inter se agunt, vt patet, quia sibi inuicem non sunt contrariæ; sensus tamen mouere dicit: sed hoc, mediantibus illis, quæ dicuntur spirituales, quæ species sunt, & simulachra materialium, siue sint cum his vniuocæ, vt lucis lumen, quod & ratione, & nomine conuenit, siue non, vt saporis, odoris, & soni species, quæ nomen non habent, nisi quis velit effingere, & nouare, ac dicere, saporimen, odorimen, & sonimen, esse dicit eas, tum ex sensibus, tum ex intellectu. Harum vim, & actionem multam esse in natura asserit, sensus posse, intellectumq; mouere, esse principia motionum in animalibus, motus locales facere, attractionẽ, fugã, nonnullas etiã primas qualitates producere, vt lumen, quod gignit calorẽ.

Qualitates duplices.

Quomodo uerò seminaria contagionum ferantur ad distans, & etiam in orbem, satisq; fiat argumentis oppositis, ostendit cap. 7. vbi dicit exhalare ex rebus omnibus, & circũquaque ferri insensibilia corpuscula, quorum diuersæ sunt actiones, & facultares. Principium uerò motus ad omnes partes, partim per se fieri, partim ab alio, per se sursum ferri, ut est omnis euaporationis natura, cùm sit calida, quod patet in fumo: ab alio in latus, & deorsum, quod duabus fit causis: primum obsistentia aeris, aut tabulatorum, & eiusmodi, in quæ incidentes exhalationum partes pelluntur in latera,

Quomodo semenaria contagij ferãtur ad distans.

primum

primum, mox etiam deorſum, ſecundo aeris natura, qui eua porationem omnem, ſi tenuis ſit, & bene ſolubilis, diuidit vſque ad minimas particulas, & indiuiſibiles, qua diuiſione innumerabili facta, multum aeris accidit repleri, & circumquaque miſceri primo ſurſum, mox & in latera, & deorſũ. Quomodo verò ſeminaria tam paruæ quantitatis non alterentur, ſaltem medio in aere, oſtendit fieri ex lenta, & glutinoſa mixtione, quæ in aere diu valeat conſiſtere, quamuis non ſit dura: nam dura propter tria reſiſtunt: primò, quòd in pauca quantitate plus habent materiæ: ſecundò, quòd propter terram plus habent frigiditatis: tertiò, quòd partes non bene ſubtiliari, & rarefieri poſſunt propter denſitatem: priora duo, etſi non inſunt ita lentis, vt duris; inſunt tamen aliqua ex parte, tertiũ verò habent non minus, ac dura, hoc eſt difficultatem ſubtiliationis propter partium tenacitatẽ, & quòd mixtio è valde minimis conſtat, quæ bene vnita aduerſus alterationes omnes valent: nam ſi rarefieri oporteat, præſto ſunt partes terreæ, quæ prohibent, ſecundum quodlibet minimum ſitæ: ſi verò denſandum ſit, occurrunt ſtatim igneæ partes, quæ ſimiliter impediunt ob propinquitatem: quare alterationes omnes ſuſtinent, mediocres tamen: nam validiſſimas non ſuſtinent, vt ignem, & aquam frigidiſſimã: quòd verò in tam pauca quantitate vis multa inſit, fulguris declarat exemplo, itẽ piperis, & euphorbij, huiuſmodi dicit eſſe ſeminaria cõtagionis acria, & in lentore conſtituta, quę & ipſa actu fiunt à calore animalis ſubtiliante eam mixtionem, & vniente partes conſimiles, & talia habere aduerſus humores, & ſpiritus maximam poteſtatem, & poſſe aſſerit, ſi ad ſpiritus analoga ſint, paucis etiam horis perdere. Ingredi verò corpora dicit è paruis poris, & venis, & arterijs in maiores, & ab his viciſſim in alios, ſæpe etiam vſque ad ipſum fontem vitæ cor peruenire.

Triplicem verò ſtatuit penetrationis modũ, per propagationem, ſeu ſobolem, quia prima ſeminaria, quæ adhæſerunt, è vicinis humoribus, quibus analoga, conſimilia ſibi alia generant, & propagant: & hæc alia deinceps vſquequo tota maſſa humorum inficiatur, & totum animal. Secundũ per attractionem, quæ fit tum inſpiratione per anhelitum, tum venarum dilatatione: ſimul enim cum aere attracto introducuntur

Tribus modis penetrat contagio.

troducuntur seminaria contagionum permixta aeri, quę intus recepta non eadem facilitate protruduntur per expiratio nem: agglutinantur enim humoribus, & solidis, interdum etiam spiritibus, qui contrarij speciem fugientes ad cor secũ delato hoste sese recipiunt: non enim probat eorum senten tiam, qui putant contagia, & venenum suapte natura cor pe tere, atque aggredi quasi inimicum, cum illis non insit voluntas, & cognitio, licèt fieri ego posse credam ratione antipathiæ: quare quæ minus acria seminaria, quæ crassiora, & lentiora, quasi habentia analogiam ad crassiores humores tardius penetrant. Tertium postremò per dilatationē, quia omnis euaporatio de angusto in amplum facillime diffunditur, sic cum in summo corpore angustiores sint meatus, & venæ, quo verò ad cor propius itur, eo maiores, facile ab illis ad has, addito maiori calore, tanquam calcaribus peruenire, atque diffundi testatur.

Quinque modis propagat cõtagiũ ex Cardano.

Cardanus lib. 1. de venenis, cap. 12. quinque ponit modos, quibus dicit propagari contagia. Primum, communem vocat, scilicet per aerem attractum non solum per os, sed per oscula arteriarum diffusa in ambitu totius corporis, & hunc esse modum celerrimum dicit, quo communicantur omnes morbi cordis, pulmonis, pectoris, & cerebri: maxime verò pulmonis, qui primus occurrit aeri; & ideo facile patitur. Secundum, asserit fieri per concubitum, quo morbi diuturni, qui totum corpus occupant, cum putredine cõmunicantur, vt elephantiasis, & lues indica, ob seminis retentionem. Tertium, dicit esse modum, ex communi cibo, ac potu, quo morbi, qui saliuam inficiunt, communicantur, vt phthoes, aphthæ, tusses, & huiusmodi. Quartum, esse per contactum autumat, & per lintea, infectasq; vestes, quo omnes morbi cutis inficiunt sanos, vt elephantiasis, lepra, scabies, pediculi, lues indica, & capitis tinea, ac impetigo Quintum, modũ esse dicit, cùm per radios contagium propagatur, vt in ophthalmia, & lippitudine, quos morbos ex fixo intuitu constat propagari: & ideo dicit Fracastoriũ credidisse eos propagari per radios, sed esse deceptum: nam dicit propagari per vapores, quos magis excipiunt apertis oculis; & ideo ex fixo intuitu. Pestem porrò asserit communicari omnibus his modis, vt quę putredinem secum habeat maximam, & calorem

tenuem. Sed hi modi omnes ex ipso sunt Fracastorio accepti, eiusq; doctrina, quam omnes delibant, & hauriunt, mox parum grati conuellere conantur, & labefactare, vt facit etiam Valeriola.

Contagio ad distans similis fascino.

Simile verò videtur hoc tertium genus contagij ad distãs, illi quod fascinum appellant, de quo miranda quædam prædicant & Philosophi, & Poetæ: & eisdem etiam potest ferè modis fieri: illud enim fit quatuor modis, vt à me est alibi demonstratum in quadam mea disputatione de amantium silentio, oculis, tactu, voce, & etiam imaginatione, quibus addi præterea potest etiam odoratus in peste: nam de tactu in dubium reuocari non potest, de oculis etiã habemus exempla, ex Historijs: nam Euagrius lib. 4. histor. Ecclesiast. & Nicephorus, Callistus in ea grauissima pestilentia testantur aliquos interdum fuisse infectos ex solo aspectu intra domos: quod videtur innuere etiã Cicero, qui in oratione pro Cluẽtio per metaphoram dixit, nemo inuentus est, qui non contagionẽ aspectus illius fugeret. Matthæus Villanus in illius pestis descriptione testatur ex visu irrepsisse in aliquos contagionem, his verbis: *Auenne, perche parea, che questa mortifera infezione s'appicasse per la veduta, e pe' toccamenti, che come l'huomo, ò la femina, ò fanciulli si conosceuano malati di quella enfiatura, molti gli abbandonauano* De eadẽ idem asserit Guido Cauliacus in descriptione eiusdem pestis, cuius verba prisca illa, & veteri materna lingua non pigebit referre: *Et fò de tanta contagiosità, & specialmente quella, la qual fò co'l sputo de sangue, che non solamente stando, ma ancora esguardando l'vno riceueua la malatia da l'altro.* Quod plerique etiam alij testantur: citat enim hunc, & hanc pestem Ingrassias cap. 2. pri. par. his verbis: *Con tale, & tanto veneno, che solamente guardando, l'vn l'altro infettaua.* Et Augustinus Buccius cap. 2. de hac ipsa loquens, citato Guidonis Cauliaci testimonio, ait: *Con sì potente veneno, che sol mirando gli huomini tocchi, si contraheua il male.* Quod mirum minime videbitur, si ea, quæ de Catablepha cõmemorantur, considerauerimus: neque verò solum de visu, & tactu, sed etiam ex auditu (quod mirabilius videbitur) relatum est contractum esse contagiũ. Duobus in locis huis rei facit mentionem Ingrassias in suo libro materna lingua cõscripto de Peste Panormitana, cap. 7. partis primæ, ubi ait: *A vista, & vdita haue qualche volta infetta, come*

Contagio suscepta ex visu, & auditu.

per

per le Historie si legge. Et par. 2. cap. 5. idem repetit his uerbis: *Si come sono quelle, che infettano al distante, insino à tanto, che al parlare, & à vista si pigli la infettione.*

Cõtagio suscepta ex odoratu.

Præterea ex odoratu etiã suscipi posse pestilens contagiũ, docent Historiæ. Dionysius Halycarnasseus lib. 10 de illa insigni pestilentia auctor est multos ex odore tetro cadauerũ infectos. ἐκκυμαινομένων γὰρ τῶν σωμάτων βαρεῖα, καὶ δυσώδης προσπίπτουσα, καὶ τοῖς ἔτι ἐῤῥωμένοις ἡ τοῦ πνεύματος ἀποφορὰ ταχείας ἔφερε τοῖς σώμασι τὰς τροπὰς, idest, eiectorum corporum grauis, & fœtida incidens valentibus etiam adhuc corporibus spiritus delatio celeres afferebat conuersiones ad morbum. Et Titus etiam Liuius lib. 3. in illa peste, quam describit, testatur ex colluuione mixtorum omnis generis animantiũ odore insolito vrbanos affectos. Et Appianus Alexandrinus lib 6. de bello Punico: ὁ οὖν φθόρος αὐτοῖς ἦν πολύς τε καὶ περιώδυνος συνοῦσιν ὠδωδόσι, καὶ σηπομένοις σώμασι, idest, strages verò ipsis aderat multa, & magno cum dolore coniuncta, versantibus cum fœtidis, ac putridis corporibus. Diodorus Siculus lib. 14. Biblioth. in peste Carthaginensium testatur malum vehementer auctum: Διὰ τὴν τῶν ἀτάπτων δυσωδίαν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἑλῶν σηπεδόνα, idest, Propter insepultorũ corporum fœtorem, & exhalantem à paludibus putredinẽ. Et in historijs frequens est mentio, & apud medicos etiam pestium, quæ ex tetro odore, vel cadauerum insepultorum in bellis, vel locorum dictorum Charoniorũ, vel similium profectæ sunt: inter quas celebris illa in Aethiopia ex locustarum in litore putrescentiũ odore creata, & aliæ complures: & huiusmodi fuisse hanc Atheniensium pestem Haly videtur innuere, cùm dicat lib. 5. cap. 11. suæ Theoricæ profectam ex putridis vaporibus, qui ad Atheniẽses peruenerunt ex mortuis, qui in terra erant Aethiopiæ. Et Ouidius preclarè testatur, ex odore cadauerum vitiari aerem, & pestẽ gigni.

Corpora fœda iacent, vitiantur odoribus auræ.

Quod etiam demonstratur fieri posse exemplo venenorum: scribit enim Rhasis quoddam genus esse fungorum, quæ olfacta præsentaneam mortem afferunt, & Matthiolus in Commentario in 6. Dioscoridis, in proœmio narrat, Circũforanei cuiusdam Senis Historiam, qui Vetonicum vocatũ florem veneno infecit, & cùm eum olfaciendũ exhibuisset

suo

ſuo æmulo in publico Senenſi foro, is ex ſolo olfactu repente mortuus concidit. Et Hieronymus Mercurialis var. lect. lib. 6. cap. 15. refert ex Nicolai etiam Florentini teſtimonio Franciſcum Ordelafum Foroliuij Capitaneum habuiſſe veneni genus, quod ſolo odore mortem inferret; & hi, qui de venenis ſcribunt, tradunt inter præſentiſſimas veneni ſpecies eſſe odorem venenatum. Declaratur etiam id fieri poſſe à comparatione non modo parium, vt eſt venenum, ſed minorum: nam ſi datur extra peſtem, & extra venenũ odor malus enecans, multo magis in peſtilẽti veneno id fiet: hoc verò à me eſt declaratũ in diſputatione, quòd odor nutriat, vbi contra quã hic arguo, ſi datur odor enecans, ergo & nutriens; ſumptum verò probo Theophraſti teſtimonio, qui lib. 6 de cauſis plantarũ, cap. 5. vbi agens de malis odoribus, τῶν κακωδιῶν, ait, ἔνιαι δὲ κοιναὶ πᾶσι, οἷον αἱ ἐκ τινῶν ἐκπνέουσαι χασμάτων, καὶ ἄντρων θανατηφόροι τοῖς προσπελάζουσι, ideſt, Quidã cõmunes omnibus, vt qui ex quibuſdã expirant hiatibus, & antris lætales his, qui accedunt. Qui etiã de hiſtoria plantarũ, lib 6. c. 4. de Atractilide dicit habere odorem grauem, & homicidam. ἔχει δὲ τὴν ὀσμὴν δριμεῖαν, καὶ φονώδη. Habet verò odorem grauem, & homicidam. & in 3. cap. vlt. de Euonymo. ὄζει δὲ δεινὸν ὥσπερ φόνου, olet graue quaſi cædis, ſupple αἴτιον, cauſa. & Homeri, qui in δ Odyſſ. dixit:

φωκάων ἁλιοτρεφέων ὀλοώτατος ὀδμή. ideſt,

Altarum Oceano Phocarum odor exitialis.

vbi Gręcus Scholiaſtes interpretatur ὀλεθριώτατος, ideſt, lætaliſſimus, pernitioſiſſimus. & Philoponi in 2. de anima, vbi ait: χαρώνιαι ὀσμαὶ πνιγώδεις, ideſt, Charonij odores ſuffocatorij, & mox: φθείρεται ὑπὸ τῶν φθαρτικῶν ὀσμῶν, corrumpuntur à lætalibus odoribus: & ex argumento Topico à contrario probatur: nam ſi datur odor τρόφιμος, ideſt, nutriens: datur etiã odor φθαρτικός, ideſt, enecans: &, ſi vera eſt Phyſicorum ſententia à Plutarcho relata, quòd ex eiſdem corrumpimur, quibus nutrimur, vt patet in Aſtomis populis, qui teſte Plinio, Solyno, & alijs, odore nutriuntur bono, & contra malo perculſi ſubito intereunt, profectò cùm detur odor nutriens, vt luce clarius eſt probatũ, datur etiam odor enecans. Oſtendit tandem ſuſcipi peſtẽ ex odoratu ipſa curatio: quæ eſt certiſſima demonſtratio, teſte Mercuriali in ſua praxi: ex

qua maximè solitus Hippocrates venari naturam affectuū: nam si verū est ipsius Hippocratis, & Galeni dogma, quòd fiat ἴασις διὰ τὸ ἐναντίον, curatio per contrarium: si odoribus, & rerum odoratarum incendio curatur, & præcauetur, vt in hac ipsa Atheniēsi factū scimus, ergo etiā ex odore malo, & pestilenti suscipitur pestis, & per instrumētum odoratus.

Vi imaginationis, & fascinū fit, & pestis suscipitur.

De phantasia quoque, & imaginatione idem asserendū: per eam enim & fascinum fieri, & pestem suscipi posse arbitramur: quod cùm primum nos ex ingenio nostro fieri posse statuissemus, ex vi ipsius imaginationis, de qua miranda Scriptores tradunt; mox ab alijs etiā Scriptoribus animaduersum vtrumque inuenimus, & obseruauimus, quos libet hic recitare. Et primum de fascino Petrus Gregorius Tholosanus in Syntagmate iuris, lib. 34. cap. 11. ita testatur. Tanta fertur maleficiorū improbitas, vt scelerata animi sui intenta imaginatione excitent materiam sui corporis corruptā, & venenosam, per quam primo oculi illorum inficiuntur: postea circumiectus aer, & consequenter aliæ partes consequentis aeris, vsque ad contiguū alijs aerem, quē si quis iam infectum traxerit respiratione, veneno inficitur, vt de intuitu Basilisci narrant, qui ea ratione solo visu enecat, & si virus eius speculo repercutiatur, à seipso mortem accipit. Et Auicenna (vt idem refert) existimat animam multoties operari in corpore alieno, sicut in proprio, & tale opus putat esse oculi fascinantis, & operantis æstimationis, & defendit imaginatiuam posse etiam corpora extranea immutare, & Magum ibi definit, qui mentes hominum minus Deo fidentiū turbat, & sine vllo veneni haustu, violentia tantum carminis interimit. De peste verò plures sunt, qui testentur, & facilior est ratio, quia & agens, & patiens pari pacto sunt affecti: paratus enim ad suscipiendam pestilentiā, & promptus redditur vi imaginationis patiens: agens vero vi morbi vehementis latissimè seminaria profundit, & per medium analogum repente fit infectio, atque contagio: interdumq; etiam longissimo interuallo, quia, vt inquit Auicennas de med. cord. tract. 1. cap. 5. in melancholico fortitudo imaginationis facit apparere, quòd iam in actu sit res, cuius similitudo animæ repræsentatur, vnde etiam vulgo dicitur, imaginatio facit casum. Vis verò morbi pestilentis sæpenumero ferit

phan-

phantaſiam, vt conſtat ex varijs peſtium hiſtorijs, qualis illa Procopij 2. de bello Perſico, in qua repente lęſa imaginandi facultate, ſibi videbantur ab aliquo cædi, & verberari, ſtatimq; eos morbus inuadebat: qualis illa Appiani Alexandrini de bello Parthico, ob eſum herbæ cuiuſdam, qua ſtatim mente mouebantur, & inſani interibant: qualis illa Carthaginienſium, de qua Diodorus Siculus libro 14. Biblioth. vbi ita ait: τινὲς δὲ εἰς μανίαν, καὶ λήθην τῶν ἁπάντων ἐπίπτον, οἱ περιπορευόμενοι τὴν παρεμβολὴν ἐξεστῶτες τοῦ φρονεῖν ἔτυπτον τοὺς ἀπαντῶντας, ideſt, Nonnulli verò in amentiam, & obliuionem omnium rerum incidebant, qui circumeuntes caſtra, emoti mente verberabant obuios factos: quales multæ aliæ, quæ vel ſpectro oblato, vel aliqua alia ratione emota mente legũtur apud Hiſtoricos inuaſiſſe. Hoc teſtatur Franciſcus de S. Nazario celebris Iuriſconſultus, qui enumerans cauſas peſtis in Tractatu de Peſte, cap. 4. ita ait: Quandoque ſuboritur ex triſti imaginatione concomitata timore: nam ſpiritus triſtis cõturbat viſcera, & caſum facit imaginatio: ex medicis complures, Ingraſſias in par. 2. cap. 8. oſtendit id fieri poſſe Sapientium teſtimonio appellato, his verbis: *Alcuni Sauij hanno ſcritto non eſſer impoſſibile, ſi come per la paura di qualche animal arrabiato ſi ſon veduti molti arrabiare, parimente per lo timore della peste poterſi appeſtare, giongendoui la profondiſſima imaginatione*. Et Petrus Pariſus in Tractatu de Peſte, cap. 2. vbi reprehendit Præfectos ciuitatum, qui peſtilenti tempore pauperes concludunt, ob tres cauſas, quibus augetur peſtis, pauperiem, cacochymiam, & imaginem peſtis, quam ſua lingua vocat *L'imagine, ò rappreſentatione della Peſte*. Fallopius de Bub. peſtil. cap. 8. idem aſſerit dicens, Omnes timent, & multi ex ſolo timore cum forti imaginatione inciderunt ſaltim in febrem peſtilentialem. Iulius Palmarius Conſtantinus Pariſienſis Medicus in libro de morbis contagioſis ita præclarè diſſerit in hanc ſententiam. Futuræ peſtis metum, atque intentam cogitationem ſæpe eam allicere profitemur, multosq; integrè ſanos illius ſolius terrore, metuq; perculſos repente vitium ſenſiſſe teſtamur, ac non multo poſt è medio ſublatos nulla alia, vt mea fert opinio, ratione, quam quòd vehemẽs, & intenta animi cogitatio, atque imaginatio crebra, dũ cor mirificè afficit, idipſum ſæpe imprimat, atque inurat, quod

Peſtis ferit phantaſiam.

tantopere metuitur: quod etiam alijs in locis repetit, plures possem recitare huius sententiæ auctores, & laudatores; sed satis iam istud esse probatum theorema existimo.

Ἀνθρωπεία τέχνη, Humana ars.] Sic Halycarnassæus lib. 9. de Peste Romana, *οὔτε ἀνθρωπίνη βοήθεια ἤρκει τοῖς κάμνουσι οὐδε-μία*, idest, Neque humanum vllum auxilium laborantibus par erat, & Liuius Dec. 1. lib. 7. Cum vis morbi, nec humanis consilijs, nec diuina ope leuaretur, &c. & Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. Triennio continuo uexata pestilentia ciuitas nostra cùm finē tanti & tam diuturni mali, neque diuina misericordia, neque humano auxilio imponi uideret. Scholiastes verò declarat hic, quę esse possit alia humana ars, quę scilicet nō sufficeret, aut par esset depellendo morbo, & ait: *μαντική, καὶ ἐπῳδή*, idest, diuinatio, & incantatio: nam apud ueteres hæ duæ artes quoque florebant, & in depellēdis morbis frequentissimè adhibebantur: quare frequens quoque mentio apud Medicos, & ut primum de primo agatur, iuxta naturæ ordinem. Eustathius in Hom. Iliad. lib. 1. ait: *οἱ δὲ παλαιοὶ ἐν τῷ ἀλλ' ἄγε δή τινα μάντιν ἐρείομεν, φασί, καὶ ὅτι κοινή πως ἐστὶ τέχνη ἰατρική, καὶ μαντική. Μελάμπους οὖν καὶ Πολύειδος ἀμφότεροι ἐπ' ἀμφοῖν ἔνδοξοι ἐγένοντο, καὶ Αἴσχυλος δέ που φασὶ τὸν ἰατρὸν μάντιν ὀνομάζει, καὶ ἀχιλλεὺς δὲ ἰατρικῶς νοήσας τὰ κατὰ λοιμὸν μαντικῆς δέεται*, idest, Veteres in explicando Hemistichio, uatemq; rogemus: dicunt etiam, quòd communes quodam modo & affines sunt medicina, & diuinatrix, Melampus igitur, & Polyidus ambo in utrisq; pręclari extitere: & Aeschylus (ut aiunt) medicum uocat diuinatorem, & Achilles ex Medica scientia intelligens pestis naturam, diuinatricem postulat. Et ipsemet Hippocrates in epistola ad Philopœmenem in hanc sententiam dixit asserens se non contemnere somnia, *ἰατρικὴ δὲ καὶ μαντικὴ, καὶ πάνυ ξυγγενὲς ἐστίν, ἐπειδὴ, καὶ τῶν δύο τεχνέων πατὴρ εἷς ἀπόλλων, ὁ καὶ πρόγονος ἡμέων, ἐούσας, καὶ ἐσομένας νούσους προαγορεύων, καὶ νοσέοντας, καὶ νοσήσαντας ἰώμενος*, idest, Medicina autem, & diuinatio ualde cognatę sunt, quoniam & pater ambarū artium unus est Apollo, qui noster etiam progenitor, præsentes, & futuros morbos prædicens, & ægrotantes, & ægrotaturos sanans. Quod uerò per diuinatricem artem pelli posset, & soleret pestis, Homeri uidetur testimonium comprobare, qui inducit Achillem consultantem,

Diuinatio, & incātatio adhibebantur ab antiquis ī depellendis morbis.

Diuinatio.

fultantem, & concionantem de peste depellenda, hortari, ut consulantur diuini, quasi scilicet morbus arte medica, quam ipse callebat, non posset debellari; quorũ tres species facit, Eustathio teste, ἐνθουσιαστὴν, ἱερεία, & ὀνειροπόλον. Licet ibidem ipse plura genera commemoret: sed ex his tribus potissimũ haberi remedia posse uidetur innuere, nempe à furoris diuini responso, ab hostiarum extis, & somniorum interpretatione: ex quibus etiam legimus interdum apud medicos reperta remedia. De somnijs ad delendam pestem extat testimoniũ Pausaniæ in Corinthiacis, idest, 2. libro, ubi dicit fuisse templum, λυτηρίου πανός, idest, Panis Solutoris, qui ita fuit appellatus, ꝙ per insomnia à pestis periculo liberarit Trezenios, Τροιζηνίων γὰρ τοῖς τὰς ἀρχὰς ἔχουσιν ἔδειξεν ὀνείρατα, ἃ εἶχον ἄκεσιν λοιμοῦ πιέσαντος αὐτοὺς, ἀθηναίους δὲ μάλιστα, idest, Trezeniorũ enim magistratibus ostendit somnia, quæ attulerunt remediũ pestis, quæ eos apprehenderat, & præcipuè Athenienses, & apud Lucianum in Scytha fit mentio curatæ pestis admonitu Toxaris in somnio facto Demanetæ Architelis Areopagitæ uxori apud ipsosmet Athenienses, irrorandis, scilicet angiportis. Apud ipsum Galenum sæpe fit mentio remediorum ab ipso per insomnia inuentorum, ut Sacerdotem in Pergamo Aesculapij curauit diuturno lateris dolore secta in summa manu arteria ex Dei monitu in insomnio. Sanauit etiam lateris dextri hypochondriacum dolorem secta arteria inter pollicẽ, & indicem eiusdẽ brachij monitus in insomnio, de ratione curãdi per sang. miss. Plato in Phædro dicit appellatã μαντικὴν, quasi μανικὴν interiecta litera τ, ibiq; facit duas species diuinationis, μανίαν, & οἰωνοστικὴν: plures uerò, qui uelit species superstitiosæ diuinatricis apud ueteres legere, adeat Syntagma Iuris Gregorij Tholosani lib. 34. cap. 3. & 4. 5. & 6. ubi quamplurimas collegit artis huius species, collectas ex Giraldo, Vnero, Coclite, Rabinis, Francisco Veneto, & alijs, ut sunt λεκανομαντία ex pelui, γαστρομαντεία, κατοπτρομαντεία, κρυσταλλομαντεία, δακτυλομαντεία, ὑδρομαντεία, ὀνυχομαντεία, κοσκινομαντεία, ἀξινομαντεία, γαστριμαντεία, κεφαλαιομαντεία, κληρομαντεία, ὀνειρομαντεία, βοτανομαντεία, νεκρομαντεία, σκιομαντεία, ἀστραγαλομαντεία, γεωμαντεία, Chiromantia, κοτταβομαντεία, πυρομαντεία, Spatulomantia, Vmbilicomantia, & alia complura genera.

Diuinantium tres species.

Ex insomnijs depulsæ pestes, & morbi.

De

Ex incantatione, ἐπαοιδῇ remedia adhibita.

De incantatione uerò, siue ἐπῳδῇ plura apud Medicos reperientur testimonia, quæ non fortasse inutile erit, aut iniucundum colligere prius propositis Poetis, quibus uniuersale hominum iudicium comprobabitur. Homerus primus afferatur, qui affirmat profluuiũ sanguinis in uulnerato Vlysse inhibitum fuisse carmine, in τ Οδυσσ.

ὠτειλὴν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο
Δῆσαν ἐπισταμένως, ἐπ' ἀοιδῇ δ' αἷμα κελαινὸν
ἔσχεθον. ——— idest,
Vulnera semidei, præstantisq; optimè Vlissis,
Inuoluunt pannis, mox ater carmine sanguis
Comprimitur ———

Et Pindarus in Ode 3. Pyth. ubi de Aesculapio loquitur, quẽ dicit omnigenis morbis mederi solitum inter methodos curandi ab illo adhibitas recenset primum incantationem ἐπαοιδὴν. Ait enim:

——— *λύσαις ἄλλον ἀλ-*
λοίων ἀχέων
ἔξαγεν τοὺς μὲν μαλακαῖς
ἐπαοιδαῖς ἀμφέπων,
τοὺς δὲ προσανέα πί-
νοντας, ἢ γυίοις περιάπτων
φάρμακα, τοὺς δὲ τομαῖς ἔστασεν ὀρθούς.

Quæ sic eodem metro sonant:

Soluens diuersis
Morbis alios
Liberauit carminibus
Placidis hos leuans,
Mollia combibere hos
Pharmaca, aut membris dare circum
Illa iubens, alios sanans sectione.

Plenos veterum libros huiusmodi ἐπῳδαῖς incantationibus fuisse, vel ex Galeno colligitur, qui sexto de simplicibus medic. Archigenem & Pamphilum has in suis libris referentes coarguit. Marcellus qui de re Medica scripsit in carmine Heroico, quod in fine collocatur, huius per carmina medicinæ meminit his verbis

Gramine siue malis ægro præstare salutem,
Carmine seu potius, namq; est res certa saluti
Carmen, ab occultis tribuens miracula verbis.

Et

Et in ipso libro, quo complectitur varia medicamentorum genera frequenter facit incantationis, & carminis mentionem. Ammianus Marcellinus Hist. li. 16. aperte testatur illis temporibus incantamenta adhibita ad leniẽdum dolorem, ex medicinæ ẽt auctoritate, qđ tamen vetitum eo tempore ostendit. In castris August. per simulationem tuendæ Maiestatis Imperatoriæ multa & nefanda perpetrabant, nam si super occentu soricis, vel occursu mustellę, vel similis signi gratia quemquã consuluisset peritum, aut anile in cãtamentũ ad leniendum adhibuisset dolorem, quod medicinæ quoque admittit auctoritas, reus vnde non poterat opinari, delatus, raptusq; in iudicium pęnaliter interibat. Strabo lib. 15. Geograph. dicit apud Indos magno in precio & honore esse medicos, & inter hos commemorat diuinatores, & incantatores. Hipp. in libello de morbo sacro inter summa præsidia non diuina recensenda dicit, si quis morbum tollat, vel περικαθαίρων vel μαγεύων, idest, vel expiando, vel magicis carminibus incantando, ut omnes vertunt interpretes. Adrianus Cæsar excantationibus, & magicis artibus aquam intercutẽ qua laborabat, eduxit, & Horatius solui posse carminibus veneficium ostendit, dum ait,

Ah, ah solutus ambulat
Veneficæ scientioris carmine,

Et de his vide syntagma iuris Gregorij Tholosani supradicto lib. 34. ferè per totum. Cato prodidit luxatis membris carmen auxiliari, & idẽ in re rustica in curandis belluarum morbis barbaris aliqñ vti verbis suadet, & cantionibus. M. Varro podagras curari carmine, & verbis prodidit, vt asserit Plinius Theophrastus ischiadicum morbũ carminibus sanari dixit. Apollonius manes Achillis incantatione dicĩt euocasse, & alia quædam miranda de incantatione in medicina narrantur. Sed ne fabulæ hęc ob antiquitatem existimentur, recentiorum etiam aliquod afferamus testimonium. Olaus magnus (ut testatur ẽt Marcellus de Med. Hist.) lib. 3. suæ Historiæ tradit Bethnicos homines septentrionis magicis incantationibus inimicos etiam absentes ita petere, ut triduo oborto carcinomate pereant, alij etiam Medici testantur quosdam curare vulnera, & sagittas è corporibus extrahere incantationibus, de qua re meminit & Marcellus de Medica

Histo-

Historia; ſed extat exemplum pulcherrimum apud Antonium Beniuenium in libello de abditis morbor. cauſis c.26. cui titulus ſagitta carminibus euulſa. narrat ibi Historiam militis, cui telum dextra parte pectoris illatum ſiniſtræ ſcapulæ oſſi vſque adeo inhæſit, ut & multi mucronem fruſtra euellere conati ſint, nam redire tanto ſpatio non poterat ſine laniatione carnis venarum, ac neruorum, ex quo ſubſecutus eſſet facile ſpaſmus, & interitus. quare (inquit) medicę artis præſidio deſtitutus, cum id citra mortis periculum fieri non poſſet, aduocat ariolum, qui duobus digitis plagæ ſuperpoſitis, & carminibus neſcio quibus inſuſurratis telũ ex oſſe iubet redire, &c. ſed apud antiquos tanta erat horum incantantium (ut ita loquar) copia, ut integri populi hac facultate præditi exiſtimarentur. A. Gellius lib. 16. cap. 11. ita de Marſis teſtatur. Gens in Italia Marſorum orta fertur eſſe à Circes filio Marſo, ea Marſis hominibus, quorum dũtaxat familię cum externis cognationibus nondum etiam permixtæ, corruptæq; ſunt, vi quadam genitali datum, vt ſerpentiũ uirulentorum domitores ſint, & incantationibus, herbarumq; ſuccis faciant medelarum miracula. meminit Verg. lib. 7. cuiuſdam Vmbronis ex Marrubia gente ſacerdotis, qui fuit incantator. de quo ait.

Sed non dardanię medicari cuſpidis ictum
Eualuit, nec eum iuuere in vulnera cantus.

Innumerabilia huius rei teſtimonia extant apud Poetas de ueneficis, ac magis, quæ ut nota prætereo, reijciens ad Ouidium de Circe & alijs, Lucanum de Erichthone, Tibullum, Propertium, Horatium, & omnes denique Poetas, quæ licet fabuloſa, duxere tamen initium à rei ueritate. Incidi nuper in Aetij locum pulcherrimum, ubi præcantationis Christianę exemplum proponit, imò duo ad ſpinas euellendas ex tonſillis, & aſpera arteria, προσέχων τῷ πάσχοντι ἀνθρώπῳ ἀντικρυς καθεζομένῳ, καὶ ποιήσας αὐτὸν προσέχειν σοι, λέγε, ἄνελθε ὀστοῦν, εἴτε ὀστοῦν, ἢ κάρφος, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν, ὡς ἰησοῦς χριστὸς λάζαρον ἀπὸ τάφου ἀνήγαγεν, καὶ Ἰωνᾶν ἐκ τοῦ κήτους. ἄλλο. λέγε κατέχων τὸν λάρυγγα τοῦ πάσχοντος, βλάσιος ὁ μάρτυς ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ λέγει ἀνάβηθι, ὀστοῦν, ἢ κατάβηθι, quæ ſic Latine ſonant. Ad patientem hominem e regione te conuertens deſidentis, & iubens illum tibi attendere dic, exi os, ſiue os es, ſiue ſtipula,

ſiue

ſiue quid aliud quodcumque, ut Ieſus Chriſtus Lazarum à ſepulcro eduxit, & Ionã ex ceto. Aliud dic apprehenſo patiẽtis gutture, Blaſius Martyr ſeruus Dei dicit, aſcẽde os, aut deſcende. ſic Cardanus de ſubtilitate lib. 17. ubi de præcantationib. agit, recitat ſibi ipſi ſanguinẽ Chriſtiana pręcantatione compreſſum. Eius hęc ſunt uerba, ſic mihi contigit, ut aliquando, cum hęc ſcriberem, pręciſo labio ſanguis nulla arte poſſet cohiberi, tum maxime, quia comedebam, ſalem impoſueram, perſtrinxeram, nihil proficiebat, præcantatione uſus ſum illa, quę à paſſione Domini ſumpta eſt, & illico me admirante ceſſauit, neque loquente, nec comedente apparuit ſanguis, etſi locus egregie tum doleret, & vulnus appareret, miraberis, neſcio ego an fides, an verba profuerint. Verba non dedignabor ſubijcere: hæc ſunt: ſanguis mane in te, ſicut fecit Chriſtus in ſe; ſanguis mane in tua vena, ſicut Chriſtus in ſua pœna, ſanguis mane fixus, ſicut Chriſtus, quando fuit crucifixus. ter repete, alia multa apud hunc, & alios legere, & videre eſt, Theodoretus, qui fuit epiſcopus Corcyrenſis de ſpina extrahenda aliam ponit incantationem. Ioannes Andreas à Cruce lib. 1. tra. 2. c. 27. varios ponit modos ab empiricis vſurpatos medendi uulneribus capitis, orationibus, & aqua; auctor libelli de incantatione, qui Gal. aſcribitur aſſerit in libris Indorum frequentem fuiſſe incantationis mentionem, & Medicos Indos exiſtimaſſe incantationem, & adiurationem prodeſſe per ſe, & (vt dicitur) immediate, græcos vero per accidens auxiliari, nempe ratione ſpei conceptæ, ac imaginationis, quare ait. Plato inquit, quando mens humana rem amat aliquam, licet naturaliter non iuuatiuam, ſibi eam prodeſſe certificat, ex ſola autem mentis intentione corpus res illa iuuat, verbi gratia, ſi quis incantationem ſibi prodeſſe confidat, qualiſcumque ſit, eum tamen iuuat, quæ tamen medendi ratio nunc merito damnata eſt ab eccleſia. Quòd vero huiuſmodi præſtigia, & incantationes in hac peſte adhiberent teſtatur Plutarchus in Pericle, quem dicit, ex Theophraſti teſtimonio peſtilentia laborantẽ amico oſtendiſſe, appenſas à mulieribus incantationes. ἰσόρηκεν ὅτι νοσῶν περικλῆς ἐπισκοπουμένῳ τινι τῶν φίλων δ᾽ήξειε περίαπτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῷ τραχήλῳ περιηρτυμένον, ὡς σφόδρα κακῶς ἔχων ὁπότε καὶ ταύ-

Præcantationũ formulę apud Medicos inuentæ.

την ὑπομένει τὴν ἀβελτηρίαν, idest, scriptum reliquit (Theophrastus) quòd morbo correptus Pericles inuisenti cuidam amico ostendit amuletum à mulieribus collo appensum, male quidem vehemẽter affectus, qui huiusmodi ineptias sibi fieri pateretur; eadem enim erat professio incãtantium uoce, & appendentium incantationes, & amuleta, qua in arte celebris fuit quidam Iachen Aegyptius, qui sub Senye Aegyptiorum rege floruit, de quo Suidas ita testatur περιάπτων, καὶ ἐπαοιδῶν ἀντίπαλα, idest, vir appendens, & incantans remedia, quem etiam multas pestilentias sanasse testatũ his artibus ὃς λοιμῶν ἐπιδημίας ἔσβεσεν, idest, qui pestilentiarũ epidemias extinxit. His vero duabus artibus adhiberi solitis ad depellendos morbos ab antiquis, quas nobis proposuit Scholiastes tertiã nos addere possumus ex Plutarcho, nẽpe Musicam, qua varios tum animi tum corporis morbos sanatos constat, sed potissimum etiam pestem, quod & historia, & Homeri probat auctoritate ita enim in libro de Musica. Θάλητα τὸν κρῆτα φασὶ κατά τι πυθόχρηστον λακεδαιμονίους παραγενόμενον διὰ μουσικῆς ἰάσασθαι, ἀπαλλάξαι τε τοῦ κατασχόντος λοιμοῦ τὴν σπάρτην, καθάπερ φησὶ πρατῖνας. ἀλλὰ γὰρ καὶ ὅμηρος τὸν κατασχόντα λοιμὸν τοὺς ἕλληνας παύσασθαι λέγει διὰ μουσικῆς. ἔφη γὰρ,

Οἱ δὲ πανημέριοι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο,
Καλὸν ἀείδοντες παιήονα κοῦροι Ἀχαιῶν,
Μέλποντες ἑκάεργον. ὁ δὲ φρένα τέρπετ' ἀκούων. idest,

Thaletem Cretensem ferunt, ex quodam Pythij oraculo à Lacedęmonijs accersitum Musica sanasse, & liberasse ab ingruente peste Spartam, vt ait Pratinas, verum & Homerus sequentem pestem abegisse dicit Musica, ait enim:

Atque die tota placabant numina cantu
Formosum pæana canens argiua iuuentus,
Laudibus attollens phœbum, qui mente triumphat,
His procul auditis. ———————

Vbi etiam Eustathius rẽ cõprobat dicens cantatũ tunc pæana ad depellendam pestem, ita enim inquit. ἐστὶ δὲ παιήων ὕμνος τις φασιν εἰς ἀπόλλωνα, οὐ μόνον ἐπὶ παύσει λοιμοῦ, ὡς ἄρτι ᾀσόμενος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παύσει πολέμου ὡς ἐν τοῖς ὕστερον φανήσεται παρ' αὐτῷ ποιητῇ. idest, pæan est hymnus quidam (ut aiunt) in Apollinem non solum ad cessationem pestis, ut nunc, ca-

tan-

Musica adhibita ad sanandam pestem.

tan tus, ſed etiam ad ceſſationem belli imponendā, ut in ſequentibus conſtabit apud ipſum Poetam.

ὅσα τε πρὸς ἱεροῖς, Et quæcumque in templis.] Humanis præſidijs deſtituti homines ad diuina animum ſæpe conuertunt, quare hæc duo cōmemorat Thucydides, nēpe ſupplicationes, ſiue ſacrificia in tēplis facta, & conſulta oracula. vtrūque genus adhiberi ſolitum à ueteribus & ſi tam eſt clarū, & exploratum, ut actum videatur agere, qui id probare nitatur, pauca tamen dicenda, & in peſtilentia potiſſimum id factitatum præſertim cum eius eſſe cauſam θεομηνίαν, ſuſpicarentur, declarat vel Homeri exemplum, qui inducit Achillē medicum de Hecatombe, & ſupplicatione Apollini placando adhibenda. ſic apud Liuium legimus vbique in peſtilentijs dijs ſupplicatum, & ſacra facta, vt Dec. primę libro 5. vbi ait, cuius inſanabili pernitie, quando nec cauſa, nec finis inueniebatur, libri ſybillini ex S. C. aditi ſunt, duumviri ſacris faciundis lectiſternio tum primum in Vrbe Romana facto per dies octo Apollinem, Latonamq; & Dianam, Herculē, Mercurium, atque Neptunum tribus quam ampliſſime tū apparari poterat ſtratis lectis, placauere. priuatim quoq; id ſacrū celebratū eſt. De peſte anni 570. lib. 16. C. Seruilius Pontifex piacula irę Deùm conquirere iuſſus; Decemuiri libros inſpicere, Conſul Apollini, Aeſculapio, Saluti dona uouere, & dare ſigna inaurata, quę uouit, deditq; Decemuiri ſupplicationem in biduum ualetudinis cauſa in Vrbe, & per omnia fora, conciliabulaq; edixerunt, maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes ſupplicauerunt: nulla ferè eſt peſtis deſcriptio apud hunc ſcriptorem, cui non ſit addita etiam aliqua expiatio, uel ſacris factis, uel ludis inſtitutis, uel clauo fixo, uel uotis nuncupatis, & ſimilibus. Dionyſius quoque Halycarnaſſæus frequenter meminit, vt lib. 10. de magna illa peſte, ita ait. ὅσον μὲν οὖν χρόνον τοῖς πολλοῖς ἐλπίδος τι ὑπῆν κἀκ τοῦ θεοῦ σφίσιν ἐπικουρήσαντος ἅπαντες ἐπί τε θυσίας, καὶ καθαρμοὺς ἐτράποντο, καὶ πολλὰ ἐνεωτερίσθη ῥωμαίοις οὐκ ὄντα ἐν ἔθει περὶ τὰς τιμὰς τῶν θεῶν ἐπιδεύματα οὐκ ἐκπρεπῆ. ideſt, Quamdiu igitur multitudini ſpes aliqua ſupererat de Deo ipſis auxilium laturo, omnes ad ſacrificia, & expiationes animum uertebāt, & multa ſunt Romanis innouata, quæ non erant in more poſita ad honoran

Duo pſugia diuina in peſtilentijs ſupplicationes, ſiue ſacra, & oraculum.

Sacra, & ſupplicationes adhibitę cauſa peſtis.

dos deos instituta non congruentia. In nostrorum vero, hoc est Christianorũ Historijs, si eas percurramus, reperiemus omnes fere magnas pestilentias, nisi supplicationibus, & sacris peractis, ac uotis nuncupatis, peccatorumque facta expiatione cessasse, sic in lege veteri cessauit illa repentina Dauidis peccato immissa pestilentia, qua septuaginta millia hominum paucis horis consumpta, quia Dauid suorum pernitie consternatus saccum induit, ieiuniũ egit, multis lachrymis, & humi sedens veniam est à Deo precatus, eamque demum impetrauit, sic in noua lege, ac testamento factum, vt in peste illa à partu virginis 533. in qua Romæ visus Angelus veru manu tenens, quo quot alicuius fores ictibus verberabat, tot efferebantur ex illa domo defuncti, quæ cessauit erecto altari D. Sebastiano in ecclesia D Petri ad uincula: ex reuelatione cuidam viro facta, quã rem recitat Paulus Diaconus lib. 6. sic anno 590. in Pelagiana peste Inguinaria dicta, cuius tantum fuit uenenum, vt qui oscitasset, vel sternutasset, repente concideret, vnde mos ille inuectus inter christianos, ut oscitantes signent se crucis Symbolo, & sternutantibus dicant assidentes, aue, vel Deus tibi pręsto sit. cessauit enim Gregorij magni, qui Pelagio iam mortuo successerat, orationibus, & precibus, qui etiam uidit Angelum ensem respersum sanguine abstergentem, & uagina recondentem, ac illam ad Virginem mox cantilenam concinentem audiuit, Regina cœli lætare, alleluia, quia quem meruisti portare, alleluia, resurrexit sicut dixit, alleluia, cui addidit subdens statim Gregorius, ora pro nobis Deum, alleluia. vt auctor est Platina in horum Pontificum vitis, sic nostra memoria in hac ipsa Vrbe sæuissima pestis cessauit Deo Opt. Max. Redemptori nuncupato Templi voto, ac persoluto.

Oracula in pestitẽtijs consulta.

Μαντέιοις, Oraculis.] Apud veteres in pestilentijs hanc fuisse consuetudinẽ, & morem, vt ad Deos, & oracula confugerent, & ea de curatione consulerent, testatur vel ipse Galenus in Epid. vbi dicit: τοὺς λοιμοὺς δὲ πάντες καλοῦσί τε, καὶ γινώσκουσιν ὄντας ὀλέθρια νοσήματα, καὶ πέμπουσι δὲ πολλάκις εἰς θεοὺς περὶ ἰάσεως, idest, Pestes verò omnes homines vocant, & norunt esse pernitiosos morbos, & mittũt sæpe qui Deos consulant de curatione. Idem testari videntur verba illa Porphyrij, quæ referuntur à Pamphilo Eusebio in 5. Ecclesˌ pręparat

parat. aduerſus ipſum ſcripta, in quibus dicit propter honorem Chriſto præſtitum ceſſaſſe oracula, & morbũ peſtilentem diutius occupare Vrbem Aeſculapij abſentia: Νυνὶ δὲ θαυμάζουσι εἰ τοσούτων ἐτῶν κατείληφε τὴν πόλιν ἡ νόσος, ἀσκληπιοῦ μὲν ἐπιδημίας, καὶ τῶν θεῶν ἄλλων μηκέτι οὔσης· ἰησοῦ γὰρ τιμωμένου οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο, ideſt, Nunc verò admirantur, ſi tot annos comprehendit Vrbem morbus Aeſculapij præſentia, & aliorum Deorum non amplius fauente. Poſtquam enim Ieſus coli cœptus eſt, nemo vllius publici Deorum auxilij cõmoditatem expertus eſt. Sophocles in Tyranno, cùm peſte laboraret Thebana ciuitas dicit miſiſſe Oedipum, qui de remedio ſciſcitaretur ab oraculo, Creontem:

Ex Poetarum teſtimonio.

ἣν δ' εὖ σκοπῶν εὕρισκον ἴασιν μόνην,
ταύτην ἔπραξα. παῖδα γὰρ Μενοικέως
Κρέονθ' ἐμαυτοῦ γαμβρὸν ἐς τὰ πυθικὰ
ἔπεμψα φοίβου δώματα, ὡς πύθοιθ' ὅτι
Δρῶν, ἤ τι φωνῶν τήνδε ῥυσαίμην πόλιν. ideſt,
Vnum, quod inueni bene meditans diu,
Remedium adhibui, nam Menæcij ipſum filium,
Qui idem mihi gener, Creontem ad Apollinis
Pythicas domos miſi, vt roget ſupplex Deum,
Quid agens, loquensve Vrbem hanc ab hac peſte redimam.

Et ante etiam ſub perſona Sacerdotis:

ἱκετεύομέν σε πάντες οἵδε πρόστροποι
ἀλκήν τιν' εὑρεῖν ἡμῖν, εἴτε του θεοῦ
φήμην ἀκούσας, εἴτ' ἀπ' ἀνδρὸς οἶσθά που. ideſt,
Rogamus vniuerſi, & omnes ſupplices,
Nobis vt inuenias medelam aliquam, Dei
Oraculum, vel conſulens aliquem virum.

Quem imitatus in ſua Tragicomœdia Paſtorali Baptiſta Guarinus Poeta noſtri temporis inſignis in Peſte Arcadiæ conſultum oraculum dicit:

Reſtò ſol vna ſpeme in tanti mali
Del ſoccorſo del Ciel, & s'hebbe toſto
Al più vicino oracolo ricorſo,
Da cui venne riſpoſta, aſſai ben chiara,
Ma ſopra modo horribile, e funeſta.

Vergilius 3. Aeneadis de Peſte Cretenſi:

Rur-

Rursus ad oraclum Ortygiæ, Phœbumq; remenso
Hortatur pater ire mari, veniamq; precari.
Quem fessis finem rebus ferat, vnde laborum
Tentare auxilium iubeat, quo vertere cursus.

Et Ouidius lib. 5. de Peste Romana, ob quam Aesculapius accersitus:

Dira lues quondam Latias vitiauerat auras,
Pallidaq; exangui squallebant corpora morbo
Funeribus fessi, postquam mortalia certum
Tentamenta nihil, nihil artes posse medentum,
Auxilium cæleste petunt, mediamq; tenentis
Orbis humum Delphos adeunt oracula Phœbi,
Vtq; salutifera miseris succurrere rebus
Sorte velit, tantæq; vrbis mala finiat, orant.
Et locus, & Laurus, & quas habet ipse pharetras
Intremuere simul, cortynaq; reddidit imo
Hanc adyto vocem, pauefactaq; corpora mouit,
Quod petis hinc propiore loco Romane petisses,
Et pete nunc propiore loco, nec Apolline vobis
Qui minuat luctus, opus est, sed Apolline nato,
Ite bonis auibus, prolemq; accersite nostram.

Ex Medicorum, & Historicorum fide.

Sed ne fortasse Poetarum vobis fides in dubium veniat, & fabulas putetis, Ad Medicos, & Historicos venio præter Galeni antedictum testimoniũ, Thessali Hippocratis filij oratio, quam legatus habuit pro Co patria ad Athenienses, testatur, vbi de Amphyctionũ exercitus peste ait, quòd tandem θεῷ ἐπέτρεψαν, καὶ ἤροντο ὅτι χρὴ ποιεῖν, idest, Deo rem cõmisserunt, & quid faciendum sibi esset, sciscitati sunt. Illeq; respondit, vt Cerui filium in auxilium adducerent, ἐλάφου παῖδα. Qui mox inuentus est esse Nebrus Medicus Asclepiadis filius, qui exercitum à peste liberauit. Νεβρὸς enim dicitur hinnulus, & ceruulus, siue cerui pullus. Dionysius Halycarnassæus de Peste sub Tarquinio, quæ maxime vexauit grauidas, testatur lib. 4. consultũ oraculum. Τῷ δελφικῷ μαντείῳ χρησάμενος ἀπέστειλε τῶν παίδων τοὺς δύο ἄροντα, καὶ τίτον ὑπὲρ τοῦ λοιμοῦ, idest, ad oraculum Delphicum sciscitatum de Peste misit duos filios Aruntem, & Titum, & paucis interiectis verbis τὴν τε αἰτίαν γνῶναι παρὰ θεοῦ, καὶ τὴν λύσιν βουλόμενος, idest, Et causam morbi, & solutionem à Deo cupiẽs

co-

cognoſcere. Pauſanias in Phocicis auctor eſt Cleonæos peſtilentia laborantes ab oraculo monitos, vt caprum Sole primum oriente immolarent, & lue ſedata, caprum etiam æneum Apollini Delphos miſiſſe, idem in Beoticis teſtatur Potnienſes ob interfectum Liberi patris Sacerdotē in ſuis temulentis ſacris peſtilentia laboraſſe, & Delphici Apollinis reſponſo iuſſos humanā victimam cædere, Plutarchus in parallelis narrat Lacedæmonios peſte vexatos oraculum conſuluiſſe, & redditum reſponſum mali vim ceſſaturam, ſi nobilem virginem quotannis immolaſſent, quod ſacrum dicebatur παρθενοκτονία, ideſt, Virginis mactatio, quæ ceſſauit in Helena enſe ab Aquila in iuuencæ depaſcentis collū delato, ubi recitat etiam ſimile exemplum in Romana Hiſtoria Valeriæ Lupercæ, quæ Phalerios depaſcente peſte, & ex oraculo iuſſis virginem mactare, iuuencam enſe ab Aquila deportato occidit. Idem recitat in lib. de Muſica ex oraculi reſponſo Thaletem accerſitum Spartam à peſte ſanaſſe Muſica. Suidas commemorat in vniuerſa totius orbis peſtilentia conſultum oraculum. Φασὶ δὲ ὅτι λοιμοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην γεγονότος, ἀνεῖλεν ὁ Ἀπόλλων μαντευομένοις Ἕλλησί τε, καὶ Βαρβάροις τῶν Ἀθηναίων δῆμον ὑπὲρ πάντων εὐχὰς ποιήσασθαι, ideſt, Ferunt autem, quòd peſte per vniuerſum terrarum orbem graſſante, reſpondit Apollo ſciſcitantibus oraculum Græcis, & Barbaris, vt Athenienſis populus pro omnibus ſupplicaret. Aoniam Boeotiæ regionem montanā ferunt peſtilentia laborantem conſuluiſſe Apollinis Gortynij oraculū, qui præcepit, vt duos Eriunios Deos placarent, de qua ſupra facta eſt mentio. Stobæus in cap. de fortitudine teſtatur Lacedæmonijs peſte confectis datum oraculum, ſi duo ſe Regi Xerxi mactandos pro patria offerrent, iri liberatum: de quo ſupra. Sic tradunt Athenienſes ipſos cum peſte laborarent ob interfectam Vrſam cicurem, quæ per regionem vagabatur; quam ob interemptam ſororem, quæ illam irritauerat, duo fratres occiderant, oraculum conſuluiſſe, quod reſpondit non ceſſaturā vim peſtilentiæ, niſi nonnullæ virgines cogerentur, τῆς τελευτησάσης ἄρκτου ἀρκτεύειν, ideſt, interemptæ Vrſæ in honorem Dianæ initiari. Neque vero ſolū in peſtilentijs mos fuit ad oracula confugere, ſed in omnibus periculoſis morbis. Pierius Valerianus in Hieroglyphicis,

In omnibus magnis morbis conſulebantur oracula.

cis, lib. 22. testatur his verbis. Medicinam autem multifariã ab oraculis petere antiquorum mos fuit, & suis quoque temporibus petitam memorat Plinius, declarãt id plures historiæ, vt Telephi, quem tradunt accepto lethali vulnere, cum medicamentis esse audisset insanabile, vnde abijt in prouerbium, τηλέφια τραύματα, idest, Telephia vulnera, quẽadmodum & Chironia, ad oraculum cõfugit, & oraculum ὁ χρησμὸς respondit τὸ θρυλλούμενον, idest, vulgatum (inquit Eustathius) ὁ τρώσας ἰάσεται, idest, qui percussit, sanabit, & Argiuæ Telesilæ exemplum, quam narrat Plutarchus, cum obnoxia morbis esset, qui à medicis curari vix poterant, Deos, & oracula de valetudine recuperanda consuluisse, & illi redditum responsum; ita demum sanitati iri restitutum, si Musas, & Poeticen coleret. Apud Medicos etiam non desunt testimonia remediorum adhibitorum in morbis oraculorũ admonitu. Alexander Trallianus lib. 1. cap. de Epilepsia, scribit, Democrati Atheniensi Epileptico ex oraculo sciscitanti remedium, Pythiam proposuisse vermem caprinum. Oraculum extat apud auctorem versibus editũ: & extant adhuc tabellæ complures repertæ in templo Aesculapij vsque ad tempora Imperatoris Antonini, quæ recitant remedia ab oraculo ægris proposita, quibus sanitati restituti tabellas dedicarunt, quarũ multas collegit Hieronymus Mercurialis in sua Gymnastica, & eas mox congessit dissimulato nomine primi auctoris alter Hieronymus Brasauola in suum Commentarium 1. Aphor. Hippocratis: neque verò solum ex oraculis constat petita remedia, & ab Aesculapio tantum; sed priuatim etiã cæteris Dijs vota nuncupata pro valetudine recuperanda, testatur Tibulli locus, de Iside:

> *Nunc Dea, nunc succurre mihi, nam posse mederi*
> *Picta docet templis multa tabella tuis.*

Remedia apud medicos oraculorum monitu inuenta:

Μαντείοις, Oraculis.] Non temere oraculorum fecit mentionem Thucydides, quia constat in hac pestilentia consulta oracula, & etiam ex eorum admonitu quædam adhibita remedia, nempe de expianda Delo insula: quam rem ita recitat in mentione huius pestis Diodorus Siculus Bibliothecæ, lib. 12. vbi de hac agit pestilentia: sub finem enim narrationis addit, οἱ δὲ ἀθηναῖοι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς νόσου τὰς αἰτίας τῆς συμφορᾶς ἐπὶ τὸ θεῖον ἀνέπεμπον, διὸ καὶ κατά τινα χρησμὸν ἐκάθηραν

In Atheniensi peste ex oraculo expiata Delus insula.

θῆραν τὴν νῆσον Δῆλον ἀπόλλωνος μὲν οὖσαν ἱερὰν, δοκοῦσαν δὲ μεμιάνθαι διὰ τὸ τοὺς τετελευτηκότας ἐν αὐτῇ τεθάφθαι. ἀνασκάψαντες οὖν ἁπάσας ἐν τῇ Δήλῳ θήκας μετήνεγκαν εἰς τὴν ῥήνειαν καλουμένην νῆσον πλησίον ὑπάρχουσαν τῆς Δήλου, ἔταξαν δὲ καὶ νόμον, μήτε τίκτειν, ἐν τῇ Δήλῳ, μήτε θάπτειν. ἐποίησαν δὲ καὶ πανήγυριν τὴν τῶν Δηλίων, γεγενημένην μὲν πρότερον, διαλιποῦσαν δὲ πολὺν χρόνον, ideſt, Athenienſes verò propter morbi vim nimis ſeſe efferentem cauſa calamitatis ſciſcitatum ad Deos miſerunt: quare & ob quoddā oraculi reſponſum expurgarunt inſulam Delum, quę erat quidem Apollini ſacra: videbatur verò polluta, ex eo, ꝙ mortui in ipſa eſſent ſepulchro mandati. Effoſis igitur omnibus in Delo ſepulchris tranſtulerūt in Rheniam dictam inſulam prope ſitam ipſi Delo. Conſtituerunt præterea legem neque pariendi in Delo, neque ſepeliendi. Inſtituerunt etiam conuentū, & nundinas Deliorum; quæ quidem antea fuerant, ſed multo iam tempore fieri deſierant. Mentionem facit huius expiationis Deli in 3. lib. Thucydides: neque tamen addit, cur facta fuerit: quare cùm nullam fecerit huius in hac peſte mentionem, in dubium poſſet reuocari fides Hiſtoriæ Diodori: ſed dicendum factam hanc expiationem, poſtquam ceſſauerat ipſa peſtis, monitum, ſiue iuſſum oraculi tunc demum perficientibus, quòd vrgente peſte non potuiſſent; decreto tamen publico faciendū ſanxiſſent, & factam, niſi tertio anno, cùm reuerſa eſt peſtis: nam ſecundo anno belli Peloponneſiaci cępit, per biennium ſæuijt, quarto anno belli ceſſauit; quinto rurſus, qui fuit tertius ipſius peſtis, reuerſa eſt, & ſexto anno Delus expiata. Audite verò ipſum Thucydidem de hac expiatione confirmantem omnia, quæ dicuntur à Diodoro: τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος, καὶ Δῆλον ἐκάθηραν ἀθηναῖοι κατὰ χρησμὸν δή τινα, ἐκάθηρε μὲν γὰρ καὶ Πεισίστρατος ὁ Τύραννος πρότερον αὐτὴν οὐχ ἅπασαν, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐφεωρᾶτο τῆς νήσου. τότε δὲ πᾶσα ἐκαθάρθη, τοιῷδε τρόπῳ. θῆκαι ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων, ἐν Δήλῳ πάσας ἀνεῖλον, καὶ τὸ λοιπὸν προεῖπον μήτε ἐναποθνήσκειν, ἐν τῇ νήσῳ, μήτε ἐντίκτειν, ἀλλ' εἰς τὴν ῥήνειαν διακομίζεσθαι. ἀπέχει δὲ ἡ ῥήνεια τῆς Δήλου οὕτως ὀλίγον, ὥστε Πολυκράτης ὁ Σαμίων Τύραννος ἰσχύσας τινὰ χρόνον ναυτικῷ, καὶ τῶν τε ἄλλων νήσων ἄρξας, καὶ τὴν ῥήνειαν ἑλὼν ἀνέθηκε τῷ ἀπόλλωνι δηλίῳ ἁλύσει δήσας πρὸς τὴν Δῆλον, καὶ τὴν πεντετηρίδα τότε πρῶτον μετὰ τὴν κάθαρσιν ἐποίησαν

Delus inſula expiata monitu Oraculi ī peſtilētia Athenieſi

Diodori Hiſtoria conciliata cū Thucydide.

οἱ ἀθηναῖοι τὰ δήλια, &c. ideſt, Eadem hyeme Delum expiauere Athenienſes ex oraculo quodam. Piſiſtratus enim Tyrannus, & ipſe prius eam expiauerat, ſed non omnem, ſed quantum à templo proſpectus inſulæ patebat: tunc verò tota expiata eſt, hoc pacto. Quæcumque defunctorum in Delo extitere monumenta, omnia ſuſtulerunt, & in poſterũ edixerunt, ne quiſquam aut moreretur, aut naſceretur in ea inſula, ſed in Rheniam tranſportarentur: abeſt autem Rhenia à Delo tam parum, vt Polycrates Samiorum Tyrannus, cùm aliquando claſſe polleret, & alias inſulas Imperio premeret captam Rheniam cõſecraret Apollini Delio catena annectens ipſi Delo, & pentiteridẽ, ſeu quinquennale feſtũ tunc primum poſt expiationem fecerunt Athenienſes dictũ vulgo Delia, &c.

ἀνωφελῆ ἦν, Inutilia erant.] Sic Dionyſius de Peſte Romana, lib. 9. καὶ οὔτε λιτανεῖαι πρὸς ἕδεσιν ἢ βωμοῖς γινόμεναι θεῶν, οὔτε καθαρτήριοι θυσίαι περί τε πόλεως, καὶ οἴκων ἰδίων ἐπιτελούμεναι παῦλαν αὐταῖς ἔφερον τῶν κακῶν, ideſt, Neque ſupplicationes ad puluinaria, & altaria factæ Deorum, neque expiatoria ſacra, & pro ciuitate, & pro priuatis domibus obita requietem à malis afferebant. Et in eodem lib. de alia peſte, οὔτε λιτανεῖαι θεῶν, καὶ θυσίαι, καὶ ἐφ' οἷς ἄνθρωποι τελευταῖον ἐν ταῖς τοίαισδε ἀναγκάζονται καταφεύγειν συμφοραῖς οἱ κατὰ ἄνδρα τε γινόμενοι, καὶ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καθαρμοὶ τότε οὐ προσωφέλουν, ideſt, Neque ſupplicationes Deorum, & ſacrificia, aut eæ, ad quas confugere poſtremo coguntur in huiuſmodi calamitatibus homines, & viritim, & publicè factæ expiationes tunc proderant, & lib. 10. idem narrat.

Τελευτῶντες δὲ αὐτῶν ἀπέστησαν, Ab ipſorum demum vſu receſſerunt.] Laurentius Valla vertit, cùm morerentur, reliquerunt, ſed quãuis τελευτᾶν metaphoricè ſignificat mori, quia mors omnium actionũ finis: abſurda tamen nimis, nec Thucydide digna ſententia, quòd ea homines, cùm morerentur, reliquerunt, nempe præſidia tam humana, quàm diuina, vt rectè Græcus Scholiaſtes notat, Τῶν θείων, καὶ ἀνθρωπίνων. Nam quis neſcit omnibus præſidijs nuncium remittere morientes? Melius ergo dicendum, quòd cùm omnia tentaſſent, & humana, diuinaq; præſidia eſsent experti, tandem ſatietate rerum, quæ nihil prodeſsent defatigatos, ab

omnium

omnium vſu receſſiſse, ac deſtitiſse, ut ſit poſitum uerbi participium τελευτῶντες, ideſt, finientes, pro aduerbio τελευταῖον, demũ, poſtremo, in fine. Quo aduerbio, vt audiſtis, vtitur Halycarnaſſæus, qui multa ex Thucydidijs verbis adhibet paululum inflexa, & mutata, vt pro eo, quod dixit ἀνωφελῆ ἦν inutilia erant, ipſe dixit οὐ προσωφέλουν, non proderant. Et infra vſus etiam verbo ipſo Thucydidis ἀπέστησαν, receſſerunt: id verò, quod diximus de participio pro aduerbio poſito, in hoc verbo potiſſimum, & frequenter ſolet euenire, & vſurpari à Græcis Scriptoribus in omnibus caſibus, & generibus, vt eſt à Grammaticis animaduerſum. Iſocrates in Euagora dixit, τελευτῶν δὲ οὕτως ἐνέπλησεν αὐτοὺς τοῦ πολεμεῖν, ideſt, finiens, hoc eſt tandem ita ſatiauit eos præliandi cupiditate, Plato ſæpe vtitur, vt primo de Repub. τελευτῶν δὲ συνεχώρησεν, ideſt, finiens, hoc eſt tandem conceſſit. Ipſe verò Thucydides frequentiſſime vtitur, vt infra in hac ipſa peſtis deſcriptione in hoc ipſo caſu, τελευτῶντες ἐξέκαμνον, &c.

Αὐτῶν ἀπέστησαν, Ab eorum vſu receſſerunt.] Eodem verbo vſus Halycarnaſſæus lib. 10. in deſcriptione peſtis, vbi eandem etiam ſententiam accepit, & quodammodo more ſuo amplificauit, ἐπεὶ δὲ οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπιστροφὴν ἔγνωσαν ἐκ τοῦ δαιμονίου γινομένην, οὐδὲ ἔλεον, καὶ τῆς περὶ τὰ θεῖα λειτουργίας ἀπέστησαν, ideſt, poſtquam verò nullam malorum conuerſionẽ fieri animaduerterunt Deorum beneficio, neque eos miſericordia commoueri, etiam à diuinarum rerum cultu receſſerunt.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον ὡς λέγεται ἐξ αἰθιοπίας τῆς ὑπὲρ αἰγύπτου, ἔπειτα δὲ καὶ ἐς αἴγυπτον, καὶ λιβύην κατέβη, καὶ ἐς τὴν βασιλέως γῆν τὴν πολλήν, ἐς δὲ τὴν ἀθηναίων πόλιν ἐξαπινέως ἐνέπεσε.

THVCYDIDES.

INcepit autem primum, vt fertur, ab Aethiopia, quæ eſt ſuper Aegyptum: deinde in Aegyptũ, Libyamq; deſcendit, & in Regis regionem plurimam, in Athenienſium porrò vrbem de repente incidit.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

EXPLICATO principio temporis, quo Athenieſes inuaſit inſignis iſta peſtis, & magnitudine per comparationem aliarum peſtilentiarum declarata, ad originē cauſæ aggreditur demonſtrandam: ſed quia hic agit Hiſtoricum, nō Philoſophum; non apertè, & ex profeſſo id facit, ſed obiter, & diſſimulanter, quaſi præteriens: originem enim primam traxiſſe dicit ex Aethiopia, innuens quodammodo proſeminatā, & propagatam ex aeris ſenſim facta corruptela, & mox latè diffuſa, vſquequo Athenas perueniret, in quo etiam fortaſſe ventorum cauſa, & opera factum eſt, vt citius, atque promptius propagaretur, inquinamenta peſtis procul illis ex Aethiopia deferentibus, vt Galenus videtur ſenſiſſe, & interpretari, idq; ſe non ex ſua pronunciare ſententia oſtendit; ſed aliorum tantū dicta recitare, dicens, ὡς λέγεται, vt dicitur, quod eſt Hiſtorici munus, qui non philoſophari debet in indagandis rerum cauſis, ſed facta tantum, & dicta aliorum recenſere, & commemorare. Progreſſum verò etiam peſtis ab Aethiopia, & iter quodammodo perſequitur: quo facto Athenas peruenit, cùm ſcilicet procul abeſſet: neque enim fuiſſet rationi conſentaneū, aut veritati, neque proinde credibile, ac fide dignū, quòd tam longo ſpacio ab Aethiopia Athenas eſſet profecta, intactis relictis regionibus in medio utriuſque collocatis: & ideo ab Aethiopia in Aegyptum, quæ

illi contigua, & finitima declinasse, ab Aegypto in Libyam, à Libya in Persidem, & à Perside tandem repente Athenas incidisse commemorat.

ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, Incœpit autem primum.] Demetrius Phaleræus in suo libello περὶ ἑρμηνείας, idest, de elocutione. Citat hunc locum Thucydidis pro exemplo compositionis magnificæ, μεγαλοπρεποῦς, qua maxime excellere ipsum Thucydidem asserit: cum enim conficiatur ex tribus potissimum διανοίᾳ, λέξει, συνθέσει, sententia, dictione, compositione; tamen hac postrema ita excellere dicit Thucydidem, vt vel ex ea magnificus iudicetur. Δῆλον δὲ τοῦτο ἐν τοῖς Θουκυδίδου σχεδὸν γὰρ ὅλως τὸ μεγαλοπρεπὲς, ἐν πᾶσιν, αὐτῷ ποιεῖ ἡ τοῦ ῥυθμοῦ μακρότης, καὶ κινδυνεύει τῷ ἀνδρὶ τούτῳ παντοδαποῦ ὄντος τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτὴ ἡ σύνθεσις μόνη ἢ καὶ μάλιστα, περιποιεῖν τὸ μέγιστον, idest, manifestum verò hoc in scriptis Thucydidis, ferè enim prorsus magnificum in omnibus ipsi facit numeri longitudo, & affirmari propè potest, quòd cùm huic viro vndequaque insit magnificum quiddam, vel sola compositio, vel hæc præter cætera gignit, quod maximum in illo est. Disputans verò de hac magnifica compositione ex Aristotelis sententia dicit eam esse maximè pœonicam. Σύνθεσις δὲ μεγαλοπρεπὴς, ὡς φασιν Ἀριστοτέλης. ἡ παιωνική. Compositio verò magnifica, vt ait Aristoteles, est pœonica: cùm vero duo sint genera pœonis, alterum principijs orationis accommodatum, quod vocat ipse προκαταρκτικὸν, cuius initium est syllaba longa; tres verò breues terminant: alterum clausulis accomodatum, quod uocat καταληκτικὸν, quod est superiori oppositum, cuius initium sunt tres breues: terminat uerò longa: prioris exempla Cicero in 3. de Orat. locum illum exprimens Aristotelis, hæc dicit esse, desinite, incipite, comprimite, posterioris uerò domuerunt, sonipedes. Demetrius prioris exemplum ponit hoc ἤρξατο δὲ, posterioris τὰ ἀράβδα, ubi Petrus Victorius uir eruditissimus in illo uerbo suspicatur cantus quosdam ipsum intelligere, in quibus hic pes frequens esset, quia scilicet ille non esse accommodatū fortasse exemplum putauit, quòd diphthongus suapte natura sit longa, sed qui in Græcorum Poetarum lectione uersati sunt, norunt apud Grecos, sequente uocali esse breuem, quare exemplum est pœonis posterioris accommodatum:

nam

nam quod attinet ad vltimam ſyllabam, ea eſt ad placitum, ſiue velis lōgam, ſiue breuem efficere, cum nihil aliud ſubſequitur, & mox addit ipſe Demetrius docens, quō fiat magnifica compoſitio adhibitis his pęonibus primo in principio periodi, & altero ſubſequente, & mox etiam clauſulam terminant, multis interiectis, & citans pro exēplo hunc locum Thucydidis. Δεῖ δὲ ἐν τοῖς κώλοις τοῦ μεγαλοπρεποῦς λόγου τὸν προκαταρκτικὸν μὲν παίωνα ἄρχειν τῶν κώλων, τὸν καταληκτικὸν δὲ ἕπεσθαι. παράδειγμα δ' αὐτῶν τὸ θουκυδίδειον τόδε. ἤρξατο δὲ τὸ κακὸν ἐξ αἰθιοπίας. i. oportet aūt in mēbris magnificæ orationis procatarcticū pæonē initium eſse membrorū, catalecticum uero ſubſequi: exemplū horū eſt hic Thucydidis locus ἤρξατο δὲ τὸ κακὸν ἐξ αἰθιοπίας, in quo duo ſunt animaduertenda. primum Petrum Victorium vertere illud ἕπεσθαι, quod ſequi ſignificat, in extremo poni, quod licet optime ſit accōmodatum rei ueritati, ita enim faciendum præcipit Ariſtoteles, ſed tamen, & uerbi proprior notio: & exempli allati ratio repugnant. nam in exemplo poſt primum pæonem ſubſequitur ſecundus: primus eſt, ἤρξατο δὲ ſecundus, τὸ κακὸν ἐξ. deinde rurſus alius primus pæon αἰθιοπίας, cum ſyllaba: alterum eſt, quòd hic locus non conſentit cum ea lectione, quæ habetur nunc in Thucydide, quare in dubium reuocat mihi, vtrum hæc fuerit apud Demetrium lectio Thucydidis, an uero ſit μνημονικὸν ἁμάρτημα, ideſt, memoriæ peccatum, quòd ſcilicet, cū hæc ſcriberet, ut fit, non eſset Thucydides ad manum, & memoria alterum, pro altero verbum ſuppoſuerit, quod magnis ſæpe uiris accidiſse eſt animaduerſum, vt nos in quibuſdam noſtris, ſiue notis, ſiue ſcholijs, in tres de Orat. libr. Cicer. animaduertimus, nam primum ipſe Cicero frequentiſſime lapſus eſt, & hoc uitio laboraſse conſtat etiam ex hiſtoria, nam ſcimus huiuſmodi multa errata in eius ſcriptis fuiſse deprehenſa ab amicis, qui eum de hoc admonuerunt. vt libro 12. epiſtolarum ad Atti. conſtat, ubi pro Ariſtophane cum ſcripſiſset alicubi Eupolidem ab Attico admonitus mutauit, ſic Aulus Gellius lib. 15. cap. 6. lapſum oſtendit hoc vitio Cic. qui quę eſsent ab Hectore pronuntiata, ab Aiace dixit eſse prolata. in 1. lib. de gloria, ubi uerſus tres Homeri latinos fecit. Politianus quoque ſecutus (vt inquit ipſe A. Gellij libertatem) in miſcell.

cap.

Magni viri memoria lapſi.

Cicero.

cap. 54. errasse ostendit Ciceronem dum ea, quæ dicta sunt apud Hom. ab Vlysse, tamquã ab Agamemnone pronũtiata afferuntur ab illo in secundo de diuinatione. P. Victorius lib. Var. lect. 2. cap. 15. dicit errasse Ciceronem in 2. quæstione Tusculana, quòd dixerit Philoctetam vidisse Herculem gementem in Oeta monte, cum hoc temporũ ratione fieri nõ potuerit, sed is fuerit Pæan Philoctetæ pater, & lib. 3. capit. 3. demonstrat Ciceronem lib. 2 diuin. fecisse cuiusdam Homerici versus auctorẽ Aiacem, qui tamen ab Vlysse profertur, quorum duorum errorum Cic. meminit ẽt Paulus Mann. lib. de Sen. Principe. idem Victorius lib. 7. c. 9. suspicatur eodẽ pacto lapsum Ciceronem in referenda Historia de Iasone Phereo, cui inimicus vomicam aperuit, quam sanare Medici non potuerant, nam à græcis scriptoribus proditum scribit hunc fuisse Prometheum, nõ Iasonem. sic in lib. de Amicitia, pro Achille posuit Neoptolemum, dum ait. Nec enim Troiam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lachrymis iter suum impedientẽ audire voluisset, nam ex Homero constat, Plinio, & alijs omnibus auctoribus Achillem hunc fuisse, non Neoptolemum. sic lapsus etiam in 7. Fam. epist. ad Volumnium, vbi ait, nisi cætera, quæ sunt à me in 2. ad orat. per Antonij personam disputata de ridiculis, nam non Antonius, sed Cæsar disputat de ridiculis, sed nõ solum Cicero, at multi alij lapsi. Aristoteles 2. de moribus ad Nicomachũ Calypsonis nomen pro Circes posuit, & in 2. de studio dicendi, Aegyptiorum regis nomẽ immutauit, vt notat P. Victorius Var. lect. lib. 3. cap. 3. sic lapsum quoque Plutarchum ibidem obseruauit in Nicia, vbi citans Aristophanis versum, sub persona Cleonis pronuntiatum dicit, cum tamen id pronuntiet Agoracritus. idem in eodem Plutarcho aliud memoriæ erratum exagitat Var. lect. lib. 10. capit. 3. vbi cum factum Gn. Domitij aduersus M. Scaurum inimicum referre vellet, in libello, vbi ostendit rationem, qua distinguatur adulator ab amico, historiam (inquit ipse) contaminauit, & personis immutatis rẽ contra ac euenerat, exponit, quod enim Domitius egit, id Scauro attribuit, & contra. refellit vero opin. Ciceronis auctoritate, & Pediani, qui concordes de hac re idem memoriæ prodiderũt. quòd. s. Domitius, cum M. Scaurum

Aristoteles.

Plutarch⁹

rum

rum Principem Ciuitatis in Iudicium vocauisset, Scauriq; seruus ad eum clam venisset crimina in dominum delaturus, comprehendi hominem iussit, ad Scaurumque deduci. idem Victorius similem errorem memoriæ in Horatio notat lib. 3. c. 9. de illo insano, qui se credebat miros audire Tragędos, quem dicit fuisse Argis, cũ ex Aristotele Abydi fuisse constet. Budæus lib. 1. de asse Plinium hoc vitio laborasse demonstrat, & eum exagitat in multis. Polit. in miscell. cap. 63. memoriola vacillasse Varronem, probat in versu Terentiano. scortatur, potat, olet vnguenta de meo, in quo verbum illud scortatur, dicit in nullis reperiri codicibus, sed obsonat vbique legi. Glareanus in 2. lib. annot. in Liuium bis lapsum eũ, aut ter demonstrat, quod prius Sabellicus ostẽderat, nempe, vbi ait. Ad duo bella exercitus scribitur, Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur ducendus, vbi probat contra rem se habere, & mox addit; q̃d præter memorię lapsum possit excusare, si Liuius citatus adsit? habebit vt opinor nihil. Glareanus vero excusans Liuium, inquit, verum in Liuio hoc mirum videri non debet, si sæpe in tãta rerum gestarum mole, iam senex historiam texens memoria lapsus fuerit, sed mox rursum lapsum idem ostendit cum pro Veientibus posuerit Aequis. sic interpres Rodulphi Agric. libro 1. cap. 21. sæpius lapsum Agricolam probat. Paulus Mannuccius in commẽ. 5. epist. lib. 4. Famil. errorem Pædiani arguit, qui dixerit Tulliam Cice. apud P. Lentulum virum ex partu decessisse, cum fuisset tunc nupta Dolabellæ, neque constet vsquã P. Lentulum fuisse inter Generos Ciceronis, sic etiam Galenum lapsum interdum animaduertimus, vt in hac ipsa peste Thucydidis, in cuius recitandis verbis, quædam paulo secus pronunciauit, vt videbimus, sed id vitium videtur fuisse potissimum Demetrij, vt paulo secus auctorum loca proferret, sed nihil tamen immutata sententia, sic in hoc ipso libro notat factum illius cõmentator P. Victorius, dũ verba Aristotelis de simplici periodo recitat, quod etiam Aristoteli frequenter contingere animaduertimus, qui, vt in nostris scholijs in tertium Rhet. Aristotelis, est annotatum, verba illa Platonis de canibus τοὺς λίθους δάκνει. paulo secus pronuntiat, quam fuerãt scripta à Platone, quod ẽt animaduertit P. Victorius, sic in exemplis ex Isocratis orationibus desumptis eodem libro 3.

Horatius

Plinius.

Varro.

Liuius.

Rodulphus Agricola.

Pædianus

Galenus.

Aristoteles.

bro 3. paulo secus quædam pronuntiat, ac sunt apud Isocratem. Antonius Posseuinus in apparatu sacro sub littera B. quem librum nunc habeo præ manibus, vt tamquam Doctor publicus ad id munus designatus, videam, ne in eo libro imprimendo aliquid extet, quod non sit fidei catholicę, Principum dignitati, aut bonis moribus consentaneum, in verbo Basilius notauit Basilium lapsum memoria, his verbis; putatur S. Basilius (quod humanum est) memoria lapsus, cum Leontij successorem Hermogenem sedisse ait, cum patribus in Nicæno Concilio; & pręterea reijcit etiam ad Baronij testimoniū, qui idem dicat libro tertio, sub anno 325.

Basilius.

ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον. Cæpit vero primum.] Ex hoc Thucydidis loco, & testimonio Antonius ab altomari in libro de feb. pest. cap. 5. colligit pestem hanc Athiensem ex contagio aeris ortam: ita enim inquit. Poterit etiam ipse aer per cōtagium primo infici, coinquinari, ac pestilens reddi, quemadmodum Thucydides, inquit, de ea pestilētia, quæ Athenienses inuasit, propterea quod ex Aethiopia per continuum quædam putredinis fluxere contagia, verum & experientia compertum est, non modo ventorum ui, aut alteratione pestilentię semina à remotissimis regionibus peruenire posse ad reliquas, uerum etiam ex peregrinis aduentantibus cum vestimentis, aut alijs quibusdam rebus pestilentē aerem inclusum afferentibus, quemadmodum etiam periculosa est conuersatio, cum pestilente morbo laborantibus, ne inde contagium contrahatur, vt inquit Galenus 1. de diff. feb. cap. 2. & Arist. probl. 4. sect. 7. sic quoque, & cum aeris tēperatura à naturali habitu ad caliditatem, atque humiditatem immodice fuerit cōuersa, vt in his statibus, quos Hipp. scripsit 2. & 3. de morbis vulg. pestilentes quidem oriri morbos est necessarium, & mox paucis interiectis. Nam quamuis in vna Mundi regione possit pestilentia oriri, potest tamen per continuum nonnullis cōmunicari, ueluti ex æthiopia Thucydides, ait, propterea quod per continuum quædā putredinis fluxere contagia, Athenienses etiam inuasit, potest itaque per contagium in diuersas regiones pestilentia disseminari, tum medijs uentis quibusdam, tum etiam peregrinis per diuersas regiones vagantibus, aut quapiam alia simili

Ex aeris contagio ortam pestē Athen. iudicat Altimarus.

militationẽ, & mox cap.6. Poteris & aliter etiam dicere, cũ eodem Galeno ibidem, quòd non ex immodica aeris ambiẽ tis caliditate præcedente fuerit talis pestilentia orta solum, sed per contagium, nam inquit Thucydides forte per continuum ex ethiopia quędam putredinis fluxere contagia his, quorũ corpora erant ad patiendũ parata, febrium causæ futura, in quo obiter notandum subesse, vel errorem librarij, qui pro Galeno Thucydidis nomen posuerit, uel auctoris μνημονικὸν ἁμάρτημα idest, drratum memorie, in quod magni sæpe uiri (vt supra declaratum) inciderunt. nam ea verba non sunt à Thucydide, sed à Galeno pronuntiata, sic in hoc ipso libro capitulo primo, tribuit Thucydidi quæ pronuntiantur à Galeno, & quæ sunt Thucydidis, Galeno. ex quo loco facile in eam uenio suspitionem, ut putẽ errorem esse librarij seu descriptoris non auctoris, nam ita inquit. Videtur siquidem non rectè, vt Galenus inquit citato loco communium morborum ortum in solum aerem conferre. Hipp. nam cum in fame quidam frumentum semiputre coacti essent manducare, in communem, communi de causa, morbum inciderunt, aliquando etiam cum vsus infecta aqua esset totus exercitus, similiter afflictos omnes milites fuisse, idque confirmabat Thucydidis auctoritate 2. historiarum volumine, quo loco scripsit quòd qui in Aeno, grassante fame, leguminibus vescerentur, cruribus debilitabantur, qui vero eruum essent, hos genuum dolor corripiebat: hęc postrema verba videntur afferri quasi 2. libro pronũciata à Thucydide, quod falsum est, nam sunt Galeni Thucydidis vero auctoritas est tantum de aquis infectis, quibus vsi athenienses in pestilentiam inciderunt, sed laborauit Altimarus hoc vitio, vt parum quædam animaduerteret, quare iure Mercurialis in sua praxi. capit. de Bulimo, vbi illius refutat sententiam, ita de illo pronuntiat, Altimarus, qui sæpe res exacte non examinauit, & Galeni interdum scripta oscitanter legit.

Antonij Altomarij vitiũ.

ἐξ αἰθιοπίας. Ex Aethiopia] quod ab Aethiopia pestis hæc inchoauerit, testantur etiam alij plerique auctores, Maximus Tyrius, or. 41. de Athenis verba faciens, qui inquit λοιμὸς ἐμπεσὼν ἐξ αἰθιοπίας ἀρξάμενος, καὶ καταβὰς διὰ τῆς βασιλέως γῆς, καὶ τελευτήσας ἐκεῖ, καὶ ἱδρυθεὶς αὐτόθι ἔφθειρε τὴν πόλιν. idest, pe

ſtis inuecta ex Aethiopia exoriens, & cum per Regis regionem deſcendiſſet, & ibi deſijſſet, ibidemque (athenis) conſediſſet, perdidit Ciuitatem, & decretum Athenienſium de coronando Hipp. ob depulſam peſtem inquit, λοιμοῦ ἰόντος ἀπὸ τῆς βαρβάρων ἐπὶ τὴν ἑλλάδα. ideſt, peſte à barbarorum regione in Græciam proficiſcente, & Theſſalus Hipp. filius in legatione ſua ad Athe. λοιμοῦ ῥέοντος διὰ τῆς βαρβάρου. i. fluente à barbarorum regionibus peſte: ſic T. Lucretius lib. 6 vbi pęnè ad verbum Thucydidiam hanc deſcribit peſtem, his verbis idem aſſerit.

Hæc ratio quondam Morborum, & mortifer æſtus
Finibus Cecropijs funeſtos reddidit agros,
Nam penitus veniens Aegypti è finibus ortus
Aera permenſus multum, camposq; natantes
Incubuit tandem populo Pandionis: omnes
Inde catervatim morbo, mortiq; dabantur.

Vbi videtur innuere ab aere, & ventis delatam Athenas ex Aethiopia, cum ante dixiſſet de cauſis peſtis verba faciens, inter quas ponit aerem alienum, & corruptum.

Nec refert vtrum nos in loca deueniamus.
Nobis aduerſa, & cœli mutemus amictum,
An cœlum nobis vltro natura cruentum
Deferat, aut aliquid, quo non conſueuimus vti,
Quod nos aduentu poſſit tentare recenti.

Galenus vero dicit in eandem ſententiam. τάχα δὲ, καὶ κατὰ τὸ συνεχὲς ἐξ αἰθιοπίας ἐῤῥύη σηπεδονώδη τινα μιάσματα τοῖς ἐπιτηδείως ἔχουσι σώματα βλαβῆναι πρὸς αὐτῶν ἄιτια πυρετοῦ γινησόμενα, ideſt, forte vero, & per continuū ex Aethiopia fluxere quædam putredinoſa contagia, his, quorum corpora ad ſuſcipiendum damnum parata, febrium cauſæ futura, à qua opinione verba etiam Maximi Tyrij non videntur abhorrere, quam rem Haly abbas etiam confirmat. 5. Theor. cap. 11. vbi dicit ex cadauerum vaporibus oriri peſtem, rem probans hoc exemplo, quemadmodum mortes, quæ Athenienſibus populis ex putridis contigerunt vaporibus, qui ad eos peruenerunt ex mortuis, qui in terra erant Aethiopiæ, cuius ſententię, videtur etiam fuiſſe Democritus, qui ex mūdis extra corruptis in noſtrum fluere ſeminaria peſtis, aliorumq; morborum exiſtimauit, vt in Sympoſ. 8. cap. 9. aſſerit

Plu-

Plutarchus, qui ita ſcribit, καὶ τοι τούσγε Δημοκριτείους ἴσμεν, καὶ λέγοντας, καὶ γράφοντας ὅτι, καὶ κόσμων ἐκτὸς φθαρέντων, καὶ σωμάτων ἀλλοφύλων ἐκ τῆς ἀποῤῥοίας ἐπιῤῥεόντων τῶν ἐνταῦθα πολλάκις ἀρχαὶ παρεμπίπτουσι λοιμῶν, καὶ παθῶν οὐ συνήθων. ideſt, Democriticos ſi quidem nouimus hoc dictitare ſolitos, & ſcribere, quòd mundis extra corruptis, & corpuſculis alienigenis ex defluxione hac perlatis, ſæpe principia ſimul intercidunt peſtium, & paſſionum inſolitarum. Ammianus Marcellinus lib. Hiſto. 19. citat locum hunc Thucydidis, & ait, vt Thucydides exponit, clades illa, quæ in Peloponneſiaci belli principijs Athenięſes acerbo genere morbi vexauit ab vſq; feruenti Aethiopiæ plaga paulatim proſerpens Atticam occupauit, & Petrus Iacobus Zouellus Medicus Carmagnolenſis, dicit in libello de peſte capit. 2. potuiſſe delata eſſe putrida inquinamenta peſtis ab Aethiopia in Atticam regionem per Nilum, quod videtur rationi conſentaneum. Quòd vero venti etiam deferre peſtilentiæ poſſint ſeminaria ex lõginquis regionibus, teſtatur Fracaſtorius de contagione lib. 1. cap. 13. vbi agit de ſignis peſtilentiæ, & ait. Tum vero tibi maxime cauendum erit, quum ventos quoſdam, fueris conſpicatus ex ea regione perferri, vbi peſtilentia graſſetur, & paulo ante capit. 6. agens de contagione ad diſtans dixerat. Quæ ad diſtans faciunt contagionem abſente etiam primo perdurant nihilominus, & in fomite, & in aere, quinimò de loco ad locum feruntur trans etiam maria: ſic Auicenna dicit cauſam aeris peſtilentis inducentis peſtẽ eſſe interdũ ventos: aer (inquit) non putreſit vllo modo propter ſuã ſimplicitatem, imò propter illud, quod admiſcetur ei de vaporibus malis, qui permiſcentur ei, & accidit toti qualitas mala, & quandoque eſt illud cauſa ventorum deferẽtium ad locum bonum fumos malos ex locis fætidis, &c. vbi Herculanus interpres ait. Ex quo textu accipe primo, quòd per flatum ipſorum uentorum deferentium malos vapores aliquis locus ſanus multum diſtans à loco infecto poteſt infici, & per hunc modum anno iſto 1456. infecta ſunt loca ſita in litore maris Adriatici per uentos deferentes vapores malos à litto re oppoſito, ſcilicet, Sclauoniæ diu vexatę à peſtilentia. Georgius Agricola in primo de peſte, idem confirmat his verbis. Venti vero ſpirantes interdum aerem quocumque modo

pestilentem factum, à regione, in qua primo natus fuit, in alias regiones perferunt, vt quōdam Auster ab Aegypto in Atticam primo regionem, deinde Subsolanus ab hac in Illyriam, tum rursus ab hac in Venetias, & Paulo ante dixerat, in Romanorum regiones aerē pestilentem ex Asia ventis perlatum fuisse, & Petrus Forestus obser. lib. 6. de feb. pestil. obser. 3. in schol. asserit morbum epidemium afflatu ex Germania, & Gallia Delphos, & in Belgicam deuenisse. sic Cardanus dicit pestem illam, quæ sæuijt sub Antonino Pio anno sal. 162. ex Babylonia in Italiam, & Romam fuisse delatam à ventis: ita enim inquit, adeo corrumpitur aer conclusus, ac immotus, vt cum M. Antonini Imperatoris milites Anidij Cassij in Seleucia Babyloniæ arculam in Apollinis templo inuentam, aperuissent, aurum sperantes inueni re, aer exiens adeo computruerat, vt totam regionem peste affecerit, inde ventis delatus in Græciam, atque inde etiam Romam pestilentiam eam excitauit, quæ humani totius generis partem fermè tertiam absumpsit, huius pestis meminit etiam Portus lib. 1. capit. 26. de ea dicens. Quæ à ventis in Italiam uecta, tertiam hominum partem enecauit. & Horatius Augenius vir doctissimus nostri tēporis, qui Theoricā Patauij summa cum laude profitetur in primo loco, & in suo de pestilentia libro, & in consult. med. libro 4. subscribit huic opinioni dicens: semina pestilentiæ ex diuersis regionibus exportari posse, citra putredinem aeris quoque: facit enim duplicem inquinationem aeris, vnam cum putrescit tota eius substantia, aliam cum citra putrefactionem, simplicē quandam inquinationis labem cōtrahit à seminarijs pestilentiæ, quæ aut à cœlo, aut à rebus terrenis in ambientem recipiuntur. D. etiam Augustinus in libro de Ciuitate Dei ostendit mala seminaria contagionis ex ventis posse importari, eodem teste: demōstrauit id Hippocratis prudentia, qui teste Sorano in eius vita, & Thessalo in legatione ad Atheniēses, cū ad eum Illyriorum, & Pæonū Regum nomine legati accessissent, precibus cum illo agentes, vt in eas secum veniens regiones, pestem propulsaret, cognita ab illis natura ventorum, qui perflabant regiones, ἀπράκτους ἀπέπεμπεν, eos re infecta dimisit, arbitratus, scilicet, non posse afferri medicinam, quòd à ventis pestis illa continenter importa-

retur;

retur; oſtendit etiam Empedocles, qui teſte Plutarcho in libello aduerſus Colotem, patriam ſuam ſterilitate, & peſtilẽtia liberauit, obſtructis muro montis faucibus, per quas Auſter in Campos incidebat. quæ ſic Græce apud illum. τήν τε χώραν ἀπήλλαξεν ἀκαρπίας, καὶ λοιμοῦ, φάραγγας ὄρους ἀποτειχίσας, δι᾽ ὧν ὁ νότος εἰς τὸ πεδίον ὑπερέβαλλεν. & M. Varro, ita inquit in libro de re ruſtica cap. 4. Hic Varro noſter cum Corcyræ eſſet exercitus, ac claſſis, & omnes domus repletæ eſſent ægrotis, ac funeribus, immiſſo feneſtris nouis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuaque permutata, cæteraq; eius generis diligentia ſuos comites, ac familiam incolumes reduxit: quare Hippo. præcepit occludi oportere portas, feneſtrasq; ac meatus, omnes verſus eam regionis partem uergẽtes, vnde flatus peſtilentes ſpirare viderentur, immiſſo feneſtris nouis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuaque permutata, incolumes fieri, quod de peſtilentia recitat Beroaldus, & libro de peſte. capit. 6. annotat ẽt Alexander Benedictus, qui etiam ibi in hanc ſententiam dicit, ſuſpectos à propinquo, & à uento caue, alioquin periculoſum eſt: eam enim veneni uim uento in corpora deferri haud dubium eſt, & Marſilius Ficinus, qui c. 25. loquẽs de cauẽdo à peſte correptis ait, caue ne uentorum flatus ab eo verſus te ſpiret. Paulus Oroſius libro 3. contra gentes, auctor eſt anno ab Vrbe condita 384. L. Genutio, & Q. Seruilio Coſs. à ſaltibus calabris ortam auram, quæ uniuerſa Romæ corrumperet, & propterea ludos Scenicos ad placandos Deos exhibuiſſe. Homerus quoque videtur ſignificaſſe in primo Iliadis, uentos poſſe non ſolũ inferre, ſed etiam auferre peſtem, dum ait, placatum reſtitutione Chryſeidis, ſacrificijs, & cantibus Apollinem, græcis reuertentibus ad exercitum uentum immiſiſſe humidum, ad peſtem, ſcilicet depellendam,

> Τοῖσιν δὲ ἴκμενον οὖρον ἵει ἑκάεργος ἀπόλλων. id eſt,
> *Hiſce dedit phœbus humentis flamina venti.*

Vbi Euſtathius interpretans uerſum ait. λελύσθαι τε ντὸ λοιμὸν ὁ ποιητὴς ἐμφαίνει. λοιμοῦ γὰρ, στυγνότητα διασκεδάννυσιν ἄνεμος, καὶ φύσιν δὲ ἀνέμου διδάσκει, ὃς ἐκ ἰκμάδος ὑδάτων ἀτμιζομένης ὑπὸ ἡλίου γίνεται, ideſt, ſolutam ſimul peſtẽ poeta oſtendit, peſtis enim triſtitiam diſſipat uentus, & naturam uenti docet, qui ex humore aquarum exhalato ſolis vi efficitur:

ani-

animaduertendum uero, quòd pro ratione climatũ, etiã uenti ſunt peſtiferi, aut ſalubres: nã Auſtri, qui Italiæ, & Septentrioni ſunt lætales in peſtilẽtia, contra ſe habent in Africa, ut annotauit Hollerius in libello de peſte: nam illi ſalutares, idem præſtantes, quod Eteſiæ nobis, qui uim peſtiferi cœli corrigere etiam dicuntur.

ἐξ Αἰθιοπίας, Ex Aethiopia.] Ab hac regione inchoaſse multas peſtes ſæuiſſimas colligitur ex hiſtorijs. Euagrius Scholaſticus lib. 4. cap. 29. ubi deſcribit peſtem illam acerbiſſimã ſui temporis, quam in multis ſimillimam fuiſse dicit Thucydidiæ, teſtatur eam ex Aethiopia inchoaſse, καὶ ἤρχθη μὲν ἐξ Αἰθιοπίας, ideſt, Et inchoauit ab Aethiopia, quod Latinus interpres uertens amplificauit his uerbis: Initiũ cœpit in Aethiopia, ſicut & ille, qui à Thucydide commemoratur. Inſignis illa peſtilentia, quæ ſub Gallo, & Voluſiano fuit, de qua Oroſius lib. 7. cap. 21. meminit, cœpit etiam ab Aethiopia: de ea enim ita teſtatur Baronius, Cùm Ethnici quoque Scriptores, & alij ęquè conſentiant luem immenſam ſub Gallo, & Voluſiano orbem vexaſse, quam non ante perſecutionem in Chriſtianos ab illis inſtauratam, exortam fuiſse, quod nulla antehac eius mentio habeatur, exiſtimamus. Ab Aethiopia eam originem duxiſse, in uniuerſumq; Orbem progreſsam, uix intra decennium quieuiſse tradunt. Inguinaria illa dicta peſtis, qua nulla acerbior narratur extitiſse, ab Aethiopia quoque orta eſse, & inchoaſse dicitur, & aliæ cõplures, quæ omnes ab hac Thucydidia non multum diſcrepaſse, tum ſæuiendi modo, tum ſymptomatis cognoſcũtur.

Ab Æthiopia multę peſtes diræ inchoarunt.

Τῆς ὑπὲρ Αἰγύπτου, Quæ ſupra Aegyptum.] Duplicem Aethiopiam facit etiam Plinius, & recentiores Geographici ſuperiorem, & inferiorem, vt Antonius Maginus vir doctiſſimus, & mihi amiciſſimus, ſuis in Ptolomæum Comm. à quibus petenda eſt huius regionis qualitas: qui etiam facit mentionem Aethiopiæ ſub Aegypto: quare duplex conſtitui poteſt, altera ſupra Aegyptũ, altera infra Aegyptũ, vt ex hoc ipſo loco colligi poteſt, quas alij vocant Orientalem, & Occidentalem, vt Homerus quoque in 1. Odyſſ. qui ita ait:

Æthiopia duplex.

Αἰθίοπας τοὶ διχθὰ δεδαίαται ἔσχατοι ἀνδρῶν,
Οἱ μὲν δυσομένου ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος. ideſt,
Aethiopas duplici diuiſos limite mundi
Solis ad occaſum verſos, & Solis ad ortum.

Vbi

Vbi Eustathius in Comment. plures affert de Aethiopũ hac diuisione sententias, sed duas potissimum, aliam eorum, qui dicebant esse τοὺς παρ' ὅλην τὴν μεσημβρινὴν ὠκεανίτην γῆν διατείνοντας, idest, gentem, quæ per totam meridionalem Oceano contiguam terram extenditur, qui diuisi Arabico, vel Rubro mari: hinc ἀνατολικοὶ, idest, Orientales, inde dicerentur δυτικοὶ, idest, Occidentales; aliam eorum, qui contra constituebant ἐπὶ τὰ πρὸς τῷ Αἰγύπτῳ τῆς λιβύης ἔσχατα βόῤῥα, idest, Ad partes extremas Libyæ Boreales, Aegypto contiguas, Quorum meminisse etiam dicit Herodotum, qui eos vocat προσούρους Αἰγύπτου, idest, conterminos Aegypto: & hos esse vult Homericos Aethiopas: diuidi porrò Nilo eorum regionem intersecante, & alios ad Occidentem definiri, alios ad Orientem. Vbi etiam meminit alterius, qui distinguebat Aethiopas in εὐθύτριχας, idest, rectipilos, & οὐλότριχας, seu habentes οὐλότατον τρίχωμα, idest, crispissimum capillum, illosq; esse τοὺς ὑπὲρ Αἰγύπτου, καὶ ἄραβας, idest, supra Aegyptũ, & Arabas. Et Aristarchum quoque dicit venire in hanc sententiam, vt de hac Aethiopia loquatur Homerus, finitima Aegypto, Nilo distincta in Orientalem, & Occidentalem. Strabo etiam lib. 1. Geographiæ, vbi multa disputat de hac Homerica diuisione, & Poetam à calumnijs vendicat quorundam, probat hanc ipsam Aristarchi auctoritate diuisionem Aethiopię Aegypto vicinæ, apud quem multa legi pos sunt in hanc sententiam. Idem Homerus etiam 1. Iliad. videtur duplicem fecisse, vnam ad Oceanum, ad quam profectum dicit Iouem.

> Ζεὺς γὰρ ἐπ' ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας αἰθιοπῆας
> χθιζὸς ἔβη. ——— idest,
> *Iuppiter Oceanum est hesterna luce profectus*
> *Magnanimos super Aethiopas.* ———

Vbi Eustathius rem deducit ad allegoriam, vt dicat Iouem significare Solem, Oceanum, & Aethiopas Meridionale clima, & τὰ νότια τῆς οἰκουμένης, australem partem Orbis, ad quam abit Sol hyberno tempore, cùm pestis post hyemem esset futura, ex austrina scilicet constitutione calida, & humida. Quam rem si quis velit fabulose ad Græcorũ Atheniensium pestem detorquere, cùm ab Aethiopibus Athenas importata sit, tanto ante fuisse ab Homero Vate prædictam di-

Pestis Atheniensis dici potest p̃dicta ab Homero.

ci possit: vel melius dicendum vtrumque Poetam, & Historicum voluisse significare, pestis eam esse naturam, vt à Meridianis partibus semper tendat ad Occidentem, vt testatur Plinius Hist. lib. 7. cap. 50. qui ab his fortasse Homeri, & Thucydidis locis admonitus ita vniuersim pronunciauit. Qua in re obseruatum in Meridianis partibus ad occasum Solis pestilentiã semper ire. Quod in multis pestilentijs animaduerti potest: nam illa memorabilis à Boccacio, Villano, & Guido descripta semper versus Occidẽtem perrexit, de qua ita Matthæus Villanus: *E venendo di tempo in tempo verso Ponente comprese la Sardigna, e la Corsica, e l'altre Isole di questo mare, & dall'altra parte, che detta è Arabia per montagne appartenenti di verso Ponente, stendendosi à mezzo giorno con più aspro assalimento, che sotto le parti Settentrionali, &c.* Guido autem de Cauliaco ait: *Comminciando in Oriente, e così sagittando il Mondo trappassò per vniuerso Occidente.* Cuius rei causam refert Mercurialis cap. 20. in Austros, qui pestes aduehãt: & ideo iubet intra vrbes salutares tantũ ventos admitti, videlicet Aquilones.

Pestis natura, vt à Meridianis partibus tẽdat ad Occidentem.

Quomodo pestis gigni potuerit in Aethiopia

Quod verò attinet ad Aethiopiam Ioannes Baptista Susius lib. suo de Peste Mantuana cap. 21. quærit, & dubitat, quõ in Aethiopia, quæ regio est calidissima, & sicca maxime, quare in eam ab antiquis mittebãtur empyici, & phthisici ægroti sanandi aeris beneficio, potuerit gigni pestilentia, cũ abesset humiditas putrefactionis mater, & materia, vnde pestis orit: & respõdet, ꝙ in ea regione tempore nostrę æstatis, quo Sol ad nos accedẽs ab illis recedit, & fit eorũ hyems, pluuiæ fiunt maximæ, & diutissime perdurant, testibus Aristotele, Alexandro Aphrodiensi, & Diodoro Siculo, ac alijs; Præterea Nilum stagnare, & ideo ex superuacaneis etiam vaporibus ex Nilo exhalantibus potuisse infici aerem, & gigni pestem, vel etiã, dicit, fieri potuisse, vt ex Africa, vbi ingens venenatorum serpentum copia, & sæpe ex mortuorũ cadaueribus corruptis aer inficitur, esset delata. Et hæc non aliena etiam ratio; sed ea fortasse melior, quam supra significauit Haly Abbas dicens, ortam in Aethiopia, ex cadauerũ copia, Athenisq; delatam. Neque verò à ratione aliena, & inconsentanea uideri debet ista quæstio: nam scribit Acacius ex Iulij Cęsaris Scaligeri testimonio, exerc. 32. de subtil. oram illam Occidentalem Aethiopiæ, quæ Nigir accolit flu-

uium

uium, cùm calidissima sit, numquã pestem sensisse: quod & in India apud Calecutũ urbem, & totã regionem accidere, testatur Cardanus lib. 10. de subtil. & Plinius etiam lib. 2. c. 98. idem euenisse Locris, & Crotone asserit, ubi nunquam peste laboratum, ut ante etiam dictum à nobis est.

ἐς ἀιγυπῖον, In Aegyptum.] Obnoxiam pestilẽtijs Aegyptũ fuisse testantur Historiæ propter Nilum. Plinius lib. 31. cap. 4. ita ait: Aegyptum ter grauis pestilentia inuasit, cum Nili rigua pluuiæ amara fecissent. Meminit Georgius Agr. 1. de Peste cuiusdam pestilentię ob stagnantem Nilum inuectæ. Iachen Aegyptius amuletis, & carminibus mederi solitus ab Aegyptijs pestilentiam depulit, & sub Caniculæ ortũ æstiuum ardores mitigauit: quo beneficio affecti Aegyptij insigni sepulturæ honore mortuum cohonestarunt, ut Suidas in Historia illius recitat, de qua mox. Recentiores quidã Historici scribunt quotannis in Aegypto suboriri pestem, durare usque ad ortum Canis, & tunc sponte cessare, & uestes etiam seminarijs contagionis sponte expurgari, licet etiã contra nõ desint testimonia apud Medicos salubritatis eius regionis, in quam mitti olim cõsueuerant sanguinem reuomentes, phthisici, & huiusmodi non modo propter nauigationẽ, sed etiã propter cæli constitutionem, ut est apud Galenum 10. Simpl. de terra Lemnia, Celsum, Plinium, & alios, ut etiam testatur Mercurialis in sua praxi, quæ licet pugnantia uideantur, non tamen sibi aduersantur: nam suapte natura cælum est clemens, ac salubre: ex accidenti uerò interdum insalubre propter Nilum stagnantem, aut pluuiarum copiam.

Aegyptus cur pestilentię obnoxia.

καὶ Λιβύην, Et Libyam.] Libya multis semper malis fuit obnoxia, unde locum dedit adagio, ἀεὶ Λιβύη τι κακὸν φέρει. Semper Libya aliquod malum affert: sed potissimum pestilentijs, ob uenenatorum animantium prouentum, quorum proiecta cadauera aerem frequenter inficiunt, & pestes gignunt.

Βασιλέως γῆν, Regis regionẽ.] Sic Maximus Tyrius supra καὶ καταβὰς, διὰ τῆς Βασιλέως γῆς: Hoc tempore fortasse à Rege Artaxerxe inuitatus Hipp. ad depellendã pestem recusauit, cuius rei extant testimonia, epistola Artaxerxis ad Pœtum petenti, ut aliqua ratione depellat pestẽ, τὸν θῆρα λοιμαινόμενον

Hippocrates ab Artaxerxe rege Persarum accersitus ad fugandā pestem.

τὰ ποίμνια, idest, feram depascentem, & deuastantem ouilia. Responsum Poeti, in quo, collaudato magnifice Hippocrate, solum eum posse sanare ostendit pestem, & ideo accersendum, altera Artaxerxis epistola ad Hystanem Præfectum Hellesponti, qua iubet ad se mitti Hippocratē auri quauis, & diuitiarum conditione, necnon oblatione dignitatū Persicarū, & eiusdē Præfecti literæ ad Hippocratem inuitantes cum his præmijs ad Regem, & ipsius Hippocratis responsum dicentis sibi nihil deesse rerum ad uictum necessariarū, neque sibi licere Persarum uti diuitijs, & Barbaros Græcis inimicos sanare, cum Præfecti literis mox transmissum ad Artaxerxem, qui iratus misit ad Coos, legatos, qui peterent Hippocratem, ni facerent interminatus excidiū, quibus respondere Coi, se nihil indignum facturos, nec missuros Hippocratē. Preclarissimum uerò est testimonium Atheniensis populi Decretum, δόγμα: quod decernit mysterijs magnis publicè eum initiandum, corona ornandum aurea mille aureorum quinquatrijs solemni pompa proclamata, & uictū in Prytaneo illi præbendū. Duabusq; id potissimum de causis; primum, quòd pestem à Barbaris in Græciam profectā depulisset, dimissis per loca Græciæ discipulis, qui docerent, quibus esset medicamentis utendum, ad præcautionē, præclara etiam de hoc scripta edidisset, postremo, quòd τοῦ περσῶν βασιλέως μεταπεμπομένου αὐτὸν ἐπὶ τιμαῖς ταῖς κατ᾽ αὐτὸν ἴσαις, καὶ δώροις ἐφ᾽ οἷς ἂν αὐτὸς ἱπποκράτης αἱρῆται, ὑπερεῖδε τὰς ὑποσχέσεις τοῦ βαρβάρου, ὅτι πολέμιος, καὶ κοινὸς ἐχθρὸς ὑπῆρχε τοῖς ἕλλησι, idest, Persarum Rege ipsum accersente, propositis honoribus suis optimatibus æqualibus, & muneribus, quæcumque ipse Hippocrates optaret, aspernatus est Barbari promissa; quia hostis, & communis inimicus esset Grecis, Quod idem testatur Soranus in eius vita, vbi ait: τοσοῦτον δὲ φιλέλλην ὑπῆρξεν, ὥστε τῆς δόξης αὐτοῦ μέχρι Περσῶν διαπτύσου γενομένης, καὶ διὰ Ἰστάνιδος τῶν ἑλλησποντίων ὑπάρχου ἐπὶ μεγάλαις δωρεαῖς δεομένου πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν, διὰ τὸ σεμνὸν, καὶ ἀφυλάργυρον, καὶ φιλοίκειον ἀρνήσασθαι, idest, Adeo verò fuit Græcorū amator, vt cùm eius famæ celebritas ad Persas vsque esset diuulgata, & propterea Artaxerses per Istanidem Hellespontiorum Præfectum magnis muneribus propositis rogaret, vt ad se proficisceretur, propter dignitatē, & pecuniæ contemptum,

Decretū Atheniensium đ coronando Hipp. ob depulsam pestem.

ptum,

ptum, & Patriæ domus amorē denegauit. Quod etiā fecisse narrat de alijs Barbarorū Regibus, vt Illyricorū & Pæonū, apud quos cum pestis sæuiret, & illi per nuncios cū illo agerent, vt ad eam depellendā accederet, cognita à nuncijs ventorū natura, qui flarent, ἀπράκτους ἀπέπεμψεν, ideſt, re infecta dimiſit. Quoniam verò nullam facit Thucydides Hippocratis mentionem, quòd hanc pestem depulerit, & Barbaris suæ artis auxilium denegarit, ne quis fortasse aliam putet fuisse, non hanc pestem, quam depulit Hippocrates, Galeni locus adducetur, qui luce meridiana clarius probat hanc esse pestem ab Hippocrate curatā Athenis: nulla enim alia commemoratur pestis, quam hęc, ex Aethiopia fluxisse: quare huius pestis illud est testimonium locupletissimum. Galenus ergo in lib. de Ther. ad Pisonem ait: Διόπερ ἐπαινῶ, καὶ τὸν θαυμασιώτατον Ἱπποκράτην, ὅτι τὸν λοιμὸν ἐκεῖνον τὸν ἐκ τῆς Αἰθιοπίας εἰς τοὺς ἕλληνας φθάσαντα, οὐκ ἄλλως ἐθεράπευσεν, ἀλλ᾽ ἢ τρέψας τὸν ἀέρα, καὶ ἀλλοιώσας, ἵνα μηκέτι τοιοῦτος ὢν ἀναπνέηται. κελεύσας οὖν ἀνὰ τὴν πόλιν ὅλην ἐξάπτεσθαι τὸ πῦρ οὐχ ἁπλὴν τῆς ἀνάψεως τὴν ὕλην ἔχον, ἀλλὰ στεφάνων τε, καὶ τῶν ἀνθῶν τὰ εὐωδέστατα, τοιαῦτα συνεβούλευσεν εἶναι τοῦ πυρὸς τὴν τροφὴν, καὶ ἐπιστάζειν αὐτῷ τῶν μύρων τὰ λιπαρώτατα, καὶ ἥδειαν τὴν ὀδμὴν ἔχοντα, ἵνα καθαρὸν γενόμενον, οἱ ἄνθρωποι ἀναπνεύσωσιν εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀέρα, ideſt, Quapropter laudo vehementer admiratione dignissimum Hippocratem, quòd pestem illam, quæ ex Aethiopia Græcos repente inuasit non alia ratione curauit, quam aerem immutans, & alterans, vt non amplius talis (qualis tunc erat, infectus scilicet) respiraretur. Iussit igitur per totam ciuitatē accendi ignem, qui non simplicē incendij materiam haberet, sed coronas, & flores omnium flagrantissimas odore. Hæc esse consuluit ignis alimentum, & illi præterea affundi vnguenta pinguissima, vt ita purum iam effectum homines aerem respirantes, à peste vindicarentur. Soranus quoque in eius vita dicit multas ab ipso ciuitates fuisse à pestilētijs liberatas: & ideo magnis muneribus, & honoribus ditatū, non solū apud Coos, sed etiā apud Athenienses, & Argiuos. Ante verò testatur quandā ab ipso præuisam Athenis futurā pestem, quā istam esse cōijcimus; ait enim: Συλλογισάμενος δὲ τὴν νόσον ἐπὶ τὴν ἀττικὴν ἥξειν, προφ- πῶν τὸ γενησόμενον, καὶ τῶν πόλεων, καὶ τῶν μαθητῶν ἐπεμελήθη, ideſt,

Pestis ab Hippocrate depulsa, est Thucydidia.

idest, Cùm verò ratiocinando præuidisset pestilentiã in Atticam regionem venturam, prædicens id futurum, & vrbiũ, & discipulorum curam gessit; quibus verò conie&turis id præuidisset, facile conijci potest, nempe & ex constitutione præcedenti, & ex ventis, qui flando essent delaturi ex Aethiopia, vbi sæuiebat. Hoc verò remedium ad aerem expurgandum ab Aegyptijs didicisse potuit Hippocrates, quos narrat Plutarchus in Iside, & Osiride noctu solitos consurgere, & inquinatum aerem suffitibus, & odoratis incendijs purgare. & Suidas in Historia de Iachene, qui fuit Aegyptius medicus præstantissimus, publico sepulturæ honore insignitus testatur solitos Aegyptios Sacerdotes ex huius sepulchro ignem afferentes pyras per vrbem incendere, & pestem depellere; quia fortasse ipse quoque vsus esset hoc remedio: sed audite totam Suidæ historiã, ita de illo breui enarrantis.

Ab Aegyptijs didicit Hippocrates remediũ pestis ex igne.

Οὗτος ἐγένετο Αἰγύπτιος ἀνὴρ θεοφιλὴς, καὶ εἰς πολλὰ λυσιτελὴς, ἦν δὲ ἐπὶ Σενύου βασιλέως Αἰγυπτίων, περιάπτων, καὶ ἐπαοιδῶν ἀντίπαλα. καὶ ἐν ταῖς ὀδύναις, καὶ νόσοις σοφιςὴς ἄκρος. ὃς λοιμῶν ἐπιδημίας ἔσβεσεν, καὶ τὴν ἀμφὶ τὸν κῦνα τὸν σείριον πρωτίςην ἐπιτολὴν, καὶ ὁρμὴν τὴν ἔμπυρον ἡμέρωσε τοῦ ἀςέρος, διὸ καὶ πολυτελῶς ἐτάφη, καὶ εἴποτε δημοσίᾳ νόσος ἐπεπόλασεν, ἐπὶ τὸν σηκὸν τοῦ δὲ φοιτῶντες οἱ ἱερογραμματεῖς, καὶ τὰς δεούσας ἱερουργίας ἐπιτελοῦντες ἐκ τοῦ βωμοῦ πῦρ ἐνάυοντες, καὶ ἐξάπτοντες πυρὰς κατὰ πόλιν, καὶ τοῦ δυσώδους ἀέρος τὴν φθοροποιὸν ἐκείνην νόσον μαραίνοντες, καὶ κρατύνοντες ταῦτο δὴ τὸ καινότατον, τὴν νόσον ἔσβεσον τῷ πυρὶ, idest, Hic fuit Aegyptius vir religiosus, & ad multa fructuosus, floruit sub Senye Rege Aegyptiorum appendens, & incantans remedia, & in doloribus, ac morbis profligandis Sophista summus, qui pestilentiarum epidemias extinxit, & primum circa Canem Sirium, exortum, & impetum igneum astri placauit: quare honorifice sepultus est, & si quando publice morbus grassatus est, ad monumentum huius confugientes Sacerdotes, & debita sacra peragentes, ex altari ignem accendentes, & incendentes pyras per ciuitatem, & fœtentis aeris pernitiosum illum morbum conficientes, ac peruincentes hoc nouissimũ, morbũ extinxerũt igne. Idem hoc ab Acrone ante Hippocratem factitatum narrat, memorato loco, Plutarchus, qui fuit Agrigentinus Empiricæ sectæ auctor, teste Plinio, & Galeno in Isag. ἄκρωνα γοῦν τὸν ἰατρὸν ἐν ἀθήναις ὑπὸ

Iachen Aegyptius.

Acron vsus Hipp. remedio.

ὑπὸ τὸν μέγαν λοιμὸν εὐδοκιμῆσαι λέγουσι πῦρ κελεύοντα παρακαίειν τοῖς νοσοῦσιν. ὤνησε γὰρ οὐκ ὀλίγους, ideſt, Acronem igitur igitur Medicũ Athenis in magna peſte præclari medici nomen adeptum perhibẽt, quòd iuberet ignem accendi ægrotis: iuuit enim hac ratione non paucos: qua verò ratione, & Hippocrates, & Acron id fecerint, oſtendit Aetius tetrab. 2. lib. 1. cap 94. nempe vt aerem humidum, & frigidum factũ, ad contrarias qualitates tranſmutarent, nempe calidum, & ſiccum; quod etiam oſtendit Paulus Aegineta lib. 2. cap. 35. de ſolo tamen Acrone facta mentione. Alexander Benedictus lib. de Peſte, c. 6. dicit peſtes has ab Hippocrate ignibus depulſas, fuiſſe ex Solis, Lunæq; defectu ortas. Ita enim ait: Diuinus Hippocrates plures ciuitates liberas fecit, quæ peſtilentia, ex Solis, Lunæq; defectu laborabãt, crebris ignibus per vicos, ac circa vrbem diſpoſitis. In quo fateor me ignorare, quid ſibi velit, niſi intelligat, vt Aetius aerem frigidum ex defectu Solis non calefacientis, vt deberet. Sic Diomedes in Tract de Peſte, c. 25. narrat ſimili ratione in Belgica Prouincia, ſonitu intenſo Bombardarum multarum, & igne ab earum puluere excitato peſtem fuiſſe extinctam, cùm interim plebeij excitarent alios ignes, in pellibus, & cornibus, à quibus aerem expurgatum fuiſſe referunt, vnde ortum adagium hic cornua adurunt, quo dicto contagioſum aerem adeſſe ſignificant, qui egeat dicto auxilio.

Rũ Hippocratici remedij ex Aetio.

γῆν τὴν πολλὴν, Tellurem multam.] Scholiaſtes Græcus interpretatur τὴν περσίδα, ideſt, Perſidem: quaſi ea ſit terra multa, ſed niſi per Perſidem, Ditio, & regnũ Perſarum, ſubintellecto verbo βασιλέως, intelligatur, quo pacto frequenter vſurpatur, multis ſubintellectis verbis, vt cum ponitur pro muliere Perſica, & pro Chlœna Perſica, & ſimilibus, vt etiã περσισὶ vſurpatur pro more Regum Perſarum non video, quomodo poſſit eſſe conſentaneum, vt in Perſicam regionem, quæ eſt ad Orientem, peſtis fuerit delata, cum nullam faciant Scriptores mentionem: nam cùm Aegyptus, & Libya eſſent ſub ditione Perſarum Regis Artaxerxis, qui ſeptimo anno belli Peloponneſiaci obijt, cùm regnaſſet annos quadragintaquatuor, voluit ſignificare Thucydides, uſque in Atticam per fines Regiæ ditionis perueniſſe, quæ erat ipſis Athenienſibus cõtermina, & finitima: quare recte Lambinus

Perſis regnum Regis Perſarũ ſignificat.

binus uertens uerba illa Tyrij, quę supra memorata sunt διὰ βασιλέως γῆς, dixit per fines Regis Persarum: recta enim ab Aegypto delatam testatur Lucretius, qui ait:

Nam penitus ueniens Aegypti è finibus ortus,
Aera permensus multum, camposq; natantes,
Incubuit tandem populo Pandionis. ———

Et sic nulla erit neque in re, neque in uerbis pugna, & contradictio, aut ab alijs dissentiet Thucydides, & ita intelligendus erit fuisse progressus pestis, ut orta ab Aethiopia in Aegyptum descenderit, & Libyam, mox in Persidem, idest, reliquam ditionem, siue regnum Persarum Regis Artaxerxis, siue sint regiones habitatę, siue inculta, & uasta, siue maria, & lacus, ut innuit Lucretius, & exponit Lambinus: Atque ita fuerit (ut supra dictum ex Plinio eius esse naturæ) pestis iter recta à meridianis partibus ad occidentem, non deflexum in Orientem.

Pestis inuadit repente.

ἐξαπιναίως ἐνέπεσε, Repente incidit.] Incubuit, reddidit Lucretius, sed Galenus adhibito illo uerbo φθάσαντα, repentinã hanc morbi impressionem significauit, qua imparatos, & nihil tale suspicantes facile opprimit; quare semper ferè solent & Principes, & Medici hæsitare in his repentinis inuasionibus, ut dictum supra. Et Eustathius in Homerum dicit fuisse futurum contra probabile, si induxisset Achillem primo, aut altero, aut tertio die consultantẽ de peste: ita enim inquit, εἰ μὲν γὰρ περὶ πρώτην εὐθὺς ἡμέραν, ἢ δευτέραν, ἢ τρίτην τὸ τῆς νόσου ἐζητεῖτο αἴτιον, ἀπίθανος, καὶ οὐκ εὔπλαστος ὁ λόγος ἦν, &c. Si enim circa primam statim diem, aut alteram, siue tertiã morbi quæsijsset causam, non persuadibilis, neque ad ueritatẽ bene fictus sermo extitisset. Agathias Scholasticus lib. 2. Thucydidem imitatus eisdem ferè uerbis utitur, Νόσος τις λοιμώδης ἔφθειρε τὰ πλήθη ἐξαπιναίως ἐπιπεσοῦσα, idest, morbus quidam pestilens populos interemit, cùm repente incidisset.

Ἐνέπεσε, Incidit.] Est elegans metaphora accepta à murorum ruinis, quæ sæpenumero omnia alia cogitantes extemplo opprimunt: illa enim propriè dicuntur ἐμπίπτειν, idest, incidere, hoc est supra cadere. Sic infra utitur αὖθις ἐπιπέσοι, idest, rursus incidat. Diodorus Siculus lib. 14. Bibliothecę in hist. de Peste Carthaginiensium, ἐνέπεσεν εἰς τὸ στράτευμα

πευμα ὁ νόσος, ideſt, incidit in exercitum morbus. Hoc eodem vocabulo vtitur Agathias lib. 5. hiſtor. de peſte, ἡ λοιμώδης νόσος αὖθις τῇ πόλει ἐνέπεσε, ideſt, peſtilens morbus, denuo vrbi incubuit. Et Theſſalus Hippocratis filius in oratione, quā habuit Legatus apud Athenienſes vſus hoc verbo, de peſte Amphictyonum, καὶ λοιμοῦ εἰς τὸ στρατόπεδον ἐμπεσόντος, ideſt, Et cum peſtis in exercitum incidiſſet. Et Plutarchus in Pericle, ἡ λοιμώδης ἐνέπεσε φθορά, i. Peſtilens incidit lues. Halycarnaſſæus lib. 9. in deſcriptione eius peſtis ter vſus hoc vocabulo, ἐπέσχε δὲ αὐτοῦ τὰ βουλεύματα ὄντα τυραννικὰ ἑτέρα συμπεσοῦσα θεήλατος συμφορά, ideſt, Compeſcuit illius conſilia tyrannica, alia, quæ incidit à Deo miſſa calamitas: & mox, ἀλλὰ γυναιξί τε ἐνέπιπτε, καὶ ἀνδράσι, ideſt, Mulieribus incidit, & viris, paulò poſt, ποταμοῦ δίκην, ἢ πυρὸς ἀθρόα τοῖς ἀνθρώποις ἐμπεσοῦσα, i. quæ Fluminis inſtar, aut ignis repente in homines inciderat: & mox de alia peſte, διελθοῦσα διὰ πάσης τῆς χώρας εἰς τὴν πόλιν ἐνέπεσε, ideſt, Cum omnem regionem peruaſiſſet, in vrbem incidit. Sic Euagrius Scholaſticus lib. 4. cap. 29. vtitur etiam hoc vocabulo, μάλιστα δὲ πανολεθρία σχεδὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐπέπιπτεν, ideſt, Præcipuè verò pernitioſiſſima, & ferè omnes occidens hominibus incidit. Sic Latini, Liuius lib. 27. eo anno peſtilentia grauis incidit in vrbem, agroſq; &c.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Καὶ τὸ πρῶτον ἐν τῷ Πειραιεῖ ἥψατο τῶν ἀνθρώπων, ὥστε καὶ ἐλέχθη ὑπ᾽ αὐτῶν ὡς οἱ Πελοποννήσιοι φάρμακα ἐσβεβλήκοιεν ἐς τὰ φρέατα. κρῆναι γὰρ οὔπω ἦσαν αὐτόθι. ὕστερον δὲ καὶ ἐς τὴν ἄνω πόλιν ἀφίκετο, καὶ ἔθνησκον πολλῷ μᾶλλον ἤδη.

THVCYDIDES.

ET primum in Piræo affecit homines contagione, quare iactatũ quoque ab illis est, quòd etiã Peloponnenses venena coniecissent in puteos: fontes enim nondum ibi erant extructi; mox verò & in superiorẽ vrbem peruenit, & moriebantur iam multo magis, ac frequentius.

FABII

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

TRIPLEX pestilentiæ Athenienſis princi pium nobis propoſuit Thucydides, primum temporis, quod fuit anno ſecundo belli Peloponneſiaci, ineunte æſtate, ideſt, principio Veris, cùm primum hoſtes Peloponneſij in Atticam irruperunt, de quo primo contextu egit: alterum loci, vnde manauit, nempe Aethiopiæ, vbi primum cœpiſſe dicit, ex aliorũ ſcilicet ſententia, nempe Philoſophorum, & Medicorum, de quo ſuperiori contextu: tertium eſt contagionis, qua locus primum affici cœpit, ad quem peruenit, nempe Piræus Portus, vbi primum ἥψατο τῶν ἀνθρώπων, ideſt, cõtagione affecit homines, qui cùm ea primum in regione tamquã magis expoſita labi, & inquinamentis delati ex Aethiopia ſeminarij peſtilentis, laborare cœpiſſent, cauſamq; (vt fit) ignorarent tam ſubiti euentus, cùm concidere homines repente animaduerterent, quaſi veneno ſublatos (ſunt enim communia ſigna peſte, & veneno ſublatorum) facile deuenerunt in eam ſuſpitionem, vt crederent hoſtes malitioſe puteos infeciſſe veneno, quòd animaduerterent, illis tantum aduentantibus, & in regione illa diuagantibus, & excurrentibus malum cœpiſſe, anteaq; ſe nihil tale expertos: quæ quidem ſuſpitio, & fama inter ipſos percrebuit Athenienſes, quoad ſcilicet vulgari adhuc magis, & creſcere incępit peſtis, ipſamq; vrbem, & arcem mœnibus cinctam, quo penetrare hoſtium

fraus non poterat, depascere, & multo magis quam fecerat in Piræo, sæuire; tunc enim innuit, & tacite significat Thucydides minui cœpisse illam suspicionem, cum eius quasi fundamenta essent labefactata, ita enim colligebant, si ex infectis veneno aquis morbus traxisset originē, profecto qui illis aquis non vterentur, nequaquam potuissent infici, sed multo magis vexati peste hac Vrbani, qui tamen illas aquas non attingebant, sed vtebātur aquis fontium, & puteorum intra mœnia conclusorum, quæ profecto ab hostibus venenari non potuerant, cum illis illuc aditus non pateret, ergo falsa deprehenditur fuisse ista suspitio.

Τὸ πρῶτόν, Primum.] Adamatum hoc aduerbium à Thucydide videtur, quinquies enim hactenus eo vsus, bis in primo contextu, de Peloponnesijs, qui atticam inuaserunt ὥσπερ, καὶ τὸ πρῶτον. vt & primum, vbi positum pro comparatiuo prius, de morbi inuasione, quæ τὸ πρῶτον ἤρξατο, primū inuasit Athenienses, & semel in reliquis, in secundo de medicis, qui non satis erant depellendo morbo. τὸ πρῶτον θεραπεύοντες ἀγνοίᾳ, primum medētes prę ignoratione, in tertio de principio loci, & termini, à quo cœpit progredi, cæpit enim, τὸ πρῶτον. idest, primum ab Aethiopia, in quarto hoc, de Piræo vbi τὸ πρῶτον, primo homines afficere cœpit contagione, & in his duobus postremis locis non est absolute positum, nam primo subsequitur, ἔπειτα, deinde; hic ὕστερον, postea, siue mox.

ἥψατο.] Nos vertimus affecit contagione, Portus tentauit, & in cōmentario attigit leuiter, intelligendum (vt scholiastes etiam græcus notat, in verbo infra posito, ἀφίκετο) τὸ δεινόν. idest, malum, uel ut supra Demetrius posuit, ἤρξατο τὸ κακὸν, vel ut supra etiam τὸ νόσημα. hoc porrò verbo vsus etiā Halycarnassæus de peste. lib. 7. ἥψατο δέ τις, καὶ νόσος τοῦ πλήθους λοιμική. idest attigit etiam populum morbus quidam, pestilens, & lib. 9. νόσος γὰρ ἥψατο λοιμικὴ τῆς πόλεως. idest, morbus enim pestilens attigit Ciuitatem, et mox eodem libro de alia pestilentia. ἔπειτα τῶν νομέων, καὶ γεωργῶν ἥψατο. idest, mox pastores, & agricolas attigit. sic Diodorus siculus lib. 18. hist. bibliothecæ de peste Carthaginensium. ἥψατο μὲν οὖν ὁ νόσος πρῶτον τῶν λιβύων. idest, attigit quidē morbus primo afros, quod quidem verbum videtur contagij significationem afferre

ferre, eiusq; potissimum, quod fit corporum cōtactu, in quo oportet intelligere corpus μεταδοτικόν. ideſt, contagium inferens, fuiſse ipſum aerem, uel uentos deferentes inquinamenta peſtis ab Aethiopia.

τῶν ἀνθρώπων, hominum] hoc verbum maxime confirmat quod dicebamus ſupra in definitione peſtis, quæ fuit φθορὰ τῶν ἀνθρώπων ideſt, corruptela hominū, ſcilicet conſulto Hiſtoricum addidiſse hominum, quia de ſola hominum peſte faceret verba, quæ digna memoratu, nam de brutorū peſtilentia, quam etiam fuiſse conſtat eo tempore, nullum verbum, quia hominum geſta narrabat non brutorum, & vera peſtis eſt hominum, & de ea potiſſimum agunt & medici, & hiſtorici nam hic quoq; innuit graſsatā eā peſtilentiā in cætera animantia, cum dicat primum in Piræo attigiſſe homines, nam in agris ante ſæuiebat, quod colligitur ex calumnia Athenienſium in Periclem, cui acceptum referebant omne malum, qui agreſtes intra mēnia recepiſset, cum omni brutorum colluuie, ex qua auctum malum.

φάρμακα ἐσβεβλήκοιεν, venena conieciſſent.] in magnis ferè ſemper peſtilentijs huiuſmodi veneni ſuſpitiones animos hominum inuaſerunt. Huius ſuſpitionis Athenienſiū in hac peſte facit Aretæus mentionem de ſignis acut. 1. cap. 7. de angina, neq; ab re, aut ſine cauſa, & temere incidiſſe teſtatur, cum venenum externum, & internum eiſdem propemodum ſit ſignis præditum: verba eius ſunt. ἐπεὶ καὶ ἄλλα μυρία τῶν ἐν ἀνθρώπῳ τὴν αὐτὴν ἰδέην τοῖς ἔξωθεν αἰτίοις ἴσχει. χυλοὶ φθείροντες ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ἀτὰρ καὶ νοῦσοι φαρμάκοισι δηλητηρίοισι ἰκέλαι, καὶ ἀπὸ φαρμάκων ἐμέουσι ὁκοῖα πυρετῶν εἵνεκα. ὅθεν οὐδὲν ἀπεοικὸς ἐν τῷ λοιμῷ τῷ ἐν ἀθήνῃσι, μετεξετέρους δοκέειν εἰς τὰ φρέατα ἐν τῷ πειραεῖ ὑπὸ πελοποννησίων ἐμβεβλῆσθαι φάρμακα, οὐ γὰρ ξυνίησαν ἂν τὸ ξενὸν τοῦ κακοῦ τοῦ λοιμώδεως πρὸς τὰ δηλητήρια. ideſt, quoniam, & alia infinita eorū, quę in homine ſunt, eandem ſpeciem cum externis cauſis habent ſucci lætales ſunt intus, & extra, præterea morbi venenis pernicioſis adſimiles, & propter medicamenta talia vomunt, qualia febrium cauſa vomunt, quare nihil inconſentaneum, & à ratione alienum fuit in peſte, quę fuit Athenis, nonnullos arbitratos in Puteos Piræi à Peloponenſibus fuiſſe coniecta venena, non enim intelligebant homines, affinitatem peſtilen-

In peſtilē tijs īcidūt veneni ſuſpitiones.

tis

tis morbi cum venenatis pharmacis, Ita suspicati Galli olim sunt, vina ab Aragonijs sibi vendita fuisse veneno infecta, de quo Iouius lib.4. to.1. ita narrat. Fuere ex Gallis, qui vina veneno infecta ab Aragonijs sibi vendita, dicerent, quorum etiam opera naualem apparatum interpositis quotidianis difficultatibus, vt nemo in Galliam rediret, retardatum esse querebantur: sed eius sceleris suspitionem extinxit insigniũ virorum interitus. Ijdem etiam suspicati sunt in obsidione Neapolitana sub Lutrecco, fuisse veneno infectas aquas à Neapolitanis foris, antequàm obsidione circumuallarentur anno 1528. cuius pestis meminit etiam Fracastorius libro 2. cap.7. de morb. contagiosis. In similem suspitionem venerũt veneti etiam populi sub Duce Vitali Michaele, cũ enim cum ingenti classe Ducem contra Hemanuelẽ emisissent, ille vero spe pacis Ducem per plurimos dies ludificatus esset, interim coorta est pestis, & Imperatoris fraude venenata flumina suspicati sunt Veneti: de qua re ita Marcellus in vita Vitalis. Interim pestis atrocissima ingentem uim hominum oppressit, fama tenet ab Hemanuele proxima flumina, vnde Veneti aquabantur, infecta fuisse, ex eoque perniciosum morbum tota classe contractum. meminit huius suspitionis etiam Sabell.enn.9.lib.5. sed eã nititur labefactare tamquã falsam. Hic, quia pestis in hybernis contracta aliquanto atrocius incubuit, vt remiges, socijq; nauales passim expirarent, turmarumq; clamoribus, amarisq; criminationibus Venetus Dux deterritus classem vehementer affectam Venetias reduxit. Vulgatus est inde morbus, totaque vrbs pestilentia infecta, vt multo plures hic paucis diebus, quam foris vita defuncti sint, quæ res facit, vt contrarius his accedam, qui ad Hemanuelis fraudem eam cladem referũt. nam si aquarũ haustu, vis illa morbi orta esset, non ad alios, vt arbitror serpsisset lues illa, sed corpora, in quæ uis veneni recepta, tantum periclitari oportuisset; in eam uero facile suspitionem uenerant Veneti de fraude Imperatoris, quia constabat eum alias non dissimili dolo Germanis, & Gallis militibus imposuisse, gypso scilicet, ipsi farinæ permixto, ex quo omnes ferè interiere; in similem ueneni suspitionem uentum esse narrat Guido Cauliacus in descriptione illius pestis teterrimæ, in qua multis in locis dicit homines credidisse

Suspitio ĩ peste de aquis venenatis.

dilse à Iudæis pestilentiam fraude fuisse importatam, ut etiã eos publice interfecerint, & custodes adhibuerint Vrbium, Oppidorumq; foribus, ut scrutarentur, quę quisque importaret, & si quid animaduertissent, quod pulueris, aut medicamenti speciem referret, solitos statim gestantem cogere combibere, ac suo periculo experiri, Eiusdem rei facit Ingrassias mẽtionem, & alij complures; In eosdem iudæos sub Philippo Longo Francorum Rege, circa annum 1320. culpa inuectæ pestilentiæ coniecta est, qui dicebantur ob vltionem exilij sub Philippo Pulcro, persuasisse elephãtiacis, qui stipe mendicanda uagi uictitabãt, ut uenena in puteos spargerent, horum quamplurimos ferunt cõprehensos, & quæstione habita de confessis sumptum esse supplicium: Quod enim factum sit aliquando, aut quod fieri possit, ut per pharmaca, & uenena pestis introducatur, testantur Historiæ, ut illa, quam recitat. T. Liuius Decad. primæ libro 8. ubi ita ait. Cum primores Ciuitatis similibus morbis, eodemq; ferme omnes euentu morerentur, ancilla quædam ad Q. Fabium Max. ædilem curulem indicaturam se causam publicę pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad Coss. Consules ad Senatum referunt, consensuque ordinum fides indici data, tum patefactum muliebri fraude Ciuitatem premi, matronasq; ea uenena coquere, & si sequi extemplo uelint, mani festo deprehendi posse. secuti indicem, & coquentes quasdã medicamenta, & recondita alia inuenerunt, quibus in forũ delatis, & ad uiginti matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia, & Sergia patritiæ vtraq; gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussæ, ut se falsum commẽtam arguerent, spacio ad colloquendum sumpto, cum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent, haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsę fraude omnes interierunt, comprehensæ extẽplo earum comites, magnum numerum matronarum indicauerunt, ex quibus ad CLXX. damnatæ. Ioannes Xiphilinus in epitome Dionis in Commodo. meminit cuiusdam pestis à malis hominibus immissæ per acus venenatas. γέγονε δὲ καὶ νόσος μεγίστη ὧν ἐγὼ οἶδα. δισχίλιοι γοῦν πολλάκις ἡμέρας

Iudęi importatæ pestis insimulati.

Pharmacis, & venenis potest induci pestis.

Pestis immissa per acus venenatas.

ἡμέρας μιᾶς ἐν τῇ ῥώμῃ ἐτελεύτησαν πολλοὶ καὶ ἄλλως, οὐκ ἐν τῷ ἄστει μόνον ἀλλά, καὶ ὅλῃ (ὡς εἰπεῖν) τῇ ἀρχῇ ὑπ' ἀνδρῶν κακούργων ἀπέθανον. βελόνας γὰρ μικρὰς δηλητηρίοις τισὶ φαρμάκοις ἐγχρίοντες ἐνίεσαν δι' αὐτῶν ἐς ἑτέρους ἐπὶ μισθῷ τὸ δεινόν. ὅπερ που, καὶ ὑπὸ Δομιτιανοῦ ἐγεγόνει. idest, fuit vero pestis maxima omnium, quas ego sciam, duo enim millia sæpenumero die vna Romæ interibant, multi vero, & aliter non in Vrbe tantum, sed in toto quodammodo Imperio scelere malorum hominum moriebantur, acus enim exiguas deleterijs quibusdam pharmacis inungentes, mercede per istas in alios malum immittebant, quod etiam sub Domitiano factum est, & Amicus in libro de morbis communibus cap. 8. testatur Turcarum immanitatem solere etiam aerem inficere ad inducendam hostibus pestilentiam. In Patauina pestilentia anni 1555. ferunt Chirurgum Hispanum, Monachum Antonianum, & Vespillonem fœdus inter se iniuisse, ijs legibus, vt Vespillo contagium in Vrbe dissеminando aleret pestem, Monachus expiscaretur inter confitendum, qui pecunias secũ detulissent in Nosocomiũ, chirurgus bene nũmatos tolleret. deprehensi, supplicio affecti. Et sub anno 1536. in pestilentia Casali in Vrbe Salassiæ coniuratio deprehensa, quadraginta ferè, tum uirorum, tum mulierum, qui cõfecto unguento, quo portarum vectes illinebant, & puluere, quo vestes inungebant, mitescentem pestilentiã, & cessantem alebant, deprehensi, fassi, damnati, pœnas tormentis & cruciatibus sæuis dedere. Cardanus de subtilitate lib. 18. meminit cuiusdam, qui puluere iniecto pannis pestem excitabat. Bucius lib. de peste. cap. 4. ita ait materna lingua. *Si è osseruato in molte pestilenze passate, & in questa, che hoggidì afflige alcuni loghi della regione detta Cannauese per depositioni giudiciali, & confessioni de sciagurati condannati a morte, hauer eglino a voglie loro dato, oue volessero la contagione vngendo gli vscij, & i catenacci delle porte con quella velenosa materia, che si suol purgare da i buboni, ò sia dalle inguinaglie pestilenti*, quàm materiam ibidem mox narrat fuisse in vasis vitreis asseruatam, & illitam penicillis, & Philippus Ingrassias par. 1. capit. 5. recitat scelesti hominis historiam, qui sapone pestilenti inducebat pestem. *Laonde recita il Bonagente di vn scelerato, il quale per dilatarsi la peste pigliaua della marcia delle piaghe infette, & quella con sapone muschiato mescolaua, il qual sapone poi*

Puluis pestilens.

Sapo pestilens.

infet-

infettaua panni, & huomini, che con quello si lauauano : quamuis id vix fieri potuiſse arbitratur ipſe, cum putet res odoratas, & aromaticas non concipere contagionem, nec poſse eſse fomitem ſeminariorum contagij.

Quod vero in noſtro corpore generari poſſint uenena ex humorum putredine his ſimilia, quę deleteria extrinſecus adhibentur, & quòd eadem gignerēt ſymptomata, tum in morientibus, tum etiam poſt mortem, ut inde falli potuerint homines iudicantes veneno ſublatos, cum interna peſte, & ueneno fuerint extincti, declarat id Galenus multis in locis, & primum in tertio, in tertium Epid. cont. 75. ubi agit de illo phrenitico, qui uomuit ἰώδεα, ideſt, uirulenta, quem conſecuta ſunt oĩa ſymptomata, quę euenire ſolēt his, qui aſſumpſere venenum, & in quarta mortuus, vbi dicit Galenus admirandum eſse, quomodo ſtatim his ſymptomatis corripiantur ſubito, cum tamen cauſa paulatim colligatur : ait enim, σχεδὸν οὖν κἀπὶ τῆς νῦν εἰρημένης φρενίτιδος, ἠθροίζετό τις ἐν τῷ σώματι μοχθηρὸς χυμὸς ἰῷ δηλητηρίῳ παραπλησίως ἐνεργῶν μέντοι κατὰ βραχὺ ἐπὶ τοῖς σώμασι, οἷς ὁμιλῶν ἐτύγχανεν. ἐπεὶ δ᾽ ἐκεῖνα προδιετίθετό πως, ὅτε χυμὸς αὐτὸς ἐπὶ πλεῖστον ηὐξήθη κακοηθείας, ἐξαιφνίδιον ἐφάνη θανατῶδες σύμπτωμα. i. itidem igitur in hac phrenitide coarceuatus eſt quidam in corpore vitioſus humor veneno lætali adſimilis, agens quidem paulatim in corporibus vicinis, quibus implicabatur, vbi vero illa fuerāt quodammodo opportune affecta, & ſuccus ipſe ad ſummū malitiæ cumulatus erat, repente apparuit lætale ſymptoma, & in 6 de l. aff. cap. 5. vbi oſtendit à Medicis eſse concluſum, & definitum quòd διαφθορά τις ἐν τοῖς ζώοις δύναται γενέσθαι τηλικαύτη τὸ μέγεθος ὡς ἰῷ θηρίου παραπλησίαν ἔχειν ποιότητά τε, καὶ δύναμιν. ideſt, quòd corruptio quædam in animantibus poteſt excitari, tam vehemens, ut veneni ſerpentis ſimilem habeat qualitatem, & uim, cuius rei facit ēt in 5. c. 7. mentionē, vbi quemadmodū hoc in loco, dicit quęſitum à medicis, an ſint propria ſigna ueneni aſsumpti, cum ſępe uideantur, ſine lætalium uenenorum potione humores, non ſecus ac epoto veneno ad corruptionem ſummam peruenire. εἰ φαρμακείας ἐστὶν ἴδια σημεῖα, διὰ τὸ πολλάκις ἑωρᾶσθαι χωρὶς τῶν θανασίμων φαρμάκων εἰς διαφθορὰν χυμῶν ἀφικνούμενον τὸ σῶμα παραπλησίαν τῇ διὰ τῶν φαρμάκων γιγνομένῃ. idem aſserit in libro

In noſtro corpore generātur venena ex humorū putredine

Hipp. de alimento commẽt. 3. ubi dicit, quinetiam sine mortiferis medicamentis cernitur corpus ad humorum corruptelam peruenire, quæ similis est ei, quam uenena afferunt: & in commentario in 1. prorrhet. cont. 17. ait ἔνια γὰρ αἴτια τῶν κατὰ τὸ σῶμα γινομένων παραπλησίαν ἔχει δύναμιν τοῖς τῶν λυττώντων κυνῶν ἰῷ, καὶ τῶν θανασίμων φαρμάκων ἐκείνοις ὅσα κατὰ τὰ πεπονθότα ἐπίδηλον οὐδὲν ἐν τῷ παραυτίκα σύμπτωμα ἐργάζεται, μετὰ δὲ τέτταρας ἢ ἓξ μῆνας, ἢ καὶ πλέονα χρόνον ἀναιρεῖ τὸν ἄνθρωπον. idest, quædam enim causæ eorum, quæ gignuntur in corpore habent similem uim, & rabidorum canum ueneno, & lætalium Pharmacorum illi generi, quod in affectis subito nullum manifestũ symptoma efficit, sed post quatuor, uel sex menses, uel etiam plures hominem interimit, & quę sequuntur, nam exemplo lignorum, & ignis rem proponit sub oculos, & qũo fallantur medici, declarat, & commẽ. 6. in 6. epid. cont. 5. vbi hæc tria proponit tamq̃ ęqualia, quib. communia medicamenta Hippo. adscribit, pharmacorum, quæ deleteria vocant, φαρμάκων ἃ δηλητήρια καλοῦσι, θηρίων ἰοβόλων, ferarum quæ venenum infligunt, & χυμῶν τινων ἐκ διαίτης μοχθηρᾶς, καὶ λοιμώδους ἀέρος ἐν τῷ σώματι γεννηθέντων. idest, succorum quorundam ex praua uictus ratione, uel pestilenti aere in corpore genitorum. Quod problema, utrum scilicet gigni in nobis possit uenenum simile externo, perpẽdit, & Mercurialis de uen. lib. 1. c. 14. & fieri posse contendit præter testimonia Galeni, etiam menstruorũ muliebrium exemplo, quæ Solinus, Plinius, Galenus asseruerunt euadere purum uenenum, quare & Hesiodi, & Hebræorum temporibus lege uetitum, ne in balneis menstruatę lauarentur uiri, aut cum illis cohabitarent, ita tamen, ut dicat nõ esse merum uenenum, sed simile ueneno, similitudinem uero esse in tribus, primum in celeritate mortis, quæ in utrisque contingit, secũdum in symptomatum grauitate, tertium in putrefactione, & corruptione corporis, meminit etiam Horatius Augenius epistolarum libro 4. to. 2. ubi ait. Hinc patet me à medicis recentioribus dissentire, qui ab interna causa putant fieri non posse febres uere pestiferas, errore, quidem (ni fallor) maximo. Hic reliquum esset, ut in uestigaremus, an in animalibus corruptio aliqua innasci possit adeo uehemens, ut ueneni, tum qualitatem, tũ uires æquet. At id iam

Medicis enodatum, discussumque esse uidetur, qui hanc solent proponere quæstionem, utrum proprię sint notæ ueneni, necne: nam qui maxime uidentur sup hac ambiguitate disputasse, ij eosdem affectus fieri concedunt, & à lætalis ueneni potione, & à corruptione, quæ à corpore ortum habet, uerum non facile discerni posse qui uenenum sumpsit ab his, qui aliunde affecti sunt. Præter uero antedicta Galeni testimonia accedunt alia etiam eiusdem postea ab alijs obseruata in eandem sententiam, quæ collegit diligentissime Ioannes Baptista Susius cap 8. ubi hoc idem tractat argumentum, & fieri posse contendit, ut uenenum, aut qualitas ueneno similis gignatur in nostris corporibus, sunt uero loca ab ipso obseruata, de Theriaca ad Pamphilianum, quam dicit dari his, qui patiantur ab occulta causa, cum adest in corpore similis ueneno corruptio, in lib. de cibis boni, & mali succi, ubi meminit horum succorum læthalium in corpore genitorum, et 7. de sim med. fac. de cinnamomo, quem dicit emendare omnes qualitates ueneficas, & lætales tam humorum internorum quam externorum pharmacorum, & alibi etiam, Preterea citat Paulum Aeg. li. 7. de theriaca, & Aueroem, qui testantur dari commode, ubi adsit in corpore uenenata qualitas, ut in peste. de hoc etiam legendus Cardanus lib. 1. de Ven. cap. 6. ubi probat multis modis posse in nobis generari uenenum, ex hereditaria qualitate, ex humorum adustione, ex corruptione ciborum, ex eduliorum mala qualitate, ex uictus ratione, & curis, odio, ira, uigilijs, crapula, ex ipsis lignis, & prunis, quibus torrētur carnes, et similia, de hoc quoque agit P. Parisus in lib. de peste, in tractatu de peste cap. 1.

Multis modis in nobis potest generari uenenum.

Κρῆναι, Fontes.] Pugnare secum, & sibimet aduersantia dicere uł Thucydides: hic enim Athenis nullos fuisse cōtra fontes adhuc dicit, tamen paulò supra mentionem facit fontis Callirrhoes quem mox à Tyrannis munitū, vocatū fuisse asserit *ἐννεάκρουνον*, ideſt, nouifontem: cuius fontis meminit etiam Herodotus in Tract. 1. in Erat & Pausanias dicens ita appellatū, quia per nouē fistulas æneas emittebat aquas: Suidas dicit fuisse *δωδεκάκρουνον*, ideſt, duodecim fontium, sed ita appellari à Thucydide, deq; eo ita dicit, *Κρήνη τις Ἀθήνησι καλλιῤῥόη καλουμένη πρῶτον*, ideſt, Fons est quidam Athe-

Contradictio ĩ Thucydide de fontibus Athenarũ soluitur.

nis Callirrhoe antea vocatus, sed facile solui potest pugnantia: nam dici potest vnum tantum fontem extitisse, qui non est numerus: & ideo nunc ad copiam fontium respexisse, qui multi postea facti sunt, vel melius dicendum hic de inferiori vrbis parte loqui, vbi erat Piræus: fontem verò illum fuisse in ipsa arce, & superiori vrbis parte, de qua nondum verba fecit Thucydides: quæ quidem explicatio mihi maxime probatur, quia maxime videtur esse consentanea verbis Thucydidis, qui dicit αὐτόθι, idest, ibi, in Piræo nempe, quasi significet fuisse in ciuitate fontes. Vel tertio dicendũ, quòd hoc tempore fistulæ illæ æneæ salientem, vt antea, aquam nõ emittebãt, & ideo quasi nõ esset, eum prçterijsse: id enim significare dici potest in superiore, & ante citato loco, vbi dicit fuisse vocatũ fontem illum Callirrhoem antiquitus, φανερῶν τῶν πηγῶν οὐσῶν, idest, Cum fontes essent aperti, & aquã clare emitterent, quod fortasse tũc temporis nõ faciebant, vitiatis fistulis, licet hæc referant cæteri interpretes ad fontis clausionẽ: à Pisistratidis enim regibus intra arcẽ receptus non amplius populo patebat, sed nostræ explicationi videtur fauere Græcus Scholiastes, qui interpretatur, πηγῶν τῶν ἀναδόσεων τοῦ ὕδατος, idest, Fontium, aquæ distributionum. Et ipse Thucydides, qui innuit intermissum vsum illius fontis. Verba autem Thucydidis de hoc fonte sunt: καὶ τῇ κρήνῃ τῇ νῦν μὲν τῶν τυράννων οὕτω σκευασάντων, ἐννεακρούνῳ καλουμένῃ, τὸ δὲ πάλαι φανερῶν τῶν πηγῶν οὐσῶν καλλιῤῥόῃ ὠνομασμένῃ ἐκείνῃ τε ἐγγὺς οὔσῃ τὰ πλεῖστου ἄξια ἐχρῶντο, idest, Et fonte, qui nunc postquam ita Tyranni compararũt, nouem canales vocatur: antiquitus vero cùm in propatulo essent, & ad manum fontes, Callirrhoe vocabãt, eoq; quia vicinus erat, in maximis quibusque rebus vtebantur, sed nõ teneo mordicus, istam explicationẽ, satis habeo innuisse, cui placuerit, eam probet, qui minime probare voluerit, reijciat, cùm præsertim infra quoque in tertia parte faciat fontium mentionem, ad quos dicit volutatos ægrotos aquæ desiderio semimortuos, qui locus non erit huic nostræ explicationi contrarius, imò fauebit, si placeat retinere; nam aquæ desiderio ad ipsos fontes volutabãtur siti cruciati: vbi verò ob siccatas fistulas copia aquæ, ut uoluissent, non suppeteret, semimortui illius desiderio iacçbant. Quo pacto etiam poterit interpretari locus Diodo-

ri Siculi in lib. 12. Biblioth. ubi mentionem facit huius pesti-lentię: huiusq; meminit Symptomatis his uerbis: Διὰ δὲ ταύτην τὴν αἰτίαν οἱ πλεῖστοι τῶν νοσούντων ἔρριπτον ἑαυτοὺς εἰς τὰ φρέατα, καὶ τὰς κρήνας ἐπιθυμοῦντες αὐτῶν καταψύξαι τὰ σώματα, idest, Propter hanc causam plurimi ægrotantium proijciebant seipsos in puteos, & fontes, cupientes ipsorum corpora refrigerare; sed melius huic accommodabitur secunda explicatio, neque pugnabunt inter se Thucydidis iste locus, & ille Diodori, quia scilicet de Vrbe loquitur Diodorus, Thucydides hic de Piræo; quare idem infra, cùm loquitur de ipsa Vrbe, meminit fontium. Iste uerò locus Thucydidis citatur à Petro Sybilleno in suo libro de Peste: sed in duobus errat; primo, quòd dicit fontes infectos, non puteos; secundo, quòd dicit Thucydidem asserere, omnes, qui deinde ex eis potauerint, subito perijsse; eius hæc sunt uerba: Non uerò hæc flumina corruptioni solummodo apta, & idonea sunt; uerum etiam reliquæ aquæ, quæ stagna dicuntur, lacus, piscinæ, & fontes, qui ueneno inficiũtur, de quibus Thucydides scribit, quod Peloponnenses Athenarum fontes ueneno corruperint, & omnes, qui deinde ex eis potauerant, subito perierint: quod etiam in bellis Italicis, & Gallicis nostra propemodum ætate contigisse experientia constat.

Petri Sybilleni error in citãdo Thucydidis cõtextu.

τὴν ἄνω πόλιν, Superiorem urbem.] Intelligit uel ipsam arcẽ, que ἀκρόπολις dicta, licet uniuersali uocabulo ab Atheniensibus diceretur Vrbs, ipsomet teste Thucydide, loco ante citato, ubi ait: Καλεῖται δὲ διὰ τὴν παλαιὰν ταύτην κατοίκησιν, καὶ ἡ ἀκρόπολις μέχρι τοῦδε ὑπ' ἀθηναίων πόλις, idest, uocatur uerò ob uetustam hanc habitationem, & summa pars urbis usque nunc ab Atheniensibus, urbs: cuius rei eam affert rationem Stephanus de Vrbibus, quòd scilicet primi inuenerint nomina Vrbis, & Oppidorum. Πρῶτοι γὰρ ἀθηναῖοι τὰ ἄστη, καὶ τὰς πόλεις εὑρεῖν ἱστοροῦνται, ὅθεν καὶ τὴν ἀκρόπολιν αὐτῶν πόλιν ἐκάλουν κυρίῳ ὀνόματι, idest, Primi enim Athenienses Oppida, & Vrbes inuenisse memorantur: quare & summam arcem ipsorum, Vrbem, uocabant proprio nomine, uel intelligit eam Vrbis partem, quæ remota à mari proprio uocabulo dicebatur ἄστυ, idest, Oppidum, & distinguebatur à maritimis partibus, quæ erant Piræus, Phalerus, Munichia, de qua infra in secunda parte facit mentionẽ

Arx Atheniensium dicebatur vrbs, quia primi Athenienses nomen vrbis inuenerunt.

his

his uerbis: ἡ ξυγκομιδὴ ἐς τὸ ἄςυ, ideſt, Concurſus ex agris in Oppidum.

καὶ ἔθνησκον πολλῷ μᾶλλον, Et moriebantur multo magis.] Innuit his uerbis Thucydides morem peſtilentię, quæ ut plurimum ubi in delicatioris temperamenti corpora incidit, multo maiorem edit ſtragem, quam Athletica corpora depaſcens, quæ plerumque naturæ beneficio uenenum ſuperantis euadunt.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Λεγέτω μὲν οὖν περὶ αὐτοῦ ὡς ἕκαστος γιγνώσκει, καὶ ἰατρὸς, καὶ ἰδιώτης, ἀφ' ὅτου εἰκὸς ἦν γενέσθαι αὐτὸ καὶ τὰς αἰτίας, ἅστινας νομίζει τοσαύτης μεταβολῆς ἱκανὰς εἶναι δύναμιν ἐς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν. ἐγὼ δὲ οἷόν τε ἐγίγνετο λέξω, καὶ ἀφ' ὧν ἄν τις σκοπῶν εἴποτε, καὶ αὖθις ἐπιπέσοι μάλιστα ἂν ἔχοι τι προειδὼς μὴ ἀγνοεῖν, ταῦτα δηλώσω. αὐτός τε νοσήσας, καὶ αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας :~

THVCYDIDES.

DIcat igitur de hoc, vt quiſque ſentit, nouitq́; & Medicus, & idiota, a quo veriſimile ſit illud extitiſſe, & cauſas, quas tantæ permutationi putat idoneas vim habuiſſe ad rerum orbem conuertendum. Ego autem, cuiuſmodi fuerit, explicabo, & ea quæ contemplans quis, ſi forte fortuna rurſus incidat, præcipuè aliquid prænoſcens non poſſit omnino ignorare, declarabo, cum & ipſe morbo fuerim correptus, & conſpexerim alios patientes.

FABII PAVLINI COMMENTARIVS.

DVAS cauſas attulerat Thucydides,quę peſtilentiæ huius videri potuiſſent extitiſse origo: alteram à Medicinæ fontibus delibatam,& Philoſophię,quòd ſcilicet ab Aethiopia fluxiſset ventorum opera delata: alteram à vulgi opinione,quòd veneno infecti à Peloponnenſibus eſsent putei, cum perſequi plures nollet, quod fuiſset extra limites Hiſtoriæ egredi,quoniam hoc ſibi non erat propoſitum, vel etiã quia fortaſse extabant multorum tum Medicorũ, tum Philoſophorum, addo etiam Hiſtoricorum ſcripta in hanc ſententiam,vt fieri ſolet in peſtilentijs,quæ perſequabantur has cauſas, vt de Hippocrate conſtat, qui in 3. Epid. huius peſtis cauſas,vt Medicus ĩueſtigat,& explicat,integrũ vnicuique relinquit,vt pro ſuo ſenſu, & cognitione pronunciet, quod libet, cauſamq; peſtis inueſtiget, & perſequatur, ſiue is, ex Medicinæ, ac Philoſophiæ doctrina hauriat, vt ſciens artifex,& medicus, ſiue vt imperitus, & vulgaris idiota,ex vulgari ſuſpitione,& probabili aliqua opinione: in vulgus enim frequenter diſseminantur tali tempore rumores, qui varijs rebus cauſas tribuunt,quamuis minime ſint verę, deinde quid ſit faciendum,quidq; ſuarum ſit partium oſtendit: cum enim Hiſtorici perſonam gerat, cui in primis debet eſse ante oculos propoſita ipſa veritas,pollicetur ſe eam explicaturum,prout euenerit,nihil aut addendo,aut ſubtrahendo,

hendo, neve superuacaneus videri posset labor, & temere su sceptus proponit vtilitatem, atque commodum inde emanaturum in humanum genus, quod erit, vt si forte fortuna rursus incidat pestis, aut hæc eadem reuertatur (ut assolet; vtq; euenit re ipsa) ex ista præexistenti, & informata cognitione, quid sit agendum, quid consilij capiendum facilius statuant, neque hæreant ancipites, ut in hac ipsa factum initio, præ ignoratione, cùm nullum haberent exemplum, & à nullo explicata pestis symptomata, in quo oblique seipsum quodammodo laudat, quòd primus fuerit hoc aggressus præstare, quod nullus ante ipsum fecisset Historicus: optime verò se id posse efficere demonstrat, cùm & ipse morbo laborauerit, & alios peste affectos uiderit: unde facile illi fuit omnia animaduertere, atque notare, tacite innuens non desse sibi quoque scientiam, cùm duæ hæ partes experientiæ in seipso, & in alijs probatæ maxime adessent: duo enim scimus esse crura, quibus incedit suffulta Medicina, & omniũ penè rerum cognitio, scientia scilicet, & experientia, qua uel sola instructi in pestilentijs sæpenumero (ut Galenus testatus est) idiotæ præstantiores, & meliores esse medicis etiã eruditis inuenti sunt.

Primus Thucydides ex Historicis pestis mala descripsit.

Λεγέτω μὲν οὖν, Dicat igitur.] Videtur hoc loco Thucydides tacite se excusare, quòd plures causas non persequatur, & attingat, quia scilicet hoc non esse Historici & suarũ partium, nouerat, necnon innuere alios, qui secus facerent, etiã dignos reprehensiones, quos tamen ipse non damnat, sed hominum iudicio relinquit dijudicandos, & profectò uel ex hoc Thucydidis exemplo illorum notari, ac cognosci potest imprudentia (grauiori enim uerbo uti non libet) qui cũ historiam scribunt, Philosophico more indagare, ac inuestigare pergunt occultas rerum ab ipsis narratarum causas, quod potissimum in pestilentia describenda multis euenit, & ut recentiores omittam (ne uidear maledicum, & cynicum potius agere, quàm interpretem) ueteres nonnulli in id uitium inciderunt; & ideo reprehensione digni, quòd noluerunt bonos imitari Historicos, qui ubi usu uenit, ut ista narrent, unam, aut alteram causam obiter, & paucis attingunt uerbis, & ad alia redeunt: in quo Liuius pręclarè se gessit Thucydidem imitatus, qui cùm sæpissimè meminerit pestilentiarum,

Error quorundã Historicorũ, qui causas exquisiti⁹ pestis persequũtur.

ſtilentiarum, quæ Romæ olim fuere frequentes, aut nullam addit cauſam, vt frequenter, aut ſi videatur addenda, nō plures vna, aut altera, quaſi per tranſennam prçteriens breuiter notat, vt lib. 5. Dec. 1. anni 355. peſtem narrans ait: Triſtem hyemem, ſiue ex intemperie cæli raptim mutatione facta in contrarium, ſiue alia qua de cauſa, grauis, peſtilensq; omnibus animalibus æſtas excepit. & lib. 8. fœdus inſequens annus, ſeu intemperie cæli, ſeu humana fraude fuit. Quo in loco Thucydidias quodāmodo cauſas attingit. Agathias lib. 5. licet non exactè ſeruari, agnouit tamen, & didicit ex Thucydide Hiſtoricum cauſas perſequi non debere. Cum enim duas expoſuiſſet cauſas, quarum modo vni, modo alteri acceptam peſtem homines referebant, nempe primo eam, quam Aegyptij, & motus ſtellarum ſcientes Aſtrologi afferebant, χρόνων περιόδους, ideſt, temporum circuitus, à quibus omnia bona, & mala proficiſci dicebant per vices, mox alteram, quæ alijs magis placebat aſſerentibus mali cauſam eſſe ὀργὴν τοῦ κρέττονος, ideſt, iram melioris, ſeu Potentis, ideſt, Dei. De ſe mox ipſo addit Thucydidis locum hunc quodammodo adumbrans, & explicans, quaſi tacitè mentis, & ſententiæ interprês. ἐμοὶ δὲ διαιτᾶν ἑκατέρᾳ δόξῃ, καὶ ἀποφαίνεσθαι ἀληθεςάτην οὐκ ἐγχειρητέα, τυχὸν μὲν οὐδὲ ἐπισταμένῳ, τυχὸν δὲ, εἰ καὶ εἰδείην, ἀλλ' οὐκ ἀναγκαῖον τοῦτό γε εἶναι δοκοῦν, οὐδὲ τῷ παρόντι λόγῳ προσῆκον, μόνον γὰρ μοι τοῦ συμβεβηκότος εἰ καὶ διὰ βραχέων ἐπιμνησθέντι, ὁ τῆς ἱσορίας ἐκτεθεράπευται νόμος, ideſt, Mihi verò alterutri opinioni adhçrere, & eam veriſſimam eſſe oſtendere, non eſt aggrediendum, cum vel fortaſſe id neſciam, vel fortaſſe ſi ſciam, non tamen neceſſarium hoc eſſe videatur, neque præſenti ſermonis generi conſentaneum: nam ſi tantum eorū, quæ acciderunt, idq; etiā breuiter, meminero, hiſtoriç obſeruata, atque culta mihi lex fuerit. Ex veteribus, qui in id vitium inciderunt, & doctorum hominum reprehenſionē non effugiunt, inter Græcos eſt Diodorus Siculus in Biblioth. qui (vt omittam locum lib. 14. vbi perſequitur peſtem Chartaginienſium, & multas cauſas enumerat, vt iram Deorum, collectorum colluuiem, tempus anni morbis accommodatum, æſtatis ingentes calores, & loci paluſtris intemperiem, & anguſtiam) in hac ipſa deſcribenda peſte Athenienſium plures cauſas conatur indagare, & expiſcari,

Diodorus Sicul⁹ notatus, q̃ cauſas peſtilētiç ex quiſiti⁹ p-ſequatur.

ſcari, & quia nouerat ſe vix poſſe effugere reprehenſionem, & ſtomachum grauiſſimorum hominum, mendacio etiam ſeſe tueri aggreditur, culpam in hiſtoriam reijciens, quæ à ſe cauſam poſtulet, & quaſi efflagitet tantæ acerbitatis peſtilentiæ. Sic enim dicit: ἐπιζητούσης δὲ τῆς ἱστορίας περὶ τὴν νόσον δυνότητος αἰτίαν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐκθέσθαι ταῦτα. προγεγενημένων ἐν τῷ χειμῶνι μεγάλων ὄμβρων, συνέβη τὴν γῆν ἔνυδρον γενέσθαι, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν κοίλων τόπων δεξαμένους πλῆθος ὑδάτων, λιμνάσαι, καὶ σχεῖν στατὸν ὕδωρ παραπλησίως τοῖς ἑλώδεσι τῶν τόπων, θερμαινομένων δὲ ἐν τῷ θέρει τούτων καὶ σηπομένων συνίστασθαι παχείας, καὶ δυσώδεις ἀτμίδας, ταύτας δὲ ἀναθυμιωμένας διαφθείρειν τὸν πλησίον ἀέρα, ὅπερ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἑλῶν τῶν νοσώδη διάθεσιν ἐχόντων ὁρᾶται γινόμενον. συνεβάλετο δὲ πρὸς τὴν νόσον, καὶ ἡ τῆς προσφερομένης τροφῆς κακία. ἐγένοντο γὰρ οἱ καρποὶ κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ἔνυγροι παντελῶς, καὶ διεφθαρμένην ἔχοντες τὴν φύσιν. τρίτην δὲ αἰτίαν συνέβη γενέσθαι τῆς νόσου, τὸ μὴ πνεῦσαι τοὺς ἐτησίας, δι᾽ ὧν ἀεὶ κατὰ τὸ θέρος ψύχεται τὸ πολὺ τοῦ καύματος, τῆς δὲ θερμασίας ἐπίτασιν λαβούσης, καὶ τοῦ ἀέρος ἐμπύρου γενομένου τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων μηδεμιᾶς ψύξεως γινομένης, λυμαίνεσθαι συνέβαινεν. διὸ καὶ τὰ νοσήματα τότε πάντα καυματώδη συνέβαινεν εἶναι, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς θερμασίας, ideſt, Cum uerò requirat, & efflagitet hiſtoria, quæ fuerit tanti morbi acerbitatis cauſa, neceſſe eſt hæc digreſſum exponere. Cum ergo præceſſiſſent hyeme magni imbres, contigit terram humidiorē fieri, & multa locis cauis accepta aquarum ui paludeſcere, & continere ſtantem aquam, non ſecus, ac loci paluſtres: his uerò calefactis per æſtatem, & putreſcentibus conſurgere denſos, & fœtidos uapores, qui exhalantes uicinum aerem corrumpebant: quod etiam in paludibus morboſam retinentibus diſpoſitionem uidetur accidere: adiuuabat uerò morbum, & oblati cibi malitia: fuerūt enim fructus eo anno humidi omnino, & corrupta præditi ſubſtantia. Tertiam rurſus cauſam contigit accedere, quòd non flarunt Eteſiæ, per quos ſemper in æſtate refrigeratur uis caloris: æſtu uerò incrementū ſuſcipiente, & aere inflammato corpora hominū nulla perfrigeratione recreata contigit uexari, & corrūpi: quare morbi tūc omnes fuere inflāmatorij, propter caloris exceſſum. Videtis ne auditores, quid acciderit Diodoro? profectò, dum uult Philoſophi, Medici, & Aſtrologi ſibi laudē, & famā cō-

ciliare, indagandis causis ex illorum artibus, tantum abest, ut illas sibi uendicet, & acquirat, ut etiam propriam, quæ erat Historici, amittat. In hoc uitium non defuerunt ex latinis etiam qui inciderent, sed maxime omnium Ammianus Marcellinus, Paulus quidem Orosius lib. 3. etiam ipse penè lapsus est, sed eum adamata ubiq; breuitas minus culpæ esse fecit affinem, qui ita capite sexto. Anno ab urbe condita, CCCLXXXIIII. L. Genucio, & Q. Seruilio cōsulibus, ingens uniuersam Romam pestilentia corripuit, non (ut assolet) plus, minusve solito temporum turbata temperies, hoc est aut intempestiua siccitas hiemis, aut repentinus calor veris, aut incongruus humor æstatis, vel autumni diuitis indigesta illecebra, insuper etiam expirata de calabris saltibus aura corrumpens repentinos acutarum infirmitatum afferret transcursus, sed grauis, diuturna, in nullo dispar sexu, in nulla ætate dissimilis, generali cunctos per biennium tabe confecit: sed audite Ammianum Marcellinum, quam imprudenter, ne dicam fatue, ad hunc scopulum impingat, qui ita lib. 19. (integrum locum afferam, licet longiusculum, ut res planius intelligatur.) Sanguinibus ademptis, & parentibus in Ciuitate, vbi sparsorum per vias cadauerum multitudo humandi officia superaret, pestilentia tot malis accessit, verminātium corporum lue tabifica vaporatis æstibus, varioq; languore nutrita. Quæ genera morborum, unde oriri soleāt breuiter explicabo. Nimietatem frigoris, aut caloris, uel humoris, vel siccitatis pestilentias gignere philosophi, & illustres medici tradiderunt, unde accolentes loca palustria, uel humectata est iocularis casus, & similia perferunt, contra cō fines caloribus tempore febrium arescentes, sed quanto ignis materies cæteris est efficacior, tanto ad perimendum celerior siccitas. Hinc cum decennali bello græcia desudaret, ne peregrinus pœnas dissociati regalis matrimonij luctaretur, huiusmodi grassata pernitie telis Apollinis periere complures, qui sol æstimatur atque, ut Thucydides exponit, clades illa, quæ Peloponnesiaci belli principijs Atheniēses, acerbo genere morbi vexauit, ab usque feruenti Aethiopiæ plaga paulatim proserpens atticam occupauit. Alijs placet auras, vt solent aqua vitiata fœtore cadauerum, uel similibus salubritatis uiolare maximam partem, uel certe aeris

Paul' Orosius culpæ affinis

Ammianus Marcellinus maxime omnium incidit in hoc vitiū.

per-

permutationem ſubitam ęgritudines parere leuiores. Affirmant etiam aliqui terrarum halitu denſiore craſſatum aera emittendis corporis ſpiraminibus reſiſtentem necare nonnullos, qua cauſa animalia præter homines cętera iugiter prona (Homero auctore, & experimentis deinceps multis) cum talis inceſſerit labor, ante nouimus interire; & prima ſpecies luis Pandemos appellatur, quæ efficit in aridioribus locis agentes caloribus crebris interpellari; ſecunda Epidemos, quo tempore ingruens aciē hebetat luminū, & concitat periculoſos humores. tertia Lœmodes, quę itidē tēporaria eſt, ſed volucri velocitate lætabilis, hac exitiali peſte quaſi ſati, paucis intemperanti æſtu conſumptis, quos multitudo augebat, tandem nocte, quæ diem conſecuta eſt decimum exiguis imbribus diſiecto concreto ſpiritu, & craſsato ſoſpitas retenta eſt corporum firma. Nō uidetis ipſa luce clarius, quam pueriliter, ne dicam inepte philoſophetur, & medicū agat, hiſtoricā vero laudem omnino fugiat, & in reprehenſionem iuſtiſſimam incurrat?

Καὶ ἰατρός, Et Medicus] non temere ex hoc loco fortaſſe poſſit aliquis ſuſpicari auctorem noſtrum ſignificare tacite, & innuere Hippocratem, qui cum eodem tempore floruerit, de eadem peſte ſcripſit in 3. Epid. vbi cum alias cauſas peſtis afferat, nempe conſtitutiones aeris, tamquam medicus, & artifex peſtilentiæ cauſas proximas, ueraſque perſequitur. Eum uero proprio nomine non appellat, uel dignitatis cauſa; cum per excellentiam Medicus appellari fortaſſe conſueuiſſet, cum vbique ab illius æui ſcriptoribus, & mox etiam à Galeno, & cæteris medicis medicorum Princeps, Dux, & auctor medicinæ, magiſter & artifex, Senex & per excellen. dicatur, ut quam plurimis in locis Galenus, quo maxime nomine medicus intelligitur, qui ſenex eſſe debet: quare Auicennas hoc ſe titulo ornauit in Canone, cū ſecundum verſionem Alatini Hebræi medici, hominis eruditiſſimi, apud quem manuſcriptus extat codex Auicennæ ex Arabica in hebræam linguam conuerſus à Rabi Moyſe Aegyptio, quem mihi ille oſtendit, ita ſit titulus. Inquit ſenex, Princeps, philoſophus, Aboali ſenæ filius: ubi eſt uerbum Hebræum יָשִׁשׁ i. Iaſis, quod decrepitū, & ſenē ſignificat. In quo videmus tria vocabula adhibita ad ſuam laudem ab

Hippocrates tacite ſignificatus à Thucydide in verbo Medicus.

Primo de nat. facul. 3. de decretis.

Aui-

Auicenna, quę fuere attributa Hippocrati, quòd ſcilicet, eſſet ſenex, ideſt, medicus, Princeps medicorum, & ſectę rationalis Dux, & etiam philoſophus, vel fortaſſe (ut in orbem propoſiti redeamus, illius nomen tacuit, quòd eſſet aliqua (vt fit gloriolæ cauſa inter literatos interdū) ſimultas, & inuidētia aduerſus Hipp. vel poſtremo ne ſi nominaſſet, cogeretur à propoſito orationis curſu deflectere, & celebrare coronam illi hac de cauſa decretam à Senatu, & cęteros honores illi habitos, quos fortaſſe non ita vere promeritum iudicaret, cum dicat nihil profuiſſe medicos, aut medicamēta adhibita in hac peſte, quæ ſane res (ne mentiar) valde me perturbat, cum neſciam vtrī fides ſit habenda: nam ſi vera fuit hiſtoria, quòd Hippocrates Athenas à peſte (vt dicitur) liberarit, cur id ſilentio prætcrijt tacitus Thucydides? imo contra nihil profuiſſe palā fatetur medicamēta? ſi verò non fuit verum, cur coronatus Hippocrates, vt teſtantur decretum Athenienſium, & alia veterum teſtimonia à nobis alibi laudata? ſed conciliari hæc pugnantia inter ſe poſſunt, ut dicamus, ab initio nihil profuiſſe medicos, & medicamenta, ut inquit Thucydides, in progreſſu vero morbi iam ad ſolutionem ſuapte natura properātis, cū ex eius doctrina 2. aph. 30. περὶ τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰ τέλη πάντα ἀσθενέστατα, περὶ δὲ τὰς ἀκμὰς ἰσχυρώτατα i. circa principia, & fines omnia imbecilliora, circa vigores fortiſſima, indagata cauſa aggreſſum Hippocratem curationem, & ita aſſecutum coronam adeptum, quod tamen, cum non tam remedio medici, quam ceſsantis iam ac defeſſi morbi naturæ, quæ medicamenta iam admitteret, tribuendum iudicaret Thucydides, ut philoſophus nullā fecit neque remedij adhibiti, neque coronati Hippocratis mentionem, quam rem nobis præclare ob oculos proponit Paulus Oroſius lib. 5. cap. 4. vbi de peſte illa agens ait, quæ tamen ſine vllis ſacrificiorum ſatisfactionibus tantummodo ſecundum menſuram arcani iudicij expleta correptione ſedata eſt. Quam ſi artifices illi circumuentionum Aruſpices, ſub ipſa (vt aſſolēt) declinatione morborum forte celebraſſent, proculdubio ſibi Dijs, & ritibus ſuis reductæ ſanitatis gloriā vindicaſſent, de hoc plura infra afferentur, cum locum explicabimus Thucydidis, vbi dicit nullum fuiſſe inuentum remedium eò enim ſpectat hæc quæſtio, Præterea remedium

Cur apertā non fecerit Hippocratis, & illius curę mentionem Thucydides.

illud

illud Hippocraticum non profuit ſubito, ſed multarum heb domadum, ac menſium ſpatio, vt varijs coniecturis aſſequi poſſumus, & recte teſtatur Ludouicus Paſinus in libello de peſte Patauina, & propterea Thucydides, qui erat vir præſtantiſſimus, & medicæ etiam artis (vt ex hac ipſa narratione colligitur) non ignarus, noluit more hominum vulgariũ, id tribuere medicis, quod referri poſſet acceptum beneficio temporis, quod aerem ab inquinamentis illis iam expurgaſſet tanto adhibito ſpatio, peſtis enim ita eſt comparata natura, vt biennio, aut ad ſummum triennio perduret, & vires paulatim amittat, adeo ut medici ſignum hoc pathognomonicum habeant abeuntis, ac recedentis peſtis, cum plures conualeſcunt, atq; medicamenta proſunt adhibita, quæ initijs non profuerant, vulgus vero hominum ignarum, & rude penitus ac integrum a philoſophiæ, & medicinę penetralibus, quæ docent occultas rerum cognoſcere cauſas, ſæpe quæ ſunt naturæ vincentis beneficio aſſecuti, medicorum ſolertiæ, atque leuiſſimis plerumque remedijs accepta referunt, quare fortunatum eſſe debere medicũ omnes paſſim prædicant, vt ſcilicet alieno labore ac opera parta gloria in ipſum transferatur à vulgo, quod quotidie fieri videmus: quid plura? ſumamus exempla ex noſtris peſtilentijs: quot ſunt Empirici, qui tempore præteritæ peſtilentiæ præmia ſunt à Senatu Veneto adepti, quod ſecreta quędam, & abdita remedia habere profiterentur ad euitandam peſtem? viuit adhuc quidam, annuo honorario, quoad ſpiritum duxerit, decreto Senatus cohoneſtatus, cuius tñ nemo medicus, nullus faciet hiſtoricus mentionem: quia ſcilicet, docti hæc nugas putant, & ſexcenta ſciunt huiuſmodi extare remedia, quæ tamen ſi vni occulta aliqua ratione, vel temperamenti, vel ſympathiæ, aut antipathiæ proſunt, cæteris non item. Paſinus in libello paulo ante à me citato reprehendit nonnullos, qui gloriarentur ſe Ciuitates quamplures ſuffumigijs, Hippocratis more, à peſte liberaſſe. quorum tamen nulla fit mentio apud Hiſtoricos. eius hęc ſunt uerba, quę libet recitare, licet non ſit magni auctor ponderis. nonnulli peſtiferi ſunt ore rotundo aſſerentes multas ciuitates à peſte liberaſſe cum ſuis ſuffumigijs. Rhodon, ſcilicet, ac Conſtantinopolim, multaq; experimenta ibi feciſſe, quòd ſi uera ſunt

no-

norunt Antipodes: Accedit ad hęc, quòd non ſolus Hippo crates hoc remedium adhibuit, ſed alij quoque, vt Acron Agrigentinus, Empedocles, Iachen Aegyptius & alij, qui eandem ſibi gloriam & laudem vendicabant, quę tribuebatur Hippocrati, quę omnia mihi facile perſuadet ipſa Hippo cratis viri ingenui modeſtia, qui nuſquam (quòd legerim) facit huius medicinę adhibitę mentionem, quę ſi vera, ac legitime adhibita fuiſſet, uel ſaltem non controuerſa, & cum alijs communis, profectò (ut eſt humana natura gloriolæ imprimis cupida) alicubi meminiſſet. Dici præterea poteſt, quòd Thucydides ab inſtituto ſuo, & more non receſſerit, qui res uel dubias, vel parũ certas, & exploratas, aut quę ſibi non ita uideantur, frequenter omittit, uel unico uerbo iniecto à longe ſignificat, & innuit, ut in hanc ipſa peſtis deſcriptione, cũ nullam fecit de Delo expiata peſtis cauſa ex oraculi monitu mentionem, ſed tantum addito uerbo oraculorũ, tacite id ſignificauit, vel etiam dicendum Hippocratis hoc remedium adhibitum niſi tertio anno, cum reuerſa peſtis eſt; ipſe uero Thucydides narrat primę peſtis, quę biennium permanſit, ſymptomata, quoniam & Deli expiatio, ut ſupra oſtendimus, eo tempore facta eſt, primis uero temporibus, ideſt, illo biennio non fuerat Athenis Hippocrates, ſed per alias regiones gręcię fortaſſe peregrinabat, peſtes depellẽs, ut eum feciſſe conſtat, ex quo collecta fama, & auctoritate, cum Athenienſes denuo peſte laborarent, eum accerſiuerunt, & depulſa peſte poſtea coronatus.

ἰδιώτης. idiota.] proprie dicitur is qui ex aduerſo reſpondet intelligenti, & ſcienti, & τῷ τεχνίτῃ. ideſt, artifici, quod eleganter oſtendit Galenus in libro de diæta, contextu primo, vbi ita definit, εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς ἕλλησιν ἰδιώτας ὀνομαζομένους οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐν τῷ πρός τι. τὸν μὲν γάρ τινα λέγουσιν ἰδιώτην εἶναι τῆς δὲ τῆς τέχνης, τὸν δέ τινα τοῦ δὲ τοῦ ἐπιτηδεύματος. ideſt, inuenimus apud græcos idiotas nuncupatos non ſimpliciter, ſed in comparatione ad aliquid, nam aliquem dicimus idiotam huius artis, alium illius dogmatis, licet ibidem aſſerat ſignificare etiã, τοὺς ἰδιοπραγοῦντας, ideſt, rem ſuam priuatim agentes, vt diſtinguantur ab his, qui publicas perſonas ſuſtinent, & magiſtratus gerunt, quare etiam auctor etymologici: hæc duo ſigna proponit, ὁ πολίτης, καὶ ὁ ἄπειρος. ideſt, ci-

Idiota qs ſit.

uis

uis priuatus,& ĩexpertus: quare recte oppoſuit medico Thu
cydides idiotam, non tamen per idiotam intelligendus eſt
quilibet agreſtis, & plebeius, ſed qui prudentia aliqua, & re-
rum vſu ſit præditus, doctrina tamen & eruditione careat.
ita enim intelligendum dicit Galenus in commentario ter-
tio, in tertium prorrhe. cont. 32. vbi dicit, cum dicitur idiotę,
non eſſe intelligendum de his qui ſint, παντάπασιν ἠλίθιοι,
ideſt omnino ſtolidi, ſed ἀδιανοήτους, quidem, ideſt, inerudi-
tos, ſed tamen φύσει συνετούς, i. natura prudentes, ſin minus
ſaltem μὴ νωθροὺς τὴν διάνοιαν, ideſt non hebetes mente: ſic fe-
re ſemper opponit, & obducit medico Galenus idiotam, ut
de præſagitione ex pulſu in illa peſte ſui temporis dicit mul
tos medicos deprehenſos ob inexperiẽtiam, ἰδιώταις ὁμοίους.
ideſt, ſimiles idiotis, vel etiam πολὺ χείρους ἰδιώτου συνετοῦ,
ideſt, multo inferiores idiota prudenti, ſic vbi cõparat Hip-
pocratem Thucydidi in deſcribenda peſte, Thucydidem vo
cat idiotam, ideſt, ignarum artis medicæ, vel non profitentẽ
artem medicam, quamuis eam fortaſſe calleret, & eſset alio
qui uir eruditiſſimus: nam & περὶ δυσπνοίας, vbi Hippoc. &
Thucydidis narrationis genus in deſcribẽda peſte perpẽdit,
ita ait. Θουκυδίδης μὲν καὶ τὰ συμβάντα τοῖς νοσοῦσιν, ὡς ἰδιώτης
ἰδιώταις ἔγραφεν, ἱπποκράτης δὲ, ὡς τεχνίτης τεχνίταις, i. Thucy-
dides etenim, quæ euenerunt ægrotis, ut idiota idiotis ſcri
pſit, Hipppocrates vero, ut artifex artificibus, cuius loci Gale
nici auctoritate, hoc loco fortaſse nõ male interpretabimur
hiſtoricum, ut dicat, ſiue hiſtoricus ſit, ſiue medicus, qui per-
ſequatur peſtium ſymptomata, & in 5. commentario, in 6.
epid. Hipp. com. 14. vbi de bilis diſputat differẽtijs rurſus op-
ponit idiotã medico, ait enim ἰώδη δὲ, καὶ μέλαιναν χολὴν, οὔτ'
ἰατρός τις οὔτ' ἰδιώτης ὀνόμασεν ἄνευ προσθήκης, ideſt, ęruginosã
vero, & nigram bilem, neq; medicus quiſpiam, nec idiota
appellauit ſine adiũctione, & ipſe etiam Hippocrates idem
facit frequenter, ſic libello de flatibus, περὶ φυσῶν. vbi dicit in
medicina reperiri, τὰ φλαῦρα, & τὰ σπουδαῖα, ideſt, mala ſeu
errata, & recte facta, ταύτης δὲ τῆς τέχνης τὰ μὲν φλαῦρα χαλε-
πὸν γνῶναι τὰ δὲ σπουδαῖα ῥήιδιον, καὶ τὰ μὲν φλαῦρα τοῖσιν ἰητροι
σι, καὶ οὐ τοῖσιν ἰδιώτησιν, ideſt, huius uero artis mala difficile
cognoſcere, bona uero facile: & mala medicis, non, idiotis:
quia, ſcilicet, ἰατρὸς ὁ ἐπιστήμων, ideſt, medicus ſciens (vt ait ſui-

das) non eſt ὁ ἰώμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν ἰᾶται γνωρίζων, ideſt, qui ſanat tantum, ſed qui ſimul cauſam propter quam ſanat, cognoſcit.

ἀφ' ὅτου εἰκὸς ἦν. à quo veriſimile ſit] ſcholiaſtes gręcus interpretatur ἀφ' ἧς αἰτίας, ideſt, à qua cauſa; non male quidē, ſed cum mox ſubiūgat uerbum cauſas αἰτίας, auctor noſter uidetur uelle aliquid inter hęc duo intereſse, ut ſcilicet, hoc referatur ad idiotam, cauſa uero ad medicum: & ideo addit uerbum εἰκός, ideſt, probabile, ſeu uériſimile, quia hoc maxime ſectantur idiotę, qualis fuit illa ſuſpitio paulo ante memorata Athenienſium exiſtimantium fuiſse puteos infectos ueneno à Peloponneſijs; in vulgus enim frequenter, & facile diſseminantur tali tempore rumores, qui uarijs rebus ex probabili coniectura, cauſas tribuunt: ſic apud Liuium in illa peſte, quę ſubſecuta Manlij ſupplicium, cum nullus neq; modus, nec finis inueniretur, ex Manliano ſupplicio ortam cępit vulgus dictitare, ſic noſtra memoria in proxima peſte, de qua ſcripſere Mercurialis, & Maſſaria, dicit Maſsaria anno biſſextili temere, & penè ſtolidè cauſam peſtis aſſignatam à nonnullis: quare etiam dęmones in reſponſis, cū volebant populis imponere conſulentibus, aliquam huiuſmodi cauſam probabilem, & euidentem reſpondebant fuiſſe peſtis, ut in oraculis ſuperius à nobis memoratis poteſtis uidere, quod notat etiam D. Auguſtinus libro 3. de Ciu. Dei. capit. 17. ubi dicit ex libris ſybillinis conſultis. Tunc ergo dictum eam eſse cauſam peſtilentię, quòd plurimas ędes ſacras multi occupatas priuatim tenerent, quod ibi irridet ipſe Auguſtinus.

Tempore peſtis rumores diſſeminātur in vulgus varijs rebus cauſā aſſignātes

αὐτό. Ipſum] Ipſum, ſcilicet, malum, nam licet referri poſſit ad λοιμὸν, ideſt, peſtem, & eſse atticiſmus à nobis ſupra notatus, coniungendi neutrum cum fœmineo, tamen cum paulo ante ſit uſus uerbo κακοῦ νικώμενοι, ideſt, à malo uicti, ad illud hæc ſunt referenda, ut etiam illud, περὶ αὐτοῦ, de ipſo, ſcilicet, malo, quo uerbo peſtem ſignificauit, ex quo cum præcedat ſtatim uerbum illud, ἤρξατο, facilis fuit lapſus Demetrio, ut ſcriptum putaret, ἤρξατο δὲ τὸ κακὸν, ideſt, incępit uero malum, de quo ſupra dictum eſt.

αἰτίας. Cauſas.] Cauſas peſtis in proœmio, & præfatione noſtra expoſuimus, quaſi (ut Galeni utar uerbis de Thucydi

de)

de) idiotę idiotis, idest, rei medicę fortasse ignaris, sed tamē doctis, & eruditis omni disciplina liberali, amicis, qui interfuere; nunc cum uos adsitis, quorum magna pars estis medici, non pauci uero tales potestate, qui breui futuri estis medici, & à me ueluti medico medicas causas medica explicatas methodo desideretis, paucis, de causis pestis medica ratione indagatis agendum. Medici igitur plures rerum causas statuunt à philosophis mutuatas, & potissimum Galenus 6. de vsup. vbi ponit causam, cuius ratione fit aliquid, à quo, ex quo, per quod, & quale: sed cum de rebus pręter naturam appellatis fiūt ab ipsis uerba, quæ partiuntur in tria, morbum, morbi causam, & symptoma, semper de causa ea intelligūt, quæ dicitur ποιητικὸν αἴτιον, siue δραστικόν, idest, efficiens morbi causa. Hanc omnes fere partiti postea sunt in tres nempe procatarcticas, antecedentes, & continentes, siue cōiunctas: de quibus magnæ sunt ortæ inter medicos sæpe controuersiæ, & primum de procatarcticis non defuere, qui eas conati sint euertere, ac de medio tollere, ut nonnulli sophistæ, quorum meminit Galenus in libello de his ipsis causis, de continenti uero causa, multiplex, & uaria fuit controuersia, atq; quæstio, primum enim nomen ipsum, συνεκτικόν, & res, teste Galeno contra Iulianum, Stoicorum fuit inuentum, deinde in medicinam inuectum ab Athenæo medico Pneumaticæ sectę auctore, qui Posidonium stoicum diu audiuerat, & ab eo imbutus hac opinione fuerat, quam deinceps exceperunt Methodici, qui etiam eo abusi, cum rationalibus, & dogmaticis medicis diu contenderunt, quę controuersia cū diu quasi sopita conquieuisset, ab Arabibus denuo est excitata, & potissimum Auicenna, cuius dogmata superioris ętatis medici consectati propugnationem illius sententiæ susceperunt, Galenicis contra medicis repugnantibus. Videndum igitur, quæ sint pestis causæ secundum hæc tria genera, quæ prius explicanda, & quomodo intelligenda declarandū. procatarcticas igitur causas vocant, quæ extra corpus adueniunt, & omnibus sunt quasi in propatulo, non solum medicis, sed etiam idiotis, & ideo manifestę etiam vocantur, & euidentes, & externæ, à recentioribus etiam primitiuæ, ut si dicamus pestis causam fuisse iram Dei per angelos significatam, si astrorum coniunctiones, si ventorum perspiratio-

Causarū genera plura apud Medicos.

Efficiētis causę species tres.

Procatarcticæ causæ, q̄ sint.

nes, & flabra à locis pestilentibus, si aeris diuersas intemperies, & vitia, siue constitutiones vitiosas, si famem, si cadauerum mortuorum, insepultorumq; putredinem, si aquarum uitium, aut cloacæ putrescentis vapores, & flatus ex charonijs locis prodeuntes. Antecedentes causæ sunt, græcis dictę προηγούμεναι, quæ abditæ sunt, & idiotis ignotæ, medicis vero, & artificibus exploratæ, quare etiã appellãtur abditæ (vt Celsus, qui partitur causas morborum in abditas, & euidentes) & internæ, quia in nobis ortum habent, & hæ duæ sunt ex Galeno in antedicto loco, & pluribus alijs nempe πληθώρα, & κακοχυμία, quæ ambo plenitudines dici possunt, sed altera κατὰ ἔγχυμα altera κατὰ τὴν δύναμιν. i. secundum facultatem, alij his duabus addunt tertiam, nempe obstructionē, & ἔμφραξιν, & eius sociam, ac pedissequam prohibitam transpirationem, nõnulli etiam addunt imbecillitatem virtutis rectricis in toto corpore, nam hęc malos coaceruat succos, qui deinde facile putrescētes pestis esse causa possunt: quare facillime corripiunt humida corpora, & ita affecta. Arabes, & Auicennas antecedentes causas eas uocant, quę nondum actu efficiũt morbum: quia remotiores, easdem vero etiam esse posse credunt continentes, cum propius accedunt, cum proxime, ac immediate faciunt morbum, quare ab his etiã dicũtur proximæ, & immediatæ causę, quare morbos præcedunt antecedentes natura, & tempore, contentiuæ siue coniunctæ, & continentes tantum natura, ut uerbi gratia, uitiosus humor in corpore intra uenas, uel in corde delitescens, est causa antecedens pestilentię, ubi uero iam cępit putrescere, & efficit pestem, tunc transit in coninnctam, quę ita definitur, ut ea pręsente dicatur adesse morbus, ea sublata ablatus, & hęc est causa, de qua est controuersia in Galeni doctrina, an detur, quod uidetur esse maxime dubium, nisi quis adhibeat distinctionem: nam negari non potest Galenũ frequentissimam fecisse, & apertissimã de hac causa vbiq; mentionem, sed in libello contra Iulianũ, ubi ex propria loquit̃ sententia, dicit se usum interdũ eo uocabulo cõtinentis causæ, ne uideret̃ contentiosus, & sophista, qui uellet de uerbis disputare, atq; contendere, non tñ eo modo, quo illi, fatetur se intelligere, sed cũ quadã limitatione, in illis nimirum, quę fiũt, & quatenus fiũt, & quorũ essentia est, in trãsmutatione

Antecedẽtes causæ quæ sint.

Causæ cõtinẽtes siue coniunctę.

Quomodo in Gani doctrina detur causa coniuncta.

&

&,qui dicitur morbus fiens,non factus ab his,qui Auicennę & Arabum ſententiam defendunt, qui tamen non eſt vere morbus, niſi ſecundum quid: non ſecus ac ſi quis ſemen tritici iactum in terram dicat eſſe triticũ, vel fœtus in corpore, nondũ animatus ratione,dicatur homo: nam proprie morbus is definitur ab eodem de ſimpli. & 1. & 2. methodi,& alibi affectus διάθεσις animati corporis: primum, & proxime actiones lædens. In qua definitione primo ſciendum,quòd diatheſis intelligitur affectus iam permanens, & fixus, qui etiam remota cauſa perduret,nam differt à πάθος, quod paſſio eſt,& affectio in motu, & tranſmutatione,quæ deſinente motu, & ablata cauſa tollitur,vel tranſit in διάθεσιν,& in hoc poteſt dari cauſa coniuncta, & quia nonnullæ ſunt cauſæ, & ſymptomata,quę dici quodãmodo διάθεσις poſſunt,vt in genere mutatę qualitatis ſępe cõtingit,πάθος verò ferè ſemper poſſunt appellari: ideo addidit, quòd proxime,& immediate lædat actiones, quod non poteſt conuenire, neque ſymptomati,neque cauſę,cum non lędant actiones,niſi morbo medio: quare neceſſaria quidem cauſa coniunctæ ratio in actionibus, & omnia ſymptomata habent cauſam coniunctam; morbi verò nequaquam: præterea cum duæ fuerint apud veteres medicorum ſectæ,altera,quæ morbum definiebat actionem læſam,& hæc neceſſario cauſam ponit cõiunctam morbi,cum alioqui tolli nequeat,niſi ablata cauſa; altera ponebat morbum eſſe affectum viuentis particulæ per tranſmutationem illius in eam inuectum, qui deinde lædit actiones primo,& ita definientibus morbum (in quo numero ſe profitetur eſſe Galenus) non eſt neceſſaria cauſa coniuncta, ſed ſufficit antecedens; quod probatur ex multis Galeni locis,vt in arte medicinali,parte tertia, vbi dicitur morbũ factum remoueri per ſuum contrarium, morbum futurum per cauſæ abſciſſionem,neque audiendi ſunt Haly, & alij ſectatores,qui etiam in factis morbis cauſam aliquam morbũ fouentem, aut conſeruantem ſtatuunt, inter quos etiam eſt Argenterius, qui putat omnino dari, & vel ex ipſius Galeni loco in arte medicinali oſtendi. Et cauſam hanc putat eſſe ipſam morbi formalem. De qua re pluribus etiam diſputat lib. 1. de cauſis,cap. 9. vbi nominatim,& ex induſtria de cauſa cõiuncta agit, & nititur probare ex multis Galeni locis eam

2. Meth. cap. 3.

ab

ab ipso propositam, & intellectam, licet in hoc illum fuisse varium, & inconstantem fateatur. Sed de hac quæstione videndi sunt Trincauelius in epist. 8. 9. & 10. Saluius Sclanus in Aphor. 21. & in arte medicinali, cont. 24. & M. Antonius Montisianus quæst. 5. 6. 7. 8. & 9. & alij, qui ex industria de hac re disputant.

Causa cōiuncta pestis.

Qui verò hanc statuunt, causam cõiunctam pestis esse dicunt, fuliginosam putredinem, inter quam & pestem nihil medium intercedat, vel id, quod primo adueniens corpori pestem efficit, vel tandem humorem, ac succum prauum, venenata qualitate infectũ in corde, vel circa cor putrescentem, & fuligine deinde, ac vapore corpus vniuersum maculantem. Sauonarola dicit causam cõiunctam esse vaporem putridũ ab aere attracto putrefacto, vt quasi semper sit venenatus. Eustachius Rudius vir doctissimus, mihiq; coniunctissimus, lib. 3. cap. 30. de febre pestilenti, dicit contentiuam pestilentiũ febrium causam rei venenatæ putredidem esse, quæ cor lacescat. Alij insignem putredinem humorum, vel omnium, vel singulorum in corde, vel partibus illis consentientibus putrescentium tam insigniter, vt veneni vires acquirant. Inter quos videtur esse etiã Massarias in suis Academicis prælectionibus, Gerardus Columba, qui nuper edidit duos libros disputationum medicarum de febre pestilenti, vbi etiam Rudij sententiam superius positam, vt aliorũ omnium ferè nostra tempestate principum medicorum exagitat lib. 1. cap. 30. ait, essentiam febris pestilentis constituit venenum, vt causa coniuncta, & mutatio venenata, & à tota substantia: quo etiam capite explodit Horatij Augenij viri ornatissimi opinionem, qui dicebat in epistolis corruptionẽ substantiarum facere pestilentiam, & eius essentiam, characterismumq; constituere, ad quam aiebat peruenire humanum corpus, præcedente putredine, vt dispositione: vtrũque enim simul contineri in febre pestilenti putredinem, dico simul & corruptionem, & mox cap. 31. idem repetit dicens venenum esse characterismum febris pestilentis; putredinem verò esse vt dispositionem.

Lib. 4. epistola 1.

Suspectus de mendo iste cõtextus Thucydidis.

ἱκανὰς εἶναι, Idoneas.] Hoc in loco Henricus Steph. non immerito de mendo suspicatur: cum repetita superuacaneo videantur eadem verba. Ita enim ipse hoc in loco. Vix mihi

hi perſuadere poſſum, Thucydidem locum hūc ita ſcripſiſ-ſe. His enim verbis contentus eſſe poterat. ὥς τινὰς νομίζῃ τοσαύτης μεταβολῆς ἱκανὰς εἶναι, aut certe his, ὥς τινὰς νομίζῃ τοσαύτης μεταβολῆς δύναμιν σχεῖν. Quid enim his verbis, ἐς τὸ μεταστῆσαι post genitiuum τῆς μεταβολῆς opus eſt? nam certe ipſe Scholiaſtes μεταστῆσαι alio verbo, quàm μεταβαλεῖν nobis nō expoſuit. Hæc Henricus Stephanus; cuius coniectura alia adhuc quoque probari poteſt à ratione minime diſſentanea, quòd ſcilicet illa verba, δύναμιν εἰς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν, fuerint gloſſema alicuius Grammatici in margine poſitum ad explicandam illorum verborum ſententiam τοσαύτης μεταβολῆς ἱκανὰς εἶναι, quę poſtea ab aliquo imperito Librario fuerint in contextu Thucydidis introducta, & deſcripta. Quod in quamplurimis locis in omnibus bonis auctoribus eueniſſe paſſim docti annotant Interpretes, & potiſſimum in Ariſtotele. Vel ſi velimus retinere lectionem, & Thucydidis eſſe defendere, quod non videtur à ratione alienū. Poſſumus dicere illud εἶναι abundare, & παρέλκειν, ſeu πλεονάζειν poſitū tamē ornatus gratia, quod fieri interdum conſueuiſſe apud Atticos ipſemet teſtatur Henricus de hoc ipſo verbo, art. 29. ſuarum animaduerſionum, in lib. de dial. Corinthi, quod frequentiſſime eſſe apud Thucydidem teſtatur idem Corinthus, ita ipſo legente Henrico in exemplo illius Atticiſmi, ὡς καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ πανταχοῦ μὲν, μάλιστα δὲ ἐν τῇ ὀγδόῃ, οἷον ἐστὶ κακεῖνο, καὶ τὸ μὲν ἐπ' ἐκείνοις εἶναι, &c. ideſt, Vt & apud Thucydidem paſſim quidem, ſed præcipuè in octauo, vt & illud, τὸ μὲν ἐπ' ἐκείνοις εἶναι. Qui plura exempla huius Atticiſmi deſiderat, legat ipſum Henricum in eo loco, & mox plura in ſua Appendice in 1. cap. vbi multa verba ita ſuperuacaneo ab Atticis collocata in Syntaxi orationis oſtendit, vt etiam φάναι, εἰπεῖν, &c. vel dici etiam poteſt prætermiſſam coniunctionis particulam καὶ, &, reponendam ante verbum ἱκανὰς, quaſi σαφηνισμὸν, & declarationem antedictæ ſententiæ: hoc verò apud probatiſſimos auctores, tam Græcos, quàm Latinos eſſe frequentiſſimum, nos alibi demonſtrauimus, ut ſcilicet hæc coniunctionis particula deſideretur. Aemilius Portus in Appendice ad Patris Commentaria, Syntaxim quandam, & ordinem in his uerbis conatur expiſcari, & ita conſtruit, καὶ τὰς αἰτίας τοσαύτης μεταβολῆς, ὥστινας νομίζῃ ἱκανὰς εἶναι

δύναμιν

δύναμιν σχεῖν εἰς τὸ μεταστῆσαι. Additq; mox: Hæc est uerborum series. Duriuscula quidem syntaxis, sed si retinēda hęc lectio, non contemnenda. Verum si uelimus retinere lectionem, & tueri eam esse integram, & ita à Thucydide scriptā, & esse germanam Thucydidis, qui obscuritatem cum breuitate coniunctā adamauit, neque subesse vllum mendum, nihil aut deficere, aut abundare, à superioribus inchoanda syntaxis, atque structura ita, ἀφ' ὅτου, à quo scilicet loco (quia fortasse non omnes consentiebant ab Aethiopia disseminatā, & ipse nō affirmauit, sed veluti dubium ptoposuit dicens (vt dicitur) quod nobis significat Lucretius, qui nō ab Aethiopia, sed ab Aegypto tantum ortam proponit) εἰκὸς ἦν γενέσθαι αὐτὸ, καὶ τὰς αἰτίας (supple εἰκὸς ἦν) δύναμιν ἐς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν. Illa verò verba per parenthesim, & παρεμβολὴν interiectionem sint posita ἅστινας νομίζει τοσαύτης μεταβολῆς ἱκανὰς εἶναι, vt duo proponat dicenda & locum, à quo ortam esse probabile sit, & vim, quā probabile sit accepisse ad tantam inducendam rerum permutationē, causas, quęcūque illæ sint, quas quisque arbitraretur fuisse ad hoc idoneas, vel ἀφ' ὅτου repetendum, à quo scilicet vel Deo, vel causa materiali, siue veneno, vel intus genito, vel foris iniecto, probabile sit causas istas facultatem adeptas tantæ faciendæ stragis, & hanc puto germanā esse syntaxim, & nullū subesse mendū.

Germana Syntaxis huius contextus, & sensus, integra seruata lectione.

ἐγὼ δὲ οἷόν τε ἐγίγνετο, Ego verò qualis fuerit.] Ex his Thucydidis verbis colligo duas esse præcipuas Historiæ leges. Primum ut res, prout sunt gestę, explicentur, & una sit facti ueritas proposita, quam maxime professus est Thucydides; & ideo cum quadam emphasi uidentur hæc uerba prolata; quare etiam Cicero in 2. de Orat. ita ait: Quis nescit primā esse Historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde ne quid uere non audeat, ne qua suspitio gratię sit in scribēdo, nę qua simultatis? Quæ omnia capita una illa lege cōtinentur exponendi rem, prout gesta est, quod se facturum hoc loco pollicetur Thucydides. Lucianus de conscribenda Historia, id etiam animaduertit, qui ita pronuntiat, τοῦ δὴ συγγραφέως ἔργον ἕν, ὡς ἐπράχθη, εἰπεῖν, idest, Historici munus unum est, res, prout gestæ sunt, dicere, & sæpissime in eo libello facit mentionem huius legis, ut præ rebus omnibus propositā habeat ueritatem: paulò enim post inquit: ἓν γὰρ ὡς ἔφην τοῦτο

Historiæ duæ pręcipuę leges.

Prima lex est exponendi res, prout gestæ sunt.

ἴδιον

ἴδιον ἱστορίας, καὶ μόνῃ θυτέον τῇ ἀληθείᾳ, ἄτις ἱστορίαν γράψων ἔοι, idest, Vnum hoc (vt dixi) est propriũ historię, & vni sacrificandũ veritati, si quis historiam sit conscripturus. Alteram legẽ esse ex verbis Thucydidis conijcio, vt oĩa referantur ad communem hominum utilitatem: qui enim delectationem τὸ τερπνὸν statuunt finem Historiæ, & munus, hi profectò longe à uera sententia aberrant, debet quidem concomitari, & quasi pedisequa subsequi delectatio utilitatem τὸ χρήσιμον. quod elegantissimè annotauit Lucianus, qui ita disserit: ἓν γὰρ ἔργον ἱστορίας, καὶ τέλος τὸ χρήσιμον, ὅπερ ἐκ τοῦ ἀληθοῦς μόνου συνάγεται. τὸ τερπνὸν δὲ ἄμεινον μὲν εἰ καὶ αὐτὸ παρακολουθήσειεν, ὥσπερ καὶ κάλλος ἀθλητῇ, idest, Vnicum munus historiæ, & finis est utilitas, quæ ex sola ueritate conficitur: iucundum enim melius erit, si & ipsum cõsequatur, quemadmodũ & Athletam pulchritudo. Hãc proponit Thucydides tanquã finem huius pestilentis historicæ explicationis, ut si rursum forte fortuna inciderit experientia, & usu edocti homines ex hac memoria, minus hebetes sint, & hallucinentur in ea tractanda: nam, ut superius sæpe à nobis declaratum est, medici. & reliqui homines initijs pestilentiæ solent hæsitare, propter nouitatem, & insuetudinem: quare dicit Galenus in ea peste, quę incidit suis temporibus, propter inexperientiã, medicos sui temporis fuisse ἰδιώταις ὁμοίους, idest, idiotis similes, uel etiam πολὺ χείρους ἰδιώτου συνετοῦ, idest, multo peiores idiota prudenti: sed quoniam hoc in loco aggreditur Thucydides narrationem eorum omnium, quæ ægrotis in pestilentia euenerunt, nõ erit alienum, si priusquam ad illam aggrediamur, hic afferamus Galeni de ea iudicium per comparationem cum Hippocratica, qui eandem pestem descripsit in Epidemicis, factum. Vbi cum multa tribuat Hippocrati, nihil tamen detrahit Thucydidi, sed potius ornat, quòd Historicus non medico modo, ut Hippocrates, qui artificibus scribebat, & artis mysteria uolebat explicare, sed historico more nihil eorũ, quæ cõtigissent, omnino prætermittẽs exponat: sed ipsius uerba iã audite. περὶ Ἱπποκράτους προαιρέσεως, idest, de Hippocratis consilio in scribendo. Δοκοῦσιν οἱ παλαιοὶ πάντα τὰ τοῖς νοσοῦσι συμβαίνοντα γράφειν αὐτὸν, ὥσπερ καὶ τὸν Θουκυδίδην. ἔχει δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ ἐναντιώτατον ὑπάρχει τοῖς Ἱπποκράτους γράμμασι, πρὸς τὰ Θουκυδί-

Altera lex Historiæ, vt referantur omnia ad cõmunem vtilitatem.

Hippocratis, & Thucydis comparatio ex Galeno.

δους, ὁ μὲν γὰρ πάντα γράφει τὰ καὶ τοῖς ἰδιώταις γνώριμα, μηδὲν ὅλως αὐτῶν παραλιπὼν ὁ Θουκυδίδης, ὁ δὲ ἱπποκράτης ὀλίγα μὲν τούτων, ὅσα πρὸς τὴν ὅλην διάθεσιν, καθ᾽ ἣν ἐκινδύνευσεν ὁ κάμνων, διαφέρει, πάμπολλα δὲ ἄλλα τοῖς ἰδιώταις μὲν παρεωραμένα, τεχνικὴν δὲ πάνυ, καὶ ἀκριβῆ τὴν διάγνωσιν παρεχόμενα, καὶ δυνάμενα πολλάκις καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρίστους ἰατροὺς λαθεῖν. οὗτος δὲ ὢν ταχὺς ἐν τῷ ἑρμηνεύειν, καὶ μηδὲν, ὅτι μὴ καὶ μεγάλως ὀνήσει, γράφειν ἀξιῶν, δόξει σοι πάλιν ἐξιστάναι τῶν οἰκείων φρενῶν, ὅταν τὰ μηδ᾽ ὅλως γενόμενα τῷ νοσοῦντι γράφει, τοῦτο αὐτὸ προδηλῶν, ὅτι μὴ ἐγένετο. ὁ μὲν καὶ τῶν γενομένων τὰ πλεῖστα παραλείπων οὐκ ἂν δόξειε, τοῖς μὴ γινομένοις διατρίβων παραπαίειν; ἀλλ᾽ εἰ ἐνοήσῃς, ὅτι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν κἀκεῖνα παραλείπει, καὶ ταῦτα γράφει, τότε οἶμαί σε θαυμάσειν αὐτόν. οὐδὲ γὰρ τὸ τυχὸν, οὐδὲ εἰς τὸν τυχόντα δυνάμενον ἰατρὸν ἐλθεῖν ἐκεῖνος ἔγραψεν. ἀποδέδεικται δὲ, καὶ περὶ τούτων ἡμῖν, ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς, καὶ δὴ κἀν τοῖς περὶ τῆς ἱπποκράτους ἀνατομῆς, οὐχ ἥκιστα δὲ κἀν τοῖς περὶ τοῦ παρὰ τοῦ Θουκυδίδους λοιμοῦ, ideſt, Arbitrantur ueteres omnia, quę ægrotis accidant ipſum perſequi ſcriptione, ut Thucydidem, ſed res non ita habet, uerùm hoc ipſum eſt, in quo uel maxime contraria ſunt, ac differunt Hippocratis ſcripta, ac Thucydidis. Thucydides enim omnia ſcribit etiam idiotis nota, nihil eorum omnino prætermittens. Hippocrates uerò pauca ex his, quæ ad reliquam affectionem, circa quam eſt periclitatus ægrotus, pertinent, quamplurima verò alia idiotis quidem neglecta; artificioſam uerò, & exquiſitam cognitionem præbentia, & quę poſſunt ſępenumero optimos etiam medicos latere. Hic uelox, & breuis in dicendo, & nihil niſi ſummopere profuturum ſcribendum ſibi proponens, uidebitur tibi rurſus dimoueri propria mente, cum ea, quæ neque omnino ægro euenerũt, ſcribit, hoc ipſum indicans, ꝙ non euenerunt. Qui enim & ex his, quæ euenerunt, plurima prætermittit, nonne uidebitur in his, quæ non euenerunt, tempus terens delirare? Sed ſi cogites, quod propter eandem cauſam, & illa prętermiſit, & iſta ſcribit, tunc puto ipſum admiraberis: neque enim vulgaria, & quæ vulgari cuique medico poſſint in mentem venire, ille ſcripſit. Demonſtrata verò & hæc ſunt in aliis multis locis, & præcipuè in his, qui sũt de Hippocratis Anatomia ſcripti libri, nec minus etiam in his, qui de Thucydidis peſte ſunt exarati, &c. Quæ eo libentius attulimus, quo

Latinus interpres in nonnullis videtur hallucinatus, ut Græca uerba cum illius Latinis conferendo cognoſcetis.

αὖθις ἐπιπέσοι. Rurſus incidat.] Hæc verba multis modis explicari poſſunt, & omnes erunt, & Hiſtoriæ, & veritati, ac rationi conſentanei, poſſumus ergo primo dicere, ꝙ ſignificet in his verbis Thucydides in peſtilenti morbo adeſſe periodum, & eſſe peſtem ex genere morborum periodicorum, qui ſtatis quibuſdam temporibus reuertuntur, neq; ſolum in febribus, de quarũ circuitibus, & periodis magnæ ſunt inter medicos controuerſię, & maxime implicatę quęſtiones, cũ alij alijs rebus cauſam acceptam referant, de quo nos alibi diſputauimus, ſed etiam in alijs morbis: & non aliena à ratione medicinæ eſt iſta quæſtio: nam multa ſunt, quæ teſtantur, & probant adeſſe in peſte periodum. primum eſt experientia hiſtoriarum fide comprobata: nam in Syria tradunt ſeptimo quoque anno peracto periodo reuerti, in Aegypto ſingulo fere quoque triennio graſſari, & in quibuſdam locis quotannis, ut ſupradictum eſt. Proſper Borgarutius in tractatu de peſte teſtatur peſtem Pariſijs quotannis ſtatis quibuſdam temporibus redire, cuius hæc ſunt verba Italica. *Ogni anno nella congiuntione del Segno Peſce, & nella oppoſitione del Sole, & della Luna, & quando il Sole paſſa ſotto il Quadrangulo di Saturno, & di Marte ella riſorge, & va creſcendo.* Venetijs in vulgus obſeruatum, & ubiq; iactatum vigeſimoquinto quoq; anno denuo remeare. Euagrius aperte meminit periodi peſtilentis, vbi ait. καὶ ταῦτα μὲν πολλάκις ἐν ταῖς περιόδοις τῶν κύκλων τῶν καλουμένων ἐπινεμέσεων ταῖς πόλεσι, καὶ τοῖς ἑτέροις ἐγίνοντο τόποις, μάλιστα δὲ πανολεθρία σχεδὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐπέπιπτεν ἐν δευτέρῳ ἔτει τῆς πεντεκαιδεκαετηρίδος τοῦ κύκλου. ideſt, & hæc quidem ſæpius in periodis (ratas conuerſiones vertit interpres) circulorum, qui vocantur Epinemeſes, vrbibus, & alijs locis acciderunt, pręcipue vero cum vniuerſa hominum fere pernitie incidit ſecundo anno circuli quindecim annos complectentis, & mox etiam, & Sigonius libro 17. Imp. Occid. de inguinaria agens mentionem facit periodi his verbis, Atque hac tanta morborum varietate morbus poſt orbibus quibuſdam ſæpius reuocatus homines in plurimos poſt annos miſere lacerauit: accedunt teſtimonia Medicorum complurium, qui inter morbos periodicos ponũt

An peſtis ſit morb⁹ periodic⁹

peſtilentiam. Petrus Sybillenus, ita ait, in lib. de peſte, cõſtat ergo anni temperiem humidam, & turbidam cæteris qualitatibus eſſe pernitioſiorem, & peſtilentis febris, adeoque ipſius peſtis, & ſimilium morborum periodicorum, & epidemialium cauſam, & ſignum prognoſticum extare. Huius opinionis videtur fuiſſe etiam Alexander Traianus Petronius lib. 2. de morb. Gallico, capit. 16. vbi quærens cur peſtis Europam hac ætate minus infeſtet, id tribuens gallici morbi naturæ, qui illius uicem ſubeat, ita ait. Reliquũ eſt, ut explicemus, cur hoc morbo vniuerſam Italiam iam obſidente peſtis per eam (vt aliquibus videtur) non æque frequenter, atque antea graſſetur, ac ſi graſſatur, nõ adeo læua eſt, adeoque contumax, ut prius erat, neque id ſane à ratione alienũ eſt quęrere, cum ante hac vigeſimoquinto anno ad ſummũ (nam ſæpius quintodecimo) in Hetruria, in Vmbria, in Latio erumpere ſoleret, & mox dicit peſtem ex naturæ neceſſitate creari, hæc enim ſtatis temporibus redire, & ex naturæ neceſſitate creari, ſunt conditiones periodicæ. Idem ſentire videtur etiam Fernelius, qui ſecundo de abditis rerum cauſis, vbi agens de morbis peſtilentibus quærit cauſam, cur cõplures annos ſileant, & certis annorum interuallis ſæuiant in plebẽ, quæ licet de morbillis, & variolis ſint pronuntiata, de omnibus tamen peſtilentibus morbis ſunt intelligenda, idem ſentiunt Aſtrologi, & reliqui omnes peſtis ortum ſiderum coniunctionibus referentes acceptũ, de quibus Agathinus lib. 5. qui dicebant, χρόνων τινῶν περιόδους ἐν τῷ ἀπείρῳ αἰῶνι συμφέρεσθαι, ideſt, temporum quorundam circuitus in æterno ſeculo circumferri, qui hominibus modo bona, modo mala ingentia, & τὰ λοιμώδη πάθη, ideſt, peſtilentes affectus inferebant, ſtatis enim temporibus cum illa redeunt ad eundem gradum, profecto circuitum, ac periodum morbi conſtituunt.

An detur in peſte recidiua.

Secũdo loco poſſũmus interpretari hęc uerba nõ de periodo uniuerſali, ſed de ea, quã Græci uocant, ἀναστροφὴν, Latini recidiuam cum, ſ. nondũ probe finitus morbus, iterũ reuertitur, quam licet nonnulli dicãt, non dari in peſte, tamen in hac factum tertio libro ipſe narrat, cuius hæc ſunt uerba. Τοῦ δ' ἐπιγινομένου χειμῶνος ἡ νόσος τὸ δεύτερον ἐπέπεσε τοῖς ἀθηναίοις, ἐκλιποῦσα μὲν οὐδένα χρόνον του παντάπασιν, ἐγένετο δὲ.

δέ τις ὅμως διακωχὴ, παρέμεινε δὲ τὸ μὲν ὕστερον οὐκ ἔλασσον ἐνιαυτοῦ, τὸ δὲ πρότερον, καὶ δύο ἔτη. ideſt, hyeme ineunte morbus ſecundo inuaſit Athenienſes, qui non defecit vllo quidem omnino tempore, fuit tamen quædam ceſſatio, durauit vero poſteriore loco, non minus anno ipſo, priore vero tẽpore etiam duos annos. Huius recidiuæ meminit etiam Diod. lib. 12. biblioth. ἀθηναίοι χρόνον τινά τῆς νόσου τῆς λοιμικῆς ἀνειμένοι πάλιν εἰς τὰς συμφορὰς ἐνέπεσον. ideſt, Athenieſes per aliquod tempus, cum remiſiſſet ſe ſe morbus, peſtilẽtes denuo in calamitates inciderunt, ſic reuerſam Bizantium peſtẽ narrat Agathias lib. 5. quaſi, ſcilicet primo inſultu decepta, & celerius quam oportuerat maturato receſſu, ita enim inquit, ἐκείνου δὲ τοῦ ἔτους ἅμα ἦρι ἀρχομένῳ ἡ λοιμώδης νόσος αὖθις τῇ πόλει ἐνέπεσε, καὶ μυρία διέφθειρε πλήθη, λήξασα μὲν ἐς τὸ παντελὲς οὐδ' ὁπωσοῦν ἐξ οὗ δὴ τὴν ἀρχὴν, φημὶ δὴ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς Ιουστινιανοῦ βασιλείας ἐν τῇ μεθ' ἡμᾶς εἰσῄρρησεν οἰκουμένῃ, μεταβᾶσα δὲ πολλάκις, μεταξὺ ἄλλοτε ἄλλοθι, καὶ τόπον ἐκ τόπου λυμηναμένη, καὶ ταύτῃ τῆς λειπομένοις ἀνακωχῆς τινος μεταδοῦσα, τότε δὴ οὖν ἐς τὸ Βυζάντιον πάλιν ἐπανήκεν ὥσπερ οἶμαι τὸ πρότερον ἐξηπατημένη, καὶ θᾶττον δήπου τοῦ δέοντος ἐνθένδε ἀπαλλαγεῖσα. ideſt, illius vero anni ineunte vere peſtilens morbus denuo in Vrbem incidit, & ingentem fecit multitudinis ſtragem, quæ quidem omnino non ceſſarat, & quouis modo ex quo iam (principium dico à quinto anno Iuſtiniani Imperij.) in noſtrum orbem irrepſit, ſed diſcedens quidẽ interea modo hinc, modo illinc, & locum ex loco vaſtans, & hoc pacto relictos, requietis & ceſſationis quodammodo efficiens participes, tunc demum in Byzantium rurſus reuerſa eſt, quaſi arbitror antea decepta, & celerius, quàm oportebat, matura to inde diſceſſu, ſic Venetijs factitatum noſtra memoria ſcribunt, morbo enim per diligentiam præfectorum Vrbanorũ ſanitati, extincto, peſtilentia, quæ per hiemem latuerat, repullulauit, & maxima, miſerabiliſq; ſtrages edita eſt, teſtante id Natale de Comitibus lib. 27. ſuarum Hiſtoriarum, ſed de hac morbi recidiua, & reuerſione an fieri poſſit, videte q̃ diſputat Mercurialis de peſte. cap. 19. vbi probare nititur argumentis non reuerſuram Patauinam, Venetamq; peſtem, vt timebatur. Nicolaus quidam Boccangelinus libro nuper edito de morbis malignis, cap. 5. ſecutus Mercurialem diſpu

tat

tat Madriti non esse reuersuram pestem, & alij complures hanc quæstionem tractant. Tertio possumus interpretari. ita hunc locum, vt referre voluerit ad id, quod generatim de rebus humanis, & de vtilitate suæ historiæ pronunciauit in procemio, nempe se velle accurate, & vere omnia quæ acciderint prosequi, vt si (quæ est rerum humanarum vicissitudo) eadem, aut similia rursus eueniant, discernere vtilia abunde lectores possint. Verba illius sunt, ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν, καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, τοιούτων, καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ, ἀρκούντως ἕξει. idest, quicunq; vero voluerint rerum gestarum ueritatem considerare, & euenturarum rursus (vt humana fert conditio) vel earundem, vel similium discernere ipsa vtilia, abunde habebit quo id præstet. Hanc quoque causam Hippocrati fuisse conscribendorum librorum Epidemicorũ annotauit inter alias Hieronymus Mercurialis in prælectionibus Pisanis in procemio, vbi ait. Illud possumus addere, constitutionum pestiferarum, & non pestiferarum, quæ sunt suo tempore grassatæ, uoluisse diuinũ senem aliqua exempla relinquere, ut possent posteri omnes ex illis peritiam, mores, & alia symptomata, vbi similes constitutiones fierent, prædiscere: nam fuere ex antiquis, qui putarent rerum omnium esse reuersionem, & nihil ante extitisse, quod nunc non sit, nihilq; nũc vicissim esse, quod mox futurum non sit pari pacto, quod Palęphatus in procemio affirmat laudatis Historicis præclaris testibus Melisso & Lamisco Samio, qui principio suarum historiarum dixere, ἔστιν ἃ ἐγένετο, καὶ τὰ νῦν ἔσται. i. sunt quæ fuere, & q̃ nunc, erunt. Nõ inanis autem coniectura hæc, quòd posset rursus contingere pestilentia Athenis, cum alijs temporibus eam vexasse compertum sit, Sigonius libro 1 de repub. Athen. dicit anno Vrbis à Cecrope conditę 953. qui incidit in annum primum Olymp. 46. laborasse pestilentiæ morbo Athenas, ob obtruncatos Cylonios ad Aras Deorũ, à quo eos Epimenides Cres vir sapientissimus solenni facto sacrificio liberauit: idem auctor est in libro de temporibus Atheniensium Olymp. quarta Abarim ab Hyperboreis Athenas legatum missum, ut pro uniuersali pestilentia ex oraculo sacrificarent, quam rẽ paulo secus, & planius recitat Theodorus Zuingerus in 1. li.

Pestilētię, quæ Athenas olim inuasere.

cap.

cap. 1. meth. apodemicæ, dicit enim toto terrarum orbe pestilentia laborante circa 3. vel 21. Olymp. Pythia respondit à populo Atheniensi vota omnium nomine facienda, itaque ab omnibus gentibus legati eò missi, sed & ab Hyperboreis Abaris Scytha Magus insignis, quam Historiam recitat, ita Suidas. φασὶν ὅτι λοιμοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην γεγονότος, ἀνεῖλεν ὁ Ἀπόλλων μαντευομένοις Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, τῶν Ἀθηναίων δῆμον ὑπὲρ πάντων εὐχὰς ποιήσασθαι, πρεσβευομένων δὲ πολλῶν ἐθνῶν πρὸς αὐτούς, καὶ Ἄβαριν ἐξ Ὑπερβορέων πρεσβευτὴν ἀφικέσθαι λέγουσι κατὰ τὴν τρίτην ὀλυμπιάδα. idest, aiunt vero, quòd peste per uniuersum orbem grassante respondit Apollo sciscitantibus græcis simul, & Barbaris, faciendas esse ab Atheniensi populo pro omnibus supplicationes, cum vero multę gentes legatos ad ipsos mitterent, Abarin quoq; ferũt ab Hyperboreis venisse legatũ, circa tertiã Olympiadẽ. hęc Suidas, cui profecto magis credendum in tanta varietate temporũ, quã recentioribus. Lucianus etiam in Scytha facit mentionem cuiusdam pestis Atheniensium, quam ibi magnam vocat, à qua liberati fuere, irrorandis Angiportis vino, admonitu Toxaris Scythæ, qui Demanete viri Areopagitæ vxori per somnium id iussit faciẽdum, vnde ille relatus inter Asclepiadeos Heroas, & sacra illi fiebãt equo, tamq; ξένῳ ἰατρῷ. i. medico peregrino, memorantur etiam pestilentia olim laborasse ob Vrsam illam Dianæ Cicurẽ à duobus fratribus interemptam, ob quam oraculum consuluere. Meminit Pausanias in Corinthiacis alterius pestis, qua fuere vexati Atheniẽses vnà cum Træzenijs, vbi dicit fuisse templum λυτηρίου πανός. idest, panis Solutoris, qui ita fuit appellatus, quòd per insõnia à pestis periculo liberarit, ait enim. τροιζηνίων γὰρ τοῖς τὰς ἀρχὰς ἔχουσιν ἔδειξεν ὀνείρατα, ἃ εἶχεν ἄκεσιν λοιμοῦ πιέσαντος αὐτούς, Ἀθηναίους δὲ μάλιστα. idest, Trœzeniorum magistratibus ostendit somnia, quæ attulerunt remedium pestis, quæ eos apprehenderat, & præcipue Athenienses.

Postremo dici potest, respexisse ad Metonis æqualis sui, Astrologi, & Medici teste Suida celeberrimi opinionem, qui floruit hoc ipso bello Peloponnesiaco, quique in ea erat opinione, vt arbitraretur, vndeuicesimo quoque anno omnia in idem recidere, & astra rursus eundem cursum repetere, & omnia similia præteritis accidere, hoc spatium

Metonis Astrologi & Medici opinio.

tium vocabant Athenienſes, ἐννεακαὶ δεκαετηρίδα. vt teſtatur Suidas in uerbo ἐνιαυτὸς, vbi hoc recurrens ſpatium uocat περίοδον, ἐνιαυτὸς μέτωνος ἡ ἐννεακαιδεκαετηρίς. μέτων γὰρ ὁ μαθηματικὸς περίοδον ἐκτιθεὶς χρόνου ἐνέταξε ιθ. ideſt, annus Metonis decem & nouem annorum ſpatium eſt. Meton enim Mathematicus periodum exponens temporis XIX. annos cõſtituit, & Diodorus Siculus lib. 12. vocat ἀνακυκλισμὸν, quaſi circulum ἐν δὲ ἀθήναις Μέτων ὁ παυσανίου μὲν υἱὸς δεδοξασμένος δὲ καὶ ἐν ἀστρολογίᾳ ἐξέθηκε τὴν ὀνομαζομένην ἐννεακαιδεκαετηρίδα τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος ἀπὸ μηνὸς ἐν ἀθήναις σκυροφοριῶνος τρισκαιδεκάτης, ἐν δὲ τοῖς εἰρημένοις ἔτεσιν ἄστρα τὴν ὑποκάστασιν ποιεῖται, καὶ καθάπερ ἐνιαυτοῦ τινὸς μεγάλου τὸν ἀνακυκλισμὸν λαμβάνει, διὸ καὶ τινὲς αὐτὸν μέτωνος ἐνιαυτὸν ὀνομάζουσιν. ideſt. Athenis Meton Pauſaniæ filius, Clarus autem in Aſtrologia expoſuit ſpatium illud vndeuiginti annorum facto initio à die 13. menſis, qui dicitur Athenis Scyrophorion, in prædictis uero annis aſtra reuerſionem ad eundem ſtatum faciũt, & quaſi alicuius anni magni conuerſionem ſumunt, quod etiam nonnulli Metonis annum appellant.

ἔχοι, Habeat.] Hoc verbum poſitum pro poſſit, ſic Latini etiam frequenter vſurpant. Cicero 1. Famil. ad Lent. De cauſa Alexandrina tantũ habeo polliceri, ideſt, poſſum. Ad Atticum. de Repub. Nihil habeo ad te ſcribere, de nat. Deorum, Hæc ferè obijcere habui, de nat. Deorum. Apud Grecos eſt frequentiſſimũ, vt non egeat exemplis. Notandum verò, quòd Thucydides, qui non ſolum erat Hiſtoricus, ſed ſummus etiam Philoſophus, & Medicus, quamuis nõ profiteret̃ has artes, quippe qui Senator nobiliſſimus, innuit per hoc verbum, quòd cognitio rerum, & ſcientia eſt ἕξις, ideſt, habitus quidam, vt ignorantia priuatio illius, & eſt elegans antitheſis ex eo genere, quod ab Hermogene dicitur οὖσα, καὶ μὴ φαινομένη, Re vera exiſtens, ſed non apparens, aut manifeſta, cùm coniungat hæc duo verba ἔχοι μὴ ἀγνοεῖν, ideſt, habeat non ignorare: alterum enim ſignificat habitum, alterum priuationem, quæ ſunt contraria, cumq; duo illa verba præcedant τι προειδὼς, aliquid præcognoſcens, vel prædoctus, videt̃ aperte voluiſſe ſignificare illud Dogma, & Theorema peripateticum, quòd omnis cognitio fiat ex prægreſſa alia informatione, & cognitione, quod proponitur ab Ariſtotele

Thucydides Philoſophus, & Medicus.

ſtotele initio demonſtratiuæ ſcientiæ his verbis: πᾶσα διδασκαλία, καὶ πᾶσα μάθησις ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως, ideſt, Omnis doctrina, & omnis diſciplina ex præcedenti fit cognitione, quod fortaſſe axioma ex Thucydide arripuit, totius ſuæ philoſophiæ futurum fundamentum. Ne verò axioma philoſophicum agnoſceretur, & hiſtoriam ſcribenti vitio verti poſset, tropo immutauit, neque dixit ἔχοι ἐπίςασθαι, poſſit ſcire, ſed poſſit μὴ ἀγνοεῖν, non ignorare, quod æquipollet illi verbo, & facit etiam ἐπιείκειαν, ideſt, modeſtiam orationis: quare neque ſimpliciter dixit προειδὼς, ideſt, prædoctus, ſed τι προειδὼς, aliquid prædoctus: in quo etiam emanat dubitatio, & ſcrupulus euellendus ab animis auditorum. Poſſet enim aliquis dicere, ꝙ ſi erit prædoctus, non poterit ignorare, aut ſi ignorabit, nõ fuerit prædoctus, & præſcius, προειδώς: ſed facilis ſolutio, quia nõ dicit ſimpliciter, & abſolute prędoctus, ſed τι προειδὼς, aliquid prædoctus, cuius deinceps lumine, & ductu reliqua addiſcens nõ ignorabit: uel etiã medicũ poteſt ex hoc loco Theorema, & Aphoriſmus deduci, ut dicatur, non ſatis eſse uniuerſalia Theoremata, & præcepta medica nouiſse, ſed dandam operam, ut poſſit non ignorare, applicatis nempe uniuerſim traditis præceptis, per experientiam ſingularibus, & indiuiduis, ex quo conſtat medica ſcientia, ut in peſte etiam non ſatis eſset nouiſse ſymptomata generatim peſte correptorum, quę ex libris poſsumus addiſcere, ut in hoc ipſo auctore, ſed uidiſse, & eſse contemplatos ſingulares homines iſtis malis, & ſymptomatibus laborantes; quare antepoſuit Galenus idiotam experientia, & uſu edoctum, medico etiam literato, qui numquam peſtem uiderit, aut nouerit, niſi ex libris.

Αυτόςτε νοσήσας, Et ipſe morbo correptus.] Geminũ medicinæ dicitur crus, nempe alterum ſcientia, alterum experientia, quæ uel in ſeipſo, uel in alijs ſpectatur. Vtrũque profitetur ſe expertum Thucydides, & ideo facile poſse eſse hominibus in hoc adiumento, cùm ſcilicet in peſtilentijs curandis plus interdum poſſit experientia, quàm ſcientia: quare Galenus affirmauit, vt dixi, in peſtilentijs multos idiotas expertos fuiſse meliores, quàm medicos quamplures, qui nullas uidiſsent, aut curaſsent peſtilentias, quę etiam interdum doctos, cordatosq; fallunt.

ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας, Alios patiẽtes.] Notent adolescentes, eloquẽtiæ studiosi, numeriq; oratorij. βάσιν, hanc & clausulã in Græco sapere nescio quid poeticũ, & grandius quàm desiderat soluta oratio, ita testante Phaleræo, qui ait: ἡ γὰρ πυκνότης τῶν μακρῶν ὑπερπίπτει τοῦ λογικοῦ μέτρου, idest, Crebritas enim longarũ syllabarum excedit mensuram orationis solutæ.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Τὸ μὲν γὰρ ἔτος ὡς ὡμολογεῖτο ἐκ πάντων μάλιστα δὴ ἐκεῖνο ἄνοσον ἐς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ἐτύγχανεν ὄν. εἰ δέ τις, καὶ προέκαμνέ τι, ἐς τοῦτο πάντα ἀπεκρίθη. τοὺς δὲ ἄλλους ἀπ' οὐδεμιᾶς προφάσεως, ἀλλ' ἐξαίφνης ὑγιεῖς ὄντας πρῶτον μὲν τῆς κεφαλῆς θέρμαι ἰσχυραί, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐρυθήματα, καὶ φλόγωσις ἐλάμβανε, καὶ τὰ ἐντὸς ἥτε φάρυγξ, καὶ ἡ γλῶσσα εὐθὺς αἱματώδη ἦν, καὶ πνεῦμα ἄτοπον, καὶ δυσῶδες ἠφίει. ἔπειτα ἐξ αὐτῶν πταρμὸς, καὶ βράγχος ἐπεγίγνετο:~

THVCYDIDES.

ANnus enim ille (vt vniuersa hominum confessione cōstabat) ex omnibus maxime fuit immunis ab alijs morbis. Si verò quis etiam ante aliquo laborabat, in hunc omnia conuertebantur. Alios ex nulla euidenti causa; sed subito cùm sani forent, primum quidem capitis ardores vehementes, & oculorum rubores, ac inflammatio corripiebat, & interiora guttur inquam, & lingua repente sanguinolenta erant, & spiritum tetrũ, & graueolentem emittebant. Deinde ex his sternutatio, & raucitas accedebant.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

POSTQVAM demõstrauit Thucydides causam, ob quam constituit persequi huius pestis Atheniensis symptomata, & mala, nempe ut lucem aliquam afferret posteritati, ut si forte fortuna morbus iste, & calamitas denuo esset inuecta, & recurrisset, cognitis per hanc historicã narrationem illius malis moribus, facilius posent constituere, quid agendum, & nõ ignorare omnino, ac hærere, ut in hac ipsa factum ostendit, in qua medici præ ignorantia priores, & multi occubuere, cum pestem esse non agnoscerent, aggreditur tandem ad ipsam explicationem, & primum generatim ostendit, quæ fuerit totius anni constitutio, ut Hippocrates in 3. Epid. non eo tamen modo, quo ille, neque ut Medicus, sed ut Historicus, & eiusmodi fuisse narrat, ut esset ἄνοσον, idest, expers morborũ, quod attinet ad reliqua genera, quæ uel non regnabant, & uagabantur, uel si forte fortuna aliquis fuisset ab illis correptus, in pestem omnia uertebant, ita pestis ferente natura, & proprietate, qua cæteris longe morbis efficacior, & potentior, illos in suam naturã attrahit, & uertit. Deinde nominatim pestis ingruentis impetum exponit, quæ secus ac cæteri ferè salutares morbi solent, non ab euidenti aliqua causa, & procatarctica initiũ sumebat, sed repente, extemplo, præter omnem expectationem, & metum, neque præcedente aliqua lassitudine futuros morbos indicante, nullo sui aduentus da-

to.

to penitus indicio, signo, aut argumento, imparatos, improuidos, omnia alia expectantes, ac metuentes, cum integra ualetudine fruerentur, & uiribus ualerent, opprimebat, octoq; commemorat symptomata sæuissima, quibus tanquam machinis expugnatura hominum uitam, ipsum caput quasi arcem petebat, & aggrediebatur, & erant capitis calores, æstusq; uehementes, oculorum rubores, inflammatio totius faciei, gutturis, & linguæ sanguinolenta infectio, spiritus attrahendi, ac spirandi difficultas, eiusdem odor fœtidus, & grauiter olens, qui duos rursus secum satellites adducebant, qui superuenientes grauissimè afficiebant, sternutatio, & raucitas, quibus affecti, uel potius confecti homines miserrimis modis, aut repente, & subito interibant, non sustinentes tantæ luis impetum sæuissimum, aut paucis horis, & diebus post, nempe intra quartum, bidui ad summum, aut tridui spacio.

ἔτος, Annus.] Hic fuit annus à Mundi initio 3537. ante Christū natū 423. ab Vrbe condita 358. Olymp. 88. anno 2. quo anno natus dicitur Plato. Artaxerxis verò Imperij, in quo 44. annos ipsos floruit, anno 39. & hoc iuxta supp. Dauidis Chytræi: nam differunt ab eo cæteri. Acacius enim, qui sequitur Eusebium, ponit hanc pestē sub anno 3. Olymp. 87. anno ante natū Christum 430. qui secundū Eusebiū fuit annus Mundi 4771. Sigonius de Repub. Athen. videtur & ipse collocare sub Olymp. 87. & anno 3. cum secundo huius anno dicat exortū bellum hoc, & mox anno 4. dicat Periclem pestilentia mortuum. Aulus Gellius lib. 17. cap. 21. ita de bello Pelopon. Bellum deinde in terra Græcia maximum Peloponnesiacum, quod Thucydides memoriæ mandauit, cœptum est, circa annum post conditā Romam 329. qua tempestate Aulus Posthumius Torquatus Dictator Romæ fuit, qui filium suum, quòd contra semper suum dictum in hostem pugnauerat, securi necauit. In margine verò signato asterisco scriptum anno CCCXXIII. in quo apparet mendum esse, & fortasse per vigesimum nonum reponendum quinquagesimum nonum*, licet apud Liuium ex emendatione Sigonij, Posthumij Dictatura cadat in annum 323. in quo lapsus notandus Sabellici, qui dicit anno post huius Dictaturā, Liuium prodidisse pestilentia, & teterrimo morbo Romæ laboratum, qui & ipse attactu vulgaretur: nam tribus

Ann*, quo cœpit pestis Atheniensis, q̃ fuerit.

bus annis post accidit, vt ex ipsius Liuij verbis constat, qui tres interim Consulatus enumerat: videtur enim ibi Sabellicus innuere hanc eandem fuisse pestem Thucydidiã, quæ ad Romanos etiam peruenisset: subdit enim, cæterum hoc genere an diuerso, neque explicat, neque quid ego super ea re affirmare possim, habeo; sed tempora ex superiorum auctorum supputatione non conueniunt. Diodorus Siculus lib. 12. Biblioth. hist. ponit hanc pestem sub Principatu Apollodori Athenis, quo tempore Romani Consules erant Marcus Geganius, & Lucius Sergius, qui Olymp. 87. anno tertio regnauit, vt testatur Zuingerus in sua Chronologia magistratuum, quam facit vol. 28. Theatri vitæ humanæ, qui etiã videtur pestem sub hoc anno collocare, quamuis nullam faciat mentionem, cùm dicat, Athenienses Periclem Imperio spoliasse hoc anno, quod accidit propter pestem, cùm causam in illum conferrent, ob receptos in Vrbem populos, & rursus dicat anno quarto mortuum pestilentia. Plinius etiã in hac supputatione multum variat, qui lib. 30. cap. 1. dicit bellum cœptum anno ccc. post Vrbem conditã: ait enim plenumq; miraculi & hoc, pariter vtrasq; artes efflorúisse, medicinam dico, magicenq; eadem ætate illam, Hippocrate, hanc Democrito illustrantibus, circa Peloponnesiacum Græciæ bellum, quod gestum à ccc. nostræ Vrbis anno, sed in tanta varietate difficile est verum indagare: quare Genebrardus 2. suæ Chronographiæ nullũ posse certum, & verũ tempus notari cõstanter asserit belli, neque Medici, neque Peloponnesiaci, & totam historiam Græcam ante regnum Darij esse potius fabulosam; sed in tanta varietate, si esset aberrandum, profectò cum Acacio mallem aberrare, qui in sua Chronologia, non solum nititur veterum, & Chronographicorum, & Historicorum fundamentis, sed etiam Eclipsium, & Astronomici calculi supputationes sequitur, & cum historia Thucydidis, & Xenophontis conferens suæ Chronologiæ confirmat rationes, & potissimum hanc rem tanquam maxime controuersam comprobat in sua Præfatione multis rationibus dicens, Quandoquidẽ inter nõ paucos magni nominis Historicos, & Chronographos controuertitur, nos Olympiadis 87. annum secundum in primum huius belli annum, & Olymp. 94. annũ primum in annũ 28.

belli dicimus incidisse, sequētibus rationibus nisi. Rationes apud illum potestis legere, cùm præsertim videam Sigoniū quoque idem sentire, & omnem meliorem Chronologicorum Scholā. De huius anni natura nihil, vt Historicus profert Thucydides, tantum dicit caruisse alijs malis omnibus, & ægritudinibus, quod ex Hippocratis doctrina, & auctoritate intelligendum de parte hiemali, quam salubrem fuisse testatur etiam Hippocrates, qui vbi descripsit κατάστασιν, idest, constitutionem illius anni pestilentis: postremo addit, γενομένου δὲ τοῦ ἔτεος νοτίου, καὶ ὑγροῦ, καὶ μαλθακοῦ κατὰ μὲν τὸν χειμῶνα διῆγον ὑγιεινῶς πλὴν τῶν φθινωδέων, idest, Cùm esset annus austrinus, & humidus, & mollis: hieme quidem sani degerunt, præter tabidos. Et hos fortasse innuit ipse Thucydides, dum ait: Si quis laborabat aliquo morbo, &c. Hippocrates verò, qui medicus medicinam docere volebat, & profitebatur, non fuit contentus explicatione symptomatum, quæ euenerunt, sed aeris quoque addidit constitutionem, cùm docuisset in Aphor. ex cæli statu potissimum morbos gigni, ac consentaneos, affinesq; illi semper dominari. Hanc verò ita describit generatim primo de toto anno, deinde nominatim de singulis partibus anni, ἔτος νότιον ἔπομβρον, ἄπνοια διὰ τέλεος, αὐχμῶν δὲ γενομένων τοὺς ὑπόπροσθεν χρόνους ἐπ' ἐνιαυτὸν, ἐν νοτίοις περὶ ἀρκτοῦρον ὕδατα πολλὰ, φθινόπωρον σκιῶδες, ἐπινέφελον, ὑδάτων πλῆθεα, χειμὼν νότιος, ὑγρὸς, μαλακὸς, μετὰ δὲ ἡλίου τροπὰς ὕστερον πολλῷ, πλησίον ἰσημερίης, ὀπισθοχειμῶνες, καὶ ἤδη περὶ ἰσημερίην βόρεια, χιονώδεα, χρόνον οὐ πολὺν, ἦρ πάλιν νότιον, ἄπνουν, ὕδατα πολλὰ διὰ τέλεος, ἄχρι κυνός. θέρος αἴθριον, θερμὸν, πνίγεα μεγάλα, ἐτησίαι σμικραὶ, διεσπαρμένως ἔπνευσαν. πάλιν δὲ περὶ ἀρκτοῦρον ἐν βορείοισιν ὕδατα πολλὰ, idest, Annus austrinus, pluuius, sine vento vsque in finem; cum verò squalores extitissent præcedentibus temporibus in austrino statu, circa arcturum aquæ multæ, Autumnus vmbreus, nubilosus, aquarum multitudines, hiems austrina, humida, & mollis. Multo verò post Solis cōuersionem, prope æquinoctium extremæ hiemes, & iam sub ęquinoctium borealia flamina spirarunt, niuosa tempora fuerunt, sed non diu. Ver rursum austrinū, carens ventis, pluuiæ multæ per totum vsque ad Canem. Aestas serena, calida, ęstus magni, Etesię paruę dispersim spirarunt. Rursus sub arcturum, in boreali tempestate aquæ

multæ.

multæ. In quo aduertendum primo anni pestilentis ratione exorditum ab Autumno, quo tempore maxime grassari (vt dictum est) consueuit pestis; deinde, quòd eisdem verbis inchoat, & absoluit annum περὶ ἀρκτοῦρον ὕδατα πολλά. Sub arcturum aquæ multæ, quasi scilicet per multos variarum tempestatum anfractus deuolutus, quasi periodo peracto in ea constiterit aeris temperie, qua cœperit, nempe humida, vt merito superāte hac qualitate reliquas, in totum humidus, & australis, & uentis carens dici potuerit hic annus: ex ea enim parte, quæ πλεονάζει, idest, magis abundat in mixtis, nomen singula accipiunt, vt videmus etiam in Elementis, quæ cùm ferè nusquam hic reperiantur pura, & impermixta, tamen ab eo, quòd magis in mixto abundat, nomen sibi vendicat: & sic tolli etiam alia in dictis Hippocratis contradictio potest, quæ est in primis verbis: dicit enim fuisse austrinam constitutionem, scilicet flasse austrum, & tamen subdit protinus more suo, qui delectatur coniungere contraria, quæ tamen apud ipsum pugnantia non sint, ἄπνοια διὰ τέλεος, per totum ventorum carētia: nam dici potest ex maiori parte caruisse, & quòd qui flarint eo anno, solum austri fuerint, vel cum Galeno dicendum ἄπνοιαν, non significare integrā ventorum cessationem, sed exiguam spirationem, ita vt austri quidem spirarent: sed adeo leuiter, & exiguo cum motu, vt prorsus nulli flare viderent, sicq; frequenter scriptores solent usurpare priuantia uocabula pro his, quæ diminutum aliquid significant: sic sex. de locis aff. ἄπνουν dicit appellatū ab Heraclide Pontico, primam suffocationis vterinæ speciem, in qua spiratio quidem non omnino abolitur, sed ita est exigua, ut deprehendi nequeat: quare etiā libro titulum dedit ἄπνουν. Sic ἄπνοια dicitur apud eundem 2. meth. cap. 2. non nulla spiratio, quia animal esset mortuum, sed ita exigua, vt nulla videatur: sic ἀπεψία eodem loco, & alia innumera sunt apud medicos vocabula, quæ sic accipiuntur, vt quæ sunt nihil, etiam pro parum sumantur. Cardanus in libello de Prouidentia ex anni constitutione, de hac ita verba facit, vt velit prima illa verba Hippocratis esse titulum. Ait enim, Legere oportet tertium Epidemicorū sub hoc sensu, Cùm totus annus fuisset pluuius, & austrinus, idest, calidiusculus, atque humidior, austrinis ventis flantibus; sed ita vt omnino

Priuantia vocabula pro dimiānutis vsurpata apud Medicos.

no tranquillus, & ſine ventis ſentiretur, vt totum illud proponatur loco tituli, hoc modo, quod ab aliquo interprete factum puto. ANNVS AVSTRINVS PLVVIVS A VENTIS IN TOTVM SILENS. Mox recitat verba reliqua Hippocratis vſque in finem, & addit. Vocat autem annum ex toto ſilentem, licet ſub æquinoctio Boreæ, & Eteſiæ flauerint per æſtatem, quoniam cùm eſſent uenti ordinarij, & neceſſarij, tamen in primo addidit, non ita diu, in ſecundo, paruę diſperſim; liquet autem, quòd ab hiemis fine prædictionem inchoat, & extendit ad Autumnum, ut ad totum annum deſit ſolum prima pars hiemis.

μαλιςα δὴ. Maxime iam.] Δὴ hanc particulam in explicatione poeticæ Ariſtotelis, vbi aggreditur poeſis ſpecies enumerare, dicens, ἐποποιία δὴ, &c. Epopeia iam. Madius interpres notat, ut orationis (inquit ille) principio accommodatam, vt tractationis oſtenderet initium. eandem obſeruat Caſteluetrius, veluti particulam, quæ ad præſtāda ante promiſſa uideatur uiā munire, quo munere hic ēt fungi dici poteſt, cum hinc incipiat, quæ eſt pollicitus, exponere Thucydides, peſtilentis, ſ. morbi impreſſionem, & ſtragem editam.

ἄνοσον εἰς τὰς ἄλλας ἀσθενείας. Immune ab alijs morbis.] Notandum hic ſcriptoris artificium mirabile, qui annum maxime peſtilentem appellat ἄνοσον, ideſt, ſine morbis, quod contrarium ſignificaſſet, niſi addita verba ſententiæ vim reconditam aperirent, nam tantum innuit, fuiſſe vim morbi peſtilentis, vt ad illam comparatæ cæteræ ęgritudines, non morbi dici mererentur, ſed ἀσθένειαι, ideſt, imbecillitates, & ideo annus ἄνοσος, ideſt, ſine morbis, quod ad illas attinet dici meruit, quare minime poſſum probare Porti verſionem, qui vertit omnium ſuperiorum ſaluberrimū, quomodo, enim ſaluberrimus, ſi peſtilens, qui inſaluberrimus? neq; etiam laudare poſſum Acacium, qui vertit aliorū morborum contagione liberum, nam alij morbi, vt plurimum non ſunt contagioſi, licet quidam, ſed de cōmunibus morbis, & conſuetis loquitur, quorum nulla eſt contagio: ſi vero etiam in ſua notione verbum accipiamus, vt fuerit annus cætera ſaluber, id referendum in peſtis naturam, quam & præcedere, & ſubſequi anni ſalubres conſueuerunt: ſic Hipp. teſtantur annum, qui ſubſequutus eſt, fuiſſe ſalubrem

Annus p̄cedens, & ſubſequēs peſtem ſalubres.

in epistola quadam ad Dionysium, qua illi vxorem suam custodiendam tradit, *ὑγιεινὸν τὸ ἔτος ἐστὶ καὶ τὴν ἀρχαίην φύσιν ἔχον*. saluber annus est, & pristinā naturam retinet, idest, eā, quæ fuerat ante pestilentiam, hanc uero epistolam testatur Mercurialis in suis annotationibus fuisse scriptā anno, qui subsequutus est magnam illam pestilētiam, & Hieronymus Rubeus medicus insignis in Rauēnatis historiæ lib. 11. vbi dicit diligentia sua Vrbem à peste custoditam, ita ait. itaque Dei munere factum est, vt hæc Ciuitas, atque adeo prouincia intacta à tanto malo perstiterit, & saluberrimus (vt accidit in pestilentia) annus fuerit, vbi notat hanc pestis naturā.

ἔτος. Annus.] Obseruatu dignū, ꝙ pestilentis cōstitutionis narrationē ab hoc ipso vocabulo exorditur ēt Hippocrates, *ἔτος νότιον*, &c. vt vel ex hoc argui argumenti affinitas possit. Hoc vero loco non putabam necesse mihi esse disputare, ꝙ hæc pestis ea esset, quæ describitur ab Hipp. in 3. Epid vt sæpius à nobis dictum, cum scilicet, quamuis pauci essent, qui id asseuerarent, nullum tamen legissem, qui id ex professo inficiaretur, aut negaret, sed nuper, cum legerem doctissimi viri Hieronymi Mercurialis prælectiones Pisanas, Historia vigesimaseptima, quæ est primus ægrotus tertij libri Epid. inueni eum nostræ opinioni apertissime repugnantem, & negantem pestem in tertio ab Hipp. descriptam esse hanc Thucydidiam, ita enim ipse. Vtrum autem hęc constitutio fuerit peculiaris alicuius regionis, vt quæ in Thaso, & quæ in Cranone, vel Perintho in antecedentibus libris commemoratę, haud multum interest disputare, quamquam potius suspicor fuisse pluribus regionibus communem, haud tamen eam, quæ à Thucydide lib. 2. & Lucretio lib. 6. descripta est, quamq; originem duxisse narrat ex Aethiopia, vnde ob cadauera insepulta exhalationes corruptæ, & inquinamenta totam Græciā peruolarunt. Cuius viri quia magna est apud omnes, & summo merito eximiæ virtutis, ac eruditionis, auctoritas, faciendum mihi est, ut paucis meam confirmem sententiam, ne meæ omnia interpretationis fundamenta labefactet, atq; peruertat, cum ferè tota in comparatione horum duorum auctorum grauissimorū sita sit, atq; nitatur. Primum igitur auctorum testimonijs vtemur, mox cōiecturis, & rationibus agemus. Dauid igitur Chytræus diligen-

Mercurialis opinio ꝙ hæc pestis Thucydidianō sit eadem cum Hippocratica in 3. Epi. rescripta refutatur.

ligētiſſimus Chronologicus, qui potiſſimum perſecutus eſt Hiſtoriæ Thucydidię tempora diligentiſſimè, ſecundo anno belli Peloponneſiaci peſtilentiam Atticam proponit in Thucydide, & Hippoc. Epid 3. qui eandem ſcripſerit, cui profectò in ſupputatione temporum magis credendū, quā Medico, cuius opinioni, & auctoritati Hēricus Stephanus, vt ambo Porti pater, & filius aſſentiuntur, idem teſtātur alij complures tum Chronologici, tum Medici, vt etiam Georgius Acacius Baro. in ſuis annot. in Thucydidē, qui ita ait. Hunc eundem morbum Lucretius lib. 6. verſibus, & Hippo. lib. 3. Epid. mor. ſect. 3. medice deſcribit. Petrus Sybillenus Egranæ Reipu. Phyſicus, in præfatione, ſeu epiſtola ad librū ſuum de peſte, tamquam exploratiſſimum id, atque certiſſimum, citat his uerbis. Legimus apud Thucydidem lib. 2. & apud Hipp. lib. 3. Epid. ſecundo belli Peloponneſiaci anno adeo ſæuam, & inuſitatam luem Athenis, & in Vicinia graſſari cępiſſe, & c. idē ſentire videtur Hieronymus Gemuſæus in Dialogiſmo, de libris Galeni & Hippocratis, quem præpoſuit editioni Baſilienſi operum Galeni Græce, vbi ait. ἐπιδημιῶν πραγματεία, eſt hiſtoria, quæ & ipſa ad omnes pertinet, nam & Thucydides eandem rationem attigit, velut in locis aliquot etiam meminit Galenus. Clariſſime omnium teſtatur Maſſarias in libro primo de peſte, vbi ait, porrò ſi memoria repetamus peſtilentiam celebrē Thucydidis, cuius Galenus frequenter meminit, & quam eandē eſſe nos exiſtimamus cum ea, quæ deſcribitur ab Hippocrate. Sed iam ad argumenta aggrediamur, & coniecturas. Primum ergo ſciendum tēpore Thucydidiæ peſtis floruiſse Hipp. imo eam curaſſe, & eius curatæ cauſa fuiſſe coronatū, Cum dicat in eius vita Soranus, κατὰ τοὺς πελοποννησιακοὺς ἤκμαζε χρόνους, ideſt, Peloponneſiaci belli temporibus floruit, natus anno 1. Olymp. octuageſimę, qui annos efficiunt vſque ad Olympiadis octuageſimæoctauæ annum ſecundū quo tempore fuiſſe peſtem volunt, quadragintaduo, quæ ætas fuit etiam Thucydidis, vt ſcribit Aulus Gell. lib. 15. cap. 23. vbi dicit, Hellanicum initio belli Peloponneſiaci fuiſſe quinque & ſexaginta annos natum, Herodotū tres & quinquaginta Thucydidem quadraginta, & hoc teſtimonio Pāphilæ, cuius in lib. 11. hæc ſcripta erāt: Thucydides ergo dicit

Chronologiorum auctoritate.

Medicorū teſtimonio.

Argumentis, & cōiecturis.

hanc pestem Athenas ex Aethiopia delatam à uentis, hanc ipsam ex Aethiopiam profectam testatur Galenus curatā ab Hipp. in libro de Theriaca ad Pisonem, διόπερ ἐπαινῶ τὸν θαυμασιώτατον Ἱπποκράτην, ὅτι τὸν λοιμὸν ἐκεῖνον, τὸν ἐκ τῆς αἰθιοπίας εἰς τοὺς ἕλληνας φθάσαντα, οὐκ ἄλλως ἐθεράπευσεν, ἀλλ᾽ ἢ τρέψας τὸν ἀέρα, καὶ ἀλλοιώσας, ἵνα μηκέτι τοιοῦτος ὢν ἀναπνέηται. idest, quare laudo magnopere maxime admirandum Hipp quòd pestem illam ex Aethiopia ad Græcos delatam non alio pacto curauit, quam aerem mutando, & alterando, ut nō amplius talis, qualis, erat, respiraretur, & quæ sequuntur, quod tamen ēt negat ipse Mercurialis, legiturq; Decretum Atheniensiū, qđ ob depulsam Ciuitatibus Græciæ pestem, ex Barbarorum finibus in Græciam profectam, ἀπὸ τῆς βαρβάρων ἐπὶ τὴν ἑλλάδα ἰόντος. coronam, & uictum in Prytaneo, & sacra Eleusinia, aliosque honores decernit Hippocrati. preterea Galeni aliųs nobis fauet locus in 2. de diff. resp cap. 7. nam cum ante egisset de ęgrotis in hoc 3. lib. descriptis, & mox etiam polliceretur se propositum demonstraturum in his ipsis huius libri ęgrotis, quòd scilicet, magna esset in delirantibus respiratio, quasi uideretur Thucydidis auctoritas aduersari, qui apertius enarrasset symptomata peste correptorum, quæ interdū quasi nota medicis Hippocrates omittebat, ut difficultatem respirationis, cōparare prius constituit Hippocratis, & Thucydidis scripta, quòd si non de eadem re, & peste ambo essent scripti libri profecto Galeni esset opera, laborq; futilis, & superuacaneus, verba Galeni sunt. δείξομεν οὖν ὅτι καὶ κατὰ τὰ τῶν ἐπιδημιῶν βιβλία τοῦτο αὐτὸ διδάξει διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς γεγραμμένων ἀῤῥώστων, ἐναργῶς δὲ καὶ σαφῶς δειχθήσεται, προειπόντων ἡμῶν ὀλίγον τι περὶ τῆς προαιρέσεως τοῦ ἱπποκράτους, δοκοῦσι γὰρ οἱ παλαιοὶ πάντα τὰ τοῖς νοσοῦσιν συμβαίνοντα γράφειν αὐτὸν, ὥσπερ καὶ τὸν Θουκυδίδην. ἔχει δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ αὐτὸ δὴ τοῦτο ἐναντιώτατον ὑπάρχει τοῖς ἱπποκράτους γράμμασι πρὸς τὰ Θουκυδίδους, &c. idest, demonstrabimus igitur, quòd etiam in Epidemicis libris, hoc ipsum docebit per ægrotos in ipsis descriptos, manifeste autem, & plane monstrabitur cum paucula prius quædā præfati fuerimus de Hippocratis consilio, arbitrantur enim veteres omnia, quæ ægrotis contigerunt conscribere ipsum, vt facit Thucydides, non ita vero se res habet, imo hoc ipsum

est

eſt, in quo maxime contraria ſunt Hippocratis, Thucydidiſque ſcripta, quod vero intelligat per libros, Epidemicos tertium, hunc, quem dicimus, apparet manifeſte ex ſequenti capite, vbi ex ſeptem libris Epidemicis, qui attribuuntur Hippocrati, quinque vt ſpurios reijcit, ſolum vero primum, & tertium retinet tamquam legitimos, ex quibus ſe pollicetur ægrotos deſcripturum, & ab Anaxione exorditur, qui eſt in tertio. Cumq; in primo nulla ſit vniuerſalis peſtis deſcriptio, nẽpe eius q̃ in Thaſo, vt in ſecundo eius, quæ in Cranone, conſentaneum eſt rationi in tertio contineri eam, quæ fuiſſet omnibus fere populis communis, qualis fuit illa Thucydidis, quæ multas regiones late depopulata eſt, ipſe enimmet Galenus in commentario primo, com. 3. in 3. Epid. ait, κοινοῦ γὰρ τινὸς ἔθνεσι πολλοῖς γενομένου λοιμοῦ τὴν διήγησιν ἐν τῷδε ποιεῖται. ideſt, communis enim, quæ multis gentibus fuit, peſtis narrationem in hoc libro inſtituit. neque vero credibile eſt eum omiſiſſe illam peſtem, cuius gratia fuiſſet coronatus, nam in decrete dicitur peſtẽ ab illo fuiſſe multis Græciæ Ciuitatibus depulſam dimiſſis per regiones diſcipulis, qui quid agendum ex illius præcepto docerent, & ob id coronam illi decretam, qui fuere potiſſimum duo illius filij Theſſalus, & Dracon, & Polybus eius Gener. quam hiſtoriam omnem recenſet pluribus Theſſalus in oratione, quã habuit ad Athenienſes, vt eos à ſuſcipiendo contra ſuam patriam Co, bello dehortaretur, quod commemoratis beneficijs impetrauit; vbi etiam commemorat omnes honores ipſi Hipp. & filijs habitos ob depulſam peſtem. Alia adhuc ex Galeno ſumi poteſt coniectura, & argumentum, qui 1. de diff. feb. cap. 4. dicit, quęcumque 3. Epid. ſcripſit Hipp. in peſtilenti conſtitutione, ea quoque omnia in alia huic ſimili conſtitutione eueniſſe, ſed hæc conſtitutio ea eſt, quam alibi Thucydidiæ eſſe dixit quã ſimillimã, quod 9. de ſimpl. med. fac. cap. de terra Samia, quam ibi uocãt magnam, & in commentario in 3. Epid. 3. vocat diuturnam. Quod vero ſint ambę eadem, facile percipitur, quia ſcilicet, & hic, & ibi dicit τούτῳ, ideſt, hac. ſ. quę fuit meo tẽpore, hic enim, ait. ἐν δὲ τῷ μεγάλῳ τούτῳ λοιμῷ παραπλησίῳ τὴν ἰδέαν ὄντι τῷ κατὰ Θουκυδίδην γενομένῳ. i. ĩ hac magna peſte, quæ ſimilis ei fuit, quę Thucydidis tẽpore ſęuijt, et in 3. Cõm. in 3. Epid. Com. 58. ait, καὶ

τοῦ-

τοῦτο τὸ σύμπτωμα πάντας κατέλαβε τοὺς ἐν τῷ νῦν γενομένῳ λοιμῷ μακρῷ. idest, & hoc symptoma omnes apprehēdit, qui fuerunt in hanc quę nunc euenit longa peste, & supra contextu 57. καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς γενόμενος οὗτος ὁ μακρότατος λοιμός, ἐκ τῶν διὰ τῆς κοιλίας κενουμένων σχεδὸν ἅπαντας ἀνεῖλεν. idest, & quę nostro tempore euenit hęc longissima pestis per excreta a uentriculo fere omnes perdidit, ex quibus negari iam nō potest, quin hęc pestis sit illa, quę Thucydidię fuit similis, & rursus hęc non sit illa, in qua dicit euenisse omnia illa, quę describuntur ab Hipp. in 3. cum re ipsa probet eas inter se comparando, neque potest esse tergiuersationi locus, quòd ibi vocet pestem hanc magnam, hic pestem longam, nam apud Gręcos μακρὸν, idem est quod μέγα, ut pluribus ego exemplis in varijs nostris lectionibus demonstraui, sed quid multis? cedat tandem grauissimi viri Mercurialis auctoritas, ipsius Mercurialis testimonio, idest, suis ipsius scriptis, quæ antea edidit, & postea rursus emendata à se ipso diuulgando cōprobauit. In libro enim 3. Variarum lect. cap. 12. vbi agit de collatione cuiusdam loci Thucydidis non ita expressi à Lucretio, ut cętera ad uerbum, quem librum multis annis antea ediderat, superiore uero anno à seipso emendatum, & auctum post illas Pisanas pręlectiones rursus comprobauit, ita ad uerbum inquit, postrema capitis parte. Num autem pestis, hęc illa fuerit, à qua Athenas Hippocratem lignorum, & herbarum odoratarum incendijs liberasse in ipsius uita, in Atheniensium decreto, & apud Galenum legitur, non multum interest scire, attamen ipsissimam fuisse credere quoque possumus, eo pręsertim quòd Thucydidem Hippocrate iam ętate prouecto historiam suam condidisse cōstat, & in suis annotationibus in hunc ipsum tertium Hipp. fatetur eadem esse utriusque symptomata, ita enim inquit, numero 5. Quę in pestifera hac constitutione contigisse symptomata narrat Hippocrates, eadem quoq; Thucydides in illa Atheniensi, quam & ipse 2 libro, & Lucretius 6. natura. descripserunt, euenisse narrat, vnde utrasque uere pestiferas fuisse conijci potest. Vtrum autem ea fuerit, in qua depellēda tantum glorię sibi comparasse Hipp. prodiderunt Varro, Strabo, Plutarchus, & Plinius, nō oportet diligenter hoc in loco perquirere. Hic uidetur fateri eādem esse, cum eadem

Ex ipsius met locis & testimonio.

fatea-

fateatur ſymptomata, & non eſſe non audeat negare, ſed apertiſſimis uerbis hoc fatetur in hoc ipſo libro, nam in primę hiſtoriæ explicatione, ita loquitur in procemio. Huiuſmodi Hippocratis narratio diuerſa eſt à narratione aliorũ hiſtoricorum, quòd omnia contingentia narrent, Hippocrates autem, ut ait Galenus nequaquam omnia, qui lib. 2. de diffic. reſpir. cap. 7. comparans hiſtoriam Thucydidis, qui deſcripſit libro 2. Athenienſem peſtem, & Hippocratis, qui de eadem locutus in lib. Epidem. ait eum cuncta, etiam idiotis perſpecta enarraſſe, Hippocratem uero pauca ex his, quę ad totam affectionem pertinent, circa quam ægrotus eſt periclitatus, ſcripſiſſe, multa vulgaria prætermiſiſſe, multaq; ab alijs prætermiſſa, & neglecta recitaſſe, quod ad vſum artis ualde conducerent. Verum tantum abeſt, ut hac de cauſa ſit accuſandus vir preſtantiſſimus, & omnium noſtri temporis medicorum coryphæus, ac princeps, ut uel maxime ſit non ſolum excuſandus, ſed ſummopere laudandus, hinc ſumpta occaſione, quòd in tanta ſcriptorum, & lucubrationum eruditiſſimarum varietate, cum plura ipſe ſcripſerit in arte medica, quã alij fortaſſe legerint, nuſquam niſi in his euiuſculis offenderit, ac ſibi contradixerit, quæ memoriolæ potius humanæ imbecilliati condonanda, quam uitio ulli aſcribenda, cum medici cæteri, etiam præſtantiſſimi non ſemel aut bis, ſed frequentiſſime ſibi contradixiſſe reperiantur, ut Galenus, & alij, quemadmodum eſt uidere in eorum libris, qui pugnantia loca ueterum medicorum aggreſſi ſunt conciliare: imò hæc ipſa, in ipſo horum locorum contradictio, & pugna conciliari poteſt, ut dicamus, ubi negat eſſe eandẽ reſpicere ad recidiuam, quam deſcripſit Hippocrates, quæ cũ anni ſpatio interiecto acciderit, alia dici quodammodo poteſt fuiſſe peſtis, ab ea quam ſcribit Thrcydides, qui prioris biennij graſſantis ſymptomata perſequitur, dici enim poteſt eadem eſſe, & non eſſe quodammodo.

Mercurialis excuſatio & laus

ἐτύγχανεν ὄν.] Citat hunc locum Demetrius in libello περὶ ἑρμηνείας, & dicit maxime facere hic, τὸ μεγαλοπρεπὲς & μέγεθος, δυσφωνίαν τῆς συνθέσεως, ideſt, aſperitatem compoſitionis, quæ eſt in hoc periodo, ſiue membro. Nam cùm ex tribus idea conſtet διανοίᾳ, λέξει, & συνθέσει, ideſt, ſententia, dictione, & compoſitione. In hac poſtrema

Magnificata Thucydidis orationẽ facit ſtructuræ & numeri aſperitas,

ideſt,

maxime excellit Thucydides, in qua hanc formam maxime inuehunt in orationem: primum, τῆ ῥυθμοῦ μακρότης, idest, numeri longitudo: quare laudat pœonem numerum id efficientem: secũdo, τὰ μήκη τῶν κώλων, idest, longitudo membrorum, cuius etiam exemplum proponit initium Thucydidiæ historiæ Θουκυδίδης ἀθηναῖος, &c. tertio, ἐκ περιαγωγῆς λέγειν, idest, ex circumducto dicere, quod eo fit tempore, cũ in re aliqua exponenda pluribus partibus eius narrationis inculcatis, nullæ ipsarum absoluuntur, sed animus eius, qui audit vsque ad extremum suspensus tenetur: quo in loco, re tandem in longum protracta, sententia perficitur, & absoluitur, vt cùm pendeat quodammodo à principio finis, multis interiectis, circumagi merito dicatur auditor. Cuius etiã exemplum proponit ex Thucydide in hoc ipso secundo libro, vbi Acheloi fluuij ortum, cursumq; describit, ὁ γὰρ Αχελῶος ποταμὸς, &c. quarto postremo τῆ δυσφωνίᾳ, idest, asperitate compositionis, & numeri, &c. & pro exemplo proponit hunc locum Thucydidis; sed quia non contentus significasse Thucydidem delectari hac asperitate, addit etiam ipsum fugere τὸ λεῖον, & τὸ ὁμαλὲς, lene, & æquabile dicendi genus, & compositionis, elegantissima vsus comparatione, nõ erit alienũ ipsamet Demetrij verba recitare, quę ita habent: ποιεῖ δὲ, καὶ δυσφωνία συνθέσεως ἐν πολλοῖς μέγεθος, οἷον τό. αἴασδ᾽ ὁ μέγας αἰὲν ἐφ᾽ ἕκτορι χαλκοκορυστῇ, ἄλλως μὲν γὰρ ἴσως δυσήκοος ἡ τῶν γραμμάτων σύμπληξις: ὑπερβολὴ δ᾽ ἐμφαίνουσα τὸ μέγεθος τῆ ἥρωος: λειότης γὰρ, καὶ τὸ εὐήκοον οὐ πάνυ ἐν μεγαλοπρεπείᾳ χώραν ἔχουσιν. εἰ μήπου ἐν ὀλίγοις, καὶ ὁ Θουκυδίδης δὲ πανταχοῦ σχεδὸν φεύγει τὸ λεῖον, καὶ ὁμαλὲς τῆς συνθέσεως, καὶ ἀεὶ μᾶλλον τι προσκρούοντι ἔοικεν, ὥσπερ οἱ τὰς τραχείας ὁδοὺς πορευόμενοι. ἐπὰν λέγῃ ὅτι. τὸ μὲν δὴ ἔτος ὡς ὡμολόγητο, ἄνοσον εἰς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ἐτύγχανεν ὄν. ῥᾷον γὰρ καὶ ἥδιον ὧδ᾽ ἄν τις εἶπεν ὅτι ἄνοσον ἐς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ὂν ἐτύγχανεν. ἀφῄρετο δ᾽ αὐτοῦ τὴν μεγαλοπρέπειαν, idest, Efficit verò & asperitas expositionis in multis granditatem, vt illud: αἴασδ᾽ ὁ μέγας αἰὲν ἐφ᾽ ἕκτορι χαλκοκορυστῇ. Alioqui enim fortasse aspera, & auribus molesta literarum coagmentatio; excessus verò, & exuperantia ostendens magnitudinem herois, leuitas enim, & aurium oblectatio, non valde in granditate locũ habent, nisi alicubi in paucis, & Thucydides vbique ferè fugit læue, & æquabile compositionis,

& ſemper magis offendēti ad aliquam rem ſimilis videtur, vt qui per aſperas vias ambulant, vt cùm dixerit, quòd τὸ μὲν δὴ ἔτος ὡς ὡμολόγητο, ἄνοσον εἰς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ἐτύγχανεν ὄν. facilius enim, & iucundius ita quis dixiſſet, ὅτι ἄνοσον εἰς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ὂν ἐτύγχανεν, uerum ſuſtuliſſet ipſis granditatē, & magnificentiam. In quo etiam animaduertendum, multa interiecta uerba omiſſa à Demetrio, uel quia id nihil ad rem faciebat, cum ex primis, & ultimis numeri ratio cōſtet, & clauſulam tantum uellet notare, uel, ut ſupra dictum eſt, quia uitio memoriæ lapſus eſt.

προὔκαμνέ τι, Aliquo morbo laborabat.] Vel ex hoc Thucydidis loco ueritas cognoſcitur illius Theorematis inter Medicos celebris, & decantati, quòd ſcilicet peſtis quaſi Proteus uertit ſeſe in omnes morborum facies; & coniungitur cum omnibus morbis à putredine ortū ducentibus, ſuoq; inquinamento, ac ui deleteria inficiens, ex ſanabilibus reddit inſanabiles, & peſtilentes. Idem multi Gallico quoque tribuunt, ut quaſi Chamæleon ad omnes alias morborum ideas, & ſpecies ſeſe quaſi colores accommodet, atque conuertat: quare facile latet in multis, qui nunquam perſuaderi poſſunt ſe Gallico laborare, cum notorio genere morbi ſe teneri uideant, neſcientes, Gallicam labem cum morbo aliquo facili complicatam longe difficillimum curatu illum reddere, & ſub illius quaſi larua, & imagine latitare.

Peſtis quaſi Proteus vertit ſe in oēs morborum facies.

ἀπεκρίθη, Conuertebantur.] Vtitur Medicorū uocabulo, qui ſolutionem morbi à natura factam quoquomodo ſiue ad ſalutem, ſiue ad malum Criſim uocant, & rem ipſam κρίνεσθαι iudicari, unde ἀποκρίνομαι, quaſi per iudicationem expellor, & ſoluor. Hūc imitatus Agathias lib. 2. hiſt. ubi peſtē illam, in qua Leutharius periit, perſequitur. Vſus eſt hoc uocabulo medicorum: ſub finem enim ait, ποικίλα μὲν γὰρ αὐτοῖς ἐπεφέρετο πάθη, ἅπαντα δὲ εἰς ὄλεθρον ἀπεκρίνετο. Varia quidem illis morborum genera incidebant, omnia uerò ad perniciem iudicabantur. Quod uero morbi alijs morbis ſuperuenientibus iudicentur, & ad bonum, & ad malum, tam eſt apud medicos notum, & exploratum, quam quod eſt exploratiſſimum: neque ſolum ſuperuenientibus fit iſta criſis, ſed etiam permutatione μεταπτώσει, quæ quomodo differant inter ſe, Galenus oſtendit 7. Aphor. 11. ubi dicit, Μεταπίπτει μὲν

Morbi alijs morbis iudicātur.

οὖν ὅταν τοῦ προτέρου παυσαμένου ἕτερον γένηται, ἐπιγίνεται δὲ ὅταν διαμείναντος ἐκείνου προσγένηται ἕτερον, idest, transmutatur morbus, cum priore cessante, alter inuadit; superuenit verò, cum permanente illo, accedit alius, sic, vt eodē Aphor. dicit pleuritis transit in peripneumoniā, & rursus peripneumonia in phrenitidem Aphor. 12. phrenitis in lethargum, & cardiacum, teste Celso lib. 3. cap. 19. sic febres inuicem permutantur, ephemera in putridam, intermittens putrida in continentem abit, continens in malignam, & pestilentem, sic etiam ad bonum, vt maniam superueniens dysenteria, vel hydrops sanat. Aphor. 7. Aphor. 5. eandem soluunt varices, & hęmorrohides superuenientes. Aphor. 6. Aphor. 21. leucophlegmatiā diarrhœa fortis soluit. Aphor. 7. Aph. 29. sic anginam œdema, & rubor superueniēs tam in broncho, quàm in pectore, & collo soluit. Aphor. 4. ... & 7. Aphor. 49. & 6. Aphor. 37. dolorem hepatis à flatu superueniens febris Aphor. 7. Aphor. 52. & Aphor. 6. Aphor. 40. sic dolorem capitis cum aphonia Aphor. 6. Aphor. 51. & Aphor. 5. Apho. 5. sic in longis lienterijs ὀξυγεγμὴ sanat. Aphor. 7. Aphor. 1. nephriticos, & melancholicos hęmorrhoidum fluxus superueniens sanat. Aphor 6. Aphor. 11. diarrhœam longam sanat vomitus ἀπὸ ταυτομάτου, idest superueniens, casu, Aphor. 6. Aphor. 15. sic ophthalmiā diarrhœa ibidem Aphor. 17. splenicos dysenteria ibidem Aphor. 48. sic spasmum, & tetanū soluit febris superueniens. Aphor. 4. Aphor. 57. febrim soluit icterus, ardentem febrem rigor. ibidem Aphor. 58. & 63. de qua morborū per alios morbos curatione vide in 6. Epid. Com. 6. contex. vlt. pro quibus qui morbi, vbi Galenus plura persequitur. Hoc verò esse veræ pestis signum, quòd omnes morbi in idem genus conuertantur, & desinant, declarat etiam Mercurialis in prælect. de Peste, cap. 17. vbi ait: Paucissimos dico ægrotasse alio morbi genere Patauij, & Venetijs, & in ijs locis, ubi pestis grassabatur, quinimo inter alia signa hoc tradidi uobis, quòd paucissimi alio morbi genere sint tentati, & quòd cæteræ ægritudines in pestiferas uerterentur. Et Benedictus Victorius Fauentinus testatur in sua Praxi, Cucurbitulas scarificatas febrienti applicatas in pestifera ulcera abijsse. Ait enim: Memoria teneo ego, quòd tempore pestilentiæ M. D. XXVI. fuerunt cuidam febrienti appli-

In vera peste omnes morbi in illam conuertuntur.

catæ

catæ in natibus cucurbitulæ ſcarificatæ,& paulo poſt illi ſcarificationi iuncta fuit illa praua, & occulta qualitas, & ipſa ſcarificatio apoſtemate peſtifero affecta fuit, & breui æger moriebatur. Natalis de Comitibus lib.27. Hiſt. ſui temporis, ubi deſcribit peſtilentiam Venetam, id in ea teſtatur accidiſſe. Ait enim: Cœpit uis morbi denique ſic incrudeſcere, ut omnes ægritudines, quæcumque eſſe cœpiſſent, mox in hũc lætiferum conuerterentur, cum ſcabies, & uulnera, & quæuis ulcera fricando concepta fierent peſtilentia. Et Hieronymus Mercurialis in Piſanis prælect. ægroto 27. teſtatur eſſe maximæ prauitatis indicium, quando morbi, qui ſunt ſalutares, & ab alijs liberare ſolent, fiunt exitioſi, ut ibi de Quartana loquitur peſtilenti. Sic Marſilius Ficinus in Epidem. antid. cap. 4. ubi ait: Et omnis quæcumque fuerit infirmitas, in peſtilentiam facile tranſire poterit, febres præſertim furioſæ,& continuæ, unde communiter euenire ſolet, quòd hoc morboſo tempore nulla præter peſtem ægritudo appareat. Et Andræas Gallus in Faſciculo 5. de Peſte (ita ſuos inſcripſit libros) uigentis peſtilentiæ hoc ſignum dicit. Cum peſtis uires in una regione uigent, quicumque morbus, qui tunc acciderit, ſi bene pueri uermibus moleſtarentur, peſtifer erit; ſed cum inde complures ſeorſum à peſte diſſimiles morbi contingant, tunc peſtem uires ſuas remittere, indiciũ erit, quod ante ipſum etiam dixerat Ficinus loco antecitato. Hunc Thucydidis locũ citat Gerardus Columba lib. 1. c. 32. & ſuam ſententiã Thucydidis teſtimonio, ac auctoritate fulcit, reddens rationem, cur in peſte febres etiã intermittẽtes, quæ periculoſæ non ſunt ex Hippocratis doctrina, maiori ex parte occidant,& ait: Reſpondeo, intermittentes febres de ſui natura, nec eſſe peſtilentes, neque cũ periculo, dum ſporadicæ ſunt; ſi tamen contingat, quòd ex priuato humorũ uitio genitæ in cõmunis aeris pernitioſum coinquinamentum incidant, accepta uenenoſa lue extrinſecus, peſtilentes euadunt,& quæ ob propriam naturam ſalubres,& ſine periculo fuiſſent, ob communem pernitiem in peſtilentes commutãtur; ideo dicebat Thucydides (ꝙ ſi quis morbis alijs antea laborabat) hi omnes in hũc peſtilẽtiæ morbũ uertebant.

Quoniam verò Criſis facta eſt mentio, videtur res ipſa à nobis quoddãmodo efflagitare, vt, quid illa ſit, exponamus.

Criſis vocabulũ vnde deductum.

Et quia de crisi nos in nostris in Aphor. Hipp. sect. 1. Cōmen. multa diximus, ex illis erunt nobis repetenda. Hoc igitur vocabulum deductum per metaphoram testatur Galenus 3. de crisibus, & 1. de diebus criticis à iudicio forensi, quia rudes homines, qui intersunt symptomatis sæuissimis, quibus eo tempore ægri conflictantur, putant agi de ægri vita, non secus ac Rei, cum apud iudices causa dicitur. Quam etiā metaphoræ rationem probat Oribasius in Cōment. 2. Aphor. 14. alia tamen ratione eam explicat. Ait enim: Natura velut iudex residet in tribunali, ante quod duo litigantes accedūt, vnus ad alterum dicit, En vinco; alter inquit, Non vincis, sed ego: at vbi ingressi fuerint, & silentiū indictū, discernit iudex apud semetipsum, & sic loquitur, Ille vincit: & quod antea fuit litigiosum, postmodum efficitur quietum. Sic itaque & natura, vt iudex constituitur, virtus & humores cum affectu litigant: natura verò media est. Dicunt humores, Nos illuc ingredimur, quia nostrum est. Virtus respondet, Ego assumo tanquam quod meum est, si se iunxerit natura cū humoribus, vincitur virtus: si verò se iunxerit cum virtute, vincuntur humores, & affectus, & fit iudicatio ad salutē. Sic itaque confidit virtus naturæ, quemadmodum si deploratus homo habeat aduocatum bonum. Quam tamen metaphoræ, siue etymi deductionem sunt qui non probent, cū dicant potius translatum vocabulum ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς μάχης, idest, à iudicio pugnæ; quam ego quoque non reijcio, cum videatur Philothei medici præstantissimi, & Hippocratis interpretis celeberrimi auctoritate niti, ita dicentis in Cōment. Aphor. 14. vbi rationem reddit, cur nox præcedens crisim sit grauior: ταύτης τῆς κρίσεως ἡ προηγουμένη νὺξ δύσφορος γίνεται, καὶ εὐλόγως, ὥσπερ γὰρ ἀθλητὴς, ἢ στρατηγὸς ὅσον οὔπω τοῦ ἀγῶνος ἐπικειμένου ταράττεται, καὶ προευτρεπίζεται πῶς μὲν ὀφείλει τοῖς πολεμίοις ἐπελθεῖν, πῶς δὲ αὐτοὺς ἐκκλῖναι, οὕτω καὶ ἡ φύσις ταράττεται εὐτρεπίζουσα τὰς ἑαυτῆς δυνάμεις πρὸς τὸ ἀποδιῶξαι καὶ ἀλλοιῶσαι τὴν νοσοποιὸν ὕλην, κἀντεῦθεν δυσφορία γίνεται, idest, Hanc iudicationem præcedens nox difficilis fit, & merito; quemadmodum enim Athleta, vel Dux, imminente certamine, perturbatur, & ante meditatur, quonam pacto debeat hostes aggredi, & quo modo eorum impressionem declinare: sic etiam natura perturbatur, instruens, ac parans

Crisis definitio ex philotheo

suas

ſuas facultates ad perſequendam, & alterandam morbificã materiam, & hinc illa oritur difficultas. Quare ex hoc ipſo definitionem quoque illius accepit: ita enim definit, Κρίσις ἐστὶν ἀγὼν φύσεως καὶ νοσήματος, καὶ ἀθρόα ἐν νούσῳ μεταβολή, ideſt, Criſis eſt certamẽ naturę, & morbi, ac ſubita in morbo facta permutatio. Tria autem potiſſimum ſignificat apud medicos, & præſertim Hippocratem. Primum, λύσιν, ſeu λύεσθαι, ideſt, Solutionem, & ſolui. Quare Cornelius Celſus Latinus Hipp. plerumque ex Hipp. locis accipiens præcepta, vertit ſolui, & finiri. Secundo ſignificat motum quendam naturę uehementem, ad rei alicuius expulſionem: & hæc eſt generalis criſis notio, in qua non ſolum morbi, ſed etiam cætera dicuntur iudicari, ut partus, abortus, conceptio, &c. Et quẽadmodum in iudicio non de leuibus rebus, ſed de grauioribus actiones intendi ſolent, & exerceri iudicia, ita non omnis naturę motus ad onus deponendũ proprie criſis dicĩt, ſed ſolum inſignis, in quo natura cum morbo, uel cauſa morbi auctore non ſecus pugnet, ac reus cum petitore, uel accuſatore in quo, ut neceſſe eſt alterutrum uincere, ita hic uel naturam, uel morbum. Tertio ſignificat morborum permutationem, ut hoc loco apud Thucydidem. Dicitur etiam criſis pro acceſſione, ut Aphor. 19. primæ ſect. ut contra etiam paraxyſmus pro criſi uſurpatur, ut Aphor. 14. ſecundæ ſect. & aliæ etiam ſunt huius uocabuli notiones apud Galenum ſparſæ, quas prætereo, quia minus ad rem noſtram faciunt.

Criſis tria ſignificat.

Tres habet partes ταραχήν, ideſt, turbationẽ, ἔκκρισιν, ideſt, excretionem, & λύσιν, ideſt, ſolutionem, quæ omnes etiam generis, & totius nomine appellanĩ, nempe criſes, quatuor habet differentias, uel duas duplicatas ad ſalutem, ad mortem, ad melius, ad peius ἐπὶ σωτηρίην ἢ ὄλεθρον ῥοπὴν ἐπὶ τὸ ἄμεινον ἢ χεῖρον. Proprie autẽ dicitur κρίσις, quę ad ſalutem; cætera uero cum termino diſtrahente, ut mala criſis. Definitur autem à Galeno in Comment. 14. Aphor. 1. ſect. 2. ὀξύῤῥοπος ἐν νόσῳ μεταβολὴ πρὸς ὑγείαν, ἢ θάνατον, ideſt, uelox in morbo permutatio ad ſanitatem, aut mortem. Fit uerò, inquit, idem eodem Aphor. τῆς φύσεως διακρινούσης ἀπὸ τῶν χρηστῶν τὰ μοχθηρὰ, καὶ παρασκευαζούσης τὴν ἔκκρισιν, ideſt, natura ſecernente à bonis mala, & præparante ad excretionem. Videtur verò hic oriri difficultas, quomodo dixerit Thucydides, quòd in pe-

Criſis tres partes.

Criſis definitio ex Galeno.

ſtem

ſtem omnia ἀπεκρίθησαν, ideſt iudicata ſunt, cum Hippocrâte contra in 3. Epid. teſtetur nullam factã iudicationem: cõtex. enim 41. ait, κρίσιμον οὐδὲ χρηςὸν οὐδὲν, ideſt, iudicatoriũ, & vtile nihil, & ſequenti contextu, οὐδ᾽ ἄλλο κρίσιμον οὐδὲν τοῖσιν οὕτως ἔχουσι ἐπεφαίνετο, ideſt, neque iudicatorium quicquam his ita ſe habẽtibus apparebat, & ante contextu 17. dixerat ἀκρισίαι πολλαὶ, nõ iudicationes, ideſt, mala iudicia multa, ſed facilis ſolutio, quia non proprie locutus Thucydides, ſed abuſus eſt vocabulo de mala criſi verba faciens non de vera, quæ eſt ad ſalutem vt diximus.

προφάσιος, Cauſa.] Videtur Thucydides medice interdũ loqui, & uocabulis uti medicorum, & fortaſſe etiam Hippocratis ſcripta, qui ſuo tempore floruit, perlegerat, cum conſtet ex Decreto Athenienſium ſcripta de Peſte Hippocratis edita: ipſe enim ubique cauſas externas, ac manifeſtas, quas uocauit Celſus euidentes, atque conſpicuas προφάσεις appellat. Sic annotauit Galenus in 4. de acut. Comẽt. 14. ubi dicit animaduertendum medico, ne eum lateat τις τῶν προφάσιων, ideſt, aliqua cauſa euidens, ubi Galenus in Commentario inquit, ἐμάθομεν ὅτι τὰς φανερὰς αἰτίας ὀνομάζει προφάσεις, ideſt, didicimus, quòd manifeſtas cauſas nominat occaſiones, &c. Et in 1. Epid. contex. 1. idem aſſerit, addens præterea ſolere hoc uocabulo ſignificari cauſas confictas, & tandem omnes cauſas, idem in Aphoriſmis notat, & alibi ſæpius: in 3. Epid. 3. contex. 22. de Eryſipelate uerba faciẽs, inquit: αὐτὸ γίνεσθαι λέγων ἐπὶ μικραῖς ἀφορμαῖς, ἃς προφάσεις ὠνόμασεν, ideſt, ipſum gigni aſſeuerans paruis de cauſis, quas uocauit occaſiones. Quare uehementer laudo uerſionem Porti, qui ita reddidit; alios uerò, qui corpore ſano erant, nulla certa, manifeſtaq; cauſa apparente, ſed ex improuiſo, &c. & magis medice uertit, quàm Acacius, qui reddit nullis præcedentibus ſignis; nam aliud eſt apud medicos ſignum, aliud cauſa, quamuis idem apud eoſdem poſſit eſſe, & ſignum, & cauſa, ſed uaria ratione. Aemilius Franciſci filius patris ſequitur ueſtigia, & in Scholijs explicat ἀπ᾽ οὐδεμιᾶς προφάσιως, ideſt, incerta, atque incognita cauſa. Exemplisq; rem declarat: ſolent enim huiuſmodi, inquit, inflammationes accidere & feruores, his qui ad Solis æſtum diutius commorantur; ijs etiam, qui intemperantius uinum meracius potarunt: ſed hi, quos dicit

πρόφασις, & occaſio quid apud medicos ſignificet.

Thucy-

Thucydides, nihil tale commiſerant. Quid uerò proprie hęc uerba ſibi uelint, declaratur ſubſequenti uerbo ἀλλ' ἐξαίφνης, quòd quaſi per σαφηνισμὸν eſt adiectum, ideſt, ſubito, & ſignificat aliquid repentino accidens ſine manifeſta cauſa. Sic Philotheus Aphoriſmorum elegantiſſimus interpres lib. 5. Aphor. 68. ubi loquitur de humoribus ἀφανισθέντων ἐξαίφνης euaneſcētibus ſubito, interpretatur uocem ἐξαίφνης ἄνευ φανερᾶς αἰτίας, ideſt, ſine manifeſta cauſa.

ἐξαίφνης. Extemplo.] Videtur innuere, ac ſignificare Thucydides, quod etiam dixit Hippocrates, nempe accidiſſe hęc τοῖς μὲν μετὰ προφάσιος, τοῖσδὲ οὐ. ideſt, nonnullis quidem cū cauſa, & occaſione prægreſſa, aliquibus autem non, ſed ſubito cum ſani eſſent, & nullum eſſet in victus ratione, quæ dicitur διαίτη, admiſſum erratum, nempe in nulla rerum ſex non naturalium, quæ omnia ſub illo verbo comprehendentur teſte Galeno 3. in 3. Epid. contextu 9. & alibi ſæpe, quod maxime confirmat Scholiaſtæ etiam græci auctoritas, qui comparatis fortaſſe Hipp. & Thucydidis locis, interpretatur hoc loco Thucydidium hoc verbum Hippocratico ſenſu ἀπροφασίστως, ideſt, ſine occaſione, & cauſa præcurrente, vt paulo ante etiam dictum ex Theophilo, vel interpretandum etiam hoc verbum alio Hippocratico, quo vtitur in Epidem. ὀρθοστάδην, ideſt, cum non adhuc decumberent, ſed recti, & ſani incederent, vt 1. Epid. commen. 2. cont. 12. vbi ait commemorans ſymptomata illius peſtis, ἐγίνοντο δὲ ταῦτα πολλοῖσιν ὀρθοστάδην ἀπύρεοις, πολλοῖσι δὲ πυρέττουσι, ideſt, eueniebant hæc multis rectis ſtantibus, & ſine febre, multis vero febricitantibus, & cont. 41. ἐγίνετο δὲ καὶ τῶν ἄλλων πολλοῖσιν ὀρθοστάδην, καὶ ἐπὶ τῶν νοσημάτων. ideſt, (ſtranguriæ) accidebant alijs multis nō decumbentibus, alijs vero morbo correptis. Hic enim ipſe quoque Thucydides dicit alios alijs correptos morbis in peſtem delapſos, alios vero alio morbo non laborantes, ſine vlla occaſione primo inſultu peſtilentia infectos: licet hoc uerbo non ita exprimatur ſubita impreſſio ab Hippo. nam plerumque eo utitur etiam coniuncto, & cū tempore, & cum occaſione, ut lib. 3. Epid. 3. ægr. 11. ἐκ λύπης μετὰ προφάσιος ὀρθοστάδην, ideſt, ex mœrore, cum occaſione recta ſtans, & ægroto 13. ὀρθοστάδην ὑπεφέρετο χρόνον πολύν, ideſt, rectus ſtans ſuſtinebat multo iam tempore, & contex. 66. eiuſdem

eiusdem libri, loquens de tabidis, οἱ δὲ αὐτῶν ὀρθοστάδην ὑπεφέροντο. idest, ex ipsis vero nonnulli recti stantes sustinebant malum, sed vtitur ipse quoque hoc ipso Thucydidio verbo, & in expositione, & in ægrotis, eodem libro, & contextu memorato dixit, ἤρξαντο μὲν οὖν τοῖς πλείσοις τούτων ἐξαίφνης, ἐκ τούτων κακοῦσθαι, idest, cœperunt igitur plurimi ex his subito ab his affligi: & ægroto, quinto eiusdem libri μηρὸν δεξιὸν ἐπόνησεν ἐξαίφνης, idest, dextri fœmoris dolorē sensit subito, idest, sine data occasione, & sine causa procatarctica, ac manifesta, quam interdum in aliquibus ægrotis notat. Iacotius in Coacis notat per hæc vocabula significari primum ægrotationis diem, & potissimum per ὀρθοστάδην, à die enim decubitus primo, numerantur dies ægrotationis à medicis.

Pestis repētina inuasio assimilata ictui iaculi, & sagittæ.

Hollerius Stēpanus, hunc subitū, ac repentinū morbi impetum, & inuasionem elegantissime assimilauit ictui iaculi, ita enim scribit de Bubone pestilenti verba faciens in libello de peste. Videas enim in pestilenti conditione, qui de repente quasi iaculo icti in inguine Bubonis initia, & febrem statim presentiscant, quam similitudinem, ut eleganter excogitatam, & recte rei euentum explicantem, repetiuit etiā in commen. 1. in 2. Coacorum aph. 39. eisdem quasi verbis, sunt quibus nihil tale cogitantibus de repente dolor, quasi euibrante Iaculo in inguinibus, & alis percipitur: quam metaphoram arbitror ab ipso fuisse acceptam, vel ab antiquis medicis, qui significare hoc idem in pleuritico dolore volētes, illum morbum telum appellabant, quòd instar teli emissi, ab aliquo loco ex improuiso adoriatur, & vrgeat, & ita extincti vocantur ab Hippocrate, ni fallor, βλητοί, idest, percussi, vel à fabulis, & potissimum Homero, qui hunc repentinum pestis ingruentis insultum telis, & sagittis assimilauit, dicens Græcos confixos sagittis Apollinis, qui noctu similis aduenit, idest, occultus, ὁ δ' ἤιε νυκτὶ ἐοικώς. idest, ibat nocti similis, ad significandam clandestinam ueneni latentis vim, quæ subito opprimit, & de illius arcu, qui Grecè dicitur, βιός, ab Homero (teste Eustathio) Heraclitus dicebat ludens, quòd τοῦ βιοῦ τὸ μὲν ὄνομα βίος, τὸ δὲ ἔργον θάνατος. quòd scilicet, arcus Apollinei nomen esset uita, (quæ Græcè dicitur βίος, accentu retracto) effectus autem mors: quare Horatius in carmine sæculari inuocans Apollinem, ut faueat

ueat Romanis, precatur, vt pueros audiat posito telo, ideſt, ſine peſtilentia.

Condito mitis, placidusque telo,
Supplices audi pueros Apollo.

Vbi Parthenius meus, qui ex hoc loco grecas profitebatur ante me, literas. in commentario, ait. ſapienter orat, ut Apollo peſtilentiam, & morbos auerruncet, quorum cauſa eſt nimius ſolis ardor, quare Homerus Apollinem ſagittjs ſuis gręcorum exercitum pęne perdidiſſe finxit, & ideo etiam diuinus vates Dauid. Pſalm. 90. appellauit דבר deber, ideſt, peſtilentiam, ambulantem in tenebris, ꝙ occulte, & improuiſo corripiat, ut ſupra etiam declaratum cum de nominibus peſtis ageremus, quare etiam Chaldaice Ionathas vocauit peſtem ſagittam Angeli mortis גרידא דמלאך מותא gherida dimaleach motha. ſagitta Angeli mortis: Cauſa porrò tam repentini inſultus, & impreſſionis peſtilentis referenda eſt in vim veneni, quod longo tempore collectum, repente ſe ſe prodat, vt teſtatur Galenus multis in locis, & potiſſimum commen. 3. in librum de alimento, vbi dicit: humor vitioſus ex prauis cibis collectus dico in venis latet, qui temporis progreſſu peſtiferas febres gignit, ſed nullus eſt locus magis accommodatus, quam in tertio Epid. in exemplo phrenitici, qui obijt in quarta: nam conſtat illum peſtilentia correptum, & ſymptomatis affectum, quæ hic narrat Thucydides, vomitum bilioſum, & capitis ardorem ac grauitatem, ibi enim ita de hac re diſputat Galenus, vt videatur voluiſſe huius facti reddere rationem, & reſpexiſſe ad hunc Thucydidis locum, cũ illius vtatur verbo ſæpius ἐξαίφνης, ſed quia locus eſt valde inſignis integrum recitabo.

Causa repētini inſultus peſtis eſt uis ueneni.

ἄξιον δὲ θαυμάσαι τὴν τῶν τοιούτων νοσημάτων γένεσιν, ὅπως ἐξαίφνης ἐπιτίθεται τοῖς ἀμέμπτως ὑγιαίνουσιν, οὐ γὰρ δὴ ὥσπερ ἐξαιφνήδιος ἡ γένεσις αὐτῶν ἐστὶν, οὕτω καὶ ἡ τῆς γενέσεως αἰτία, καθάπερ εἰ καὶ φάρμακον ἔλαβε θανάσιμον ὁ ἄνθρωπος, ἤ τι τῶν χαλεπωτάτων θηρίων ἔδακεν αὐτὸν, ἀλλὰ κατὰ βραχύ πως ηὔξησαν ἐν τῷ σώματι τὴν τὰ τοιαῦτα πάθη δυναμένην αἰτίαν ἐργάζεσθαι, καθάπερ ἐπὶ τῶν λυσσοδήκτων συμβαίνει, πρόδηλον γὰρ κἀκείνοις ὅτι, οὐκ ἀργῶν, οὐδ᾽ ἡ συχάζων ὁ τοῦ θηρός ἰός, οὐδὲν ἑαυτῷ γνώρισμα παρέχει πολλῶν ἐφεξῆς ἐνίοτε μηνῶν, ἐξαίφνης δὲ αὐτοῖς συμβαίνει θεασαμένοις ὕδωρ φοβηθῆναι κἀντεῦθεν ἢ διὰ ταχέων ἀπόλλυσθαι, πολλῶν μὲν

αὐξανομένης χρόνῳ τῆς, τὴν λύτταν ἐργαζομένης αἰτίας, ὅταν ἅπαξ εἰς τοῦτ᾽ ἀφίκηται, ταχὺν ἐπιφερούσης τὸν θάνατον, σχεδὸν οὖν κα᾽ πὶ τῆς εἰρημένης φρενίτιδος, ἠθροίζετο τις ἐν τῷ σώματι μοχθηρὸς χυμὸς ἰῷ δηλητηρίῳ παραπλήσιος, ἐνεργῶν μέντοι κατὰ βραχὺ ἐπὶ τοῖς σώμασιν, οἷς ὁμιλῶν ἐτύγχανε, ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνα προδιετέθεντο πως, ὅτε χυμὸς ἐπὶ πλεῖστον ηὐξήθη κακοηθείας, ἐξαιφνήδιον ἐφάνη θανατῶδες σύμπτωμα, καὶ γάρτοι καὶ τῷ φρενιτικῷ οὕτω κατὰ τὴν ἀρχὴν εὐθέως ἔμετος ἰωδῶν ἐγένετο, πυρετοῖς ἑπομένοις ὡς τὸ πολὺ διακαέσιν, ὥσπερ οὖν ἐπὶ τῶν θανασίμων φαρμάκων ἀποθνήσκουσιν ἔνιοι δευτεραῖοι, καὶ τριταῖοι, τῆς ποιότητος αὐτῶν, οὐ τοῦ πλήθους ἐργαζομένης τὸν θάνατον, οὕτω καὶ τὸν ἄρρωστον τοῦτον εὐθέως ἀποθανεῖν ἡγητέον τῇ τρίτῃ τῶν ἡμερῶν ὑπὸ τῆς ποιότητος τῶν ἰωδῶν χυμῶν οὐχ ὑπὸ τῆς φρενίτιδος διαφθαρέντα, παρακολουθῆσαι δ᾽ αὐτῷ τὴν φρενῖτιν ὥσπερ τι σύμπτωμα. idest, dignum uero admiratione est, quo modo fiat hæc morborũ procreatio, ut ſubito inuadat inculpate ſanos, & firma utentes valetudine, non enim quemadmodum repentina eſt eorum generatio, ita etiam generationis cauſa, quemadmodum ſi pharmacum lethale accepiſſet homo, vel aliqua ex aſperrimis ſerpẽtibus ipſum momordiſſet, ſed paulatim auxerunt in corpore cauſam, quę poſſet huiuſmodi affectus efficere, vt in demorſis à cane rabido contingit, planum enim, quòd & illis, neque feriatum, neque quieſcens canis venenum nullum tamen ipſis indicium præbet multos interdum poſt menſes, repente vero ipſis contingit aquam reſpiciẽtibus terreri, & hinc iam breui occumbere: ex multo quidem tempore collecta, & aucta cauſa efficiente rabiem, ſed cum ſemel ad hunc terminũ peruenerit, ſubitam mortem inferente, fere igitur, & in dicta phrenitide collectus fuerat quidam in corpore prauus ſuccus veneno deleterio ſimilis, agens quidem paulatim in corporibus, in quibus verſaretur, quia vero illa ante quodammodo parata erant, atque diſpoſita, & ſuccus ipſe ad ſummum malitię cumulatus, repẽtino apparuit lethale ſymptoma: etenim & phrenitico ita ab initio ſtatim vomitus ęruginoſorum adfuit febribus ſubſequẽtibus, vt plurimum inflammatis, velut igitur in lætalibus pharmacis, moriuntur quidam ſecunda die, aut tertia, qualitate ipſorum, non multitudine interitum afferente, ita & hunc ægrotum ſtatim mortuum exiſtimandum eſt, tertia die ex qualitate venenatorum

torum ſuccorum obijſſe,non à phrenitide extinctum, ſubſe cutam vero phrenitidem, quaſi aliquod accidens, atq; ſymptoma. Videte adhuc, quæ in hanc ſententiam afferuntur à Mercuriali in hac hiſtoria explicanda in prælectionibus Piſanis, vbi reddit huius ſubiti inſultus rationem, neque mirũ debet videri, quod dicitur à Galeno diuturno tempore collectum venenum internum ſubito tandem erumpere, nam hanc eſſe multorum morborum naturam conſtat,ut in corpore humano diutius lateant,mox data occaſione ex improuiſo prodeant, quod de contagioſis maxime celebratur, vt de Gallico, & alijs. Hipp. in lib de aff. int. ſcribit eſſe morbũ in ſiniſtra vena, quod conſeruatur & deliteſcit duodecim annos,mox tandem erumpens inducit hydropem, quare ẽt ab antiquis teſte Plutarcho iudicatus contagioſus hydrops, ex hoc fortaſſe,quòd tamquã in fomite lateret,idemq; Hip. 4. de mor. auctor eſt morbos ſubito poſſe quidem apparere, at eorũ cauſam diu in corpore latere,ac inſenſibiliter agere, donec abſoluta eius actione extemplo morbum procreet, & interitum etiam afferat. Sed ut omittamus reliquos morbos minime lætales, vel ſaltem non venenatos, ſumantur exẽpla,vt docet Galenus à ſimilibus peſti,& venenatis morbis,morſus canis rabidi,& rabies per ſex menſes,vt plurimũ teſte Galeno, & Auicenna in corporibus deliteſcit, imò per annos complures, & vſque ad quadraginta, ut quidam annotarunt,uenenum externum ita præparatur,vt multo tem pore lateat in corporibus,quę illud ſumpſere. Theoph. lib. 9. de hiſtoria plantarũ cap. 16. ita teſtatur de Aconito. συντίθεσθαι δὲ ὥστε κατὰ χρόνους τακτοὺς ἀναιρεῖν οἷον δίμηνον, τρίμηνον, ἑξάμηνον, ἐνιαυτόν, τοὺς δὲ καὶ δύο ἔτη. ideſt tradunt (quoſdam medicos) componere ita, ut per tempora ſtata interimant, ut duorum menſium, trium, ſex ſpatio, per annum, nonnullos vero etiam per duos annos. Complura vobis poſſem harum rerum,& huius ſententiæ laudare auctores, ac propugnatores,& multa etiam afferre ex hiſtorijs exempla,ſed hæc arbitror ad probãdum apud uos eſse ſatis. Verum fortaſſe veſtrũ aliquis à me quæret, quomodo fiat, vt tempore contagioſæ peſtilentiæ tam multi afficiantur ſubito, cum non ſit credibile adeſſe in omnibus corporibus hoc diuturno tempore collectum venenum, cui ita ſatisfiet, vt dicamus quam-

Multorũ morborũ eſt natura, vt diu lateant.

Cur in peſte tam ſubitò multi corripiãtur.

cumque materiam ſuperuacaneam, & excrementitiã, quãuis non ſit venenata adhuc, neque malis prædita qualitatibus, ac deleterijs, tamen accepto contagionis peſtilentis inquinamento quaſi fermenti exigua portione, infici tunc, & totam maſſam iam paratam, ac diſpoſitam corrumpi ſubito, & quo magis apta, eò citius, non ſecus ac videmus ſulphur, & eſcam, quæ non ſunt ignis, minima quaque ſcintilla accedente igneſcere, & in ignis ſubſtantiam conuerti ſubito, ac temporis momento, quæ vero ſunt puriora corpora, & minus referta ea materia, quę poſſit eſſe fomes, & eſca contagionis, ea difficilius, & longiori tempore inficiuntur, ſenſim nempe ſubeunte, & agente veneno, ac materiam non adhuc aptam, & idoneam diſponente. poſſemus etiam hoc loco interpretari verbum hoc de mortibus ſubitis, quæ contingunt in magnis peſtilentijs, & in hac ipſa contigere, ſed quia infra fiet apertiſſima mentio ſubitarũ mortium, in illud tẽpus reijcietur diſputatio, & oſtendetur eſſe hoc lętha liſſimarum peſtilentiarum frequens ſymptoma, & cauſæ etiam vnde oriatur, omnes, quantum in nobis erit, explicabuntur.

Κεφαλῆς θέρμαι ἰσχυραὶ, Capitis calores vehementes.] Hic aggreditur peſtis ſymptomata recenſere, in quo pręcipue ſe medicum præſtitit non medicus Thucydides, & cœlato medici artificio, ac doctrina idiota (vt dicebat Galenus) idiotis ſcripſit, docturus etiam medicos, nam ſi quis recte animaduertat, diuiſionem totius humani corporis à medicis traditam ſeruauit, quam fortaſſe Galenus illius auctor ex Thucydide arripuit, qui partitus eſt humanum corpus in tres κοιλίας, ideſt, ventres, nempe, caput, vbi animales facultates continentur, Thoracem, vbi vitales, & ventrem inferiorem, qui naturalia complectitur inſtrumenta, & artus, ſiue extrema corporis, quæ vocat Thucydides ἀκρωτήρια: hic enim Thucydides ordine primum capitis, mox Thoracis, tertio ventris, poſtremo extremarum partium in peſte demonſtrat affectus, & ita vt morborum quoque innuat tacite diuiſionẽ factam ab Hippocrate, in acutiſſimos, peracutos, acutos & ex decidentia acutos, ἐκ μεταπτώσιος, vt ſuo dicetur loco, qui omnes etiam in peſte, & peſtilenti febre locũ habent: nam primum in capite inſidens malum intra quartam,

Thucydides partitionẽ humani corporis medicam ſeruauit.

Necnon diuiſionẽ morborũ Hippocraticam.

tam, subito occidens est acutissimus. παντως κατοξυ. vt quartus ægrotus in 3. Epid. τετάρτη ἔθανεν ὀξυτάτως, idest, in quarta mortuus acutissime, si ad Thoracem descendat, & ad septimam, vel etiam nonam protrahatur, est κατοξυ, si ad quartumdecimum, vsque perueniat, est simpliciter ὀξυ, si neque in quartodecimo finiatur. vsque ad quadraginta dies dicitur ἐκ μεταπτώσεως ὀξυ, licet vero nulla propria, & pathognomonica signa dicantur esse pestis, multa tamen communia ipsam indicant apertissime.

Θέρμαι ἰσχυραί. Calores vehementes.] Primum symptoma, siue signum inuadentis pestis erat calor capitis vehemens, adeo vt totum caput inflammaret, & quodammodo incenderet, sic Lucretius.

Primũ signum pestis inuadentis calor capitis vehemens.

Principio caput incensum feruore gerebant.

Quòd fiebat inflãmatis, scilicet, spiritibus animalibus: huius meminit etiam Hippo in 3. Epid. 3. Comm. 9. vbi generatim nominat erysipelata vagantia, quæ mox context. 22. præcipue caput tentasse asserit, vtrumque locum affero. πρὸ δὲ τοῦ ἦρος ἅμα τοῖσι γενομένοισι ψύχεσι ἐρυσιπέλατα πολλά, τοῖσι μὲν μετὰ προφάσιος, τοῖσι δὲ οὔ, κακοήθεα πολλοὺς ἔκτεινεν. idest, ante ver simul cum frigoribus consecutis ignes sacri multi, aliquibus accidentes cum occasione, aliquibus vero absque vlla occasione, maligni multos interfecerũt, vbi Galenus in Commen. causam referens, inquit erysipelata gigni, ὑπὸ χολώδους ῥεύματος, à fluxione biliosa, quæ tamen non sit perniciosa, & σηπεδονώδης, idest, putredinosa, quia huiusmodi erysipelata benigna sunt, si quis recte ea tractet, sed qui tunc morbum gignebat, succus fuit, κακοήθης, διαβρωτικός, καὶ σηπτικός, idest, malignus, erodens, & putrefactiuus, generatus. s. in humida ventorũ tranquillitate πλεονεξία τῆς ὑγρᾶς ἀπνοίας, in his præsertim corporibus, quæ suapte natura erant biliosa, & victus ratione, quæ græce dicitur δίαιτα, vsi erant biliosa, in contextu autem vigesimosecundo, in capite potissimũ grassatũ dicit erysipelas, & potissimum in senibus sexagenarijs, πολλοῖς μὲν τὸ ἐρυσίπελας μετὰ προφάσιος ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι καὶ πάνυ ἐπὶ μικροῖς τρωματίοισιν ἐφ' ὅλῳ τῷ σώματι, μάλιστα δὲ τοῖς περὶ ἑξήκοντα ἔτεα περὶ κεφαλὴν idest, multis quidem erysipelas cum occasione ex quibusdam valde exiguis vlcusculis in toto corpore, præcipue vero sexagenarijs in capite accen-

cendebatur, vbi Galenus in Cõmentario tria facit primum ostendit hic recenseri merito differentias illius affectus, cuius primo fecerat mentionem, secundo cur caput potissimum tentarit erysipelas, & hanc affert rationem, διὰ τὸ πληρωθῆναι μάλιστα ταύτην, ἐν ταῖς νοτίοις τε καὶ θερμαῖς ἀπνοίαις. quòd hoc maxime esset repletum in austrinis, & calidis ventorum trãquillitatibus, tertio cur potissimum id sexagenarijs senibus accidisset, hancque refert causam, quòd περιεστάμενον ἔξωθεν παρὰ φύσιν θερμόν. idest, circũ fluum exterius calidum præter naturam erat in causa, vt in corpore putresceret humores: quemadmodum innatus calor cum exquisite suũ seruat secundum naturam temperamentum, sanguinem cæteris succis generat vberiorem, vbi vero conuertitur, ἐπὶ τὸ πυρωδέστερον. ad magis igneum, gignit, τὴν ὠχρὰν, καὶ ξανθὴν χολὴν, idest, pallidam, & flauã bilem, sic externus calor est in causa putredinis, ὕλη μὲν γὰρ (inquit) ἐστὶν ὑγρότης, αἰτία δὲ δραστικὴ τὸ παρὰ φύσιν θερμὸν, idest, materia quidem est humiditas, causa vero efficiens præternaturalis calor, senes igitur collecta superuacanea humiditate, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως, idest, naturæ imbecillitatem, accedente ambiẽtis externi caliditate propter constitutionem illam facti sunt, εὐαλώτεροι, obnoxiores τῇ σηπεδονώδει φθορᾷ, idest, putredinosæ humorum corruptelæ, quoniam vero hic incidit de calore duplici à Galeno posito mentio, sciendum id multis in locis ab eo poni, & nullum alium calorem preter hos ab ipso cognosci, cæteri vero plures constituunt. Arist. 2. de generatione animalium cap. 3. videt tres statuere calores, cœlestem qualis est, ἡλίου θερμότης, idest, solis calor, innatum, qui est in semine, ἀνάλογον τῶν ἄστρων στοιχείῳ, i. proportione respondens elemento stellarum, & elementarem, Aueroes etiam ipse tres ponit lib. 3. cap. 3. naturalem, extraneum, & influentem. Hippocrates vero plures videtur posuisse, licet de his duobus à Galeno propositis sæpius faciat mentionem: nã posuit æthereum, innatum, non naturalem, & igneum seu febrilem. Et ex hac capitis caliditate vehementi inflammante cerebri membranas, multi facti sunt phrenitici, quorum meminit Hippo. in 3. Epid. cont. 10. καῦσοι, φρενιτικοὶ, idest, febres ardẽtes, phrenitici, & cont. 32. de voce lesa, quam dicit contigisse inter alios etiam τοῖσι φρενιτικοῖσι. phreniticis, & cont. 33.

Plures species caloris.

ἤρξαν

ἤρξαντο μὲν οὖν καὶ οἱ καῦσοι, καὶ τὰ φρενιτικὰ πρὸ τοῦ ἦρος, i. cęperunt febres ardentes, & phrenitici affectus ante ver. Itē cont. 62. & 70. inter ægros habetis insigne exemplū quarti ægroti. in 3. Commen. qui obijt phreniticus in quarta, & octauæ, in secūdo, quę obijt in septima phrenitica, & alia cōplura, nam aliud nihil est phrenitis nisi internū erysipelas, siue φλόγωσις, cerebri, i. inflammatio, vt. n. nephritis dr̄ inflammatio renū, pleuritis inflammatio membranæ succingentis costas, hepatitis inflammatio membranæ hepaticæ, ita φρενῖτις, dicitur membranæ cerebri inflammatio, quæ quoniam in internis partibus maximè sæuit, quæ non patent idiotis, solus medicus solet diiudicare, quippe qui multa etiam habet ex arte indicia phrenitidis latentis, & delirij, quæ alijs ignota, vt sūt oculorum rubor, & aspectus toruus, ἰδεῖν δεινόν, siue ὄμματος θρασος, apud Hippo. 6. Epid. cont. 29. 31. musculorum ocularium tremor, dum mouentur, πνεῦμα πυκνόν, idest, spiritus, & respiratio vehemens, & ex lōgo tempore, pupillæ motus insuetus, inassuetum, & audax respōsum, & similia, quæ ex prognost. Hipp. & Epid. libris, necnon ex Galeni commētarijs sexcentis in locis docentur artifices; cęteri, nisi externis insaniæ argumentis se prodant ęgroti, non percipiunt esse phreniticos, & delirare, quod euenisse testatur Hippoc. 3. Epid. cont. 45. οὐδ' ἐξεμάνη τῶν φρενιτικῶν οὐδεὶς ὥσπερ ἐπ' ἄλλοισιν, ἀλλ' ἄλλῃ τινὶ καταφορῇ νωθρῇ βαρέως ἀπώλλυντο. idest, neque ad furorē peruenit quisquā phreniticus vt ī alijs, sed alia quadā cataphora hebeti grauiter periere, & cont. 34. οὐδὲ διψώδεες λίην, οὐδὲ παράληροι. i. neq; siticulosi ualde, neq; delirātes, Et ideo vt Historicus Thucydides hoc solum attigit signū externum, nempe calorem, his prætermissis, quæ ad medicum pertinebant, ne in ipso statim narrationis limine videretur profiteri se Medicum, non Historicum. Quod agnoscens Lucretius in 6. vbi omnia à Thucydide accepit, cum ipse profiteretur se poetam, & philosophum, neque illa lege teneri noluit prætermittere, sed elegantissime multis versibus phrenesis mala, & symptomata descripsit, ea etiam omnia persequens, quæ fuerant à Thucydide prætermissa, quòd medicinæ scientiam redolebant, vt sunt facies dicta Hippocratica, & signa moriturorum ab Hippocrate in prognosticis explicata. Eius hi sunt versus:

Mul-

Multaque præterea mortis tum signa dabantur
Perturbata animi mens in mœrore, metuq;
Triste supercilium, furiosus vultus, & acer
Sollicitæ porrò, plenæq; sonoribus aures,
Creber spiritus, aut ingens, raroq; coortus,
Sudorisq; madens per collum splendidus humor
Tenuia sputa croci contacta colore,
Salsaq; per fauces rauca vix edita tussi,
In manibus verò trahier nerui, & tremere artus,
A pedibusq; minutatim succedere frigus
Non dubitabat, item ad supremum denique tempus
Compressæ nares, nasi primoris acumen
Tenue, cauati oculi, caua tempora, frigida pellis,
Duraq; inhorrebat rictum, frons tenta minebat.,
Nec nimio rigida post strati morti iacebant.

Quorum nonnulla attigit Thucydides, quæ erãt manifesta, vt tussis. Vt verò intelligatis conuenire hęc Thucydidia signa cum Hippocraticis: cõferte prima verba Hippocraticæ narrationis, vbi prima symptomata cũ his conueniunt, erysi pelata, maligna sunt ibi, Hic calores vehementes, ex quib. facti phrenitici, faucium labor, & ora aphthis vlcerata respondent, linguę & faucibus sanguinolentis, ophthalmiæ referũt oculorum rubores, voces læsæ raucitates ostendunt, & sic in reliquis: nam licet nomina videantur diuersa, res tamen, & affectus sunt ijdem. Hoc symptoma in peste Thebana describit eleganter Seneca in Oedipo, innuens etiam causam symptomatis, nempe vaporem igneum caput petentem. Ait enim:

O dira noui facies læti
Grauior læto? piger ignauos
Alligat artus languor, & ægro
Rubor in vultu, maculæq; caput
Sparsere leues, tum vapor ipsam
Corporis arcem flammeus vrit,
Multoq; genas sanguine tingit,
Oculiq; rigent, & sacer ignis
Pascitur artus.

Fallopius etiam in libro de Tumoribus, cap. de Bub. pestilenti, notat hoc signum post xiij. addatis, quòd percipitur caput

caput valde calidũ cum magna tenſione, adeſt magnus dolor, qui videtur trãſire per dorſum, vnde totũ dorſum dolet.

ὀφθαλμῶν ἐρυθήματα, καὶ φλόγωσις, Oculorum rubores, ac inflammatio.] Hoc quoque ſymptoma peſtis eſſe multi teſtantur. Lucretius cum ſuperiori coniunxit:

> *Principio caput incenſum feruore gerebant,*
> *Et duplices oculos ſuffuſa luce rubentes.*

Secundũ ſympto- ma peſtis oculorum rubor.

Vergilius in 3. Georg. crudeſcentis morbi ſignum fuiſſe dicit oculorum ardores:

> *Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus,*
> *Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto,*
> *Spiritus,* &c.

Lucanus etiam meminit huius ſymptomatis in deſcriptione peſtis, lib. 6.

> *Iam riget atra cutis, diſtentaq; lumina rumpit,*
> *Igneaq; in vultus, & ſacro feruida morbo*
> *Peſtis abit, feſſumq; caput ſe ferre recuſat.*

Vbi videtur innuere, quod ex Hippocrate ſupra dicebamus de Eryſipelate peſtilenti. Sillius Italicus meminit etiam ab oculis deſumpti ſigni, quòd lucem refugiant.

> *Lumina ferre grauem vix ſufficientia lucem*
> *Vnca nare iacent.* ——————— —— Et Euagrius lib. 4. cap.

29. de peſte, quam in multis fuiſſe dicit Thucydidiæ ſimilem: ὀφθαλμοὺς αἱματώδεις, καὶ οἰδαῖον πρόσωπον ἀπεργαζόμενον, ideſt, quæ oculos ſanguinolentos, & tumidam faciem reddebat. Vbi videtur vnico verbo expreſſiſſe duo hæc Thucydidis, ruborem, & inflammationem. Quędam etiam peſtilentiæ in oculos præcipuè ſæuierunt, vt illa, quam deſcribit Euſebius lib. 9. ſub Maximino, & Diocletiano, in qua carbũculum ἄνθρακα, potiſſimum oculos petijſſe narrat. οὐ μὴν ἀλλὰ, καὶ κατὰ τῶν ὀφθαλμῶν διαφερόντως ἐπιπλεῖστον γινόμενον, ideſt, verum & in oculis præcipuè vt plurimum graſſari conſuetũ. Philippus Ingraſſias parte 1. cap. 13. inter ſigna peſtis tertio loco enumerat. *Gli occhi roſſi infiammati, e torbidi, è qualche volta torui à guiſa de gli huomini ſdegnati.* Fracaſtorius lib. 2. cap. 4. de morb. cont. inter ſigna feb. peſtil. oculi ſubrubent, & vacillant. & cap. 9. caput grauat, & oculi rubent. Meminit & Hippocrates in hac conſtitutione peſtilenti, ὀφθαλμιῶν, cont. 12. & 48. vbi planius explicans dicit humidas fuiſſe, & longas,

non tamen de his tantum arbitror loqui Thucydidem, ſed etiam,& fortaſſe potius de communi quodam idiotis ſigno, qui potiſſimum faciem obſeruant, & ex colore oculorum peſte correptos iudicant. Galenus in 3. de præſagitione ex pulſu, cap. 4. vbi dicit multos idiotas in cognoſcenda peſte fuiſſe medicis ſapientiores, dicit: Συνεπισκοποῦνται δὲ δὴ πού καὶ τὰ κατὰ τὸ ϛόμα μόρια, καὶ εἰ βραχύτι τῆς λοιμώδους ἐμφάνοιτο χρόας αὐτοῖς, ἀποφαίνονται λοιμώττειν τοὺς οὕτως ἔχοντας, ideſt, Simul inſpiciunt,& oris,& vultus partes,& ſi quid exiguum appareat coloris peſtilentis in ipſis, pronuntiant peſte detineri, qui ita ſint affecti. Et Amicus in lib. de Peſte, cap. 26. dicit ex Galeno oculos eorum,qui de peſte ſuſpecti ſunt,eſſe diligenter inſpiciendos, & lauandos: nam inter lauandum manifeſte redduntur calidi,& flammei,quòd ſi poſt lotionẽ perſeuerent tales, procul dubio detineri peſte eos eſſe pronuntiandum. Qui idem Amicus cap. 25. dixit hoc ſignum à Galeno dari ad diſtinguendam febrem hecticam peſtilentẽ, à febre hectica putrida,& in balneo etiam id fieri dicit, Galenumq; non tentaſſe id facere, ſed alijs facientibus animaduertiſſe: verba autem Galeni hoc præcipientis ſunt in antecitato loco: Προσεπιθεωρεῖν δὲ ἀκριβῶς αὐτῶν προσήκει, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐν γὰρ τῷ λούεσθαι μάλιϛα γίνονται κατάδηλοι θερμοὶ, καὶ φλογώδεις ἀποτελούμενοι, ἔνιοι δὲ ἐντεῦθεν ἀρξάμενοι διαμένουσιν, οὓς δὴ σαφῶς γνωριοῦμεν ὅτι λοιμώττουσιν, ideſt, Inſpicere etiã diligenter oportet eorum oculos: in lauando enim pręcipuè redduntur calidi,& flammei. Quidam verò hinc incipientes permanent, quos iam manifeſte cognoſcemus peſte laborare. Quod etiam confirmat Raſis, qui contex. 30. tract. 10. cap. 1. meminit huius ſigni, dicens: Et eius oculi apparent calidi, & inflammati, & poſſibile eſt oculos manere in hoc ſtatu. Et cum hoc uideris, eris certus, quòd morbus ſit epidemialis,& mox ait: Dicit in libro de problematibus, quando epidemia regnat, plurimum accidit ophthalmia cõtagioſa. vbi videtur innuere problemata Alexandri Aphroſidienſis, qui lib. 2. probl. 104. teſtatur peſti præcedere lippitudinem, quod etiam animaduertit in ſua praxi Mercurialis, vbi etiã aſſerit eſſe contagioſam ex auctoritate Ariſtotelis 7. probl. 5. & eodem Alexandro. Cauſam porrò ſi ſcire deſideratis, vnde proficiſceretur ille rubor oculorum, legendus eſt Galenus,

Cauſa ruboris oculorum ex Galeno.

nus, à cuius doctrina minime nobis diſcedendũ. Is Aph.7. Aph.3. dicit oculorum ruborẽ oriri ex inflãmatione cerebri, aut ſtomachi: non ſtomachi hic, quia nondum fecit illius mentionem Thucydides, ergo ex cerebri inflammatione. Verba Galeni ſunt de ſingultu loquentis, quem lethale ſignum dicit poſt vomitũ. Δυοῖν θάτερον ἐνδείκνυται ἤτοι τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων τὸν ἐγκέφαλον, ἢ τὴν γαστέρα φλεγμαίνειν οὐ μετρίαν φλεγμονήν. τὸ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν ἔρευθος, ἕπεται ἀμφοτέροις, καὶ μᾶλλον γε ταῖς κατὰ τὸν ἐγκέφαλον φλεγμονώδεσι διαθέσεσιν, ideſt, Duorum alterum oſtendit vel principium neruorum cerebrum, vel ventriculum incenſum non mediocri inflammatione; oculorum vero rubor conſequitur vtrumque, & magis eos, qui fiunt in cerebro inflãmatorios affectus. Ex quo etiam confirmatur noſtra explicatio de phrenitide quoque intelligenda per illos calores nimios in capite à Thucydide commemoratos; nam ipſa eſt affectus cerebri inflammatorius, & nihil aliud erant profecto iſti rubores niſi ophthalmiæ, quas frequentes incidiſſe commemorat Hippocrates, Galenusq; in Commentario refert cauſam in πλεονάσαντος χυμοῦ περιουσίαν, ideſt, redundantis humoris exuperantiam in capite, cuius pars tenuior auctor erat ruboris, & in 4. de comp. med. per loca dicit ophthalmiam eſſe phlegmonem tunicæ os cerebri circundantis, & pericranij, quæ dicitur adnata, alij referendam putant cauſam in ſpiritus, & vapores, qui ex tenui parte ſanguinis exhalantes bilis feruore concitati, & peſtis veneno exagitati, cũ non poſſint cõtineri intra venas cerebri, ad oculos deferuntur, & in illis quodammodo efflorescunt internæ indices inflammationes.

Tertium ſympto-ma peſtis inflãma-tio.

φλόγωσις, Inflammatio.] Idem hoc eſſe, quòd φλεγμονὴ oſtendit Galenus multis in locis, ſed potiſſimum in lib. de diff. reſpir. 2. cap. 7. ſub finem, vbi potiſſimum per hoc verbũ ſignificari dicit ab antiquis inflammationem vehementẽ, φλεγμονῆς νῦν ἀκουομένης τοῦ σκληροῦ, καὶ θερμοῦ, καὶ ὀδυνῶντος ὄγκου, καθάπερ τῷ ἐρασιστράτῳ καλεῖν ἔθος ἐστί, καὶ τοῖς νεωτέροις ἰατροῖς πᾶσιν. ἐπεὶ ὅτι γε τὴν φλόγωσιν οὕτως ὀνόμαζον οἱ παλαιοὶ σχεδὸν οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ideſt, Per phlegmonem intellecto nunc duro, & calido, & dolenti tumore, vt moris eſt Eraſiſtrato, & medicis omnibus recentioribus vocitare, quandoquidem nemo ferè ignorat, ꝙ phlogoſim ita appellabant antiqui, & lib. 3.

cap. 5. ὥςτὴν παρὰ φύσιν φλόγωσιν οὐκ ἱπποκράτης μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι σχεδὸν ἅπαντες οἱ πρὸ ἐρασιςράτου φλεγμονὴν ὠνόμαζον, ideſt, Phlogoſim præter naturam nō Hippocrates ſolū, ſed & alij ferè omnes ante Eraſiſtratum Phlegmonem nominabant, & mox: φλεγμονὴν ὅπερ ἐςὶ φλόγωσιν δηλοῖ, ideſt, phlegmonem, hoc eſt, phlogoſim indicat; hanc inflammationem omnes intelligūt, ut ſit σαφηνισμὸς, ideſt, dilucidatio ruboris oculorum, quòd ſcilicet rubri erant oculi, quia inflammatio ſuberat. Aemilius Portus in Append. ad patris Commentaria, uidetur non referre ad oculorum tantum inflammationem, ut alij; ſed totius corporis, cum dicat hunc locum imitatum Ouidium in 7.

Viſcera torrentur primo, flammæq; latentis.
Indicium rubor eſt. ——————

Sed cum luce clarius hic appareat de capite uerba fieri, nequaquam illi poſſum aſſentiri, ſed ſi quis etiam à prioribus recedat, non peccabit mea ſententia, ut interpretemur φλόγωσιν non de oculis tantum, ſed de uniuerſi capitis inflammatione, quam adfuiſſe nemo negare poteſt, quæ potiſſimū in oculis extabat, & tota etiam facie: quare totius faciei, imo totius capitis ego libenter inflammationem explicarem; nam ex ea omnia emanabāt recenſita ſymptomata, phrenitici affectus, comata, grauitates capitis, & dolores, quæ in multis ægrotis ab Hippocrate ponuntur, licet nō in contextu, ophthalmiæ, uoces læſæ, ſanguinolentæ fauces, & lingua, ſternutatio, & ſimilia, quæ ab Hippocrate eueniſſe commemorantur. Quod uero in peſtilentijs non ſolum adſit rubor oculorum, ſed tota facies incenſa, & rubens appareat, præſertim genæ, & nares: teſtantur etiam recentiores multi, qui de peſtilentijs ſcripſere, & præſertim Petrus Pariſus cap. 2. de ſignis. Fernelius 2. de abditis rerum cauſis, c. 12. ubi hæc omnia ſigna colligit, inflammationem non ad oculos refert, ſed ad totam faciem Ait enim: Ipſo ſtatim initio uniuerſum corpus, maximè uerò caput ingraueſcit, hoc etiā plerunque dolore concutitur, oculi tument, & illachrymantur, facies quaſi inflammata rubeſcit, uox rauceſcit, ſpiritus crebrior, & difficilior euadit, &c. ubi uidetur locū hunc Thucydidis reſpexiſſe, & inflammationem non de oculis, ſed de facie intellexiſſe.

ἦτε φάρυγξ, καὶ ἡ γλῶσσα αἱματώδη ἦν. Guttur, & lingua ſanguinolenta erant.] Quartum ſignum ſiue πάθημα peſte correptorum dicit fuiſſe guttur, & fauces ſanguinolentas cum lingua, hoc elegantiſſime quatuor verſibus expreſſit Lucretius, & quodammodo interpretatus eſt.

Quarrum ſymptoma peſtis guttur, & lingua ſanguinolenta.

Sudabant etiam fauces intrinſecus atro
Sanguine, & vlceribus vocis via ſepta coibat.
Atque animi interpres manabat lingua cruore
Debilitata malis, motu grauis, aſpera tactu.

Hoc quoq; vr̄ innuere Sillius Italicus, qui idem ſymptoma linguę & Fauciũ reſudantiũ in peſte adnotauit his verſibus.

Arebat lingua, & gelidus per viſcera ſudor
Corpore manabat tremulo, deſcendere fauces
Abnuerant ſiccæ iuſſorum alimenta ciborum,
Et mox ſanies immixta cruore.

Virgilius in 3. Georg.

Ecce autem duro fumans ſub vomere Taurus
Concidit, & mixtum ſpumis vomit ore cruorem.

Matthæus Villanus in ſua peſte hoc princeps ſymptoma fuiſſe narrat, vt ſcilicet, ſanguinem ore expuerent, ita enim, ait. *Una peſtilenza tra gli huomini di ogni conditione di cattiuo, è reo, è ſozzo cominciamento à ſputare ſangue, & moriuano chi ſubito, è chi in due, è chi in tre dì, alquanti ſoſteneano più à morire.* Guido etiam Cauliacus teſtatur hoc princeps ſymptoma fuiſſe in ea peſte, eandem enim ipſe quoque perſequit, & tertia, aut quarta die moriebantur, quod elegantiſſime expreſſit in ſiphilide Fracaſtorius.

Biſcentum fluxere anni, cum flammea Marte
Lumina Saturno triſti immiſcente per omnes
Auroræ populos, per quæ rigat æquora Ganges,
Inſolita exarſit febris, quæ pectore anhelo
Sanguineum ſputum exagitans miſerabile dictu
Quarta luce frequens fato perdebat acerbo.

Hieronymus Rubeus illuſtris Medicus in ſua Rauennati hiſtoria, libro 6. meminit cuiuſdam ſanguinolentæ peſtis quæ graſſata eſt anno MCC. in qua homines vigintiquatuor horarum ſpacio ſanguinis fluxu de naribus interirent, quę, licet ex diuerſa parte fluebat ſanguis, eiuſdem fuiſſe conſpicitur naturæ, & ex eadem cauſa orta indicatur, cum etiam in

hac ipsa Thucydidia sanguinis stillas plerumque accidisse dicat Hippocrates cont. 35. vbi ait. ἀπὸ ῥινῶν μικρὰ ἔσαξε, à naribus pauca stillarunt, vbi Galenus in Commentario docet πᾶσαν στάξιν ἀπὸ ῥινῶν, omnes stillationem è naribus esse μοχθηρὸν σημεῖον, & sequi causas malignas, κακοήθεις, vt hæmorrhagia, τὰς ἐπιεικεῖς, idest, benignas consequitur, & mitius est signum, meminit huius quoque incommodi in hac peste Hipp. licet sanguinis non fecerit mentionem, sed solum laboris, & doloris, & vlcerationis, ex quibus fortasse corrosis partibus sanguis fluebat, & ideo Hippoc. prætermisit more suo tamquam quod necessario vlcera comitaretur, ait enim πολλοὶ φάρυγγας ἐπόνησαν, idest, multi faucibus laborarunt, vbi Galenus in Commẽtario causam refert in περιουσίαν χυμῶν, idest, succorum nimiam copiam, qua repletum caput ad pulmonem, & ventriculum reijceret ῥεύματα διὰ τῆς φάρυγγος. idest, fluxiones per fauces, quibus etiam ulcus contrahebãt, vnde paucis post uerbis addit στόματα ἀφθώδεα, idest, ora aphthis obnoxia, vbi Galenus in Commentario dicit, κακοήθεις, idest malignas fuisse, non consuetas, vt quæ pueris ex lactis acrimonia contingunt, quæ sunt simpliciter, ἕλκωσις ἐπιπολῆς, in superficie vlceratio: ita enim inquit Galenus, causam malitiæ reddens, & differentiam ostendens inter has malignas ex putredine ortas, & illas consuetas puerorum. ὅταν δέ τις ἐπιῤῥυῇ μοχθηρὸς χυμὸς, ἀεὶ κακοήθεις ἄφθαι συνίσταντα, τὸ δὲ τῶν ἀνθράκων πάθος ἀεὶ κινδυνῶδές ἐστιν, ὡς ἂν ἐπὶ μοχθηρῶν γινόμενον κακῶν, ὥστε καὶ νῦν εὔλογον ἦν ὀλεθριώτατον αὐτὸ γενέσθαι προσλαβὸν τῇ συμφύτῳ κακοηθείᾳ τὴν ἐκ τῆς καταστάσεως. idest, cum vero affluxerit malus succus semper malignæ existunt aphthæ, affectus vero carbunculorum semper periculosus, quippe qui à malis oritur succis, quare & nunc cõsentaneũ erat rationi lethalissimum ipsum fuisse, adiuncta connatæ malitiæ etiam ea, quæ ex aeris constitutione erat pestilenti, & contex. 30. idem Hippo. πολλὴ ταραχὴ τισὶ καὶ τὰ περὶ φάρυγγα φύματα, καὶ φλεγμοναὶ γλώσσης, καὶ τὰ παρ' ὀδόντας ἀποστήματα, idest, multa turbatio quibusdam, & in faucibus tubercula, & inflammationes linguæ, & in dentibus abscessus, quare etiam Philippus Ingrassias parte prima cap. 13. vbi ex omnibus omnia pestis signa collegit, & plusquam quinquaginta enumerat vlcerum quidem meminit, sed non sanguinis,

nis,

nis, xvij. enim signum dicit esse *Vlceratione della bocca, cioè della lingua, del palato, & delle fauci.* Hippocra. etiam in prognosticis meminit huius signi tãquam lethalissimi in omnibus morbis acutis, ait enim. φάρυγξ δὲ ἑλκουμένη σὺν πυρετῷ δεινόν, &c. ideft, fauces vlceratæ cum febre graue malum, vbi Galenus in Commentario inquit, ἡ ἑλκουμένη φάρυγξ σημεῖον ἐστὶ κακοχυμίας διαβρωτικῆς, ideft, vlceratæ fauces sunt signum cacochymiæ corrodentis, meminit huius quoque signi inter pestis signa in sua antidoto Epid. Ficinus capit. 4. dicens palati excoriationes. Galenus in 5. Meth. cap. 12. meminit cuiusdã iuuenis, qui initio illius pestilentiç sæuientis, dum literis illa mandaret, qui vlcus in arteria ex pestilenti morbo habuit, & sanatus est, ut alij complures, qui similiter laborarunt in ea peste, & in fine adhuc alterius historiam similem recenset, Euagrius lib. 4. cap. 29. in descriptione illius pestis, quam Thucydidiæ in multis similem fuisse testatur, dicit multis malum illud pestilens, à capite inchoatum oculos effecisse sanguinolentos, & faciem tumidam, mox ad guttur delapsum iugulasse. ἐνίοις μὲν γὰρ ἐκ τῆς κεφαλῆς ἀρχόμενον καὶ ὀφθαλμοὺς αἱματώδεις, καὶ οἰδαλέον πρόσωπον ἀπεργαζόμενον ἐς τὸν λαιμὸν κατῄει καὶ τὸν ἁλισκόμενον ἐξ ἀνθρώπων ἀφίστησιν. i. nonnullis enim à capite exorsum oculos sanguinolentos, & tumidam faciem reddẽs in guttur descendebat, & deprehensum enecabat. Martialis etiam lib. 1. de Festo innuit pestem fauces prementẽ suo tempore grassatam, licet quidam grammatici nescio quid de Mentagra somnient.

Indignos premeret pestis cum tabida fauces,
Inq; ipsos vultus serperet atra lues.
Siccis ipse genis flentes hortatus amicos
Decreuit stygios Festus adire lacus. &c.

αἱματώδη. Sanguinolenta.] Portus in suis Comment. ita hoc loco, figurate genus neutrum complectitur masculeũ, & fœmineum. Exemplumque adducit Aristotelis, sed ego hic nullam video figuræ rationem: nam respondet primum hoc epithetum articulo neutro præcedẽnti, τὰ δὲ ἐντός. deinde aperte ambo vocabula ponuntur fœminea, ἥτε φάρυγξ καὶ ἡ γλῶσσα: licet enim pharynx quandoque etiam masculine inflectatur, non est tamen figura, si appositis articulis luce clarius meridiana fœmineam gerit personam, & fœmini

no

no inflexu pronuntiatur.

Quintum sympto ma pestis spiritus fętidus.

πνεῦμα ἄτοπον, καὶ δυσῶδες. Spiritum tetrum, & graueolentem. Ab omnibus fere interpretibus tamquam vnicum symptoma hoc proponitur, nempe spiritus teter, & foetidus, ut posterius sit prioris explicatio, & illa particula, καὶ & sit posita pro idest, quod frequenter græce apud bonos scriptores vsurpatur, & habet uim, τοῦ σαφηνισμοῦ, idest, explicationis, & dilucidationis, sic Aristoteles in poetica vsurpauit. ἑτέρως, καὶ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον, idest, diuerse, & non eodem modo, pro idest non &c. quòd est Aristoteli maxime familiare, ut etiam in 2. de Anima. τέλεια, καὶ μὴ πηρώματα. idest, perfecta, & non mutila, pro idest, non mutila, in libro perihermin. πολλοί, καὶ μὴ ἕν, idest, multi, & non vnũ, pro idest, nõ vnum. Et alibi sæpe. Lucretius meminit & huius symptomatis, sed inter symptomata stomachi recenset, non capitis, vt Thucydides, hic enim exitus habuit rationem, ex ore enim prodibat, quod est in capite, ille loci, vbi putredo gignebatur, nempe stomachi, sic enim ille.

Inde vbi per fauces pectus complerat, & ipsum
Morbida vis in cor mœstum confluxerat ægris,
Omnia tum vero uitai claustra lababant,
Spiritus ore foras tetrum voluebat odorem,
Rancida quo perolent proiecta cadauera ritu.

Fieri anhelitum magnum frequentem & velocem ob cordis incendium, siue sit affectum, κατὰ πρωτοπάθειαν, idest, primario affectu, siue per consensum κατὰ συμπάθειαν, alicui partium laborantium, omnes consentiunt, quòd uero fætidus etiam & teter, ac abhominandus, hoc indicat insignem subesse putredinem, & ob id nonnulli dixerunt indicare confirmatam in cordis corpore putredinem, & corruptionem, sed tamen hoc medico cauendum, ne decipiatur, cum aliunde ẽt oriatur, solet enim, non solum ex calore pestis, & putredine proficisci, sed ex alijs quoque causis, ut dente putrido, & alijs oris partib. affectis, phthisi, & similibus; quare cum Hippocrates nullam fecerit huius tetri odoris mentionem in hac peste, sed solum dixerit multos fuisse tabidos, ait enim cont. 19. φθινώδεες πολλοὶ, idest, tabidi multi, in eam venio sententiam, ut suspicer huiusmodi fuisse illos ægros, qui sic spirarent tetrum odorem: ex capite enim (ut in Cõmen-

mentario dicit Galenus) defluens materia illa peſtilentium ſuccorum in fauces, & ex gutture in tracheam arteriam, ac pulmones, tabem gignebat, ex cuius putredine ſpiritus reddebatur tetet, & graueolens, neque vero ſolum anhelitus in peſtilentia fœtidus, ſed omnis, quacumque ex parte fiat exhalatio, & omne excrementum fætet. Hoc quoque peſtis ſignum eſſe dixit Galenus in 3. de præſagitione ex pulſu cap. 4. ſed eſſe Empiricorum, & vulgarium ſignum, & ea fortaſſe de cauſa ab Hippocrate prętermiſſum, in quo tamē ſuſpectus mihi eſt Galenus, ne cum multa ex his à Thucydide relatis ſignis dicat eſſe vulgaria, tacite velit ſuum illud de Thucydidis & Hippocratis comparatione iudicium confirmare, vbi dixit vt idiotam idiotis ſcribere Thucydidem. Hippocratem, vt Medicum Medicis. verba autem Galeni hæc ſunt, vbi dixit multos idiotas repertos meliores, & prudentiores in illa diuturna peſte, quam literatos medicos, *κὴ πολλοὺς γ᾽ οὖν τῶν ἰδιωτῶν εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο, τὴν γοῦν ἐκπνοὴν, τῶν καμνόντων ἐςὶν ἰδεῖν ἐπισκοπουμένους καὶ εἰ δυσώδης φαίνοιτο τὰ χείρω προσδοκῶντας* ideſt, & multos quidem ex idiotis, ſi nihil aliud ſpectent, expirationem tamē videas ægrotantium obſeruare, & ſi graueolens videatur, peiora expectant, vbi etiā illud addit ab idiotis inuentum hoc *γνώρισμα*, ideſt, notam & ſignum peſtis, ſed illud rationali medico, non ſolum vſu, ſed etiam ratione ponderandum, & æſtimandum. Raſis lib. 30. Cōtinentis idem videtur confirmare, quòd hoc ſit vulgare ſignum, ait enim vulgus autem ex longa experientia cognouit, ꝙ eius diſpoſitio eſt mala, cū anhelitus eſt fętidus, & ex recētioribus Petrus Pariſus idē aſſerit c. 4. *la plebe oſſeruando la ſola ſpiratione de gli amalati, afferma & certifica quello ò quella eſſere ammorbati per il puzzore, che loro eſce dalla bocca.* idē repetit in tr. de ſignis. Fracaſtorius li. 2. de mor. cont. c. 4. inter accidentia peſtilentis febris hoc enumerat, & magni eſſe momēti oſtēdit, anhelitus extraneo quodā fætore grauis eſt, quo ſolo ſigno periti ſępe peſtilentem febrē deprehēdunt, & Frāciſcus Thomaſius de peſte inquit purgamenta etiam omnia, quæ à corpore peſtilenti eduntur, færent, vt ſudor, egeſtio, ſputum, halitus, mucor, & huiuſmodi. Auicēnas etiam nō prætermiſit hoc ſignum, & lætale dixit eſſe libro 4. fen. 1. tract. 4. cap. 2. plurimi quorum anhelitus fœtet ex iſtis, & ex primis

moriuntur, nam putredo est iam confirmata in corde, & Alsharauius quoque annotauit, est tam lenta febris & continua, ut puteat cum ea anhelitus, & quicquid exit ex corpore. Ioubertus de peste cap. 10. idem sentit, quòd Auicennas, quòd lætale signum fœtor, ait enim. Quorum anhelitus pretet solitũ immodice fætet, omnes moriuntur, quòd putredo in corde omnino confirmata sit. Fallopius in libro de tumoribus, cap. de bubone pestifero meminit huius signi, quod octauum collocat, & se vidisse in febribus pestilentibus, non tamen in bubone testatur, cuius etiam duo signa proponit nempe quintum egestiones fœtidas, & septimum sudorem fœtidum, quem dicit esse signum immediatum, rationemque dicit esse, quia ob putridum calorem generãtur excrementa tenuia, & fœtor consequitur putredinem, Philippus Ingrassias in prima parte, capit. 13. de peste hoc secundo loco inter signa pestis enumerat, dicens, *l'Anhelito il più delle volte puzzolente, anzi tutto il corpo suole per la gran putredine puzzare di morto essendo ancor viuo.* Amicus in tract. de peste. c. 22. vbi signa pestis pathognomonica persequi profitetur, hoc quoque enumerat, dicens fœtet vehementer ægrotantium anhelitus, omniaque excrementa fœtent. Cur vero fiat fœtidus videtur considerandum: Duplex igitur est expirationis necessitas (vt prætermittatur nunc animalis spiritus nutritio, cuius etiam fit causa) primum nempe caloris refrictio, & fuliginum, quæ gignuntur in corde, & arterijs exhalatio; quæ duæ causæ duplicem, & contrarium desiderant, ac requirunt motum pectoris, prior dilatationem, secundus constrictionem: cumque in pestilenti febre sit maior necessitas, ob putredinis magnitudinẽ, expellendi fuligines putridas, quã caloris refrigerandi, ideo Hipp. & Galenus nullam fecere magni, & frequentis anhelitus in pestilenti febre mentionem: & cum magna adsit copia, ac uis putredinis, ideo etiã anhelitus est graueolentior, & quãuis ex omni corporis parte, unde prodit exhalatio, fœtidus odor possit persentiri, magis tamen ex ore se se prodit, & expirando percipitur, cum maior per patentem oris, εὐρυχωρίαν, fiat vaporum euacuatio, & quia vicinius etiam cordi, quod maxime in pestilẽtia cum partibus sibi proximis solet laborare, & affici: Quomodo vero discernatur fœtor hic anhelitus ab oris fœtore, docet

Causa fœtidi anhelitus.

cet

cet Auicennas in 3. fen. 10. tract. 1. capit. 19. vbi ait, est intrans in fœtore oris, sed separatur à reliquis speciebus fœtoris oris, quoniam in illis speciebus quandoque euentatur fœtor in dispositione, quæ non est anhelitus, & iste non manifestatur nisi apud egressionem anhelitus: & significat humores putrefactos in membris anhelitus, scilicet, aut canna, aut pulmone, cum in eis putrefit humor, aut sanies, quod postremum confirmatur etiam à Rasi in Contin. lib. 8. vbi dicitur anhelitus fœtens significat humores putrefactos etiam in instrumentis anhelitus, si causa eius non fuerit ex ore. Sed dici etiam potest hoc loco cum Thucydides nullam adhuc fecerit cordis & thoracis mentionem, fœtorem illum emanasse ex ipso vlcere oris, quod esset cacoethe.

ἄτοπον. Tetrum]. Per hoc verbum possumus etiam intelligere separatum, & distinctum symptoma à graueolentia, nam licet significet etiam κακίαν, idest vitium, potest tamē hoc vocabulum indicare insolentem morem, & inusitatū, ut dicat fuisse pestilentia correptorum hoc insolens symptoma, & præter ægrotantium consuetudinem, vt præter solitum, & necessitatem halitus esset auctior & respiratio, ac anhelitus absurdior, idest, lōge maior solito, de cuius verbi varietate dicemus pluribus infra, cum verbum ἀτοπίας, explicabitur, & hanc interpretationem videtur probasse Franciscus Strozzius, qui ita vertit Italice, *Il fiato tirauano difficile, & puzzolente*, quem secutus Massaria medicus lib. de peste, vbi hanc totam Thucydidiam narrationem pestilentiæ recitat ad verbum ita vertit, spiritus difficilis, & fœtidus exibat. Videtur enim consentaneum rationi, vt aucta respirandi necessitate ob caloris insidentis vim, non solum septum transuersum moueat pectus, sed etiam intercostales musculi & adhuc pectoris ipsius in labore tanto subueniant, & proinde difficultas respirandi augeatur. De qua verò specie, & differentia difficultatis respirandi τῆς δυσπνοίας, sit intelligendus hic locus Thucydidis, cum plures à Galeno recenseantur in tribus illis libris, in quibus de illa disputatur, quærendum est, & cum duarum potissimum Hippocratem fecisse in Epid. mentionem 2. & 6. dicat Galenus lib. 3. cap. 6. nempe prioris, pro qua redditur μικρὸν, καὶ πυκνὸν πνεῦμα, idest, paruus & frequens spiritus, alterius, qua

Sextū symptoma pestis difficultas respirationis.

De qua specie dyspnææ intelligatur Thucydidis locus.

πυκνὸν καὶ μέγα, ideſt, frequens, & magnus, licet Galenus quodammodo videatur innuere fuiſſe primã ſpeciem in ęgrotis his Epid. lib 2. cont. 7. nempe paruas, & frequẽtes reſpirationes, cum excuſans Hipp. vel potius cauſam reddens cur nullam fecerit difficultatis reſpirandi mentionem in 3. lib. Epid. ita loquatur: Μέλλω γὰρ δείξειν εἰ καὶ τὸ παράδοξον εἶναι δόξει, πολλοὺς μὲν τῶν ἐν ἐπιδημίαις γεγραμμένων δυσπνοήσαντας, μηδὲν δὲ ὑπὲρ τῆς δυσπνοίας αὐτῶν εἰπεῖν τὸν Ἱπποκράτην, διότι σαφὴς ἦν, καὶ πρόδηλος ἅπασιν ἰατροῖς, εἰ γὰρ ἤτοι τὸ στέρνον, ἢ τὰς πλευρὰς, ἢ τὰ περὶ τὰς κλεῖς, καὶ τὴν φάρυγγα συνέβαινε τὸ φλεγμάναι, καὶ διὰ τοῦτο μικρὸν καὶ πυκνὸν ἐξ ἀνάγκης ἀναπνεῖν, ὡς ἐν τῷ πρόσθεν ἐπεδείκνυτο λόγῳ, γράφειν οὐκ ἂν ἠξίωσε Ἱπποκράτης. οὔτε τὸ τῆς δυσπνοίας εἶδος, οὔτε τὴν ἀρχὴν, ὅτι δύσπνους ἐγένετο, ideſt Sum enim demonſtraturus, quamuis paradoxum id videbitur, multos ęgrotos in Epidemicis deſcriptos, difficultate reſpirandi laboraſſe, nullum verò verbum de illorum diff. reſpir. feciſſe Hipp. quia plana erat, & explorata, atque cognita omnibus medicis, ſiue enim pectus, ſiue latera, ſiue clauiculas, & fauces cõtigiſſet inflammari, & propterea ex neceſſitate paruum, & denſum ſpiritum trahere, vt ſuperiori declaratum ſermone eſt, ſcribere non eſt dignatus Hippocrates, neque ſpeciem diff. reſpirandi, neque principium, quo cęperit illa difficultate laborare. Ego tamen de altera potius intelligendum Thucydidis locum puto, eius nempe, qua magnus, & frequens trahebatur ſpiritus, nixus primum teſtimonio duorum grauiſſimorum ſctiptorum, qui de eadẽ ſcripſere. Deinde argumentis, & ipſiusmet Galeni, & Hippocratis locis. Lucretius lib. 6. ait:

Creber ſpiritus, aut ingens, raroq; coortus.

Artaxerxes in epiſtola ad Pœtum de hac ipſa peſtilentia ſcribens ait: πνεῦμα μέγα, καὶ πυκνὸν ἔχων, ideſt, ſpiritum magnũ, & frequentẽ habens: argumentis verò his adducor in hanc ſententiam, quòd aderat in his ægrotis φλόγωσις magna, ideſt, inflammatio, quæ efficit ſpiritum, πυκνὸν, καὶ μέγα, ideſt, frequentem, & magnum, eodem teſte Galeno lib. 3. cap. 6. memorati libri. Aderat etiam phrenitis, & delirium, παραφροσύνη, vt dictum eſt, quod efficit magnum ſpiritum, & licet etiam efficiat rarum, teſte Hippocrate in prognoſt. ἀραιὸν, & ἐκ πολλοῦ χρόνου, ideſt, ex multo tempore, quod raro vertit Lucretius

cretius, quia tamẽ erat maior vis caloris,& inflammationis, ideo efficiebatur potius frequens,quàm rarus. Neque tamẽ erit in Galeno contradictio, quòd dixerit in locis memoratis, primo fieri ſpiritum frequentem, & paruum in inflammationibus,mox ſecundo fieri magnum,& frequentẽ:nam ipſemet illam ſoluit lib. 3. cap. . ſub finem, dicens fieri paruum,cum adſit parua inflammatio, quæ potius πόνος, ideſt, labor dicenda,quam phlegmone, ſi magna magnum: explicans enim verba Hippocratis in prognoſtico ait: πνεῦμα δὲ πυκνὸν μὲν ἐὸν εἰπόντα, πόνον σημαίνει, ἢ φλεγμονὴν ἐν τοῖσιν ὑπὲρ φρενῶν χωρίοισιν. ὡς ἂν καὶ ἡμῶν νοῆσαι δυναμένων ὅτι τὸ μετὰ μικρότητος πόνον σημαίνει, τόδε μετὰ μεγέθους φλεγμονὴν, ὅπερ ἐστὶ φλόγωσιν δηλοῖ, ideſt, Cum dixerit ſpiritus frequens laborem ſignificat, vel phlegmonem in particulis ſupra ſeptum tranſuerſum ſitis,quaſi & nos valeamus cogitare, quòd cum paruitate laborem ſignificat, cum magnitudine vero phlegmonem,quod eſt phlogoſis,declarat; nõ negauerim tamen omnes ſpecies, & differentias dyſpnææ viſas in illius peſtis ægrotis, vt colligi poteſt etiam ex verbis Lucretij, & ex Galeno, locus tamen Thucydidis propter verbum ἄτοπον, de hac potiſſimum ſpecie intelligendus, quia erat inſolens, & præter aliorum morborum conſuetudinem, neque mirari oportet, quòd vnico verbo rem tantã ſignificauerit Thucydides, quia hoc proprium fuit ſcriptorum illius temporis, vt vnam propoſitam haberent breuitatem, & preſſum ſcriptionis genus,ita teſtante etiam Galeno in 3. de diff. reſp. cap. 5. vbi ait: κοινὴ τῶν παλαιῶν συνήθης βραχυλογία, ideſt,communis omnibus antiquis familiaris breuitas:qua potiſſimũ, & mirum etiam in modum delectati Thucydides,& Hippocrates duo præclariſſima antiquitatis Atticæ lumina.

Septimũ ſympto- ma peſtis ſternutatio.

πταρμός, Sernutatio.] Merito inter ſymptomata, quæ capiti inflammato accidebant, recenſet Thucydides ſternutamentum, eſt enim illius proprium: quare Hipp. Aphor. 7. ſect. Aphor. ſecundum Galenum 51. ſecundum alios, nempe Philotheum 45. ita de illo decernit, πταρμὸς γίνεται ἐκ τῆς κεφαλῆς διαθερμαινομένου τοῦ ἐγκεφάλου, ἢ διυγραινομένου τοῦ ἐν τῇ κεφαλῇ κενοῦ, ὑπερχεῖται γὰρ ὁ ἀὴρ ὁ ἐνεὼν ἔξω. ψοφεῖ δὲ, ὅτι διὰ κενοῦ αὐτῷ ἡ διέξοδος ἐστὶν, ideſt, Sernutatio fit ex capite concalefacto cerebro,vel humectato inani, quod eſt in capite, foras

ras enim effunditur aer, qui intus inest, resonat porro, quia per angustum est illi exitus, vbi elegantissime in Comment. ad nostram sententiam explicat Philotheus; Galenus enim videtur potius Hippocratem reprehendere, quàm interpretari: quare non erit alienum vniuersam illius explicationem hic adscribere. Ita enim inquit: πταρμός ἐστι ψόφος τις περὶ τὰ ἠθμοειδῆ ὀστᾶ. γίνεται δὲ διχῶς, καὶ διὰ θερμασίαν, ἐγκεφάλῳ οὖσαν, καὶ δι᾽ ὑγρασίαν. ἡ μὲν γὰρ θερμασία ἕλκει πρὸς ἑαυτὴν περιττώματα, καὶ πληροῖ τὸν ἐγκέφαλον, ἡ δὲ ὑγρότης αὐτόθεν κατακλύζει αὐτόν. πληροῦται οὖν τὸ κενὸν τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ, καὶ ταράττεται ὁ ἐγκέφαλος, μὴ ἔχων ποῦ διαστάλῆναι, κἀντεῦθεν ἐπεγείρεται ἡ ἀποκριτική δύναμις, καὶ ἀποδιώκει τὸ ὑγρὸν ἐγκαταμεμιγμένον τῷ πνεύματι ἐστίν ὅτε πρὸς ῥῖνας, καὶ ποιεῖ τὸν πταρμόν, καὶ ἡ μὲν ὑγρότης ποιεῖ τὰς μύξας, τὸ δὲ πνεῦμα διὰ τοῦ στενοῦ τόπου διικνούμενον τουτέστι διὰ τῶν ἠθμοειδῶν ὀστῶν ποιεῖ τὸν ψόφον. Qui quoniam in Latinis impressis non habetur cum reliquis sequentibus Aphorismis: ideo integrum libuit recitare, qui ita Latine sonat: Sternutatio est soni strepitus quidã circa ossa ethmoida: fit autẽ dupliciter, & propter calorem in capite existentem, & propter humiditatem; calor enim trahit ad se recrementa superuacanea, & replet cerebrum; humiditas verò statim irrigat ipsũ. Repletur igitur inane, quod est in capite, & perturbatur cerebrum, non habens vbi dilatetur, & hinc excitatur expultrix facultas, & persequitur humidum commixtum spiritui interdum ad nares, & efficit sternutamentum, & humidum quidem facit mucum; spiritus vero per angustum locum permeans, hoc est, per colatorij ossa efficit sonitum. Ex quibus constat sternutamentum esse actionem cerebri offensi propellentis beneficio caloris persequẽtis humidum superuacaneum, & ideo, cum Thucydides dicat ἔπειτα ἐξ αὐτῶν, deinceps ex ipsis, licet non reijciam interpretationem Græci Scholiastæ interpretantis συμπτωμάτων, accidentium, ego tamen libentius intelligerem τῶν θερμῶν, idest, calorum capitis, à quo fonte cætera etiam extitere symptomata. Aristoteles esse in probl. 33. probl. 7. vbi multa agit de sternutatione, etiam actionem cerebri aperte ostendit multis in locis, vt cum quærit cur θεῖος existimetur, quia scilicet prodit ἐκ τοῦ θειοτάτου τῶν περὶ ἡμᾶς τῆς κεφαλῆς ὅθεν ὁ λογισμὸς ἐστὶ γίνεται, idest, ex diuina in nobis particula capitis, vnde existit ratio, gignitur

gnitur

gnitur,& probl. 9. quærens cur cæteri flatus exeuntes, ſacri non exiſtimantur, vt in ſternutatione, qualis eſt φύσα, & ἐρυγμὸς, ideſt, crepitus, & eructatio, & reſpondit, ὅτι τριῶν τόπων ὄντων κεφαλῆς, καὶ θώρακος, καὶ τῆς κάτω κοιλίας. ἡ κεφαλὴ θειοτάτη, cũ tria ſint loca caput, thorax, & inferior vẽter, caput diuiniſſimũ, vnde prodit ſternutatio, quòd verò ex calore ſuperante humidum in cerebro fiat, eodem loco demonſtrat. Inquit enim mox, ὅταν γὰρ κρατήσῃ ἡ ἐν τῇ κεφαλῇ θερμότης τὴν ὑγρότητα, τὸ πνεῦμα τότε γίνεται πταρμός, ideſt, Cum uicerit capitis calor humiditatem, ſpiritus tunc fit ſternutatio. Quod etiam ſæpe confirmat problem. 4. ut cum quærit, cur Solem aſpicientes ſternutamus, ὅτι κινεῖ θερμαίνων, quia mouet calefaciens, reſpondet, & probl. 15. quęrens cur dormientes nõ ſternutamus, quia ſcilicet refrigerato cerebro non concaleſcit locus, nec mouetur. Et ἀντιπεριΐσατο τὸ θερμὸν ἐντὸς, ideſt, retinetur intus calor ad cor reuocatus, nec mouetur. Sic etiã affluente lachryma dicit non excitari eadem de cauſa. Auicenna etiam ſubſcribit, qui lib. 3 fen. 5. tract. 2. cap. 13. ita definit: Sternutatio eſt motus proprius cerebri ad expellendum humorem, aut nocumentum aliud cum auxilio aeris naribus attracti ſubitò per uiam naſi, & oris. Et ſternutatio quidem eſt cerebro, ſicut tuſſis pulmoni: in quo illud obiter animaduertendum non aduerſari hanc Auicennæ definitionem doctrinæ Ariſtotelicæ, qui dixit, cerebrum non moueri motu uoluntario: nam licet ſubſtantia medullaris cerebri non moueatur manifeſte, mouentur tamen meninges uelamina dicta ab Arabibus: quare ut ad propoſitum ſe conuertat oratio, duæ iſtæ cauſæ ab Hippocrate poſitæ in unam uidentur poſſe colligi, non duas, nẽpe calidi perſequentis humidum. Quia tamen poſuit particulã diſiunctionis, uel, quidam non male arbitrati ſunt duabus de cauſis excitari ſternutationem. In frigidioribus naturis, ubi non eſt ſatis uehemens uis caloris ad mouendũ flatum, cerebri calorẽ mouere: in calidioribus, inquit, ob caloris abundantiam omnis flatuum materia diſcutitur, ſuperuacaneum humorem additũ flatu replere cerebri inania: & gignere ſternutationem, & omnes iſtæ poſsunt eſse ueræ explicationes, ſed illa melior de calido attrahente, & perſequente humidum replens cerebri inania. Galenus autem uidetur ſentire non eſse actionem

nem propriam cerebri, sed esse etiam thoracis, & fieri attracto spiritu à pulmone, & eodem se se comprimente, nam in hoc videtur deceptus Galenus, quòd non potest trahi à cerebro nisi simul trahat & pulmo flatum, sed verum principium attrahendi, & protrudendi est cerebrum, ex consensu vero concutitur maxime thorax, veluti etiam vniuersum corpus, quia in illum neruos ceu lōgas manus demittit, quare hic Galenus in Commentario reprehendit in hoc aphorismo in tribus Hippocrat. Primum quòd dictum hoc non sit generale, sed de solo sternutamento, quod fit vitio capitis intelligat, natura appetente excernere flatuosum spiritū ex capite, nam quæ fit ex narium titillatione, & alijs causis non fiunt calefacto vel humectato cerebro. Secūdo quòd asserit, quòd strepitus ille fiat solum ab aere, qui ex capite excernatur, nam liquido dicit apparere etiam fieri propter aerem ex pulmone elatum vniuersim se comprimente thorace. Tertiò, quòd non sit verum fieri sternutamentum repleto inani ab humido, quia adhuc oportet, ut illud humidum in flatum conuertatur, aut sit acre, quòd stimulet cerebrum, quibus reprehensionibus quia respondet Cardanus in suo Commentario, ideo ego omitto in 2. autem de symp. causis videtur propius ad Hipp. sententiam accedere, sed ita obscure locutus est, ut dissimulanter voluerit etiam hanc opinionem retinere, cū simul de vtroq; egerit symptomate quasi ab eodem fonte, proficiscēte, licet varia de causa, quia tussis expurgat quę in pectore, sternutatio, quæ in naribus, & cerebri ventriculis. Secundum igitur Galenū, & qui eum sequūntur causa quæ naturam concitat ad eū vehementem motū, uel est externa nares titillans, & mordicans, ut sunt sternutamenta, idest, ad sternutationem prouocandā apta medicamenta, uel interna, ut defluxio humoris acris à capite, cuius portio in flatus conuersa stimulat vel distendit cerebrū anterius ad concussionem irritans, aut spiritus flatulentus grauans uel irritans cerebrum, qui continetur inter craniū, & menyngas, vel in vacuis spatijs supra nares in osse frontis, & cuneiformi, vel in ipsis anterioribus cerebri ventriculis, ac sinubus: vt hūc vero propellat à se cerebrum, gemina utitur expiratione, altera per se per ossa ethmoida, altera per palatum, neruis ceu prælongis manibus (vt Galeni verbis

Hippoc. à Galeno reprehensus

vtar)

utar) in thoracem demissis vsus, & eadem, unaq; impressione ex pulmone, & capite uehementer, & confertim spiritū emittit per foramina narium, & rem mordicantem, ac uellicantem explodit, ac deturbat. potest uero esse tum bonum tum malum signum, nam si fiat κριτικῶς, ut fit in fine morbi, est bonum, præsertim quando cum spiritu flatuoso humiditas quædam excernitur interdum sensibilis, interdum uero obscura, & sensum latens, in morbis capitum; nam excreticis facultatis robur, ac uires, concoctricis uictoriam, materiæque morbum gignentis resolutionem denuntiat: & ideo licet sit, ratione causę irritantis, præter naturam, ratione tamen signi in bonis collocatur, ut in morbis capitis à plenitudine profectis, si uero fiat συμπτωματικῶς, uirtute scilicet excretrice stimulata uel copia & ui, uel acrimonia materiæ nondum cōcoctę, fit irrita, & inanis sternutatio, in qua nullus humor expellitur, sed cerebrum irrito motu frustra labefactatur, & concutitur, ac lancinatur, materia intus morbum procreante retenta, & contumaciter inhærente, & tūc est malum & vt signum, & tamquam causa, & quo frequentius excitatur, eo peius, quia frustra conata tandem cadit natura, quare eadem sternutatio in eodem morbo, & salutem, & periculum denuntiat, nam in comitiali aduentum paroxysini in principio denuntiat, in fine solutionē: sic pari proportione in cæteris morbis capitis, in pectoris vero morbis malum semper: quia exagitat thoracem, pulmonemq; lacerat, quem quiescere conuenit, dum aer trahitur à cerebro, vehementer reluctante pulmonis natura: & sic malum & signum, & causa, quia scilicet, cerebrum laborare indicio est: quare Hippocrates in progn. 2. cont. 49. dixit κορύζας καὶ πταρμοὺς ἐπὶ πᾶσι τοῖσι περὶ πνεύμονα νουσήμασι καὶ προγεγονέναι, καὶ ἐπιγενέσθαι κακόν, ἀλλ᾽ ἐν τοῖσιν ἄλλοισι νουσήμασι τοῖσι θανατωδεστάτοισιν οἱ πταρμοὶ λυσιτελοῦσι. i. grauedines, & sternutationes in omnibus thoracis morbis, & ante extitisse, & subsecutas esse malum, sed in alijs morbis lætalissimis sternutationes prosunt. vbi Galenus in Commentario causam afferens damni, ait. σείοντες σφοδρῶς ὅλον τὸν θώρακα, λυμαίνονταί τι καὶ τὸν πνεύμονα. idest, concutientes vehementer thoracem, labefactant, & lædunt etiam pulmonem, & mox de modo sequitur. ἐν μὲν τοι τοῖς ἄλλοις νουσήμασι οὐ συνεισβάλλοντες

Sternutatio quando bonū, vel malū signum.

οὐδὲ καθάπερ οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν σύμπτωμα, προήκουσι δὲ ἐπιφαινόμενοι σωτηρίαν σημαίνουσι κἂν θανατώδης ὅσον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις σημείοις ἡ νόσος ὑπάρχῃ. πέψεως γὰρ εἰσὶ γνωρίσματα, καὶ ῥώμης τῆς κατὰ τὸν ἐγκέφαλον ἀποκριτικῆς δυνάμεως, ὑφ' ἧς εἰς τὸν ῥῖνα τῶν φυσωδῶν πνευμάτων ἐκκρινομένων ἅμα τισὶν ὑγρότησιν ἐνίοτε μὲν αἰσθηταῖστε καὶ σαφέσι, ἐνίοτε δὲ ἀμυδραῖστε καὶ δυσοράτος οἱ πταρμοὶ γίνονται, ideſt, in alijs quidem morbis non ſimul aggredientes vnquam, vt neque vllũ aliud ſymptoma, in progreſſu vero morbi mox apparentes ſalutem nuntiant, quam uis læthalis, quoad reliqua ſigna, fuerit morbus, coctionis enim ſunt notæ, & roboris eius, q̃ ineſt cerebro, facultas expultrix, à qua in nares flatuoſis ſpiritibus excretis, ſimul cũ quibuſdam humiditatibus interdum quidem ſenſui obnoxijs, & apertis, interdum vero tenuioribus & ſubobſcuris, & ſpectatu difficilibus fiunt ſternutationes, quòd vero ſit peſtis ſignum ſternutatio nullũ extat apud Hipp. & Galenũ teſtimonium, ſed ſolum apud recentiores quoſdam, extat memorabile exemplum illius peſtis quæ ſub Pelagio Pontifice Romæ graſſata eſt, anno ſal. 590. & inguinaria dicta eſt, in qua ſi quis ſolum ſternutaſſet, aut oſcitaſſet repente moriebatur, tanta uis latentis intus veneni ſe ſe ſubito prodebat, ex quo ſigno crucis os ſignari, in oſcitando, & ſternutantibus diuinum precari auxilium ceptum eſt, de qua nos etiam ſupra fecimus mentionem. Suſius etiam inter peſtis ſymptomata ſternutamenta collocauit: quare miror fuiſſe ab Ingraſſia prætermiſſum, qui omnia colligit, quamuis tanta ſit ſignorum varietas, vt diuerſa à diuerſis collecta & obſeruata inueniantur, ut præclare oſtendit Petrus Pariſus in tractatu de peſte cap 2. de ſignis, vbi perſequitur varietatẽ, & numerum ſignorum à varijs auctoribus relatorum, & obſeruatorum.

Sternutatio eſt ſignum, & ſymptoma peſtis.

Βράγχος, Raucedo.] Hæc vox, & vitium gutturis, & ipſum guttur apud veteres ſignificat, qui dicitur à recentiorib. βρόγχος. Vnde Brouchocele morbus. dicitur etiam, & maſculeo genere, & neutro, & per pleonaſmum literæ α, βαράγχος, quemadmodum & verbum βαραγχιᾶν, quo vſum Hipponactem teſtatur Etymo. auctor, & veteres Atticos frequenter. Idem in verbo βραγχιάζειν duplicem huius vocabuli affert Etymologiã, primam aliorum: ὠνοματοπεποιῆσθαι φασι τὴν λέξιν

Raucedo octauum ſymptoma peſtis.

λέξιν κατὰ μίμησιν τῆς γινομένης αὐτῷ βραχύτητος ἐν τῇ φωνῇ, id-est, Fictum nomen ferunt ab ea, quæ accidit ipsi in voce bre uitate: alteram verò suam, dicens, Ἐγὼ δὲ οἶμαι παρὰ τὸ βαρεῖαν ἰαχὴν ἔχειν τουτέστι φωνὴν γίνεται βαριχιᾶν, καὶ βραγχιᾶν. βραγχιᾶν γὰρ τὸ ἡσύχως ὀδύρεσθαι, καὶ τὸ σαπρᾷ, καὶ τραχείᾳ τῇ φωνῇ χρῆσθαι, καὶ βράγχος νόσημά τι περὶ τὸν βρόγχον, idest, Ego vero arbitror, quòd habeat grauem clamorem, idest, vocem fieri barichiare, & branchiare, hoc est, raucescere: raucescere enim est quiete conqueri, & uoce corrupta, & aspera uti, & branchus morbus est in gutture. Est etiam morbus in suibus, de quo Suidas in verbo διάρροια, ubi tribus potissimum morbis obnoxias ostendit huic κραύρας, & διαρροίας. Quomodo fiat, docet paucis Galenus 3. de sympt. causis, cap. 4. ὁ δὲ βράγχος ἐπὶ κατάρροις γίνεται διαβραχείσης τῆς φάρυγγος, idest, branchus in catarrhis fit irritis humore faucibus, ac repletis. Quòd vero sit signum pestis, & in pestilentia soleant ægroti hoc symptomate laborare, testatur in 3. Epid. Hipp. contex. 10. vbi ait, πολλοὶ φάρυγγας ἐπόνησαν. φωναὶ κακούμεναι, idest, multi faucibus laborarunt, uoces deprauatæ, & uitiatæ. Vbi Galenus in Commentario, οἷς εὐπλήρωτος ἦν ἡ κεφαλὴ φύσει, τούτοις νῦν ἐμπλησθεῖσα περιουσίας χυμῶν ἤρξατο καταπέμπειν εἰς πνεύμονά τε, καὶ γαστέρα ῥεύματα διὰ τῆς φάρυγγος. εἰκότως δὲ καὶ τὰς φωνὰς ἔφη κακοῦσθαι τοῖς τοιούτοις. ὁρᾶται γὰρ καὶ τοῦτο συνεχῶς γινόμενον ἐπὶ κατάρροις. ὅταν ἱκανῶς διαβρέξωσι τὰ περὶ τὴν φάρυγγα, καὶ τὸν λάρυγγα χωρία, idest, Quibus caput erat obnoxium grauedinibus, & plenitudini natura, his nunc repletum succorum abundantia cœpit demittere in pulmonem, & ventriculum fluxiones per fauces, & merito ait etiam uoces fuisse uitiatas his. Videtur enim hoc euenire perpetuo in catarrhis, cum affatim humectata fuerint loca faucium, & laryngis. Et contex. 32. idem repetit clarius Hippocrates, φωναί τε πολλοῖς ἐπεσήμαινον κακούμεναι, καὶ κατεκλῶσαι. πρῶτον μὲν τοῖς φθινώδεσι, ἀτὰρ καὶ τοῖσι καυσώδεσι, καὶ τοῖς φρενιτικοῖσιν, idest, voces multis signum dederunt quòd essent vitiatę, & distortę maxime incipientibus in tabem labi, sed & causo detentis, & phreniticis, vbi Galenus longissima vtitur oratione in declarando illo verbo κατεκλῶσαι, & improprie adhibitum ostendit, quia potius palpebris accommodatum dicit, quæ dicuntur inuerti, & ex Platone interpretatur conclusam, & coactam vocē.

Sed quia hæc potius ad Grammaticum pertinent, quàm ad Medicum, cum nobis non sit propositum contextum illum interpretari, sed cum Hippocrate comparare Thucydidem, omittamus. Infra vero dicit tandem ad propositum se conuertens: ἀρκεῖ γὰρ εἰδέναι μόνον ἓν τοῦτο γενικῶς λεγόμενόν τε καὶ νοούμενον. ὥστε διὰ τὸ γενόμενον αὐτοῖς ἐκ τῆς κεφαλῆς ῥεῦμα βλαβέντες τὰ φωνητικὰ μόρια, καὶ τὰς φωνὰς ἐκακώθησαν, idest, Sat est enim nouisse hoc solum generatim, quòd dicitur, & intelligitur, quòd ob fluxionem in ipsis factam ex capite deprauatis vocis instrumentis, voces etiam ipsæ vitiatæ sunt. Et mox aperte demonstrat esse symptoma, & pathos Epidemicum, dum ait tenendam Medico rationem fluxionis à capite. τοῦ διακρίνειν ἕνεκα πότερον ἄλλη τις αἰτία τὸ τοιοῦτον πάθος εἰργάσατο τοῖς κάμνουσι, ἢ τῶν ἐπιδημιῶν ἐστὶ νοσημάτων, idest, Causa dijudicandi vtrũ aliqua alia causa talem affectum genuit in ægrotantibus, an ex Epidemicis sit ægritudinibus, quodq; sit Epidemicum pathos ipse etiam Galenus testatur in 1. meth. cap. 12. vbi in illa peste sui temporis meminit cuiusdam adolescentis, qui fauces habuit, & guttur vlceratum, & euomuit laryngis tunicam tandem etiam raucus factus. καὶ ἐβλάβη τοὐντεῦθεν εἰς τὴν φωνὴν ὁ ἄνθρωπος. Et læsa etiã ex hoc homini vox est. Et in 1. Epid. contex. 12. φωναὶ βραγχώδεες οὐ μετὰ πολύ, idest, voces raucæ nõ multo post. Idẽ Galenus in Commentario in primum prorrhet. contex. 3. vbi dicitur, αἱ δασεῖαι γλῶσσαι, καὶ κατάξηροι φρενιτικαί, idest, densæ linguæ, & siccæ phreniticæ, videtur significare esse signum, & symptoma phrenitidis, cum dicat posse interpretari pro linguis densis, τὰς βραγχώδεις φωνάς, & ita innuit à quibusdã interpretibus intellectum, licet ipse non probet, cum hoc symptoma fiat ex humore, non ex siccitate, vt ibi innuitur. Meminit etiã Fallopius in libro de humoribus. cap. de Bub. pestil. vbi post nonum signum, quod dicit esse difficilem respirationem, cum dolore thoracis, ait: Addatis, quòd quando volunt loqui, vox redditur rauca.

ΘΟΥΚΥ-

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ κατέβαινεν ἐς τὰ στήθη ὁ πόνος μετὰ βηχὸς ἰσχυροῦ, καὶ ὁπότε ἐς τὴν καρδίαν στηρίξαι, ἀνέστρεφέ τε αὐτὴν, καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς πᾶσαι, ὅσαι ὑπὸ ἰατρῶν ὠνομασμέναι εἰσὶν ἐπήεσαν, καὶ αὗται μετὰ ταλαιπωρίας μεγάλης, λύγξ τε τοῖς πλείοσι ἐνέπιπτε κενὴ σπασμὸν ἐνδιδοῦσα ἰσχυρὸν τοῖς μὲν μετὰ ταῦτα λωφήσαντα, τοῖς δὲ καὶ πολλῷ ὕστερον.

THVCYDIDES.

ET in non multo tempore deſcendebat in pectus dolor cum tuſſi vehementi, & cum in corde hæſerat, ſubuertebatq; ipſum, & excretiones bilis omnes, quotquot a Medicis nominatæ ſunt, ſequebantur, & ipſæ cum cruciatu inſigni: ſingultusq; pleriſque multis incidebat inanis conuulſionem excitans vehementem, aliquibus quidem ſtatim ceſſantem, nonnullis multo ſerius.

FABII

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

EXPLICATIS malis, atque ſymptomatis, quibus repentino ingruens peſtis homines afficiebat, caput ipſum primo quaſi arcem totius corporis inuadens, quibus affecti, vel potius confecti, aut ſtatim interibant, vel intra quartam, bidui, ad ſummū tridui ſpacio moriebantur acutiſſime: ita enim nos Thucydidem ex Hippocratis doctrina interpretamur. Nunc perſequitur mala, quibus vexabantur, ſi vltra hunc terminū ſuſtinuiſſent impreſſionem, dicitq; peſtilentem illam materiam hoc elapſo tempore, ſubito fuiſſe præcipitatam, & delapſam in thoracem, vbi denuo nouis ſymptomatis miſerrime diuexabat, ac excruciabat laborantes, quorum hæc ſyndrome, atque concurſus fuit. Primum in ipſo deſcenſu per aſperam arteriam, & fauces, tuſſim excitabat non leuem, ſed vehementē, & maxime moleſtam, deinde in os ventriculi inſidebat, & ibi defixa, & inhærens ſubuertebat, & hunc motum, atque malum ſubſequebantur ſtatim vomitus, & expurgationes omnium generis bilis, in quo cum uehementer labefactaretur, ac concuteretur uniuerſum pectus, atq; adeo corpus, & inteſtina, quæ cum ipſo coniuncta; ob affinitatem, ingenti cruciatu, & quaſi tormento diſrumpebantur, & mox ſingultus ſuperueniebat ob euacuationem inanis adeo moleſtus, & contumax, ut pareret etiā conuulſionem, & ſpaſmū, qui interdum requietis aliquid dabat breui ceſſans, interdum, & in quibuſdam diutius perſeuerans uehementiſſime perturbabat.

οὐ πολλῷ χρόνῳ. Non multo tempore.] Videtur Thucydides ſignificare poſt quartum, aut enim interibant ante, aut malum à capite diſcedens in thoracis cauernas ſe ſe præcipitabat, & vſque ad ſeptimum, & nonum interdum protrahebant ſpiritum, vt infra dicetur, hunc deſcenſum notat etiam Lucretius, vt ſupra dictum.

Inde vbi per fauces pectus complerat, & ipſum
Morbida vis in cor mæſtum confluxerat ægris,
Omnia tamen vero vitai clauſtra lababant.

οὐ πολλῷ. Non multo.] Hoc verbum per ἰσοδυναμίαν, videtur ſignificare maximam temporis breuitatem apud Thucydidem, ſic in principio huius narrationis de peſte, dicit poſtquã Peloponneſii in Atticam inuaſiſſent, non multos poſt dies peſtem adortam, οὐ πολλὰς πω ἡμέρας, quòd explicãs in fine, apertius dixit æquipollenti dictione, ἰσοδυναμούσῃ λέξει, εὐθὺς, ideſt ſtatim, cui in morbis æquipollet illud ἐξαίφνης, extemplo poſitum à Thucydide, quod non tam ſubitam & repentinam εἰσβολὴν ideſt, inuaſionem morbi ſignificat, quę fit horæ ſpatio, quam πρώτην appellat Galenus, ideſt primã, quam etiam eius latitudinem, quæ vſque ad quartam perducitur, intra quam mortui dicuntur etiam repente mortui, ac ſubito, quare Galenus in 3. Epid. 3. phreniticum illum in quarta mortuum dicit εὐθέως ἀποθανεῖν, ſubito mortuum, cui verbo apud Hipp. reſpondet illud ἐν ἀρχῇ in principio, ut in 1. prorrhet. 1. οἱ κωματώδεες ἐν ἀρχῇσι γινόμενοι, ideſt, comatoſi in principijs facti, vbi Galenus in Commen. ait, τὸ γὰρ τῆς ἀρχῆς ὄνομα δηλοῖ μὲν καὶ τὴν πρώτην εἰσβολὴν τοῦ νοσήματος, δηλοῖ δὲ καὶ τὴν ἐν πλάτει νοουμένην ἄχρι τῆς τρίτης ἢ τετάρτης ἡμέρας ideſt, nomen enim principij ſignificat quidem & primũ inſultum morbi, ſignificat uero etiam in latitudine intellectum vſq; ad tertiam, uel quartam, & hic eſt terminus acutiſſimorum morborum, quare 3. Epid. in ægroto quarto, qui obijt in quarta ad meridiem Hippoc. dicit ἔθανεν ὀξυτάτως, obijt acutiſſime, quod idem ac ſi dixiſſet in principio, extemplo, & ſubito.

ἐς τὰ στήθη. In pectus.] Videtur hoc in loco magna ſe ſe offerre dubitatio nam ſi accipimus pectus pro thorace, ut uidetur ipſa ratio poſtulare hoc loco, ei uero tribuat ſymptoma morſus uentriculi Thucydides, videtur contra anatomi-

cam

cam historiam fecisse, quæ uentriculum in postremo uentre collocandum ostendit. huic respondere quæstioni isto modo possumus, quòd antiqui teste Aristotele 1. de historia animalium cap. 7. per thoracem intelligebant eam omnem εὐρυχωρίαν, & cauitatem, quæ est à clauibus ad pudenda, sed rursus emergit alia dubitatio, quæ hanc omnino euertit, nã infra facit vẽtriculi mentionem τῆς κοιλίας, & uidetur agnoscere triplicem illam à Galeno hinc fortasse deprõptam diuisionem in tres ventres quam innuit 7. de usu p. capit. 21. sed apertissime proponit de inæq. intẽperie cap. 1. quare dicẽdum potius per thoracem ueteres intellexisse quicquid intra costas continetur, & abditur, quomodo intellexisse dici potest Hippocrates Thucydidis æqualis, qui lib. de arte text. 17. iecur in thorace collocatum à natura scriptum reliquit, ex quo quidam occasionem sumpsere calumniandi diuinum senem, quòd ignorauerit anatomen: nam in ea regione est situs ventriculus στόμαχος, cuius hæc sunt symptomata, uel tandem dicendum cum Andrea Laurentio lib. 3. c. 1. quòd hoc uocabulum στῆθος, tribus modis accipitur, κυρίως proprie, & significat anteriorem thoracis partem tantum, συνεκδοχικῶς, & sic usurpatur pro media tãtum pectoris parte, quam uocant στέρνον, uel eius extremam particulam, quæ cartilago est xiphoides, uel per metonymiam μετωνυμικῶς, pro orificio superiore uentriculi, quod sub ea cartilagine cõtinetur, ut in Coacis, dixit στήθεος δῆξιν, καὶ πικρότητα, idest, pectoris morsum, & amarorem, ubi etiam Hollerius in Cõmẽtario explicat os uentriculi, ut & Iacotius, στήθεος ἄλγημα interpretatur mordicationem orificij uentriculi, & cardialgiam, idque non semel. hist. 2. & hoc pacto dicere possumus Thucydidem intellexisse, sed nostra melior fortasse ratio, & explicatio.

ι Πόνος. Labor.] Interpres siue scholiastes græcus præclare interpretatur, τὸν πόνον λέγει τὴν ἐκ τοῦ νοσήματος ταλαιπωρίαν, idest, laborem uocat eum, qui ex morbo percipitur cruciatum, & miseriam. auctor etymo. deduci dicit ἀ πένω, quod est ἐνεργῶ, & κάμνω: quare tria potissimũ apud Hipp. solet significare, τὸ γυμνάσιον, idest, exercitium, unde illud, ἄσκησις ὑγείης, ἀκορίη τροφῆς, ἀοκνίη πόνων, idest, exercitatio sanitatis, cibi nulla satietas, laboris nulla cessatio. Secundo, τὴν ὀδύνην,

idest,

idest, dolorem Hippoc. aph. 2. Δύο πόνων προκειμένων μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον. idest, duobus laboribus propositis non in eodem loco, &c. Tertio τὴν βλάβην, idest, damnum idem Hippo. ἐν ᾧ νοσήματι ὕπνος πόνον ποιέει, θανάσιμον. idest, in quo morbo somnus laborem facit, mortale. Galenus in Comm. 2. in lib. Hippo. de dięta acutorum morbor. cont. 46. vbi dicit Hippoc. oportere medicos esse exercitatos, & vsu ac experiētia instructos, vt diiudicare possint an imbecillitates, quæ cōtingunt in morbis acutis ἀσθένειαι, sint διὰ κενεαγγείην, idest, vasorum inanitionem, an ob alium quendam ἐρεθισμὸν, idest, stimulum, & occasionem, an vero διὰ πόνον, καὶ ὑπὸ ὀξύτητος τῆς νόσου, idest, propter laborem, & acutiē morbi, vbi Galenus dupliciter interpretatur, πόνον τὸν ἰδίως λεγόμενον ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς ταῖς ὀδύναις. idest, qui proprie dicitur labor, & est idem cum dolore, vel τὴν ὥσπερ ἂν εἴποι τις κακοπάθειαν, ἣν κακοπαθοῦσιν οἱ κάμνοντες ἐν ταῖς ὀξείαις νόσοις. idest, vel ea quam quis appellare possit mali passionem, qua affligūtur hi, qui laborant acutis morbis, & hæc magis videtur huic loco accommodata notio, indicat enim proprie vitium, & malitiam pestilentis morbi se se pręcipitantis, ac deturbantis in pectus, vt etiam infra verbo ipso vtitur, τὸν θνήσκοντα, καὶ τὸν πονούμενον, idest, morientem, & laborantem, vbi intelligit laborantem, i. morbi symptomatibus pestilentis male vexatum, & paulo post πρὸς τῷ ὑπάρχοντι πόνῳ, idest, præter præsens malum nempe pestilens, sic videtur apud latinos accepisse Virgilius in 4. Georg.

Primos Lucinæ experta labores,

Notandū vero in hoc Historici in varianda oratione artificium, nam interdum appellat πάθος, interdum κακὸν, interdum φθορὰν, & φθόρον, interdum πόνον, interdum λοιμὸν, nam hic nihil aliud intelligit nisi ipsam pestilentis morbi vim.

Κατέβαινε. Descēdebat.] Hic videret q̄rendū de sympathia cerebri cum ventriculo, & per quas vias fieri possit iste descensus, quæ scilicet referunt à multis accepta magnitudini, & ui neruorum, quibus præditus, sed primum videndum, cū Galenus 6. de vsu par. cap. 14. ponat tres tantum modos, quibus fiat ταχίστη μετάστασις τῶν ὑλῶν. idest, celerrima materiarū trāsmutatio, nempe, vel per attractionē, vel missionem, seu proiectionem, vel deductionem, ita enim loquitur, ἢ γὰρ ἑλ-

κεσθαι χρὴ τὸ μετισάμενον βάλλεσθαι πρός τινος, ἢ παραπέμπεσθαι, quæ oĩa in corde esse probat, cum cor attrahat, mittant κοιλότητες αἱ κατὰ τὰ ὦτα cauitates, quæ ad aures sunt, deducant vasa & hęc in motu diastoles oĩa fiunt, quærendum inquam vtrum ex Thucydidis dicto detur quartus modus nempe κατάβασις, idest, descensus, cum sponte naturæ fluit materia qđ multa in re medica vocabula morborum videntur signi ficare, vt catarrhi, qui fluxum materiæ significant, diarrhæa, gonorrhęa & similia, vt frequẽs apud medicos mentio τοῦ ὀργασμοῦ, quã materiã furentẽ, siue turgentem passim vocant, ẽt testatur. Quod licet vocabulum non sit à Galeno, & Hippocrate vsurpatum, venit tamen à verbo ὀργᾶν, quo vsus frequẽter Hippocrates ad hunc pruritum materiæ, & titillationem significãdã, ut aph. 22. primæ flectionis, vbi translatum dicit Galenus ἀπὸ τῶν ὀργώντων ζώων, idest, ab animantibus titillatis ad venerem, ut ipsemet 1. de crisibus, capit. 9. alio clariore uocabulo ostendit, dicens, τῶν ἐπειγομένων χρῆσθαι συνουσίᾳ, idest, sollicitatis ad usum Veneris, ubi citat Aphor. ut etiam 2. de humoribus, ut etiam libro 3. de fract. cont. 18. ubi motum puris in ulcere ad exitum festinãtis per hoc uerbum expressit, ὀργᾶν, nam contra uidetur repugnare humoris naturæ, quæ per se mobilis non uidetur, nisi à ui aliqua excitetur, & commoueatur, & uidetur potius id tribuendum expultrici facultati partis mittentis, ut hoc loco cerebri, & ita potest poni sub prima specie transmutationis quæ est missio, ut etiam loco citato de fracturis refert Galenus in membrũ πεπονθὸς ἐπειγόμενον πρὸς ἀπόκρισιν, quod sollicitatur ad expulsionem, non in puris, & materię naturam, quę per se non est mobilis, quæ uero sit apud medicos hęc materia ὀργῶσα, uariæ sunt sententiæ medicorum, quas nos persequimur in explicatione illius aphorismi.

Nonum symptoma pestis tussis vehemens.

βηχὸς ἰσχυροῦ. Tussi uehementi.] quomodo fiat tussis, & quid sit declaratum ex parte iam est, cum de sternutamento ageretur, dictum enim idem esse tussim in pectore, quod sternutatio in capite, & ideo coniunctim de utroque disputat Galenus in 3. de sympt. causis, ubi concludit tussim nihil esse aliud quam, σφοδροτάτην τινὰ ἐκφύσησιν, ἵνα πλεῖστον τε ἅμα καὶ τάχιστα φερόμενον ἔξω τὸ πνεῦμα παρασύρῃ τε, καὶ προωθῇ τῇ ῥύμῃ τὰ ἐμφράττοντα τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, idest, uehementissimam

quan-

quandam efflationem, ut plurimum ſimul, & uelociſſime delatum foras ſpiritum attrahat, & propellat ſua impreſſione obſtruentia uias eius, quod ſi uno aggreſſu, & inſultu non poteſt præſtare, bis ter ac ſæpius inuadit, quoad aſſequatur, & in 5. de l. aff. dicit à natura donatam animãli, ut expurgare per eam pectus poſſit: quare inter motus uoluntarios facultatis motricis, deprauatos tamen collocatur, in quo cauſa aliqua adſit præter naturam, quæ ad motum extimulet, & eadem eſt eius uis in pectore, & thorace, qualis actio expultricis facultatis in uentriculo. Quod uero ſit ſymptoma peſtis, declaratur ex Hipp. in 6. Epid. 2. cont. 17 ἡ βὴξ ξηρὴ μὴ θηριώδης, ideſt, tuſſis ſicca, non ferina & 24. βῆχες ξηραὶ, &c. tuſſes ſiccæ, ubi duplicis tuſſis facit mentionem benignæ, quæ deſinit in abſceſſus, & ferinæ τῆς θηριώδους, ubi triplicem affert illius uerbi explicationem. Primam, quòd ſcilicet ἕλμινθες, ideſt, uermes ad os uentriculi accedentes & mordentes tuſſim gignant, quam reijcit, quia neque rationi nititur, nec experientię, alterã, quod ſignificet, φθίσιν, ideſt, tabem, quia tabidis ungues incuruentur quaſi θηρίοις, ideſt, feris, cum ẽt θηρίωμα, dicant appellatum ulcus pulmonis. Tertia demum eſt ut intelligatur κακοήθης, ideſt, maligna, & peſtilens, quam ipſe magis probat, ita enim inquit, τὸ κακόηθες οὖν ἄμεινον ἀκούειν θηριῶδες, ἐάν τε ἀπὸ κεφαλῆς καταφερομένου ῥεύματος βήττωσιν ἐάν τε ἐφ' ἕλκει τῶν κατά τι τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων, ἢ τοῖς κατὰ ταῦτα γινομένοις ἀποστήμασι ἐάν τε ἐπὶ τοῖς καλουμένοις ἐμπυήμασιν, ideſt, ſatius eſt igitur ferinum intelligere malignum, ſiue ex capite delata fluxione tuſsiant, ſiue ex ulcere alicuius ex ſpiritualibus inſtrumentis, ſiue ex coortis in ipſis abſceſſibus, ſiue ob ea quæ uocantur empyemata tuſsiant, ubi quatuor uidetur ponere ſpecies tuſsis malignę, ſiue cauſas & differentias, cuiuſmodi omnes has fuiſſe dici poteſt, ex capite enim fluebat humor, per fauces, & aſperam arteriam ulceratam in pectus deſcendebat, & multos tabe afficiebat, eodẽ uero loco Galenus recenſet etiam non malignas tuſſes, quas duas ponit, nempe ex inſtrumẽtorum ſpiritalium intemperie, δυσκρασίας, aut ob faucium arteriæve aſperitatem τραχύτητα τῆς φάρυγγος καὶ τραχείας ἀρτηρίας, quæ aſperitas fieri poteſt (inquit ipſe) tum ex cibis, & potibus aſperantibus, tum ex ambiẽtis aeris natura: quare dicebat idem Hipp. Aquilo-

ne flente tusses excitari, &c. elegantissime hoc symptoma pestis tetigit Vergilius in 3. Georg. ubi hanc Thucydidiam pestem dicitur adumbrasse, ait enim.

Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tussis anhela sues, ac faucibus angit obesis.

Quem imitatus, ac subsecutus Sillius Italicus lib. 14. ita ait:

Aspera pulmonem tussis quatit, & per anhela
Igneus efflatur sitientum spiritus ora.

Neque ipse Lucretius prætermisit, licet non suo ordine, & loco collocarit: nam paulo post tria simul symptomata coniungit vlcerationem, & vitium faucium ex maligna, & salsa fluxione à capite delabente, raucitatem inde ortam, & tussim, dicens:

Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore,
Salsaq; per fauces raucas vix edita tussi.

Quare non omnino apparet esse verum, quod dicit in Commentario illius Lambinus, qui dicit scripta à versu illo,

Multaq; præterea mortis, &c. vsque ad
Octauoq; ferè cadentes, &c.

Non esse apud Thucydidem: nam multa sunt apud Thucydidem, qui diligenter consideret, vt illud etiam, quod sequitur de spasmo, & conulsione. Seneca etiam id non prætermisit in Oedipo. Ait enim de pestilentia correptorum symptomatis:

Intima creber viscera quaßat
Gemitus stridens.

Huiusmodi symptoma euenisse in peste illa narrat Procopius lib. 2. de bello Persico, & primo statim insultu à mane ad vesperam tussi exagitatos cum febre, qui corriperentur. Et in ea peste, quæ grassata est sub Martiano Imperatore orientis anno 455. vehemens phlegmone primo, biduo excœcabat, & tertio die tussis ægros abripiebat, vt meminit Heurnius cap. 4. Symptoma etiam pestis fuisse probat Galenus in 5. meth. cap. 12. vbi recitat duas historias duorum, imò & plurium adolescentum, qui in illa eo tempore, grassante pestilentia, tussi laborarunt, & vlceribus fauciũ, de primo sic ait: Κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον λοιμὸν, ὃν εἴη ποτὲ πάυσεσθαι, πρῶτον εἰσβάλλοντα, τότε νεανίσκος τις ἐννεαταῖος ἐξήνθησεν ἕλκεσι εἰς ὅλον τὸ σῶμα καθάπερ, καὶ οἱ ἄλλοι σχεδὸν ἅπαντες οἱ σωθέντες ἐν τούτῳ

τούτῳ δὲ καὶ ὑπέβηττε βραχέα. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ λουσάμενος αὐτίκα μὲν ἔβηξε σφοδρότερον, ἀνηνέχθη δ' αὐτῷ μετὰ τῆς βηχὸς ἣν ὀνομάζουσι ἐφελκίδα, ideſt, In magna hac peſte (quæ utinam aliquando ceſset) cum primum cœpit, iuuenis quidam nonũ iam diem ægrotans toto corpore vlceribus effloruit, quemadmodum fere omnes alij, qui ſeruati ſunt, hoc die etiã tuſſiebat paululum, poſtridie lotus ſtatim tuſſijt vehemẽtius, & cum tuſſi eiecta eſt cruſtula, quam vocãt Ephelcida. Quẽ etiam mox ſeruatum dicit. Altera hiſtoria eſt adoleſcentis xviij. annos nati, qui ex catarrho plurium dierum expuit cũ tuſſi primo ſanguinem εὐανθὲς, ideſt, floridũ, ſed non multũ, poſtea uero expuit etiam particulam illius χιτῶνος tunicæ, ὃς ὑπαλείφων ἔνδοθεν τὴν ἀρτηρίαν, εἰς τὴν φάρυγγά τε, καὶ ςόμα διὰ τῆς λάρυγγος ἀνεφέρετο, ideſt, Quæ tegens intus arteriam in fauces, & os per laryngem, ideſt, arteriæ caput ferebatur. Quam ex craſſitudine ſibi coniectanti, & ægri ſermone viſam laryngis interius corpus tunicæ, & voce etiam læſa tum ſanatum longo poſt tempore. Hippocrates ipſe in 3. Epid. 5. contex. 66. declarat fuiſſe iſtius peſtis perpetuũ ſymptoma, præſertim in tabidis: vbi enim dicit multos tabe confectos, maioremq́; partem perijſſe; eos uerò, qui fugerãt necem, nunquam tuſſi deſtitutos, τῶν δ' ἄλλων ἐξέλιπον μὲν αἱ βῆχες οὐδενὶ, ideſt, ex alijs nulli tuſſes defecerunt. Et in 1. Epid. Cõment. contex. 12. πολλοῖσι δὲ βῆχες ξηραί. βήσσουσι καὶ οὐδὲν ἀνάγουσι, ideſt, Tuſſes ſiccæ; tuſſiunt, & nihil educunt. Vbi Galenus in Commentario docet, quid ſit tuſſis arida. Meminit etiã in 7. in 6. contex. 16. & 17. vbi fit mentio duplicis tuſſis, lenis ſcilicet, & ſiccæ, quam malignam interpretatur in Commentario Galenus. Notat hoc ſignum in peſte Petrus Pariſus, & citat etiã hunc Thucydidis locum. Valeriola in Appendice locorum communium cap. de peſtilentibus morbis facit mentionem cuiuſdam morbi bis populariter graſſati ſua memoria, nempe 1510. & 1552. in Gallia, eorum lingua vocati *La Coculuche*: ex eo quòd correpti cucullione caput velarent, arbitrantes id prodeſſe, quòd fluxio à capite delaberetur, in quo tuſſis eſſet præcipuum ſymptoma, quæ ſanis derepente etiã obrepebat; cum dolore capitis, reſpirandi anguſtia, ac vocis raucitate ab initio, quę præibant, mox ſequebatur horror, & febris, & ipſa tuſſis erat adeo valida, vt in

præfocationis periculum frequenter induceret ab initio ſicca, mox poſt ſeptimum, vel decimumquartum cum ſcreatu multo, viſcido, lento, &c. de quo ibi multa, &c. contagioſamq; adeo fuiſſe ſcribit, vt vno in quapiam familia correpto, in uniuerſam domum incendium, contagioq; ſerperet.

Καρδίαν, Cor.] Præclare Græcus hic Scholiaſtes ait: οἱ παλαιοὶ ἰατροὶ τὸν ςόμαχον καρδίαν ἐκάλουν, καὶ καρδιωγμὸν τὸν πόνον τοῦ ςομάχου, ideſt, Veteres medici ſtomachum cor vocabant, & cordis morſum ſtomachi dolorem. Quam rem multis in locis notat Galenus, vt de ſympt. cauſis, lib. 1. cap. 7. in principio, τὸ ςόμα τῆς κοιλίας, ὃ δὴ καὶ καρδίαν ὀνομάζουσι, ideſt, Os ventriculi, quod etiam cor nominant. Et 5. de locis affectis, cap. 6. initio ait: τὸ ςόμα τῆς κοιλίας οἱ παλαιοὶ καρδίαν ὠνόμαζον, ideſt, Os venrriculi veteres cor appellabant, quod à recentioribus dicitur etiam ſtomachus, ut paulo poſt ibidem declarat Galenus, λυμαίνεται τὸ τῆς γαςρὸς ςόμα πάσχον, ὅπερ ὡς οἱ παλαιοὶ πάντες ὠνόμαζον καρδίαν, οὕτως οἱ νῦν ὀνομάζουσι ςόμαχον, ideſt, Vexat os ventriculi affectum, quod ut ueteres nominabant cor, ita recentiores appellant ſtomachum. Et in 8. de comp. med. κατὰ τόπους ſecundum locos ait: εἴρηται πολλάκις ὡς τὸ τῆς γαςρὸς ςόμα καλεῖν ἔθος ἐςὶ τῆς ἰατροῖς ὥσπερ καρδίαν οὕτω καὶ ςόμαχον, ἀλλὰ πάλαι μὲν ἦν συνηθέςερον τὸ τῆς καρδίας ὄνομα, νυνὶ δὲ ἀπ' ἐκείνου μὲν ἔτι διαμένει καρδιώσσειν, καὶ καρδιαλγία, τὸ δὲ μόριον αὐτὸ ςόμαχον ὀνομάζουσιν ὁμωνύμως τῷ καταφέροντι τὴν τροφὴν ἐκ τοῦ ςόματος εἰς αὐτὴν, ideſt, dictum eſt ſæpius, quòd os ventriculi mos eſt medicis appellare ut cor, ita & ſtomachum, ſed antiquitus magis erat in uſu poſitū cordis nomen, nuncq; ab illo adhuc permanent cardioſſin, ideſt, cordis dolores, & cardialgia. Particulā vero appellant eodem nomine, quo eam, quæ cibū ex ore in eam defert. Idē in 3. prognoſt. cont. 30. vbi agit de uomitu Hipp. & dicit, ſi febricitanti ob oculos uerſetur ὀρφνώδες, obſcurū quiddam cum dolore capitis: ſi accedat etiam καρδιωγμὸς, ideſt, cordis morſus, χωλώδης ἔμετος παρέςαι, ideſt, bilioſus uomitus aderit. Vbi Galenus etiam locū hunc citat Thucydidis, & ideo totum ad rem illuſtrandam afferamus. τὸ δὲ τῆς γαςρὸς ςόμα καλεῖται δὲ τοῦτο ὡς ἴσμεν, καὶ καρδία, διὰ τὸ μέγεθος, ὧν ἔχει νεύρων αἰσθητικῶν οὐδὲν λανθάνειν κατ' αὐτό. δακνόμενον οὖν ὑπὸ τοῦ πικροχόλου χυμοῦ τὸν καλούμενον οὕτω καρδιωγμὸν ἐργάζεται, διὸ καὶ

Stomach^9 cor vocabat ab antiquis medicis.

χολώ-

χολώδης ἔμετος αὐτοῖς γίνεται. τοιοῦτον γὰρ καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐδήλωσεν, ἔνθα φησὶ καὶ ὁπότε ἐς τὴν καρδίαν ἐστήριξε, ἀνέστρεφέ γε αὐτὴν, καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς ὁπόσαι παρὰ τῶν ἰατρῶν ὠνομασμέναι εἰσὶν ὑπῆσαν. τὸ γὰρ ἀνέστρεφεν, ἐπὶ τῆς πρὸς ἔμετον ὁρμῆς, εὐθέως γε καὶ καρδίαν ὀνομάσας τὸ σόμα τῆς γασρός, διὸ δὴ καὶ τὰς δήξεις αὐτοῦ καρδιωγμούς τε, καὶ καρδιαλγίας ὀνομάζουσι, ideſt, Os uentriculi (uocatur autem hoc, ut nouimus etiam cor propter magnitudinem neruorum ſenſitiuorum, quos habet) nihil latet eorum, quæ ſunt in ipſo; commorſum igitur à bilioſo humore cordis morſum ita appellatum efficit, quare & bilioſus ipſis vomitus accidit, tale quiddam etiam Thucydides indicauit, ubi ait, & cum in cor inhæſerat, ſubuertebatq; ipſum, & deiectiones bilis, quotquot à medicis ſunt appellatæ, ſubierunt: nam illud ſubuertebat de impetu ad uomitum dixit, ſtatim & cor nominãs os uentriculi, quare etiã morſus eius cardiogmos, & cardialgias uocant. Ex quo loco, & ſententiã à Galeno, & uerba etiam explicata, necnon emendata habemus: legendum enim ἐστήριξε nõ στηρίξαι, & ὑπῆσαν, non ἐπῆσαν, quamuis hæc lectio & in Aldinis, & in Stephanianis libris retineatur. Quæ doctrina de ſignis uomitus: confirmatur etiam apud Hippocratem 4. Aphor. 17. ubi dicitur, quòd patiens cordis morſum καρδιωγμὸν, & uertiginem tenebricoſam cum oris amaritudine indiget purgatione per ſuperiora. & Aphor. 65. ubi dicitur in febribus eſſe ſignum malum cordis morſum: & vt ad propoſitum reuertamur. Sic Lucretius uertit cor:

Morbida vis in cor mæstum confluxerat ægris.

Sic Horatius in 3. Sat. ſecundi libri, uſus eſt cor pro ſtomacho. Ait enim:

Et morbi miror purgatum te illius, atque
Emouit veterem mire nouus, vt solet in cor
Traiecto lateris miseri, capitisq; dolore.

Nam ex pleuritico etiam fit cardiacus, quod eſt dolor oris uentriculi, ut teſtatur Celſus lib. 3. cap. 19. unũ adhuc exemplum libet proponere, & teſtimonium Galeni, ubi etiam citat Thucydidis hunc locum, & uaria adhuc lectio proponitur, nam in Commentario in 2. Epid. contex. 1. ubi dicit, γυνὴ ἐκαρδιάλγει καὶ οὐδὲν καθίσατο, ideſt, mulier oris uentriculi dolore angebatur, nec quicquã conſiſtebat. Galenus in Com-

mentario, qui Græcus apud me, & manuſcriptus extat. ὅτι δὲ ἡ καρδία μὴ μόνον τὸ πρῶτον σπλάγχνον τι ὅπερ ἀρχὴ τῆς ζωτικῆς δυνάμεως ἐστὶν παρὰ τοῖς παλαιοῖς σημαίνει, ἀλλὰ καὶ τὸ στόμα τῆς γαστρός, οὐδένα οἶμαι τῶν μετρίως πεπαιδευμένων λανθάνει, ἐπειδὴ πλὴν οἱ ἰατροί, καὶ Θουκυδίδης ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ἱστοριῶν περὶ λοιμοῦ γράφων ὧδέ πως φησί, καὶ ὁπότε εἰς τὴν καρδίαν στηρίξαιεν, ἀνέτρεπέ τε αὐτήν, καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς πᾶσιν ὅσαι ἀπὸ τῶν ἰατρῶν εἰσὶν ὠνομασμέναι ἐπῄεσαν, ideſt, Quod vero cor non ſolum primum uiſcus, quod eſt principium uitalis facultatis apud ueteres ſignificet, ſed etiam os uentriculi, neminem puto latere eorũ, qui ſint mediocriter eruditi, quandoquidem præter medicos etiam Thucydides in 2. Hiſtoriarum de Peſte, ſcribens in hunc modum ait: Et ubi hoc malum in cor inhæſerat, ipſumq; ſubuertebat, & deiectiones bilis omnes quotquot ſunt apud medicos decantatæ, ſubſequebantur, quod etiam repetit in 2. de decr. cap. 12. ubi ad probandum, ꝙ καρδίας uocabulum ſignificat ſtomachum, citat hunc locum Thucydidis eandem lectionem retinens uerbi στηρίξαιεν, & præterea Nicandri dicentis in Alexiph.

ἣν κραδίην ἐπιδόρπιον, οἱ δὲ δοχαίην
Κλείουσι στομάχοιο. ideſt,
Cor epulare vocant quidam ſtomachiq; cloacam.

Decimum ſymptoma peſtis ſtomachi ſubuerſio.

ἀνέστρεφέ τ' αὐτήν. Subuertebatq; ipſum.] Stomachi ſubuerſionem ex Galeno ſupra ſignum futuri uomitus dictum eſt, ſed poteſt etiam poni, ut proprium peſtis ſymptoma, & ſignum, nam ſolet euenire, eſt autem ſubuerſio ſtomachi ipſe morbus καρδιωγμός, & καρδιαλγία, nuncupatus, & ναυτία, ideſt, nauſea, ut ſupra didicimus ex Galeni explicatione in 3. prognoſt. cont. 3. ubi ad probandum, quòd uomitum biliosum præcedit καρδιωγμός, locum hunc citat Thucydidis, & patet etiam ex ipſo uocabulo, nam uidetur proprio nomine uocare, καρδίας πόνον, quo uocant etiam medici, ſed ne medice ſcribere uideretur, diſiunxit in ſyntaxi, πόνον à uerbo καρδίας. Hippoc. in 1. prorrhet. Comment. 2. cont. 40. καρδίας πόνος ἅμα τοῦ ὑποχονδρίου συντόνῳ καὶ κεφαλαγγίη κακόηθες, ideſt, cordis labor una cum hypochondrio contento, doloreq; capitis malignum, pro quo ſymptomate ſignificãdo utitur alibi contrito medicis uocabulo, καρδιωγμός, καρδιαλγία, ꝙ etiam καρδιακὴ, dicitur, quo uocabulo utitur lati-

ne Celsus uocãs cardiacam hunc affectum, quod confirmat Galeni auctoritas etiam, qui hunc contextum citans in 1. cont. 2. Commen. in 2. Epid. vbi dicitur γυνὴ ἐκαρδιάλγει, idest, mulier angebatur dolore stomachi. ita mox addit: ὅταν μὲν γὰρ οἱ μοχθηροὶ χυμοὶ τὰ κατὰ τὸ στόμα τῆς γαστρὸς διαβρέχουσι, γίνεται ἄνθρωπος ναυτιώδης τε, καὶ καρδιαλγής, idest, Cum enim vitiosi succi partes ad os ventriculi pertinentes imbuunt, fit homo nauseabundus, & oris ventriculi dolore angitur. Ex quibus etiam duobus locis probatur esse maligni morbi, ac pestilentis symptoma. Et quia in hoc etiam Commentario præclare ostendit, quomodo fiat, non erit alienum hic recensere. οὐχ ἅπαν δὲ τοῦ στόματος τῆς γαστρὸς ἄλγημα καρδιαλγίαν προσαγορεύουσιν, ἀλλὰ μόνον τὸ ὑπὸ δριμέων ὑγρῶν γινόμενον, ὅταν αὐτὸ τὸ στόμα ἐρεθίζηταί τε, καὶ ἀναδάκνυται, ὅπερ ἐν ταῖς λύπαις μάλιστα συμβαίνει. διὸ καὶ οἱ οὕτως διακείμενοι χολὴν ἐμοῦσι ὡς καὶ ἐνίοις ὑπέρχεται κάτω, καὶ ἡ γαστὴρ αὐτοῖς ἄκρα τὰ χολώδη διαχωρεῖ. εὐλόγως δὲ ταῦτα συμβαίνει, τὸ γὰρ στόμα τῆς γαστρὸς διὰ τὸ μέγεθος ὧν ἔχει νεύρων αἰσθητικῶν, οὐδὲν λανθάνει τῶν κατ' αὐτό. δακνόμενον οὖν ὑπὸ τοῦ πικροχόλου χυμοῦ καρδιαλγίαν ἐργάζεται, διὸ καὶ χολώδης ἔμετος γίνεται, καὶ διὰ τοῦτο οἱ παλαιοὶ τὰς δήξεις αὐτοῦ καρδιωγμούς, καὶ καρδιαλγίας ἐκάλουν, idest, non omnem autem oris ventriculi dolorem cardialgiã appellant, sed solum illũ, qui ab acribus humoribus excitatur, cum ipsum os irritatur, & commordetur, quod maxime in molestijs contingit, quare & sic affecti bilem vomunt, vt etiam quibusdam infra deijcitur, & ventriculus ipsis summa biliosa egerit. Et hæc merito accidunt: nam os ventriculi ob magnitudinem sentientium neruorũ, quos habet nihil latet eorum, quę ipsi insunt. Commorsum igitur à bilioso humore efficit cardialgiam: quare, & biliosus vomitus succedit, & propterea veteres morsus ipsius Cardiogmos, & cardialgias vocabant, licet in tertio de nat. fac. cap. 12. videatur hæc diuersa facere sympto mata, nempe morsum, nauseam, & cardiogmum. Eadem vero, quæ hic dicuntur hisdem pene verbis de cardialgiæ natura, & causis referuntur in 2. de decret. cap. 12. & in Coacis prælectionibus appellauit hoc symptoma στήθεος δῆξιν, idest, morsum pectoris, vt annotauimus supra ex Laurentio dici στῆθος pro ore ventriculi. Philippus etiam Ingrassias videtur diuersa facere symptomata, cum ait par. 1. cap. 13. inter signa

pestis, *Lor soprauiene ansieta, & inquietudine (diciamo volgarmente vna gran Basca) 6. difficoltà di anhelito, con aggiongersi subito 7. il vomito, 8. nausea, con prostration di appetito, ouer 9. con dolor di stomacho, ò certa mordication di quello, che chiamano i Medici* Morsum cordis. Si vero vocabuli vim sequamur, erit hic intelligendum de illo affectu, qui dicitur Græcè ἀνατροπὴ, subuersio, quam nõnulli eandem esse volunt cum nausea, vt testatur in sua Praxi Mercurialis: quidam ponunt discrimen, & nauseam esse dicunt ante cibum, subuersionem post cibum: magna vero hic sese nobis offert dubitatio. Si enim nausea est, vt docuit Galenus 5. de locis aff. 6. continua, & frequens ad vomitum propensio, quam tamen non sequitur vomitus, vnde quidã dixerunt, nauseam esse irritum vomendi desiderium, quomodo dicitur subsecutũ vomitum? Responderi potest dupliciter: primo, id factum ex natura pestis, quę omnes morbos reddit longe magis pernitiosos, & auget omnia symptomata, vt cum suapte natura nausea sit tantum vomendi desiderium, addito pestilenti inquinamento, ad cruciatum irriti vomitus, tandem etiam ipse præternaturalis, & pernitiosus vomitus accesserit: in peste enim (vt supra dicebamus ex Aetio, & Paulo) omnia horrendissima: vel dicendum non fuisse simplicem affectum, sed mixtum, ex varijs, atque adeo contrarijs affectibus, nausea, atque vomitu; & omnes simul fuisse oris ventriculi facultates labefactatas, atque tentatas expultricem, & retentricem simul. Vel tertio dicendum vario tempore vtrumque symptoma euenisse, vt ex ipsis Thucydidijs verbis colligitur, adeo vt primo fuerint nausea tẽtati, & post longum laborem, tandem victo, ac fracto retentricis facultatis robore, subsecutus vomitus fuerit biliosus. Merito autẽ in his aderat ægrotis nausea, & ἀνατροπὴ: tum quia solet esse symptoma febrium pestiferarum; tum quia potissimum sequitur magnas semper inflammationes, præsertim cerebri, & iecoris, quorum alteram, nempe cerebri hic adfuisse supra demõstratum est, cum sumus interpretati calorem illum vehementẽ de phrenitico affectu, & ad id possit referri verbum φλόγωσις, idest, inflãmatio. De altero coniecturam facere possimus ex sequentibus, quæ mox dicentur. Accedit tertio, quòd vtrumque, quemadmodum etiam cardialgia, sunt symptomata superuenientia his, qui venenũ

Cur fuerint nausea tentati peste correpti.

hau-

hauſerunt; cum vero (vt ſæpius dictum) eadem ſint interni veneni, quæ externi ſymptomata, conſentaneum fuit, hæc quoque in peſtilenti conſtitutione ſæuijſſe mala, atque ſymptomata, quarto addatis ſumma cum ratione factum cauſa etiam timoris, qui cum maxime in peſte correptis regnet, ſuapteq; natura, vt docuit Galenus 2. de decretis Hippocr. & Pl. 8. timor attrahat bilem in ventriculum, merito ibi collecta peperit nauſeam, & cordis dolorem, ac morſum, peſſimumq; ſignum fuit, tum ratione febris peſtilentis, tum ratione inflammationis vehementis in parte principe, nempe cerebro, in quibus nihil criticum, aut bonum eſt ſperandũ.

ἀποκαθάρσεις χολῆς πᾶσαι, Expurgationes bilis omnes.] Plerique omnes interpretantur de deiectionibus per ventrem inferiorem hunc locum, ſed ego de euacuatione per ſuperiora, & de vomitu interpretor, ipſo auctore Galeno, qui id videtur innuere in ſupra citatis contextibus, cũ dicat, cardiogmon prędedere bilis uomitum, & Thucydidis utatur teſtimonio, cuius uerba de impetu ad uomitum interpretatur. Ad quod accedit, quòd infra facit diarrhææ, & fluxus uentris mentionem, necnon dyſenteriæ ſub nomine ἑλκώσεως: cumq; hic de thoracis ſymptomatibus loquatur, videtur uomitus ad illa pertinere; qui quidem uomitus peſtis eſt perpetuus comes, præſertim uero in peſtilenti febri, quæ analogiam habet ad ſpiritus, & dicitur diaria, uel ephemera: quare probare Scholiaſtæ non poſſum explicationem, qui ut infra dicetur, interpretatur ταλαιπωρίης δυσεντερίας, quòd ſcilicet dolor ille, & angor in excernendo intelligatur de dyſenteria: nõ enim eſt hoc in more poſitum Thucydidi breuitatem maxime adamanti eadem ſæpius repetere, & inculcare. Quòd vero vomitus ſit peſtis ſymptoma declarat etiã Galenus in 5. meth. c. 12. vbi dicit eos qui ex peſtilenti tuſſi ſanati eſſent, fuiſſe præpurgatos per uomitum pręcedentem, & alui deiectiones. Rationi etiam cõſentaneum id uidetur, cum dicat malum à capite delapſum, cumq; præceſſerit inflammatio ingens, & calor, quæ arguunt affectum cerebrũ, hoc autem grauiter affecto ſuccedat per conſenſum uomitus, pręſertim bilioſus, teſte Galeno multis in locis, & potiſſimum contex. 10. Commen. in 1. prorrhet. Hanc uerò bilis per uomitum euacuationem ſymptomaticam fuiſſe, non

Vndecimũ ſymptoma peſtis vomitus bilioſus.

decretoriam, ſeu criticam, quippe quæ principio morbi exti terit, declarat Galenus in 6. Epid. Cōment 4. cont. 12. vbi ait: *Καθάρσεις εἴωθεν ὀνομάζειν οὐ μόνον τὰς ὑπὸ φαρμάκων γινομένας κενώσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὸ τῆς φύσεως. ὁ δὲ Θουκυδίδης, καὶ τὰς κατὰ σύμπτωμα τῷ λόγῳ τοῦ νοσήματος ὁρμὰς τῆς φύσεως γινομένας κενώσεις ἐν νόσοις καθάρσεις ὠνόμασεν, καὶ ἀποκαθάρσεις εἰπών, καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς πᾶσαι ὅσαι ὑπὸ ἰατρῶν ὠνομασμέναι εἰσίν, ἐπῄεσαν.* i. Purgationes (Hipp. conſueuit uocare) nō ſolū quę à pharmacis fiunt euacuationes, ſed eas etiam, quæ à natura. Thucydides uerò etiam eas, quæ ex naturæ motibus fiunt ſymptomatica ratione morbi uacuationes in morbis purgationes appellauit, & expurgationes. Dicens & expurgationes bilis oēs, quę à medicis nominatæ, ſubſecutæ sūt: ubi etiā in Gręco cōtextu arbitror eſſe mendū, & legendū fortaſſe, *τὰς κατὰ τὰς τῷ συμπτωματικῷ λόγῳ τοῦ νοσήματος ὁρμὰς τῆς φύσεως γινομένας κενώσεις*, &c. Quod uerò in hac ipſa potiſſimum peſte plures euacuationes, imò ferè omnes eſſent ſymptomaticę, nō criticę, declarat etiam Hippocrates in 3. Epid contex. 41. & 42. Ait enim de excrementorum deiectionibus plurimis, & crudis locutus tandem de urina *οὖρα τὰ λεπτὰ, χρήσιμον, οὐδὲ χρηστὸν οὐδὲν*, ideſt, urinæ tenues, utile, aut bonum nihil, ubi Galenus in Commentario ita ait: *Μεμνημένος μὲν ὅτι καὶ διὰ οὔρων πλῆθος αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν γίνεσθαί ποτε κρίσιν ἐπεσήμηνατο νῦν ὅτι καὶ πολλῶν ὄντων αὐτῶν, ὅμως οὐδὲν ἦν κρίσιμον, οὐδὲ χρηστὸν, οὐ γὰρ ἐκκαθαίρουσα τὸ σῶμα, καὶ κινοῦσα τὰ λυποῦντα φαίνεται ἡ φύσις ἐργαζομένη τὸ πλῆθος τῶν οὔρων, ἀλλ' ὥσπερ ἔμαθες, ἱδρῶτας τε, καὶ διαχωρήματα ποτὲ μὲν ὡς συμπτώματα τῆς κατὰ τὸ σῶμα περιουσίας τῶν μοχθηρῶν χυμῶν ἐκκρίνεσθαι, ποτὲ δὲ ἐκκαθαιρούσης αὐτὰ τῆς φύσεως, οὕτω καὶ νῦν τὰ οὖρα πλεοναζούσης ὑγρότητος ὀρρώδους ἐν τῷ σώματι συμπτώματ' ἐστίν*, &c. ideſt, Tenens enim memoria, quòd nos ille docuit etiam per urinarum copiam fieri interdum criſin, ſignificauit, quòd licet mnltæ ipſæ eſsent, tamen nihil decretorium, neque bonum; non enim ut expurget corpus, & moueat lædentia, uidetur agere natura, ſed quemadmodum didiciſti ſudores, & excretiones interdum quidem, ut ſymptomata redundantia in corpore prauorum ſuccorum excerni, interdum expurgante ipſos natura. Sic etiam nunc vrinæ abundante humido ſeroſo in corpore ſunt ſymptomata. Et mox etiā affert duplicem cauſam ex-

cretionis

cretionis πλῆθος ἄμετρον, & δῆξιν ἰσχυρὰν, nempe copiã nimiã, & morſum vehementem. Sequente vero contextu idem Hippocrates ait: οὐδ' ἄλλο χρήσιμον οὐδὲν τοῖσιν οὕτως ἔχουσι ἐπεφαίνετο, ideſt, Neque decretorium quidpiam aliud his ita affectis apparebat, &c. Sabellicus, qui lib. 5. hiſtor. Enn. 3. omnem hanc ad verbum Thucydidis partem expreſſit, in hoc loco fateor quid ſibi velit me ignorare: reddit enim hunc locum: ſequebãtur guttæ fellis, & humoris, quæ à medicis dicuntur Apocatharſes, vbi non videtur mentem Thucydidis aſſecutus; ſed excuſari poteſt, quòd ipſe non erat Medicus, ſed Hiſtoricus purus, non Medicus Hiſtoricus, vt Thucydides: nã labitur etiã in verbo καρδίαν, quod vertit pręcordia: ita eñ vertit, nec diu poſt labor in pectus cũ vehementi tuſſi deſcendebat, & cũ præcordijs hæſiſſet, ea grauiter cruciabat: niſi fortaſſe quis uelit dicere ipſum intellexiſſe per καρδίαν, iecur, pro quo accipi ſolitum notauit etiam Mercurialis ex Hippocrate in ſua praxi. Ipſum enim eſt ſitum in præcordijs, & ipſi annexa cyſtis fellis, unde illas profectas ἀποκαθάρσεις dicit, ideſt, guttas fellis, & humoris: quare etiam Hippocrates 4. de morbis iudicat cardiogmum eſſe affectum folliculi fellis, cum dicat bilem nullum alium morbum afferre propriè cyſti niſi cardiogmum. Petrus Pariſus in Tract. de Peſte, cap. 2. ubi agit de ſignis illius peſtis, quæ ſuo tempore Drepanum afflixit, & dixit aliquibus extitiſſe cum uermium reiectione, quod inſignis putredinis argumentum; citat uero locum hunc Thucydidis, & quia multum facit ad noſtrã explicationem comprobandam, quòd de uomitu, nõ de deiectione per infernum uentrem ſit intelligendus, libet uerba eius materna lingua, qua ſcripſit, recitare: *Il quale ſegno ſcriuendo Thucidide nella ſua peſtilenza c'hebbero li ſuoi infermi diſſe: Vomitauano tutte le ſorti di colera, che ſono da i medici nominate con afflittione grandiſſima*. Franciſcus etiam Portus uidetur maxime noſtram confirmare ſententiam, & explicationem, qui in ſuis Commentarijs ita ait: καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ. Neque multo poſt dolor in pectus deſcendebat cum uehementi tuſſi, ubi uerò in corde, & ſtomacho hæſerat, tum bilis uomitiones diuerſorum generũ, quæ à medicis uarie nominantur, conſequebantur; ſed rem arbitror eſſe adeo exploratam, atque perſpectam, ut non indigeat probatione.

πᾶσαι

πᾶσαι. Omnes.] Hoc verbum non est intelligendum de differentijs, & speciebus euacuationis ratione membrorum, quo fortasse decepti plerique multi locum hunc non de vomitu solum, sed etiam de alui deiectionibus biliosis intelligunt, sed est intelligendum de differentijs euacuationis, ratione rei excretę, idest, bilis, quæ complures apud medicos nominantur, & in hoc vno verbo se medicum prestitit Thucydides, & non medicum, nam vnico verbo ostendit complures esse bilis species apud medicos celebres, & eas nouisse, eas vero vnius verbi indicio præteriens se præbuit Historicum, qui cancellos suscepti muneris non egrederetur, à proposito illis recensendis diuertens, quòd vero plures sint bilis species, quæ vomitu reijciuntur nemo mediocriter in medica arte versatus ignorat. Galenus in 4. Commen. in 6. Epi. Hipp. cont. 4. vbi facit Hippoc. mentionem in Agesis puella de vomitu bilioso ἐμέσματι χολώδει ἐώκει λεπτῷ, i. vomitui bilioso similis erat tenui, plures cõmemorat species bilis seu vomi solitæ, λέλεκται δ' ἤδη πολλάκις ὡς ὅταν ἁπλῶς εἴπῃ χολώδη τὴν ὠχράν τε καὶ ξανθὴν ὀνομαζομένην σημαίνει χολὴν, ἣ πλέον τῶν ἄλλων χολῶν τὴν χρόαν προσγράφει, καὶ γὰρ ἰώδης ἐμεῖται χολὴ, καὶ ὑπέρυθρος, καὶ μέλαινα, καὶ ὀρφνώδης, idest, dictũ est iam sæpius, quòd cum simpliciter dixerit biliosam, pallidam, & flauam uocatam significat, qua excepta aliarum biliũ colorem adscribit, etenim æruginosa vomitur bilis, & subrubra, & nigra, & obscura: quo in loco animaduertendum, quòd fallitur mea sententia interpres latinus Iunius Crassus, vt sæpe solet, nam vertit illa verba, ἣ πλέον τῶν ἄλλων χολῶν τὴν χρόαν προσγράφει, quoniam plus quam alia bilis genera colore suo inficiat, nam hoc etiam experientiæ repugnat, ad literã melius vertisset, cui magis quam alijs bilibus colorem adscribit, verum non ita se habet veritas, & uidebat repugnare sententiæ ipsius Galeni, & explicationi, sed ita uertendum ut nos dicimus nempe ἣ πλέον, qua excepta, uel pręter quam, locus alius ostendit ipsius Gal. in 5. in 6. Epidem. cont. 14. vbi quia plures etiam ponit species bilis, & earum generationẽ attingit, & uidetur ponere discrimen inter flauam, & pallidam, quas idem esse hic dixit, uidetur totus locus recitandus de bile enim pallida locutus ait, ταύτην γὰρ ἁπλῶς ὀνομάζουσιν, οὐκ ὥσπερ τὰς ἄλλας μετὰ προσθήκης ἤτοι μέλαιναν, ἢ ἰώδη καλοῦντες,

τες,

τες, ἢ ἐρυθρὰν, ἢ ξανθὴν, ἢ λεκυθώδη, ἐγγυτάτω μὲν οὖν ἐστὶ, καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν τι γένους ἡ ξανθὴ χολὴ τῇ ὠχρᾷ, λέγουσιν δὲ τοῦ πάμπαν ἄνευ τοῦ προσθεῖναι τὴν ὠχρὰν ἁπλῶς οὕτως τὴν χολὴν ἐμεμηκέναι τὸν ἄνθρωπον. ἐπὶ δὲ τῆς ξανθῆς σπανίως ἐστὶν εὑρεῖν ἁπλῶς τινα λέγοντα, προστιθέασιν γὰρ εὐθέως αὐτῇ τὸ τοῦ χρώματος ὄνομα ξανθὴν χολὴν ἐμεμηκέναι τὸν δέ τινα λέγοντες, ἢ ἄκρατον χολήν. ἰώδη δὲ καὶ μέλαιναν χολὴν, οὔτ' ἰατρός τις, οὔτ' ἰδιώτης ὀνόμαζεν ἄνευ προσθήκης, ὥσπερ οὔτ' ἰσατώδη, καὶ πρασοειδῆ, καὶ λεκυθώδη, καὶ γὰρ ταῦτα χολῶν ὀνόματα εἰσὶν ὑπό τινων ἰατρῶν εἰρημένα παρωνύμως ταῖς χρόαις, ἃς ἔχουσιν, οὕτως δὲ καὶ τὴν ἐρυθρὰν χολὴν ὀνομάζουσιν αἵματος οὖσαν ὀῤῥὸν, ἡ δὲ λεκυθώδης τῆς ξανθῆς παχυνθείσης γίνεται χολῆς, καθάπερ ἡ ὠχρὰ προσλαβούσης ὑδατώδη τινὰ οὐσίαν. idest, Hanc enim pallidam ſimpliciter appellant, non quemadmodum alias cum adiunctione, vel nigram, uel æruginoſam uocantes, uel rubram, uel flauam, uel uitellinam. proxima eſt & ſub eodem fere genere flaua bilis cum pallida, dicunt autem omnino, nequaquam addendo pallidam, ſimpliciter ſic bilem uomuiſſe aliquē hominē, de flaua uero perrarum eſt reperire aliquem ſimpliciter loquentem, addunt enim ſubito illi coloris nomen flauam bilem uomuiſſe aliquem dicentes, uel puram bilem, æruginoſam uero, & nigram, neq; medicus quiſpiam neque idiota nominauit, ſine adiectione, quemadmodum neque iſatidem, & porraceam, & uitellinam, etenim hæc ſunt bilium nomina à quibuſdam medicis appellata denominatiue à coloribus, quos habent, ſic & rubram bilem uocant, quæ eſt ſanguinis ſerum, uitellina uero fit flaua denſata, quemadmodum pallida aſſumpta humida quadam ſubſtantia. Ex quibus colligitur plures eſſe ſpecies pallidam, flauam, rubram, nigram æruginoſam, uitellinam, iſatidem, quę dicitur etiam glaſtea, porraceam, quæ ſunt octo: in finitionibus medicis ſex tantum recenſentur elemētaria, uitellina, glaſtea, porracea, æruginoſa, pallida. Auicennas meminit etiam bilis zinarię, quam nonnulli æruginoſam interpretātur, quam tamen dari negat Valeſius 1. contr. 19. quod uero bilium uariarum uomitus in peſte contingat, ut omittam ueteres oſtendit Philippus Ingraſſias c. 13. primę partis, ubi ait. *Similmente il vomito non ſolamente ſuole eſſere di flegma, & più di diuerſe ſorti di cholere verdi chiamate da i medici praſſine, eruginoſe, vitelline, roſſe, ghialle, citrine,*

Plures ſpecies bilis.

trine,

trine, & miste, & quel che è peggio spesse volte puzzolenti, & alle volte mescolate con vermi viui, & più delle volte morti. Quoniam vero vsus est hoc loco Thucydides vocabulo ἀποκαθάρσεις, idest, expurgationes, quod, & per vomitum, & per aluum inferiorem factam deiectionem significat, quod dedit multis errādi occasionem (vt dictum est) possumus etiam illis aliqua ex parte gratificari, & non negare potuisse etiam cum vomitu per superiora purgante coniungi per inferiora deiectionē bilium, qui motus licet sint contrarij inter se, tamen in peste nihil prohibet fieri potuisse, cum uideamus in morbo à græcis dicto χολέρα, vulgo cholirica passione, id frequentissime euenire, imo fere semper: ex quo factum puto, ut, cum sit morbus non solum ad aluum inferiorem, sed etiam ad os vētriculi, & stomachum pertinens, Rhasis in 9. ad Almansorē primum illi locum dederit inter morbos alui inferioris, cū fuerit ab alijs inter extremos collocatus, cuius rei indagans rationem Massarias in sua praxi dicebat factum ea de causa, quòd in syncopem ægroti incidant, & ideo vt affinem morbis thoracis primo loco collocasse, sed nostra melior ratio, ni fallor.

Duodecimū symptoma pestis cruciatus intestinorum.

ταλαιπωρίας. Cruciatu.] Non possum hoc loco ob antedictas à me causas probare explicationem scholiastæ græci, qui interpretatur δυσεντερίας δηλονότι, idest, dysenteriæ scilicet; neque mirandū si interdum mihi non probatur, cum enim sint collecta hæc scholia, (vt præclare etiam annotauit Henr. Steph.) ex varijs auctoribus, quædam in illis sunt præclara, quædam aliena, quæ sententiam etiam Thucydidiam tantum abest, vt illustrent, vt potius obscurent, & euertant, & ita à Thucydidis mente aberrant (vt inquit Henricus,) vt aliud plane, quam quod à Thucydide dicitur, nobis dicant, in hoc genere & numero hanc merito collocandam putamus: nam hoc loco significat, ταλαιπωρία, idem quod κακοπάθεια, i. mala passio. Suidas. n. deductum dicit vocabulū ταλαίπωρον παρὰ τὸ τάλας καὶ τὸν πῶρον, ὅ ἐστι πάθος, quòd multis mox probat exemplis, eandem etymi rationem fere uidetur afferre etymologici magni auctor, qui deductum dicit in verbo ἀταλαίπωρος, a τλᾶν, quod est sustinere & πῶρον, quod est luctus, vel πῶρα, quod est πάθος, vbi etiam illud addit, quòd ueteres nominabant ταλαιπώρους τοὺς νεφρικοὺς, idest,

renum

renum dolore affectos, ex magnitudine doloris fortaſſe, ex quo ẽt quis poſſit ſuſpicari Thucydidem quid tale innuere, quòd ſcilicet in vomitu illo reluctantibus annexis partibus ingens etiam lumborum, & renum dolor accederet, nam hoc quoq; peſtis ſymptoma medici teſtantur, vt Ingraſſias, qui inter ſigna duodecimũ & tertiumdecimum enumerat tenſione *di fianchi detti hypochondrij, & dolor di lombi, & di reni*, vnum tantum eſt ſignificare generatim dolorem ingentẽ, & cruciatum, nam fit præter cætera καρδιωγμὸς, vt dictum eſt, qui eſt ingens ſtomachi dolor, ex quo etiam fit labij concuſſio, quæ indicat (vt ait Galenus in Comm. in 1. prorrhet. cont. 30.) tunicam eam, quæ ab ore in ventrem extenditur tum morderi, tum uellicari, tum concuti, & in aph. 6. aph. 50. dicit ſolere in μεγάλοις ἀλγήμασι, καὶ λύπαις ἰσχυραῖς, ideſt, magnis doloribus, & moleſtijs uehementibus confluere bilem in uentriculum, & gignere uomitum, ut per ταλαιπωρίαν, huiuſmodi dolores, & moleſtiæ intelligantur, quod ſupra per πόνον ſignificauit, vel fortaſſe illud uoluit ſignificare quod Hipp. uehemens eſſe malum dixit in prorrhe. 2. cont. 28. ἐμέσματα ἄκρητα ἀσώδεα πονηρά, ideſt, uomitus ſinceri implacidi mali, ut per ταλαιπωρίαν, intelligat, τὴν ἄσαν, ideſt, inquietem illam, nam eſſe ſymptoma peſtilentiæ ſupra etiam eſt demonſtratũ, & Philippus Ingraſſias in quarto loco enumerat dicens, *anſietà, inquietudine, diciamo volgarmente vna gran baſca*, & mox ſigno 31. enumerat, *freddezza di eſtremi, & gran bollore & baſca dentro*, & ipſe Galenus in eodem lib. Comment. 1. cont. 17. ubi meminit ἐμέτου ἀσώδεος, ideſt, uomitus implacidi, feri, faſtidioſi, dicit eſſe commune ſymptoma phreniticorum, & febrium malignarum, ὁ δὲ ἀσώδης ἔμετος κοινὸν μὲν σύμπτωμα τοῖς τοιούτοις φρενιτικοῖς ἐστὶν πρός τινας τῶν κακοήθων πυρετῶν, ὥσπερ καὶ ἡ κλαγγώδης φωνή. γίνεται δὲ ὁ μὲν ἀσώδης ἔμετος ἐπί τε χολώδει, καὶ δακνώδει χυμῷ, ideſt, faſtidioſus uomitus commune accidens eſt huiuſmodi phreniticis, cũ quibuſdam malignis febribus, ut etiam uox clangoſa; fit autem faſtidioſus uomitus ex bilioſo, & mordaci ſucco, &c. & ita uidetur etiam interpretatus Lucretius, qui dixit.

Intolerabilibusq; malis erat anxius angor
Aſſidue comes, & gemitu commixta querela,

Vbi Lambinus vir doctiſſimus ait. Videtur pluribus uerbis

Mm expreſ-

expressisse, quod dixit Thucydides breuius, καὶ αὖται μετὰ ταλαιπωρίας μεγάλης, nostram vero uersionem Porti quoque defendit auctoritas, qui & ipse vertit cruciatu, quod uero hic Thucydides pluribus uerbis, solet Hippocrates unico aduerbio in historijs ægrotorum significare nempe ἐπιπόνως, idest laboriose. 2. Epid. in muliere decumbente ad forum mendacij, ait δίψος ἐπιπόνως, idest, sitis laboriose, & supra in chærione ægroto dixerat πέμπτῃ ἐπιπόνως, in quinta se habuit laboriose. Possumus etiam interpretari hunc cruciatum de colico dolore, nam constat primum colicum dolorem posse, & solere induci ab aere pestilenti, & esse symptoma pestis, quod uel locus declarat Pauli Aeginetæ medici īter græcos præstantissimi, qui libro 3. capitu. 43. facit mentionem colicæ affectionis pestilentis, quæ grassata est suo tempore, cum quadam etiam contagione, sic enim ego interpretor verbum μετάδοσις, quòd non animaduertit Andernacus Interpres, quod uerbū si græce legisset doctissimus Mercurialis, & considerasset; profecto in sua praxi, ubi agit de colico, & cōcludit hunc colicū Epidemicum nō fuisse contagiosū, secus sensisset, uerba Aeginetæ hæc sunt, οἶμαι δὲ καὶ τὴν νῦν ἐπικρατήσασαν κωλικὴν διάθεσιν, ἐπὶ τοιούτοις γενέσθαι χυμοῖς, ἀρξαμένου μὲν τοῦ πάθους ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν ἰταλίαν χωρίων καὶ ἐν ἄλλοις δὲ πολλοῖς τῆς τῶν ῥωμαίων πολιτείας φοιτήσαντος τόποις κατὰ λοιμικήν τινὰ μετάδοσιν, idest, arbitror uero & regnantē nunc colicam affectionem ex his genitam humoribus, cum enim inceperit affectio ab Italiæ regionibus, & in multa alia Romanæ reip. loca inuaserit cum pestilenti quadam cōtagione: nam supra demonstrauimus, τὸ μεταδοτικόν, esse corpus, quod afficit contagione, μεταληπτικόν, quòd suscipit, & per consequens μετάδοσις, erit ipsa communicatio pestilentis contagionis, quam rem manifestis uerbis Auicenna significat, qui libro 3. fen. 16. tr. 3. cap. 6. ita testatur, & quamdoque accidunt colica, & ileos secundum semitam accidētis ægritudinum pestilentialium aduenientium, & perueniunt de regione ad regionem, & de homine ad hominem: & iam retulit illud quidam medicus de antiquis, ubi significat Paulū, q̄ uerba in contextu hebræo Rabbi Moysis Aegyptij, qui extat apud Moysen Alatinū medicū Hebræū, illū ex hebræo in latinū idioma eleganter nunc uertentē ita sonāt.

Colica pestilens & cōtagiosa

וגם יקרה הקולנג והאילי אוס על דרך מקרה החוליים הדבריים המתדבקים שיעברו מעיר לעיר ומאדם לאדם. Latine uero ex illius uersione ita. adhæc accidit colica, & ileos secundum quod accidunt pestilentes morbi contagiosi progredientes de ciuitate in Ciuitatem, & de homine ad hominem. Et hoc auctore, Auicēna inquā, possumus tam de colico, quam de ileo interpretari, apud ueteres enim non erant ista distincta genera dolorum, sed omnia sub ilei nomine comprehendebant, ut postea etiam sub nomine colici omnes dolores intestinorum teste Galeno: Celsi enim temporibus nominari ceptus est colicus, & Plinius testatur Tiberium Imperatorem primum sensisse hunc morbum lib. 26. capit. 1. & ciuitatem legisse nomen incognitum; neque uero abest a ratione: nā symptoma colicus dolor est uomitus, biliosi, & nauseæ, & è contra, ut testatur eodem loco Paulus his uerbis, σφυγμὸς ἐνοχλεῖ κατὰ τὴν γαστέρα, δίψα τε καὶ καῦμα, καὶ τούτοις ἐνοχλεῖ καὶ ναυτίαι, καὶ χολῆς μᾶλλον ἔμετοι μηδὲν ἐπικουφίζοντες, idest, pulsus molestus in regione uentriculi, sitisque, & æstus, his erant molestæ nauseæ, & bilis potius uomitiones nihil leuantes malum, & supra etiam dixerat, καὶ ἔμετοι παντοίων, & uomitus omnium humorum. sic Auicennas, & frequens fit uomitus cholericus, & phlegmaticus. Neque rationi dissentaneum est, cum maximus sit consensus ipsi stomacho cum intestinis omnibus, ut innuit etiam Auicēnas, cum omnia ex eadem tunica consistant modo crassiori, modo tenuiori, ut constat in anatome exercitatis, & hæc fortasse omnium erit explicatio melior, cum præsertim cætera signa etiam cōueniant, quæ subsecuta narrat Thucydides, nempe singultus, & spasmus, quę duo signa lætalia in colica teste Auicenna, qui ait, & quando peruenit ad singultum, quorum unus sequitur alium, & ad turbationem rationis, & spasmum, & retentionem eius quod egreditur, & non egreditur saltem cum ingenio, est mortalis. Neque debet ab hac opinione deterrere, quòd hic agit de medij uentris affectibus, nam non ut affectum thoracis sed vt symptoma proponit consequens ipsum uomitū, & ipsum etiam nomen conuenit, appellatum enim à ueteribus est tormentum, quòd scilicet omnes dolores uincat, quod idē de ileo dicendum, quod idē fere est, differunt enim solum loco, quod in tenui intestino fiat ileos, in crasso co-

licus, & ileos permutatur in colicum, & colicus transit in ileum, quod esse dicit frequens Auicennas, fit etiam ileos ex aere pestilentioso teste Auicenna, ut colicus, & est contagiosus interdum eodem teste lib. 5. fen. 16. tr. 4. capitu. 29. qui etiam tunc læthalis, cum coniunctus est cum dictis à Thucydide symptomatis, uomitu, singultu, spasmo, teste Hippo. 7. aph. 10. ἐπὶ εἰλεῷ ἔμετος, ἢ, λύγξ, ἢ σπασμὸς, ἢ παραφροσύνη κακόν. idest in ileo uomitus, uel singultus, uel spasmus, uel deliriũ malum, quem locum citat etiam Auicen. loco dicto. Quare recte de alterutro, uel de utroque intelligi hoc loco potest, & eo magis, quòd utrumque consequi solet ueneno externo infectos, ergo etiam interno laborantes consentaneum est rationi consequi, qđ uero colicus, & ileos sint symptomata pestis, & contagiosa, habemus recentiorum historias declarantes, & id Mantuæ euenisse 1560. testantur plerique: sed omissis alijs audite, quæ ad me nuper scripsit Medicus Hebræus Moyses Alatinus uir grauis, & fide dignus, cũ contextũ paulo ante memoratũ hebraicũ ad me misit Auicen.

Ileos pestilens & contagiosus.

Colicam, Iliacamq; huius generis, contagiosas passiones, quas hoc in loco refert Auicenna, memini me olim vidisse in ciuitate Mantuæ anno 1560. mensibus nimirum Augusti, & Septembris, quia publice tunc temporis eiusmodi passiones contagiosæ per vniuersam ciuitatem grassabantur, cũ sæuis symptomatibus, assiduo nempe, ac vrgente vomitu bilis porraceæ in magna copia, necnon etiam æruginosæ, lipothymia, assidua febre malignitatis non experte, & siti immensa, ac in eadem familia plurimi eo morbo oppressi inueniebantur, cumq; in vno, vel altero ægrotante vidissent lumbricũ aliquem per vomitum reiectum, inualuit per ciuitatem rumor, veneficum quendã lumbricum prope cor latitantem, huius affectionis causam esse, quare qui ad lumbricorum necem medicamentum propinabant, non lumbricos, sed miseros ægrotos statim iugulabant: iuuabantur autem nonnulli à bezoarticis, atque in vniuersum ab omni medicamento, quod qualitati, ac malignitati humoris resistendi vim habebat, pauci euadebant, quorum affectus nõ esset diuturnus, vt plurimum verò lethales: extant, arbitror, in ea ciuitate hodie, & Medici, & Aromatarij, qui harum passionum memoriam retinent, &c.

λύγξ, Singultus.] Singultum inter pestis symptomata recenset etiam Lucretius, qui dixit locum hunc Thucydidis carminibus exprimere conatus:

Tertium decimum sympto- ma pestis singultus inanis.

Singultusq; frequens noctem persæpe, diemq;
Corripere assidue neruos, & membra coactans
Dissoluebat eos defessos ante fatigans.

Hippocrates etiã inter praua signa sæpe collocat, & præser tim post vomitũ, vt hoc loco euenisse dicit Thucydides, ait enim Aphor. 3. sect. 7. ἐπὶ ἐμέτῳ λύγξ, καὶ ὀφθαλμοὶ ἐρυθροὶ κακόν, idest, à vomitu singultus, & oculi rubri malum, & Aph. 10. post ileum malum dicit: & in 1. prorrhet. contex. 23. Αἱ μετὰ λυγμὸς ἀφωνίαι κάκισον, idest, cum singultu vocis priuatio nes pessimæ. & in 5. Aphor. Aphor. 3. αἵματος πολλοῦ ῥυέντος σπασμὸς, ἢ λυγμὸς ἐπιγινόμενος κακὸν, idest, sanguine multo fluente spasmus, vel singultus superueniens malum. & Aph. 4 ὑπερκαθάρσιος σπασμὸς, ἢ λυγμὸς ἐπιγινόμενος κακὸν, idest, in superpurgatione spasmus, aut singultus superueniens malum. Quod etiam confirmat Aphor. 7. Aphor. 41. vbi ait: ἢν ὑπερκαθαιρομένων πρεσβυτέρων λύγξ ἐπιγένηται οὐκ ἀγαθὸν, idest, si senibus superpurgatis superuenit singultus, non bonum. Idẽ eodem lib. Aphor. 17. ἐπὶ φλεγμονῇ τοῦ ἥπατος λύγξ κακὸν, idest, post inflammationem hepatis singultus malũ. Et in Coacis lib. 3. sect. Aphor. 15. ex diuisione Hollerij ἐπὶ ἀκρίτοις ἐμέτοις λυγμὸς κακὸν, κακὸν δὲ καὶ σπασμὸς, idest, in vomitibus sinceris singultus malum, malum quoque & conuulsio. Et in lib. 2. de fract. contex. 47. tanquam mali signi meminit febris singultuosæ, quæ superuenit his, quibus vel femoris, vel brachij os ἐξέσχεν, idest, excessit, inquit enim, πυρετοὶ ὀξέες, καὶ ἐπίχολοι, καὶ λυγγώδεες, καὶ ἐπιμελαίνονται, idest, superueniunt febres acutæ, & biliosæ, & singultuosæ, & nigrescunt, & supra contex. 35. tanquam mali signi meminerat, eiusdem febris men tionem facit in lib. de diçta acut. Commen. 4. contex. 69. vbi docet eam curare, πυρετῷ λυγγώδει ὀπὸν σιλφίου, idest, febri sin singultuosæ succus silphij. Antonius quoque Portus in libro de Peste, inter pestis signa collocauit, citato Lucretij testimonio supradicto. Quid vero sit singultus, & quòd potissi mum sit oris ventriculi, vt hic innuit Thucydides, declarat Galenus multis in locis, quæ inter se sunt concilianda: nam videtur interdum à semetipso dissentire. nam in 2. de sympt.

causis,

causis, cap. 1. dicit opus esse naturalis facultatis, vt tussis, sternutatio, &c. & id planius explicans mox cap. 6. expultricis facultatis esse validos, & violentos motus dicit, τῆς ἐκκριτικῆς δυνάμεως ἰσχυρὰς, καὶ βιαίους κινήσεις, & fieri in ventriculo, & stomacho: κατὰ τὴν γαστέρα, καὶ τὸν στόμαχον: vbi interpres Latinus Thomas Linacer reddit ventriculum, & gulam, ac reprehēditur in marginali annotatione à Costæo, quòd verterit Gulā, cum nunquā in gula fieri dicat singultū, quemadmodum & Aphor. 7. Aphor. 3. vult stomachum reddi, & intelligi pro ore ventriculi, in quo tamen illi assentiri non possum: nam aperte Galenus oris ventriculi facit mentionē, & stomachi, qui pro gula est ibi interpretandus, sed locus integer afferatur: οἷον τὸ πάθος τοῖς μυσὶν ὁ σπασμός ἐστιν, τοιοῦτον ἐν τῷ στομάχῳ γίνεται ἡ λύγξ, ὑγροῖς ἀνιῶσι ἐπιγινομένη ποτὲ μὲν ὅλην κοιλίαν, ὡς τὰ πολλὰ δὲ τὸ στόμα, καὶ τὸν στόμαχον αὐτῆς, ἃ καὶ ἐν τοῖς ἐμέτοις ἀποῤῥίψασα παραχρῆμα παύεται τῆς λυγγός. i. qualis affectus est musculis conuulsio, talis fit singultus in stomacho humoribus superueniens infestantibus interdum totū ventriculum, interdum & vt plurimū os ipsius, & gulam, quos & in vomitibus reijciens repente à singultu vindicatur. Nā ibi dicit Galenus vt plurimum fieri in ore ventriculi, non in gula, vt dicit Costæus, qui melius potuisset tueri suā sententiā, si dixisset esse synonyma στόμα, & στόμαχον, quod ego quoque sentio, & ita nō dissentient, hi duo loci, nec in gula fieri singultum dicet Galenus, quod si tamē quis velit mordicus defendere vt Altimarus, dicendū per συμπάθειαν affici affinē, & coniunctā ori ventriculi gulā, cuius vicinitatis gratia etiā eodē ab antiquis medicis nomine est insignita, nempe stomachi. Eandem rem confirmat multis in locis, vt in 4. de dieta, contex. 60. supra citato, vbi de singultu ait: τὰς λύγγας εἰώθασι, καὶ λυγγοὺς ὀνομάζειν, εἰσὶ δὲ κινήσεις τινὲς τοῦ στομάχου σπασμώδεις, idest, Singultus & masculino, & fœmineo vocabulo consueuerunt nominare. Sunt vero motus quidam oris ventriculi conuulsiui: & Apho. 5. Aph 4. supracitato ait: λυγμὸς σπασμός ἐστι στομάχου κατὰ τὸν Ἱπποκράτην, idest, Singultus est cōuulsio stomachi secundum Hippocratem. Quod multis alijs in locis repetit, neque tamen vere, & ἀκριβῶς esse conuulsionē stomachi dicendum est; sed per quandam similitudinem, quia conuulsio est passio tantum musculorum: ventriculi

An in Gula fiat singultus.

autem

autem os non est musculus, neque musculosus: de qua re seipsum corrigit Galenus, & interpretatur de sympt. causis, lib 3.cap.2. vbi ait confirmans singultus exemplo suam sententiam: Νυνὶ δὲ τοῦτο προσθετέον, ὡς ἐπιμίγνυνται τά τε νοσήματα, καὶ τὰ συμπτώματα τῆς καθεκτικῆς, καὶ ἐκκριτικῆς δυνάμεως, αὐτίκα ἡ οἷον σπασμώδης κίνησις τῆς γαστρὸς ἥπερ ἐν τῷ λύζειν συμπίπτει, σπασμὸς μὲν ἀκριβῶς οὐκ ἔστιν, ὅσγε μόνοις γίνεται τοῖς μυσὶν ἡ δὲ γαστὴρ οὔτ᾽ αὐτὴ μῦς οὔτε ὁ στόμαχος αὐτῆς, οἷον σπασμὸς δέ τις ἀμφοτέρων κοινόν τι σύμπτωμα τῶν δυνάμεων τῆς μὲν καθεκτικῆς ὅτι μοχθηρῶς τε, καὶ οὐ κατὰ φύσιν ἡ γαστὴρ λύζουσα περιστέλλεται τοῖς σιτίοις, τῆς δὲ ἐκκριτικῆς, διότι πρώτως ἐκείνης αὐτῆς ἐστὶν ἡ κίνησις, ἡ πλημμελὴς ἀποτρίψασθαί τι τῶν λυπούντων ἐφιεμένης ἐστὶ δὲ οὐχ ἡ αὐτὴ κίνησις, ὅτι μηδὲ ἡ αὐτὴ διάθεσις ἐμοῦσι, καὶ λύζουσιν, ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἐμέτοις τὰ κατὰ τὴν εὐρυχωρίαν ἐκκρίνουσι, ἐν δὲ τῷ λύζειν κατ᾽ αὐτὸ τῆς γαστρὸς τὸ σῶμα παραπλησίας τῆς τε διαθέσεως, καὶ τῆς κινήσεως γινομένης, idest, Nunc vero illud addendũ, quòd miscentur morbi, & symptomata contentricis, & expultricis facultatis, vt exempli causa motus is, qui quasi conuulsiuus est, qui solis fit musculis: ventriculus autem, neque ipse musculus est, neque os eius, tanquam verò spasmus quidam vtriusque commune quoddam symptoma facultatis, contentricis quidem, quia praue, & non secundum naturã ventriculus singultiẽs complectitur cibos, expultricis vero, quia primo illius ipsius est motus deprauatus, cupientis aliquid eorum, quæ infestant, extrudere: est autem non idem motus, quia neque eadem affectio vomentibus, & singultientibus: in vomitibus enim excernuntur ea, quæ sunt in cauitate, & spatio, in singultiendo ea, quæ inhærẽt ipsi corpori ventriculi, simili, & affectione, & motu existente. Idem eisdem pene verbis dicitur etiam in Aphor.6. Aphor.39. ex quo prima quædam verba recitabo, vbi de spasmo & singultu agit: Λυγμὸς δὲ συγχωρείσθω μὲν ὀνομάζεσθαι στομάχου πάθος, ὅταν ἕτερόν τι προσκείμενον ᾖ κατὰ λόγον. ὅταν δὲ αὐτὸ μόνον τοῦτο ὑπάρχῃ σπούδασμα, τὸ γνῶναι τὴν οὐσίαν τοῦ παθήματος ἄμεινον ἴσως ἐστὶν οὐ σπασμὸν ὀνομάζειν αὐτό, ἀλλὰ κίνησίν τινα. ἐν μὲν γὰρ τῷ αὐτῷ, γίνεται τῷ κατὰ τοὺς ἐμέτους, ἐπιτεταμένην δὲ καὶ σφοδροτέραν ἐκείνης, idest, Singultus vero, quòd stomachi affectus dicatur concedamus, cum aliud quid fuerit in oratione propositum: cum verò hoc vnum adest studium, vt intelligatur affectus essen-

tia,

tia, melius fortasse est non spasmum nominare ipsum, sed motum quendam, in eodem enim est genere, quo vomitus, sed intensior illo, ac vehementior, quòd si reperiatur alijs de causis apud auctores factus singultus, aut affectus alterius partis dicatur esse, semper intelligendū esse per consensum, quemadmodum in inflāmatione hepatis aph. sup. citato & alibi, vbi Galenus in Commentario dicit fieri in magna inflammatione tantum, ὑφ' ἧς εἰς συμπάθειαν ὁ στόμαχος ἔρχεται, per quam venit in consensum stomachus, idque tribus de causis, primo ob cōmunionem neruorum, secundo ob bilis copiam & ardorem, quæ confluens in principium intestinorum, inde regurgitat in ventriculū ex quo & cōmordet stomachum, & singultum excitat, tertio quod nō tamquā suā recitat, sed aliorum opinionem, quòd inflammationis magnitudo premit ventriculum, & efficit singultum, exitum non habente spiritu. Cum vero fecerit Thucydides in hoc contextu mentionem triplicis affectus oris ventriculi, nempe nauseæ, vomitus, & singultus, uidetur quærendum, quomodo in eodem indiuiduo potuerint hæc omnia accidere, & fieri, vt innuere videtur Thucydides dicens pestilentem materiam, siue virus a capite delapsum, & præcipitatum in pectus hæc genuisse symptomata, cum videātur inter se contraria? & vtrum eodem tempore, & simul fieri potuerint? cui dubitationi, ita arbitror posse satisfieri, vt dicamus oēs hos motus esse quidem vitiosos, cum fiant à natura irritata, & præter illius institutum, quod fuit, vt stomachus (idē per stomachum, & os ventriculi, & ventriculum superiorem intelligite) cibos reciperet mox concoquendos, sed tamen interdum vsu euenire, vt abutatur natura instrumento ad euacuandum, quod sibi molestum est, ob facilitatem, & vicinitatem: est vero triplex hic motus, uel enim tentat insurgere ad expellendum, sed non potest, & ita fit nausea, vel insurgit, & expellit, & fit vomitus, vel insurgit, sed non potest expellere, & fit singultus; nihilque prohibet quin in eodem homine, eodemq; etiam tempore, & simul fieri potuerint, diuersa tamen ratione, nam fiebat nausea ex materia acri & mordaci in summis oris partibus, & tunicarum rugis penitus impacta, ad quam expellendam volebat insurgere, sed non poterat natura, vomitus uero ex materia acri quidem

& mordaci, at non ita hærente, ſed in inſtertitio, & εὐρυχωρίᾳ fluctuante, quam aggrediebatur natura, & expellebat, ſingultum demum ex materia eiuſdem quidem naturæ, ſed tamen altius in corpore, & tunicis inſidente, quam aggrediebatur, ſed non poterat expellere, vt etiam ratione quodammodo loci differrent, & nauſea eſſet in ſummo ore, vomitus in ſpatio, & latitudine, ſingultus in corpore ipſo, quæ ex ſuperioribus Galeni locis maxime colliguntur. Verum emergit hic alia dubitatio, non minimi momẽti: nam ſupra dixit inter mala capitis adfuiſſe ſternutationem, ſed conſtat ſternutationem eſſe medicinam ſingultus, quod primũ Hippocrates docuit, qui aphor. 6. aphor. 13. dicit, ὑπὸ λυγμοῦ ἐχομένῳ πταρμοὶ ἐπιγενόμενοι λύουσι τὸν λυγμόν, ideſt, à ſingultu correpto ſternutationes ſuperuenientes ſoluunt ſingultũ, mox oſtendit Ariſtoteles in problem. ſect. 33. problem. primo, vbi quærit διὰ τί ὁ πταρμὸς λυγμὸν μὲν παύει, ἐρυγμὸν δὲ οὐ παύει, ideſt, propter quid ſternutatio ſingultum quidem ceſſare facit, eructationem vero non facit? quamque mouet rurſum in eadem ſect. prob. quinto & 17. vbi quærit διὰ τί τοὺς λυγμοὺς οἱ πταρμοὶ παύονται, ideſt, propter quid ſternutationes ſingultus ceſſare faciunt? ergo non debuit aduenisse ſingultus, ſi præceſſit ſternutatio, quæ eſt remedium, eadem enim ad præcuſtodiam, & προφυλακὴν faciunt, quæ ad curationem, & τὴν ἴασιν, vt ſexcẽtis in locis docet Galenus, cui poſſumus hoc pacto reſpondere, vt hoc referamus acceptum morbi ſæuitiæ, quæ tanta erat, vt etiam quæ prodeſſe ſolent in alijs morbis ſalutaribus, nihil proficerent, quod eſt ſignum maxime pernitioſum, cum ea quæ debent, & ſolent prodeſſe, non proſunt, vel dicendum, ſternutationem illã fuiſſe ſymptomaticam, non criticam, & non vincẽtis naturæ, ſed debellatæ argumentum, ſolere autem prodeſſe eam, quæ fit à natura non irritata ab humorum prauitate, ſed excitata à facultate, vel ſponte, uel medici opera, ad ſternutationem prouocandam apta adhibentis medicamenta, vel dicendum ſternutationem ſuperuenientem ſanare, non præcedẽtem, vt docet Hippocrates in memorato paulo ante aphoriſmo, hic præceſſiſſe, & ideo victam à cõtraria cauſa receſſiſſe medicinam, & malum vires adeptum permanſiſſe, vel poſtremo cum Galeno in Commentario ſupra memorati apho-

An ſternutatio ſanet ſingultũ.

 riſmi

risimi interpretandum aphorismum, & etiam Aristotelem, vt de solo singultu ex repletione facto intelligatur, nam τοὺς ἐπὶ κενώσει λυγμοὺς σπανίως ἐπιγενομένους οὐκ ἴηται πταρμός, idest, singultus ex euacuatione, qui raro accidunt, non sanat sternutatio: hic vero singultus fuit ex inanitione, præcessit enim vomitus, & ideo non est sanatus à sternutatione, quoniam alibi etiam dictum singultum in superpurgatione malum, & lætale, ac insanabile, sed rursum emergit ex solutione, quam affert Aristoteles problematis, alia difficilis, & magna quæstio, nam videtur sentire Aristoteles fieri singultum in pulmone, & esse affectũ pulmonis nõ ventriculi, & eius oris, ait enim soluens quęstionem, διότι οὐ τοῦ αὐτοῦ τόπου τὸ πάθος ἑκάτερον, ἀλλὰ ὁ μὲν ἐρυγμὸς κοιλίας, ὁ δὲ λυγμὸς τοῦ περὶ τὸν πνεύμονα κατάψυξις καὶ ἀπεψία πνεύματος, καὶ ὑγροῦ. quia non eiusdem loci affectus vterque, sed eructuatio est ventriculi, sternutatio uero in pulmone refrigeratio, & incõcoctio spiritus, & humoris, cui possumus, (si nolumus negaret esse Aristotelis illa problemata, quod facit Massarias, vel singultum Aristotelis esse hunc morbosum cum Aponensi, & Mercuriali) affectum dicere proprie esse uẽtriculi, & eius oris, fieri uero interdũ (vt diximus supra ẽt de Gula) per consensum in pulmone, ut dicit Aristoteles, sed de his duabus quæstionibus legendi vobis Mercurialis: qui eruditissime disputat in sua praxi de priori, & non fieri omnino in gula probat singultũ, & Massarias, qui in plectionib. Academicis breuibus agit de altera, sed ita vt neget omnino esse Aristotelis illa problemata, Mercurialis uero ipse quoque idem attingit, sed, ut dixi, tuetur Aristotilẽ, dicens loqui de alio singultu, nempe de eo, qui fit ob spiritum retentum in pulmonibus, qualis accidit etiam pueris, qui post fletum singultiunt, qui quidem non est morbosus, & facile cessat.

An singultus fiat in pulmone vt vult Aristot.

Κενή. Inanis.] Hoc loco non grammaticum, sed medicum se præstitit Thucydidis scholiastes, qui ait, ἐστὶ γὰρ καὶ ἡ λύγξ πλήρης, ὡς καὶ Ιπποκράτης διδάσκει, idest, est enim & singultus plenus, ut etiam Hippocr. docet, multis uero in locis docet Hipp. duplicem singultum esse, ut aph. 6. apho. 39. ubi ait, σπασμὸς γίνεται ἀπὸ πληρώσιος, ἢ κενώσιος, οὕτω δὲ καὶ λυγμός, idest cõuulsio fit ex plenitudine, uel inanitione, sic & singultus. Galenus uero frequentissime, ut in Comment. aphor. 6.

Singultus duplex.

aph. 13.

aph. 13. ubi citat hũc à nobis dictum aph. καθάπερ αὐτὸς εἶπεν ὑπὸ πληρώσιός τε καὶ κενώσιος γίνεσθαι τὸν σπασμὸν, οὕτω καὶ τὸν λυγμὸν, idest, quemadmodum ipse dixit à plenitudine, & uacuatione fieri spasmum, sic & singultum, & ubique longe magis periculosum, imò ferè insanabilem dicit esse singultum ex inanitione, aph. 5. aphor. 4. πολὺ χείρων ἐστὶν ὁ ἐπὶ κενώσει σπασμὸς τοῦ διὰ πλήρωσιν, i. deterior est conuulsio ex inanitione ea quæ fit ob plenitudinem, nam ibi etiam intelligit de singultu, de quo coniunctim loquitur Hippo. sed clarissime in 4. Commen. de dieta in acutis, cont. 69. vbi definito singultu, ut supra dictum est, mox addit, γίνεσθαι δὲ φασι δι' ἄμετρον κένωσιν, ἢ πλήρωσιν, οἱ μὲν οὖν διὰ κένωσιν γινόμενοι σχεδὸν ἀνίατοι τυγχάνουσι ὄντες, οἱ δὲ διὰ πλήρωσιν ὑπὸ τῶν τεμνόντων, καὶ ῥυπτόντων τὰ ἐμπεπλασμένα βοηθημάτων θεραπεύονται, idest, fieri uero dicunt ob nimiam inanitionẽ uel repletionem, qui autem ob inanitionem fiunt, fere insanabiles sunt, qui uero ex repletione ab incidentibus & abstergentibus infarcta medicamẽtis curantur. idem confirmat lib. 3. de med. facile parab. ubi præterea addit tertiam causam, vnde oriatur, nempe humores acres stomachum mordentes, in octauo autem de compositione medicamentorum uidetur in dubium reuocare an fiat singultus ex inanitione, ubi citato aphorismo Hippo. superius à nobis proposito innuit in quibusdam non reperiri illa verba οὕτω δὲ καὶ ὁ λυγμὸς, sic & singultus; & nullã quidem aliam causam tertiam inueniri conuulsionis dicit, sed singultus plures, nempe ob humores acres, uel ἰχώρων φαρμακωδῶν, idest, ichores pharmacis imbutos mordentes stomachum, ubi latinus interpres habet serosos. ob cibos corruptos, & in mordacem qualitatem uersos, ob rigorem oris ventriculi, ob refrigerationem, τῇ ψύξει, vt accidit pueris, addit postremo, εἰ δὲ δι' ὑπερκένωσιν γένηται λυγμὸς ὥσπερ καὶ σπασμὸς ἄξιον σκέψεως ἐστὶν, idest, an uero ex nimia euacuatione fiat singultus, ut conuulsio, digna res considerarione, quæ cum ita se habeant, mirari satis non possum Dionysij Lambini viri alioqui eruditissimi iudicium, qui in alienam messem immissa falce locum hunc emendare voluerit in Thucydide, & pro κενὴ reponere πυκνὴ, idest, frequens, adductus auctoritate Lucretij, qui dixit, singultusq; frequẽs: nam in suo Commentario cum Thucydidis locum hunc attulisset, &

Singult' plures cau sæ.

Lãbinus reprehensus de male emendato Thucydide.

cũ Lucretiana uersione conferret mox ita se uenditat, verũ vt ne soli Lucretio, sed etiam Thucydidi ipsi medeamur, & consulamus, legẽdum uidetur apud Thucydidem nõ κενὴ, sed πυκνὴ, idque ex verbis Lucretij, singultusq; frequens.

Quartum decimum sympto- ma pestis cõuulsio.

Σπασμὸν ἰσχυρὸν, Conuulsionem vehementem.] Merito ex singultu sequi conuulsionem dicit: declaratum enim supra est esse commune genus conuulsionem ipsius singultus, qui dicitur conuulsio oris uentriculi, ut trismus conuulsio musculorum mandibulę in comcussione dentium strabismus, & epillosis eorum, qui sunt in oculo, epilepsia totius corporis, gonorrhæa penis: declaratum est etiam fieri ex duplici causa, nempe repletione, & inanitione, quod multis in locis Galenus ostendit, in quo etiam in hoc notanda est contradictio: nam 8. de comp. med. supra citato loco dicit tertiam nullam inueniri prorsus causam præter illas duas, alibi tamen, & innumerabilibus in locis facit mentionem tertię spetiei, nempe conuulsionis ex siccitate, quam utique malam, & lætalem dicit. Meminit huius in 7. Aphor. 18. ubi dicitur· ἐπὶ ἀγρυπνίῃ σπασμὸς, ἢ παραφροσύνη κακὸν, idest, in uigilijs conuulsio, uel desipientia malum. Vbi in Commentario Galenus ita disputat: ὁ μὲν γὰρ σπασμὸς ἐῤῥέθη, καὶ πρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους ὥσπερ ὑπὸ πληρώσιος, οὕτω καὶ κενώσιος γίνεσθαι, κενωτικώτατόν τι δὲ καὶ ξηρατικώτατον ἐστὶν ἡ ἀγρυπνία, καὶ διὰ τοῦτό τόν τε κατὰ ξηρότητα φέρει σπασμὸν, καὶ τὴν παραφροσύνην αὐτῷ τῷ λόγῳ τῆς ἀμέτρου ξηρότητος, idest, Conuulsio quidem dicta etiam est ab ipso Hippocrate, fieri quemadmodũ à repletione, ita & ab inanitione. Inanissimum vero quid, & exsiccantissimum est vigilia, & propterea inducit spasmum ex siccitate, & desipientiã ipsius ratione immoderatæ siccitatis. Quo etiam in loco habemus contradictionis solutionẽ, quia scilicet siccitas est symptoma inanitionis, & eam consequitur, & cum ea coniuncta peiorem efficit morbum. imò idem cum illa esse videtur sentire Trallianus lib. 7. c. 15. vbi de singultu agens ait: Σπανίως δὲ καὶ ἐπὶ κενώσεως ἑπομένη αὕτη δηλονότι ὑπὸ ξηρότητος. Raro autẽ ex inanitione sequens ipsa videlicet à siccitate, vbi obiter notetis errorem in Latina versione, quæ habet, Non raro: quod falsum est, nam etiã Galenus, vt supra dictum, testatur raro fieri singultus ex inanitione. Solui etiam potest hoc pacto contradictio, quòd scilicet

licet causæ continentes, verę & immediatæ spasmi sunt duæ tantum, repletio, & inanitio: cæteræ omnes causæ remotiores, quod probatur exemplo chordarum, quę duabus tantum causis contrahuntur, & franguntur, nempe vel humiditate repletæ, vt tempore frigido, & humido, vel nimis exsiccatæ, vt tẽpore calido, & sicco. Et ideo possunt omnes aliæ causæ ad illas duas deduci, quod etiam fit in singultu, cuius cum longe plures afferantur; docti tamen viri ad has tantum duas omnes deducunt. Probat vero esse ἀνίατον, idest, insanabilem ferè in 2. Apho. 26. vbi dicitur esse satius superuenire febri spasmum, quàm spasmo febrem, quod etiã confirmatur Aphor. 4. Aph. 57. vbi dicit esse ὀλεθρίους, idest, perniciosos, & in 12. meth. & alibi sæpius. Dictum etiam supra est quæ sit affectio, nempe musculorum, vel potius neruosarũ partium, quæ motu voluntario mouentur ad suum principium inuoluntaria, & præter naturã contractio. In quo etiã videtur oriri alia in Galeno contradictio: nam lib. 3. cap. 2. quod supra recitauimus, negat proprie dici singultum conuulsionem, quia scilicet non sit stomachus, siue os ventriculi musculus, cum solum musculorum sit morbus cõuulsio: vbique vero dicit, & prædicat esse morbum præcipuum neruorum, cuius contradictionis solutionem esse facilem reor si dicamus esse neruosarum partium, quæ sunt in musculis. Fiebat vero hęc conuulsio vel à nimia exsiccatione propter æstum, & cauma febris, siccato inęqualiter neruoso genere, vel à reliquijs non proportionatæ (vt medici vocant) materiæ, nempe ob bilem os ventriculi mordentem, quæ non copia solum, cum iam esset per vomitus euacuata, sed acrimonia, & vitio, tum proprio, tum ex venenata contagiosi seminarij qualitate accepta exagitabat, & mouebat affectum: & quamuis pauca admodũ erat, tamen veneno tanto erat imbuta, atque praua qualitate, quippe quæ superfuerat ex illis vomitibus, & stomachi turbationibus, tunicis scilicet illius penitus impacta, atque defixa, vt vehementissime turbaret, atque concuteret, vel fiebat ex immoderata euacuatione deficiente humida substantia, & neruis perfrigeratis, quod videtur consentaneũ dictis Thucydidis, cum præcessisset euacuatio vomitus, & singultus subsequutus esset inanis. Fieri etiam alia ratione potest conuulsio, vt supra dictum est, nem-

Quib. causis fiat cõuulsio.

pe in repletione, ſuppreſſa materia morbifica, quę vel copia, & craſſitie neruos imbecillos diſtēdit, vel acrimonia, & qualitate, vel manifeſta, uel occulta eoſdem uellicat, quod hoc tempore nō factū puro in his ægrotis. Fit etiam κατὰ συμπάθειαν, ideſt, conſenſum aliarū partium male affectarum, ut ex uteri morbis in hyſtericis, ut ventriculo uellicato acrimonia uehementis pharmaci, ut in vulneribus, vlceribus, fracturis, luxationibus, & ſimilibus; in quibus tamen minus periculoſæ: ſed de his ſpeciebus non intelligit Thucydides.

μετὰ ταῦτα, Statim, vel protinus.] Et extemplo, aut continenter: Græcus Scholiaſtes αὐτίκα.

λωφήσαντα, Quieſcentem.] Duo hic ſeſe produnt non contemnendę difficultates, quibus videtur parum principijs medicæ artis conuenire, & pugnantia dicere Thucydides: nam ſi erat ἰσχυρὸς σπασμὸς, ideſt, vehemens conuulſio, quomodo ſtatim ceſſabat, & è contra, ſi ſtatim ceſſabat, quomodo vehemens, & fortis? cui poſſumus hoc reſponſo occurrere, quòd erat quidem fortis quoad effectum, quia maxime diſtēdebat, & afficiebat partes neruoſas: ſed quia erat adhuc, ἐν τῷ γίνεσθαι, in fieri (vt vocant Medici) ideo ſtatim ceſſabat his, qui naturæ robore erant præditi; alius enim eſt morbus, & ſpaſmus in fieri: alius ἐν τῷ γεγονέναι, ideſt, facto eſſe, qui eſt confirmatus ex ipſo morbo. Altera difficultas ex eo oritur, ꝙ Hippocrates de locis in homnie, & in Coacis teſtatur ſpaſmum in febre ſuperuenientem, & ceſſantem eadem die bonum eſſe, & finire febrim. Σπασμὸς ἐν πυρετῷ γενόμενος, καὶ παυόμενος αὐθήμερον ἀγαθόν. σπασμὸς ἐν πυρετῷ γενόμενος παύει τὸν πυρετὸν αὐθήμερον, ἢ τῇ ὑστεραίῃ, ἢ τῇ τρίτῃ. Hic verò dicitur obijſſe nono, aut ſeptimo die. cui ſic reſpondendum locutum Hipp. de alijs febrium generibus, non de peſtilenti, vel etiam id conſuetudini aſcribendū peſtis, in qua omnia ſigna etiam bona in alijs morbis, lætalia. Sic de hoc habemus exemplum in Epidemicis in Philini vxore, quæ octauo, & nono conuulſione laborauit, vigeſima obijt. Sic in Eraſino frequentes conuulſiones, σπασμοὶ πολλοί, lætales quinto obijt. Sic in Dromeadis vxore, in qua σπασμοὶ ἀπὸ κεφαλῆς ἤρξαντο, ideſt, cōuulſiones à capite inchoarūt. & ſexto interijt. Sic in tertio phreniticus, qui quarto obijt, ſpaſmo correptus, licet hic nō meminerit ceſſationis Hippocratis.

λωφή-

λωφήσαντα, Quiescentem.] Hoc vocabulo in pestis descriptione vsus est Dionysius Halycarnassæus lib. 10. ἥντε οὐχ ἐλάχιστον τῶν κακῶν τῇ πόλει, καὶ τοῦ μὴ ταχέως λωφῆσαι τὴν νόσον αἴτιον, idest, Non minimum malorum ciuitati fuit & causa, ne cessaret morbus. Mox, ἡ δὲ νόσος εἰς τέλος ἐλώφησε, idest, Morbus tandem cessauit.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν ἁπτομένῳ σῶμα οὐκ ἄγαν θερμὸν ἦν, οὔτε χλωρόν, ἀλλ' ὑπέρυθρον πελιδνόν, φλυκταίναις μικραῖς, καὶ ἕλκεσιν ἐξηνθηκός, τὰ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκαίετο ὥστε, καὶ μήτε τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων, καὶ σινδόνων ἐπιβολάς, μήτ' ἄλλο τι ἢ γυμνὸν ἀνέχεσθαι, ἥδιστά τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὐτοὺς ῥίπτειν, καὶ πολλοὶ τοῦτο τῶν ἠμελημένων ἀνθρώπων, καὶ ἔδρασαν ἐς φρέατα ἀπαύστῳ τῇ δίψῃ ξυνεχόμενοι, καὶ ἐν τῷ ὁμοίῳ καθεστήκει τότε πλέον, καὶ ἔλασσον ποτόν.

THVCYDIDES.

ET corpus quidem exterius attingenti non admodum calidum erat, neque pallidum, ſed ſubrubrum, liuidum, puſtulis exiguis, & vlcuſculis effloreſcens. Interiora vero ita flagrabant, vt neque tenuiſſimorum veſtimentorum, aut linteorum iniectiones ſuſtinerent, neque aliud quidpiam præter nuditatem: iucundiſſime vero in aquam gelidam ſeipſos abijcerent, & multi hoc etiam fecerũt ex his hominibus, qui neglecti, & ſine cuſtodia iacebant in puteos ſe demittentes, inexhauſta ſiti perpetuo laborantes, & in pari periculo verſabatur nimius, & parcus potus.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

DElabentis in pectus, siue thoracē morbi vim, & impressionem, ac furias aggressus est explicare, qui sex primum mala, & symptomata præcipitans inuexit, tussim scilicet, stomachi subuersionem, ac nauseam, uomitum biliosum, cum ingenti simul cruciatu, atque tormēto: postremo singultum, & spasmū, qui omnes ferè affectus in ipso, ubi primū hæserat, ore uentriculi, & stomacho euenerunt, nunc illius adhuc latentiores progressus in abditas thoracis, ac principes partes persequit, & exponit, nempe febrim maxime malignā, ac pestilentem, quæ cordis corpus, & contenta depascens miram edebat stragē, omniaq; signa, atque symptomata illius declarat (dissimulato tamen & silentio prætererito febris nomine, ne se ut medicum uenditaret Historicus) primum externa, deinde interiora, ac penitiora: externa fuere calor exiguus, color liuidus, exanthematum eruptio, & ulcuscula: interiora æstus, & incendium ingens, ac inflammatio: quæ tum internis, tum externis quoque signis sese prodebat, intus ex perustis uiscceribus sitim excitans insedabilem, cuius extinguendæ desiderio nihil relinquebant intentatum, adeo ut etiam in frigidam fontium sese proijcerent, & aquarum cupiditate in puteos quoque, nulla habita salutis ratione, sese dimitterent, ac præcipitarent: exterius uero nullis ferendis, aut sustinēdis integumētis, ac omni caloris refrigerio perquirēdo.

Quintum decimum ſymptoma peſtis febricula cũ exiguo foris calore.

οὐκ ἄγαν θερμόν. Non admodum calidum.] Signum à febris natura, & eſſentia propria depromptum, quæ non habet ſuam ſubſtantiam in motu arteriarum, vt plerique multi putabant Eraſiſtratum, & Chryſippum ſecuti, ſed in caloris qualitate, vt oſtendit Galenus in Commentario in 1. Epidemic. contex. 28. quæ eiuſmodi fuit in illa peſte, ut maxime lateret exterius attingentes, huius ſigni meminit Lucretius, qui ita deſcribit.

Nec nimio cuiquam poſſes ardore tueri
Corporis in ſummo ſummam feruiſcere partem,
Sed potius, tepidum manibus proponere tactum.

De hoc porrò febris genere interius exurente, & foris calorem non prodente mentionem facit manifeſtam Galenus loco ante citato nempe contextu 28. 1. Commen. in. 1. Epid. vbi ex tactu differentias febrium perſequitur Hippocrates, quas dicit depromptas, κατὰ τὴν οἰκείαν τῶν πυρετῶν οὐσίαν, ideſt, ſecundum propriam febrium eſſentiam, quam non ſolum ex Hippocratica doctrina, ſed omnium fere hominum conſenſu dicit eſſe, τὴν παρὰ φύσιν θερμασίαν, ideſt, præternaturalem caliditatem, quæ vel ex æquo vniuerſum corpus occupauerit, vel ſolum præcipua viſcera, τὰ κυριώτατα, cuius rei rationem mox reddens, ait, καὶ πολλάκις γε τὸ μὲν ἅπαν δέρμα θερμασίαν οὐδεμίαν σαφῆ ἔχειν φαίνεται παρὰ φύσιν, οὔθ᾽ ἡμῖν τοῖς ἔξωθεν ἁπτομένοις, οὔτε τοῖς κάμνουσι, αἰσθάνονται δὲ αὐτῆς οἱ νοσοῦντες ἐν τῷ βάθει, καὶ φάσι διακαίεσθαι τὰ σπλάγχνα καὶ πρὸς τούτῳ γε ἔνιοι, καὶ ἀσώδεις εἰσὶν, καὶ διψώδεις, καὶ ἄγρυπνοι, ideſt, & ſæpius quidem tota cutis nullam caliditatem euidentem videtur habere præter naturam, neque nobis exterius attingentibus, neque ipſis ægrotis, ſentiunt tamen ipſam ægri in profundo, & autumant ſibi vri viſcera, & præterea quidam etiam faſtidium patiuntur, ſiticuloſi ſunt, & peruigiles. Hippocra. etiam in 3. Epid. 3. cont. 34. dicit in morbo peſtilenti illo, febrium ardentium, quæ vigebãt, eam fuiſſe naturam, ut non eſſent acutæ, πυρετὸς οὐκ ὀξὺς, quo in loco dicit Galenus, cum varie legatur, etiam ſine negatiua particula ſuſpicatur ſcriptum fuiſſe ab initio, πυρετὸς οὐ λίην ὀξὺς, ideſt, febris non admodum acuta, ſed librariorum mox vitio lectionem corruptam, nã videtur parum conſentaneum imò pugnãs ſibi inuicem, dicere eſſe ardentem febrem, & non eſſe acutam,

tam, ſic etiam in 9. de ſimpl. med. facult. cap. de terra ſamia, ſub finem, vbi dicit datam in potu bolum armenũ profuiſſe peſtilentia correptis vino albo diluto propinatam, ſi febris eſſet exigua, vt eſſe ſolet in peſtilentia, ait οὐ μὴν οὐδὲ σφοδροὶ κατὰ τὴν θερμασίαν εἰσὶν οἱ λοιμώδεις πυρετοί, ideſt, neque enim vehementes in calore ſunt peſtilentes febres: illam vero peſtem, quam ibi deſcribit maxime ſimilẽ fuiſſe dicit Thucydidiæ. inquit enim, μεγάλῳ τούτῳ λοιμῷ παραπλησίῳ τὴν ἰδέαν ὄντι τῷ κατὰ Θουκυδίδην γενομένῳ, ideſt, in magna hac peſtilentia, quæ ſimilis forma fuit illi, quæ tempore Thucydidis euenit: neque tamen propterea dicendum pugnare Galeni dictum cum Paulo, Oribaſio, Aetio, & alijs, qui dixerũt in peſte omnia eſſe horrendiſſima, & ſæuiſſima, πάντα τὰ δεινότατα, nam iſta caloris lenitas, non paruitatem febris, ſed maiorẽ arguit malignitatem, eodem teſte Galeno, qui de Criſibus 3. cap. 4. ait, βληχροὶ γοῦν ἐνίοτε καὶ μικροὶ πυρετοὶ κακοήθεις εἰσὶν σφόδρα, ideſt, imbecilles igitur interdum, & paruæ febres malignæ ſunt valde: cauſa vero ea eſt in peſte præſertim, quia putrefactio eſt profunda, & ſordida, in qua minime percipitur latens in imo acrimonia, & vapores elati obtunduntur à multo humido, ne percipiantur: quare Galenus loco ante citato Epid. 6. com. 1. cont. 28. de febre peſtilenti dicit habere σηπεδονῶδες θερμόν, ideſt, putredinoſum calorem, quod etiã paulo poſt apertius dicit, citato etiam loco hoc Thucydidis, quem ſæpius in eo Commentario adducit, & rationem huius facti, & ſymptomatis etiam reddit, προστεθέντος δὲ κατὰ ῥῆσιν τὸ πεμφιγῶδες τοῦ δεινοῖ, ὁ λοιμώδης μόνος ἐστὶ δηλούμενος, οὗ τὸ πρὸς ἄλλους διαφέρον ἐστὶ τὸ σηπεδονῶδες εἶναι τὸ θερμὸν οἷονπερ καὶ τῷ νῦν γινομένῳ πολυχρονιωτάτῳ λοιμῷ, διὰ τοῦτο οὖν οὐδὲ θερμοὶ, καὶ διακαεῖς ἐμφαίνοντο τοῖς ἁπτομένοις οἱ λοιμώττοντες, καίτοι γε ἔνδον ἰσχυρῶς διακαιόμενοι, καθάπερ καὶ ὁ Θουκυδίδης ἔφη, καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν, &c. ideſt, cum vero additum fuerit dictioni pemphigodes, vox terribiles, ſola peſtilẽs febris ſignificat, cuius ab alijs calor differt, quòd ſit putredinoſus, ut in ea, quę nunc graſſata eſt peſtilentia quamlongiſſima accidit, proptereaq; neque calidi, neque perincenſi uidebantur tangentibus peſtilentia correpti, quamuis interiora vehementer perurerẽtur, vt ẽt Thucydides inquit, & exterius, &c. Petrus Pariſus hoc quoq; ſignum peſtis agnoſcit, & citat locũ hunc

Thucydidis, & Laurentius Ioubertus de peste cap.8. ita inquit, omni pestilentis febris speciei commune, & fere præcipuum est calorem non valde acrem sentiri exterius, cum interiora vrantur, uel teste Galeno, idque seruata cum cæteris febribus analogia, mox addit ex ea nota argui pestilētes omnes de lipyrijs esse, non secus ac quæcumque ex interna inflā matione plurimum dolorifica proueniunt, & Hollerius in libello de peste inter signa pestilentiæ proponit febriculam: febricula (inquit) ferè leuis est, vt stent, nec decumbant ægri, Auicennas, etiam hoc annotauit, qui dixit hanc febrem esse quietam exterius conturbantem interius, sed in fine capitis declarat apertius, his verbis. Et quandoque est de his febribus pestilentialibus, in qua non percipit æger, nec tangens propinquus multitudinem caloris, & non alteratur pulsus, aliqua magna alteratione, & cum hoc ipsa est interficiens velociter, & hęsitant Medici in esse eius: idem confirmat Rasis cont. 30. tr. 13. c. 1. & Auenzoar lib. 3. tr. 3. cap. 1. recitans Hippoc. testim. de peste, quę eadem fuit cum hac Thucydidia, ita ait enim de febribus, & dixit in illo libro, quòd febres, quæ tunc temporis ueniebant, non erant fortes, neque uiolentę, sed erant lentæ, & quietæ in tantum, quòd quasi occultæ esse reperiebantur, & mox ex sua sententia inferius, ait, ex his autem quæ pluries, & pro maiori parte uidi accidere in Epidemia, sunt febres putridæ, quæ lentæ in tantum esse videntur, quòd uix percipiuntur nisi à medico, & moriuntur subito cum eis, & Marsilius Ficinus in libello de peste capit. 4. apparebit modica febris eo, quòd non erit calido in humore uenenum, neque propterea non diffundit ad extra, sic statim morietur patiens, & quæ sequuntur multa. Rasis in tract. 10. ad Almansorem cap. 16. febribus, quę ex aeris corruptione generantur, non uidetur in principio multa inesse acuitas, neque caliditas, cum tangitur æger, sunt tamen in occultis corporis partibus, & in ipsius profundo magni nocumenti, & sunt deceptoriæ, & vehementis operationis, & sunt febres lentę, & tepidæ, sed conclusæ. Costæus in suis annotationibus in Auic. locum explicans Auic. supra citatum dicit intelligi eo in loco de hectica pestilenti, nempe (dicens) sicuti in hecticis, quę pestilentes non sunt, calor neque à medico ferè, neque ab ægroto persentitur, æqualis enim ea in-

tempe-

temperies est ita in pestilentibus euenire uerisimile est, & idipsum testatur Galenus 3. de præs. ex pulsibus & 9. de simp. medicamentorum facult.

Θερμόν. Calidum.] Nullus est alius locus in Thucydide, ex quo argui possit pestem illam fuisse cum febre nisi hic unus: nam in superioribus etiam demonstratum est esse posse sine febre pestilentiam, & multas huiusmodi extitisse cõpertum est. Hic uero quærendum uidetur de natura, & essentia pestilentis febris, & quomodo differat ab alijs, & quot sint illius species, siue differentiæ, magnæ enim hic se se nobis offerunt difficultates, nam primum inter omnes qui de peste aliquid literis mandarunt, uidetur constare dari tres illas cõmunes speties nempe diariam, putridam, siue humorosam, & hecticã. cõtra tamen multi pugnant, & non dari alij ephemeram, ut Concil. diff. 94. Valesius lib. 5. controu. medi. capi. 21. Eustachius Rudius de feb. cap. 30. alij non dari hecticam contendunt, nix præsertim auctoritate Galeni, qui de differẽtijs feb. 4. inter putridas uidetur collocare pestilentem febrẽ, & originem ducere autumat ab humorum putredine insigni: quare nonnulli ut effugiant hunc scopulum asserunt, cum Galeno omnem febrem pestilẽtem esse putridam, sed illius tamẽ tres esse species diariam, hecticam, & humoralẽ, duasque priores ita appellatas, ob quandam cum illis similitudinem, & affinitatem, diariam, quòd uigintiquatuor horarum spatio, aut paulo plus interimat, & spiritus etiam cum humoribus occupet, eosq; habeat pro subiecto, ut uera ephemera, non tamen circa calefactos tantum, ut illa uersari, sed circa putridos, & corruptos: hecticã, quòd fixa sit in cordis substãtia, & solida cordis vna cum humorib. sint primo infecta. Differt uero à cæteris putridis: primum gradu insigni putredinis, nã in pestilentibus putredo non est vulgaris, aut consueta, sed larga, profunda, sordida, conclusa, ad minima elaborata, & lenta, à qua seminaria contagionis tamq̃ à proprio fonte defluunt. Secundo differt etiam loci dignitate, qa cordis contenta, nempe uel spiritus, uel humores in finibus cordis sitos, uel uisceris ipsum corpus, & solida, uel quod circundat ipsum de humiditate occupat, differt etiam sæuitia symptomatum, quia in peste, ut dicebat Aetius omnia horrendissima: differt præterea: quia putridę aliæ semper oriuntur

Differentiæ febris pestilentis ab alijs febribus putridis.

tur

tur ex causa interna videlicet plenitudine, cacochymia, obstructione, prohibita transpiratione; pestilens vero, vt plurimum extrinsecus à seminarijs contagij oritur. differt etiam, quòd in alijs putridis soli quatuor humores putrescunt, in his simul, & spiritus, & solidæ ẽt partes; differt etiam, quòd sola pestilẽs est cum contagio, aliæ nequaquã: nisi qui forte dicat malignam febrem cum peticulis Hispanice dictis Tabardilo, esse contagiosam; differt etiam, quòd humores, qui putrescunt in febribus cæteris terminantur in cinerem ex Galeno 3. de præsag. ex puls. cap. 7. & 11. meth. cap. 9. in febre pestilenti dum putrescunt corrumpuntur, & terminantur ad venenum, differt etiam quia (vt nonnulli testantur) in alijs febribus continetur sola putredo, in pestilenti præter putredinem adest etiam corruptio substantiæ.

Καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν ἁπτομένῳ σῶμα. Et corpus quidem exterius attingenti.] Legitur etiam Henrico Stephano teste in quibusdam, ἁπτόμενον, quæ lectio non negligenda, ut sit passiuum, dum tangeretur, quod vero velit ille mutari, τὸ μὲν, in τῷ μὲν: vt nempe articulus referatur ad tangentem, siue medicum, siue alium, subintelligendum enim ἰατρῷ, vel alteri, non probo: nam refertur ad ἔξωθεν, vt scilicet, sit τὸ σῶμα τὸ ἔξωθεν, idest, corporis exterior pars, vt scilicet, opponatur inferius dicendis, τὰ δ' ἐντὸς, interiora vero corporis.

Sextũdecimum symptoma pestis corp⁹ humidũ.

πελιδνὸν, Liuidum.] Præclare Scholiastes, πελιδνόν ἐστι τὸ μετέχον ὠχρότητος, καὶ μελανίας οἱονεὶ μολυβδοειδὲς, idest, Liuidũ est particeps palloris, & nigredinis, quasi plumbeiforme. Hippocrates enim ipse quoque videtur hanc explicationem probasse, cum in prognosticorum 1. contex. 8. utrumque coniunxit πελιὸν, ἢ μολυβδῶδες, idest, liuidum, uel plumbeum. Neque uero quisquam mirari debet, temerè ue factũ existimare, quòd à caloris ui ad coloris spetiem transit, nam in hoc uidetur Hipp. imitatus, qui in 1. Commen. in 6. Epid. contex. 29. differentias febrium persequens à calore desumptas, mox statim subdit ex colore nuncupatas. Et tres potissimum febrium differentias proponit coloratas, easdem, quas his ponit Thucydides. οἱ δὲ ἐξέρυθροι, οἱ δὲ ἔξωχροι, οἱ δὲ πελιοί, idest, aliæ ualde rubræ, aliæ ualde pallidæ, aliæ liuidæ. Thucydides uerò ponit χλωρὸν, ὑπέρυθρον, πελιδνὸν, quę sunt eadem. Nam licet χλωρὸν uiride, ut herbas, significet, per metaphorã

tamen

tamen ab herbis areſcentibus deſumptam pro pallido uſurpatur, & idem eſt, quod ὠχρὸν: nam ubi Hipp. in prognoſt. contex. ſupra citato inquit: καὶ τὸ μὲν χρῶμα τοῦ ξύμπαντος προσώπου χλωρόν τε, ἢ καὶ μέλαν ἐόν, ideſt, color uniuerſę faciei uiride, & nigrum. ibi Galenus in Comment. exponens, ait: εἰώθασι δὲ οὕτως ὀνομάζειν οἱ παλαιοὶ ποτὲ μὲν τὸ ὠχρόν, ideſt, conſueuerunt quidem ita nominare antiqui interdum pallidũ. Quod alibi ſępius repetit vt lib. 2. c. 6. & Corn. Celſus uertens ad uerbum illum contextum de facie Hippocratica reddit, color aut niger, aut perpallidus. Docet uero ibi Galenus, quę ſint ualde pallidæ febres ἔξωχροι, nempe in quibus flaua & pallida bilis exuperat, quæ ad maraſmum inducunt, niſi prius cum rigore, & ſudore iudicentur; ualde uero rubras ἐξερύθρους dicit habere materiam, ſanguinem, & calorem uehementiſſimum, ac eſſe ex genere ſynocharum, & ideo phlebotomia curari: de liuida uerò febre ita ad uerbum ſcribit: Οἱ δὲ πελιοὶ τῶν πυρετῶν ἀπὸ τῆς χρόας καὶ οὗτοι δηλονότι τὴν ἐπωνυμίαν εἰληφότες, ἐλλείπειν σημαίνουσι τὸν αἱματικὸν χυμὸν, καὶ δηλονότι σὺν αὐτῷ καὶ τὸ ἔμφυτον θερμόν, καὶ διὰ τοῦτο εἰσὶν ὀλέθριοι, ideſt, Liuidæ uero febres à calore, & ipſæ profecto nuncupatione accepta deficere ſignificant ſanguineum ſuccũ, & nimirum ipſum etiam calidum innatũ, & propterea ſunt pernitioſę, multaq; addit ibi de febre liuida, citato Euriphontis teſtimonio, & alijs. Meminit etiam morbi liuidi, cuius fecit mentionem Theſſalus Hippocratis filius in libro de morbis, ſecundum Dioſcoridem. Cuius etiam uerba quamplurima recitat, quibus morbi liuidi quãplurima perſequit̃, & grauiſſima ſymptomata, ut ſunt febris ſicca, horror, capitis dolor, uiſcerum dolor, uomitus bilioſus, uiſus grauitas, uẽtris ſiccitas, color liuidus corporis, labiorum; & albi oculorum ſuffocatio, & ſimilia. Reijcit etiam ibi quorundam explicationem, qui febrem liuidam interpretabãtur, in qua excrementa erant liuida, & eam quaſi ridiculam exagitat.

Morbus ſeu febris liuida quę

ἐξηνθηκός, Effloreſcens] Metaphorico, ſed tamen medico vocabulo rem declarauit: conſueuerũt enim medici prę ſertim Græci hunc papularum prouentum appellare generali vocabulo per metaphoram ἐξανθήματα, quaſi dicas efflo reſcentias, & germinationes, ſic menti vlcera, & aſperitates ſponte venientes appellat Gal. li. 5. de comp. pharm. c. 6. Hoc

Septimũ decimum ſymptoma peſtis exanthematũ eruptio.

uero

vero genus esse symptoma pestilentis febris declarat etiam Hippocrates 1. Epid. Commen. 2. cont. 38. ἐξανθήματα μικρὰ, καὶ οὐκ ἀξίως τῆς ἐκκρίσεως τῶν νοσημάτων, καὶ ταχὺ πάλιν ἀφανιζόμενα, ἢ παρὰ τὰ ὦτα οἰδήματα μελαινόμενα, καὶ οὐδὲν ἀποσημαίνοντα, idest, papulæ exiguæ, & non aptæ excernendis morbis, & subito rursus euanescentes, vel secundum aures tumores nigricantes, & nihil indicantes. Vbi Galenus causam ita reddit, vt cruditatẽ accuset. Κεφάλαιον ἁπάντων τῶν γενομένων παθημάτων ἡ τῶν χυμῶν ἦν ἀπεψία: εἰ δὲ καὶ βιασαμένη τινὰς αὐτῶν ἡ φύσις ἐκκρίνειν ἐπεχείρησεν, οὐδὲν ἤνυσεν, ἀλλ' ἡττηθεῖσα πρὸς αὐτῶν ἢ ἐπέτρεψεν αὐτίκα παλινδρομῆσαι πρὸς τὸ βάθος, ἢ δι' ὀλιγότητα τῶν γενομένων ἐκκρίσεων εἰς ἀπόστασιν ὥρμησεν, idest, Caput omniũ quę inciderunt malorum fuit humorũ inconcoctio, si vero coacta natura ex eis aliquos aggressa est excernere nihil profecit, sed ab ipsis euicta, aut permisit subito recurrere ad ima, vel propter paucitatem factarum excretionum abscessum molita est. Hippocrates in 3. Epid. 3. vbi hanc Thucydidiam pestem describit, atque persequitur, contex. 22. ait: πολλοῖσι μὲν τὸ ἐρυσίπελας μετὰ προφάσιος ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι, καὶ πάνυ ἐπὶ μικροῖς τρωματίοισιν ἐφ' ὅλῳ τῷ σώματι, μάλιστα δὲ τοῖς περὶ ἑξήκοντα ἔτεα περὶ κεφαλὴν, idest, multis quidem erysipelas cum occasione, ex quibusuis, & plane exiguis vlnusculis in toto corpore accidebat: præcipue uero sexagenarijs in capite, ubi multa Galenus asserens ex copia factum flauæ bilis collectæ in corporibus ob nimium calorem prę ter naturam. Grassatum verò mox dicit contex. 27. huiusmodi papularum prouentum cum magna pernitie, περὶ τὴν ἥβην καὶ τὰ αἰδοῖα, idest circa pubem, & pudenda, & contex. 51. & 52. ἐκθύματά τε μεγάλα ἕρπητες πολλοῖς μεγάλοι, idest, papulæ magnæ, & herpetes multis magni. Vbi Galenus in Comment. & nominis rationem, docet, & rei causam. Πρόδηλον μὲν ὅτι παρὰ τὸ ἐκθύειν ὅπερ ἐστὶν ἐξορμᾶν ἡ προσηγορία τοῖς ἐκθύμασι γέγονεν ἐπὶ τῶν αὐτομάτως ἐξανθούντων κατὰ τὸ δέρμα. γένεσις δὲ αὐτοῖς ἐκ τῶν περιττῶν δηλονότι χυμῶν, ἀλλὰ καὶ τῇ ποιότητι προσηκόντως ἕπεται τῶν μὲν χυμῶν λεπτῶν ἑλκώσεις ἐργαζομένων μᾶλλον ἢ ὄγκους, τῶν δὲ παχέων εἰς ὄγκον ἐξαιρόντων τὸ δέρμα, idest, Exploratum quidem, quòd ab ecthyin, quod est erumpere deriuatum est ecthymata, idest, papulæ in his, quæ sponte efflorescunt in cute. Generatio uero ipsis est ex superuacaneis nimirum succis;

uerum & qualitatem etiam conſentaneo, & merito conſequuntur, cùm humores tenues ulcerationes potius efficiãt, quàm tumores: craſſi uerò in tumorem cutim attollant. In libro autem de atra bile, cap. 4. videtur harum papularum prouentum referre acceptũ melancholico ſucco: dicit enĩ in illa longa peſtilẽtia, quæ longa illa perdurauit æſtate, multis accidiſſe, qui ſeruati ſunt, quòd διὰ τῆς κάτω γαστρὸς ἐγίγνετο ἔκκρισις τῶν καλουμένων μελάνων, nempe per inferiorem uentrem fieret excretio excrementorum uocatorum nigrorũ, die uel nona, uel ſeptima, uel undecima, mox addit, ὅσοις δὲ τῶν νοσούντων ἡ διὰ τῆς κάτω γαστρὸς ἔκκρισις οὐκ ἐγένετο τοιαύτη, τὸ σῶμα πᾶν περιεξήνθησε μέλασιν ἐξανθήμασιν ὁμοίοις, ἐνίοτε δὲ καὶ οἷον λεπὶς ἀπέπιπτε ξηραινομένων, καὶ διαφορουμένων αὐτῶν, κατὰ βραχὺ δὲ ἐπὶ πλείοσιν ἡμέραις μετὰ τὴν κρίσιν, ideſt, Quibuſcumque uerò ægrotantibus per inferiorem uentrem excretio non contigit huiuſmodi, uniuerſum corpus effloruit nigris quibuſdam quaſi papulis. Interdum uero & quaſi ſquamma decidebat exiccatis, & euaneſcentibus ipſis. Sed paulatim tamen & pluribus diebus poſt iudicationem. In 5. methodi, cap. 12. meminit cuiuſdam adoleſcentis, qui nona die puſtulis totum corpus effloruit, & ſanatus eſt in illa magna peſtilentia graſſante, dum ipſe ſcriberet: ἐνναταῖος ἐξήνθησεν ἕλκεσιν ὅλον τὸ σῶμα καθάπερ, καὶ οἱ ἄλλοι σχεδὸν ἅπαντες οἱ σωθέντες, ideſt, nona die effloruit ulceribus per uniuerſum corpus, uelut & alij ferè omnes, qui ſanati ſunt. Et mox ſub finem capitis recitans hiſtoriam alterius adoleſcentis ſanati, ut ſupra in uniuerſum ita pronunciat de illis, qui in peſte illa euadebant puſtularum beneficio nona die per totum corpus erumpentium: οἱ δὲ ἐκ τοῦ λοιμοῦ ῥαδίως ὑγιάζεσθαί μοι δοκοῦσι τῷ προεξηράνθαι τε καὶ προεκκαθάρθαι σύμπαν τὸ σῶμα, καὶ γὰρ ἔμετος τισὶν αὐτῶν ἐγένετο, καὶ ἡ γαστὴρ ἅπασιν ἐταράχθη, καὶ οὕτως ἤδη κεκενωμένης τοῖς σώζεσθαι μέλλουσιν, ἐξανθήματα μέλανα διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἀθρόως ἐπιφαίνετο, τοῖς πλείστοις μὲν ἑλκώδη, πᾶσι δὲ ξηρά. καὶ ἦν εὔδηλον εἰδόντι τοῦ σεσηπότος ἐν τοῖς πυρετοῖς αἵματος εἶναι τοῦτο λείψανον, οἷον τέφραν τινὰ τῆς φύσεως ὠθούσης ἐπὶ τὸ δέρμα καθάπερ ἄλλα πολλὰ τῶν περιττῶν, ideſt, Hi uero ex peſte conualuiſse mihi uidentur eo quòd ante fuerit præexiccatum, & prępurgatum vniuerſum corpus, etenim vomitus nonnullis ipſorum adfuerat, & aluus omnibus eſt turbata,

& sic iam euacuata, his qui seruandi erant exanthemata nigra per vniuersum corpus affatim apparebant, multis quidē vlcerosa: omnibus autem sicca, & erat perspectum aspicienti putrefacti in febribus sanguinis esse hoc reliquias, quasi cinerem quendam propellente ad cutim natura, quemadmodum alia multa superuacanea: cuius quidem loci auctoritati maxime nixus Manardus lib. 7. epist. medic. epist. 2. venit in eam sententiam, vt putaret sub hoc vocabulo exanthematū à Galeno, & antiquis Græcorum medicis intellectas, atque comprehensas variolas, ac morbillos, quē secutus Fuchsius, & in compendio, & de med. morbis, mordicus tuetur exanthemata esse eadem apud Græcos, quæ Variolæ, & morbilli apud Barbaram (vt ipse inquit) sectantes medicinam, contra quos disputat Montisianus quæst. 22. & alij complures. in Epid. 6. Comment. 1. contex. 29. dicit appellari febrim πεμφιγώδεα, hanc, quæ cum exanthematis, & papulis accidit, vtiturq; eisdem, quibus hic Thucydides, vocabulis, & totum recitat locum, ἐπεὶ δὲ οἱ μετὰ φλυκταινῶν ἀπὸ συμπτώματος ὀνομάζονται, πιθανῶς ἂν ἀκούωμεν, ἀπὸ συμβεβηκότος οὕτως αὐτὸν ὀνομάζειν, τοὺς λοιμώδεις πυρετούς, ἔστι γὰρ ἀμέλει, καὶ τοῦτο ἕν τι πυρετῶν, εἶδος ὅτι δ᾽ ἐν αὐτῷ φλυκταῖναι γίνονται, καὶ ὁ Θουκυδίδης μαρτυρεῖ γράφων οὕτως καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν ἁπτομένῳ σῶμα οὔτε ἄγαν θερμὸν ἦν, οὔτε χλωρόν, ἀλλ᾽ ὑπέρυθρον, πελιδνόν, φλυκταίναις μικραῖς, καὶ ἕλκεσιν ἐξηνθηκός, idest, quoniam vero febres cum papulis à symptomate denominantur, non sine ratione intelligemus ab accidenti ita ipsum appellare pestilentes febres: est enim profecto, & hoc vnum quoddam febriū genus, quòd vero in eo papulæ fiant, testatur etiam Thucydides in hunc modum scribens, & exterius quidē tangenti corpus, neque admodum calidum, neque pallidum, sed subrubrum, liuidū papulis exiguis, & vlceribus scatens, & sæpe etiam id repetit rursus citato Thucydidis testimonio: nam plures significationes adducit illius vocabuli Pemphix, ex poetarum, & aliorum libris, pro flatu, pro radio, pro nebula, pro stillis, quæ per imbres cadunt, & non satis probata etiam explicatione illa pro duabus febribus compositis, nempe flatuosis, & igneis, tandem hanc vnā videtur probare pestilentis nempe cum papulis, præsertim quia sit additum in contextu ἰδεῖν δεινοί, idest, aspectu terribiles, quod solis videtur conuenire

pesti-

peſtilentibus, probabilemq́; interpretationem reddit ex vocabuli notione, quod probat Euryphōtis teſtimonio in Gnidijs ſententijs ſignificare idem quod φλύκταινα, ideſt, bulla. quę nihil aliud eſt (vt ait auctor Etymol.) quam αἱ συνιστάμεναι φύσαι ἐν τῷ ὕδατι τοῦ ὑετοῦ, ideſt, conſurgentes bullæ in aqua pluuia, vel illius partem: ita enim ſcribit εἴρηται γε μὴν ἡ πέμφιγξ κἂν ταῖς γνυδίαις γνώμαις ἃς εἰς εὐρυφῶντα τὸν ἰατρὸν ἀναφέρουσι, τήνδε τὴν λέξιν. οὐρεῖ ὀλίγον ἑκάστοτε καὶ καίει, καὶ ἐφίσταται πέμφιξ οἷον ἐλαίου χλωρῆς, ὥσπερ ἀράχνιον. ἐοίκασιν οὖν οὗτοι πέμφιγγα καλεῖν οὐχ ὅλην τὴν φλύκταιναν, ἀλλὰ μόνον τὸ περιγράφον αὐτὴν ἔξωθεν ἀραχνίῳ παραπλήσιον, ideſt, dicta vero eſt pemphinx in Gnydijs ſentētijs, quas Euryphonti medico tribuūt his verbis: Mingit parū, frequenter, & vrit, & excitatur pemphinx, quaſi oleæ viridis, vt aranea. Videntur igitur iſti vocare pemphiga non totam bullam, ſed ſolum id, quod circūdat ipſam exterius ſimile araneæ. Non diſſimilis ab hac videtur eſſe illa febris, quam recentiores purpuram appellant, quam Augenius enumerat octauam in peſtilentiū affectuū ſyndrome, quos vndecim enumerat his verbis lib. 4. 2. tomi: Peſtilentes vero affectus ſunt ſolida cordis ſubſtantia putrefacta; ſecundo, humores intimi cordis corrupti, Galeni teſtimonio 4. de præſag. ex pul. tertio, ſpirituum cordis corruptela, ex Auicēnę teſtimonio lib. 4. de arte med. c. de peſt. feb. quarto, carbunculus peſtilens, de quo Galenus diſſerit 14. meth. quinto, Bubones ex inguinibus ſub alis, penes aures; ſexto, Variolæ; ſeptimo, Morbilli, qui duo affectus vocantur nomine peſtis. Raſis lib. de peſtilentia. octauo, febris purpura antiquis non incognita, in qua ſcilicet apparent maculæ quædam in totum corpus purpuraſcentes; nono, febres cū ſacro igne, aut herpete exedēti ex lib. 3. Epid. decimo, ardētes febres, ac phrenitides, uel exquiſitę, uel nothę; undecimo, eryſipelata mala, & ea cacoethe in abſceſſus malos, & alij id genus morbi. Lucretius etiā fecit huius ſymptomatis mentionem, ita ſcribens:

Et ſimul vlceribus quaſi inuſtis omne rubere
Corpus, vt eſt, per membra ſacer cum diditur ignis.

Ex quo loco colligitur Hippocratis eryſipelata, quæ maxime graſſata dicit, hæc fuiſſe. Galenus in libello de bonitate, & prauitate ſuccorum, in principio, ubi narrat ea, quæ eue-

nerunt in illa pestilentia ingentem famem subsecuta, ob prauorum ciborum usum inter agrestes, omnes exanthematũ speties dicit accidisse. παρῆν οὖν ὁρᾶν ἐνίους μὲν αὐτῶν ἐν τοῖς ἐσχάτοις τοῦ ἦρος, ἅπαντας δ' ὀλίγου δεῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους ἁλισκομένους ἕλκεσι παμπόλλοις κατὰ τὸ δέρμα συνισαμένοις, οὐ τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἅπασιν ἴσχουσι, τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἦν ἐρυσιπελατώδη, τὰ δὲ φλεγμονώδη, τὰ δὲ ἑρπυστικὰ, τὰ δὲ λειχηνώδη, καὶ λεπρώδη. ταῦτα μὲν ὅσα πρᾳότατα διὰ τοῦ δέρματος ἐξανθήσαντα τὴν κακοχυμίαν ἐκ τῶν σπλάγχνων τε καὶ τοῦ βάθους ἐκένωσεν, ἐνίοις δὲ τισι ἀνθρακώδη τε καὶ φαγεδαινικὰ γενόμενα μετὰ τῶν πυρετῶν ἀπέκτεινε πολλούς, ἐν χρόνῳ μακρῷ μόγις ὀλιγίσων σωθέντων, idest, Erat igitur videre nõnullos quidem ex ipsis extremo uere, plerosque omnes uere propemodum initio ęstatis corripi ulceribus quamplurimis in cute consurgentibus, non eandem tamen omnibus spetiem retinentibus, nam ex his quędam erant erysipelati simi lia, quædam phlegmone, quædã herpeti, quædam impetigini, & scabiei, & lepre. Hec quidem placidissime per cutim efflorescẽtia prauos succos ex uisceribus, & profundo euacuarunt: nonnullis uerò in carbunculi, & phagedænæ spetiem abeuntia cũ febribus multos interfecerunt, in diuturno tempore uix paucissimis seruatis. Hippocrates in Coacis lib. 7. sect. 2. Comment. 1. Hollerij Aphor. 1. ponit inter signa pestis. οἷς τὰ ἄρθρα φλυκταινούμενοι ἐξερύθροισιν ἐπιπολαίοις, ἐπιῤῥιγώσαντες οὗτοι κοιλίας, καὶ βουβῶνας διαφοινίσσονται, οἷα πληγῇσιν ἐπωδύνοισι, καὶ ἀποθνήσκουσιν, idest, Quibus articuli in superficiẽ iubentibus pustulis consperguntur, ubi riguerant, hi uentre, & inguinibus erubescunt, quasi plagis affecti dolentibus, & moriuntur, ubi Iacotius in Commentario præcipua, & maxime necessaria ad mortis pręsagiũ, & διάγνωσιν complexus est hoc Aphorismo, primum phlyctęnas in extremis partibus etiam in articulis. In Sileno octauo die apparuerunt, & in undecimo mortuus est. ἐξανθήματα μεθ' ἱδρῶτος ἐρυθρὰ, στρογγύλα, μικρὰ, οἷον ἴονθοι παράμενον, οὐκ ἀφίσαντο, idest, exanthemata cum sudore, rubra, rotunda, parua, quasi uari permanebant, non recedebant, quamuis hoc loco quis dicere possit Silenum laborasse uariolis, quæ etiam symptoma pestis. In Critone uisa φλυκταινίδια μέλανα, idest, pustulæ nigræ, prima die, morte correptus δευτεραῖος, idest, postridie. Diodorus etiam Siculus lib. 14. de Peste Carthag. inter symptomata pestis, &

acceſſiones numerat, eodē uſus uocabulo, εἶτ᾽ ἐπεγίνοντο δυσεντερίαι, καὶ φλύκταιναι περὶ τὴν ἐπιφάνειαν ὅλου τοῦ σώματος, ideſt, deinde ſuboriebantur dyſenteriæ, & papulæ in ſuperficie totius corporis. Huius in hac peſte ſymptomatis, & huius loci meminit Philippus Ingraſſias par. 1. c. 9. ubi diſputat an mittendus ſit ſanguis, & adhibenda purgatio in peſtilentia, & quatuor ponit concluſa: obiterq; hunc declarat locum. *Nella vera peſte, ſi come fù quella, la quale narra Thucidide, & l'altra, della qual dice Galeno eſſere ſtata ſimile à quella, & l'altra, che fù a' tempi d'Hippocrate, alle quali molti peſſimi accidenti ſopraueneuano, de' quali niuno è ſtato di queſti, che corrono hoggi, ne buboni, ne anthraci, ne petecchie, ne anco papole (benche il Tradutture di Thucidide habbia tradotto eſſer abondate le papole, doue in Greco dice ἕλκωσιν, che vuol dire vlcere; ma queſto poco importa, che ſi può ridurre al medeſimo, poiche già queſte incominciano con vna certa bolla, ò vogliam dire veſichetta, la quale poi ſi rompe, & reſta vna certa vlceretta, prima bianca, ò roſſa, la qual pian piano, & qualche volta di repente ſi fà nera, maligna, la qual ſoglion chiamare papola, & non vna, ò due, ò poche erano, come hoggi in queſto noſtro contagio ſuccede, ma molte per lo corpo eſteriormente appareuano) in cotal peſte diciamo, &c. à gli huomini appeſtati cauar ſangue, ò dar medicina purgatiua, non è altro, che amazzarli.* Quidam locū de uocatis vulgo *Petecchie* intelligunt, de quo magna quęſtio, & legendi Ingraſſias, & Pariſus, qui de hoc diſputāt in ſuis libris de peſte.

Phlyctenæ quid ſint & alia huiuſmodi.

φλυκταίναις μικραῖς. Puſtulis exiguis.] Varijs, vt vidimus vſus vocabulis Hipp. ad hoc ſymptoma ſignificandum: nam præter voces illas genericas, ἐξανθήματα, ἐκθύματα, φύματα, ςίγματα, quod ita legant nonnulli in 3. Epid. vbi legitur, ἐκθύματα, teſte Iacotio in Coacis: varie hoc ipſo inflexo vocabulo vſus eſt: nam ſæpe in Coacis, prognoſt. & Epid. vſus hoc ipſo vocabulo, φλύκταινας, vocans, interdum diminutiuo vocabulo vſus appellauit, φλυκταινίδια, vt in Coacis lib. 1. ſect. 2. Commentario 1. Holl. aph. 49. vbi de tabidis verba facit, περὶ τε τοὺς πόδας ἐπάρματα ἴσχουσι, καὶ κατὰ τὸ σῶμα φλυκταινίδια, i. circaq; pedes tumores excitantur, & in corpore puſtulæ, ſic in Critone ægroto ſeptimo in 1. Epid. qui poſtridie ex quo cæpit ægrotare mortuus eſt, μετὰ ξυντάσιος φλυκταινίδια μέλανα, ideſt, cum intenſione puſtulæ nigræ. in Coacis Comment. 1. lib. 4 aphoriſ. 1. vocat φλυζάκια οἶσιν ἐν συνεχέσι φλυζάκια κατὰ πᾶν τὸ σῶμα ἐκφύει, quibus in febribus cōtinuis

puſtulæ

pustulæ toto corpore, vbi Hollerius, videtur hoc loco, φλυζάκια, appellare, quæ in prognostico φλυκταῖνα, ab Hippo. in Critone φλυκταινίδια, quod vocabulum in linguis interpretatur Galenus, ψυδράκια, quo etiam vocabulo significantur hæc pustularum genera, Galenus in 4. Comment. περὶ διαίτης τῶν ὀξέων, contextu 63. testatur idem esse quod φλύκταινα, nā vbi dicit Hippo. φλυζάκια ἐπὶ τὴν ὄφρυν, καὶ ἐρυθήματα ἴσχει, idest, pustulas in supercilio, & rubores habet, ita ipse, φλυκταίνας ἔχοντα κατὰ τὴν ὄφρυν, τοῦτο γὰρ σημαίνει τὰ φλυζάκια, idest, pustulas habentem in supercilio, hoc enim significat verbū phlyzacia, idem Hippocrates appellauit, ὁλοφλυκτίδας, quod Galenus in linguis interpretatur hoc ipso vocabulo, φλυκταίναι, quo tamen vocabulo quidam, περινυκτίδας, quidam δοθιῆνας, alij ἐξανθήματα τοῖς ζωοφίοις ὅμοια, bestiolis paruis similes pustulas intellexerunt, in Coacis lib. 3. sect. 2. cōt. 1. Holl. apho. 49. videtur vocasse, φωίδας, vel φῶδας, vbi dicit, καὶ φωίδες ἐν ῥίγει, per metaphoram, nam proprie illæ sunt voce Dorica pustulæ, seu maculæ rubentes in cruribus ex ignis propinquitate nimia exortæ, quæ alia voce dicuntur, φαύσιγγες, Pollux libro 7. φλῶδες αἱ ἀπὸ τῆς φλογὸς φλύκταιναι, καὶ φλυκτίδες. Erotianus de dictionibus Hipp. καλοῦσι δὲ φῶδας τὰ ἐκ τοῦ πυρὸς γενόμενα, μάλιστα δὲ ὅταν ἐκ ψύχους ἐν τῷ πυρὶ καθίσουσι στρογγύλα ἐπιφλογίσματα, ἐσχημάτισται δὲ ἀπὸ τοῦ φωτός, καὶ ἐρεύθος ὡς Διοκλῆς ὁ καρύστιος φησιν, i. vocant vero phodas factas ex igne presertim præ frigore igni assidentibus rotundę exustiones, formatū vero est vocabulū ab igne, & rubore, vt Diocles Carystius ait. Galenus in linguis interpretatur, φαύσιγγες, hoc vero vocabulum, ita explicat, φαύσιγγες κυρίως μὲν οἱ ἀπὸ τοῦ πυρὸς ἐν ταῖς κνήμαις ἐπανιστάμενοι κύκλοι ἐρυθροὶ καταχρηστικῶς δὲ καὶ οἱ λοιποί, i. proprie ab igne ī cruribus excitati orbes rubri, abusiue autē, & reliqui, quare videtur, φλύκταινα, proprie esse pustula, qualis ab igne ambustis excitatur, vel aqua feruenti, ἀπὸ πυρὸς φύσημα ἀπὸ τοῦ φλύζειν, seu, φλύειν, est etiam morbus oculi, cuius meminit Aegineta lib. 3. cap. 22. ἡ φλύκταινα δὲ, ἐπανάστασις οὖσα τοῦ κερατοειδοῦς τινὸς ὑποδέραντος κτηδόνας αὐτοῦ τῇ τῶν ὑποπύων ὑπάγεται θεραπείᾳ, idest, phlyctena vero cum sit ceratoidis excrescētia ex humore quodam excoriante illius fibras, seu filamenta, purulentorum curationi subijcit, & Galenus in definit. med. φλυκτὶς

(ὀφθαλμοῦ) ἐςὶν ἀπόςασις κατὰ τὸ μέλαν περιέχουσα ὑγρασίαν μετὰ φλεγμονῆς, καὶ ῥεύματος, facit huius generis pustularum mẽtionem Celsus lib. 5. vbi videtur quasi ad Thucydidis mentẽ loqui, quòd scilicet essent pustulæ vlceratæ, ita enim ait. Nõnunquam plures similes varis oriuntur, nonnunquam maiores pustulæ liuidæ, aut pallidæ, aut nigræ, aut aliter naturali colore mutato, subestque his humor, vbi hæ ruptæ sunt, infra quasi exulcerata caro apparet, φλύκταινα, græce nominantur, fiunt uel ex frigore, uel ex igni, uel ex medicamento. φλυζάκιον, autem paulo durior pustula est subalbida, acuta, ex qua ipsa quod exprimitur, humidum est: Actuarius etiam meminit lib. 6. meth. cap. 8. & Oribasius lib. de morb. cur. 3. c. 23. ex cuius descriptione uidentur non esse absimiles variolis, cum iubeat acu perforare: quare cõueniunt cum his, quæ apparuerunt in Sileno, quas varis fuisse similes. dicit Hippocrates: de his arbitror intelligendum Virgilium lib. 3. Geor. vbi pestem Brutorum describit, vbi dicit homines qui corijs vterentur interemptorum pestilentia, corripi consueuisse etiam ipsos papulis ardentibus, sic enim ait.

Verum etiam inuisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ, atq; immundus olentia sudor
Membra sequebatur, nec longo deinde moranti,
Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

Quo in loco merito reprehendit Seruium doctissimus Mercurialis in libro de decoratione c. 22. quòd per sudorem immundum intelligit morbum pedicularem, τὴν φθειρίασιν, ipse uero arbitratur esse intelligendum de illis tuberculis, quæ græce dicuntur ἵδρωα, latine sudamina, & de illis potissimum, quæ cutim vlcerant, & dicuntur vlcerosa sudamina, de quibus Theoph. in lib. de sudoribus, vbi dicit ex sudore fieri tumores uaris similes, & ulcerosos: reprehenditque etiã eo in loco Corn. Celsum, qui in vertendo Hippocr aph. 21. sect. 3. uerbum hoc ἵδρωα, non bene expresserit, dicens quicquid sudore hominem resoluit, vbi dicit uideri non assecutũ ueram uocis significationem, cum hidroa sint vlcuscula cutis facta à sudore detento, sed ego pace tanti viri arbitror Virgilium voluisse (quippe qui Medicus erat eruditissimus & Hipp. studiosus) significare idem qđ in Epidemicis sæpe, Hippoc. euenisse testatur, vt eiusmodi pustulę cum sudore

erum-

erumperent, ut ſupra in Sileno, ἐξανθήματα μεθ' ἱδρῶτος ἐρυθρά, uel poſt ſudorem, & ex ipſius ſudoris acrimonia orirentur, adeo ut omnia illa uerba ardentes papulæ, & immundus ſudor idem malum oſtendant, nempe τὰ ἵδρωα, ſiue phlyctenas noſtras ex eodem enim genere fuiſſe, & ſub eodem collocata, τῶν ἐξανθημάτων, ex definitione Galeni patet, cuius iſta ſunt verba in Commentario 21. aphoriſ Hippoc. ſect. 3. τὰ δὲ ἵδρωα τῶν κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν ἐξανθημάτων ἐστὶν ἑλκωδῶς τραχύνοντα τὸ δέρμα, καὶ γίγνεται καθάπερ καὶ αὐτὸ τοὔνομα ἐνδείκνυται διὰ τοὺς πολλοὺς ἱδρῶτας, ὅταν χολωδέστεροι πῶς ἢ ὅλως δακνωδέστεροι τυγχάνουσιν ὄντες, ὀδαξοῦσι γὰρ οὗτοι τὸ δέρμα, καὶ κνισμώδεις ἐργάζονται, καὶ τραχύνουσιν ἑλκωδῶς, ideſt, hidroa ſiue ſudamina ſunt ex genere exanthematum cutis ſuperficiẽ occupantium, quæ ulceris in modum exaſperant cutim, & fiunt veluti nomen ipſum indicat ob multos ſudores, cũ bilioſiores quodammodo, & omnino mordaces fuerint, hi enim mordent cutim, & efficiunt pruriginoſam, & aſperãt in modum vlceris, vbi videtur mirifice cum uerbis Thucydidis conuenire φλυκταίναις μικραῖς, καὶ ἕλκεσι. quòd vero ſudor ſit peſtis ſymptoma, quamuis nullam faciat Thucydides mẽtionem, declarat facile frequentiſſima apud medicos in peſtilentijs mentio ſudoris anglici, vel britannici, ita dicti, ꝙ in ea frequentius regione populus corripiatur eo in peſte, & paucis horis intereat, vt plurimum, ſed in hac quoque peſte Thucydidis contigiſſe teſtatur Lucretius.

Sudabant etiam fauces intrinſecus atro
Sanguine, & vlceribus vocis via ſepta manebat. & mox.
Sudoriſq; madens per collum ſplendidus humor.

Et Hippo. cont. 66. 3. in tertiũ, ἱδρῶτες ἄκαιροι, ψυχροί, πολλοί, διατελέος, ideſt, ſudores intempeſtiui, frigidi, multi vſq; in finem, & ſupra contextu 42. ἄφωνοι ἱδρῶντες πολλοί, ideſt, muti ſudantes multi, ſcilicet, interibant (ita enim legit Mercurialis) nam communis lectio habet ἐκ πολλοῦ δὲ τινες ἀφ' ὧν οἱ ἱδρῶτες πολλοί, ideſt, multo poſt tempore interibant hi à quibus ſudores multi exibant. Pollux etiam collocat ſub eodẽ genere, & ait eſſe, ἐξανθήματα θερινά, ideſt, æſtiua exanthemata, qui etiã legit properiſpωmenωs, ἱδρῶα non ἵδρωα, ut Galenus, in quo etiam illud non omittendum obiter, quòd nõ deſunt, qui legãt etiam per υ ὑδρῶα, deducentes ab ὕδωρ, vn-

de

de etiam inflexum, quidam uolunt ἱδρῶτα, in quo mirari ſatis non poſſum Gorræum uirum alioqui eruditiſſimũ, qui ἵδρωα, dicat eſſe puſtulas genitalium partium ſummam cutem occupantes, & vlcerantes: cum nomen hoc ſit totius, non partium tantum genitalium morbus, vt patet ex Galeno, ſed deceptus, ex verbis Hipp. quæ male interpunxit, præcedunt enim, καὶ σηπεδόνες αἰδοίων, καὶ ἵδρωα, ideſt, putredines pudendorum, ac ſudamina, retulit enim hæc verba ad pudenda, cuius auctoritatem ſecuti multi in eundem errorẽ inciderunt. Viſcerus in explicatione illius aphoriſmi definit papulas aquoſas ex ſudore relictas, Italis ferſuras, & cocturas appellatas, eſſeq; dicit exanthemata, ſeu puſtulas minutas non dolorificas, nec rubentes, natas ex craſſiore ſudoris parte ſub epidermide retenta, & conculcata, quæ non potuit ſimul cum tenuiore per ſudores erumpere, aut exhalare, alij definiunt puſtulas miliares toto corpore, maximeq; in dorſo ſparſim obortas à ſudorificæ materiæ acrimonia, verum (vt ego quòd ſentiam, dicam libere) de nominibus arbitror apud Medicos diſputari, rem vero propemodum eſſe eandem, & ideo parum intereſſe, quo quis vocabulo vtatur, cum res ſit eadem, vel parum omnino diſcrepans, nihil tamẽ in generationis modo diſcrepans, ex hoc eodẽ genere ſunt illæ puſtulæ apud Aetium lib. 5. ex Herodoto, quas dicit oriri in febribus in vniuerſo corpore cacochymo, quæ mox in peſtilentibus febribus vlcerantur, verba Aetij ſunt, μώλωπες ἐμφερεῖς τοῖς ἀπὸ κωνώπων δήγμασι, ἐν δὲ τοῖς κακοήθεσι, καὶ καὶ λοιμώδεσι πυρετοῖς ἑλκώδη αὐτὰ γίνεται, ideſt, fiunt vibices ſimiles culicum morſibus in malignis, & peſtilentibus febribus exulcerantur, ubi etiam ipſe utitur generali uocabulo exãthematum. Hieronymus quoque Mercurialis in libello de maculis peſtiferis fatetur, ac profitetur eſſe eundẽ generationis modum ipſis maculis, quæ eſt in phlyctęnis, quamuis non eaſdem eſſe velit. Hieronymus Fracaſtorius, lib. 2. de morbis contagioſis, capit. vltimo, vbi diſtinctionem facit cutanearum infectionum, conatur quidem ex humorum varietate iſta diſtinguere, ſed tamen multa, quæ eadem eſſe probauimus fruſtra diſgregat. ut phlyctęnam à pſydrachio, & hidroum, verba eius non erit alienum adferre, cum veram afferat definitionem, & ab antedictis non abhorren-

tem, sunt & φλύκταιναι, quas Auicenna nomine vesicarum comprehendit, bullæ sunt non dissimiles his, quas excitat aqua feruens, quibus tenuis subest pituita, proxima his sunt ψυδράκια, vocata, Phlyctęnis paulo duriora, quibus cum pituita tenuis subest melancholia, phlyctænæ vero ex simpliciori sunt pituita paululũ inflãmata, vnde & in bullã surgit. Paulo vero ante collocat hidroa sub exanthematis, & ex sanguine gigni testatur. Si igitur non inflammatus quidem sit, calefactus tamen, ut quasi ferueat, tum exanthemata vocata facit, quas Plinius eruptiones papularum vocat, vulgus sufferſuras à feruore, ut arbitror, dictas, pustulæ sunt vix cutim excedentes, rubræ, confertæ inuicem, pueris pręcipue familiares, cum supercalescunt; sunt autem duum generum, quædam sicciores, & rubicundiores, quas Auicenna plantam noctis appellat, quædam vero in rubore albicantes tenui pituita cõmixta sanguini, quæ græci ἵδρωα, vocant, nostri sudamina, Auicenna desudationes, ex quibus etiam colligitur, idem ferè esse (vt supra dictum) hidroum, & phlyctęnam, cum in utroque sit pituita; qua tamen ratione dicat magis adesse in hidroo sanguinem, & in phlyctæna pituitã non uideo, cum contra videatur ratio dictare, vt scilicet potius sit in hydroo pituita.

Decimũ octauum sympto- ma pestis æstus, & incendiũ internum

Τὰ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκαίετο. Interna vero viscera ita vrebãtur.] De hoc interno ardore facit ẽt Lucret. mentionẽ, his versib.

Intima pars homini vero flagrabat ad ossa,
Flagrabat stomacho flamma, vt fornacibus intus,
Nil adeo possit quicquam leue tenueve membris.
Vertere in vtilitatem. ——— ——— ———

Et Ouidius elegantissime locum hunc Thucydidis de vestibus etiam reiectis expressit.

Viscera torrentur primo, flammisq; fatiscunt,
Indicium rubor est, & ductus anhelitus igni,
Aspera lingua tumet, tepidisq; arentia ventis
Ora patent, auræque graues captantur hiatu,
Non stratum, non vlla pati velamina poßunt,
Dura sed in terra ponunt præcordia, nec fit
Corpus humo gelidum, sed humus de corpore feruet.

Martialis etiam libro 3. uidetur ad hoc incendium pectoris respexisse in pestilentia, cum in Vetustinam scribit.

Cum

Cum bruma menſe ſit tibi per auguſtum,
Regelare nec te peſtilentia poſſit.

Huius incẽdij potiſſimũ in Thorace mentionẽ fecit Rufus, de peſte, vt ex eius doctrina referunt Oribaſius, & Aetius, qui inter ſigna peſtis ponunt, καύματα ἐν θώρακι, ideſt, æſtuationes in thorace: nam potiſſimum cor afficitur, ad cuius tutelam ſe ſe confertim conferunt, ac confluunt ſpiritus omnes, & ſanguis qui rurſus à ſeminarijs peſtilẽtiæ inflammati, omnes ad ſe humores ex toto corpore quaſi cucurbitula attrahunt, & ſic efferueſcunt inſtrumenta ſpiritus, quare orta putredine ingenti, & confirmata in corde, anhelitus fœtidus redditur, vt ſupra dictum eſt, meminit huius caloris, & incẽdij interni etiam Galenus loco ſupra citato, vbi etiã hunc ipſum Thucydidis locũ recitat. Quẽ, quia variat in lectione in duobus verbis, συνδονίων, non συνδόνων, legens &, ἢ γυμνοί, nõ γυμνόν, libet integrũ adhuc repetere, προστεθέντος δὲ κατὰ ῥῆσιν τῷ πεμφιγῶδες τοῦ δεινοί, ὁ λοιμώδης μόνος ἐστὶ δηλούμενος, οὗ τὸ πρὸς ἄλλους διαφέρον ἐστὶ τὸ σηπεδονῶδες εἶναι τὸ θερμὸν οἷόνπερ καὶ ἐν τῷ νῦν γινομένῳ πολυχρονιωτάτῳ λοιμῷ διὰ τοῦτο οὖν οὐδὲ θερμοί, καὶ διακαεῖς ἐμφαίνοντο τοῖς ἁπτομένοις οἱ λοιμώττοντες, καίτοι τἄγ' ἔνδον ἰσχυρῶς διακαιόμενοι, καθάπερ καὶ ὁ θουκυδίδης ἔφη, καὶ τῷ μὲν ἔξωθεν ἁπτωμένῳ σῶμα οὔτ' ἄγαν θερμὸν ἦν, οὔτε χλωρὸν ἦν, ἀλλ' ὑπέρυθρον πελιδνὸν φλυκταίναις μικραῖς καὶ ἕλκεσι ἐξηνθηκός, τὰ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκαίετο, ὥστε μηδὲ τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων, καὶ συνδονίων τὰς ἐπιβολάς, μήτ' ἄλλο τι ἢ γυμνοὶ ἀνέχεσθαι. i. cum vero additum fuerit ad verbum pemphigodes vox terribiles, peſtilens ſola febris ſignificatur, cuius hoc eſt ab alijs diſcrimen, quod eius eſt putredinoſus calor, vt & in hac, quæ nunc graſſatur quamlongiſſima peſte, propterea igitur neque calidi, & perurentes videbantur attingentibus peſtilentia correpti, & ſi tamẽ interna viſcera vehementer urerentur, vt etiam Thucydides ait, & exterius quidem attingẽti corpus, neque admodum calidum erat, nec pallidum, ſed ſubrubrum, liuidum, papulis exiguis & vlceribus effloreſcens, interna vero ita incendebantur, ut neque tenuiſſimas ueſtes, & linteorum iniectiones, neque quicquam aliud, niſi, vt nudi eſſent, ſuſtinerent. Hoc quoque non omiſit diuinus Hippocr. qui in 2. acut. inter mala, & peſſima ſymptomata acute ægrotantium recenſet, τῶν ἱματίων ἀποῤ-

ῥίψεις ἀπὸ τοῦ στήθεος, ideſt, veſtimentorum reiectiones à pectore, quas in Commentario Galenus, dicit contingere, διακαιομένων τῶν καμνόντων, quia incenduntur, & peruruntur ægrotantes, & in progn. tamquam mali ſigni meminit nudationis pedum, vbi Galenus in Comme. cauſam reddens ait, ἐν τοῖς γὰρ θερμοτάτοις πυρετοῖς ἅμα τοῖς ἄλλοις μέρεσι καὶ τῶν ποδῶν διακαιομένων ἀναγκάζονται γυμνοῦν αὐτοὺς οἱ κάμνοντες, i. in calidiſſimis febribus vna cum alijs partibus etiam pedibus inflammatis coguntur nudare ipſos ægrotantes, idem attigit Laurentius Ioubertus de peſte, & inter indicia, c. 8. proponit, pleriſque maxima eſt inquietudo ob æſtum, & pectoris, qua premuntur, anguſtiam, noctu vero amplius (quo etiam tempore pulſus eſt vehementior, & magis inæqualis) quòd ſuſcitati vapores minus difflari, ac diſcuti poſſint, magiſque incluſus maneat calor, inde fit vt nuſquã conſiſtere valeant, huc atque illuc agitati, & in lecto ſe ſe dimouentes impatiẽter velamenta abijciunt, & Altimarus de febribus peſt. ca. 8. vbi indicia perſequitur, & ſigna febrium peſtilentium, citat hunc locum Thucydidis, & ſupracitatũ Galeni, & ita inquit; ſunt autem maxima, quæ à calore, pulſu, & vrina ſumuntur, calor ſiquidem harum febrium ab alijs per putredinis excellentiam differt, nam tangentibus nobis eos, qui tali febre laborant, neque calidi, & perurentes uidebuntur, quamuis interius inſigni flagrent incendio, vt liquet ex Galeno 6. de morbis uulgaribus, ita, ut in ea peſte, quam Thucydides deſcripſit, adeo interiora ægris urebantur, ut neque ualde ſubtilium ueſtimẽtorum, neque linteolorum uelamenta, neq; aliud quicquam præter nuditatem ferre poſſent, quamuis tangenti corpus exterius ualde calidum non erat, neque viride, ſed ſubrubrum, liuidũ, puſtulis exiguis, & ulceribus efflореſcens, & ſi manum thoraci exercitatus medicus, in explorando febrili calore imponat, caliditatem maiorem, at acriorem ſentiet, quam in reliquo corpore, & æſtum quoque ſentiunt in thorace maiorem.

τὰ δ᾽ ἐντὸς. Interna autem.] Græcus ſcholiaſtes hic ait, τοῦ στόματος δηλονότι, oris nempe, in quo arbitror eſſe mendum, nam hæc eſt ſuperius explicatio tradita, cum dicebat, τὰ δ᾽ ἐντὸς ἥτε φάρυγξ, καὶ ἡ γλῶσσα: vbi hæc uerba ponuntur, & hic à librario ſunt inepte repetita, quare potius legendum

exi-

existimo, θώρακος δηλονότι, & esse librarij lapsum, qui ut supra scripserit, re non animaduersa.

ἢ γυμνὸν ἀνέχεσθαι. Præter nuditatē sustinerēt.] Apud Galenū, vt diximus legitur, γυμνοὶ, quę lectio est etiam in margine Cod. Stephaniani adscripta, & subintelligendum, ὄντες, ipso etiam id admonente Henrico in suis scholijs, qui etiam legendum putat, τὸ γυμνὸν, ita enim loquitur: libenter scriberem, τὸ γυμνὸν ἀνέχεσθαι, quasi scilicet substantiui naturam saperet, & γυμνότητα, idest, nuditatem significaret, ut uertit valla, sed ego omnino retinendam ueterem lectionem puto, ut referatur, γυμνὸν, ad σῶμα, idest corpus, vt scilicet, dicatur nihil ferre potuisse corpus ægrotantium, nisi ut nudum esset, & ab omni uelamine procul remotum, neq; ita nouam loquendi formam esse video, ut profitetur Henricus, qui hic nouitatem obijcit. Aemylius Portus in Appendice ad commentaria paterna, nostram confirmat sententiam, qui interpretatur, ἢ γυμνὸν τὸ σῶμα, δηλονότι εἶναι, idest nudum, scilicet, corpus esse. Pater etiam supplet, εἶναι: & addit uel præter nuditatem, adeo ut ambas probet sententias, dicit porrò rē istam habere admirationem, & seruire amplificationi, non flagrare enim summa cute & tamen ferre nō posse ne subtilissimum quidem linteum iniectum, hoc uero habet admirationem·

ἐς ὕδωρ ψυχρὸν. In aquam frigidam.] Sic Lucretius.

——— ——— Ad ventos ad frigora semper,
In fluuios partim gelidos ardentia morbo
Membra dabant, nudum iacientes corpus in vndas,
Multi præcipites limphis putealibus alte
Inciderunt ipso venientes ore patente
Insedabiliter sitis arida corpora mersans
Aequabat multum paruis humoribus imbrem.

Diodor. Siculus li. 12 hist. biblio. huius meminit casus, & uidetur causam referre in Etesias uentos, qui de more non spirarint ea ęstate, & ideo nō perfrigerato aere, caloris fuerit nimius excessus, qui æstuosos pepererit morbos, τρίτην δὲ αἰτίαν συνέβη γενέσθαι τῆς νόσου τὸ μὴ πνεῦσαι τοὺς ἐτησίας δι' ὧν ἀεὶ κατὰ τὸ θέρος ψύχεται τὸ πολὺ τοῦ καύματος· τῆς δὲ θερμασίας ἐπίτασιν λαβούσης καὶ τοῦ ἀέρος ἐμπύρου γενομένου τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων μηδεμιᾶς ψύξεως γενομένης λυμαίνεσθαι συνέβαινε,

διὸ

διὸ καὶ τὰ νοσήματα τότε πάντα καυματώδη συνέβαινεν εἶναι, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς θερμασίας, διὰ δὲ ταύτην αἰτίαν οἱ πλεῖστοι τῶν νοσούντων ἔρριπτον ἑαυτοὺς εἰς τὰ φρέατα καὶ τὰς κρήνας ἐπιθυμοῦντες αὐτῶν καταψύξαι τὰ σώματα, ideſt, tertiam uero cauſam morbi eſſe contigit, quòd eteſiæ non perflarint, quibus ſemper refrigeratur magna pars æſtus, calore autem increſcente, & aere reddito inflammato, contigit humana corpora nulla refrigeratione inuenta peſtilentia corripi, quare etiam omnes eo tempore morbi fuere æſtuoſi propter exceſſum caloris, & propter hanc cauſam plurimi ęgrotantes proijciebant ſe ipſos in puteos, & fontes cupientes ipſorum corpora refrigerare: Huius ſymptomatis meminit Petrus Pariſus in tractatu de peſte, ubi narrat id in Drepanenſi illa peſtilentia contigiſſe, eius hæc ſunt uerba. *Tra gli accidenti della peste, fu la sete intolerabile, che molti nella campagna non hauendo gouerno si gettarono ne'laghi d'aqua, non altrimente, che narra Thucidide de'suoi, i quali si buttorono ne' pozzi sforzati dalla sete, che mai cessaua, & tanto era loro il troppo, come il poco bere*. Hoc etiam annotauit Laurentius Ioubertus lib. de peſte cap. 8. ubi accuratiſſime perſecutus eſt omnia peſtis indicia, & ſymptomata, & ſexcenta fere recenſet, ita enim inquit, uiſi ſunt nonnulli, qui cuſtode abſente nudi in puteos, aut propinqua flumina ſe præcipitarunt, ſic etiam Seneca in Oedipo.

Quos liberior domus elato
Custode sinit, petit is fontes,
Aliturque sitis latice ingesto.

Alij non ad ſitim, ſed ad animi perturbationem, & inſaniā referunt hanc ſe ſe pręcipitandi mentem, ſic in Mediolanēſi peſtilentia contigiſſe teſtatur lib. 27. hiſt. ſui temporis Natalis de Comitibus, ubi ait. Erat ſane acerrima uis morbi, quoniam illo correpti primum inſania mentis, & quaſi furore quodam corripiebantur, inuadebat dolor capitis intolerabilis, atque nonnulli antequam diſtineri poſſent, ſe præcipites è feneſtris nulla habita ratione altitudinis deijciebāt, ſic Diodorus ſiculus, de Carthaginenſi peſte commemorat libro 14. mente emotos, & inſanos factos pulſaſſe obuios, & lib. 15. ubi aliā deſcribit Carthaginēſem peſtē, q̄ incidit circa Olymp. c. dicit multos arreptis armis quaſi in hoſtes irrupturos, in ſe ipſos ferrū ſtringētes, mutuis uulneribus cōcidiſſe.

Neque vero abeſt à veriſimili hæc coniectura; nam præter ea, quæ dicta ſunt ſuperius de phrenitide ex cerebri, & membranarum inflammatione orta, quam ſignificatam à Thucydide diximus in verbo φλόγωσις, ideſt, inflammatio, & in caloribus illis capitis ingentibus, hic quoque non leuis oritur ſuſpicio de phrenitide regnante. Cum enim dicat in thorace ingentem æſtum ægrotantes perſenſiſſe, præter cordis incendium, & oris ventriculi inflammationem, ex quibus per conſenſum oriri etiam poteſt, & ſolet phrenitis, credibile eſt inflammatum fuiſſe in tanto viſcerum, & thoracis incendio, diaphragma, ſeu ſeptum tranſuerſum, ex cuius inflammatione oriri phrenitidem tam eſt exploratum in arte medica, vt nihil ſit minus dubium, & incertum: imò inde antiquitus nomen inuenit φρένας, ideſt, mentes, quòd crederetur eo læſo potiſſimum lædi mētem, & gigni phrenitidem, ac inſaniam, non ſolum per conſenſum, ſed (vt aiunt) per eſſentiam: κατὰ οὐσίαν, vel κατὰ ἰδιοπάθειαν, & πρωτοπάθειαν, ideſt, proprio & primario affectu, quod nunc in ſolo fieri capite medici, auctore Galeno, putant: nam prẹter Ariſtotelem, qui 3. de partib. animaliũ, c. 10 videtur id ſignificare, dicens: ὅταν διὰ τὴν γειτνίασιν ἑλκύσωσιν ὑγρότητα θερμὴν, καὶ περιττωματικὴν εὐθὺς ἐπιδήλως ταράττει τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν αἴσθησιν, διὸ καὶ καλοῦνται φρένες ὡς μετέχουσαί τι τοῦ φρονεῖν, αἱ δὲ μετέχουσι μὲν οὐ ἐγγὺς δὲ οὖσαι τῶν μετεχόντων ἐπίδηλον ποιοῦσι τὴν μεταβολὴν τῆς διανοίας, i. Cum ob vicinitatẽ attraxerint humorẽ calidum, & ſuperuacaneum, ſtatim manifeſte perturbant mentem, & ſenſum: quare etiam vocantur phrenes, quaſi participes aliquo modo prudentiæ: ipſæ vero non participes quidem ſunt, ſed cum participibus vicinæ ſint, permutationem mentis produnt, & indicant (in quo notetis obiter immerito accuſari a Mercuriali in ſua Praxi, Ariſtotelem quaſi ipſe ſentiat eſſe paſſionem diaphragmatis phrenitidem, nam aperte dicit eſſe indicem cordis patientis, & nihil conferre ad prudentiam) Galenus etiam ſignificat in Iſagogico, ſi modo eius eſt his verbis de phrenitide loquens: Συνίσαται δὲ περὶ ἐγκέφαλον, ἢ μήνιγγας, ἢ, ὥς τινες λέγουσιν, περὶ φρένας ὃ διάφραγμα καλεῖται, i. cõſurgit in cerebro, vel mẽbranis, & ĩ phrenibus, (vt qdã aiunt) q̃ diaphragma vocantur. Et de locis aff. lib. 5. c. 4. Τὸν δὲ κάτω τοῦ θώρακος ὅρον, οἱ μὲν παλαιοὶ πάντες

Ex diaphragmate inflammata orta phrenitis.

ὠνό-

ὠνόμαζον φρένας εἴθ' ἁπλῶς ἐπελθὸν αὐτοῖς, εἴθ' ὥς τινες οἴονται διότι φλεγμαίνοντος αὐτοῦ βλάπτονται τὴν φρόνησιν οἱ κάμνοντες. ἀπὸ πλάτωνος δ' ἤρξατο καλεῖσθαι διάφραγμα, ideſt, inferiorem thoracis terminum, quem antiqui omnes nominabant phrenas, ſiue ſimpliciter id illis in mentem venerit vocabulum, ſiue, vt quidā putant, ex eo, quòd ipſo inflāmato læduntur mentem ægrotātes. A Platone cœptū eſt appellari diaphragma. In quam ſententiam non ſine cauſa venerunt antiqui: nam nulla eſt pars, vnde magis ſimilis veræ phrenitidi oriatur, vt etiam difficile ſit diſtinguere, quod teſtatur idem Galenus eodem in loco paulo poſt: κατὰ βραχὺ γὰρ οὕτως ἐπ' ἐγκεφάλῳ πάσχοντι φρενιτίζουσιν. ἐπ' ἄλλῳ δ' οὐδ' ἐνὶ μορίῳ τὸ διηνεκὲς ἐστὶ τῆς παραφροσύνης, ὅτι μὴ διαφράγματι μόνῳ, πλησίον γὰρ πῶς ἥκει τοῦ διηνεκοῦς, ὡς δι' αὐτὸ τοῦτο δοξασθῆναι τοῖς παλαιοῖς ἐπὶ τῷ μορίῳ τούτῳ φλεγμαίνοντι γίγνεσθαι φρενιτικοὺς, ὀνομάσαι τε φρένας αὐτὸ διὰ τὴν αὐτὴν ὑπόνοιαν ὡς καὶ τῷ φρονοῦντι μορίῳ συμβαλλόμενόν τι, ideſt, Paulatim enim hoc modo in cerebro affecto fiunt phrenitici, ab alia vero nulla parte fit delirium perpetuum, niſi à ſolo diaphragmate: propius enim abeſt à perpetuo, vt propter hoc ipſum opinati ſint antiqui in parte hac inflammata fieri vere phreniticos, & nominandam ipſam phrenas ob eandem ſuſpicionē, tanquam ſapienti parti aliquid conferat. Quo in loco múltis docet diſtinguere inter hanc phrenitidem, & veram ex cerebri membranis inflammatis ortam. A quo etiā accepit omnia ferè Andræas Laurētius lib. 3. quæſt. 6 vbi de phrenitide diaphragmatis demōſtrationem facit anatomicam. Cur autem diaphragmatis muſculo inflammato phrenitis excitetur referenda cauſa eſt in inſignem, & maxime admirabilem illius cum cerebro, & membranis ſocietatem, ac coniunctionem, ſocietatis ratio, & cauſa duplex neruorum inſignium cōmunio, & propagatio humoris, aut vaporis morbifici à perenni motu diaphragmatis, quæ duo ſtatuit etiam Laurentius huiuſce affinitatis cauſas.

ἥδυσάτε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρόν.] In ſyntaxi horum verborum maxime laborant Interpretes. Græcus Scholiaſtes quendam præſcribit ordinem, & œconomiam horum verborū; eum tamen refutat Henricus Stephanus in ſuis annotationibus, cuius hic verba lubet vobis recitare. Male Scholiaſtes

nos

nos iubet hunc locum proinde intelligere, ac ſi verba ita collocata eſſent. ἥδιστα τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὐτοὺς ῥιπτέειν τῇ δίψῃ ἀπαύστῳ συνεχόμενοι, ἠνείχοντο, tanquam reliqua μεταξὺ poſita ſint, quod alibi dicere potius ſolet διὰ μέσου, ideſt, per parentheſim. Nam poſt ῥιπτέειν finitur periodus, & hæc verba, καὶ πολλοί, &c. ſunt alius initium, quæ tamen alioqui ex ea pendet. In hac autem voces iſtæ ἀπαύστῳ τῇ δίψῃ συνεχόμενοι ad verbum ἔδρασαν ferantur, neceſſe eſt, non minus quàm πολλοί, quod præcedit, & ſimul omnes ſint eius nominatiuus, vt mos eſt Grāmaticis loqui. Sed verbo ἔδρασαν, quid faciemus? an cum his vocibus ἐς φρέατα iungemus, imò cum his ſubaudiri ἀπὸ κοινοῦ puto ῥιπτοῦντες. Non ſecus enim intelligendum hunc locum exiſtimo, quam ſi dictum eſſet, καὶ πολλοὶ ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὐτοὺς ἔρριψαν ἐς φρέατα διὰ τὸ ἄλλον ὕδωρ οὐχ εὑρίσκειν, ῥιπτοῦντες. Hæc ad uerbum Henricus Stephanus.

Decimū nonum ſymptoma peſtis ſitis inſedabilis.

ἀπαύστῳ δίψῃ, Inſedabili ſiti.] Huius ſitis meminit, ut ſupra dictum eſt, Lucretius, ſed etiam Ouidius elegantiſſime:

——— Paſſim, poſitoq; pudore,
Fontibus, & fluuijs, puteisq; capacibus hærent,
Nec ſitis eſt extincta prius, quàm vita bibendo,
Inde graues morbo nequeunt conſurgere, & ipſis
Immoriuntur aquis, aliquis tamen haurit & illas.

Vergilius etiam meminit in peſte illa ſitis, ubi ait:

Nec via mortis erat ſimplex, ſed vbi ignea venis
Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniaq; in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.

Sitis uero rabiem præclare deſcribit Lucanus in nono, ubi à Dipſade morſum Aulum narrat: quę quia eſt ualde elegās deſcriptio, libet integram recitare:

Signiferum iuuenem Tyrrheni ſanguinis Aulum
Torta caput retro Dipſas calcata momordit,
Vix dolor, aut ſenſus dentis fuit, ipſaq; lęti
Frons caret inuidia, nec quicquam plaga minatur.
Ecce ſubit virus tacitum, carpitq; medullas
Ignis edax, ſolidaq; incendit viſcera tabe,
Ebibit humorem circum vitalia fuſum
Peſtis, & in ſicco linguam torrere palato

 Cæpit,

Cœpit, defessos iret qui sudor in artus
Non fuit, atque oculis lachrymarum vena refugit,
Non decus imperij , non mæsti iura Catonis
Ardentem tenuere virum, quin spargere signa
Auderet, totisq; furens exquireret agris,
Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum,
Ille vel in Tanaim missus, Rhodanumque, Padumq;
Arderet, Nilumq; bibens per rura vagantem,
Accessit morti Lybie, fatiq; minorem
Famam Dipsas habet terris adiuta perustis.
Scrutatur venas penitus squalentis arenæ,
Nunc redit ad Syrtes, & fluctus accipit ore,
Aequoreusq; placet, sed non sibi sufficit humor,
Nec sentit, fatiq; genus, mortemq; veneni,
Sed putat esse sitim, ferroq; aperire tumentes
Sustinuit venas, atque os implere cruore.

Quæ omnia libentius adscripsi, quia eadem penè ratio veneni pestilentis, & ferini, quare æquiparatur ferę, & draconi, ac serpentibus pestilentia. Meminit huius etiã symptomatis in 3. Epid. Cõm. 3. cont. 14. & 19. Hipp. dicẽs in ea peste quosdã fuisse sitibundos, quosdam minime, διψώδεες οἱ μὲν, οἱ δὲ οὔ, quod etiam, ut dixi, repetit cont. 59. eisdem uerbis, & Galenus in dicto Comment. dicit: διψώδεις εἶναι συῤῥεούσης εἰς τὴν γαστέρα τῆς κακοχυμίας, μηδέπω τὸ στόμα αὐτῆς βεβλαφείας ἄχρι τοσούτου ὡς διεφθάρθαι τὴν ὀρεκτικὴν τῶν πομάτων δύναμιν, idest, Siticulosos esse confluente in uentriculũ malorum succorum copia, & nondum ita læso ipsius ore, ut corrupta sit appetitiua poculorum facultas. Et in 59. Comment. ita reddit causam πάχος τε γὰρ χυμῶν καὶ λεπτότης ὑδατώδης ἠθροίσθη ψυχρὰ μὲν ἄμφω κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν, ἐπίκτητον δὲ θερμασίαν ἐκ σηπεδόνος λαμβάνοντα καὶ τοίνυν ἐφ᾽ ὧν μὲν ἤδη τὸ σηπεδονῶδες θερμὸν ἐπεκράτει διψώδεις ἦσαν. ἐφ᾽ ὧν δ᾽ οὐδέπω, καὶ οὗτοι πάλιν εὐλόγως ἦσαν ἄδιψοι, idest, Crassities enim & tenuitas succorum aquosa collecta est, frigidæ quidem ambo sua natura; sed quæ aduentitium calorem ex putredine acceperunt: & si quidem in quibus iam putredinosus calor superabat, sitibundi erant. In quibus uero non adhuc, hi rursus non sine ratione erant à siti immunes. Cum uero triplicis sitis habeatur apud ueteres medicos, præsertim Hipp. mentio, uidetur

du-

dubitandum, de qua potiſſimum hic loquatur Thucydides. Prima eſt leuis, quę dicitur ἐπιπόλαιος δίψα, ideſt, ſitis ſuperficiaria, quæ fit faucibus, & œſophago, per quæ humida in uentrem deferuntur, tum areſcētibus, tum incaleſcentibus, quę facile ſedatur, & ſine periculo reuertitur, ſi ante ſomnū fiat, ſedatur ſomno, recurrente intus ſanguine, & madefactis interioribus. Si poſt, uigilia: nam quæ cibi uaporibus incaluerunt, dum fit concoctio, refrigerantur, & exhalant per uigilias: ſiue quouis modo alio fiat, facile quieſcit. Et de hac nō loquitur hic Thucydides, cum aperte dicat, ſitim inſedabilem, ut ab hac diſtingueret. Alia eſt uniuerſalis, & à toto corpore proficiſcens, cum ſcilicet uenulæ areſcentes calidas, & acres ad ſe trahunt humiditates, quæ ſitim mouent, ut fit in febre ardente, & de hac fortaſſe etiam poteſt intelligi locus. Tertia eſt, quæ fit uitio partium quarundam, ut oris uentriculi, pulmonis, ac cordis, necnon ieiuni inteſtini, quas docet diſtinguere, & agnoſcere in arte medica. Galenus cap. 64. & de hac potiſſimum intelligendum hoc loco uerba fieri, eaq; ſpecie, quæ maxime ex uitio uentriculi oritur, quę maxime difficilis, & uere dici poteſt ἄπαυστος: oritur enim non ſolum humidi inopia, ſed etiam caloris copia, qui calor immodicus interdum cum ſiccitate coniunctus ob æſtum, & labores, ut in cauſis, interdum cū humore quodam, qui uel eſt bilis multa, & acris, uel ſalſa pituita: & hanc ſitim uidetur Hippocrates in Coacis appellare δίψαν ἐνδιούσαν; quo in loco ſitim inexhauſtam interpretantur Hollerius, & Iacotius, cuius non ſemel meminit Hippocrates. Hoc uero ſymptoma cum ſit pathognomonicū, & inſeparabile in febre ardenti, quæ dicitur Græce καῦσος, quemadmodum etiam calor ille perurens, de quo ſupra facta mentio Commen. eṁ Galenus contex. 34. tertij, in 3 Epid tanquam ἀχώριστον, ideſt, inſeparabile quid ab ardente febri dicit eſſe τότε ἄπαυστον τῆς δίψους καὶ τὸ τῆς θερμασίας διακαές, ideſt, inſedabilem ſitim, & caloris æſtum: uidetur Thucydides ſignificare Hippocraticos cauſos, quos maxime graſſatos dicit in illa peſtilenti conſtitutione ſub finem Hiemis, ineunte Vere, cum ſcilicet frigide hiemis rigor in profundo depulſam, & contruſam, ἐς τὸ βάθος ὠθεῖσαν, humorum putredinem, antea cohibuiſſet, contex. 11. καῦσοι, φρενιτικοί, ideſt, febres ardentes, phrenitici,

Triplex ſitis apud medicos.

& contex. 33. ἤρξαντο μὲν οὖν καὶ οἱ καῦσοι, καὶ τὰ φρενιτικὰ πρὸ τοῦ ἦρος, idest, Cœperunt febres ardentes, & phrenitides ante Ver. Quas febres genitas fuisse docet ex eodem bilioso humore, qui ante erysipelata in cute, & exanthemata fecisset, decumbente scilicet in hepar, & os ventriculi.

ὁμοίως καθεστήκει, In pari periculo versabatur.] Est Atticismus omisso substantiuo vocabulo: subintelligendum enim vel κινδύνῳ, vel κακῷ, vel πόνῳ. Sensum verò horum verborum eleganter Græcus Scholiastes explicat: καὶ γὰρ ὁ πίνων ὀλίγον, καὶ πολὺ, ἀπέθνησκον, idest, Etenim & qui parce, & qui multum bibebant, moriebantur. Dicitur vero τὸ ποτὸν, neutro genere, accentu in vltima, masculino vero retracto in antepenultimam accentu ὁ πότος. Valla, & Sabellicus vertunt proinde erat minus aut parce bibere. Videtur vero hæc sententia non dissimilis ab ea, quam inferius protulit, sed apertius, dum ait: ἔθνησκον δὲ οἱ μὲν ἀμελείᾳ, οἱ δὲ καὶ πάνυ θεραπευόμενοι, idest, Moriebantur quidem pariter, & qui negligebātur, & qui exquisite curabantur. Lucretius vero expressit hanc sententiā duobus versibus supra recitatis, quos hic licet rursum afferre, vt alterius lumine alter illustretur locus.

Insedabiliter sitis arida corpora mersans
Aequabat multum paruis humoribus imbrem.

Idem vero est hic apud Thucydidē, ἐν ὁμοίῳ, quod apud Dionysium lib. 7. ἐν τῷ ἴσῳ, quę duo vocabula infra coniungit simul ipse Thucydides, κρίνοντες ἐν ὁμοίῳ, καὶ σέβειν, καὶ μὴ, ἐκ τοῦ πάντας ὁρᾶν ἐν ἴσῳ ἀπολλυμένους.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Καὶ ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν, καὶ ἡ ἀγρυπνία ἐπέγειτο διὰ παντός. καὶ τὸ σῶμα ὅσονπερ χρόνον καὶ ἡ νόσος ἀκμάζοι οὐκ ἐμαραίνετο, ἀλλ' ἀντεῖχε παρὰ δόξαν τῇ ταλαιπωρίᾳ ὥστε ἢ διεφθείροντο οἱ πλεῖστοι ἐναταῖοι, καὶ ἑβδομαῖοι ὑπὸ τοῦ ἐντὸς καύματος ἔτι ἔχοντές τι δυνάμεως, ἢ εἰ διαφύγοιεν, ἐπικατιόντος τοῦ νοσήματος ἐς τὴν κοιλίαν, καὶ ἑλκώσεώς τε αὐτῇ ἰσχυρᾶς ἐγγιγνομένης, καὶ διαρροίας ἅμα ἀκράτῃ ἐπιπιπτούσης καὶ πολλοὶ ὕστερον διὰ τὴν ἀσθένειαν διεφθείροντο.

THVCYDIDES.

Et requietis penuria, ac vigiliæ perpetuo vrgebant. Et corpus quoad morbus quoque vigeret, non extenuabatur, ſed reſiſtebat præter opinionem malo, adeo vt vel morerentur plurimi nona, & ſeptima die ex interno æſtu adhuc habentes aliquid roboris, vel ſi effugerent, deſcendente morbo in ventriculum, & exulceratione vehementi in ipſo excitata, profluuioq; ſimul ſincero incidente, & multi poſtea ex imbecillitate interibant.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

RELIQVA sæuientis in thorace pestis mala persequitur, quibus ægra corpora diuexabātur mirum in modum, & ita, vt nullam requietis partem, nec diurnæ, nec nocturnæ caperent: aderat enim quædā inquies, & fastidium, quod nulla in parte conquiescere, aut vllo tempore consistere sinebat ægrotantes, & cum hoc quasi soboles ipsius, & germana soror, coniungebantur, vigiliæ perennes, & insomnietas (si hoc vti Latine vocabulo ad Græcorum imitationem, licet) quod symptoma, etsi sedem videatur habere in ipso capite, in quo fit somnus. quia tamen ex bile in thorace collecta efficiebatur (vt suo loco docebimus) inter symptomata thoracis enumerat, tanquā adiunctum quid, & effectum ab ipsa inquiete. Quibus duobus quasi satellitibus, quamuis acerbissime torquerentur; vis tamen ipsa morbi, quamdiu illius vigor, & ἀκμὴ permanebat, non conficiebat, neque extenuabat ipsa corpora; sed præter omnem rationem, & omnem etiam expectationem, hominumq; opinionem reluctabantur, & resistebant malo, ferebantq; illa incommoda, & mala intolerabilia propemodum, difficulter quidem, sed nullo dato in ipsis corporibus tanti cruciatus, quo affligebantur, indicio, ac argumento, cū nihil ipsa pati viderentur, nihil immutata ex affectu, ex quo fiebat, vt vel ab interno illo incendio, & flamma æstuante in statu morbi, nempe intra decimam morerentur, septima,

vel

vel nona adhuc validis viribus, & corporis robore non fracto penitus, ac dissipato, sed incēdij, & æstuantis intus Aetnæ quasi fluctibus obruto, ac suffocato. Vel si statū illum morbi, & illud tempus, quo maxime vigebat, ac sæuiebat in thorace furens, forte fortuna effugissent, permutato iam morbo ex peracuto, in simpliciter acutum, vel etiam ex acuto in acutum ex decidentia, vt medici vocant, ἐκ μεταπτώσεως in ventris inferioris, ac alui morbos inciderēt, eo sese proripiente, & delabente morbifica materia, quæ potissimum fuere difficultas intestinorum græce dicta dysenteria, & profluuium alui, quibus mirifice corpus cōtabescebat, & extenuabatur, tandemq; diuturno malo, & quasi tabe conflictatū, extenuatum, & confectum, ac victum, manus dabat præ imbecillitate, & interibat sensim dissolutum, atque corruptū, siue potius colliquatum, ac liquefactum.

ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν. Penuria requietis.] Non recte quidem exprimi græcum uerbum potest, nam melius uel per carentiam, uel per impotentiam, si latine hoc dici posuisset, esset explicatum, græcus enim scholiastes interpretatur, ἡ ἀδυναμία, quare Lambinus in Commen. in Lucretium explicat quietis adempta facultas, est uero etiam, πλεονασμός, atticus in particula illa μὴ, quod etiam animaduertit Portus qui dicit abūdare μὴ, notat enim Corinthus in dialectis οὐ, negatiuam particulam, παρέλκειν, abundare sæpenumero apud Atticos, & non solum apud auctores, sed etiam in uulgus, & in communi, uulgarique sermone dicit usurpari, sic apud Aeschinem ἕτερος δ' ἀπαγορεύει νόμος ἀρχὴν ὑπεύθηνον μὴ στεφανοῦν, & τούτους ἀπαγορεύει μὴ δημηγορεῖν, sic etiam Demosthenes, κωλῦσαι τοὺς ὀνηλάτας μὴ ἐξάγειν, & alia multa exempla, quæ in dialectis ab Henrico referūtur, licet ipse uideatur uelle referri id in naturam uerborum, quæ postulet negatiuam particulam, quamuis altera sit in ipsis inclusa, imò etiam apud græcos duæ negatiuæ, uel iunguntur, uel duplicantur pro vna simplici & magis negant, ut apud Homerus.

Μὴ νύτοι οὐ χραισμῇ σκῆπτρον.

Et tres ēt negatiuæ particulæ cum his uerbis quæ unam habent inclusam sua notione negationem, ut ἀπαγορεύω κωλύω, ἀρνοῦμαι. Quorū in numero collocari etiam potest, ἀπορέω, unde deductum, ἀπορία, cū his inquam uerbis collocantur.

tur. Lucretius, οὐκ ἂν ἔξαρχος γένοιο μὴ οὐκ ἐμὸς υἱὸς εἶναι. Latini etiam interdum cum huiusmodi uerbis negatiuis negatiuam particulam ponunt abundantem sed rarius: Virgilius,

Ipse diem, noctemque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ media Palinurus in vnda.

Cicero in primo Academicarum quæstionum dixit negat nec suspicari; quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine uoluptatibus sensum mouentibus nec suspicari: licet in his adsit nescio quid diuersum à Græcis: sic in eodem libro superius, nullam deniq; esse artem, nec dicẽdi, nec disserendi putant, ubi uidentur duæ negatiuæ particulæ abundare, & nihil negare. Meminit vero huius inquietis etiam Lucretius, & uigiliæ etiam coniunctim, ut hic Thucyd.

Vigesimũ symptoma pestis inquies.

Nec requies erat vlla mali, defessa iacebant
Corpora, mussabat tacito medicina timore,
Quippe patentia cum totas ardentia noctes,
Lumina uersarent oculorum expertia somno.

Lambinus in suo Commentario confert hæc carmina cum uerbis Thucydidis, & idem ambos dicere contendit, quamuis non uideantur. ait enim omnino non uidentur hic idẽ dicere Thucydides, & Lucretius primo aspectu, sed si attente considerabis, nihil inter se discrepare reperientur; quid enim est aliud non esse requiem mali, quam non dari conquiescendi facultatem. Macrobius uero lib. 6. sat. cap. 2. idem uoluisse dicere innuit Vergilium, in his uersibus.

Præterea nec iam mutari pabula refert.
Quæsitæq; nocent artes, cessere magistri.

Quos confert cum duobus primis Lucretianis nuper recitatis; optime uero hæc duo symptomata coniunguntur inquies, & uigilia, quia inquietudo maxime solet esse noctu molesta, cum non distrahantur sensus & cogitatio, quare eo tempore omnia uidentur grauiora, & maiora, cum dormiẽdi facultas erepta, & cum uapores excitati minus discuti ac difflari possint, sed cum calore intus incluso, & fuliginibus ab ipso excitatis contineantur magis, sequitur uero incendium intestinorum, & æstum hæc inquietudo quasi comes; quod etiam innuit Hippo. de uictu acut. Cõm. 3. cont. 14. ubi agens de biliosis excrementis, οὔτε γὰρ ἐξ ὑποχονδρίων καύματα σβέννυσιν ἀλλ' ὁρμᾷ, δυσφορίην τε, καὶ ῥιπτασμὸν τῶν μελέων ποιέει,

idest,

ideſt, neque enim hypochondriorum æſtum extinguit, ſed excitat, & inquietationem, ac iactationem membrorum faciunt, ubi Galenus in Commentario dicit, ῥιπτάζονται τουτέστιν ἀλύουσί τε, καὶ δυσφορίαν ἔχουσι, ideſt, iactantur, hoc eſt implacidi, & inquieti fiunt, ex quibus habemus tribus apud Hippocr. vocabulis ſignificari hanc inquietem, quæ ſunt δυσφορία, ῥιπτασμὸς, & ἄλυσις, de quo etiam ſupra actum eſt, & proprie ῥιπτασμὸς, uidetur reſpondere huic Thucydidio uerbo, quia eſt quodammodo contrarium, & priuatio quietis, ut ex Galeno colligitur 4. ac. cont. 48. ubi Hipp. iubet ægrotum, ὡς ἥκιστα ῥιπτάζειν, quam minime ſe iactare, ibi enim Galenus reddēs præcepti rationem inquit, τὸ δὲ πειρᾶσθαι μὴ ῥιπτάζειν ἑαυτὸν, ἀλλ᾽ ἡσυχάζειν ἑκατέρως χρήσιμον τῷ κάμνοντι, καὶ ὡς τῇ πέψει τῆς ὅλης νόσου συντελοῦν, καὶ ὡς διαφυλάττων τὴν δύναμιν, ideſt conari uero non iactare ſe ipſum, ſed conquieſcere, utroque modo utile ægrotanti, & uelut concoctionem totius morbi adiuuans, & tanquam uires, roburq; cuſtodiens, ex quibus à cōtrario duo mala habemus huius inquietis ſoboles, nempe virium deiectionem, & concoctionis morbi impedimentum, meminit vero etiam huius ſymptomatis in præcedente context. 47. tamquam mali, quod conſequitur febres ἀσώδεις, ideſt, faſtidioſas, & inquietas: inquit enim, καὶ κεκλιμένοι οὐκ ἀνέχονται ἐν τῷ αὐτέῳ, ideſt, & decūbentes non continere ſe poſſunt in eodem loco, vbi Galenus in Comm. τὸ μὲν οὖν μὴ ἀνέχεσθαι κεκλιμένους ἐν τῷ αὐτῷ τῶν ἀσώντων τε καὶ δυσφορούντων ἐστὶ γνώρισμα, ideſt, non continere ſe decumbentes in eodem loco eſt implacidorum, & inquietorum, difficulter ferentium nota. in 2. vero context. 44. recenſet inter grauiſſima acutorum morborum ſymptomata, & vtitur Thucydidio penè vocabulo appellans, διαπορήματα, quod duobus verbis interpres expreſſit anxietates, inquietationes, Galenus vero in Commentario vtitur ipſomet vocabulo Thucydidis, ἀπορία, & ex duabus dicit oriri cauſis inter ſe contrarijs, καὶ ἡ ἀπορία κοινὸς ἀμφοῖν ἐστὶ σύμπτωμα, καὶ διὰ μακρὰν ἀσιτίαν ἐμπίπλασα ἰχώρων τὴν γαστέρα, καὶ διὰ τροφὴν ἄκαιρον βαρύνουσα, ideſt, & anxietas, inquietatioque commune vtriſque eſt ſymptoma, & ob longam inediā replens ichoribus ventriculum, & propter cibum intempeſtiuum grauans, & in prognoſt. 1. contex. 16. vocat ἀλυσμὸν, ἄλυν, vero

in Commen. Galenus alibi, ἄλυξιν, & etiam, ἄλυσιν, & verbũ eſt, ἀλύειν, inquietum eſſe, ait vero Hippo τὰ σκέλεα ἀνωμάλως διεῤῥιμένα, καὶ γυμνὰ κακὸν, ἀλυσμὸν γὰρ σημαίνει, ideſt, & crura inæqualiter proiecta, ac nudata malum, inquietationẽ enim ſignificat: vbi Galenus in Commentario dicit, τοῦτο δ᾽ αὐτὸ τοὔνομα δηλοῖ τὸ δυσφορεῖν ἅπαντι σχήματι καὶ μεταβάλλειν ἄλλοτε ἐς ἄλλο, ideſt, hoc vero nomen ipſum indicat affliċtari in omni figura, & permutare ex alia in aliam, duasque ob cauſas dicit euenire vel διὰ τὴν τοῦ ςομάχου κάκωσιν ἢ δι᾽ ἀῤῥωςίαν δυνάμεως, ideſt, vel propter ſtomachi vitium, vel propter infirmitatem virium: deductum vero hoc vocabulum à verbo, λύω, quod eſt ſoluo, & ἀ particula priuatiua, διὰ τὸ μὴ λύσιν εὑρίσκειν τῶν κακῶν, ideſt, quia nulla ſolutio aut finis malorum inueniatur, eodem utitur uocabulo ad eandem rem ſignificandam in prorrhet. Comment. 2. cont 27. vbi recenſet inter mala ſigna, ἀλυσμὸν ἀνιδρῶτα, ideſt, inquietationem ſine ſudore, vbi habemus ex Galeno fieri etiam cum ſudore hanc inquietem, & eſſe pernitioſiorem, in eodem prorrhet. cont. 44. dicit eſſe malum, τοὺς ἀσώδεις ἀνεμέτως, ideſt, anxios ſine vomitu, vbi etiam Galenus in Commentario dicit διττῶς, dupliciter fieri anxios ægrotantes, primo, ὅταν ἡ δύναμις ὑπὸ τοῦ σώματος βαρύνηται, ideſt, cum robur à corpore grauatur, & nequit, μηδὲν σχῆμα φέρειν ῥαδίως, vllam figuram pati facile, ſecundo cum os uentriculi à prauis mordetur ſuccis, & primos dicit ἔχειν ὀλεθρίως, ideſt, eſſe moribundos, alteros nauſea tentari. Dioſcorides lib 6. recenſet inter ſymptomata rabidorum, ἀπορίαν, & Geſnerus citans locum ita definit aporian, eſt autem aporia hoc loco proprie anxietas, & præ dolore, ac ſpei inopia corporis præter rationem iactatio, in Epidemicis ægrotis uocat Hippocrates, βληςρισμὸν, ſic ĩ ægro to adoleſcentulo πολὺς βληςρισμὸς, ideſt, multa iactatio 2. Epidemic. & in extrema ægrotante, βληςρισμὸς, in 3. in Lariſſæo Caluo, πολὺς βληςρισμὸς, & mox in adoleſcente Melibæenſi in octaua, βληςρισμὸς, quo etiam utitur in Epidem. πολὺς βληςρισμὸς, & inde uerbum etiam deriuatum, βληςρίζειν, quo vſus ipſe Hippocrates, & idem eſſe declarauit, quod ἀπορεῖν, & ἀπορία in Epid. eo loco, δηγμὸς ἰσχυρὸς ἐμπίπτει, καὶ ἀπορίη ὥςε οὔτε ἑςάναι, οὔτε καθῆσθαι, οὔτε κατακεῖσθαι οἷός τε ἐςιν, ἀλλ᾽ ὧδε ἀπορέων βληςρίζειν ἑαυτόν. i. morſus uehemẽs incidit, & ĩquies,

adeo

adeo ut neque consistere, neque sedere, neque decumbere potis sit, sed ita inquietus iactat seipsum, ex quo loco habetur præclare quid sit ἀπορία, nempe cum ægri nullam formam, aut speciem decubitus ferunt, sed uarie se se iactant, atque proijciunt, modo se se attollentes, modo deijcientes, modo proijcientes in latus alterutrum, modo in uentrem, modo in dorsum se se prouoluentes, nunc nudantes membra, quãuis interdum frigeant extrema, & gelu fere conglacient, modo lectum uolunt commutare, & sine occasione assurgere, quæ tamen si fiant ægri consuetudine, qui inconstans sit, & mollis, & nulli assuetus morbo, ut puerorum, & muliercularum quarundam est natura, quæ nihil ferre, ac pati, nullo stare loco potest, minus formidanda, minus etiã formidãda si fiat ob perturbationem criticam, ob delirium, si ob vim doloris, & cruciatum, quam si fiat ex uirium imbecillitate morbum non ferente, aut æstu hypochondriorũ concitato ex acri humore illuc collecto, aut stomachi uitio vehementi, aut erysipelate, quod medium uiscus exurat, ut hoc loco factum suspicari possumus, in prognosticis idem uolens significare dixit, δυσπετέως φέρειν τὴν νοῦσον idest, difficulter morbum ferre, frequentissime per uerba δυσφορεῖν, & δυσφορίαν, & δυσφόρως, absolute sine uerbo aut nomine adiuncto, ubi subintelligitur, ἔσχειν, uel simile quid, in Epidem. significat, quod uero omnia ante dicta idem sint, ex Galeno præter ante dictos locos colligi potest, qui in interpretatione linguarum interpretatur, ἀλυσμός per ἄλυσιν ἀπορίαν ῥιπτασμόν, ἀλυκὴν, & ἀλύζει interpretatur ἀπορεῖ, ῥιπτάζεται: has uero idẽ esse cũ ἄσῃ, & δυσφορίᾳ, supra demonstratum est. Hippocrates in historijs ægrotorum frequentissime his utitur uocabulis in eadem historia pluribus ad uitandam satietatem, ubi sæpius iteranda, & interdum etiam simul iungit ex his plura, ut in ægroto Adolescentulo in 3. Epidemico. Cõm. 2. cont. 5. ubi quatuor ex his iungit, δυσφόρως, ἀσώδης, πολὺς βληστρισμός, ἀπορία, quo in loco, ut neque in cęteris, non uidetur agnoscere discrimen ullum Galenus in Commentario, licet dicat illa uerba καὶ τούτων ἓν ἤρκει, & horum unum satis erat: nam refertur ad aliud ibi positum uerbum διψώδης, idest siticulosus, quibus tamen fortasse uerbis commoti nonnulli nõ male quidem discrimen hoc in-

ter hæc uerba constituerunt, ut dicant δυσφορίαν, referri ad syndromen accidentium, dolores partium, æstum, uigilias, sitim, βληστρισμὸν, ad impatientiam morbi corpus cogentis euibrare, uel ad periculosum illum affectum, qua membra, manusque præcipue suffultant, & celeriter reuelluntur, tendinesque eorum manifeste uibrant, ἀπορίαν, ad passionem animi, quia dubitat æger, ad quam figuram corporis, atque decubitus se se commutet delectari: uero Hippocratem huiusmodi locutione uerborũ idem ferè significãtium simul cõiunctorũ notat Gal. in Cõm. 3. in 3. Epi. cont. 3. ubi cum dicat σκιώδης ἐπινέφελον, i. vmbrosum nubilũ, & dicat Galenus cõtineri, δυνάμει, idest, facultate in uerbo σκιώδης, ipsum ἐπινέφελον, addit etiam hoc, Hippocrati peculiare, τοιούτῳ τρόπῳ τῆς ἑρμηνείας χρῆσθαι, idest, tali modo uti elocutionis, esse uero malum & pernitiosum signum ostendit Hippoc. in prorrheticorum aph. 2. αἱ μετὰ καταψύξεως δυσφορίαι κάκισαι, idest cum refrigeratione anxietates pessimæ, est uero non solum ut signum malum, sed etiam ut causa, quia uires frangit, ac exoluit, & coctionem impedit materiæ. à Iacotio duplex in Commentario statuitur critica, quæ fit in perturbatione antecedẽte repentinã mutationẽ, & crisim, & symptomatica, q̃ rursum duplex, aut propter, κάκωσιν oris uentriculi, cum à prauis mordetur humoribus, uel propter intempestiue exhibitum cibum, cuius signũ nausea ἀνεμέτως, aut propter uim, & malitiam febris, ob acrem, & malignam materiam æstu turgentem.

Vigesimum primũ symptoma pestis vigiliæ perpetuæ.

ἡ ἀγρυπνία, Vigiliæ.] Vigilias nimias esse acutorum morborum grauissimum symptoma demonstratum est supra. Pestilentiæ vero, & huius potissimum, præter Lucretij testimonium supra recitatum, accedit Hipp. ipsius in 3. Epid. 3. contex. 39. auctoritas, qui dicit multos laborasse comate nõ somnolento, hoc est, vigili, multos vero etiam vigilijs laboriosis. Verba eius sunt: Κατεῖχε δὲ ἢ τὸ κῶμα συνεχῶς οὐχ ὑπνώδης, ἢ μετὰ πόνων ἄγρυπνοι; idest, Detinebat vero eos, aut coma non somnolentũ continenter, aut cum laboribus erant vigiles. Quibus vltimis verbis vigiles cum laboribus arbitror significari, quod hoc loco dicit Thucydides, coniunctã cum vigilijs inquietationem. Quid vero sit coma non somnolentum declarat in Commentario, Galenus, ὅταν ἐγρηγορέναι

μὴ

μὲν ἀνεῳγόσι τοῖς ὀφθαλμοῖς οἱ κάμνοντες μὴ δύνονται, μύσαντες δὲ αὐτοὺς ἐλπίδι τ̃ κοιμηθῆναι διαμένωσι ἐγρηγορότες, τὸ τοιοῦτον καλοῦμεν οὐχ ὑπνῶδες κῶμα. εἰ δὲ καὶ πόνος τις αὐτοῖς παρείη προδήλως ἀγρυπνήσουσι μᾶλλον οἱ οὕτως ἔχοντες, ὡς μηδ᾽ εἰς φαντασίαν ὕπνου τε ἀφικέσθαι λεπτοῦ. γίνεται γάρ τι καὶ τοιοῦτον τοῖς οὕτω κωματώδεσιν, ὡς ἐν μεθορίῳ καθίστασθαι τῶν τ᾽ ἀκριβῶς ἐγρηγορότων, καὶ τῶν κοιμωμένων, ideſt, Cum uigilare apertis quidē oculis ægrotantes nequeunt: claudentes uero ipſos ſpe dormiendi uigiles permanen ,hoc vocamus non ſomnolentum coma. Si vero adhuc labor aliquis adſit, procul dubio vigilabunt magis ita affecti, adeo vt neque in phantaſiā tenuiſſimi ſomni deueniant. Accidit enim tale quippiam ita comatoſis, vt in confinio cōſiſtant & exquiſite vigilantium, & dormientiū. Cauſam vero reddit 3 de locis affectis, cap. 5. vbi vigilans coma fieri dicit ex mixta materia, nempe pituitoſa, & bilioſa. Vnde autem accidant vigiliæ, oſtendit Hippocrates de ratione vict. in acut. 2. contex. 44. nempe ex bile cruda ex capite, & thorace collecta. ἐνίοτε δὲ καὶ ὠμὰ ἐπισπῶνται ἀπό τε κεφαλῆς, καὶ τ̃ περὶ θώρακος τόπου χολώδεα, ἀγρυπνίαι τε συμπίπτουσιν αὐτέοισι, δι᾽ ἃς οὐ πέσσεται ὁ νοῦσος, ideſt, interdum & cruda attrahuntur tum à capite, tum à thoracis loco bilioſa, vigiliæq; contingunt ipſis, ob quas nō coquitur morbus. Quare Thucydides hoc loco enumerat inter affectus, & ſymptomata thoracis reſpiciens ad cauſam, nempe bilis copiam ex thoracis collectam incendio. Quid vero ſit cruda ὠμὴ bilis oſtendit Galenus in Comment. tribusq; rebus diſtinguit à cocta πεπεμμένη, quòd ſit ξανθὴ ἱκανῶς, ideſt, flaua admodum, δριμεῖα acris, & δυσώδης graueolens. Cocta vero contra ὠχρότερα, ideſt, pallidior, & ἥκιστα δυσώδης, ideſt, minime graueolens, duabus vero de cauſis accidere ob errores in uictu τὴν κακὴν, καὶ μοχθηρὰν δίαιταν, nempe vel μακρὰν ἀσιτίαν, ideſt, longam inediam, vel τροφὰς ἀκαίρους, ideſt, cibos intempeſtiue propinatos, quod mox vocat ἰσχυρὰν τροφὴν ἐξαίφνης, ideſt, validum cibum ſubito oblatum. His enim duabus de cauſis, & ex capite, & thorace attrahitur cruda bilis, quæ morbum coqui prohibet, vigilijs, quæ ſunt mater cruditatis, vt ſomnus eſt concoctionis. Idem videtur confirmare 2. de locis aff. ſub finem. ubi dicit cauſam poteſtate calidam gignere uigilias, quia ſcilicet eſt auctor motionis, & pro exemplo proponit

uictum

uictum tenuem, & uinum meracum, recitata historia illius pueri, quem domi custodem Grammaticus reliquit, & uinũ antiquum potauit largius, quod etiam mox in 3. cap. 5. declarat fieri ex intemperie calida, & ex siccitate, & in calidis, biliosisq; morbis accidere, & ardoris esse sobolem. Sic in 1. prorrhet. Cõm. 1. contex. .. dicit ex siccitate oriri. Et sequenti contex. meminit ἀγρυπνίας ταραχώδους, idest turbulẽtæ uigiliæ, quam esse pathognomonicum signum, dicit phreniticorum, quæ fit cum per uisiones uel exiliunt, uel exclamãt. Quare non solum generant à morbis calidis, sed etiam ipsæ generant eosdem: nã biliosum reddunt corpus, ut 6. de morbis uulg. Cõm. 1. contex. 10. ostendit Galenus enumerans uigilias inter ea, quæ biliosum reddunt corpus, quod etiam facit 10. meth. cap 4. ubi enumerat uigilias inter ea, quæ augẽt mordentes halitus, & succos, qui per sensibilia corpora delati excitant τὰ ῥίγη, idest, rigores, qui nihil sunt aliud, quàm bilis: quare etiam in 7. Aphor. 18. Comment. ait Galenus, χολωδέστερον ἐν ταῖς μακραῖς ἀγρυπνίαις γίνεται τὸ αἷμα, idest, biliosior in longis uigilijs redditur sanguis, ubi etiam dicit uigiliam esse ξηραντικώτατόν τι, idest, quid exiccantissimum, & propterea inducere spasmum ex siccitate: nam foras euacuato innato calido crudos, & incoctos succos efficit, ut contra somnus eodem intra reuocato concoquit. Quare in 1. Epid. Cõment. 2. contex. 75. Hipp. enumerat inter signa ὀλέθρια in febribus ardentibus, ubi Galenus in Commentario dicit non solum in principio, sed in omnibus morbi temporibus esse prauum symptoma uigiliarum. τὸ δὲ ἀγρυπνίας, καὶ ἀδημονίας σύμπτωμα διαπαντὸς ἐστὶ μοχθηρὸν οὐ κατὰ μόνην τὴν ἀρχὴν, idest, Vigiliarum, & angoris symptoma semper malum est, non in principio tantum. Et hinc etiam probatur superior nostra coniectura de phreniticis factis ægrotis ex diaphragmatis inflammatione, quia inde etiam uigiliæ hæ oriebantur, nempe attracta bile, & in os uentriculi, & in omnem illã cauitatẽ ex immoderato calore, & æstu, à qua putridi, acresq; uapores in cerebrum, & membranas profecti uigilias simul, & phrenitidem genuere calefaciendo, pungendo, mordendo, uellicando, ob summam connexionem, qua & septum transuersum, & os uentriculi cum ipso cerebro uitia sua mutuo communicant: neruosum enim utrumque, ut diximus.

Quare Galenus in 1.prognoſt.contex.28.cum dixiſſet: τὸ μὲν διάφραγμα παραφροσύνην ἑτοιμοτάτην φέρει, ideſt, diaphragma delirium, promptiſſimum affert reddens rationem in fine Commentarij addit, αὐτὸς δ' ὁ ἐγκέφαλος ἐπὶ διαφράγματι, καὶ στόματι κοιλίας πάσχει, καθότι καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς νευρώδεσι. ἐξ ἐκείνου γὰρ ἁπάντων τῶν νεύρων πεφυκότων ὅσα μόρια πλείστων αὐτῶν, ἢ μεγίστων μετέχει, ταῦτ' εἰκότως εἰς συμπάθειαν ἄγει τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, ideſt, Ipſum uero cerebrum in diaphragmate, & ore uentriculi laborante patitur, quemadmodũ & alijs partibus neruoſis. Ex illo enim cum omnes oriantur nerui, quæcumque partes pluribus ex illis, & maximis participant, hi probabiliter & iure in conſenſum trahunt ipſorum principium.

ἡ νόσος ἀκμάζοι. Morbus vigeret] Significat vbique Thucydides ſe non ignoraſſe medicinam cum vocabulis vtitur proprijs medicorum, nam ἀκμὴ eſt vnum ex quatuor morbi in vniuerſum conſiderati tẽporibus, quæ quatuor à Galeno conſtituuntur in 1.de criſibus, quæ ſunt, ἀρχὴ, ideſt, principium, αὔξησις, ideſt, incrementum, ἀκμὴ, ideſt, vigor, ſiue ſtatus, & παρακμὴ, ideſt, declinatio, quæ etiam conſiderãtur in libello de totius morbi temporibus, vbi multa de his dignoſcendis diſputantur, videtur vero conſtituere vigoris tẽpus in hoc morbo, ſeptimam vel nonam diem, cum dicat ęgrotos, uel conſtantibus viribus interijſſe ſeptima, & nona, vel elapſo hoc tempore non morbi ui, ſed fluxionis, & dyſenteriæ malo cõflictatos & extenuatos interijſſe, in quo tamen oritur magna difficultas, nam ſi in ſtatu corpus reluctabatur morbo, & reſiſtebat, ergo mox ſtatum elapſi in declinatione moriebantur, quod tamen fieri poſſe negant medici, dicunt enim nullum in morbi inclinatione interire, de qua re magnæ ſunt inter medicos controuerſiæ: ſed ut paucis nos expediamus, & extricemus dicendum, vel non veram eſſe illam inclinationem morbi, cum ea tantum vera ſit, in qua appareat coctio, vel dicendum permutatum fuiſſe morbum in alium, neque tamen deſijſſe eſſe peſtem, peſtis enim eſt morbi genus plures ſub ſe cõtinens ſpecies, & fit ſæpe tranſitus de vna ad aliam peſtis formam, atque ſpeciem, quare primo dicit caput occupaſſe, mox thoracem, hinc deſcendentem ad ventriculum deueniſſe, & aliam con-

Quatuor tempora morborũ

An in morbi inclinatione quiſpiam moriatur

ſtituiſſe

stituisse ideam, quæ erat dysenteria, & ἑλκωσις, & διάῤῥοια.

Vigesimũ & alterũ symptoma pestis corporis nulla extenuatio.

οὐκ ἐμαραίνετο. Non extenuabatur] Vocabulum ex medicinæ quoque fontibus depromptum, vnde deductus, ὁ μαρασμός, idest, marcor, febris illa hectica, quæ solidas partes, ita depascitur, ut corpus ipsum quodammodo colliquet, & tabefaciat, ac extenuet: sic vsus Isocr. in prima oratione ad Dem. τὸ δὲ κάλλος ἢ νόσος ἐμάρανεν, idest, pulchritudinem uel morbus consumpsit, &c. hic vero mirari satis non possum, quòd Lucretius, qui diligentissime omnem hanc Thucydidis pestem elegantissimis uersibus expressit, non solum hunc locum prætermiserit, sed contrarium dixerit, nam horum loco verborum, hæc Lucretius ad verbum ex Hippoc. prognostico accepta de facie dicta à Medicis Hippocratica.

————————Ad supremum deniq; tempus,
Compressæ nares, nasi primoris acumen
Tenue, cauati oculi, caua tempora, frigida pellis,
Duraque inhorrebat rictum, frons tenta, minebat,
Nec nimio rigida post strati morte iacebant.

Neque etiam video quomodo conciliari inter sese possint; nisi quis dicat, locutum Thucydidem de primis diebus, Lucretium de vltimo die, quo erant interituri, cum dicat ad extremum denique tempus, quæ verba non interpretor, ut Lambinus, usque ad diem mortis, sed in ipso die mortis, vel dicendum Thucydidem de viribus locutum, & facultate vitali, τῆς ζωτικῆς δυνάμεως, quam nihil prohibet esse firmã, & tamen lætalia adesse in facie signa, quod ipsemet videtur significare, dicens interijsse hos, ἔχοντες τι δυνάμεως, adhuc aliquid roboris habentes. Hoc vero symptoma corporis non flaccescentis in tanto morbi labore, & cruciatu inter mala, & lætalia signa collocatur. Hipp. enim aph. 2. apho. 28. ita ait, τῶν πυρεσσόντων μὴ παντάπασιν ἐπιπολαίως τὸ διαμένειν καὶ μηδὲν ἐνδιδόναι τὸ σῶμα τί, καὶ συντήκεσθαι μᾶλλον τοῦ κατὰ λόγον μοχθηρόν, τὸ μὲν γὰρ μῆκος νούσου σημαίνει, τὸ δὲ ἀσθένειαν, idest, febricitantium non omnino leuiter perstare, & nihil comminui corpus, vel etiam extenuari magis quam ratio expostulet, malum, illud enim longitudinem morbi arguit, hæc debilitatem, vbi Galenus duas affert huius facti causas, πύκνωσιν τοῦ δέρματος, καὶ πάχος τῶν χυμῶν, idest, cutis densitatem, & humorum crassitiẽ, qui scilicet, glutinosi, & viscidi cũ sint,

diffi-

difficillime soluuntur, & ob id dicit significare morbi longitudinem, & Celsus etiam ponit lib. 2. capit. 5. inter signa longæ valetudinis, vbi æger pro spatio parum emacrescit.

Τῇ ταλαιπωρίᾳ. Malo.] Non, vt supra, accipitur hoc loco vocabulum nempe pro cruciatu, & dolore, siue tormento, ut symptoma vomitus, aut aliquid aliud particulare, sed pro vniuersa ipsa peste, quam uariandæ orationis causa, modo vocat πόνον, modo λοιμόν, modo φθόρον, siue φθοράν, modo νόσον, modo νόσημα, modo κακόν, ut septem hactenus vocabulis fuerit vsus, & siue ex industria id factum, siue casu, non caret res mysterio, nam in prouerbium quoque cessit septuplum malum, septupla punitio, de quo legendus vobis nostrarum Hebdomadum liber.

ἐνναταῖοι καὶ ἑβδομαῖοι, Nonani, & septimani.] De horum dierum vi in iudicatione morborum legendus Galenus de diebus decret. nam de septimo dixit in 2. cap. 8. omnium decretoriorum esse fortissimũ: & in 1. cap 4. Regi legitime imperanti comparat, vt sextum Tyranno. Multa de huius numeri natura nos attulimus in nostris hebdomadis, ad quas reijcimus lectores: nonus vero dies est septimo affinis, & coincidit cum septimo, teste Galeno, supra citatis locis, plurimosq; dicit iudicare: quare etiam Thucydides eum præposuit septimo, quasi significaret plurimos nono die, non paucos septimo iudicatos. De horum vero duorum numerorũ affinitate legendę sunt etiam nostrę hebdomades, in quibus ostendimus plurimum inter se esse coniunctos, & alterum etiam pro altero usurpari. Cum vero afferat Thucydides, septima die pestilentia correptos obijsse, videtur tacite confirmare nostram coniecturã superius positam, quòd isti ęgrotantes essent phrenitici, hi præsertim, qui se in puteos præcipites dabant, nam constat ueram phrenitidem nunquam pertransire septimam, & si apud Hippocratem reperiuntur aliqui ægroti, qui fuerunt phrenitici præter hanc diem, non uere phreniticos dicit fuisse Mercurialis. Lucretius uero pro septimo reposuit octauum, quod non temere factũ credendum est, neque tantum metri causa. nam licet septimo metri ratio prohibebat, potuisset tamen dicere septeno, aut alio modo reddere, sed uoluit significare in fine septimi, quod est initio octaui proximum, accidisse ad malum, & in-

Septenarij vis in morbis & affinitas cum nouenario.

Tt teritum

teritum morbi crisim, & solutionem: addit enim uerbum fere, dicens:

> *Octauoq; die ferè candenti luminè Solis,*
> *Aut etiam nona reddebant lampade vitam.*

Idest in fine septimi, cum fere inciperet octauus subingredi. Galenus quoque in libello de atra bile, Thucydidem secutus preposuit nonam septimæ. Ita enim inquit: ἔκκρισις δὲ καὶ τῆς κάτω γαστρὸς ἐγίνετο τῶν καλουμένων μελάνων ἐπὶ τῆς ἐννάτης ἡμέρας τουπίπαν, ἢ ἑβδόμης, ἢ ἑνδεκάτης, idest, excretio uero per inferiorem uentrē accidit nigrorū, quæ dicuntur nona omnino die, aut septima, aut undecima: ex quo uerbo omnino cōfirmatur nostra superius exposita explicatio. Liuius Dec. 5. lib. 1. simile quid narrat de peste illius temporis, quòd omnes intra septimam moriebantur, qui superauerant, longinquis implicabantur morbis. Ait enim Delectus Consulibus eo difficilior erat, quòd pestilentia, quæ priore anno in boues ingruerat, eo uerterat in hominum morbos, qui inciderant, haud facile septimum diem superabant, qui superauerant longinquo maxime Quartanæ implicabantur morbo: nam hæc à medicis esse dicitur natura pestis, ut plerumque inter quartum, & nonum interficiat: qui uero nonum euadant, pauci moriantur. Diodorus Siculus lib. 14. Biblioth. de Carthag. peste, ponit quintum, & sextum. πεμπταῖοι γὰρ ἢ τὸ πλεῖσον ἑκταῖοι μετήλλαττον δεινὰς ὑπομένοντες τιμωρίας, idest, quinto, uel ut plurimum sexto die mortem cum uita commutabant, grauibus afflicti calamitatibus. Diodori sententiam sequitur, & probat Brasauola, qui in Comment. Aphor. lib. 2. Aphor. 24. ita ait: Nos sexcenties 1528. experientia uidimus in Epidemico morbo omnes ferè sexto die obijsse, & in pestilentibus morbis vt plurimum ægri sexto die intereunt, & multa ibi in hanc sententiam. Quare Galenus quoque, ut diximus, eum uocat Tyrannum. Sic etiam in recentioribus pestilentijs obseruatum est euenisse. Petrus Parisus de Peste, cap. 5. ait: *Dico, che perseuerando i nostri ammorbati con simili accidenti, al setiimo per lo più, & al nono si moriuano; & molti inanzi.* Hieronymus Rubeus medicus clarissimus in sua Rauennati historia, lib. 11. uerba faciens de postrema peste, quę Venetias, & Tridentum vexauit. Nonnulli uagari morbi passim cœperunt, qui paucis omnino diebus, secundo, tertio, quarto, ad

summum

ſummum ſeptimo, pleroſque mortales quocumque ſexu, ætateq; è medio tulerunt. Paulus Diaconus de geſtis Longobard. lib. 2. cap. 4. de Liguriana peſtilentia ait, eos, qui triduum exegiſſent, potuiſſe ſperare de ſalute. Cœperunt naſci in inguinibus hominum, & alijs delicatioribus glandulæ in modū nucis, ſeu dactyli, quas mox ſubſequebatur febriū intolerabilis æſtus, ita ut in triduo homo extingueretur: ſin uero aliquis triduum tranſegiſſet, habebat ſpem uiuendi, Vt iam peſtilentiæ cum ita uarient in numero dierum, aliç alio interficientes, ad Hippocraticam morborum diuiſionē deduci poſſint, ut ſint aliæ acutiſſimæ, quæ uel ſubito, uel intra quartam occidant, uel peracutæ, quæ intra nouem, nempe 6. 7. 8. 9. uel ſimpliciter acutę, quę intra 14. diem interficiunt.

ἔχοντές τι δυνάμεως. Habentes aliquid virium.] Græcus Scholiaſtes addit, μερικὴν δύναμιν, ideſt, particularem virtutem, ſeu uires, quaſi dicat, vitale robur, nō quidem in uniuerſum ita firmum, ac validum fuiſſe, ut poſſet aduentanti iam morti reluctari, ſecus enim docuit experientia, quia mortui, ſed in membris tamen aderat priuatum robur, ut ſuas obire functiones, ac munia poſſent, neque omnino eſſent fracta, ac debilitata, vt mox accidit ex alui fluxu, & dyſenteria tabefactis. Vel fortaſſe ſignificauit tacite Thucydides phreniticos obijſſe, conſtat enim huiuſmodi ægrotos interdum maxime viribus valere corporis, & mori ſæpenumero aliquo magni roboris argumento relicto, cum uix poſſint ab aſſidentibus multis detineri, cum erumpunt aliquò, exiliūt, uerberant aliquem, & ſimile quid edunt phreniticum: quare Caſſius in lib. probl. medic. 61. dicebat phreniticos eſſe robuſtiſſimos, & longe magis quam in ſanitate eorum robur extare, cuius rei cauſam confert ipſe tamquam Methodicus in corpus eo tempore magis adſtrictum, Galenus in ſiccitatem, & caliditatem membrorum, alij fortaſſe melius in vehementiſſimos imaginationis motus, quare pereunt fere ſemper ſuffocati, quoniam (ut inquit Auicennas) facultas animalis fracta, & corrupta à morbo ſtatim concidit, adeo ut mouere nequeat thoracem, & conſequenter ablato thoracis motu, tollitur reſpirandi facultas, & cum eo ſimul uita, quod innuit Thucydides hoc loco dicens, quòd διεφθείροντο ὑπὸ τοῦ ἐντὸς καύματος, ideſt, ab interno æſtu extinguebantur.

bantur. Ex his porrò verbis refutatur mirifice quorundam opinio, qui arbitrantur in omni pestilentia primo, vel altero die virium adesse imbecillitatem, & lapsum: & propterea etiam semper vitandam præcipiunt sanguinis missionem, & euacuationem per medicamenta, & alijs antidotis vtendum, & hac maxime auctoritate, ac fundamento nititur Philippus Ingrassias in par. 4. cap. 9. vbi citato hoc loco, & alijs additis argumentis, ita tandem concludit: *Per questi segni, & accidenti altri, i quali diremo appresso, quando parleremo della purgatione in risposta al terzo argomento, si vede non esser vero quel che alcuni, come cosa vniuersale, dicono subito nelle febri pestilentiali la virtù gittarsi per terra. Perloche non si possa far euacuation di sangue, ne purgatione.*

ἐπικατιόντος τ̃ νοσήματος, Descendente morbo.] Res hoc loco videbatur postulare, vt separato contextu hæc verba, quæ sequuntur à nobis distinguerentur: sed quia miro artificio ipsa coniunxit Thucydides, quod Historicus ipse cõnexuit, non visum est Interpreti separandum: nam dicit vel extinctos fuisse viribus adhuc in parte constantibus, vel si scopulum quasi illum effugissent, descendente malo in ventrem, incidisse in alia symptomata, nempe alui turbationes. Neque vero casu, aut temere id fecisse Thucydidem existimandum, sed vt significaret, se præclare intelligere eos affectus, quos paulo ante sub thoracis malis collocauit, pertinere ad infimum ventrem, cum sint oris ventriculi symptomata, quod est prima pars ipsius ventris: quia tamen affinia sunt, thoracis partibus, & eas secum trahunt in consensum, atque quodammodo afficiunt, vt cardialgia ipsum cor, vomitus œsophagum, & singultus gulam, suisq; mutuo nominibus abutuntur: nam ventriculi os sibi cordis nomẽ vsurpauit, gula contra stomachi: ideo subiecisse quodãmodo thoraci illos affectus: hic vero denuo coniungere cum infimo ventre: neque debet videri alienum ab artis muneribus, aut in arte peccatum, si ratione vicinitatis, quæ sunt vnius partis affectus, fuerint alteri tributa: nam præter antiquorum, qui varie id præstiterunt, exempla, habemus recentissimum doctissimi viri Hieronymi Mercurialis, qui in sua Praxi morbos oris, quod est in capite manifesto: subiecit tamen morbis thoracis: nam secundo libro, quem inscribit de medij ventris, hoc est, thoracis affectibus, agit primo

mo generatim de oris affectibus, deinde nominatim de dolore dentium, de aphthis, de tonsillis, & vua, quæ omnes alij practici inter morbos capitis recensent. Et si recte perpendamus, multo maior est affinitas, atque coiunctio oris ventriculi cum thorace, quam sit oris ipsius, & palati, ac dentiũ cum eodem: nam pertinet ad septum transuersum ipsum os ventriculi, & continenter cum œsophago coniungitur, quod medium intersecat thoracem, mirificumq; habet cũ ipso corde vicin, & cerebro coniunctionem, ac affinitatem, adeo vt licet sit pars infimi ventris, videatur tamen affinitatis ratione ad medium magis pertinere, & sub eo merito collocatos illius affectus, atque symptomata.

ἐς τὴν κοιλίαν, In ventrem.] Vniuersum hoc est vocabulum, & omnem cauitatem, cuiuscumque generis sit, significat; sed per quandam excellentiam, & κατὰ τὸ ἐξαίρετον, dicitur de aluo, & ventre inferiore, qui dicitur alio vocabulo à Græcis γαστὴρ. Apud Hippocratem multa significat, vt præclarè etiam annotauit Andræas Laurentius lib. 1. cap. 15. & primo omnem illam amplitudinem, & interstitium, quod interiectum est inter sternum, & pubem: interdum omnem aliam cauitatem, & capacitatem conspicuam, sic dicimus diuidi corpus in tres κοιλίας, idest, ventres, caput, thoracem, aluum, interdum cauitatem omnem, & spaciũ, quamuis vix sensibile, sic musculorum vacua spacia, & interstitia dicuntur κοιλίαι. Habet tres partes insignes, os, quod dicitur proprio vocabulo, στόμαχος, capacitatem, quæ vocatur aluus, & fundum, qui dr̃ à Latinis, vt vult Mercurialis, Aqualiculus.

ἑλκώσεως ἰσχυρᾶς, Exulceratione vehemẽti.] Græcus scholiastes interpretatur δυσεντερίας, idest, dysenteriæ. nam licet hoc verbum sit appositum in scholijs ad explicandum, νοσήματος, tamen arbitror esse mendum, & affigi debere puto ad hoc vocabulum, ἑλκώσεως, cum sit proprium dysenteriæ exulceratio intestinorum, quæ verba in sua versione omisit Valla, & Sabellicus in suis historijs conuertens hunc locum dixit, vtero vi grassantis morbi acriter conuulso, vel fortasse dici potest voluisse Scholiastem significare dysenteriam fuisse totũ ipsum morbum, nempe exulcerationem, & profluuium, quod si ita intelligatur, optimus erit sensus, fauet explicationi Scholiastes locus Galeni in Cõm. 4.

Tertiũ & vigesimũ sympto-ma pestis dysenteria.

in

in lib. de articulis cont. 40. testatur per dysenteriam intelligi à medicis, τῶν ἐντέρων ἑλκώσιν, intestinorum vlcerationem, ait enim, τὴν τῆς δυσεντερίης προσηγορίαν ἔοικεν ὁ ἱπποκράτης οὐ κατὰ τὴν τῶν ἐντέρων ἑλκώσεως ἐπιφέρειν ὡς οἱ πολλοὶ τῶν ἰατρῶν, ἀλλὰ κατὰ τῆς αἱματώδους ἐκκρίσεως διὰ τῶν ἐντέρων γινομένης, idest, dysenteriæ vocabulum videtur Hippocrates non de intestinorum ulceratione proferre, ut plerique omnes medici, sed de sanguinolenta excretione facta per intestina, qui etiam cont. 41. quia Hippoc. utitur verbo, ἰσχυρῶς, in significando progressu dysenteriæ dicens, καὶ ὁρμᾶται μὲν λαύρως, καὶ ἰσχυρῶς, idest, & mouetur cum impetu, ac vehementer, quo verbo hic vtitur Thucydides, ne à Thucydide videretur accepisse, dicit eum alio sensu protulisse, ac Thucydidē qui dixit, ἑλκώσεως ἰσχυρᾶς. οὐκ ὡς ἱστορίαν γράφων τῶν συμβαινόντων τοῖς οὕτω κάμνουσιν ὥσπερ ὁ Θουκυδίδης, ἡνίκα διηγεῖται τὸν λοιμόν, ἀλλ᾽ ἕνεκα διορισμοῦ, &c. idest, non vt historiam scribens eorum quæ contigerunt hoc morbo laborantibus, ut Thucydides, ubi explicat pestem, sed causa distinctionis, de hoc uero symptomate, sic Lucretius.

Quorum si quis (vt est) vitarat funera lethi
Vlceribus tetris, & nigra profluuie alui,
Posterius tamen hunc tabes, lætumq; manebat.

Horum duorum symptomatum, quæ læso ventriculo, & intestinis oriebantur, frequentem facit Hipp. in tertio mentionem, in hacq; pestilentia maxime grassatam uim morbi in hac parte significatur: nam primum generatim cont. 13. κοιλίαι ταραχώδεες, idest, alui turbatæ, vbi Galenus dicit in Cōmētario defluxisse ex capite prauum humorem, & si in pulmonem diuertisset, tabidos effecisse, τὸ δὲ εἰς κοιλίην ἐνεχθὲν, ὑπιὸν κάτω μετὰ δήξεως ἐκτάραξιν αὐτῆς ἐποιεῖτο, idest, qui vero in ventriculum ferebatur, subiens cum mordicatione exturbationem illius faciebat, quod interpres latinus reddidit profluuium, quem tamen reprehendit Costæus in marginali annotatione, cum dicat turbationem non significare profluuium; sed transitum materiæ cum mordicatione, & dolore, cuius turbationis meminit etiam in cōt. 40. tamquam symptomatis ardentes febres consequentis, κοιλίαι ταραχώδεες τοῖσι πλείστοισι τούτων, διαχωρήμασιν ὠμοῖσι, πολλοῖσι, λεπτοῖσι, idest, alui turbatæ multis horum cum deiectionibus cru-

dis

dis, multis, tenuibus, meminit etiam cont. 65. sed clarissime à cont. 53. usq; ad 58. in quibus omnia persequitur sympto-mata alui, ait enim, τὰ δὲ κατὰ κοιλίην πολλοῖσι πολλὰ, καὶ βλαβερὰ συνέβαινε, idest, in partibus uero uentriculi multis mul-ta mala contigerunt: primum recensetur, τεινεσμοὶ πολλοῖσιν ἐπιπόνως, idest, tenesmi multis cum dolore, potissimum ve-ro pueris, quod symptoma dicit Galenus in Commentario esse ὀδυνηρὸν, idest, dolorificum propter τάσιν, idest, tensionẽ, ὀχληρὸν, idest, molestam, διὰ τὸ συνεχὲς τῆς ἀναστάσεως, idest, frequentem imò continentem desidendi necessitatem. Se-cundo enumerantur eodem contextu, λειεντερικοὶ πολλοί, idest, lienterici multi, qui morbus teste in Commentario Galeno fiebat, ἀῤῥωστούσης τῆς καθεκτικῆς δυνάμεως, idest, con-tentrice facultate debilitata, consentaneum enim erat hanc læsam ui morbi quemadmodum, ἡ θρεπτικὴ δύναμις ἐνεκρώ-θη, idest, nutritiua facultas erat emortua, & fere extincta, quare factos fuisse dicit, ἀποσίτους, idest, cibum fastidientes paulo post. Tertio cont. 14. recensentur, δυσεντεριώδεες, idest, Dysenterici, uerba uero quæ adduntur, οὐδ' οὗτοι λίην ἐπιπό-νως neque hi valde dolorose, maximum nobis negocium fa-cessunt, nam uidentur aduersari, & pugnare cum his, quæ di-cuntur hic à Thucydide, qui dicit, ἑλκώσεως, cum exulcera-tione uehementi, quæ carere dolore non potest, quare ue-nio libenter manibus ac pedibus in Galeni sentẽtiam, quòd λέξις ἡμάρτηται, idest, scriptura uitiata sit, ut multis alijs in locis dicit euenisse, in quibus mendæ à librario primo de-scribente commissæ adhuc permanent, putatq; legendum affirmatiue, οὗτοι τε λίην ἐπιπόνως, & hi cum multo dolore, nam cæteræ omnes interpretationes, quæ ibi afferuntur, mi-hi non placent, neque uidentur accommodatæ, quarto lo-co meminit diarrhoeæ uariæ cont. 55. τὰ χολώδεα, καὶ λιπαρὰ καὶ λεπτὰ, καὶ ὑδατώδεα, idest, biliosa, pinguia, tenuia, aquosa, varietatem uero hanc excretorum refert Galenus in Com-mentario, ad differentiam, qua inuicem homines seiun-guntur, φύσει, ἡλικίαις, διαίταις, idest natura, ætatibus, & ra-tione uictus, ex quo alius alio succo abundaret, quibus acce-dens ex καταστάσεως ἡ σῆψις, idest, ex constitutione pestilenti putrefactio uariabat speciem fluxionis, nam natura biliosi, ætate uigentes, curis, & laboribus exerciti biliosa, pinguia

uero

uero quibus, σύντηξις, idest, colliquatio, aquosa, quibus abũdat, λεπτὴ, καὶ ὀρρώδης ὑγρότης. idest, tenuis, & serosa humiditas. Quinto loco enumerat, eodem cõtextu, στρόφους καὶ ἀνειλίσιας κακοήθεας, idest, tormina, & reuolutiones malignas, tandem cont. 57. ita concludit, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰρῆσθαι, πάντες καὶ οἱ τὰ μακρὰ νοσέοντες, καὶ τὰ ὀξέα ἐκ τῶν κατὰ κοιλίην ἀπέθνησκον μάλιστα, πάντας γὰρ κοιλίη συναπήνεγκεν, idest, & ut summatim dicam, omnes, & qui longis & qui acutis morbis uexabantur uentris uitio interierunt, omnes enim uentriculus abstulit, ubi Galenus in Commentario, ita præclare rem omnem comprobat, καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς γενόμενος οὗτος ὁ μακρότατος λοιμὸς ἐκ τῶν διὰ τῆς κοιλίας κενουμένων σχεδὸν ἅπαντας ἀνεῖλεν, ἦν δὲ σύντηξις τὰ κενούμενα, καὶ τοῦτ' ἔοικε ἀχώριστον εἶναι σύμπτωμα τοῦ καλουμένου λοιμώδους ἰδίως πυρετοῦ καταλαμβάνοντος τοὺς ἀνθρώπους καὶ χωρὶς λοιμοῦ. i. & quæ nostro tempore accidit, hæc longissima pestis, ex his, quæ per aluum uacuabantur, ferè omnes sustulit, erat uero colliquatio quæ euacuabantur, & hoc uidetur esse inseparabile accidens uocatæ pestilentis singilatim febris, quæ homines etiam sine peste corripit: meminit huius symptomatis etiam in 1. Epide. cont. 25. & 33. κοιλίαι ταραχώδεες, χολώδεες, uentres turbati, biliosa excernentes & 2. Commen. cont. 7. dicit Thasios factos æstate & autumno, λειεντεριώδεας, δυσεντεριώδεας, &c. rationemq; Galenus in Commen. reddit, ῥυέντων εἰς ἔντερα τῶν περιττῶν, idest, superuacaneis recrementis ad intestina delatis genitas fuisse ostendens, meminit dysenteriæ cuiusdam pestilentis Fernelius lib. de ab. rerum causis capitu. 13. anno Christi millesimo quingẽtesimo octauo dysenteriæ graues uniuersa Europa tanta ferocitate populabantur, uix ut ciuitas ulla immunis euaserit, meminit etiam Ioann. Hieronymus Puluerinus in nuper edita praxi. cap. de dysenteria. Mercurialis ẽt in sua praxi facit pestilẽtis dysenteriæ mentionẽ, quem uos potestis legere. Meminit dysenteriæ Epidemicæ malignæ Io. Schenckius lib. 6. obseru. med. quæ grassata est anno Domini millesimo quingẽtesimo octuagesimoquinto, alterius meminit Georgius Turonensis libro 5. suæ historiæ, quæ sub Childeberto Gallorum Rege sæuijt.

Quartum & vigesimum symptoma pestis profluuium alui.

Διαῤῥοίας ἀκράτου. Diarrhoeæ sinceræ.] In quibusdam legitur, ἀκρατοῦς, idest, quæ cohiberi, & contineri non possit,

quare

quare Valla uertit profluuio assiduo, & ita eum legisse puto, non alio pacto, ut suspicatur in marginali scholio Stephanus, nam fluxus humoris & bilis potissimum sinceræ est ualde periculosus, & lætalis, & maxime proprius in febribus pestilentibus; quare in libro de atra bile dicit eos omnes, qui bilem atram sinceram deiecerunt, interijsse, in illa lõga peste, cuius ibi facit mentionem, ubi dicit pluribus accidisse fluxum uentris, sed qui exquisite nigram deiecerant mortuos esse, ὅσοι δὲ διεχώρησαν ἀκριβῆ τὴν μέλαιναν ἀπέθανον πάντες, & mox reddens causam ait, ἐνδείκνυται γὰρ ἡ τοιαύτη κατοπτῆσθαι τὸ αἷμα, indicat enim hæc exassatum esse sanguinem, & in 8. de comp. med. secundum locos capit. 7. ubi agit de intemperie calida hepatis, & dicit in ea fieri, σύντηξιν, idest colliquationem, & mox addit, καὶ κενοῦται διὰ τῆς γαστρὸς δυσώδης πάνυ χολὴ, παχεῖα, καὶ κατακορὴς τῇ χροίᾳ, καθάπερ ἐν τοῖς λοιμώδεσι πυρετοῖς, idest, & euacuatur per aluum graueolẽs, & ualde crassa bilis, & colore referta, ut accidit in febribus pestilentibus, & in Commentario in 21. aph. sect. 4. ubi dicit Hipp. esse pessimum signum, & lętale, ὑποχωρήματα μέλανα, idest, deiectiones nigras, quod sequentibus tribus aphorismis, etiã ostendit agẽs de nigris his deiectionibus, ait. n. πάμπολλα τοιαῦτα διαχωρήματα κατὰ τὴν λοιμώδη νόσον εἴδομεν ταύτην τὴν μακρὰν, οὐ μᾶλλον τι τοῖς ὀλεθρίως ἔχουσι ἢ τοῖς σωθησομένοις ἐπιφανέντα, idest, quam plurimas huiusmodi deiectiones cõspeximus in pestilenti hoc longo morbo, quæ non magis his, qui interituri erant, quã qui seruandi, eueniebãt, duasq; etiam causas affert, primã, ut supra, exassatum sanguinem, secundã, quòd extraneam aliquam putredinem sit adeptus, illis, quæ in uentriculo fiunt, cruditatibus proportionalem, quod uero deijciat potissimum uires, uel deiectas potius indicet profluuium hoc, declarat idem Galenus in Commen. aphor. 23. sect. 4. ubi dicitur deijcientes nigram bilem, ut sanguis est niger, postridie morituros, reddens enim rationem, ἀσθενὴς γὰρ ἐπὶ τοιούτων ἡ φύσις, ὡς μήτε πέψαι δύνασθαι, μήτε διακρῖναι, μήτε ἐκκρῖναι τὰ οὕτω μοχθηρὰ, idest, imbecilla enim in his natura est, ut neque possit coquere, neque secernere, neque excernere tam pernitiosa, potissimum si sit cum dysenteria, nam ita lætalis est, ut sequenti aphorismo prædicat Hipp. δυσεντερίη ἣν ἀπὸ χολῆς μελαίνης ἄρξηται, θανάσιμον, idest,

dysenteria si à bile nigra inchoauerit, lætalis, consequi uero dysenteriam deiectiones sinceras ipse idem Hippo. testatur aphor 23.7.sect. ἐπὶ ἀκρήτῳ ὑποχωρήσει δυσεντερία, idest, post sinceram deiectionē dysenteria, ubi Galenus in Commentario declarat quid intelligat per deiectiones sinceras, ἀκρήτους ὑποχωρήσεις εἴωθεν ὀνομάζειν ὁ ἱπποκράτης τὰς ἀμίκτους ὑγρότητας ὑδατώδους αὐτὸν μόνον ἔχουσας εἰλικρινῆ ὑπερερχόμενον κάτω χυμὸν, εἴτε τὸν τῆς ξανθῆς χολῆς, εἴτε τὸν τῆς μελαίνης. θαυμαστὸν οὖν οὐδὲν ἐπὶ ταῖς τοιαύταις ὑποχωρήσεσιν ἀναβρωθῆναί τι τῶν ἐντέρων. idest, sinceras deiectiones, consueuit nominare Hipcrates impermixtas humiditates aquosas, quę solum ipsum habent sincerum humorem, qui infra deijcitur, siue sit flauæ bilis, siue sit atræ, nihil igitur mirum in huiusmodi deiectionibus corrodi aliquod intestinum, quam explicationem attulerat etiam supra vberius aph.6. vbi dicebat, ἄκρητοι ὑποχωρήσιες, idest, sinceræ deiectiones malum, quam doctrinam sæpissimè inculcat multis in locis in prognost. & in prorrhet. neque solum de deiectionibus verum esse dicit, sed in vomitibus, in screatu, & omnibus denique euacuationibus: nam in progn. de vomitu, ait cont. 38. οἱ γὰρ ἀκρητέστεροι κακίους εἰσίν; idest, sinceriores enim sunt deteriores, vbi Galenus in Commentario duo affert. Primum quia sinceri nimium arguunt vel calorē, vel frigus, nempe hoc pituita, illum bilis, deinde quia sinceri humores crassiores sunt, pituitosi quidem propter frigus quasi concreti, biliosi propter excessum caloris, ἐξικμασμένοι, καὶ οἷον πεφρυγμένοι, id est, euaporati, & quasi exassati, quod in sequentibus sæpius repetit.

ἀκράτου. Sinceræ.] Dici potest etiam esse atticismum omisso substantiuo, ut subintelligatur, τῆς χολῆς, idest, bilis, ut nō sit epithetum diarrhęæ, sed sit generandi casus, frequentissimam uero esse hanc figuram apud atticos alias est à nobis demonstratum.

Διαρροίας. Fluxione alui.] Multas species fluxionis esse diximus ex Galeno, sed videndum paucis, vnde omnis oriatur ventris fluxio, & ex quibus causis, hæ vero omnes referuntur ad quinque capita, ad virtutes, τὰς δυνάμεις ipsius ventriculi, ad partes ipsius, ad crasim partium cum illo consentientium, ad materiam, & ad occasionem extrinsecam, τὴν

ἔξω-

ἔξωθεν πρόφασιν, facultates igitur singulorum membrorum, vt ex Galeno sæpe didicimus sunt quatuor, & potissimum, in Ventriculo, in quo primum est ὄρεξις, idest, appetitus, & ὀρεκτικὴ δύναμις, mox ἀλλοιωτικὴ, siue πεπτικὴ, idest, alteratiua, seu concoctiua, tertio, συνεκτικὴ, idest, contentiua, postremo, ἐκκριτικὴ, idest, expulsiua, quæ duæ postremæ immediatæ & per se agentes dicuntur causæ fluxionis, vt superiores mediatæ, & adiuuantes, seu per accidens, si ergo non consentiant mutuo inter sese istæ facultates, variæ oriuntur fluxionis alui species: nam si appetitiua ex æquo non respondeat concoctrici, & hæc illi sit par, ut tantum concoquat, quantum appetatur, sed plus appetatur quam possit confici, fit species quædam fluxus chylosi appellati, in quo excrementa chylo commixta apparent, & inconcocta, si utraq; modum excesserit, & plus quam opus sit appetatur, & conficiatur etiam, fit fluxio, & diarrhæa stercorosa appellata, in qua excrementa quidem sunt concocta, sed peccant quantitate, quia scilicet minor fit ἀνάδοσις, idest, distributio alimenti, quam sit assumptio, si uero aliæ duæ sorores inter se dissentiant contentrix, & expultrix, & plus virium & roboris habeat expultrix, fit alui humiditas maior quam oporteat, si valeat etiam contentiua, sed si hæc fuerit diminuta, aut vitiata, & deprauata, fit alia species fluxionis chylosæ differentis à superiori, quia hic excrementis alui coctis chylus immiscetur, supra incoctis, siue omnino fuerit ablata, & defecerit, viresque constent, & robur expultricis, fit lienteria, in qua excernitur alimentum nihil immutatum, sed ita ut fuit assumptum, quòd si contra valida sit contentrix, debilitata expultrix, fiunt rugitus alui, flatus, & tumores, quod si pariter ambæ debilitatæ sint, & imbecilles, neque contentrix suo, neq; expultrix munere fungatur: accidunt stomachi dicti angores, & anxietates, & uentriculi angustiæ lædentes per συμπάθειαν, ipsum etiam cor, & cerebrum, generantur enim deprauati uapores, & præsentia materiæ suffocantis extinguitur, & labefactatur, τὸ σύμφυτον θερμὸν, idest, innatus calor. Ratione vero partium ipsius uentriculi, quæ sunt uilli ipsius duplices potissimũ obliqui, & transuersi: nam fibræ rectę tantum attrahunt, fit fluxio, si non ex æquo, & quantum naturæ ratio postulet, uel exiccentur, uel humectentur ambo, nã

ſi præter modum pariter ambo humectantur, cum expultrix humido, contentiua ſicco confirmetur, addito robore expultrici, & debilitata contentrice ſequitur alui mollities, ſi pariter vtrique fuerint exiccati licet in principio futura ſit aluus ſicca propter debilitatem expultricis imbecillis, & robur contentricis, procedente tamen tempore multitudo materiæ humectat uberrime, & ſuffocato calore relaxat, & emollit utroſque uillos, ſi uero obliqui qui continent, humectentur, & tranſuerſi, ſeu rotundi, qui expellunt, potiſſimum exiccentur, ſequitur anguſtia memorata in contentiua, & expultrice debili, & ſic uariant pro ratione utriuſque uel debilitatæ uel confirmatæ virtutis ac facultatis in ipſis villis exiſtentis, ratione uel humidi, uel ſicci, quo afficiuntur. Ratione vero membrorū, & particularū cum ipſo ventriculo conſentientium, ac coniunctorum, fit ſæpe fluxio, & & labor ventriculi, in conſenſum enim attrahitur, & illis affectis, ac laborantibus, ipſe etiam labefactatur, atque conuellitur. Hæ vero partes ſunt vel coniunctæ, & proximæ, vel remotæ. Coniunctæ, & contiguæ ſunt ferè quatuor, meſenterium, hepar, venæ ad lienem, & lien ipſe. Ratione meſenſenterij obſtructi ſequitur fluxio, & diarrhæa chyloſa tertiæ ſpetiei, quæ differt à ſuperioribus vitio appetitiuæ validæ, & contentricis debilis, quia in hoc genere maior eſt chyli quantitas in excrementis, neque grauitas, aut flatus percipitur in uentriculo. Ratione hepatis, uel calida laborantis intemperie, uel frigida quoque fit fluxio. Calida quidē exiſtente circa uiſcus intemperie fit σύντηξις, ideſt, colliquatio primorū humorum, deinde carnis ipſius hepatis, & euacuatur per vētrem bilis παχεῖα craſſa δυσώδης, ideſt, graueolens, & κατακορὴς τὴν χροίαν, ideſt, affatim colorata: frigida uerò laborante, & refrigerato, fit fluxus quoque ſimilis, differt tamen à ſuperiori, tēpore, quia diutius permanet, copia, quia maior, qualitate, quia non ita graue olet, & excrementa ſpetiem putrefacti ſanguinis, non colliquatæ carnis præbent, teſte Galeno. Fit etiam fluxus hepaticus ratione facultatum debilitatarum, & potiſſimum concoctionis: in quo caſu excernitur per aluum ſanguinolentus humor talis conſiſtentię, veluti ſi quis ſanguinem cum aqua confudiſſet, & medici imaginē eius ſub oculos proponentes, ac depingentes dicunt talem

eſſe

esse eius compagem, ac si quis mactatæ recens uictimæ carnes aqua lauasset. Ratione uenarum ad lienem, ubi inciderit illis ἔμφραξις, idest, obstructio, fit diarrhæa nigra, idest, materiæ nigræ, & melancholicæ, cũ tensione, & grauitate sinistri hypochondrij. Ratione uero lienis tum inflammati, tum refrigerati fit diarrhæa, inflammato quidem illo efficitur perniciosa dysenteria materia melancholica, & adurente intestina excreta, refrigerato autem fit fluxio nigrorum sine exulceratione, & etiam febri, quantum in ipsis est. Remotiores uero partes, ut cerebrum, & artus, siue habitus corporis totius in causa etiam plerumque sunt diarrhææ. Cerebrũ quidem catarrhalem uocatã diarrhæam efficit, prout uarijs de causis ad fluxionem, & catarrhum excitatur. Habitus uero totius corporis, cum artubus uel calefactus, uel refrigeratus fluxionem potest efficere, incensus quidem calore simplici facit simplicem diarrhæam, transmissa à particulis ad uentriculum materia: inflammatus uero calore putredinoso, quem σηπεδονώδη uocat Galenus, facit σύντηξιν, idest, colliquationem, & fluxum colliquatiuum, ut in pestilentibus febribus dicitur euenire, quarum signum hoc esse proprium supra dictum est ex Galeno, refrigeratus vero efficit fluxũ serosum, & aquosum, ut in tabidis extremè, τοῖς φθινώδεσιν ἐσχάτως, & Hydrope fit perniciosa. Ratione quarto loco materiæ uitiosæ, & peccantis fit fluxio, quoties uel in quantitate superuacanea sit uitium, ex quo accidit fluxus ille chylosus primæ spetiei, quam efficiebat etiam expultrix ualida contentrice debilitata, uel in qualitate, quæ uel est ciborum, qui uel subducunt propria facultate aluum, ut malua, uel lubricant, & humectant, ut fructus horarij, uel abstergunt, & erodunt, vt salsamenta, oliuæ, ficus aridæ, uel pungunt, & stimulant, ut allia, cepæ, quibus omnibus modis potest concitari fluxio, uel est excrementorum partim in uentriculo genitorum, partim ab alijs partibus uenientium, ut hepate, lienis uenis, cerebro, ut supra dictum est. Hæc concitant fluxionẽ uel abstergendo, & humectando, ut pituita dulcis, uel lubricando, ut pituita insipida, uel abstergendo, & mordicando, ac corrodendo, ut pituita salsa, uel stimulando ut bilis. Ratione demum extrinsecorum accidit diarrhæa, ut ab aere frigido propellente, humido lubricante, & humectante, calido,

do, & humido putrefaciente, calido, & ficco colliquante: cui respondebunt pari ratione res alię dictæ à medicis non naturales, uigiliæ, somnus, motus, quies, animi perturbationes, & corporis, quibus modum excedentibus fieri potest occasio fluxus. Ab accidente etiam externo fieri potest, ut ab amputatione membri, unde sequuntur excretiones sanguinis, & fluxiones propter sanguinem deferri solitum ad illud membrum, quod postea ad loca intestinorum excernitur, & parit fluxionem, ac diarrhæam. Hæc de alui fluxu ex Galeni doctrina, & Montani etiam explicatione in Aphorismis attulimus, qui sexaginta has dicit alui fluxiones cognitu difficillimas, quia maxime confusæ: omnis uero, quæcumque contingat in pestilētijs fluxio uentris, lætalis est, & pernitiosa, presertim in principio, uel incremento morborum; nam interdum potest esse salutaris, si accidat post coctionem, quē admodum in peste illa 5. meth. cap. 12. in qua ex pestilentia ulceribus asperę arterię laborantes uomitu in primis, & uentris fluxione sanati sunt, quod probabile, imò necessarium dicit Massarias minime in principio, sed post coctionē euenisse, quod apertissimis uerbis ipsemet Galenus probat in 4. Aphor. Commen. 21. vbi dicit apparuisse fluxionem in illa diuturna peste tam in morituris, quàm in seruādis: sed nunquam in principio, uel incremento morborum, in seruandis scilicet, factum esse: nam nullus morbus, ipso testante Galeno de constitutione artis, cap. 18. iudicari potest, ac dissolui sine indicijs, & signis coctionis: licet nonnulli sint in ea hæresi medicinæ, vt dicant pestilentes humores nullam suscipere posse coctionem, quos potius ridendos, quàm refellendos iudicat Massarias. Celsus etiam lib. 1. cap. vlt. in obseruatione de pestilentia iudicauit formidandam esse alui motionem, ac fluxum. Inquit enim, neque mouenda aluus, neque etiam si per se mota est, comprimenda est.

ὕστερον, Postea.] Hoc verbum nobis duo genera morborum proponit, imò tria, nempe acutorum simpliciter, acutorum ex decidentia, & chronicorum: nam primum possumus interpretari illud postea de spacio quatuor dierum, vt in principio diximus apud Thucydidem in non multo tempore significare hoc idem spacium quatuor dierum, quibus acutissimi morbi comprehendebantur, qui vel subito, vel

quatuor

quatuor dierum ſpatio, intra quartum ſcilicet, enecabant: vt dicat multos ſimpliciter acute ægrotantes, poſtea nempe intra quartumdecimum cōcidiſſe, vel de termino longiſſimo acutorum ex decidentia dictorum, nempe intra quadrageſimū diem, cuiuſmodi multi fuere, vt cōſtat ex hiſtorijs ægrotorū, vel poſtremo de chronicis, & diuturnis morbis, quibus multi elapſi, maiora pericula tandē conficiebantur ad complures menſes vita prorogata. Et ne hæc noſtra explicatio nimis videatur longe petita, aut aliena, Hippocratis teſtimonio, & auctoritate cōfirmatur, qui quod inuolute dixit Thucydides, quaſi interpretatus eſſet hoc verbum ex induſtria, ita lib. 3. contex 56. primum, deinde 57. ſupra memorato pronunciauit. Cum enim eſſet locutus de omnibus ſymptomatis ex ventris profluuio vario coortis, addit, τῶν δὲ οὕτως ἐχόντων πολλοὶ μὲν ὀξέως ἀπόλλυντο, πολλοῖσι δὲ καὶ μακρότερα διῆγε, ideſt, Ex his vero, qui ita ſe habebant, multi acute perierunt. Multis vero diutius malum prorogatum eſt, & ſtatim mox addit, ὡς δὲ ἐν κεφαλαίῳ εἰρῆσθαι, πάντες καὶ οἱ τὰ μακρὰ νοσέοντες, καὶ τὰ ὀξέα ἐκ τῶν κατὰ κοιλίην ἀπέθνησκον μάλιστα, πάντας γὰρ ἡ κοιλίη συναπήνεγκεν, ideſt, vt vero ſummatim dicam omnes, & qui diuturnis ęgrotabant morbis, & qui acutis, ex ventris malis interiere præcipue: omnes enim venter ipſe ſuſtulit, quibus verbis quid fieri poteſt dilucidius, & ad mētem Thucydidis breuitate verbi obſcuratam, explicandā, ac illuſtrandam accommodatius? Age vero exemplis ægrotorum rem comprobemus. Acute mortuorum exemplum eſt mulier puerpera, quæ geminas filias pepererat quartadecima inter ægrotos tertij in tertium, quæ τεσσάρες καὶ δεκάτη ἀπέθανεν, ideſt, in quartadecima obijt, ex ventris profluuio: ante enim dixerat, κοιλίη πολλοῖσι λεπτοῖσι, ταραχώδεσι, ideſt, aluus multis, tenuibus, turbatis fluxerat. Et altera mulier in ſecundo in tertium extrema inter ægrotantes eius Commentarij, nempe nona, quæ in quartadecima obijt ex hæmorrhagia, ſed præceſſerat alui fluxus ab initio in tertia, in ſexta, & in fine addit, ταύτῃ διὰ τέλεος κοιλίη ὑγρή, ideſt, huic vſque in finē, ideſt, perpetuo, aluus humida. Acutorum ex decidentia, exemplum Apollonius tertiusdecimus in tertio in tertium Epid. qui obijt περὶ τριακοστὴν τετάρτην, ideſt, circa trigeſimamquartam, præceſſerat vero κοιλίη ταραχώδης, ideſt, aluus turbata.

Quintus-

Quintusdecimus ægrotus, qui fuit mulier, quæ perijt εἰκοστῇ πρώτῃ, idest, vigesimaprima, præcesserat in decimaseptima ἀπὸ κοιλίης ἐρετισμός, ταραχώδεα, idest, ex aluo sollicitatio, & turbatæ deiectiones, in secundo in tertium secundus ęgrotus, qui fuit Hermocrates, qui obijt vigesimatertia, cui in vigesimaquarta, κοιλίη ὑγρὴ λεπτοῖσι, πολλοῖσι, ῥέουσα, idest, aluus humida, tenuibus multis fluens, & tertius, qui fuit Virgo Euryanactis filia, quę mortua decimanona, septem dies post secundum delirium, qui euenit die duodecima, in qua etiam κοιλίη ἐταράχθη, χολώδεσιν, ὀλίγοισιν, ἀκρήτοισι, λεπτοῖσι, δακνώδεσι, πυκνὰ ἀνύσατο, idest, aluus turbata biliosis paucis, sinceris, tenuibus, mordacibus, frequenter desidebat. Longorum vero morborum exemplũ sunt primus ęgrotus tertij in tertium Epid. qui ἐν τῇ ἑκατοστῇ εἰκοστῇ ἡμέρῃ ἀπέθανεν, idest, in centesima, ac vigesima die obijt, de quo statim subiungit, quasi causam mortis in id referens. Τουτέῳ κοιλίη συνεχέως ἀπὸ τῆς πρώτης ὑγρὴ, χολώδεσιν, ὑγροῖσις πολλοῖσιν ἦν, idest, huic aluus cõtinuo à prima die humida ex biliosis, humidis, multis fuit. Et secundus, qui fuit mulier puerpera, quę filium pepererat, & obijt ὀγδοηκοστῇ, idest, octuogesima die, cui in sexagesima cœpit aluus reddere χολώδεα, idest, biliosa. Neque vero solum acutorum simpliciter, & supra, sed etiam infra peracutorum, & acutissimorum ex eodem Hippocrate sumi possunt exempla, in quibus ægroti ob alui fluxum interiere: nam peracutorum exempla sunt septima, & octaua ęgrotę in secundo in tertium Epid. quę ambę ex abortus occasione septima occubuere: de quarum prima ait Hippocrates κοιλίη διαπαντὸς ὑγρὴ διαχωρήμασι, πολλοῖσι, λεπτοῖσι, ὠμοῖσι, idest, aluus perpetuo humida cum excrementis multis, tenuibus, crudis. De altera, quę obijt phrenitica, dicit in principio, Δευτέρῃ κοιλίη ἐπεταράχθη ὀλίγοις λεπτοῖσιν ἀκρήτοισι τὸ πρῶτον, idest, Secunda aluus turbata est, fluxit paucis, tenuibus, sinceris primum. In fine, κοιλίη πολλοῖσι ἀκαίροισι διὰ τέλεος, idest, aluus fluxit multis intempestiuis perpetuo. Acutissimi morbi exemplum est sextus ęgrotus secundi in tertium, quę fuit mulier, ᾗ τὰ ἰλεώδεα δυσφόρως ὥρμησαν, idest, cui iliaca symptomata cũ dolore commota sunt. Et ἐν τοῖσι κάτω κατὰ κοιλίην πονοί. i. in inferiore aluo labores, διαχωρήματα ὠμὰ λεπτὰ, idest, deiectiones crudę, tenues, cui diẽ mortis non adscripsit

ſcripſit Hippocrates, ſed Galenus in Commentario arguit fuiſſe vel ſecunda, vel ad ſummum tertia. Ita enim ait: τὴν γε μὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἀπέθανεν ἡ ἄῤῥωστος αὕτη, παρέλιπεν εἰπεῖν, ὡς ἂν αὐτῆς τεθνεώσης εὐθέως κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν, ἢ τὸ πλεῖστον τὴν τρίτην, διὰ τὴν ὀξύτητα τοῦ πάθους. ἣν ἐδήλωσεν αὐτὸς ἐν τῇ διηγήσει, ideſt, diem, qua obijt hęc ægrota, omiſit dicere, tanquam ipſa mortua eſſet ſtatim in ſecunda die, vel ad ſummũ tertia, propter acutiem affectus, quam ſignificauit ipſemet, in narratione, in qua hiſtoria duo confirmantur obiter à nobis in ſuperioribus poſita theoremata. Primum, quòd ileos eſſet ſymptoma peſtis Thucydidiæ. Alterũ, quòd intra quartam mortui, dicerentur ſubito, & ſtatim mortui, εὐθέως.

Διὰ τὴν ἀσθένειαν, Ex imbecillitate.] Qui impetum morbi peſtilentis, & impreſſionem illam acutam euadebant, longinquis mox conficiebantur morbis, & potiſſimũ hac diarrhæa, quæ uires paulatim conficiebat non ſolum corporis, ſed etiã animi interdũ, huiuſmodi peſtis lenta quadam malitia, ac vitio concidiſſe Periclem Plutarchus teſtatur, quippe qui ætate iam ingraueſcente, & fortaſſe etiam temperantia ſcopulum illum effugerat repentinæ, & violentæ peſtilentiæ, quæ ante illi filios omnes legitimos, & complures familiares ademerat: ita enim de illo ſcribit Plutachus in eius vita. Τότε δὲ τοῦ Περικλέους ἔοικεν ὁ λοιμὸς λαβέσθαι λαβὼν οὐκ ὀξεῖαν, ὥσπερ ἄλλων, οὐδὲ σύντονον, ἀλλ' ἀβληχρᾷ τινι νόσῳ, καὶ μῆκος ἐν ποικίλαις ἐχούσῃ μεταβολαῖς διαχρωμένην τὸ σῶμα σχολαίως, καὶ ὑπερείπουσαν τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς, ideſt, Tunc videtur Periclem inuaſiſſe peſtis inuaſione non acuta, vt in alijs, & breui, ſed imbecilli quodam morbo, & longitudinem uarijs permutationibus habente, lente conficiente corpus, & deijciente animi prudentiam.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Καὶ διεξήει γὰρ διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἄνωθεν ἀρξάμενον τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ πρῶτον ἱδρυθὲν κακόν. καὶ εἴ τις ἐκ τῶν μεγίστων περιγένοιτο, τῶν γε ἀκρωτηρίων ἀντίληψις αὐτοῦ ἐπεσήμαινε, κατέσκηπτε γὰρ καὶ ἐς τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐς ἄκρας χεῖρας, καὶ πόδας. καὶ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφευγον. εἰσὶ δὲ οἳ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν. τοὺς δὲ καὶ λήθη ἐλάμβανε παραυτίκα ἀναστάντας, τῶν πάντων ὁμοίως, καὶ ἠγνόησαν σφᾶς τε αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐπιτηδείους:~

THVCYDIDES.

Percurrebat enim vniuersum corpus a supernis partibus inchoans, cui in capite primum sedes fuerat, malum. Et si quis fuisset ex maximis periculis superstes, extremorum prehensio id significabat. Inuadebat enim verenda, & in summas manus, ac pedes, & multi his amissis effugerũt. Sunt etiam qui oculos amiserunt, nonnullos vero obliuio cœpit statim a morbo vendicatos omnium rerum pariter, nec agnoscebant seipsos quoque, aut familiares.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

DESCENSVM τὴν κατάβασιν, ſeu decubitum (vt Medici vocāt) peſtilentis luis ab ipſo capite ad extremū vētrē, qui eſt aluus ipſa, perſecutus eſt Hiſtoricus, & quatuor ac viginti (ne dicā plura) enumerauit ſæuiſſima ſymptomata, ac mala, quibus miſeri ægrotantes fuere confecti, & partim ὀξυτάτως, ideſt, acutiſſime intra quartam ſcilicet debacchante in capite peſtilentia interierunt, partim κατοξέως, ideſt, peracute, delapſa in thoracem labe intra nonum conciderunt, partim ἁπλῶς ὀξέως, ideſt, acute ſimpliciter, intra quartūſcilicet, & decimū, & acute ex decidentia ἐκ μεταπτώσεως ὀξέως intra quadraginta occubuerunt dyſenteriæ acerbiſſimo cruciatu, ac alui profluuio tandem fracti, ac debilitati. Nunc claudit omnem narrationem, & breuem quaſi facit ἀνακεφαλαίωσιν, & epilogum vniuerſi progreſſus, & itineris, ſeu profectionis peſtilentiæ, qui continet quodāmodo cauſam tantæ varietatis ſymptomatum, quia ſcilicet à capite exorſum malum per vniuerſas corporis cauitates ſeſe inſinuans, ac prorumpens, pro ratione & natura partium, quas attigit ſuo veneno, varia quoque inuexit, & omnia dira, ac intolerabilia incommoda, ac mala. Quæ cum in partes principes, cerebrum, cor, hepar, & ventriculū ſuas machinas adhibuiſſent, ac tormēta peſtilentia, facile vitam hominum expugnarunt, ac deiecerunt. Quod ſi qui maxima hæc pericula interitus peſte correpti effugiſſent ex his

malis ſuperſtites (vt fit in vrbium direptionibus,ac excidijs, in quibus, qui ferro, & cædi ſuperſunt, captiui in ergaſtula, & ſeruitutem incidunt) non ſani prorſus de victoria gloriabantur,ſed aliqua omnes inuſti macula,ac perpetuo ſæuitię monumento, ac ſigno quaſi captiui catena collo alligata, inſigniti,ac indicati dimittebantur, irrumpente ſcilicet tandem malo, ac veneno in aliquod extremorum, in quibus cũ vita non ſit repoſita, & ſine his poſſit illa conſiſtere, his orbati,ac priuati relinquebantur, ac ſupererant: alij pudendis, alij ſummis manibus,alij pedibus, alij demum ſumma cum iactura deſideratis ipſis oculis,ac memoria non ſolum exter narum rerum,ſed ſuijpſius,& ſuorum,quibus nihil fieri poteſt infelicius,aut miſerius.

Καὶ διεξῄει γάρ. Percurrebat enim.] αἰτιολογία, antedictorum, ne quis miraretur, tam multiplicem ſymptomatum varietatem in omnibus corporis partibus præcipuis, addit eam fuiſſe illius peſtilentiæ naturam, ut nihil relinqueret in corpore intentatum, & non uexatum, adeo ut ubi maiorẽ inueniret membrorum imbecillitatem, ibi radices agens ſubito conficeret: & hinc colligitur peſtem hanc potiſſimũ in capite graſſatam,& ab eo cæpiſse,in quo ſe medicum præſtat Thucydides, cum uideatur extremorum mala & deſtitutiones tribuere origini mali à capite fluẽtis, quaſi innuat, quod eſt medicis exploratiſſimum,à cerebro ad vſq; extrema,neruos motus & ſenſus auctores diſtribui, & ideo malũ cerebri facilè extremis communicatum.

Τῶν μεγίστων. Ex maximis periculis.] Rectè Scholiaſtes ſupplet, κινδύνων δηλονότι, periculis nempe,& nos eum ſecuti libenter ita uertimus, eſt autẽ atticiſmus, ut ſupra dictum, frequentiſſimus omiſſi ſubſtantiui.

ἀκρωτηρίων ἀντίληψις. Extremorum præhenſio.] Quod medici uocant, ἄκρα, ideſt, extremitates membrorum, & extremos artus, ipſe uocat, ἀκρωτήρια. ἀντίληψις, Scholiaſtes Græcus interpretatur ἐπίσκηψις, quod uerbum uidetur proprie ſignificare inuaſionem peſtis, ut ſtatim ipſe Thucydides ſubdit, κατέσκηψε γάρ, & quia etiam de fulminis ictu ſolet vſurpari hoc uocabulum, ſignificare uoluiſse puto ſimile quidpiam fulminis ictui, ut ſphacelationem & ſiderationem, quod mox res ipſa declarat: nam decumbente ad ali-

quam

quam partem ſolidam putredine, & putreſcente illa, calor naturalis partis extinguitur ab externo, & igneo putredinis, quod dum fit, & putreſcit pars, gangrena dicitur, dum facta eſt. & abſoluta putrefactio, græcè σφάκελος, latine ſideratio, qualis tactis à fulmine accidit, quod dicit σκηπτὸν: ſic etiam Galenus in 3. Epid. Comm. 25. ubi de hoc ipſo ſymptomate agit Hippocrates, uidetur putredinem fulmini aſſimilare vſus bis hoc vocabulo κατασκήπτειν, de illa uerba faciẽs; quo vtitur etiam hic Thucydides: nam in principio, ita ait, ἡ σήπεδων τῶν ὑγρῶν ἔργον ἔχουσα κοινὸν, ἐκεῖνα τῶν σωμάτων φθείρειν, εἰς ἅπερ ἂν κατασκήψῃ, ideſt, putredo humorum, munus habens hoc commune, ut illa corpora corrũpat, in quæ irruperit, & in fine, ἐπλανᾶτο γὰρ ὡς αὐτὸς ὠνόμασε διόλου τοῦ σώματος τὸ ῥεῦμα, τουτέστιν ἀλόγως, καὶ ἀτάκτως, καὶ ὡς ἔτυχεν ἐφέρετο, μηδὲ προγνῶναι τινὸς ἰατροῦ δυναμένου τεχνικῶς, ἐς ὅτι κατασκήψειεν, ideſt, errabat enim (vt ipſe dixit) per totum corpus fluxio, ideſt, temere, & nullo ordine, & caſu ferebatur, cum neque præuidere vllus poſſet medicus arte, quo eſſet irruptura.

ἐς τὰ αἰδοῖα. In pudenda.] Quod hæc peſtis potiſſimum impetum faceret, & inuaderet pudenda, declarauit in 3. Epid. Hipp. qui ſæpius huius facit rei mentionem: nam primum cont. 26. vbi de phlegmone egit in præcedenti cont. & eryſipelate depaſcente ſummas partes, mox addit, ἦν δὲ πάντων χαλεπώτατον τοῦτο, ὅτε περὶ ἥβην, καὶ αἰδοῖα γένοιτο, ideſt, erat vero hoc omnium grauiſſimum, cum circa pubem, & pudenda accidebat, vbi Galenus in Commentario nihil mirandum hoc dicit accidiſſe, quia etiam extra peſtilentem ſtatum difficilis eſt illarum partium curatio, quoties inflammatione, aut ſacro igne tentantur: fecerat etiam ſupra cõt. 12. mentionẽ, στόματα ἀφθώδεα, αἰδοίοις φύματα, i. ora aphthis affecta, & exulcerata, pudendis tubercula accidebant, & in 47. hæc eadem coniungit, στόματα πολλοῖσιν ἀφθώδεα, ἑλκώδεα, ῥεύματα περὶ αἰδοῖα πολλὰ ἑλκώματα, φύματα, ἔξωθεν, ἔσωθεν τὰ παρὰ βουβῶνας, ideſt, ora aphthis exulcerata multis, fluxiones circa pudẽda, multa vlcera, tubercula extra intus ad inguina. & mox 49. ἐφύετο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἑλκέων καὶ ἐν αἰδοίοισιν, ideſt, adnaſcebantur tũ in alijs vlceribus multa, tum potiſſimum in pudendis, & in 1. Epidem. cont. 13. etiã

Vigeſimũ & quĩtum ſymptoma peſtis pudẽdorũ inflãmatio.

oſten-

ostendit esse pestis symptoma, φλεγμοναὶ μετὰ ὀδύνης εἰς ὄρχιν ἑτερόῤῥοπαι, τοῖσι δ' ἐς ἀμφοτέρους, idest, inflammationes cum dolore in alterutrum testiculum declinantes, quibusdam vero in vtrosque, vbi dicit Galenus, κατὰ τὴν κοινωνίαν τῶν ὀργάνων, idest, propter consensum, & communionem instrumẽtorum pars humoris delati à capite in pulmonem ad testes deferebatur cum magnus sit genitalium partium cum thorace consensus, quodq; irrumpebat in testes dicit fuisse malignius, κακοηθέστερον, tamquã diutius, διασεσηπὼς, i., putrefactum in pulmonis partibus, & in Coacis etiam prænot. lib. 3. sect. cont. 21. significat Genitaliũ cum thorace sympathiã, dum dicit, quòd thorace dolentes, ὄρχιας ἐπαίρονται, idest, testibus intumescunt, qui quidem consensus partium demõstratur etiam ab Hipp. 2. Epid. sect. 1. non longe à principio, vbi dicit tussi superueniente cessare inflammationem testium, & è contra siccam tussim inflammatis testibus cessare, ex quo colligit partes genitales, & spiritales vehementer inter se consentire, quod confirmatum est à Galeno in Cõmentario eius partis, testatur rabbi Moyses sect. 6 aph. idem etiam comprobatur experientia, quia videmus morbos thoracis interdum expurgari per vrinam, licet dicant Anatomici nullum esse ductum manifestum, per quem id fieri posse credatur, nisi per solam naturæ prouidentiam, & partium συμπάθειαν, hanc porrò sympathiam pluribus ostendit Rudius, lib. 2. c. de læsa penis erectione, vbi probat esse summam communionem cordi cum genitalibus. Lucr. de hoc.

Genitalium partium cum thorace cõsensus.

Profluuium porrò qui tetri sanguinis acre,
Exierat, tamen in neruos huic morbus, & artus
Ibat, & in partes genitales corporis ipsas.

Et Franciscus Stabilis potentinus, vir Venetijs in faciẽda medicina clarus opusculum edidit elegans, quo ostendit se in illa Veneta pestilentia, quæ fuit anno 1576. quosdam repente mortuos ex sola testium inflammatione iudicasse pestilẽtiæ ui interemptos, vbi pluribus narratis historijs tandem ita concludit. Ex quibus experimentum, & hoc vniuersale Theorema constitui, quòd quicumque in aliqua pestilenti constitutione pauco tempore moriatur, & inflammatio circa pudenda appareat, ex hoc solo signo peste mortuum esse indubitate asserere possumus, de qua re à medicis sui tem

poris

poris reprehenſus, ac deriſus, ſe tuetur Hipp. & Thucydidis auctoritate, nec non teſtimonio cuiuſdam Empirici Græci Nicolai Colochij, qui inter ſigna cognoſcendi cadauera peſtilentia defuncta ponebat inflammationem teſticulorum tamquam indubitatum, & certiſſimum ſignum, quod vero à teſtibus ueneni ſigna ſumantur deponente thorace uitiũ ſuum in teſtes declarat, & Hippoc. in Coacis, vbi dicit lib. 3. ſect. 3. aph 21. iuxta diuis. Holl. quòd ſumpto helleboro, ὄρχιας ἐπαίρονται, ideſt, teſtes extumeſcunt.

ἄκρας χεῖρας, καὶ πόδας, Summas manus, & pedes.] Hippocrates etiam teſtatur in 3. Epid. 3. omnibus fere extremitatibus accidiſſe, & id fuiſſe eryſipelas, & ſacrum ignem corpora depaſcentem, & quamcumque partem attigiſſet, peſſime afficientem: de quo contex. 22 vſque ad 2 . in cuius fine ait: πολλοῖσιν μὲν γὰρ βραχίων, καὶ πῆχος ὅλος περιεῤῥύη. οἷσι δὲ καὶ τὰ πλευρὰ τοῦτο ἐκακοῦτο, ἢ τῶν ἔμπροσθεν τι, ἢ τῶν ὄπισθεν. οἷσι δὲ ὅλος μηρὸς, ἢ τὰ περὶ κνήμην ἀπεψιλοῦτο, καὶ πούς ὅλος, ideſt, Multis quidem brachium, & totus cubitus decidebat, nonnullis vero & latera hæc mala corripiebant, vel anteriorem, aut poſteriorem aliquam particulam, multis etiam totum femur, & tibia denudabatur, & pes totus. Pauloq; ante dixerat eodẽ contex. accidiſſe μαδῆσαι τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ γένειος, καὶ ὀστέων ψιλώματα, καὶ κοπώματα, ideſt, glabritiem capitis, & menti, oſſium denudationes, & abſciſſiones. Et contex. 23. Σαρκῶν τε καὶ ὀστέων καὶ νεύρων ἐκπτώματα μεγάλα, ideſt, carnium, & oſſium, ac neruorum caſus magni. Victor Trincauelius in Cõment. in 1. fen. 4. Can. Auic. cap. 2. vbi agit de ſignis febrium putredinis recitat pulcherrimam hiſtoriam trium, qui in peſtilenti febre pedibus priuati ſunt, quam integram libet recitare. Hoc fortaſſe voluit innuere Auicenna, quòd in febribus malignis, & peſtilentibus, in quibus putredo propè cor eſt, ſi natura potens ſit, vt vitioſum humorem inde ad alium membrum longe à corde, & cæteris membris principalibus depellat, poterit quidem liberato corde, aliquod vitium in illo à maligna materia relinqui: nam nõ modo contrahi membra interdum vidi, mutata materia mala, ad ea, ſed etiã computruiſſe. Memini enim me vidiſſe tres, duas quidem mulieres, alteram nobilem, alteram plebeam, & tertium virum ex illis, qui artem conficiendi naues exercent Venetijs in naua

Vigeſimũ ſextũ ſymptoma peſtis ſideratio extremorum.

li Veneto, in quibus maligna illa materia, ad pedes propulsa, particulæ illius calorem naturalem extinxit, & membrũ id primum gangræna, mox sphacelo correptum in cadauer versum est, vt fuerit necesse totum id, quod emortuum erat secare, auferreque, & vir ille pertulit, vt crus illi abscisum fuerit, paulò supra genu, & sibi deinde crus ligneum pulcherrimum ad imitationem naturalis confecit. Nobilis etiam illa matrona sectionem admisit, & ita sine altero crure; nam huic etiam tota tibia absecta fuit, per multos annos vixere. Plebęa vero illa non est ausa crus præbere secandum, unde putredo serpsit, & corripuit, & coxã, & tandem superiores etiam partes, & obijt suum extremum diem ea de causa, cũ alioquin febris eam dimisisset. Lucretius quoque huius rei fecit mentionem, & uidetur sentire, quòd non sponte naturæ (ut ex Hippocrate, & Thucydide dictum est) priuarentur his membris, sed consilio humano, & adhibito ferro, & arte Chirurgica. Ait enim:

Profluuium porrò qui tetri sanguinis acre
Exierat, tamen in neruos huic morbus, & artus
Ibat, & in partes genitales corporis ipsas,
Et grauiter partim metuentes limina lethi
Viuebant ferro priuati parte virili,
Et manibus sine nonnulli, pedibusq; manebant
In vita tamen, & perdebant lumina partim,
Vsque adeo mortis metus his incesserat acer.

Petrus Victorius in suis uarijs lectionibus dicit Lucretium non assecutum sententiam Thucydidis, neque rectè interpretatũ: quia, inquit, dicat Lucretius quosdam hoc morbo correptos, cum mortem ualde metuerent, uixisse, & mortẽ effugisse, posteaquam ferro priuati fuissent parte uirili, aut manibus, aut alijs membris, in quæ membra uis illius morbi irrupisset, atque inuasisset, adhibito uidelicet Chirurgo, qui partes illas affectas exsecaret: de qua re tota nullum dicit à Thucydide uerbum fieri. Lambinus uerò Lucretium defendit, & sensum Thucydidis acutissimum cõtendit perspexisse, uerba illa Thucydidis exprimendo, καὶ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφευγον, idest, & multi his priuati effugerunt. Inquit enim Lambinus: Ego autem dico horum uerborũ eam ipsam sententiam esse, quam Lucretius expressit, nisi

quod

quòd id, quod breuius à Thucydide dictum est, & idcirco fortasse obscurius, Lucretius uberius, & ita planius explicauit. Nam cum dicit Thucydides, multos, dum his membris priuantur, mortem effugisse, nihil aliud significat, quàm eos mortem metuentes, adhibito Chirurgo, qui scalpello partes illas affectas præcideret, periculum effugisse, & uixisse: participium enim στερισκόμενοι hoc ualet patientes se priuari à Medico, seu Chirurgo. Hæc Lambinus. Hieronymus Mercurialis uar. lect. lib. 3. cap. 12. profitetur se esse huius sententiæ auctorem, & quasi uidetur dolere, quòd Lambinus, nulla facta sui mentione, eam secutus sit, de qua se ad Victorium litteras dedisse scribit, eumq; cum ad hoc non rescripserit, cæteris rebus dato responso perhumaniter, non improbasse suam opinionem arguit: cuius totum caput hic libet recitare: Petrus Victorius, uir ætate nostra cū ob rarā eruditionem, tum ob incredibilē probitatem omnibus admirandus, in iis, quos postremo Variarum lectionum edidit, libris, cogitandū proponit, an ea Thucydidis uerba, κὴ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφευγον, à Lucretio exactè sint interpretata his uersibus:

Et grauiter partim metuentes limina lethi
Viuebant, ferro priuati parte uirili.

De qua re cum iam diu ipsi sententiam meam per literas Roma significassem, humaniter sanè nonnullis alijs rebus; quæ in ipsis continebantur, responsum dedit, de hac vero nullum quidem verbum fecit: ob quod ratus opinionem meam saltem ab illo improbatam non esse, hic ponere non timebo. Homines enim vitam membris, dum periculum conspiciunt, præponere, nemo est qui neget. Porrò medicos in pestiferis morbis (qui facilè, nisi compescantur, & serpendo sese in viscera propagare, & inde citò iugulare solēt) ferro atque igne, vt statim virus de corpore tollant, crebrò vti, clarum esse cuique puto. Itaque verisimilius fit, in ea sæuissima peste à Thucydide descripta, homines, ne perirēt, genitalia lue pestifera iam corrupta sibi amputanda ferro præbuisse, quàm permisisse, vt emortua sponte caderent. Rarum planè est, vt pestis aliquod membrum depascens sponte desinat, nisi medicamentorum opera coerceatur: quod tanto minùs in partibus genitalibus euenire putandū

est; nimirùm quæ malè affectæ, ob viciniam & συμπάθειαν ceteris visceribus affectiones suas facilè impertiunt. Quando igitur Thucydides illos genitalibus priuatos euasisse narrat, secundum medicos necessarium propè est intelligere, quòd ferro illa abscinderent, neque sinerent morbum intimius penetrare, necareq; : vt euenisset, si partes à peste infectæ atque corruptæ, vt sponte sua deciderent, expectassent, neque statim à sanis eas disiunxissent. Accedit his luculentissimum Gal. testimonium, qui Comm. 3. ad 3. Hipp. Epid. tex. 26. exponens quomodo Hippoc. scribat in ea pestifera constitutione grauissimum malum fuisse, vbi vel inflãmatio, vel sacer ignis pubem & pudenda vrgebant, inquit: Hos morbos etiam citra pestem ita interdum ea membra putrefacere, vt ipsa præcidere cogamur, atque vrere. Ergo Lucretium commendare potiùs debemus, qui breuitati ac obscuritati Thucydidis claritatem afferre, nec non eam pestem diligentiùs describere voluit. Hanc nostram sententiam Lambinus quoque in suis postremò ad Lucretium editis commentarijs, nulla nostri mentione facta secutus est.] Eandem sentẽtiam sequitur Iordanus tract. 2. de pestis phęnom. cap. 6. vbi ait, adeo enim praua malique moris erant vlcera, vt partes occupatas eroderent, neque serpigo cohiberi prȩterq̃ membri abscissione potuit, vnde genitalibus exsectis, oculis excauatis, pedibus, manibusq; truncatis vitam Thucydidis tempore redimebant ac.

Viuebant ferro priuati parte virili,
Et manibus sine nonnulli, pedibusque manebant,
In vita tamen, & perdebant lumina partim.

Colligi potest ex historia Critonis 3. in Epi. cui pustula nigra in talo apparens mortem biduo accelerauit, quod malignitati potius, quæ siderationem momento peperit, quam loci angustiæ, qui minime capax fuerit recipiendę tãtæ materiæ, eò excusæ, tribuendũ uidetur. ingẽtis itaq; putredinis documentum est, vel hoc, quòd nullam nisi per rescisionem curationem receperint, & cum nullo alio succurri posset remedio, ad mutilationem uentum fuit. Ego vero puto vtrumque posse intelligi, & quod sponte naturæ, ut dicit Hippo. aliquibus illa membra deciderint, & quod aliqui ẽt adhibito medici cõsilio ferro secarint, ut sanas partes seruarent

rent

rent. Galenus etiam in 3. de vſu partium cap. 5. meminit cuiuſdam peſtis, quæ in ſummos pedes putrefaciendo graſſata eſt, unde illis deſtituebantur, & uti baculo cogebantur deprehenſi, probans enim pedem eſſe inſtrumentum, quo firmatur corpus, ait, πεῖραν δ' ἱκανὴν τοῦ λεγομένου δύο περιστάσεις πραγμάτων ἔναγχος γεγενημένων παρέσχηντο, ὅτε λοιμὸς ὁ πολὺς κατασκήψας εἰς ἄκρους τοὺς πόδας, καὶ ἡ τοῦ περὶ τὸ κορακίσιον τῆς παμφυλίας ὠμότης λῃστοῦ, ὁ μὲν γὰρ λοιμὸς ἀπέσηπεν, ὁ δὲ λῃστὴς ἀπέτεμεν ἄκρους τοὺς πόδας, ὥστε χωρὶς κοντῶν ἀδύνατον βαδίζειν τοὺς οὕτω δυστυχήσαντας, ideſt, amplum uero teſtimonium, & fidē eorum, quæ dicuntur duo caſus rerum, quæ nuper euenerunt, nobis dederunt, peſtis nempe, quæ magna ex parte in ſummos pedes deſæuijt, & latronis cruditas circa Coraciſium Pamphyliæ, peſtis enim putrefaciebat, prædo ſecabat ſummos pedes, ut ſine baculis nō poſſent ambulare, qui in huiuſmodi infortunium delati eſſent: ſimile quiddā narrat de peſte ſui temporis Petrus Pariſus, qui teſtatur in hanc ſententiam, ita Italico ſermone (hoc enim ſcriptus liber.) *Alla maggior parte de detti infermi nacquero certe macchie grande, liuide, & oſcure ſotto la giontura dell'vno, & l'altro ginocchio, ch'abbaſſauano inſino alla polpa della gamba, le quali ritrahendo i nerui, rimaneuano le gambe abbreuiate, & conuulſe, & le dette macchie erano coſi dure, & eſſicate, che pareuano quelle parte eſſer ſtate abbrugiate, & cotte dal fuoco, ò per vn longo tempo ſecate al Sole, reſtando ſtupide, priue di ſenſo, & mortificate, come ſuole accadere nelle cancrene confirmate*. Simile quiddam de peſtilentia boum narrat Columella de Radicula, quod helleborum nigrum dicunt, uerba faciens. Vſus eius traditur talis, ænea ſubula pars auriculæ latiſsima circumſcribitur, ita ut manante ſanguine tamquā o litteræ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinſecus, & ex ſuperiori parte auriculæ cum factum eſt, media pars deſcripti orbiculi eadem ſubula tranſuitur, & facto foramine prædicta radicula inſeritur, quam cum recēs plaga comprehendit, ita continet, ut elabi non poſsit, in eam deinde auriculam omnis vis morbi, peſtilensque virus elicitur, donec pars, quæ ſubula circumſcripta eſt, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conſeruatur.

Vigeſimū ſeptimū ſymptoma peſtis oculorū amiſſio, & cęcitas

εἰσὶν δ' οἱ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν. Sunt qui etiam oculos amiſerunt.] Hippocrates læſorum oculorum facit quidem men-

tionem, & deprauati visus, sed non tamen amissorum oculorũ cont. enim. 48. ita ait, ὀφθαλμίαι ὑγραὶ, μακραὶ, χρόνιαι μετὰ πόνων, ἐπιφύσιες βλεφάρων ἔξωθεν, ἔσωθεν, πολλῶν φθείροντες τὰς ὄψιας, ἃς σῦκα ἐπονομάζουσιν, idest, lippitudines humidæ longe, diuturnæ, cum laboribus, germinationes palpebrarũ extra intus, multorum perdentes visum, quas ficus nominãt. Galenus in Commentario id euenisse dicit propter humoris abundantis nimiam copiã, περιουσίαν, duplici cõstantem differentia crassitie, & tenuitate, quæ sunt πάχος, καὶ λεπτότης, hunc igitur superuacaneum humorẽ dicit delapsum ad oculos humidos genuisse lippitudines, sua tenuitate, crassitie autem germina palpebrarum, quia scilicet fluxio humida, & aquosa parit ophthalmias, crassior vero pars, τὸ παχύτερον, partibus inhærens affectis, ἐμπλαττόμενον, gignit, τὰς ὀχθώδεις ἐπαναστάσεις, idest, tubercula riparum fluuialium modo elata, & insurgentia. Lucretius.

——— ——— *Et perdebant lumina partim.*

Esse vero hanc oculorum amissionem pestis grauissimum symptoma apparet ex illa peste quæ anno salutis 455. ĩ Oriẽte grassata est (vt testatur Georgius Agricola in primo de peste) cum Martianus Imperator regnaret, & sæuior quam vnquam vspiam extitit, etenim dicit primis duobus diebus ex vehementi inflammatione oculis homines priuatos, tertio tussi vehementissime conquassatos interijsse: meminit huius symptomatis in peste P. Parisus cap. 2. & coniungit cũ surditate, qualem Hipp. in Hermocrate 3. Epid. 1. cont. 13. & Heropito in 3. eiusdem 3. cont. 80. appellat, κώφωσιν, ita enim scribit. *Hanno di più anco patito i nostri infermi due altri graui sintomi, vn tintino d'orecchia, & alle volte surdità, & altri han patito vna caligine, & oscurità ne gl'occhi ch'à lor mal grado non hanno inteso sendo fortemente chiamati, nè hanno veduto quello che si gli presentaua innanzi gl'occhi, lascio stare che doi ò tre sono rimasti ciechi*, idque adscribit venenosæ qualitati vaporum, & humorum, quæ spiritibus animalibus permixta meatibus oculorum adherescens, eorum functiones impediebat. sic Eusebius hist. Eccles. lib. cap. 8. asserit sacris ignibus, & carbunculis ora, pestilentia illa, quam ibi describit correptorum fuisse repleta, ita ut si qui forte ex his mortem effugissent, luminibus orbarentur.

τοὺς δὲ καὶ λήθη. Quosdam obliuio.] De hoc symptomate,

te,& caſu in multis ab illa Atheniẽſi peſtilentia ſeruatis fre quentem facit Galenus mentionem, & fuit ſane memorabilis, quòd ſanati, neque ſe ipſos, neque familiares agnoſcerent. in libello quòd animi mores corp. temp. ſequant. citat hunc locum his verbis. Cęterum corporis ærumnis affligi animã ac ſuperari in atra bile, phrenitide, ac furore aperte cognoſcitur, porrò ſeipſos quoque, atque propinquos propter morbi vim ignorare (quod & Thucydides multis euenisse in hiſtorijs ſuis memorauit & in peſtilenti morbo hac tempeſtate haud multis antea annis nos quoque fieri vidimus) tale vitium eſse uidebitur &c. & de ſympt. diff. c. 7. vbi ait agens de ſymptomatis læſæ animalis facultatis, ὅτι δὲ καὶ περὶ τὸ μνημονικὸν τῆς ψυχῆς γίνεται συμπτώματα, καὶ νοσοῦσιν ἔτι, καὶ ἤδη πεπαυμένοις τῶν νοσημάτων τοῦτο μὲν καὶ παρὰ Θουκυδίδου μαθεῖν ἔνεστι, ἐνίους τῶν διασωθέντων ἐκ τοῦ λοιμοῦ, μέχρι τοσούτου τῶν ἔμπροσθεν ἁπάντων ἐπιλαθέσθαι λέγοντος, ὡς μὴ μόνον τοὺς ἰδίους, ἀλλὰ καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοῆσαι, ideſt, Quod vero & circa memoratiuam animæ partem fiant ſymptomata, & adhuc ægrotantibus, & iam ſanatis, hoc licet etiam apud Thucydidem cognoſcere, qui dicit quoſdam ex peſte illa ſeruatos uſque adeo omnium, quæ præceſserant, fuiſse oblitos, ut non ſolum familiares, ſed ſe ipſos ignorarent, & in 2. de ſympt. cauſis capit. 7. ὦπται γὰρ οὐκ ὀλιγάκις ὡς εἰς ἀπόστασιν τινὰ κατασκήψαντα νοσήματα μώρωσιν, ἢ λήθην ἐπήγαγεν, ἐνίους γοῦν καὶ γράμματα καὶ τέχνας τελέως ἐπιλαθομένους ἐθεασάμεθα, καὶ μηδὲ τῶν σφετέρων ὀνομάτων μεμνημένους, ὁποῖον καὶ ὁ Θουκυδίδης φησὶν ἐν τῷ λοιμῷ συμβῆναι, τινὰς γὰρ τῶν διασωθέντων ἀγνοῆσαι σφᾶς τε αὐτούς, καὶ τοὺς ἐπιτηδείους. animaduerſum enim eſt non raro quòd in abſceſsum quendam erumpentes morbi ſtultitiam, aut obliuionem induxerunt, nonnullos igitur & literas, & artes oblitos vidimus, neque ſuorum nominum memoriam retinentes, vt & Thucydides dicit in peſte cõtigiſse, quoſdam enim ex illa ſeruatos ignoraſse ſeipſos, & familiares, meminit huius in hac peſte obliuionis etiam Hipp. 3. in 3. Epid. cont. 37. quam tamen non poſt, ſed ſub acceſſiones ipſas dicit contigiſse. περὶ δὲ τοὺς παροξυσμοὺς λήθη καὶ ἄφεσις, καὶ ἀφωνίη, ſub acceſſiones obliuio & languor, & vocis defectus, vbi Galenus in Commentario, καὶ ἡ λήθη σαφὴς ἐστι καὶ δέδεικται πολλάκις ἐκ τῶν ὀλεθρίων οὖσα, ideſt, & obli

uio

Vigeſimũ & octauũ ſympto-- ma peſtis obliuio.

uio manifesta est, & demonstratum est sæpius ex signis exi-
tialissimis vnum esse; sic in prorrheti. 2. 30. necnõ Coac. 1. 6.
vbi eisdem verbis dicitur, μετὰ ῥίγους ἄγνοια κακὸν, κακὸν
δὲ καὶ λήθη, post rigorem ignorantia malum, malum etiam
obliuio, vbi Galenus in Commentario, νενικῆσθαι δηλοῖ τὴν
ἔμφυτον θερμασίαν ὑπὸ τῆ κατὰ τὸ σύμπτωμα ψύξεως ἡ μετὰ ῥίγους
ἄγνοια, καὶ λήθη, idest, victum ostendit innatum calorem a
symptomatis perfrigeratione post rigorem facta ignoran-
tia, & obliuio, meminit etiam Lucretius his versibus.

Atque etiam quosdam cœpere obliuia rerum.
Cunctarum, neque se possent cognoscere, vt ipsi.

Diodorus Siculus Biblioth. lib. 14. de Peste Carthag. comme
morat quosdam actos in furorem, & in rerum omnium ob-
liuionem incidisse in ea peste, τινὲς δὲ ἐς μανίαν, καὶ λήθην τῶν
ἁπάντων ἔπιπτον. Legimus quidem apud ueteres quosdam
fuisse obliuione correptos artium, & litterarum absque etiã
morbo, ut de Hermogene narrant, quem totius Græciæ in
adolescentia fuisse præstantissimũ Sophistam tradunt, post
decimumoctauum annum omnia repente oblitum vsque
ad octuagesimum vixisse omnium ignarum, sic superiori
ætate euenisse Trapezuntio tradunt, sed ingrauescenti iam
ætate, & senio. Orbilium vero Grammaticũ sui etiã nomi-
nis oblitum ferunt. Plinius lib. 7. cap. 22. ita de memoria
tradit. Nec aliud est æque fragile in homine, morborum, &
casus iniurias, atque etiã metus sentiens aliàs particulatim,
aliàs vniuersa. Ictus lapide oblitus est litteras tantum. Ex
præalto tecto lapsus matris, & affinium, propinquorumq;
cœpit obliuionem: alius ægrotus, seruorum etiam. Sui vero
nominis oblitus Messala Coruinus Orator. Simplicius fa-
cit in Cõmen. prędicamẽti qualitatis mentionem cuiusdã,
qui morbo amisit scientias, quod etiam ex pharmacis dici-
tur contingere, vt in exercitu Antonij contra Parthos eue-
nit ex esu herbę maleficę, vbi citat Arrianum, sed legendum
Appianum, qui id narrat in Parthico bello, vbi dicitur eos,
qui herbã edissẽt, nihil meminisse amplius, neq; cognouisse.
ὁ γὰρ φαγὼν οὐδὲν ἐμέμνητο τῶν ἄλλων, οὐδὲ ἐγίνωσκε. Mentionẽ
huius casus, & accidentis in pestilentijs facit etiam Iouber-
tus, qui omnia colligit indicia pestis, cap. 8. vbi hæc omnia
à Thucydide paulò ante relata, in vnum quasi fasciculum
conie-

coniecta proponit, & rationem reddit euentus. Cæterum, inquit, quando sæuior est pestilentia, emergunt rari nantes in gurgite vasto, atque his paucis salus magni constat. Alij enim excæcantur, alij obsurdescũt, alij rigent, & contrahun tur. Sunt quibus extremi pedes, manus, aut pudenda omnino pereunt: quidam lymphatici manent, huc atque illuc assidue discurrentes: quidam prorsus, amissa memoria, omnium rerum obliuionem patiuntur, adeo vt ne seipsos quidem agnoscant, si Thucydidis testimonio fides est adhibenda: quod etiam Galeno placere videmus. Paucissimi nulla tam atrocis mali vestigia referunt, quia infeliciter curantur ægri, partim penuria, partim incuria, aut inscitia Medicorũ Chirurgorum, vel (quod omnium frequentissimũ est) ægrotantium ipsorum, vel assidentium culpa, vel rerum necessariarum defectu. Qua vero ex causa deperdatur memoria, si Galeno assentimur, erit frigida intemperies, qui obliuionẽ à frigore oriri statuit, sed Ioubertus adiungendum putat, si coniuncta sit frigori humiditas. Pituitosus siquidem est omnino succus, qui cerebrum supra modum humectans, & frigefaciens memoratricis vires, & robur eneruat, indicio sunt ætates seniorum, & infantium, qui humoris copia affluente, alteris naturalis, alteris aduentitia, minus valent memoria, & obliuiosi sunt. Idem sensisse videtur Plato, qui dixit, animam omnia scientem, omnium obliuisci, cum in humidissimum fœtus corpusculum sese demittit, ac mergitur. deinceps vero oblitorum recuperare ἀνάμνησιν, idest, reminiscentiam, quanto magis ad siccitatem tendit, & corpus minus humidum redditur exiccatis superuacaneis humoribus. Vnicus ergo pituitosus humor, qui suapte natura frigidus, & humidus, demergit, & obliterat, ac delet impressas memoriæ conceptarum rerum formas, & obliuionem inducit. Sed in hoc magna statim occurrit dubitatio: nam si hinc obliuio proficiscitur, nempe ex frigiditate, & humore, videtur non debuisse id fieri, ac euenire in ea pestilentia, in qua tantus æstus, & incendium dicitur extitisse, primum in capite, mox in pectore, ac toto corpore. Sed facilis est solutio: respondendum enim est, calorem illum, & æstum pestilentem fuisse depastũ calidum innatũ partium, & humidũ primigeniũ: quibus cũ essent destitutæ partes, & proinde debilitatę,

Qua ex cã amittatur memoria.

imbe-

imbecillesq; redditæ, externo frigori, & excremēto humori fuisse factas obnoxias, & propterea morbo frigido laborasse.

ἠγνόησαν σφᾶς τε αὐτοὺς, καὶ ἐπιτηδείους, Et non agnoscebant seipsos, nec familiares.] Voluit vtrumq; signum afferre, de quo dictum supra ex Hippocrate, nempe λήθην, & ἄγνοιαν, quæ ex eadem causa eueniunt, nempe perfrigeratione cerebri, sed non in eodem loco: nam ἄγνοια est priuatio, vel interceptio vis animæ communis, quæ per reflexionem perpendit, atque recognoscit speciem rei præsentis, & obiectæ. λήθη vero est illius vis, quæ retinet rerum imagines, & notiones vniuersales, vtrumque malum; sed deterius si ambo cōiungātur, vt mox dicetur ex Galeno: nam victo calore ingenito, non habet amplius cor spiritus, quos suppeditet facultati animali: sed horum loco multi vapores crassi ex violenta irruptione, & repulsione excicati impediunt intellectus reflexionem super species seruatas, & oblatas: & ideo neque illi agnoscunt præsentia, neque isti memoria retinent præterita. Quare cum, vt quasi Philosophus innueret vtriusque symptomatis discrimen in diuersitate facultatis positum, & etiam loci, quem primus Auicennas videtur assignasse singulis, nempe alteri priorem ventriculum, alteri posteriorem, tū vt vtriusq; coniunctionem, quasi Medicus ad mali vim exprimendā indicaret, simul hæc duo coniunxit: nam (vt præclarè Galenus in Commentario, 30. Aphorism. in 2. Prorrhet.) ἐμάθομεν ὅτι καὶ τὸ μὴ γνωρίζειν τοὺς συνήθους, καὶ τὸ μὴ μεμνῆσθαι τῶν πεπραγμένων ἐπὶ τῇ κατὰ τὸν ἐγκέφαλον γίνεται ψύξει, καὶ πρόδηλον ὡς ἑκάτερον, καὶ καθ' ἑαυτὸ μοχθηρὸν ἐστὶ σύμπτωμα, καὶ εἰ ἄμφω γένηται διπλασίως ἄτοπον, idest, Didicimus, quod & non agnoscere familiares, & non meminisse rerum gestarum ex perfrigeratione fit cerebri, & manifestum, quòd vtrumque & per seipsum est malum symptoma, & si ambo fiant, dupliciter malum.

ΘΟΥΚΥ-

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Γενόμενον γὰρ κρεῖσσον λόγου τὸ εἶδος τῆς νόσου τά τ' ἄλλα χαλεπώτερος ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν προσέπιπτεν ἑκάστῳ, καὶ ἐν τῷδε ἐδήλωσε μάλιστα ἄλλο τι ὂν ἢ τῶν ξυντρόφων τι, τὰ γὰρ ὄρνεα, καὶ τετράποδα ὅσα ἀνθρώπων ἅπτεται πολλῶν ἀτάφων γιγνομένων ἢ οὐ προσῄει, ἢ γευσάμενα διεφθείρατο. τεκμήριον δὲ τῶν μὲν τοιούτων ὀρνίθων ἐπίλειψις σαφὴς ἐγένετο, καὶ οὐχ ἑωρῶντο οὔτε ἄλλως, οὔτε περὶ τοιοῦτον οὐδέν:~

THVCYDIDES.

CVm enim genus morbi eſſet maius, quã ratiocinatione cõprehendi poſſet, & in alijs rebus acerbius, quam humana pati natura poſſet, inuaſit vnumquemque, & in hoc potiſſimum ſignificauit ſe quiddam maius eſſe malum, quam ea ſunt, quæ ſolent homini cõtingere: Aues enim, & Quadrupedes, quæcumque hominum carnes attingunt, cum multa eſſent inſepulta cadauera, vel ad ea nõ accedebant, vel ſi guſtaſſent, moriebantur. Validoq; meum dictum argumento confirmant, quòd ſcilicet manifeſtus erat auium huiuſmodi defectus, & neque viſebantur vſquam alibi, neque circa tale quicquam.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

ENVMERAVIT sæuissima pestis debacchantis, ac sæuientis in humana corpora, symptomata, neque solum ea, quæ inuexit in tres præcipuos ventres, siue spacia, quibus vitæ humanæ tria quasi principia, & elementa cōtinentur, quibus labefactatis, atque conuulsis vitā in discrimine versari necesse est: uerum etiam illa, quæ importata sunt ab hac lue ipsis extremis, & artubus, in quibus cum nullum uitæ amittendæ, nisi per consensum, sit periculum, minus uidebatur esse formidandum, cumq; & in his, & in illis acerbissima mala, & casus penè incredibiles accidissent, ut ueritati suæ historiæ fidem accerseret, ac compararet, seq; non amplificandi causa quicquam auxisse, sed rem ipsam, prout se haberet, sincere pronunciasse ostenderet, tātarum in hac peste turbarum, ac casuum inopinatorum, ac nouorum causam exponit, eamq; confert in morbi ipsius nouitatem, ac insolentiam, quæ non solum morem, ac consuetudinem aliarum pestilentiarum excessit, sed uicit etiam hominum, non dicam expectationē (quæ in malis ob timorem solet esse semper magna) sed cogitationem, ut ne cogitando quidem assequi, nedum patiendo sustinere illius crudelitatem, ac nouitatem posset humana natura, quam etiā ab exemplo ferarum, & alituū arguit fuisse maximā, & longe inimicam humanæ naturæ, ac uitæ mortalium, cum illæ etiam, quæ instinctu naturæ ad humanæ carnis, & cadauerū deuorationem sunt maximè propensæ, illa proiecta non at-

tingerent,ſed longè refugerent,quippe quę non rationis ductu,qua carent,ad euitandum periculum impellerentur,ſed inſolita quadam ui ipſius peſtilētiæ ſeſe manifeſtiſſimis prodentis argumētis, ipſis quoque brutis conſpicuis, atque perſpectis,deterrerentur non ſolum ab eſu proiectorum corporum, ſed etiam ab acceſſu, cum ſcilicet longe etiam ab ipſa regione receſſiſſent, neque ullum huiuſmodi animal ſiue pennatum,ſiue dentatum conſpiceretur,quòd ſi quid forte fortuna inter ipſa bruta magis fuiſſet audax,ac temerarium, quod fame, alijsve furijs agitatum attigiſſet, ſtatim audaciæ pœnas dabat, & extinguebatur vi ueneni deleteria ſubito confectus,atque proſtratus.

Κρεῖσσον λόγου, Maius ratiocinatione.] Hæc uerba ſignificant ſuperaſſe graſſantis morbi uim fidem hominum,& cogitationem, vel etiam tam fuiſſe ingentem, ut uerbis exprimi,& oratione nō poſſet. Boccacius uidetur ſic expreſſiſſe: *Horribilmente cominciò i ſuoi doloroſi effetti, & in miracoloſa maniera à dimoſtrare:* miracula enim ſuperant humanæ credulitatis captum. Sic Ouidius miraculo aſcribit quod recitat hic Thucydides de cadaueribus illæſis, & intactis à feris, & alitibus:

Mira loquar, non illa canes, auidæq; volucres
Non cani tetigere lupi. ——————

Ingraſſias par.4. c.9. citans hunc locum, materna lingua ita expreſſit: *Era più grande, che non ſi poſſa eſprimere, & più acerbo, che la natura humana non poſſa tolerare.* Vel etiam ſignificare hæc poſſunt uerba, quòd adeo eſſet hoc morbi genus inſolens, & malignum, ut omnia medicamenta ratione, & artis præſidio inuenta,ac excogitata ſuperaret,qui mos eſt maxime peſtilentium morborum,& qui dicuntur à tota ſubſtantia, ut mox dicetur.

Τῷ δὲ, In hoc.] τῷ ῥηθησομένῳ, ideſt, quod dicetur.

Τῶν ξυντρόφων τι, Quæ ſolent homini contingere.] Plutarchus in 8. Sympoſiacorum,cap.9. ubi diſputat de nouis morbis, qui in nobis oriuntur,ex tanta ciborum, & facultatū in nobis ſitarum uarietate probat,uel hoc Thucydidis teſtimonio ſolere in nobis gigni νοσήματα καινὰ, καὶ ἀσυνήθη, ideſt, morbos nouos,& nō conſuetos: οἷον ὁ Θουκυδίδης ἱστορεῖ τὸν Ἀθήνησι λοιμὸν γενέσθαι τεκμαιρόμενος αὐτοῦ τὸ μὴ σύντροφον τῷ τὰ σαρκοφάγα μὴ γενέσθαι τῶν νεκρῶν, ideſt, Vt Thucydides narrat eam,

quæ Athenis grassata est, fuisse pestem, hoc argumento con iectans illius nouitatem insolitam, quòd carniuora animantia mortuos non degustarunt. Lucretius elegantissime huius rei facit mentionem. Inquit enim:

Multaq; humi cum inhumata iacerent corpora supra
Corporibus, tamen alituum genus, atque ferarum,
Aut procul absiliebat, vt acrem exiret odorem,
Aut vbi gustarat, languebat morte propinqua.

Vbi etiam videtur causam significare, cur non accederent feræ, & rapaces aues ad illa corpora, quòd scilicet odore offenderentur. Quam causam attigit etiam Græcus Scholiastes, qui interpretans illud verbũ οὐ προσῄει, non accedebant, ait, ὥσπερ ἀπὸ τῆς ὀσφρήσεως γινώσκοντα, ὅτι λοιμώδη ἐστὶ τὰ σώματα, idest, tanquam ea, quæ ab odore cognoscerent, quòd pestilentia correpta essent illa corpora. Cui etiam causæ adscribi illud potest, quod narrat Plinius lib. hist. 2. cap. 63. qui dicit veneno necatos non attingi à feris, & volucribus: nam veneni à terra producti ad hominum vtilitatem, extollens, atque recensens commoda, hoc quoque narrat. Miserta genuit id, cuius facillimo haustu, illibato corpore, & cum toto sanguine extingueremur, nullo labore sitientibus similes. Quo taliter defunctos non volucres, non feræ attingerent, terræq; seruaretur, qui sibi ipsi perijsset, quod etiam recenset Mercurialis in libro de venenis, citato hoc ipso Plinij testimonio, qui omnes à Nicandro videntur accepisse, qui in libello de Theriaca testatur à serpentibus demorsa cadauera à feris non attingi, & præcipuè de Basilisco, à quo ictum corpus dicitur, neque coruos, neque volucres attingere:

οὐδέ τις οὐδ᾽ οἰωνὸς ὑπὲρ νέκυν ἴχνια τείνας
Αἰγύπιοι γῦπές τε κόρακές τ᾽ ὀμβρήρεα κρώζων
οὐδὲ μὲν ὅσσα τε φῦλ᾽ ἀνομάζεται οὔρεσι θηρῶν
Δαίνυνται, τοῖον περὶ ἀυτμὴ δεινὸν ἐφείη. idest,

Non auis vlla volans extincta cadauera supra
Vulturij, aut Aquilæ, aut crocitans per nubila Coruus,
Non fera præruptis quæcumque in montibus errat,
Gustet, ab extinctis tam se grauis halitus effert.

Ad quod illud quoque facit, quod recenset Aristoteles in libro de admirandis, vbi dicitur circa Scytharum, & Medorũ dictam regionem locum esse viginti ferè stadiorum spacio,

qui hordeum producit, quo homines quidem vescuntur: equi vero, & boues abstinent, imò sues etiam, & canes excrementa hominum, qui mazam, aut panem ex hordeo illo comederint, auersantur tanquam mortis periculo: persentiũt enim odoratu sibi inimicum venenum. Liuius Dec. 5. lib. 1. idem notat de peste illa, quam describit. Cadauera, inquit, intacta à canibus, & vulturibus tabes absumebat. Significat vero in hoc verbo Thucydides, adiuncta particula negandi μὴ ξυντρόφων per ἰσοδυναμίαν, quę Latine à Barbaris dicitur æquipollentia, illius contrarium, quod est ἀπότροφον, quod est τὸ μὴ τρόφιμον, idest, ab alendo alienum, hoc est, venenum, quod opponitur alimento: nam σύντροφος fit à τρέφω, quod est nutrio: solum vero venenum nutrire non potest. Etenim uincit naturam, non uincitur ab illa, aut alteratur, quamuis id etiam vi consuetudinis fieri posse contendant nonnulli, allato exemplo puellæ Napello nutritæ apud Auicennam, & aniculæ Galenicæ, quæ cicuta alebatur: de quo tamen magna est controuersia. Sicq; ferè omnes medici interpretantur hunc locum; quare Sabellicus rectè, conuertens hunc locum addidit, manifesto argumento maleficij, ac veneni, quod in morbo fuit. Sic Alexander Benedictus de hac peste loquens, & recitans Thucydidis sententiam, ait: In ea enim nescio, quid veneni inerat pręter consuetudinem, in qua nullum remedium idoneum repertum est, quod quis diceret vtile fore, si offerretur. Hinc uero, arbitror, acceperunt pestilentium morborum diuisionem docti quidam medici diuidentes illos in pestilentes consuetos, & pestilentes insolentes: cuius meminit Petrus Forestus lib. 6. obseru. 1. Sch. nam illud τὸ μὴ ξύντροφον videtur hoc etiam significare insolens, & pręter morem, cuiusmodi apud Hippocratẽ esse dicuntur in Thaso paraplegia lętalis, & insueta, grauedines anhelosę, &c.

ἄλλό τι ὂν ἢ τῶν ξυντρόφων. Aliud quid esse quam consueta. | Altius hoc loco mihi videtur subire Thucydides, & in ipsa artis medicæ penetralia nescius, & ignotus permeare, cum enim dicat pestilentiam hanc fuisse quid maius malum, & diuersum à consuetis, & naturalibus, uidetur nos reuocare ad morbum formæ, quem vocant à tota substantia Græci, κατὰ τὰς ὅλας οὐσίας, & iudicare pestilentiam ex eo esse genere, de quo maximæ sunt inter medicos controuersiæ: nam in

An pestilentia sit morbus à tota substantia.

in communi medicorum schola tria tãtum habentur mor borum genera, quæ nos docuit Galenus in arte medica, & multis alijs in locis, nempe ex intemperie, ex mala compositione, & soluta vnitate, quæ sola genera esse ueros morbos multi contendunt, neque dari quartum hoc genus à tota substantia volunt, his freti argumentis, quòd omnis nã morbi, aut est partium primarum, & similarium, quæ dicuntur ὁμογενεῖς, & sic posita est in temperamento, & crasi, aut est organicarũ, & posita in conformatione, numero, & situ, aut communis vtrisque & sic posita in soluta vnitate, quorum in numero fuit etiam Alexander Massaria, qui nuper obijt Patauij vir doctissimus, & alij complures, sed contra non defuere viri longe doctissimi, qui in Hippocratis, & Galeni doctrina, quartum hoc morborum genus inueniri testati sunt, & demonstrarunt, cuius opinionis antesignanus, & propugnator est Fernelius medicorum, qui nostra memoria floruere elegantissimus, qui lib. 2. de abditis rerum causis c. 10. pluribus ostendit dari hoc morborum genus, sub quo collocat omnes occultos morbos venenatos, contagiosos, & pestilentes: Fallopius addit etiam maleficos, & fascinationes, qui quidem Fallopius quasi alter Achilles, ac propugnator aggreditur tueri hãc opinionẽ, & in tractatu de morbo gallico, quem esse ex hoc genere profitetur, Alex. Petronio contra repugnante, multis probat argumentis à Galeno cognitum, & nominatum hoc genus, duasq; affert causas, quibus Galenus superioribus in locis in diuisione morborum non adhibuerit, aut fecerit horum mentionem, primam, quòd ibi methodum medendi instituebat, hi vero non cadũt sub ratione methodi, alteram, quòd rarum est hoc morborum genus, & ideo proposuit frequentia tantum: tria vero signa proponit cognoscendi hoc genus, primũ: quia non cedit alicui medicamento inuento ratione, quod maximè in pestilentia apparet, quod fortasse uoluit significare Thucydidis in uerbis illis paulo ante positis de hoc morbo, quòd esset, κρέσσον λόγου, potentius ratione, ut supra dictum est, quia, scilicet non cederet inuentis ratione, & arte medicamentis. Secundum longã obseruationẽ doctorum hominũ partim vsu, & experientia, partim ex historijs, & scriptis aliorum. Tertium, quòd determinate vnumquodque partem

aliquam

aliquam principem afficit, ut pestilentia cor, gallicus hepar, quod tñ negãt multi, & potissimè Mercurialis, qui facit Gallici subiectũ spiritus naturales. Tertius propugnator est Argenterius, qui 2. li. de causis morborũ, & alibi hanc sententiã maximè tuetur, & hi nouatores appellantur à Massaria, cõtra quem postremo excitatus etiam est Gherardus Colũba Messanensis, qui lib. 1. c. 31. disputat omnino dari morbos à tota substãtia, & Marcelli Capræ simul ac Massariæ reijcit opinionem, caninamque rabiem ab illo in intemperie calida, & sicca collocatam esse morbum probat à tota substantia.

Dici præterea hoc loco potest Thucydidem per hæc uerba, ἄλλό τι ἢ τῶν συντρόφων, innuere, & significare illud diuinũ, τὸ θεῖον, quod Hippocrates 3. progn. 4. iubet obseruandum maxime medicis, in morbis, ut præclaros se se ac admirabiles præstent, quo loco Galenus interpretatur ambientis aeris conditionem, non eam, quæ in primis qualitatibus, sed multo præstantiorem, & occultiorem, quæ est uis quædam deleteria, & uenenum toti nostræ substantiæ prorsus infensum, quod cum nec calore, nec frigore, nec odore, nec colore deprehendi, dignosciq; possit, rectè cœcam vim appellatam dicit Fernelius, & inde profectos morbos cæcos: hanc esse illam morbidam excretionem idem testatur, qua totũ aerem conspersum dicit Hippocrates. 2. de nat. humana 3. νοσηρὴν τινα ἀπόκρισιν ἔχον: & in 3. prognosticorum dicit uocari φορὰς τῶν νουσημάτων ἐπιδημεόντων, idest, superuenientium morborum impetum, seu, ut communis habet uersio, vulgariter grassantium, nam cum ibi iubeat hæc considerare, & tenere præterea, τῆς ὥρης κατάστασιν, idest, temporis cõditionem, duo explicate, & distincte designat nempe tẽpestatum, primarumq; qualitatum constitutionem, quæ plana & manifesta, & superuenientium, ac uulgarium morborum impetum, cuius causa est abditior, & ignota, ac obscura, nulloque sensu comprehendi potest, & ideo admirabilis, ac diuina appellata, quæ omnia refert etiam Gherardus Columba lib. 1. cap. 31. dissimulato tamẽ nomine Fernelij, unde hausit. Massaria lib. 1. de peste uidetur hanc sententiã non improbare, cum uertat locum hunc Thucydidis his uerbis: hac in re declarauit se aliud quippiam esse portentosum,

tosum, & extra ordinem quoniam,&c. Hanc etiam opinionem videtur probasse Ioannes Iuuenis in epistola ad Philippum Brackelemium de medic. Bezoardicis, vbi refutare videtur Ficini definitionem, qui dixit pestem esse venenosum quendam vaporem in aere, qui spiritui vitali omnino aduersetur: vbi post multa ad hanc Thucydidiam pestem accedit his versibus recitatis.

Qualis erychthonios pestis populata colonos,
Extulit antiquas per funera pacis Athenas,
Alter in alterius labens cum fata ruebat.

Hæc mortifera clades ex remotissimis locis propagata, Athenas tandem profecta est, qua homines cateruatim moriebantur, initium enim fecit primum (vt ait Thucydides rerum gestarum syncerus pronuntiator & grauis) ex Aethiopia ea, quæ est supra Aegyptum, deinde etiam in Aegyptum permanauit, quam nullum animal virus faucibus suis eiaculans, halitu aerem polluens, nullaque putredo sublunaris peperit, sed quædam veneni forma cælitus in aerem deriuata, quæ humano generi tota sua substantia exitialis fuit, illa per nares, & arteriam tracheam se se in cor insinuans, per aliosq; corporis meatus intro subiens, vitæ receptaculum obsedit, & demolita est, vbi etiam videtur constituere pestē ex genere morborū à tota substantia, de quo diximus, quod ibidem mox etiam significat comparans pestem cum morbis à causa manifesta, quæcumq; enim taliter agunt, eorū euidens, & vulgaris est causa, cum formæ pestiferæ aduentus nullo sensu se prodat, inuisibilis sit, & ignoretur, solaq; meteoroscopica possit indagari, furtim enim & latenter ingruit, eiusque improuisum est telum, & priusquam sentiatur, ferit, & paucis interiectis rursus ait, specifica sua spirituali, ac uenenata forma cordi se imprimit.

An pestis Atheniēsis fuerit à Dęmone immissa.

Vel fortasse innuere & significare voluit Thucydides per hęc verba non esse morbum hunc naturalem, idest, sponte factum, aut vlla causa naturali, sed diuinitus immissum & dæmonum opera inuectum, atque importatum, in quam opinionem venisse Athenienses narrat sub finem, arbitratos Apollinem ex oraculi responso pollicitum se fore Peloponnesijs in bello adiuutorem, immissa pestilentia id pręstare. Apollo autem fuit dæmon, ut etiam asserit Steuchus in expli-

explicatione Pſalmi 91. conſtat vero à dæmonibus inuehi ſæpe, & importari peſtilentias, vt illam Procopij & alias cõpertum eſt, de qua Procopius ita, φάσματα δαιμόνων πολλοῖς ἐς πᾶσαν ἀνθρώπου ἰδέαν ὤφθη, ὅσοι τε αὐτοῖς παραπίπτοιεν, παίεσθαι ᾤοντο πρὸς τοῦ ἐντυχόντος ἀνδρός, &c. ſpectra dæmonum ad omnem humanam ſpeciem multis occurſabant, & quicumque in eos incidiſſent, cœdi ab eo, quem obuium habuiſſent, ſe putabant &c. & Porphyrius ipſe teſtatur dæmones eſſe peſtilentiarum auctores, qui de illis verba faciens, de abſtinentia animalium, ita ait, αὐτοὶ γίνονται τῶν περὶ τὴν γῆν παθημάτων οἷον λοιμῶν, ἀφοριῶν, σεισμῶν, αὐχμῶν, καὶ τῶν ὁμοίων, ideſt, ipſi auctores ſunt, quæ in terra accidunt, paſſionum, vt peſtilentiarum, ſterilitatum, terræmotuum, ſiccitatum, & ſimilium: quare Ionathas in ſacris literis (vt ſupra dictum eſt) vocauit ſagittas angeli mortis, peſtilentiam, & in ſacra hiſtoria in caſtris Aſſyriorum centum octuaginta millia ab angelo interfecta, peſtilentia perijſſe boni auctores Hebræi & noſtri confitentur, ut teſtatur etiã Steuchus, qui cędẽ quoque illam ab Angelo factam, quam vidit Dauid, fuiſſe peſtilentiam autumat. In noſtratibus quoque peſtilentijs viſus eſt cacodęmon veru domos percutere, & quot ictibus fores impegiſſet, tot inde elatos mortuos peſtilentia. Verbum porrò hoc, eſt Hippocraticũ, quo vtit in libro de aere, locis, & aquis, quem citat Galenus in Comment. in 1. Epidem. τοῦτο μὲν τὸ νόσημα αὐτέοισι ξύντροφόν ἐστι καὶ θέρεος καὶ χειμῶνος, ideſt, hic morbus familiaris ipſis eſt, & æſtate, & hieme, latinus interpres vertit collactaneus, apud Galenum, loquitur vero ibi de morbo edacitatis, & ſiticuloſo, ob vſum aquarum.

Γευσάμενα διεφθείροντο. Vbi guſtaſſent moriebantur.] Vel hoc Thucydidis teſtimonio refutatur quorundam hominum opinio, qui arbitrantur peſtis contagionem ab uno animãtium genere ad aliud non tranſire, & præſertim ab hominibus ad bruta, vel contra à brutis ad homines: nam licet non eam inficias interdum contingere peſtilentias, quæ vnam tantum ſpeciem animantium lædant, vt luce meridiana clarius ex hiſtorijs, & experientia comprobari poteſt: tamen datur etiam communis omnibus animãtibus peſtis, & poteſt ab una ſpecie ad aliam propagari, & ab hominibus in bruta, & ab his in homines contagione vulgari, qđ

An ab vno aĩantiũ genere ad alia tranſeat peſtis.

videtur omnes medici sentire, ut Paulus, Aetius, Auicēnas, & alij, qui inter signa pestis referunt, si sit orta ab aeris corruptela, auium primo interitum, si à terra terrestrium: quare optime nuper nostrum collegium Physicorum Venetorum, cum esset consultum ab illustriss. tribus viris, qui sanitati retinendæ præsunt. de cōtagione animantium, quæ passim in his regionibus contagio uulgato interibant, respondit interdicendum omnino vsum carnium, & etiam contactum pellium huiusmodi esse prohibendū, licet enim nullum adhuc testimonium adesset, eam contagionem in homines manasse, posse tamen tempore analogiam ad humanam speciem inficiendam comparare, & cum huius nostri consilij mandassent scriptis consignare causas & firmamenta, quibus in hanc sententiam impelleremur, ego, qui hoc anno ipsi collegio presum præter cæteros, qui idē præstitere, nempe consiliarij duo, & unus ex tribus syndicis, ita rē omnem breui scripto persecutus sum, quod hic libet vobis recitare totidem latinis uerbis, cum perire lucubratiunculam nostram, quæcumque ea sit, graue sit.

Collegij physicorū Venetorum responsum datur tribus viris sanitatis.

Mandatū nobis est à vobis p literas viri illustrissimi, ut causas, & fundamenta exponamus in scriptis, quibus impulsū nostrum collegiū superioribus diebus uobis per literas consulentibus de brutis animantibus contagione mortuis, responderit utrumque & usum carnium, & contrectationem quoq; pellium non carere periculo, ne repleantur ui morbi etiam humana corpora, & ideo igne cremanda cadauera, quare dicto parentes dicimus primo ita iudicasse collegium carnes animantium contagione mortuorum esse cauendas, duplici de causa, primo, quia sunt contagiosæ, & in cibum adhibitæ facile possunt fœdare, & ui morbi replere utentes, & licet hactenus inuenti sint audaces aliquot idiotæ, qui illis in cibum vsurpatis, nihil tamē inde damni senserint, non esse tamen fidendum, neq; uacuos nos esse debere à metu, & suspitione, cum id fieri forte potuerit uel abdita quadam & occulta indiuiduali (ut aiunt) proprietate utentis, qui uel tunc non fuerit paratus ad suscipiendam labem, cum nulla causa agat sine dispositione, & aptitudine obiecti, ut ait Galenus, & Aristotiles, aut facultate præditus esset eiusmodi, quæ posset reluctari malitiæ, & uitio alimenti, cū

Causæ responsi ab Auctore explicatæ.

inuēti quoque sint, qui venena concoquant, siue ea esset cra sis ac temperamenti contrarij, siue alius rei, ac formæ nobis ignotæ, tum etiam quia id tribui potest temporis naturæ frigidæ, & hybernæ non aptæ ad concipiendam putredinem, postremo cum ea possit esse luis ipsius, ac ueneni pestilentis qualitas, ut non ita subito imprimatur, & agat, sed ueluti fit in externis uenenis, quæ præparata à maleficis non aguntni si post longum, statumque tempus, ita in corporibus diu lateant tamq; in fomite pestilentia μιάσματα, idest, inquinamenta, suo tempore mox magno cum malo eruptura, ut in multis accidisse pestilentijs compertum est. Secundo quia licet demus carnes illas non esse contagiosas, quia tamen putridæ sunt, & cadauerosæ, idest, brutorum sponte mortuorum, uel ab hominibus extinctorum in ipsa morte, cum iam desperata esset eorum salus, & essent morbo confecta, ideo esse omnino prohibendas: cum possint huiusmodi cibi, & alimenta putrida in humanis corporibus gignere succos uenenosos, & tā maligna ac deleteria qualitate præditos, quam sunt ipsa venena, ut medicorum testantur libri, & auctoritas, qui etiam propterea dicunt, & autumant nullum esse discrimen in cadaueribus signorum exteriorū, veneno extinctorum, & pestilentia, siue febre maligna peremptorum, & proinde posse breui parere grauissimas pestilentias, ut sæpe factum legimus, & in historicorum, & in medicorum libris, praui occasione alimenti, & ciborum, quæ non subito, ut plurimum, & dum adhibentur ipsi cibi, sed multos post menses emergunt, & sese produnt, ut factum narrat Galenus de peste Romanorum sui temporis, quæ nisi sub finem ueris, & subsecutæ æstatis inter initia cæpit grassari, cum tamē per hiemem totam illam, & uniuersum uer adhibita fuissent praua illa edulia: nam (ut ipsemet testatur Commentario 3. in lib. de alimento Hipp.) humor uitiosus ex prauis succis collectus diu in uenis latet, qui progressu temporis pestiferas febres gignit, & Commen. 2. in 1. prorrhet. quædam causæ eorum, quæ gignuntur in corpore habent similem uim rabidorum canum veneno, & lætaliū pharmacorum illi generi, quod in affectis subito nullū manifestum symptoma efficit, sed post quatuor, vel sex mēses, uel ēt plures hominem interimit, quod alibi etiam testatur.

Quòd vero attinet ad pellium contrectationem cōtagiosarum propterea iudicauit omnino prohibendam, quia cū communicetur, uulgeturq; contagium, ac pestis tribus modis, per contactum, per fomitem, & ad distans, in pellibus & contactus est periculosus, ac fomes, cum enim sint poris, pilisq; præditæ, fiunt proprius fomes, & verus seminariorū contagij; neq; solum brutis cauendæ, ad quæ proculdubio transit hæc contagio, & de vna in aliam speciem, quibus cōsulendum est, extinguendis his fomitibus, ne vulgata contagione per omnes species, vniuersa propemodum intereant, sed hominibus quoque, quibus periculum minantur, licet enim dicatur non communicari hoc contagium rationali speciei, non est tamen fidendum, sed cautiones adhibendæ debitæ, primum, quia (vt dictum est) venenum sæpe intus latet per dies, & menses plures, mox data occasione maiori impetu erumpit, & pestis cum à causis oritur inferioribus, ac terrenis, ut plurimum à brutis facto initio ad homines transit: deinde si detur etiam non esse nunc eius naturæ pestem, ut possit homines inficere, vsu tamen, & tempore potest analogiam, ac proportionem sibi comparare ad humanam speciem, ob vaporum putridorum copiam, quæ à cadaueribus brutorum extinctorum exhalant, tum etiam vniuersim in aeriam regionem latius propagato veneno, quæ quidem ab initio dissoluit, & dissipat sua temperie, ac clementia halitus prauos è terræ visceribus, aut aquis emergētes, quibus magis obnoxij, ac expositi sunt quadrupedes, tamquā magis terrei, proniores, & ad eos recipiendos promptiores, ac viciniores, ratione etiam terrestrium ciborum, & pabuli, quam sint homines, qui inspirant aerem altioris regionis, & proinde minus inquinatum, cibisq; vtuntur melioribus. Et licet obseruatum aliquando sit non peruenisse ad homines Brutorum pestilentias, in dubijs tamē non est fidendum, cum præsertim multa sint, quæ suspicionem augeant, quòd contagione repleantur bruta, quæ hominibus similia, ut porci, quorū caro, teste Galeno, humanæ similis, vt intestina, quòd multa sint præsagia futuræ inter homines pestis, temporum constitutiones, fluminum exundationes, in corporibus humanis multæ mortes subitæ, multę febres pestilentes vagantes, & huiusmodi mala quæ consueuerunt

uerunt præire pestilentiam, pestis ipse periodus, & ipsa pestis non longè sæuiens in alienis regionibus, ut omittantur signa superiora, defectus & ecclipses, planetarumq; coniunctiones id minãtes, & alia plura, quæ licet per se sint tenues coniecturæ, in vnũ tñ fasciculũ omnia coniecta, vim acquirunt necessarij propemodum argumenti. Ignem porrò iudicauit esse adhibendum ad hos extinguendos fomites, primum ad vitandas omnes fraudes, quæ possent adhiberi tum ab hominibus lucri causa propter pelles, tum à brutis, & canibus propter cadauera, quæ etiam sepulta solent eruere, ac deuorare, deinde, ne ex tanta copia sepultorum etiam cadauerum putrescentium mox exeant tot halitus, & tanta vis vaporum fœtidorum, vt aerem inquinent, quod sæpe factum legitur in Historijs ex copia cadauerum, quæ occasionem sæuissimarum pestiũ præbuere.] Similem vero huic sententiæ profert Nicander in Theriaca, ubi dicit cadauera à Basilisco interemptorum neque à carniuoris alitibus, qui sunt vultures & Corui, neq; à montanis feris attingi, quòd si fame impellente aliqua auis accesserit, velociter interire eam asserit.

Cadauera veneno sublatorũ non attingun tur à feris, & cur

εἰ δ' ὀλοὴ βούβρωστις ἀιδρείηφι πελάσσει
αὐτοῦ οἱ θανατός τε καὶ ὠκέα μοῖρα τέτυκται, idest.
Sin malesuada fames incautas appulit vllas,
Mors sæua extemplo, & velocia fata sequuntur.

Soli pisces (teste Aristotele. 8. de natura animalium. cap. 17.) videntur esse immunes à periculo contagionis pestis, cum numquã vlla tententur illius spetie, (sic enim ego interpretor uerba Aristotelis, νόσημα δὲ λοιμῶδες μὲν ἐν οὐδενὶ τοῖς ἰχθύσι φαίνεται ἐμπίπτον, idest, morbus uero pestilens in nullo (scilicet, genere εἴδει) piscibus videtur incidere, sed hoc quoque in dubium à multis reuocatur, & agitatur hæc quæstio in libris recentiorum quorundam, qui de peste scripserunt, & à nobis etiam in superioribus de hac re disputatum est.

Τεκμήριον δὲ Argumentum vero.] Tecmerium apud Aristotelem, & in Rheto. & in Philosophia est certa alicuius rei nota, & necessario concludens argumentum, vt lac habet, ergo peperit, sic apud omnes alios, de quo superuacaneum est pluribus afferendis facere longius, non omittendum tamen illud, posse in hac clausula duplici modo fieri syntaxin,

& illud σαφὴς, accommodari huic voci, licet in genere discripent, nam sic erit Thucydidium schema supra etiam annotatum, qui solet fœmininis uocibus masculea epitheta, & neutra vel contra accommodare, & sic erit sensus clarissimus, quòd, scilicet, argumentum exploratum & manifestũ, τεκμήριον σαφὴς, pro σαφὲς, eius, quod dicitur defectus, ἐπίλειψις, huiusmodi animantium, nam videtur superuacaneum epithetum additum illi uerbo defectus, quam tamen non respuo rationem, aut damno, sed tantum libuit hoc quoque admonere, Græcus Scholiastes addit hoc loco, τοῦ λόγου μοῦ, idest, orationis meæ, eius quod à me dicitur.

An cadauera peste extinctorũ possint inficere pestilentia.

Διεφθείροντο, Interibant.] Vel ex hoc loco Thucydidis, magna illa inter medicos quæstio solui potest: Sunt enim qui inficientur mortuorum cadauera peste extinctorum posse inficere attingentium corpora; imò innoxie cõtrectari posse asserunt: qua in opinione plerique docti homines fuere, freti, & nixi hoc argumento, quòd quemadmodum animantibus, quæ dicuntur ἰοβόλα, idest, venenũ eiaculantia post obitum nullum superest uenenum; ita neque hominibus peste sublatis contagionis superesse seminaria, ac fomites possint. Sed diuersa ratio est naturalis veneni, qui à calore natiuo fouetur, & excitatur ad agendum, eoq; extincto simul perit ipsum, ac mutuatitij, siue foris adueniẽtis, & ascititij, quale est pestilẽs, quod natiuo calori aduersatur, & ab illo quoad uiget, expellitur, ac retunditur: neque ut illud naturale ab eo dirigitur ad agendum, & conseruatur: tantumq; abest, vt sit extinctum in cadaueribus, vt etiam longe euadat pestilentius, atque ferocius, quia uitalium sede occupata, nullo reluctante, aut impediente totum corpus depascitur, & occupat. Quare merito Laurentius Ioubertus de peste iudicat perniciosius multo à peste sublatũ, quàm iam num ægrotantem attingi, quantum ad venenum attinet, nam in uiuis illud auget periculum, ꝙ magna halituum copia ex ægris proficiscitur, & exit propter respirationem, & pulsum; nam expirando, & arterias contrahendo putrescens in corde materia uapores copiosissimos eructat, & proijcit in assistentes: in mortuis uero adest sola exhalatio transpirationis analogæ: cuius argumentum est sensui ipsi notissimum, nempe fœtor, ob caloris natiui extinctionem longe grauior prodiens, quàm

antea

antea in uiuis, in quibus ille putredinem fœtoris matrem, ac altricem coercebat, ne sese proderet apertius: & hac de causa, licet nullius impulsione augeatur, est tamen grauior ob putredinis insigniorem notam, & gradum; suamq; opinionem eo in loco Ioubertus comprobat hoc Thucydidis citato loco. Ait enim: Hæc confirmat, quod de Atheniensium pestilentia omnium sæuissima Thucydides refert, Cadauera passim insepulta mansisse, eaq; nullum animal attingere ausum, aut si forte attigisset, interemptum fuisse scribit, vnde cadaueribus assueti Corui circa illa nō conspiciebantur. Et quid mirum esse debet in peste sublatorum cadauera pestē inferre posse, eo aere, qui nos proxime ambit, corrupto, & venenato, cum vel occisorum corpora, ut facto prælio insepulta, aut minime cremata non raro pestem intexerint? In eadem sententia est Frizimelica in sua consultatione de Peste, qui monet cauendum contactum cadauerum peste sublatorum, quia sint paratissima ad contagionem eiaculandam, ridetq; eos, qui secus sentiant. Hieronymus etiam Mercurialis in prælectionibus suis, de maculis pestiferis, cap. 9. probat maculas defunctorum esse contagiosas duobus modis, facto contagio, per aerem scilicet, & per humores: demumq; suam confirmat sententiam, citato hoc Thucydidis testimonio, dicens: Est etiam illud præclarissimum exemplum, quod recitat euenisse in ea peste Atheniensium Thucydides, quando scilicet vultures, & animalia carniuora non tentabant cadauera propter uenenum summū, & propter summam illam putredinem. Aduersariam uero sententiā tuetur Fracastorius, qui ita inquit lib. 1. de contag. cap. 12. Mortuum autem animal contagem eam non seruat, qua tenebatur uiuens, quoniam seminaria contagionis unà cum calore innato extincta sunt. De hac controuersia Philippus Ingrassias par. 1. cap. 17. & Siluester etiam Facius in Paradoxis de peste, vbi contra Fracastoriū disputat, & Thomas Iordanus tract. 1. de pest. Phænom. c. 18. Et profectò si quis rectè rem omnē perpēdat latere, vel ex hoc maxime suspicabit in cadaueribus seminaria propter pilos, & poros cutis apertos.

z οὐκ ἐφαίνοντο, Non conspiciebantur.] Liuius Dec. 5. lib. 1. notat hoc in illa peste contigisse, quòd nullus vulturius esset visus toto pestilentiæ tempore. Ait enim: Satisq; constabat,

nec

nec illo, nec priore anno in tanta ſtrage boum, hominumq́; vulturium vnquam viſum. Lucretius:

Nec tamen omnino temere illis ſolibus vlla
Comparebat auis, nec noctibus ſecla ferarum
Exibant ſyluis, languebant pleraque morbo,
Et moriebantur, &c.

Vultures non conſpiciũtur peſtis tẽpore, & cur.

Quidam aſſerunt inſtinctu quodam naturali fugere peſtem omnes animantes, & potiſſimum aues: quare inter peſtis ſigna ponunt auium fugam, ſed potiſſimum vultures, & miluos, hac præditos cognitione tradunt, de quibus ita Ficinus cap. 2. vulgo dici ſolet vultures, ſeu miluos peſtilentiali cedere aeri, & quæ loca huiuſmodi tenent milui, peſtifero non ſubeſſe aeri: quod etiam annotauit Laurentius Iouber tus in libello de peſte, cap. 5. ab ipſo Ficino accipiens. Ait enim: Id enim obſeruatione conſtat vultures peſtilenti aeri cedere, vt certum ſit indicium, quæ loca tenent vultures infeſto aeri ſubiecta nõ eſſe. Neque vero diſſimiles locos hos credendũ, cum vniuerſo vocabulo vtatur Thucydides: nam κατ᾽ ἐξοχὴν, ideſt, per quandam excellentiam dicuntur vultures alites, quod etiam annotauit Aldobrandus in ſua ornythologia, qui probat dici Græcè οἰωνοὺς, & Latine alites, ut apud Vergilium:

——— *Canibus data præda Latinis,*
Alitibusq́; iaces. ——— Et apud Homerum:
——— ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι
οἰωνοῖσί τε πᾶσι. ———

Vbi Scholiaſtes Græcus: τοῖς σαρκοφάγοις ὄρνισι λέγει δὲ γυψὶ, καὶ κόραξι, ideſt, carniuoris alitibus. Dicit autem vulturibus, & coruis, quaſi ſcilicet niſi dixiſſet πᾶσι, ideſt, omnibus, de ſolis vulturibus eſſet intelligendum. Quare etiam Euſtrathius dicit poſſe locum illum dupliciter interpungi, vt ſcilicet πᾶσι ſit epithetum alitibus, & etiam referatur ad ſequentia: πᾶσι Διὸς δ᾽ ἐτελείετο βουλὴ, ideſt, in omnibus Iouis perficiebatur voluntas. Tres vero afferri rationes, & cauſæ huius facti poſſunt. Prima opinio eſt eorum, qui referunt id acceptum vi odorandi, maxime, qua ſcilicet præſentiant peſtilentia cadauera: nam ita pollere hac facultate tradũt, vt trans maria præſentiant cadauera, & vltra quingenta millia paſſuum, vt teſtatur Aueroes in 2. de anima, Commen. 97. De

qua

qua re nos ſupra, & eſſe Scholiaſtes Græci, & Lucretij videtur, qui non accedere propterea ad cadauera dixerunt, ꝙ odore offenderentur animantia. Nonnulli referunt ad occultam ſtellarũ vim, de qua nos ne verbũ quidem faciendũ arbitramur. Tertia opinio fuit eorum, qui arbitrati ſunt diuinandi quandam facultatem, & præſagiendi ineſſe his volucribus, cuius ſententiæ auctorem faciunt Aelianum, qui lib. 2. de animãtibus teſtatus eſt vulturios à longe ſequi exercitus, quaſi præſagos cædis futuræ, quod Philes Græcis verſibus perſecutus animantium naturas ita expreſſit eleganter:

Vultures cur fugiant peſtilentiam.

Πλὴν μαντικὴν ἔχουσιν οἱ γύπες φύσιν,
Καὶ γὰρ συνεκδημοῦσιν τοῖς μαχουμένοις.
Τῶν σωμάτων ἐλπίδι τῶν πεσουμένων, idest,
Præſagientem vultures naturam habent,
Nam præliaturos ſequuntur milites,
Cadauerum ſpe in prælio cadentium.

Quare etiam ſcribit Plinius lib. 10 cap. 6. triduo ante, aut biduo volare eos, vbi cadauera futura ſunt. Nonnulli etiam dicunt ſeptem diebus ante, quod quidem referri ad odoratus vim nequit, cum corpora viuentia nõ fœteant. Quod eleganter ſignificauit etiam Plautus in Truculento, vbi dicit, Quaſi vulturij triduo prius diuinabant, quo die eſituri ſient. Mercurialis lib. 1. de venenis, cap. 16. reddens rationem, cur veneno abſumpti neque à feris, neque ab auibus attingãtur, duas affert rationes, quæ etiam peſtilentię veneno accommodari poſſunt. Prima eſt, quòd venena, ſiue calida, ſiue frigida ſint, congelant, & exſiccant dulcem illam humiditatem, qua ferę delectatæ ſolẽt perſequi cadauera. Altera eſt, quòd à cadaueribus venenatorum exeant quidam praui, & inſuaues halitus, qui cum ſentiantur à feris, & auibus fugiuntur, veluti & illa loca auerna, quę prauas exhalationes ſpirant. Quod vero attinet ad vultures, habere etiam πάθος dicere poſſumus, quòd ſcilicet neque à vulturibus infelicia corpora tanto peſtilentiæ veneno abſumpta attingerentur. Nam non defuere qui felicitatis loco ponerent à vulturibus laniari. Sic Caſpij (ut teſtatur Gyraldus de vario ſepeliendi ritu) parentes ſeptuagenarios inter ſyluas in lectulo collocabant, finemq́ rei obſeruabant in occulto, ſi ſupra uolantes vultures unguibus, & roſtro iacentes diſcerpſiſſent, ſummum eos felicita-

tis gradum assecutos arbitrabantur. In Iberia Reges hoc pacto humari tradit Syllius Italicus, lib. 13.

Tellure vt perhibent is mos antiquus Ibera
Exanima obscœnus consumit corpora vultur.

Sic Parthi, ac Persæ suorum cadauera canibus, & vulturibus dilanianda proponebant. Veteres per similitudinem appellabant Vulturios Vespillones, & Sandapilarios, qui funeribus præibant, teste Budæo.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Οἱ δὲ κύνες μᾶλλον αἴσθησιν παρεῖχον τοῦ ἀποβαίνοντος διὰ τὸ ξυνδιαιτᾶσθαι:~

THVCYDIDES.

Canes verò magis sensisse significabant euentum ob suum cum hominibus contuberniũ.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

COMPROBAVIT generatim, & in vniuersum pestis sæuitiem,& vim morbi insolitam longe superantem & aliarum pestium consuetudinem,& hominum fidem,nedũ tolerantiam (vt ita dicam) ex ferarum,& alituum testimonio, quæ cognita illius nouitate omnes aufugerunt; vel si attigerunt,& visæ sunt humano commercio,interierunt, contagione suscepto malo,nunc nominatim canum exemplo confirmat,quorum cum summa sit erga dominos beneuolentia,difficillimeq; ab illis auelli possint,omnes ferè vna cũ heris suis interiere,facillimè vi morbi repleti,ob contubernium,& familiaritatem cum ipsis heris,quibus solent esse carissimi.

Κύνες. Canes.] Sic Homerus in 1. Il. primos canes & mulos sensisse vim pestilentiæ ab Apolline immissæ dicit.

οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπῴχετο, καὶ κύνας ἀργούς, idest,
Mulos percussit primo, niueamque canum vim.

Vbi euentus causam ita persequitur Eustachius, μάλιστα δὲ οἱ καθαροῦ ἀέρος δεόμενοι κύνες ᾔσθοντο τοῦ κακοῦ διὰ τὴν ὀξύτητα, καὶ αὐτοὶ τῆς ὀσφρήσεως ὀξὺ μετειληφότες τῆς κακώσεως, καὶ μάλιστα ἐὰν καὶ ἀργοὶ καθ' ὅμηρον ἦσαν ὅ ἐστι λευκοί. ὡς τῶν λευκῶν φασι σωμάτων διὰ τὸ ἀραιότερον εὐπαθεστέρων ὄντων, ἤπερ τὰ μέλανα, idest, præcipue uero Canes, qui puro egent aere senserunt malũ, propter odoratus & ipsi acumen acute participes facti maleficij, & præcipue qui erant (vt ait Homerus) argi, idest albi, tanquam alba (vt aiunt) corpora,quia rariora,magis obnoxia damnis sint,quam nigra. Aelianus etiam (ut testatur auctor libri de quadrupedibus) asserit canes impendentem pestem,& cœli etiam salubritatem persentire,necnon alias bestias,quinimo tanta odoratus ui pollent, ut quidam testentur odoratu fures etiam ab illis deprehendi, & implacabili odio exagitari præter cæteros, quidam uero Scholiastes antiquus ita causam assignat, ἅπας μὲν λοιμὸς ἀπὸ ἐκφλογώσεως γίγνεται γῆθεν ἀναφερόμενος ἐξ ἀναθυμιάσεως. διὸ καὶ τὸν ἀπόλλω-

να φασὶν ἄιτιον, ἐπεὶ ὁ αὐτὸς εἶναι λέγεται τῷ ἡλίῳ τῷ καταφλέγοντι τὴν γῆν. ἐκ γῆς δὲ γινομένης τῆς νόσου ἀναγκαῖον τοὺς κύνας πρῶτον ᾐσθῆσθαι τῆς βλάβης ὅτι τε καὶ ἀισθητικώτερα εἰσι τὰ ἄλογα ζῶα φύσει τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι κατανεύουσι πρὸς τὴν γῆν, καὶ ἀνιχνεύουσι, ideſt, omnis quidē peſtilentia ex inflammatione fit à terra ſurſum delata ab exhalatione, quare auctorem dicunt Apollinem, quia idem ipſe dicitur eſſe cum Sole, qui terram incendit, cum vero ex terra oriretur morbus, neceſſe fuit canes primum ſenſiſſe damnum, tum quia & ſenſu acriori prædita ſunt ratione carentia animantia, quam ſint homines ſuapte natura, tum prona ſunt ad terram, & per veſtigia indagant odorātes, quā cauſam ēt attingit Heraclides Ponticus, qui (vt refert Cęlius lib. 17. c. 28.) putauit iumenta peſte infici primum, quia deiecta in terrā, & prona in paſtū, τοὺς νοσώδεις ἐκεῖθεν ἀτμοὺς, trahant procliuius homine, cuius eſt ſurrectum corpus, & purius ſublimi inſpirato aere: cuius verſus Homerici meminit etiam Ariſtoteles in Poetica, & defendit à calumnia quorundam, qui aſſerebant nullam eſſe cauſam, cur muli & canes primo peſtilentiam percepiſſent, & peregrinum linguarum uſum excuſat, dicens οὐρῆας, ſignificare non mulos tantum, ſed φύλακας, ideſt, cuſtodes, qui etiam metaphorice canes dici poſſunt. Sillius Italicus libro 14. in deſcribenda peſte. Homerum ſecutus ait.

Vim primi ſenſere Canes, mox nubibus atris,
Fluxit deficiens penna labente volucris,
Inde feræ ſiluis ſterni, tum ſerpere labes
Tartarea, atq; hauſtis populari caſtra maniplis. & Ouid.
Strage canum primo, volucrumque, auiumque, boumq;
Inq; feris ſubiti deprehenſa potentia morbi eſt.

Et Lucretius quoque non omiſit, qui ita canit;

——In primis fida canum vis
Strata vijs animam ponebat in omnibus ægram,
Extorquebat enim vitam vis morbida membris.

Quare docti Medici ex canibus nobis ſigna proponunt futuræ peſtilentiæ: cum enim rabie frequentes capiuntur, indicio ſunt futuram peſtem, quod annotauit Alexander Benedictus lib. 1. de peſtilenti febre, cap. 5. ſub finem, vbi ait, Canes quandoque ſæua rabie acti peſtem portendunt, qui Homero teſte cum alijs nonnullis animalibus prius peſtilentia corripiuntur,

ripiuntur, quæ postea ad homines transit, quod alij complures etiam testantur, vt Borgarutius in suo tractatu de Peste. Idem Alexander eodem lib. cap. 6. sub finem narrat quandā Historiam, ex qua colligi potest, quandā habere canes cum pestilentia quodammodo affinitatem, cum dicat proiectorum canum odore putredinoso pestem in Taurica regione depulsam. Ita vero narrat: Quidam mercator Cretensis nobilis nobis narrauit, cum in Taurica regione negociaretur, & sęuissima pestis orta esset aeris uitio, quo finis moriendi non erat in ea hominum strage à se medicum uisum loci eius incolam: nam Sarmatæ ea loca tenent, qui canes omnes interēptos passim per uias, perq; uicos omnes abijci iussit, qui distenti & putridi tetro odore cælum impleuerunt, quo remedio statim ciuitas sanitati restituta est, & Sarmatas id remedium factitare solitos: putrescētes enim canes aeris naturam immutarunt, quæ hominibus dumtaxat exitialis erat. Meminit huius historiæ etiā Ioubertus, qui adhuc quærit ex hac causa an odore tetro possit depelli pestis, ut uenenum ueneno tolli dicunt, non referens hoc ad canis proprietatem. Meminit etiam Amicus, sed non probat: ita enim inquit cap. 36. præcipiens canes interimi, quos tamen interemptos per uicos abijcere, ut sic putrido uapore cęlū impleant, unde aeris naturam mutari aiunt, quæ tantum hominibus exitialis erat, non probamus, licet id aliqui laudent. Hanc nostram sententiam confirmat Historia (si fabulam mauis appellare non multum contendo) quæ de Apollonio Thianeo recitatur, cuius meminit etiam Beroaldus, qui Ephesios pestilentia laborantes hoc Alexipharmaco liberauit. Vocatis in concionē Ephesijs, ostendens in Theatro senem squalidum, & pannosum, cum iussit lapidari: quem obrutum, cum lapidibus subductis iussisset extrahi, inuentus est canis uasta, atque enormi magnitudine spumas euomens ex ore, creditum senem illum fuisse cacodæmonem pestilentiæ auctorem, uel ipsummet morbum portentoso monstro, & simili animante expiatum. Non desunt enim medici, qui pestis uirus assimilent canis rabiei: est enim uterque morbus contagione lædens. Quare Poetæ significantes id, fingunt in pestilentijs infernum canem per regiones peste affectos errare, & omnes inficere. Sic Seneca in Oedipo:

Canes habent cū pestilentia affinitatem.

Quin

Quin Tænarij vincula ferri
Rupisse canem fama, & nostris
Errasse locis. ———————— Et mox inter signa ait:
Nocte silenti Amphionios ululasse canes, &c.

Et noster Maro Poeta idem, ac Medicus in descriptione pestilentiæ in Georgicis dixit canes rabie laborasse, quæ idem est cum pestilentia:

Hinc canibus blandis rabies venit, &c.

Nam in pestilentijs magnis rabie etiã homines efferantur, ut de Leuthario in 2. Hist. narrat Agathias, cuius mihi uerba libet recitare: elegantissime enim rabie furentis Ducis symptomata persequitur. Αὐτὸς δὴ οὖν ὁ στρατηγὸς, καὶ μάλα ἔνδηλος ἦν ὅτι δὴ αὐτὸν θεήλατοι μετῆλθον ποιναί, παραπλὴξ τε γὰρ ἐγεγόνει, καὶ ἐλύττα περιφανῶς, καθάπερ οἱ ἔκφρονες, καὶ μεμηνότες, κλόνος τε αὐτὸν ἐπεῖχε μυρίος, καὶ οἰμωγὰς ἀφίει βαρείας, καὶ νῦν μὲν πρηνὴς, νῦν δὲ ἐπὶ θάτερα ἐν τῷ ἐδάφει κατέπιπτεν. ἀφρῷ τε πολλῷ τὸ στόμα περιεῤῥεῖτο, καὶ τὼ ὀφθαλμὼ βλοσυρώ γε ἤστην, καὶ παρατετραμμένω. ἐς τοῦτο δ' ἄρα ὁ δείλαιος ἀφῖκτο μανίας, ὥστε ἀμέλει, καὶ τῶν οἰκείων μελῶν ἀπογεύσασθαι. ἐχόμενος γὰρ ὀδὰξ τῶν βραχιόνων, καὶ διασπῶν τὰς σάρκας κατεβίβρωσκέ γε αὐτὰς ὥσπερ θηρίον διαλιχνώμενος τὸν ἰχῶρα. οὕτω δὲ αὐτοῦ ἐμπιπλάμενος, καὶ κατὰ σμικρὸν ὑποφθινύθων οἰκτρότατα ἀπεβίω, idest, Ipse igitur Imperator uel in primis declarauit, quòd ipse diuinitus immissis urgebatur pœnis: attonitus enim fiebat, & rabie corripiebatur manifesta, ueluti dementes, & furentes, & perturbationibus agitabatur innumerabilibus, & gemitus emittebat graues, & interdum quidem prono capite, interdum ad latus pauimento incidebat, spumaq; multa os diffluebat, & oculi truces erant, ac peruersi. In tantam demum miser insaniã peruenit, ut etiam proprios artus degustaret; apprehendens enim mordicus brachia, & dilanians carnes, deuorabat eas, quasi fera lingens cruorem, ita seipso repletus paulatim concidens, miserrime uita perfunctus est. Sic Vergilius 3. Georg. in illa peste testatur euenisse:

———————— *Furijsq; refecti*
Ardebant, ipsiq; suos iam morte sub ægra
(Dij meliora pijs, erroremq; hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.

Quare etiam Eusebius Pamphili Episcopus Cęsariensis hoc signi-

significans, dixit pestilentiæ rabiem. Cum uero canibus affines sint lupi, & sub eodem ferè genere. Sunt enim lupi canes siluestres, & efferati. Hos quoque multi sunt, qui testentur portendere futuram pestem; & præsertim Philostratus ex antiquis in uita Apollonij Thianæi, ubi dicit, Lupos damna hominibus inferentes consueuisse premonstrare pestem; quod multi etiam in recentioribus pestilentijs obseruarunt. Et inter signa futuræ pestis collocant, si lupi ciuitates ingrediantur, & damna inferant, ut in suo tractatu de Peste Prosper Borgarutius, & Andræas Gallus in fasciculo de Peste. Quod uero etiam quandam proprietatem, & uim occultam habeat canis ad pestilentiam depellendam ex medicinę penu depromi potest. Narrat enim Absyrtus omne iumentum (κτῆνος) morbo, aut peste afflictum, si caput caninum vratur, & fumum reddat sub capite eius leuari. Quod mirum fortasse non videbitur, si quis syluam ingentem remediorum ex canibus depromptam legerit, cuius vel pili, vel carnes, vel lac, vel vrina, vel stercus, & alia quamplurima ad uarios morbos prodesse leguntur, quæ uberrime persequitur Gesnerus de Quadrupedibus, lib. 1. imò contra uenena pollere legitur, quæ sunt pestilentiæ germana; nam auctor est Dioscorides primiparæ canis lac, potum contra uenena antidoti uicem obtinere, & contra rabidi canis morsum, ac uenenum ex ipso cane multa prodesse legũtur, multaq; desumi remedia, ut ex pilis, lacte, salitis carnibus, &c. imò etiam ad præseruandum; quæ omnia si quis uelit, legere poterit loco ante citato. Illud etiam antequam à canibus discedamus, non erit alienum adnotasse, quod Lilius Greg. de vario sepeliendi ritu notat Bactrianos, & Hircanos canibus obijcere consueuisse suos carissimos ætate confectos, & Cicero in 1. Tuscul. ait: Magorum mos est nõ humare corpora suorũ, nisi à feris sint antea laniata. In Hyrcania plebs publicos alit canes optimates domesticos. Nobile autem genus canum illud scimus esse, sed pro sua quisque facultate parat, à quibus lanietur, eamq; optimam illi esse censent sepulturam: quod etiam statuit Sillius Italicus lib. 13. vbi varios sepeliendi ritus persequitur:

Tellure (vt perhibent) is mos antiquus Ibera
Exanima obscœnus consumit corpora vultur,

Regia cum lucem posuerunt membra, probatum est
Hyrcanis adhibere canes. ——

συνδιαιτᾶσθαι, Commune contubernium.] Locus his amplissimus, & ad dicendum uberrimus campus occurrit de canum erga homines fide, & societate. Soli enim inter omnia animantia semel susceptam uiri amicitiam, & contubernium nunquam deserunt, aut distracti obliuione obliterant. De hoc argumento plura habentur apud omnes scriptores exempla, quæ nimis esset longum persequi, & explicare; quare reijcio uos breuitatis studio ad Gesneri librum de Quadrupedibus, ubi de cane omnia collegit, quæ dici possent, & tribus capitibus minutissime persequitur plures historias canum, qui testimonia summæ dedere erga altores hominnes fidelitatis tum ipsis cõmoriendo, & in rogos sese uiuos inijciendo, aut tumulis ipsis insepeliendo, tum ipsos ab hostibus defendendo, & mortuos custodiendo; postremo etiã occisores dominorum agnoscendo, pœnasq; ab illis, quantum in ipsis fuit, accipiendo. Quare cum ex his sint quę fieri non possunt, ut canes à dominorũ contubernio prohibeantur, & diuellantur, possintq; uicissim retro commeantes pestem inferre, recte institutum, & à doctissimis uiris in pręcustodiendo à peste familias præceptum, ut canes omnes, & feles occidantur, idq; passim Principes, & Resp. obseruant, cum adest suspicio pestis imminentis ex contagione. Eusebius Pamphili in lib. 9. in pestilentiæ descriptione aliam causam innuit, fuisse illis temporibus, ut induceretur κυνοκτονία, idest, canum nex, quia scilicet mortuorum corpora depascerentur; inquit enim, ὥστ' ἤδη κατὰ μέσας ἀγορὰς, καὶ στενωποὺς νεκρὰ, καὶ γυμνὰ σώματα ἐφ' ἡμέραις πλείοσιν ἄταφα διερριμμένα θέαν τοῖς ὁρῶσιν οἰκτροτάτην παρέχεσθαι. ἤδη γέ τοι καὶ κυνῶν τινὲς ἐγίνοντο βορὰ, δι' ἣν μάλιστα αἰτίαν οἱ ζῶντες ἐπὶ τὴν κυνοκτονίαν ἐτρέποντο δέει τοῦ μὴ λυσσήσαντας ἀνθρωποφαγίαν ἐργάσασθαι, idest, adeo ut iam per media fora, & angiportus mortua, & nuda corpora multis diebus insepulta proiecta spectaculũ intuẽtibus miserabile præberẽt, iamq; etiam nonnulli canum fuere cibus, propter quam præcipue causam uiuentes animum ad canum necem perpetrandam applicuerunt, timentes, ne rabie efferati humana corpora edendi scelus perpetrarent.

Finis Primi Libri.

IN

IN THVCYDIDIS HISTORIAM DE PESTE ATHENIENSIVM

Marciarum Prælectionum, siue Commentarij,

FABII PAVLINI LIBER SECVNDVS.

Præfatio Secundi Libri,

In qua omnia antiquorum remedia ad emouendam, et præcauendam pestem adhibita recensentur, ad septem summa capita, seu genera deducta, nempe Religionem, Aeris expurgationē, corporis, et animi perturbationū purgationem, Alexipharmaca, siue Antidotos, cibos, reuulsionem, eductionemq́; veneni per similia.

PERSECVTVRVS hoc anno inchoatam superiori Thucydidis Historiam de peste Athenienfium, quam absoluere, & nostris explicationibus totam declarare nequiuimus ob nimiam sententiarum, & rerum copiam, quæ singulis ferè uerbis sese nobis innumerabiles obtulerunt explicandæ, tum ex Philosophiæ, & Medicinę, tum etiam ex Historiæ, & omnis Philologiæ fontibus depromptæ, & cum iam

ad tertiam ex nostra diuisione narrationis partem à nobis uentum sit, In qua, & delaratis prius nutu ferè tantum, ac significatione causis, ne palam ageret Philosophum in Historia Thucydides, à nobis tamen latius explicatis, & ordine penè admirabili omnibus pestis accessionibus, quas Græci Medici uocant συμπτώματα, quasi medice enumeratis, quæ nos cũ Hippocratis Epidemicis, tertio præsertim, ubi hãc ipsam pestem describit, & aliorum scriptorum pestilentijs comparando enucleate exposuimus, tandẽ historico more, ac oratorio penicillo, atque coloribus uim morbi insolentem, ac inusitatam amplificat, & exaggerat, statimq; dicit nullum fuisse inuentum medicamentum, quod tantæ pesti auertendæ esset accommodatum, operæpretium me facturum sum ratus, si hodierno die in hoc studiorum exordio uobiscum agerem familiariter de pestilentiæ auertendæ remedijs, quæ potissimum usurpauit antiquitas (nam quæ recentiotes adhibuerunt, esset penè infinitum) tum ad absentis mali præcustodiã, quam Græci uocant προφυλακὴν, tum ad iam præsentis, & sequentis iniuriam propulsandam, quæ ἴασις seu θεραπὴ, idest, curatio dicitur, cum hæ duæ medicinæ præcipuæ partes idem ferè sint, nominibus tantũ discrepantes, ut docet Galenus præclare 1. de differen. feb. cap. 4. uel si differunt, eodem teste Galeno, sola remediorum quantitate, nõ qualitate differant. Quod quidem argumentum, siue materia, & quasi seges orationis, licet sit ex media medicina repetitum, à nobis tamen non medica methodo, sed historica tractabitur. Ex ueterum enim cum historicorum, tum medicorũ penetralibus omnia ea eruemus, ex antiquitatis quasi tenebris in lucem proferentes, quæ ad pestilentiam præcauendam, aut depellendam à ueteribus usurpata literarum sunt monumentis tradita, ac consignata.

Primum pestis remedium Religio.

Primus igitur in pestilentijs depellẽdis modus, princepsq; & prę$s$entissimum remedium apud omnem uetustatem antiquissimo in usu, & more positum inuenitur, ipsa Religio, metusq; Deorum, & cęlestis irę placatio. Insita enim hęc natura animis omnium etiam barbarorum, efferatorumq; insedit opinio, Deum esse, qui regat hęc mortalia, & hunc malefactis hominũ, peccatisq; indignari, precibus, uotisq; placari. Cum ergo scitum sit in Medicina oraculum Hipp.

in libello de flatibns, & alibi sæpe inculcatum τὰ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἰάματα, ideſt, contraria contrariorum ſunt medicamenta, quod vbique fere repetit Galenus in arte medica, de cõſtitutione artis, in methodo, libris de tuenda valetudine, in Epidem. & Aphoriſmicis Cõmentarijs ſæpius, & omnibus fere ſuis libris, quoties ob aliquod populi ſcelus, & erratum in pietate, & cultu Deorum pœnæ à Dijs immortalibus repetuntur per hoc ſupplicium, quod potiſſimum ad Deos referri teſtatur Galenus 1. Epid. & Hipp. in prognoſt. (vt quidam interpretantur) per diuinum illud τὸ θεῖον, quod in morbis maxime conſiderandum voluit, intellexit. Hiſtorici vero θεήλατον συμφορὰν, vt Halycarnaſſæus, & Diodorus Siculus, ideſt, à Deo immiſſam calamitatem, bellum Dei, & plagam Domini Sacræ literæ vocant, & ad Deorum placamina ſunt conuerſæ mentes, malis finem ferè ſemper inuenerunt. Romani igitur, quos maxime, & frequẽtiſſime hoc malum exercuit, pacis Deûm expoſcendæ cauſa, vel preces, & ſupplicationes publice, priuatimq; faciendas decernebãt, vt in peſte anni ab Vrbe condita 569. de qua Liuius lib. 11. ſupplicatio circa omnia puluinaria indicta in diem vnum, & Coſs. edixerunt, vt per totam Italiam triduum ſupplicatio, & feriæ eſſent. Et in peſtilentia, quæ ſubſecuta eſt anno 570. de qua Liuius eodem lib. Decem viri ſupplicationem in biduum, valetudinis cauſa in Vrbe, & per omnia fora, conciliabulaq; edixerunt, maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream manu tenentes ſupplicauerunt, vel votũ nuncupabant, vt in peſte, quæ accidit anno ab Vrbe condita 321. de qua Liuius lib. 4. ædes Apollini pro valetudine vota eſt: & in ea, quæ ingruit anno 542. de qua Liuius lib. 27. Pretor Vrbanus ferre legem iuſſus ad populum, vt ludi in perpetuum in ſtatutã diem vouerentur, & anno 576. in peſte, de qua Liuius lib. 41. Q. Martio Philippo verba præeunte populus in foro votum concepit, ſi morbus, peſtilentiaq; ex agro Romano emota eſſet, biduum ferias, ac ſupplicationes ſe habiturum, & in ſuperiori illius anni peſtilentia Conſul Apolloni, Aeſculapio, Saluti dona vouit, & dedit ſigna inaurata, vel ſacra faciebant, vt in peſte, quæ accidit anno 355. de qua Liuius lib. 5. Duumuiri ſacris faciendis Lectiſternio tũc primo in Vrbe Romana facto per dies octo Apollinem, La-

tonamque, ac Dianam, Herculem, Mercurium, atque Neptunum tribus quàm amplissime tum apparari poterat, stratis lectis placauere, quod mox sæpius in alijs subsecutis pestilentijs, renouatũ est, uel Clauum figebant Dictatore nominatim hac de causa creato, quem Clauum, teste Liuio, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, ut in pestilentia anni 392. de qua Liuius lib. 7. Senatus Dictat. Claui figendi causa dici iussit, & anno 424. in peste Matronarum veneficijs inducta fixus clauus, ut mox etiam in Pœtiliana pestilentia factum est, uel ludi fiebant, ut anno 392. De qua peste Liuius lib. 7. uictis superstitione animis, ludi quoque scenici noua res bellicoso populo inter alia cælestis iræ placamina instituti sunt, ut etiam factum anno 542. de qua Liuius lib 27. uel demum Peregrini in Vrbẽ dij aduehebantur, ut anno 462. de qua peste Epit. Liu. lib. 11. Cum ciuitas pestilentia laboraret, missis legatis, ut Aesculapij signum Romam ab Epidauro transferret, anguis, qui se in nauẽ contulerat, idq; ipsum numen esse constabat, deportauere. De qua re etiam Valerius Maximus lib. 1. & Ouidius elegantissime lib. 15. Metamorph. Sed huius remedij uis nõ solum gentilium, & exterorum historijs, sed etiã multo magis sacris exemplis, & nostratibus comprobatur. Dauidica illa pestis, qua tridui spacio septuaginta millia hominũ consumpta sunt, testantibus Sacris literis Regum 2. c. 24. & 1. Paralip. necnon Iosepho Historico, & Sabellico, Dauidis ipsius precibus, & penitentia cessauit; nam suorum pernitie consternatus saccum induit, ieiuniũ egit, multis lachrymis humi sedens à Deo ueniam precatus, erecto altari, tandem impetrauit. Sic inter Christianas historias Pelagiana, seu Inguinaria pestis atrocissima, qua oscitantes tantum, & sternutantes interibant anno 590. Mauritio imperante, Gregorij Magni orationibus, & prece cessauit, circumlata solemni pompa, ac supplicatione B. Virginis imagine à D. Luca affabre ad viuum ex eius ore expressa, quam ubique tetra pestilentis cæli grauitate cedente, optata salubritas sequebatur; qui etiam Angelum, mox in summa Arce Adriani uagina ensem pestiferum recondentem uidit, in cuius facti memoriam sempiternam locus ipse Sancti Angeli nomen obtinuit, ut Sigonius 1. de regno Italiæ ex Ritualibus descripta

retu-

retulit. Sic sæpius Sacrosanctæ Virginis implorato præsidio emotæ feruntur è locis pestilentiæ, sub Iustiniano in urbe Constantinopolitana ob depulsam pestem institutum Purificationis ipsi⁹ Virginis festum dicitur. Sic in Gallia, regnāte D. Ludouico nullum remedium pesti inuentum præter huius Virginis implorationem, & concursum ad illius templa, quæ qui adibant, omnes sanabātur. Et in alia Parisiana peste, cum nullus finis, neque ulla esset medicina, populis ad Virginis ædes deuoto animo confluentibus illa sese omnibus uidendam præbuit, & benedicens sanitati omnes pristinæ restituit. Sic Treuerensis ciuitas per sanctum Nicetium liberata à lue inguinaria anno 565. teste Gregorio, & Cæsare Baronio in Annalibus. Sic in peste, quæ grassata est anno 523. quam ponit Sigonius sub 680. aræ uoto nuncupato D. Sebastiano in Ecclesia D. Petri ad Vincula Romæ pestis desijt, ut testatur Paulus Diaconus, & Sigonius lib. 2. de regno Italiæ. Idemq; Sigonius lib. 8. de regno Italiæ testatur pestē, quæ incidit anno 1006. sub Henrico I. sublatam pia sanctorum corporum circumcomportatione his ipsis uerbis: Synesij, & Theopontij martyrum corpora in æde Nonantulana recondita Mutinensis, ac Bononiensis populi precibus per utriusque ciuitatis agros, atque castra à Monachis circūlata salutem ęgris corporibus attulerunt. Et Amicus auctor est in libro de peste Beati Nicolai Tolentini precibus Brixiā à peste sæuissima liberatam anno 1478. & Sabellicus in peste anni 712. sub Leone testatᷓ nihil æquè auxilio fuisse fessę ciuitati, ac piorū preces, assiduasq; circa tēpla supplicationes.

Sed dubitabit fortasse aliquis hoc loco de huius rei causa, & euentu, præsertim, scilicet quòd populi idolatræ, qui uerum Deum non agnoscerent, uoti tamen compotes hac ratione fierent, quare ut hic euellatur ex animis scrupulus, ut minuatur hæc suspicio, dicendum tribus id potuisse modis accidere, uel quòd Deus Optimus Maximus, cuius est infinita benignitas delectatus illa populorum religione, quamuis in tenebris, & summa ueri caligine, ac cæcitate uersarentur, quia tamen mereri æterna præmia non poterāt, neque tamen ullum bonū sua uellet remunerationa, ac beneficio carere uoti compotes pro tpe faciebat. Vel quia Diabolo huis mundi Principi in Sacris literis appellato, qui suam

Qua ratione populi idolatrę voti compotes fierēt.

sub

ſub idolorum cultū ſuperbiam fouebat, ac propagabat, non dum erat facultas adempta. Et poterat naturalibus ſaltem remedijs, quæ illi non ignota, ſupplicum uotis ſatisfacere, uel demum (ut Phyſicam attingamus rationem) id ſummę fidei populorū, & cogitationi, quæ uulgo dicitur imaginatio, acceptum referendum: fides enim in medicum ſępenumero ęgrotum ſanat, quare deſiderat in Medico auctoritatem Hippocrates, & Auicennas dixit plus prodeſſe interdū ęgri fiduciam, quàm medicinā. Vehemens uero cogitatio nihil non poteſt efficere, pręſertim in naturalibus, ut plenę ſunt Philoſophorum paginę de huiuſmodi miraculis, adeo ut cum populi Dijs ſuis maxime fiderent, & cogitatione ad hoc conuerſi fixa perſtarent, uoto nō fraudarentur: ſi enim gignendę peſtis cauſa eſſe poteſt in homine uehemens cogitatio, ut probatum à nobis eſt cum de cauſis ageremus, eadem profecto depellendę etiam, & amouendę poteſt.

Secundū peſtis remedium aeris expurgatio

Altera methodus ab antiquis adhibita ad pręcauendam, uitandāq; peſtē ea eſt, quę cauſę maxime cōmuni, & peſtis proprię ſecundū Deum occurrit, qui eſt aer, ut teſtatur Hippocrates in libello de flatibus, & de natura humana, & in Epidemicis, à qua ſola ueram proficiſci peſtem multi ſunt qui putent, & autument, ipſum Hippocratem auctorem pręſeferentes, qui in dicto libello unam omnium eſſe morborum, & ideam, & cauſam dixit aerem, ſed potiſſimum peſtis, quā ipſe uocat ibi κοινὸν πυρετὸν, ideſt, cōmunem febrem, quòd ex communi ſit orta principio aeris, eaq; methodus triplex eſt, ut triplici quoque ratione reſiſtimus huic cauſę, nempe fugiendo, illius uitia corrigendo, corpus recepturū muniendo, ne ad ſuſcipiendū νοσηρὰ μιάσματα, ideſt, morboſa inquinamenta, facile, aptumq; reddatur. Primum ergo, potiſſimumq; conſilium, ac pręceptum in peſtilentia uitanda, cū pręſertim aeris corruptela contingit, eſt fuga, & ſoli permutatio γῆς ἐπαμοιβὴ, confeſtim mutādus cęli ſtatus, inquit Columella de peſtilentia boum, lib. 6. cap. 5. quod pręſentiſſimū remedium, quoque nullū ſalutarius dicit eſſe Fracaſtorius, ſi fiat tempeſtiue: nam ſi protrahatur quoad quędam μιάσματα corpus attigerint, inanis fuga, imò nonnullorum ſententia pernicioſior, quia magis in aere mox bono affecti cōficiuntur. Hanc regulam poſt Hippocratē, qui eam primus

dedit

dedit 2. de natura humana & 6. Epidem. 5. cont. 20. attribuūt nonnulli Rasi Almansoris Regis Arabici Medico, qui tribus eam aduerbijs circumscripsit, cito, longe, tarde, quæ eleganti allusione medici, quidam recentiores pilulas de tribus appellarunt, quibus nihil tradunt in peste præstantius, quas nos isto uersiculo comprehendimus.

Cede cito, longinquus abi, serusq; reuerte.

Quia vero non oēs debent, aut possunt loca pestilentia laborātia deserere succedit altera indicatio. ex Hippo. doctrina 2. de nat. hum. duplici crure incedēs nempe cauendi primū, vt ἐλαχίστη ῥεῦσις, quā minima fluxio spiritus os ingrediatur, deinde aeris vitiosi corrigēdi, vt reddatur, ξενωτάτη, idest, maxime peregrinus, idest, (vt interpretatur Galenus) purus, attenuatus, nullo inquinamēto corruptus, odoratus, ac salutaris, prorsusque ab eo, qui morbos peperit, alienissimus, ad hoc præstantissimum remedium est ignis, quo vsus Hippocrates hanc ipsam Atheniensem pestem, de qua hic Thucydides, & ipse in 3. Epid. à tota Græcia depulit, cum enim aeris corruptela fiat potissimū ex humido superuacaneo, quod putredinis parens, merito igne adhibito, quo nihil ad id efficacius, exiccandum fuit, neque tamen ex simplici, & quauis lignorum materia ignis debet accendi, sed ex lignis odoratis, additis corollis, ex suauissimis floribus contextis, alijsque rebus suauiter redolentibus excitandus, quod fecisse Hippocratem testatur Galenus lib. de Theriaca ad Pisonem, cuius hæc sunt verba. ἐπαινῶ τὸν θαυμασιώτατον ἱπποκράτην, ὅτι τὸν λοιμὸν ἐκεῖνον τὸν ἐκ τῆς αἰθιοπίας εἰς τοὺς ἕλληνας φθάσαντα, οὐκ ἄλλως ἐθεράπευσεν ἀλλ' ἢ τρέψας τὸν ἀέρα, καὶ ἀλλοιώσας, ἵνα μηκέτι τοιοῦτος ὢν ἀναπνέηται. κελεύσας οὖν ἀνὰ τὴν πόλιν ὅλην ἐξάπτεσθαι, τὸ πῦρ, οὐκ ἁπλὴν τῆς ἀνάψεως τὴν ὕλην ἔχον, ἀλλὰ στεφάνωντε καὶ τῶν ἀνθῶν τὰ εὐωδέστατα, τοιαῦτα συνεβούλευσεν εἶναι τοῦ πυρὸς τὴν τροφὴν, καὶ ἐπισπένδειν αὐτῷ τῶν μύρων τὰ λυπαρώτατα, καὶ ἡδεῖαν τὴν ὀδμὴν ἔχοντα, ἵν' οὕτω καθαρὸν γενόμενον οἱ ἄνθρωποι ἀναπνεύσωσιν εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τὸν ἀέρα, idest, laudo maxime admirandum Hippocratem, quod pestem illam, quæ ex Aethiopia in Grçcos delapsa fuerant non aliter curauit, quā immutato aere, & alterato, ne amplius qualis erat, respiraretur, cum ergo iussisset per vniuersam vrbem ignes accendi nō simplicem flammæ materiam habentes, sed corollas,

&

& flores quam maximo odore fragrantes, hæc consuluit vsurpanda ad ignem alendum, & ipsi etiam inspergere vnguenta quam maxime delibuta, & suauem odorem habentia, vt hoc pacto purum iam redditum permutantes aerem respirarent, hoc remedio Hippocratem secuti vsi olim sunt in pestilentia etiam Veneti Francisco Foscaro Duce, dum pestilentia laborarent anno 1438. noctu enim ad purgandũ aerem ignes passim ex odorata materia accendebantur, sic in Belgica prouincia hoc præceptum secuti ignibus Bombardarum, earumq; intenso sonitu pestem extinxerũt cum interim plebeij alios ignes in pellibus & cornibus accenderent, a quibus fuit aer expurgatus, vnde natum Adagium dicit Amicus, cornua hic adurunt, ad locum significãdum pestilentia inquinatũ, qui tali egeat remedio. sic Lemnius de occultis nat. mirac. lib. 2. cap. 10. dicit factum apud Neruios, quos Tornacenses modo vocant, vbi milites presidiarij machinas, tormentaq; bellica puluere bombardico, non globis oppleta vrbi obuerterunt, eaque sub diei, noctisq; crepusculum incenso funali explodi curabant, quo effectum est, vt sonitu violento, fumantiq; odore aeris contagium discuteretur, ipsaq; ciuitas à peste facta sit immunis, ac libera, moxq; addit ipse Lemnius. Neque enim minus præsentaneum est hoc remedium in dissipandis nebulis, infectiq; aeris contagijs, quam quod Hippocratem factitasse legimus extructis pyris, congestisq; sarmentis, ac fascibus per compita ignes excitare. Plutarchus in libro de Iside & Osiride reddit huius facti causam, quod scilicet, tenuem reddat aerem ignis frigore, scilicet, & humiditate densatum dissipans, τὸ θολερὸν καὶ ἰλιῶδες, turbatum & caliginosum, & ideo vsurpatum à medicis in pestilentibus morbis, καὶ γὰρ οἱ ἰατροὶ πρὸς τὰ λοιμικὰ πάθη βοηθεῖν δοκοῦσι φλόγα πολλὴν ποιοῦντες ὡς λεπτύνουσαν τὸν ἀέρα, λεπτύνει δὲ βέλτιον, ἐὰν εὐώδη ξύλα καίωσιν, οἷα κυπαρίττου καὶ ἀρκεύθου καὶ πεύκης, idest, etenim Medici ad pestilentes affectus prodesse arbitrantur flammam multam accendẽtes, tamquã attenuantem aerem, attenuat uero melius si bene odorata ligna incendantur, ut cyparissi, iuniperi, & pinus. Huius vero remedij auctorem idem facit Plutarchus Acronem agrigentinum medicum, qui floruit ante Hippo. athenis cum Empedocle teste Suida: ita enim ait ibidem, Ἄκρωνα

γοῦν τὸν ἰατρὸν ἐν ἀθήναις ὑπὸ τὸν μέγαν λοιμὸν εὐδοκιμῆσαι λέγουσι πῦρ κελεύοντα παρακαίειν τοῖς νοσοῦσιν, ὤνησε γὰρ οὐκ ὀλίγους, i. Acronem igitur Medicum Athenis magna grassante pestilentia vehemẽter laudatum dicunt, quòd ignem iusserit accendi ægrotantibus, non paucos enim iuuit, quod non solũ priuatim, ut hic innuit, sed ẽt publicè factum testãtur incensa pyra Paulus Aegineta lib. 2. cap. 34. Aetius tetr. 2. capit. 94. & Oribasius lib 7. cap. 24. iisdem omnes penè verbis. Plinius lib. 36. capit. 27. Empedocli tribuit id, vbi ẽt pestilentiæ solis obscuratione contractæ prodesse ignis suffitum dicit. pestilentiæ, quæ solis obscuratione contrahitur ignis suffitu multiformiter auxiliari certum est, Empedocles, & Hippocrates id monstrauere diuersis locis. In quo arbitror ego esse, μνημονικὸν ἁμάρτημα, idest, memoriæ erratum in Plinio, qui pro Acrone posuerit Empedoclem, qui eisdem floruit tẽporibus, & patriæ etiam pestem depulit, sed alia ratione, ut scribit Plutarchus aduersus Colotẽ, obstructis mõtis faucibus, per quas Auster in campos incidebat, ut etiam Selinuntijs Siciliæ populis (auctore Laertio) suis sumptibus deductis proximis fluminibus ad temperandum aquarum putridarũ influuia afferentia grauitatẽ odoris, & fœtorem, δυσωδίαν, quæ causa erat pestis, quare non solum publice, sed in priuatis etiam ædibus ignibus odoratis vtendum ad aerem repurgandum, sed habenda semper est ratio regionis, anni temporis, temperamenti, ætatis, consuetudinis, & similiũ, quæ indicationes (ut medicis vtar uocabulis) solent interdum rationẽ, & modum remedij immutare, vsus enim rerũ pręcipit̃ non abusus, ut hi faciũt, qui in ipso calore ęstatis ignes accendũt magnos, qui potius obsunt, nisi sint moderati eo tp̃e P. Aegineta lib. 7. c. 22 scribit κῦφι, valere ad p̃seruationẽ à peste, πρὸς τὰ λοιμικὰ προφυλάξαι πάθη Duplexq; proponit, alterum magnum dictum solare ex trigintasex rebus confectum, alterum lunare ex viginti octo, quibus utebantur Aegyptij in sacris Solis, & Lunę quotidie ad purgandum aerem, quia scilicet Solem, & Lunam aeris opera omnium esse bonorum, malorumq; auctores putabant, de quo multa Plutarchus de Iside & Osiride. Hoc quoque remedio vsos Romanos scribit Herodianus Commodi temporibus lib. 1. ubi dicit in magna illa pestilentia Commodum medi-

corum consilio secessisse in Lauretum à laurorum nemoribus nomen adeptum, quod scilicet, laurorum εὐωδία, idest, bonus odor reluctaretur, ac resisteret aeris corruptelæ, πρὸς τὴν τοῦ ἀέρος φθοράν, nam quoque Plinius lib. 24. cap. 8. in hãc sententiam dixit Laurus delphicæ folia trita, olfactaq; subinde pestilentiæ contagia prohibent, tanto magis si etiam urãtur, præterea ẽt aduersari venenis lauream ueteres prodidere, ut testat Valerianus in hieroglyphicis, quia vis illi ignea sit teste Eusebio, & ideo dæmonibus inuisam, & morbos sacros abigit, & coruus vbi chaamaleõtem occidit, à quo læditur, lauro infestum virus extinguit. Idem Herodianus eodẽ loco scribit cæteros Romanos in Vrbe Medicis iubentibus esse vsos rebus odoratis, & suffitibus aromatum, ait enim, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ τὴν πόλιν κελευόντων τῶν ἰατρῶν μύρου εὐωδεστάτου τάς τε ὀσφρύσεις καὶ τὰ ὦτα ἐνεπίμπλασαν, θυμιάμασί τε, καὶ ἀρώμασι συνεχῶς ἐχρῶντο, φασκόντων τινῶν τὴν εὐωδίαν φθάσασαν ἐμπιπλάναι τοὺς πόρους τῶν αἰσθήσεων, καὶ κωλύειν δέχεσθαι τὸ φθινῶδες, τοῦ ἀέρος, ἢ καὶ τὸ προεμπέσοι, κατεργάζεσθαι δυνάμει κρείττονι, idest, verum & ciues in Vrbe degentes ita iubentibus medicis vnguento maximè odorato nares, & aures implebant, suffitibusque, & aromatis continenter utebantur, cum quidam asseuerarent bonum illum odorem præoccupantem, implentemque meatus sensuum prohibere, ne reciperetur tabes aeris, uel si quid etiam confluxisset prius, maiore ui confici, ac profligari, in quo illud notatu dignum, quòd iubebant illi Romani Medici aurium meatus implere odoribus, forsitan existimantes nos per aures quoque inspirare, vt de capris credidit Alcmæon, quem refutauit Aristoteles; quorum fortasse auctoritate motus nostri tẽporis insignis medicus Manardus lib. 5. epist. 3. iubet aures oleo de spica suaue olenti interius inungi. Arabes quoq; Medici vt Auicennas & Rasis monent aerem corrigendum rebus odoratis tum incensis tum aspersis per cubiculos, tum manu gestatis, & naribus attractis, quare etiam Laurentius Loubertus insignis Medicus lib. de peste cap. 11. vult etiam collo appendi odoramenta quæ sepius manibus contrectentur, & naribus admoueantur, vbi etiam quorundam reijcit sententiam, qui odoramenta improbabant, cum dicerent uenenum ad cor odoribus peruehi expeditius, & eius adiuuari

pe-

penetrationem de qua re etiam facit mentionem Massarias libro 2. & eorum non probat opinionem, & ridenda profectò, ac explodenda quorundam opinio, qui putarunt fœtorem, & tetrum odorem posse pestem expellere, quasi venenum veneno tollatur, vt de arsenico tradunt gestato, sed in hoc non probatur ratio, quia similis non est, & latrinis profecto donandi, qui latrinarum inspirari odorem aduersus pestem suadent, quos etiam ridet Ioubertus in dubitationibus de peste. dub. quinta.

Tertiū remediū corporis, & animi perturbationū expurgatio.

Tertia indicatio præcustodiendi homines à pestilentia prodit ex ipso corpore suscepturo, quod imprimis debet à recrementis superuacaneis esse immune, & expers, ea enim quę his referta tamquā sulphur ad ignem aut esca, sunt prōptissime obnoxia ac parata, & hunc vnū primum, & omnibus cōmunem vocat Scopum Galenus, 1. de diff. feb. cap. 4. εἷς μὲν γὰρ καὶ πρῶτος σκοπὸς ἐστὶ ἐπὶ πάντων κοινὸς ἀπέριττον ὅτι μάλιστα καὶ εὔπνουν εἶναι τὸ σῶμα, vnus enim, & primus scopus est in omnibus communis à recrementis vacuum quā maxime corpus esse, & transpirabile. Ad hoc igitur Socratica adhibenda antidotus, quæ nunquā frustra suscepta dicitur, quæ fuit temperantia, & moderatio in ratione victus, quæ græce dicit diæta, per quod vocabulum cum Medi principibus Hippo. & Galeno omnes res à medicis dictæ non naturales debent intelligi aeris expiratio, & inspiratio, cibus & potus, somnus, & vigilia, motus & quies, animi perturbationes, & vsus Veneris, postremo recrementa tum deiecta tum retēta, & alia, si quæ sunt à medicis adhibita, præter pharmacum & chirurgiā. & huc pertinet tota Celsi obseruatio lib. 1. cap. vltimo tradita, qua quis in pestilentia vtatur adhuc integer, cum tamen securus esse non possit. Quam ego cum Cicerone in libro de off. duabus administris, & quasi ancillis suffultā more venetæ matronę cuperem incedere, quæ sunt notitia sui corporis & temperamenti, & cognitio earum rerum, quæ prodesse, & obesse possunt. Hac vsus Socrates in hac ipsa Atheniensi peste se incolumen præstitit, de quo Aelianus 5. histo. lib. quintodecimo sic, σωκράτους σῶμα ἐπεπίστευτο κόσμιον, καὶ σωφροσύνης ἐγκρατὲς γεγονέναι, καὶ ταύτῃ ἐνόσουν ἀθηναῖοι πανδημεί, καὶ οἱ μὲν ἀπέθνησκον, οἱ δὲ ἐπιθανατίως εἶχον, σωκράτης δὲ μόνος οὐκ ἐνόσησε, idest, Socratis corpus

probatum est esse moderatum, & temperantiæ beneficio continens, & propterea cum vulgo pestilenti morbo ægrotarent Athenienses, ex quibus alij interibant, alij ad mortis vsque periculum grauiter affligebantur, solus Socrates non ægrotauit, & Aulus Gellius noct. att. lib. 2. cap. 1. de eo sic ait. Temperantia eum fuisse tanta traditum est, vt omnia fere vitæ suæ tempora a valetudine inoffensa vixerit, in illius pestilentiæ vastitate, quæ in bello Peloponnesiaco in primis ipsam Atheniensium ciuitatem internecino genere morbi depopulata est, is parcendi, moderandique rationibus dicitur à voluptatum labe cauisse, & salubritates corporis retinuisse, vt nequaquam fuerit communi omnium cladi obnoxius: nam (vt præclare docet Galenus Commen. 2. in primum Epid. Hipp. cont. 7. & 3. in 3. cont. 32. & apertissi. verbis Oribasius lib. 7. cap. 24. 2. Aegineta lib. 2. cap. 14.) offensiones aeris pestilentis victus genere instituto à tempestate dominante diuerso, facile declinari possunt, quia eodem auctore. de diff. feb. cap. 4. οὐδὲν τῶν αἰτίων ἄνευ τῆς τοῦ πάσχοντος ἐπιτηδειότητος ἐνεργεῖν πέφυκεν, idest, nulla causa sine patientis aptitudine agere natura consueuit, & Auenzoar lib. 2. tra. 3. cap. 1. testatur eos qui bene, & ordinate se custodiunt (verbis eius vtor) & habent cautelam, & præuisionem conuenientē euadere bene a periculo, & nocumēto pestis, & qm̄ homo non solo corpore constat, sed ēt animo, cuius plerumq; perturbationes grauissimos pariunt morbos, & in ipsa potissimū pestilentia dominātur, vel ipso in hac ipsa narratione teстante Thucydide, qui dicit, ἀθυμίαν, idest, animi defestionē, ac mærorem extitisse, δεινότατον παντὸς κακοῦ, grauissimum malorum, qua etiam ad desperationem, πρὸς τὸ ἀνέλπιστον, adducebantur, aliud excogitauit adhuc remedium mæroris alexipharmacum antiquitas, nēpe Musicam, cuius ui apud veteres innumerabiles, maximosque morbos sanatos fuisse compertum est, vt nos in nostris hebdomadis ex Plutarcho, Atheneo, Martiano Capella, & Boethio ostēdimus. Plutarchus enim auctor est in tract. de Musica ex Pratinæ testimonio, qui id scriptum reliquit, Lacedæmonios à Thalete Cretensi, quē ex oraculo Pythij Apollinis acciuerāt, à peste fuisse Musica liberatos, quod etiam comprobat Martianus Capella, qui lib. 9. de laudibus Musicæ inter alia hoc quoq;

recitat Thaletem Cretensem Citharę suauitate morbos, ac pestilentiam fugauisse, quod fortasse voluit significare etiã Homerus, cum fingit græcos in placando Apolline auctore Pestilentiæ totum diem concinuisse Pæana.

Οἱ δὲ πανημέριοι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο,
Καλὸν ἀείδοντες παιήονα κοῦροι ἀχαιῶν. idest,
Placabant totam per lucem numina phæbi,
Græcorum Iuuenes pulchrum pæana canentes.

Nonnulli interpretãtur Musicam hanc, & hoc remedium nihil aliud esse nisi ipsam animi lætitiam, de quo remedio, in ipsis agemus prælectionibus, cum venerit occasio. Et quoniam interdum ita comparatum est hominis corpus, ut nulla ferè diligentia prohiberi possit, quin quædam reliquię confecti consumptique cibi, ac nutrimenti iam immutati, quas natura respuit, tamquã purgamenta gignantur, quæ debent ex corpore medicæ artis præsidio extrudi, à medicis excogitati duo fontes artis uberrimi ad id præstandum, in omnibus, quas aggreditur natura coctiones, missio sanguinis, & pharmacia: quę licet communia sint omnibus morbis, & in pestilentibus constitutionibus vsurpari solent per rationes omnibus communes, Duo tamen sunt ex his, quæ nominatim in veteribus adhibita ad pestem inueniuntur tamquam opportuna remedia ad utrumque, sanandam, scilicet, & præcauendam pestem. primum ex primo fonte repetitum refertur ab Oribasio lib. 7. medic. collect. capitu. 20. ex Apollonio de Scarificatione, nempe ipsa crurum Scarificatio, de qua ita loquitur Apollonius. Cumq; pestilentia vehemens per Asiam vagaretur, multique ob eam causam obirent, egoq; in morbum itidem incidissem, secundo die, cum remissio fieret, crus scarificaui, & ad duas libras sãguinis detraxi, atque hac ratione vitaui periculum, quo sane auxilio cum multi quoque vsi essent, sunt seruati, erant enim signa plenitudinis, atque illi pręcipue euaserunt, qui sanguinem copiose euacuauissent, ex quibus postremis uerbis non esse hoc præceptum, ac dogma vniuersale colligitur in omni pestilentia, sed in ea tantum, quæ cum plenitudine humorum coniuncta, nam interdum in pestilentia ab omni missione sanguinis abstinendũ, quod Galenus videtur testari in principio de librorũ bonitate, ac vitio, vbi dicit in illa pestilẽtia,

quæ

quæ famem illam longam est consecuta, non iniuria quosdam Medicos reformidasse sanguinis mittendi remedium, ob virium imbecillitatem, sed in hoc magna est inter medicos controuersia de mittendo sanguine in pestilentia, quēadmodum etiam de pharmacis, cū quidam omnino negent mittendum, tum ob virium antedictam imbecillitatem, quā in omni peste consequi statim arbitrantur, tum quia dicunt hoc remedio impediri impetum, τὴν ὁρμὴν, naturæ, ne ad cutim, aliasve partes ignobiliores pestiferi ac venenati succi amandentur, & transmittātur, sed hoc veluti freno intus retineri, ac reuocari, atque attrahi, quod contra alij euenire cō tendunt, tum etiam quòd sanguis ageretur non mediocriter, vt Fracastorius, ait lib. 3. capitu. 7. de qua quæstione pleni sunt medicorum de peste disputantium libri, ut Massarias lib. 2. Philippus Ingrassias parte 4. capit. 5. Petrus Parisus c. 9. Antonius Portus lib. 3. c. 8. & 9. Amicus c. 54. & alij complures, ex quibus alij aiunt, alij negant. præterea quod ad hoc attinet, sciendum non paucos in ea esse opinione, ut putent istis temporibus nesciri quid sit Scarificatio, & nostros ministros non intelligere genus illud operationis longe diuersū à cucurbitulis scarificatis, quorum in numero est doctissimus Mercurialis, & Massarias, qui libro secundo, dicit contemptui nunc haberi apud nostrates plerosque medicos, & esse penitus obliuioni traditam, a se uero adhibitam non sine magno emolumento, licet nullum vnquam ministrum idoneum inuenerit, qui opus probe, & accurate administraret, quod etiam sibi accidisse testatur Mannius in libello de malleolorum scarific. in Aegypto, quod mirifice præstitum narrat ab Arabe Medico Memphis. Alterum remedium ex altero fonte acceptum licet cōe omnibus ardentibus, & inflammatis febribus, tamen nominatim in peste, proponitur à Paulo Aegineta, & alijs Græcis lib. 2. capit. 35. estque, vt in illo ardore, & flamma pestilentis febris, cum siti insedabili excruciantur, frigida propinetur, τὸ ψυχρὸν πόμα, neque κατὰ μικρὰ, idest, paulatim, & pluribus vicibus, sed ἀθροῦν, idest, aceruatim una vice, & affatim, πρὸς τὸ σβέσαι τὴν φλόγα, idest, ut flammam extinguat, quod videtur ex Hippocrate acceptum, qui in pestilentibus cōstitutionibus frigidam dedit, ut in septimo, primi Epidem. Aegroto, qui

fuit

fuit Meton. δευτέρῃ ὕδωρ πίνοντι ὑπόσυχνον ἀπὸ κοιλίας καλῶς ἦλθε, ideſt, ſecunda die cũ multã potaſſet aquam, ex ventriculo probe deiecit, idem remedium probant duo Arabum precipua lumina Raſis, & Auicenna hic 4. can. cap. de peſtilenti febr. his verbis, & aqua frigida plurima ſubito eſt iuuatiua valde, pauca autem conſequenter exhibita fortaſſe excitat caliditatem, Raſis vero lib. cont. 30. tract. 13. cap. 2. ex Ioannitio, qui fuit Humain, & in decimo ad Almanſorẽ rurſus hoc proponit remedium cum rob, & fructibus acetoſis, & ſtypticis ad febrem peſtilentem, quod etiam in 4. prius. cap. 5. laudarat, ad præcautionem commendans aquã niuis, vel aquam niue refrigeratam quẽ locum perpendens Maſſinius lib. 2. de Gelidi potus abuſu, negare non audet frigidæ vim ad peſtilentiam arcendam, & dicit laudari à Raſi, non prout habet rationem ſimplicem materiæ potulentæ, quinimo potius, prout habet rationẽ præſidij ſtrenue præcuſtodientis homines à peſte. Fracaſtorius etiam eam commendat cum ſyrupo acetoſo, vel ſucco citri in ætate iuuenili, & robuſta conſueta potui aquæ, cæteris etiam conſentientibus.

Quartum remedium alexipharmaca contra venenũ peſtis.

Quoniam vero, teſte Galeno, in loco antecitato, pro curãda peſte, non ſolum ſatis eſt corpus vacuum à recrementis tueri, qui primus dictus eſt eſſe ſcopus, ſed etiam oportet peſtiferi morbi cauſam dominantem oppugnare, quantũ fieri poteſt, & illius vires minuere, qui ſecundus ab illo proponitur ſcopus πρὸς τὴν δυναστεύουσαν αἰτίαν ἀπομάχεσθαι ὡς δυνατόν. quod eſt venenata illa qualitas, quæ cor ipſum afficit, pati potiſſimum ſolitum in peſtilentia, quæ gigni non poteſt ſine cordis, aut contentorum in corde putredine, vel noxa; hinc varia antidotorum genera excogitauit antiquitas, quæ non ſolum manifeſtis qualitatibus, ſed occulta etiam vi, atque totius ſubſtantiæ natura peſtis veneno deuorata aduerſarentur, & cordis arcem, qua expugnata conclamatum eſt de vita, tuerentur. Has nos breuiter, & ordine perſequemur, diſtributis vnicuique pro dignitate cuiuſque locis, ac gradibus. Primus igitur locus tribuetur iure merito Galenicis antidotis, duabusq; præſertim legitimis: nam duas alias, licet à Galeno nominatas proferemus; non tamen probatas ab eodem. Principem vero inter Galenicas, atque adeo inter

omnes sine vlla controuersia locum, suo quasi iure sibi vendicat Theriaca, cum socio Mithridato, quam ita Galenus in lib. de Theriaca ad Pisonem, cap. 16. laudat, vt dicat tanquã purificantem ignem ab Hippocrate in pestilentia vsurpatũ, qui sani adhuc eam biberint non permittere, vt pestilentia corripiantur, iam ægrotantes vero sanare, cum aeris inspirati malignitatem commutando, tum corporis temperaturã corrumpi non sinendo, imò si optima non fuerit, vt fiat talis procurando, sanguinis qualitatem alienam, & contumacem vincendo, amicumq; ex aduersaria, & inimica reddendo, venenumq; pestis per arterias diffusum in omne corpus mutando, necnon viscerum ora obstructa reserando, inuisibilia cutis foramina impedita expediendo, humoris putridi partem sudore digerendo, quæ sunt ipsius munera propria: quare Galenus dicit se deprehendisse eam, vel solam posse in pestilenti constitutione succurrere, cum nullũ aliud præsidiũ tam magno malo valeat resistere, nec immerito inquit, cum pestis ipsa quasi venenata fera ciuitates depascatur. Et in libro de illius vsu ad Pamphilianum testatur ex ægrotantibus in pestilentia multos, assumpta Theriaca, conualuisse, paucos, in quibus nimium alte radices fixerat malum, occidisse, reliquos omnes, quos nondum pestis attigerat, ne in morbum quidem incidisse, auctoremq; eius in pestilentia exhibendæ fuisse Aelianum Metium in illa peste, quæ Italiã inuaserat. Eius vero vsum, & dosim præscribit cap. 17. ad Pisonem ad fabæ Aegyptiæ magnitudinem, quando modicũ interuallum superest ad antidoti coctionem, interdum ad nucis auellanæ quantitatem ex tribus aquæ cyathis, quando plus temporis superest, quo possit in corpus digeri Theriaca, quod spacium solet esse sex horarum. Neque tamen firma, & stata est hæc mensura: nam variatur pro ratione corporum, temperamenti, anni temporis, & similium, maiorq; semper copia ad curandum, quàm ad præseruandum datur, quia scilicet alexiteria ferè omnia, & bezoartica (vt Arabũ vocabulo vtar) cum est in corpore venenum, in illud vehementer agunt, si sanum sit corpus, & largius sumantur, teste Auerroe, 5. coll. c. 23. sunt sicut venenũ, & veneni accessiones inducunt. Hanc nemo est, qui non mirificis laudibus extollat, & recentiores omnes in omnibus miscent medica-

dicamentis, & eam odorandã manu tenendam contrectandam iubent. Aquas ex ea destillant dictas theriacales, & alia: quod vero de Theriaca dictum, idem dictum de Mithridato, cuius penè eadem compositio præter viperas.

Altera antidotus à Galeno legitima proponitur lib. 9. de simpl. medicament. facult. cap. de terra Samia. Dicit enim ibi glebam Armeniam præclarissimum, & præsentissimũ esse remedium. Cuius hæc sunt verba: ἐν δὲ τῷ μεγάλῳ τούτῳ λοιμῷ παραπλησίῳ τὴν ἰδέαν ὄντι τῷ κατὰ Θουκυδίδην γενομένῳ πάντες οἱ πίοντες τούτου τοῦ φαρμάκου διὰ ταχέων ἐθεραπεύθησαν ὅσους δὲ οὐδὲν ὤνησε, ἀπέθανον πάντες, οὐδ' ὑπ' ἄλλου τινὸς ὠφελήθησαν, ὥ καὶ δῆλον ὅτι μόνους τοὺς ἀνιάτως ἔχοντας οὐκ ὠφέλησεν πίνεται δὲ μετὰ οἴνου λεπτοῦ τὴν σύστασιν, κεκραμμένου μετρίως μὲν εἰ ἀπύρετος εἴη παντάπασιν ὁ ἄνθρωπος, ἢ βραχὺ πυρεταίνοι, πάνυ δὲ ὑδαρῶς, εἰ πυρέττοι μειζόνως, idest, in magna vero peste hac, quæ adsimilis fuit natura, illi, quæ Thucydidis tempore grassata est, omnes, qui biberunt hoc medicamentum celerrime curati sunt, quos vero non iuuit, mortui sunt omnes, neque ab ullo alio medicamento adiuti, ex quo fuit exploratum, quòd solos eos, qui erant insanabiles, non iuuit. Bibitur vero cum vino tenui consistentia, mediocriter diluto quidem, si careat febre omnino, qui sumet, uel leuiter tantum febricula tentetur, ualde uero aqueo, si ualde febriat: Sunt etiam qui lemniam idem prestare dicant huic affinem, & Agricola in 2. auctor est Turcas nostris temporibus ea uti ad sanandos peste correptos, & tuendos etiam ne corripiantur. Laurentius etiam Ioubertus eam vehementer laudat, & adhibet ferè in omnibus compositionibus aduersus pestem, quòd non modo preseruandi facultate polleat, sed etiam curandi, neque id qualitatibus manifestis tantum, vt quidã uolebãt, afferentes sola uisciditate, & astrictione deleterijs reluctari, obstructis, & coarctatis meatibus, per quos ad cor nenenum queat peruenire, sed occulta etiã proprietate, quod Galeni probat auctoritate. Idem alij de alijs terris sentiunt, & prædicant, sed nos ab antiquis non discedimus. Petrus Bayrus longa disputatione differit de Bolo Armena, an conueniat in peste, & multis hinc inde propositis argumentis, tandem determinat, quibusdam iactis quasi disputationis suæ fundamentis, conclusis videlicet quando, & quomodo adhiben-

da, quem qui uult perlegat: non enim est ocium quicquam ex eo decerpere, cum sit longiuscula, ne dicam putidiuscula disputatio. Idem Galenus mentionem facit alterius remedij ad pestem adhibiti, sed non tamen illud nobis proponit, vt suum, sed recitat vt alienum, & à se non satis probatum. In 10. enim de sanitate tuenda, cap. de vrina humana, dicit in Syria homines illos solitos vrinam sumere, & inde se seruatos arbitrari, quem tamē vsum ipse non laudat, cum eam degustare sit abhominandum, idq; exemplo honesti cuiusdā viri probat, qui peste correptus, ne dum pueri vrinam hauri re sustinuit, & maluit mori. Hoc remedium plerique ex recentioribus proponunt, Marsilius Ficinus vrinam simpliciter, Philippus Ingrassias vrinā pueri, Iacobus Hollerius vrinam propriam: quidam recentiores (vt testatur Massarias lib. 2.) vrinam, vel maxime pollutam, & eorum quoque, qui iam peste correpti sunt, Auerroes, & Auenzoar vrinam hicci à proprietate, & tota substantia contra pestem laudant, & eius potissimum odorem, & citātur à Mercuriali cap. 22. vbi etiam recitat historiam magni Hirci seruati Viennæ apud Hungariæ Cancellariū pro peste. Pausanias lib. 9. qui inscribitur Bæotica, testatur fuisse templum Mercurij κριοφόρου, idest, hircū ferentis, eo quòd scilicet Mercurius eos populos à pestis periculo liberarit, circū muros vrbis delato hirco: quare etiam statuā effinxit Calamis Mercurij humeris hircū ferētis. Facit ēt mentionē Lylius Gregorius Gyraldus de Dijs gentium, nullo tamen citato auctore, à quo id acceperit & Aurelius lib. 1, de cognominibus Deorum. cap. 5. verba Pausaniæ sunt: ἐς δὲ τοῦ ἑρμοῦ ἱερὰ, τοῦ τε κριοφόρου, καὶ ὃν πρόμαχον καλοῦσιν. τοῦ μὲν ἐς τὴν ἐπίκλησιν λέγουσιν ὡς ὁ ἑρμῆς σφίσιν ἀποτρέψαι νόσον λοιμώδη περὶ τὸ τεῖχος κριὸν περιενεγκών. καὶ ἐπὶ τοῦτο Κάλαμις ἐποίησεν ἄγαλμα ἑρμοῦ φέροντα κριὸν ἐπὶ τὸν ὤμων. ὅσδε ἂν εἶναι τῶν ἐφήβων προκριθῇ τὸ εἶδος κάλλιστος. οὗτος ἐν τοῦ ἑρμοῦ τῇ ἑορτῇ περίεισιν ἐν κύκλῳ τοῦ τείχους ἔχων ἄρνα ἐπὶ τῶν ὤμων, idest, Ad Mercurij sacra, hircumq; ferentis, & quem propugnatorem vocant, illius quidem cognominationem ferunt inde ortam, quod Mercurius ipsis auerterit morbum pestilentem circa murum hirco delato, & ad hoc Calamis finxit statuam Mercurij ferentem hircum humeris, & qui ex Ephœbis forma præstare iudicatus fuerit, Hic in Mercurij festo

ambit

ambit in circuitu murum ferens agnum ſuper humeris. Idē Pauſanias in Phocicis teſtatur Cleonęos peſtilentia laborantes ab oraculo, quod conſuluerant, iuſſos Sole ptimū oriente caprum immolare, & mox lue ſedata æneū caprum Apollini Delphos miſiſſe. Et Thomas Iordanus lib. de peſtis Phœnom. cap. 9. tract. 3. Meminit quoque huius remedij, & ait de Olido Hirco referunt eapropter cęlo peſtifero ali, vt quicquid eſt ſordidorum odoramentorum eo ſeſe recipiat, niſi dicas fœtorem hircinum ſuperare alios, & obtundere uſque adeo, ne percipiantur, quēadmodum plantas odoratas uegetiores reddi allio circumpacto, quòd uirtus è uicinis ad ſeſe trahit, ſincerumq; pabulum coronarijs indulget plantis. Laurentius quoque Ioubertus facit huius præſidij mentionem tanquam omnibus antepoſiti ab Auerroe, & nonnullos dicit huius auctoritate permotos in peſtilentia hircum contrectare frequenter, & olfacere. Quòd ſi Galenus urinā etiam pueri reijcit, quid facturum fuiſſe arbitramur, ſi quoſdam audiſſet, qui etiam ſtercora (ſi Dijs placet) ut columbi, & galli laudant, quod dat Auenzoar, & aquas ex humano ſtercore deſtillatas? quid de ſtercore gallinę nigræ, quod in Mediolanenſi clade maximi fructus extitiſſe teſtatur Antonius Portus lib 2. cap. 44. & lib. 3. cap. 11. In libello etiam Galeno aſcripto de Incantatione dicitur Hiacynthum ſuſpenſum collo, uel in digito concluſum annulo tueri à peſte, ſi quis peſtiferam regionem ingrediatur. Hoc remedium ab Arabibus quoque cōmendatur ad regionem cordis appenſum: de cuius ui multa Auicennas in lib. de med. cord. hinc recentiores ellectuariū de Hiacynthis excogitarūt, quod mirifice prodeſſe teſtantur. Sed hæc duo poſtrema non tanquā Galenica proponūtur, & hoc ultimū eſt ex genere τῶν περιάπτων. Secūdus locus tribuit Rufi potioni, de qua Paulus Aegineta lib. 2. cap. 36. vbi meminit duorum à Galeno propoſitorum Theriacæ, & boli Armenæ, pro tertio nobis proponit Rufi potionem, quæ accipit aloes, & ammoniaci thymiamatis partes duas, myrrhæ partem vnam, dandamq; præcipit in vino odorato ad menſuram dimidij cyathi ad fabę magnitudinem quotidie. De qua dicit Rufum fuiſſe teſtatum ſe neminem cognouiſſe, qui hoc adhibito pharmaco, à peſte non eſſet immunis. Eandem laudat Auicennas poſt The-

riacam, & Mithridatum, ſed crocum loco ammoniaci proponit, vt etiam Raſis, qui de ſententia Rufi eam laudat, ſed Arabes pilulas vocant, quòd ſcilicet ob magnitudinem ęgre ſumentibus, qui laborabant in catapotiorum formam faciliorem deuoratu redegerunt, Græci potionem. Recentiores ob præſtantiam vocant pilulas vitæ, & peſtilentes, & varijs eas modis multis additis commutarunt, ſed doctiores præbent ſimplices, vt à veteribus fuere inſtitutæ, inter quos præcipui ex Pariſienſi Schola Fernelius, Plantius, Hollerius, Iacotius, Valeſius, & cæt. Tertium locum, & gradum legitimæ antidoti ſibi aſciſcit ob regiam dignitatem Mithridatis Regis antidotus, de qua ita Plinius lib. 23. capitu. 8. In Sanctuarijs Mithridatis maximi Regis deuicti Gnæus Pompeius inuenit in peculiari Commentario ipſius manu compoſitionem antidoti, duabus nucibus ſiccis, item ficis totidem, & rutæ folijs viginti ſimul tritis, addito ſalis grano, & qui hoc ieiunus ſumat, nullum ei venenum nociturum illo die. Quintus vero Serenus Poeta, & Medicus ita de ea cecinit:

Antidotus vero multis Mitrhidatia fertur,
Conſociata modis, ſed Magnus ſcrinia Regis,
Cum caperet Victor vilem deprehendit in illis
Syntheſin, & vulgata ſatis medicamina riſit.
Biſdenas rutæ frondes, ſalis & breue granum,
Iuglandesq; duas totidem cum corpore ficus.
Hæc oriente die parco conſperſa lyæo
Sumebat, metuens dederat quæ pocula matri.

Hanc eandem proponit Galenus 2. de antid. cap. 9. ſed non Mithridati, verum Apollonio Muri tribuit. Inter προφυλακτικὰ τῶν θανασίμων φαρμάκων, ideſt, præſeruantia à lætiferis poculis. πηγάνου φύλλα κὴ κάρυα βασιλικὰ β. ἁλὸς χόνδρον ἕνα ἰσχάδας β. ταῦτα νῆστιν ἐσθίειν δίδου, κὴ κωλύει βλάπτεσθαι ὑπὸ τῶν θανασίμων, ideſt, rutæ folia viginti, nuces iuglandes duas, ſalis granum vnum, ficus duas, hæc ieiuno bibenda dato, & vetat lædi à venenis lætalibus. Quam etiam commendat 2. de alimentorum facult. cap. 28. de nucibus, multorũ medicorum teſtimonio, ita enim loquitur: γέγραπται δὲ ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν, ὡς ἐὰν ἄμφω ταῦτα πρὸ τῶν ἄλλων σιτίων λαμβάνονται μετὰ πηγάνου, μηδὲν ὑπὸ τῶν θανασίμων φαρμάκων μεγάλα βλαβήσεσθαι τὸν

ἄνθρω-

ἄνθρωπον, ideſt, traditum eſt à multis medicis, quòd ſi quis ambas has nuces ante alios cibos ſumpſerit cum ruta, nihil magnopere læſum iri hominem à pharmacis lætalibus, & Auicennas lib. 2. de nuce, uerba faciens ait. Eſt cum ficubus, & ruta medicina omnibus uenenis. Atheneus lib. 3. narrat, citato Theopompi Chij teſtimonio, hiſtoriam Clearchi Heracleotæ tyranni, qui ciues potu cicutæ amice propinato necabat, quod ubi illi reſciuerunt, omnes eſu rutæ ſibi cauebant, edentes antequam domo egrederētur, quamuis enim bibiſſent mox, minime lędebantur. Dioſcorides lib. 3. 47. de ruta. Idem teſtatur, προβρωθέντα δὲ τὰ φύλλα καθ' ἑαυτὰ καὶ μετὰ καρύων βασιλικῶν, καὶ σύκων ξηρῶν ἄπρακτα καθίστησι τὰ θανάσιμα, id eſt, præmanſa eius folia per ſe, & cum nucibus iuglandibus, & ficubus ſiccis inefficacia uenena reddunt, de cuius quidē rutę, & ficus affinitate mira narrant, & ibidem Dioſcorides, & Theophraſtus 5. de hiſtoria plantarum, Plutarch. ſympoſ. 5. cap. 9. Plinius lib. 19. cap. 7. & Palladius, aliiq; Scriptores. De iuglandis uero ui aduerſus peſtem pręter ueterum teſtimonia, quę multa; habemus Droeti teſtimonium, qui in conſil. de peſte, cap. 10. aſſerit perditiſſimos Nebulones, quos magiſtratus Lugdunenſis mulctauit ob propagatā peſtilentiā, faſſos eſſe, cum ad ſupplicium deducerentur, ſeſe nullo alio pręſidio defendiſſe à peſte, quam nuce iuglande, quam ad ignem parumper adurebant, priuſquam comederent.

Quartus locus debetur Hippocraticę antidoto, quam recitat Actuarius lib. 5. de meth. med. ſiue (ut quidam inſcribunt) de compoſitione medicam. 1. qua uſum Hippocratē dicit corona fuiſſe donatum. Quod de Athenienſi peſte intelligendum: extat enim decretum de illo coronādo ob depulſam peſtilentiam: & ita intellexere Maſſarias, & Bucius cap. 16. illius deſcriptionem habetis apud Actuarium, & repetitur à Maſſaria, & Bucio. In hoc ordine ego conſtituo compl'ures antidotos antiquorum ad uenena, ut illam, quę diaſchinchu 2. de antid. cap. 9. proponitur à Galeno Mithridati Eupatori attributa, quam dicit inter cętera ualere etiam πρὸς τὴν φθοροποιὸν ὕλην, ideſt, ad peſtilentem materiam: nam omnia medicamenta fere, quę ad uenena πρὸς τὰ θανάσιμα ab antiquis ſunt tradita, & à Galeno recitata, à recētioribus ad peſtem uſurpata profuerunt, neque immerito, cum Galenus

lenus ipse vim Theriacæ ad pestem extollens ita colligat, si vincit venenum, multo magis pestem, vt ellectuarium διὰ αἱμάτων ex sanguinibus; quod proponit ibidem ex Damocrate. Sed Paulus primo, mox Manardus multis modis immutarunt, vt ellectuarium de gemmis antidotus zopyria, ambrosia, de centum rebus ἑκατονμίγματος Cæsari olim à Galeno præparata, vt ellectuarium de Euphorbio, quod commendat Auenzoar, & æquiparat Theriacæ, ac Mithridato, & de ouo, & similia, vt etiam Theriaca Diatessaron descripta à Mesue nomen adepta à quatuor rebus, quibus constat Gētiana, baccis lauri, myrrha, Aristolochia rotunda, quā nōnulli, vt Nicolaus Salernitanus multis additis immutarunt.

Quintus locus assignatur antidoto διὰ παιωνίας, quam nobis proponit Aetius primo libro 15. capitu. 102. & prodesse summopere testatur ad pestilentes, & epidemicos morbos ex vitiato aere obortos, & in principio datam præcustodire à pestilentia, mox Actuarius lib. 5. asserens & ipse prodesse ad præcautionem pestilentiæ, cæli vitio enatæ. Sextus locus conceditur simplicibus quibusdam herbis, seu radicibus, inter quas, teste Dioscoride, palmam refert Myrhidis radix in preseruando, & tuendo corpus, ne recipiat venenum, & inquinamenta pestis, de qua ille lib. 4. cap. 11. hæc verba profert: ἱστοροῦσι δ᾽ ἔνιοι πινομένης αὐτῆς δὶς ἢ τρὶς τῆς ἡμέρας σὺν οἴνῳ ἐν λοιμικαῖς καταστάσεσιν βοηθεῖν πρὸς τὸ ἀνόσους διαμένειν, idest, ferunt nonnulli bis, terve ea epota per diem cum vino in pestilentibus cōstitutionibus auxiliari, vt incolumes à peste perseuerent. Marcellus vertit epota radice, & dicit esse similem cicutæ, & proinde cicutariæ nomen apud nōnullos adeptam, Manardus esse vult illud oleris genus, quod dicitur vulgo Cherefoliū, alij quam vocant Angelicam: sed horum refutat opiniones Matthiolus, quamuis non neget has herbas venenis mirifice aduersari, & arcere pestilentiā haustam, & cōmansam frequenter, dicitq; dari radicis semidrachmam cum Theriacæ drachma vna ex sua ipsius aqua his, qui peste laborāt, & deinde sudare cogendos, & repeti eodē modo post septem horas. Agricola dicit dari victoriati pondere myrrhidem ex vino. Subscribit Dioscoridis sententiæ Plinius, qui lib. 24. cap. 16. ita de illa narrat. Myrrhis, quam alij Myrrhizam, alij Myrrham vocant, simillima est cicutæ, cau-

le,

le, folijsque, & flore, minor tamen, & exilior, cibo non insua uis, cit menstrua, & partus cum vino. Aiunt quoque eandẽ potam in pestilentia salutarem esse, idem Plinius idem dat testimonium de Aro lib. 24. cap. 16. his verbis de illo locutus. dicunt & pestilentia salutarem esse in cibis. Et de Verbasco suo more superstitiosum quid, & fabulosum refert ad pestẽ depellendam lib. 26, cap. 9. vbi ait: Experti affirmant plurimũ referre, si virgo imponat nuda, ieiuna ieiuno, & manu supina tangens dicat. Negat Apollo pestem posse crescere, quã nuda virgo restinguat, atque ita retrorsa manu ter dicat, totiesq; despuant ambo. Sub hoc ordine collocandæ à nobis septem illæ celebres herbæ aduersus venenum, de quibus Conciliator magna prædicat lib. de venenis, cap. 4. Intelligat vestræ reuerentia sanctitatis, quòd septem sunt herbę, quarũ cuiuslibet natura vniuersalis, cuius interest speciem cuiuslibet plantæ singulari, & specifica virtute dotare, non à complexione elemẽtari, quia calida, vel quia frigida, vel quia sicca, uel quia humida; sed quia talis, & à natura, vel mediante stella sic dotata, donauit virtute liberãdi à venenosis cibis, & potibus, & lætali veneno ex vulnere, siue morsu: prima quarum est hypericon, quæ alio nomine dicitur perforata, quã Achilles oraculo Apollinis in exercitu Troianorum dicitur inuenisse, ut Plinius ait: secunda est uincetoxicũ, tertia enula, quarta raphanus, quinta diptamus, sexta aristolochia lo. & rot. septima lactucella: quarum unaquęque dicitur ęquipollere Theriacæ, ita ut vulneribus uenenosis succus alicuius prædictarum datus in potu uulnera ueneno infecta purget, & saluet, & per istum modum omnes antiqui talia curabant uulnera, antequam Theriacę haberent notitiam, &c. Sic ruta capraria tantopere à multis celebrata, quæ uulgò dicitur Galega, seu herba Lauanese. Sic Chameleõ albus, Carolinę nomen adeptus, quòd Carolo Magno Imperatori cũ magno exercitu, pestilentia laborante, Romam properanti ab Angelo dicitur indicata, de qua Pisanellus cap. 10. Ingrassias par. 3. cap. 11. Zedoaria, morsus Diaboli, & alię huiusmodi, quarum magna sylua reperitur apud omnes recentiores. In hoc etiam ordine locandum citriũ malum, de quo Verg.

Media fert tristes succos, tardumq; saporem
Felicis mali, quo non præsentius vllum,

Tocu-

Pocula si quando sæuæ infecere nouercæ,
Auxilium venit, ac membris ægit atra venena.

Cuius uim aduersus uenena maxime declarat pręter Theophilũ lib.4. Ath. lib,3. ubi recitat Histor. latronum, qui feris uenenatis, & aspidibus obiecti, & commorsi, nihil lęsi sunt, quòd illis ad Theatrũ deductis forte Caupona citrũ, quem rodebat, misericordia commota, dederat, quo comeso, ferarum ictus fuere inualidi, postero autem die ambo producti, & alteri, qui citriũ comederat, nihil rursus nocuere uenena, alterum, qui id nõ gustarat, interemerunt. Et ibi etiam osten dit pręmansum alijs cibis, omnibus uenenis resistere: quare excogitarunt recentiores multa remedia ex hoc, & potissimum Montagnana suum pulucrem, de quo testatur, quòd non uiderit aliquem mori, qui usus illo fuerit, tantam eius uim dicit ad pręseruandum. Huc demum omnia simplicia, quę aduersus uenena proponuntur à Nicandro in Theriaca, & Alexipharmacis quamplurima. Sic Moly Homericũ, quod quidam putant rutam agrestẽ, quod dedit Mercurius Vlyssi Alexipharmacum ueneni Circes.

Quintus, & postremus gradus tribuitur oenelęo, idest, uino oleo permixto, quod remediũ casu profuisse in pestilentia compertũ est: nam ut scribit Simplicius in Comment. prędicamẽti Qualitatis, citato teste Arriano, in illa pestilẽtia, quę exercitum inuasit Antonini Imperatoris Romanorum in Parthos proficiscentis, ob esum herbę cuiusdam, insanientes, amissa memoria, omnes interibant, nisi qui potionem hanc accepissent, qui seruabantur. In quo tamen arbitror mendum esse, & legendum pro Arriano Appianum, & pro Antonino Antonium: huius enim rei facit in Parthico bello Appianus mentionem. ἐκεῖνοι χρόνῳ πάλιν ἐπικατέστησαν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ὅσοι περιεσώθησαν οἰνελαίου πόματος εὐπορήσαντες, τοῦτο γὰρ ἐκ περιπτώσεως εὑρέθη τοῦ πάθους βοήθημα, idest, illi autem tempore rursus in statum secudum naturam constituti sunt quicumque seruati sunt, facta sibi copia poculi oenelęi, idest, uini & olei: hoc enim casu pręsidium mali compertum est. Quod factum non caret Physica ratione, & non sine causa in pestilentia uinum prodesse compertum est: nã manifestis qualitatibus, & occulta ui agit in pestem. Cum enim hęc ut omnium confessione constat, statim deijciat uires,

vires, ad has reparandas ſtatim maxime aptum vinum, vel ipſis Hippocrate, & Galeno teſtibus aph. 2. aph. ij vbi dicitur eſſe facilius reſtaurari, ac refici potu, quam cibo, & ibi Galenus palmam dat vino celeriter, & maxime nutriendi, quare etiam adhibetur in animi defectibus, quia ſtatim reficit, atq. reſtaurat, calorem enim naturalem confirmat, roborat, atq. auget, propter quandam cum humano corpore & natura affinitatem, ſpiritus optimos gignit, nam in multis peſtilentijs cogendi hac de cauſa ſunt ægri ad comedendum, vt præcepit Auicennas, & Galenus auctor eſt in peſte . . . . eos qui cibum largum ſumpſiſſent conualuiſſe, qui abſtinuiſſent, interijſſe, occultã vim vero aduerſus venena, & peſtem habere vel ex eo poſſumus conijcere, quòd fere omnia medicamenta aduerſus peſtem propinantur in vino, ſic dat Armeniam glebam Galenus nõ febrientibus, ſic myrrhidis radicem Dioſcorides, ſuam potionem Rufus, omnia ferè remedia contra venenum Nicander, & Corn. Celſus lib. 6. teſtatur vinum eſſe omnibus venenis contrarium, præterea omnes ingreditur antidotos, & potiſſi. Theriacã, ac Mithridatum: Hippocrates tandẽ & Galenus ipſe teſtantur, nam Epide. 6. Hippo. cont. 5. vbi dolorum primo paruorum, mox læthalium curam docet, ad pernitioſos, κακοήθεας, vinũ proponit feruefactum, ideſt, vel ſatis calidum, vel decoctum, ait enim, κακούργων γάλα, σκόροδα, οἶνος ἀποζεσμένος, ὄξος, ἅλες, ideſt, maleficorum, lac, allia, uinum feruefactum, acetum, ſales, vbi Galenus explicans verbum, κακούργων, ita interpretatur, vt dicat, γίνονται τινὲς ὀδύναι κακοήθεις ὑπὸ τῶν κακούργων, εἴτ' οὖν φαρμάκων, ἃ δηλητήρια καλοῦσι, εἴτε θηρίων ἰοβόλων, εἴτε καὶ χυμῶν τινῶν ἐκ διαίτης μοχθηρᾶς, ἢ λοιμώδους ἀέρος ἐν τῷ σώματι γεννηθέντων. ἐπὶ τούτων οὖν φημὶ λελέχθαι ταῦτα τὰ βοηθήματα γάλα, σκόροδα, οἶνος ἀποζεσμένος, ὄξος, ἅλες, ideſt, gignuntur quidã dolores maligni à maleficis, ſiue pharmacis, quæ deleteria uocant, ſiue feris uenenatis, ſiue ſuccis quibuſdã ex prauo uictu, uel peſtilenti aere in corpore genitis, de his igitur autumo dicta hæc remedia, lac, allia, vinum feruefactum, acetum, ſales. Extat præclariſſimum teſtimoniũ apud Lucianũ in ſcytha de vini ui aduerſus peſtilentiam: nã admonitu Toxaris ſcythæ, angiportus ciuitatis vino irrorãtes peſtem depulerunt, ob quod beneficium inter Heroas

Aſclepiadeos relatus Toxaris ab Athenieſibus, & illi ſacra facta ſub titulo ξένῳ ἰατρῷ, ideſt, aduenæ Medico, ſed non erit ab re integram hiſtoriam, & verba ipſius Luciani recitare primum græce, mox latine. κατὰ τὸν λοιμὸν τὸν μέγαν, ἔδοξεν ἡ Ἀρχιτέλους γυνὴ ἀρεοπαγίτου ἀνδρὸς ἐπιστάντα οἱ τὸν σκύθην κελεῦσαι εἰπεῖν ἀθηναίοις, ὅτι παύσονται τῷ λοιμῷ ἐχόμενοι, ἢν τοὺς στενωποὺς οἴνῳ πολλῷ ῥάνωσι. τοῦτο συχνάκις γενόμενον (οὐ γὰρ ἠμέλησαν ἀθηναῖοι οἱ ἀκούσαντες,) ἔπαυσε μηκέτι λοιμώττειν αὐτούς, εἴτε ἀτμούς τίνας πονηροὺς ὁ οἶνος σβέσας τῇ ὀδμῇ, εἴτε ἄλλο τι πλέον εἰδὼς ὁ ἥρως ὁ τόξαρις, ἅτε ἰατρικὸς ὢν συνεβούλευσεν. ὁ δὲ οὖν μισθὸς τῆς ἰάσεως ἔτι καὶ νῦν ἀποδίδοται αὐτῷ λευκὸς ἵππος καταθυόμενος, ideſt, tempore magnæ peſtis viſa eſt Architelis Areopagitæ vxor (Demanete) videre adſtantem ſibi ſcythã imperare, vt diceret Athenienſibus, quòd ceſſabunt peſte vexari, ſi angiportus vino multo irrorarent, hoc ſæpius factum, (neque enim ſpreuerunt Athenienſes hoc audito monitu) ſedauit illorum peſtilentiam, ſiue quòd vapores quoſdam malos vinum extinxiſſet, ſiue quòd aliud quid maius intelligens Heros Toxaris tamq̃ medicus id conſuluit, merces igitur ſanationis adhuc etiam redditur ei equus albus ſacrificatus. Vergilius quoque videtur ſignificare, huius remedij vim eſſe maximam in peſtilentia, vbi ait in 3. Georgic. de peſt. brutorum.

Profuit inſerto latices infundere cornu,
Lenæos, ea viſa ſalus morientibus vna.

Sic Plutarchus narrat, νόσημα λοιμῶδες, ideſt, morbum peſtilentem, qui in exercitu Cæſaris vagabatur, τὴν ἀτοπίαν τῆς διαίτης ποιησάμενον ἀρχὴν, ideſt, qui duxerat originem ab inſolitis cibis, & victus ratione, quia radicibus veſcebantur, curatum fuiſſe hilari meri potione, quam aſſecuti capta vrbe Gomphorum in Theſſalia, licet id factum dicat, παραλόγως, ideſt, præter rationem, ſcilicet, medicinæ, admirabili quodam modo vertit interpres latinus, eius uerba ſunt hæc, ὡς δὲ εἷλε γόμφους θεσσαλικὴν πόλιν, οὐ μόνον ἔθρεψε τὴν στρατιὰν, ἀλλὰ, καὶ τοῦ νοσήματος ἀπήλλαξε παραλόγως, ἀφθόνῳ γὰρ ἐνέτυχον οἴνῳ, καὶ πιόντες ἀνέδην, εἶτα χρώμενοι κώμοις, καὶ βακχεύοντες ἀνὰ τὴν ὁδὸν ἐκ μέθης διεκρούσαντο, καὶ παρήλλαξαν τὸ πάθος εἰς ἕξιν ἑτέραν τοῖς σώμασι μεταπεσόντες, ideſt, vbi vero cœpit Gomphos Theſſaliæ ciuitatem, non modo aluit exercitum,

ſed etiam morbum abegit præter rationem, & expectationem: nam cum incidiſſent in magnam vini copiam, & biberent largiſſime, deinde ſe ſe voluptariæ vitæ dantes, & debacchantes in via præ ebrietate, propulſarunt, & abegerunt morbum in habitum diuerſum corporibus mutatis, & Fallopius de bubone peſtilenti ex Fracanciani auctoritate teſtatur dari vinum in febribus peſtilentibus, Palladius lib. 11. tit. 14. uinum ſalutare contra peſtilentiã docet facere in optimi muſti metreta vna, antequam ferueat, tunſi abſinthij octo uncias linteo inuolutas demitti iubens, & exactis quadraginta diebus auferri, & reponi ad vſum. Raſis & Albertus tradunt ventrem arietis cum uino coctum, & aqua dilutum prodeſſe ad peſtilentiam ouium, & Iſaac in libro diętarum particularium teſtatur uinum ab antiquis fuiſſe comparatum theriacæ magnæ, ita enim inquit, antiqui aſſimilauere uinum theriacæ magnæ naturæ, quia compererunt eã duarum contrariarum rerum etiam iuuatiuam, unde ujnũ etiam ſimiliter repererunt eſſe duorum proficuum, calefacit enim frigida, & infrigidat calida, humectat ſicca, extenuat humida, eius tamen calefactio, & deſiccatio eſt naturaliter humectatio, & infrigidatio accidẽtaliter, quia cũ ſui ſubtilitate, & perforatione portat aquam ad membra, quæ neceſſe eſt refrigerari, & humectari. Plinius poſtremo lib. 23. naturalis hiſt. cap. 2. de uino ſic ait, in peſtilentia quoque ac peregrinationibus uim magnam auxiliandi habere dicitur. Quod recentiores etiam in poſtremis peſtilentijs compertum autumant, uinum ſcilicet ſanaſſe peſtilentia correptos, ut de quibuſdam Ingraſſias part. 4. cap. 33. & Petrus Pariſus cap. 8. qui tamen id non eſſe uniuerſale autumant, ſed in quibuſdam tantum peſtilentijs uſu uenire. Ficinus etiam capit. 10. dat uinum peſte correptis, in quo aurum ſit extinctum, ſic Manardus poculo aureo bibendum iubet epi. 5. 3. quod ex Nicandro didicerunt. in Sacroſanto Euangelio adhibetur uinum & oleum ad ſananda uulnera illata peregrino. Et apud Homerum uulnerato Machaoni medico uinũ prãnium, & cyceona ex eo mixtum dat Neſtor, de qua re accuſatus Homerus defenditur ab Athe. 1. dipnoſoph. & multis modis ab Euſtathio in λ Il. ſed hæc fortaſse omnibus apologia præſtantior, quòd uinum dederit, & cyceona, quòd ſu-

ſpicaretur uenenatum fortaſse telum, nam & Nicander dat uinum pramniū uenenatis, & cyceonem. Et id etiam ex aceto colligitur, quod eſt uinum mortuum, uel uini uitium, ut inquit Plinius, quo omnes recentiores ad præcuſtodiā utuntur, & Plinius citato loco oſtendit pollere aduerſus uenena, recitata præſertim aſpidis hac hiſtoria. nuper ab Aſpide calcata percuſsus utrem aceti ferens, quoties depoſuiſset, ſentiebat ictum, alias illæſo ſimilis, intellectum ibi remediū eſſe, potuq; ſuccurſum. idem de oleo conſtat, quem omnes adhibent ad uenena, quod etiam non ſecus ac uinum humanæ conſentaneum, amicumq; naturæ tradunt, quare optime coniuncta potuere in illa peſte ſanare peſtilentia correptos; hoc uero remedium exiſtimo non caſu inuentum, ut aſserit Simplicius, ſed alicuius docti medici ſtudio, qui ex Nicandro id acceperit, is enim in alexipharmacis ad coriandri uenenum ac maleficium proponit pro antidoto, uinū oleo permixtum, uel muſtum niue refrigeratum.

Καὶ μὴν ἀτμένιον τε κεραιόμενον λίπος οἴνῃ
ἢ χίονι γλυκέος μίγδην πόσις ἄλγος ἐρύξῃ. idest,
Vina laborato miſcens in pocula oliuo,
Vel permixta niui dans muſta dolore leuabis.

Quod ſi licet etiam coniecturas, & ſuſpitiones non inanes in medium afferre, ſuſpicor ego herbam illam, cuius eſu aſſerunt fuiſſe inductam peſtilentiam, fuiſſe coriandrum, de quo teſtatur Nicander inſaniam inducere, cum etiam remedia adhibita conueniant.

ἣν γε μὲν οὐλόμενόν γε ποτὸν κορίοιο δυσαλθὲς
ἀφραδέος δέπάεσιν ἀπεχθομένοισι πάσηται
οἱ μέντ᾽ ἀφροσύνῃ ἐμπληγέες, οἷά τε μάργοι
Δήμια λαβράζουσι, παραπλῆγες δ᾽ ἅτε βάκχαι
ὀξὺ μέλος βοόωσιν ἀταρμύκτῳ φρένας οἴστρῳ. idest,
Pernitioſa bibat Coriandri pocula ſi quis,
Neſcius admotis non cauta mente labellis,
Corripiet miſerum ſubito dementia, & vrbe
Veſanus tota clamabit more furentum
Baccharum attonito commotus pectus ab æſtro.

Et Dioſcorides ipſe teſtatur largius ſumptum coriandrum tentare non ſine periculo mentem, lib. enim 3. cap. 64 πλεῖον δὲ ληφθὲν κινεῖ τὴν διάνοιαν ἐπικινδύνως; idest, maiori copia ſumptum

ptum commouet mentem periculose. Cũ præsertim duas faciat illius species Scholiastes Nicandri Græcus ἥμερον καὶ ἄγριον, idest, domesticum, & siluestre. Et huic tribuit veneni naturam. Ait enim: τοῦτο δὲ βρωθὲν, ἢ ποθὲν ἢ ἄλλως πῶς προσενεχθὲν θανάσιμον, idest, hoc siue mansum, siue potatum, siue quouis modo alio propinatum lætale est, licet Marcellus in Dioscoride, eius opinionem refutet, mihi tamen maxime placet, & ad nostram coniecturã vehementer facit. Et quoniam de cibis facta mentio, qui pestem inducunt, non erit alienum alicuius etiam meminisse, qui à peste tueatur. Scribit Valerianus lib. 22. columbam valere ad pestem arcendã. Ait n. Morbosaq; & pestilenti quantũlibet tempestate sæuiente, qui non alia quam columbarum carne vescatur, contagio eiusmodi non contaminari: quare si pestis vnquam debacchari cœpisset, nihil aliud in obsonium regibus comparabatur, quàm ex columba.

Quintũ remediũ cibi.

Quoniam vero in arte medica non solum per ea, quæ ore intus assumũtur, veneni vis frangitur, & debilitatur, sed etiã externis quibusdam remedijs, vel reuocatur, ac vi quodammodo retrahitur inuitum, vel volens similitudine naturæ educitur; ideo duo adhuc excogitata remedia externa, quorum alterum dicitur ἀντίσπασις, idest, retractio, seu (vt vulgo medici loquuntur) reuulsio, alterum eductio. ex primo genere illud est remedium, quod proponitur à Columella in curatione pestis boum, quod præsens dicit esse remediũ, nempe radicula, quæ est niger helleborus, summæ auri appensa, cuius vi venenum à præcordijs reuellitur, & in eam demum auriculæ partẽ omne morbi pestilentis virus elicitur, & minimæ partis iactura caput conseruatur, quod etiam in hominibus quidam fecerunt sub talo inciso eandem radicem collocantes, vel etiam in scroto. Cuius remedij exemplo doctissimi viri adhibuere cauterium. Cuius tantam vim esse ad reuocandum virus arbitrantur, vt asserat Mercurialis vir grauissimus se neminem vidisse in pestilentia, qui cauterium haberet, mortuum: quod etiam asserit Ingrassias, Bucius, Parisus, & alij recentiores. Ex altero genere est illud celeberrimum remedium à Iacobo Carpensi antiquorum vestigia secuto inuentum, à Fallopio mox usurpatum, & à Philippo Ingrassia, Petro Pariso, multisq; alijs summopere commendatum,

Sextum remediũ reuulsio.

Septimũ remediũ veneni eductio p similia.

datum, quo seruatum in peste Adrianum VI. Pontificem Maximum ferunt, & alios pene innumerabiles, nempe uenenum regioni cordis accommodatũ. Cum enim animaduertisset ueteres in morsu, τῶν ἰοβόλων, idest, uenenatorum animantium, ea ipsa imponere, & uirus elicere, collegit uenenum posse è cordis regione collocatum, uirus illud pestilens attrahere, & similitudine naturę, ac affinitate reuocare. Alij acceptum referunt siccitati ipsius, quæ manifeste pestẽ expellat ex putredine ortam, cum in pestilentia pręcipiat Galenus exiccandum. Alij uero occultæ arsenici antipathiæ aduersus pestem, ut argentum uiuum habet aduersus toxicum, quod sentit Mercurialis lib. 2. de uenenis, cap. 9. Arsenici chrystallini rotulam igitur uel risagalli, aliqui etiam puluerem bufonis accipiunt, & serico purpureo inuolutam cordis regioni applicant, uel sub axilla sinistra locant, hoc præsentissimum doctissimi quique viri remedium dixerunt, & prope diuinum, quod tamen alij rursus periculosum asserũt, & fugiendũ quorũ in numero est. Frizimelica in suo cõsilio Hetrusco idiomate conscripto, & uir doctissimus Horatius Augenius, qui lib. 9. ep. 1. illius vsum reprobat. Simile huic remediũ adhibet Auenzoar in pestilẽtia, nam ex butyro uaccino, & quibusdam alijs ibi descriptis, per os tñ assumptis purgat, & ait butyrum, quod posui in medicamine laxatiuo supradicto, non est absque prouidẽtia magna, eo quòd butyrum habet aliquid fœtoris, & horribilitatis, & inde proprietatem habet ad similitudinem trahendi horribilitatem, ac putredinem humoris prædicti. Alij eadem ratione, & causa, ut scilicet attrhatur uenenum, & defendatur cor, Theriaca, uel succo citri, uel illi analogorum, ut limonum, citrulorum, uel in aceto dissoluta utuntur, cordis regionem, pulsus manuum, pedum, & temporum inungentes, alij oleum de scorpionibus, tum simplex, tum compositum: alij oleum ab Andræa Matthiolo descriptum de scorpionibus: eadem ratione etiam usus inuectus uesicantium, quæ uocant, quibus cantharidum ueneno, pestilentis, & malignæ febris uirus extrahi posse putant, de quibus cum magnæ sint inter celeberrimos medicos Patauinos, Massariam, & Saxoniam controuersię, & extent disputationes doctissimę in utramq; partem magnis uoluminibus ab illis explicatæ, quas nuper

legi

legi ab ipsis mihi auctoribus donatas, ad eas uos reijcio, & nullum amplius uerbum facio. Iam enim receptui canendũ, cum nimium fere sit expatiata, & euagata oratio. Vos igitur Auditores mei frequentes conuenite consuetis, horis, quantum in nobis erit, non patiemur desiderari à vobis diligentiam, aut operam nostram. Dixi.

ΘΟΥΚΥ-

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Τὸ μὲν οὖν νόσημα, πολλὰ καὶ ἄλλα παραλιπόντι ἀτοπίας, ὡς ἑκάστῳ ἐτύγχανέ τι διαφερόντως ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον γιγνόμενον, τοιοῦτον ἦν ἐπίπαν τὴν ἰδέαν, καὶ ἄλλο παρελύπει κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον οὐδὲν τῶν εἰωθότων, ὃ δὲ καὶ γένοιτο ἐς τοῦτο ἐτελεύτα. ἔθνησκον δὲ οἱ μὲν ἀμελείᾳ, οἱ δὲ καὶ πάνυ θεραπευόμενοι.

THVCYDIDES.

Morbus igitur iste (omissis multis alijs de admirabili illius præter naturã euentu, vt vnicuique accidebat aliquid alij ab alio diuersum) eiusmodi erat omnino natura, & alius nullus morbus ex his, quæ solent hominibus contingere, illo tempore vexabat, quique exoriebatur, in hunc desinebat. Moriebantur vero alij quidem neglecti, alij vero etiam exquisita adhibita diligentia, curati.

FABII

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

INGENTEM, magnamq́; syluam peragrauit symptomatum, atque malorum, quibus pestis illa atrox humana corpora depascens miserrime cõficiebat à summo capite vsque ad extrema percurrens, nihilq́; relinquens inoffensum, ac non fractum, debilitatumq́; sua vi. Nunc, ne plures videretur morbos, plures pestilẽtias proposuisse, atque describere, ita claudit omnem sermonẽ, vt dicat, ex omnibus antedictis morbis constitisse vnius pestilentiæ vnam ideam, atque formam, & quinque nobis pulcherrima theoremata, atque conclusa hoc in contextu tradit, ac relinquit, quatuor recta proposita, vnum per parembolem, & interiectionem oblique quasi coniectum, vt verũ sit, quod de hoc auctore pronũciauit Cicero, quot sunt eius verba, tot esse sententias. Primũ theorema, ac dogma è media ipsa medicina depromptum est, quod pestis idea est multiplicium morborum, neque ex vno tantũ genere, sed quocumque, ac diuerso. Cum dicat, morbus quidem eiusmodi erat omnino idea, atque natura, idest, ex tanta morborum varietate constitutus, atque conflatus: nam in superioris anni prælectionibus satis ac sæpe declaratum nõn esse vnum morbi genus pestem, sed multiplex, & omnium generum. Alterum theorema oblique propositum, & per interiectionem est hoc, quòd in peste multa monstra, & præter rerum consuetudinem, ac naturam eueniunt, quæ tamen dicit se

prætermittere, cum fuisset penè infinitum persequi, quæ singillatim huic aut illi absurda, & præter rationem euenissent, in pestilentijs n. huiusmodi plurima cõtingunt, moriũtur præter spem omne iam periculum elapsi, reuiuiscunt in ipsis rogis interdum elati, cadunt robustissimi, ac ferocissimi subito, supersunt imbecilles, atque morbosi, & sexcenta huiusmodi inconsentanea consequuntur, quę nos quoq; illum imitati omittimus: tertium Theorema est, quòd illo tempore nullus ex consuetis, & salutaribus morbis regnabat, aut vexabat Athenienses, neque vllus ægrotus inuisebatur, qui non peste laboraret, quod in omnibus pestilentijs est verissimum theorema, quartum est hoc, quòd eo tẽpore quicumque cœpisset morbus, statim pestis naturam assumebat, & inita cum peste societate, iam non morbus ille, sed pestis erat, ut denique omnes in illam morbi desinerent, ac finirentur, quod etiam in superioribus affatim est demonstratum esse pestis maxime proprium. Quintũ theorema est hoc, quòd pestis nulli parcit, omnes interficit, nullam habet ætatis, sexus, virium, dignitatis, aut curationis rationem, quicumque siue negligenter, siue exquisita ratione, & adhibitis medicis, atque assidentium diligentia curẽtur, correpti pestilentia pari pacto, & eadem conditione intereunt.

Narratio Thucydidis diuisa ĩ tres partes.

Τὸ μὲν οὖν νόσημα. Morbus igitur.] Hæc est tertia pars huius opusculi, siue narrationis de pestilentia: in prima enim, quę fuit ab initio vsq; ad τὸ μὲν ἔτος, annus quidẽ, &c. Origenem, & causas pestis persecutus est, in secunda naturam, vimque, ac symptomata morbi, omnemque illius in grassando sæuitiam, ac insolentiam. in hac tandem tertia parte ea persequitur, quæ acciderunt non ex vi morbi, sed ab exteruis causis, adeo vt possimus tria nomina tribus hisce partibus imponere, & primam philosophicam nuncupare, secundam medicam, tertiam postremo historicam, triplicemque hanc sustinuisse personam Thucydidem, ac præstitisse se philosophum, medicum, historicum. ostendit vero in ipsis verbis Thucydides se iam transire ad aliud narrationis genus, ac partem, cum dicat, quasi finita, ac absoluta disputatione de natura, & essentia, nec non symptomatis morbi, τοιοῦτο ἦν τὴν ἰδέαν, eiusmodi fuit natura, iam transiturus ad aliam dispu-

diſputationem, illa vero verba omnia interiecta, πολλὰ, &c. parentheſi ſunt claudenda, & eſt μετάβασις, ideſt, tranſitio, φαινομένη, ideſt, apparens non vera, ſiue πλήρωσις, ita enim appellat Hermogenes hanc figuram, & valere dicit, πρὸς τὴν εὐκρίνειαν, ideſt, diluciditatem orationis.

ἀτοπίας.] Eſt atticiſmus, deſideratur enim particula περὶ, de, quod frequentiſſimum eſſe apud atticos oſtendunt hi, qui de dialectis ſcribunt, & potiſſimũ Hom. id ſolet facere, cuius in oratione conſuetudinem, & œconomiam, vt ſæpe diximus ex Marcellino, Thucydides imitatur, exempla petẽda ſunt potiſſi. ex Henrico Stephano in ſua appendice cap. 2. vel poteſt eſſe alius atticiſmus omiſſi ſubſtantiui, vt dicat, ἄλλα παραλιπόντι εἴδη ἀτοπίας, ideſt, vt omittam multa, & diuerſa genera inſolentiæ, & inuſitati effectus, &c. mirum vero quam varient in hoc vocabulo interpretes, Valla interpretatur calamitatem, vertens vt alia multa calamitatis genera prætercam. Henricus Stephanus inſolentiam, in margine enim vertit, vt alia multa de eius inſolentia omittam; Sabellicus hic plura prætermiſit verba. videtur tamen hoc expreſſiſſe vocabulum duobus verbis mirum, & inſolens, vertens, accedit & aliud non minus mirũ, & inſolens. Aemylius Portus in appendice ad patris commentaria interpretatur ἀτοπίας, atrocitatis inſolitæ, inuſitatæq; calamitatis: idẽ teſtatur, abſurditatis vocabulo hoc græcum nomen ſæpiſſime reddi, nos vertimus pluribus verbis, vim vniuerſam vocabuli cupientes exprimere de admirabili illius pręter rationem euentu: nam Suidas oſtendit multa ſignificare hoc vocabulum, nempe θαῦμα, miraculum, ἀλογίαν, præter rationem euentum, quæ duo notat etiam auctor etymol. magni, dicens, ἄτοπον, ἀντὶ θαυμαστοῦ, ἢ ἀλόγου τάττεται, ideſt, atopon pro admirabili, vel præter rationem facto ponitur, κακίαν, vitioſitatem, & malum, vt ſupra accepit Thucydides, cum dixit πνεῦμα ἄτοπον καὶ δυσῶδες, ideſt, halitus vitioſus, & graueolens, τὸ ξένον καὶ παράδοξον, ideſt, nouum, & præter rationem, quæ omnia videtur voluiſſe hoc vocabulo exprimere Thucydides, ſophocles in ædipo Tyranno ſimili vſus vocabulo, agens de peſte, quã vocat, ἐκτοπίαν φλόγα πήματος, ideſt, inſolitam flammam mali, vbi interpres, ξένην καὶ ἀλλόκοτον, interpretatur, ideſt, peregrinam, & prodigioſam, & Plu

ἀτοπία qd ſignificet.

tarchus in Cæsare dixit, ἀτοπίαν τῆς διαίτης, ideſt, nouitatē, & inſolitum morem annonæ, herbarum enim radicibus veſcebantur, ex quo in peſtilētiam incidiſſe tradit, & vel ex hoc dignoſci poteſt non temerarium, aut falſum eſſe iudicium Halycarnaſſei, qui inter quatuor inſtrumēta eius dicendi generis, quo vſus præ cæteris eximio, ac ſingulari, primum collocauit, poeticam quandam in vocabulis licentiam, ac in delectu vocum poeticarum libertatem, de quo etiam reprehenſum ab eodē Dionyſio defendit Marcellinus, quaſi pedeſtri, & ciuili oratione vti nequeat, dicit enim ipsū ignorare, quòd hoc ſit ſingularis cuiuſdam facultatis, habitusq; perfectiſſimi, & ideo etiam ſcribit illum Pindaricum graue, ac ſublime genus dicendi imitatum, obſcureque de induſtria locutum, ne omnibus eſſet ad manum, εἴη πᾶσι βατός, & ad eius lectionem vulgo aditus pateret, facileque intellectus vnus ex vulgo ſcriptorum æſtimaretur, & nō eximius, atque excellens, quod ſi vſquam, in hac periodo maxime cernitur, vbi obſcurius videtur de induſtria locutus, & parum dixiſſe cohærentia, ut priſcorum fuiſſe morem, notat Dionyſius ab ipſo Thucydide obſeruatum.

παραλιπόντι] Abſolutum caſum hic dicit eſſe Frāciſcus Portus, ut ſupra, ἀπτομένῳ, & eſſe dicit hic παράλειψιν, ſuſpicioſam, & αὔξητικήν.

ὡς ἑκάστῳ .] Aemylius Portus notat poſitum pro pronomine aduerbium, ἀντὶ τοῦ ἃ ἐτύγχανε γινόμενα ἑκάστῳ, ſed cum adſit, τι particula in contextu, melior ſenſus hinc elicitur, vt ſcilicet, non omnia uni eueniſſe, ac ſingulis teſtetur, ſed aliquid huic, diuersū aliud alteri, & alij ruſus aliud diſſimile.

πολλὰ καὶ ἄλλα, Multa, & diuerſa] Videtur his verbis ſignificare Thucydides multa adhuc alia præter iam enumerata ſymptomata ęgrotis accidiſſe, ſeq; non omnia perſecutum, ſed inſigniora, & præcipua, quæq; propria peſtis illius viderentur, cum multa adhuc adeſſent, quæ vel reliquis etiam eſſent morbis communia, vel aliqua ſibi ratione prætermittenda. Vigintiocto vero enumerauit ſymptomata Thucydides, capitis quidem octo, quæ fuerunt, capitis calores vehementes, oculorum rubores, & inflāmatio, guttur & lingua ſanguinolenta, ſpiritus vitioſus & graueolens, ἄτοπον καὶ δυσῶδες, ſternutatio, raucitas. Thoracis, & cum eo coniunctorum

rum quatuordecim, tuſſis vehemens, cordis, ideſt, oris ventriculi ſubuerſio, ἀναστροφὴ, expurgationes bilis omnes, ἀποκαθάρσεις, cum iuncto ſimul cruciatu ταλαιπωρία, ſingultus inanis, ſpaſmus vehemens ex eo deriuatus, tepidũ extra corpus interius inflammatum, ideſt, leuis febricula cum æſtu & caumate intus, color in ſubrubrum, & liuidum πελιδνὸν mutatus, puſtulæ, & papulæ toto corpore ſcatentes φλυκταίναι καὶ ἕλκεα, ſitis inſedabilis ἄπαυστος, inquies, ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν, vigiliæ ἀγρυπνία, corporis ſoliditas, quia non ἐμαραίνετο, ideſt, flacceſcebat, vt in cæteris morbis. Ventriculi vero τῆς κοιλίας duo ἕλκωσις, ideſt, vlceratio inteſtinorũ vehemẽs, quę alio nomine dicitur dyſenteria, diarrhæa perpetua, cum imbecillitate membrorum, & Totius quidem extremorum priuatio ἀκρωτηρίων ἀντίληψις, vt pudendorum, manuum, pedũ. Amiſſio oculorum, & obliuio omnium, ac ignoratio ſui ac ſuorum: apud Hippocratem vero recenſentur vigintiquatuor ſecundum aliorum obſeruationem: ſed ſi quis rectè colligat, ſunt pluſquam trigintaquatuor. Ex quibus ſunt nõnulla eadem cum Thucydidijs, nonnulla diuerſa, & ab illo prætermiſſa. Et fuerũt eryſipelata, gutturis cruciatus, φάρυγγος πόνος, voces vitiatę, febres ardentes, phrenitides, oris aphthæ, pudendorum tubercula, ophthalmiæ, carbunculi, ventris turbatio, appetitus proſtratio ἀπόσιτοι, ſitis, vrinæ turbatæ, multę, malę, comatoſi, vigilię, hydropes, tabidi, abſceſſus, caſus carnium, oſſium, neruorum ἐκπτώματα, μάδισις τῆς κεφαλῆς, καὶ τοῦ γενείου, ideſt, depilatio capitis, & menti, dentium apoſtemata, delirationes παράληροι, narium ſtillatio, ἀπὸ ῥινῶν στάξις, acceſſiones in paribus, cum obliuione, reſolutione, & vocis amiſſione, frigiditas extremorum, hæmorrhagia, ſudores multi non critici, herpetes, teneſmi, lienteriæ, voluuli maligni, στρόφοι καὶ ἀνειλήσιες κακοήθεες. Si vero etiam febrium varias ſpecies enumeremus, erunt multo plures, tertianas enim recenſet, quartanas, nocturnas, continentes, longas, erraticas, faſtidioſas, inconſtantes, adeo vt omnia ferè ad quadraginta ſymptomatum numerum accedant. Lucretius eadem, quæ Thucydides perſequitur: ſed quædam alia rurſus ab illo non tacta, ac commemorata: nam primo ponit in capite octo ſymptomata, incẽſum caput feruore, duplices oculos ſuffuſa luce rubentes, ſudorem ſanguinolentum faueiũ,

Apud Hippocratẽ plura ſymptomata obſeruata.

vocis

Sympto-mata po-sita a Lu cretio.

vocis viam interclusam, linguam sanguine manantem, & asperam tactu, ac motu grauem, stomachi totidem, nempe spiritum tetrum voluentem odorem, intolerabilia mala, & anxium angorem, singultum, spasmum. pectoris, ac thoracis multa, tepidã extra febrem, intus perurentẽ, maculas cũ vlceribus rubentes per totum corpus inde propagatas, sitim insedabilem, vigilias, & alios illius satellites, ac comites, phrenitidem, aurium tinnitum, respirationem ingentem, & raram, sudorem colli, sputa crocea & salsa, tussim, & raucedinem, tremorem artuum, frigus extremorum, faciem demũ dictam Hippocraticam, quæ efficitur compressis naribus, cauatis oculis, ac temporibus, pellis duritie, ac frigore, frontis tensione, quæ omnia febris ardentis, & causi socia, & ideo à philosofo, eodemque poeta collocata inter affectus thoracis, in quo fit febris, licet multa ex his ad alias partes uiderentur pertinere, extremi uentris vlcera tetra, idest, dysẽteriam, & nigram profluuiem alui: extremorum, inter quæ uidetur collocare partes capitis externas, ut nasum, qui laborauit hæmorrhagia, unde corruptus sanguis plenis ex naribus ibat, & oculos, qui cæcitate correpti, partium genitalium, manuum, pedumque abscissiones, demum amissionem memoriæ, quæ omnia partim ex Thucydide, partim ex Hippocrate, partim ex alijs fortasse scriptoribus accepit, qui de hac peste scripsere, uel Epidem. tertium Hippocratis, uel Thucydidis pestem interpretati sunt, quæ desiderantur: ut Lyci Macedonici, Sabini, Satyri, Quinti, qui fuere Galeni præceptores, scripta, & commentaria, ut Thessali ipsius Hippocratis filij, qui Epidemicos & ipse libros exposuit, commentaria, & alia huiusmodi, ut ipsius Galeni in Thucydidem scripta, quibus omnia ad pestem pertinentia persecutũ, atq; complexum esse consentaneum est, cum nullum aliud reliquerit syntagma, atque tractatum, in quo agat nominatim de ipsa pestilentia, quæ tanti est in arte medica momenti, de quo non defuere obtrectatores, qui illũ accusarent, & id illi etiam (si dijs placet) uitio uerterent, & mancum in arte tradenda fuisse asseuerarent, ut iam si quis ex his tribus auctoribus omnia colligat, plusquam quinquaginta inueniat huius pestilentię symptomata, quem numerum signorum pestilentiæ quidam etiam in sui libris posuere, & plura adhuc

ut

vt Ingraſſias, qui quinquaginta duo, & Nicolaus Maſsa, qui quinquaginta & unũ, in ſuis libris de peſte, & alij cõplures, quod ſi quis perlegat etiam ægrotos, & obſeruet, quæ ab Hippocrate recenſentur eorum ſymptomata, multo etiam plura expiſcabitur, nam in ipſis libris Epidemicis multa de induſtria, & dedita opera prætermiſit Hippocrates, ut docuit Galenus, in lib. de diff. reſpir. ubi comparat Hippo. Thucydidi, uel quia erant uulgo medicis nota, uel etiam quia ab alijs, videlicet hiſtoricis, alijsve hominibus non artificibus, ſed idiotis explicata, ſi quis uero etiam reliquorũ libros Epidemicos percurrat, ſiue hi ſint Hipp. ſiue Theſsali eius filij, aut Draconis, multo plura adhuc poterit obſeruare de hac eadem peſte: nam arbitror ego reliquos libros fuiſſe ab Hippocrate ſcriptos dum per reliquas grecię ciuitates peregrinaretur peſtilentiam curans, ut uidetur etiam innuere Palladius græcus interpres in 6. Epid. nam niſi tertio anno, & poſtremo curaſse peſtem Athenienſem, nempe in recidiua facta, ſuperioris anni prælectionibus declaratum eſt, atque concluſum: in qua etiam cõſtat dimiſiſſe filios, & Generum, ac diſcipulos in uarias ciuitates ad curandam peſtilentiam.

Τὶ διαφερόντως. Aliquid diuerſum.] Aduerbium poſitum pro participio διαφέρον, ſignificat porrò Thucydides his uerbis, duo. primum accidiſse adhuc præter antedicta ſigna, & ſymptomata alia quædam diuerſa ab his, quæ nõ ita uniuerſim omnibus accidebant, ſed ſingulis ſeparatim, & propterea fortaſse ab ipſo prætermiſsa, deinde non omnibus ex antedictis oĩa ſigna eueniſse, & ſymptomata, ſed diuerſa diuerſis, & diuerſo modo coniuncta, alij enim aderant capitis calores, exempli gratia, & oculorum inflammatio cum tuſſi, alij alia, neque enim plura, ut plurimum quam tria uel quatuor ſimul uexabant, licet non inficiar contigiſse aliquibus plura, & alicui fortaſse omnia, diuerſis tamen temporibus nempe alia in principio, alia in incremento morbi, alia in ſtatu, & nonnulla, ſeruandis in declinatione, vt pilorum defluuium, abſciſſionẽ extremorũ, & ſimilia, alijs etiam nulla uiuentibus, ſed poſt mortem tantum, ut in his, qui ſubito interibant, quibus iam mortuis apparebant, uel bubones, & carbunculi, uel tubercula, uel exanthemata, uel teſtium,

&

& pudendorum inflammatio, uel similia.

ἰδέαν, Naturam.] Rectè interpretatur Grecus Scholiastes τὴν φύσιν naturam, qua ratione frequenter apud medicos Græcos vsurpatur. Non ita autem accipitur, vt apud Platonicos: nã pestis & morborũ non esse posse ideas, idest, separata à sensibilibus rerũ exemplaria, & causas illi cõtendunt, & medici etiam ipsi negant, reijcientes omnino cum Aristotele has rerum ideas, & substantias separatas. Alia tamen ratione non esse posse ideas morborum contendunt Platonici, quia scilicet sint præter naturam, cum ideæ sint rerũ tantum τῶν κατὰ φύσιν, idest, secundũ naturæ ordinẽ (licet nõ defuerint inter medicos, qui autument dari morbos naturales, & qui sint substantiæ, de quo quærit, & disputat Montisianus quæst. 14.) Alcinous Platonicus præclare, & eleganter rem hanc omnem persequitur breuibus, cuius verba recitabo. Ponit enim omnia, quæ ab idearum genere excluduntur, οὔτε γὰρ τοῖς πλείστοις τῶν ἀπὸ Πλάτωνος ἀρέσκει τῶν τεχνιτῶν εἶναι ἰδέας, οἷον ἀσπίδος, ἢ λύρας, οὔτε μὴν τῶν παρὰ φύσιν, οἷον πυρετοῦ, καὶ χολέρας, οὔτε τῶν κατὰ μέρος, οἷον Σωκράτους, καὶ Πλάτωνος, ἀλλ' οὐδὲ τῶν εὐτελῶν τινός, οἷον ῥύπου, καὶ κάρφους, οὔτε τῶν πρός τι οἷον μείζονος, καὶ ὑπερέχοντος, idest, neque enim multis Platonicis placet arte fabrefactorum esse ideas, vt clypei, vel lyræ: neque vero etiam rerum præter naturam, vt febris, & choleræ, neque singularium, vt Socratis, & Platonis, neque futilium rerum alicuius, vt sordis, & festucæ, neque relatiuorum, vt maioris, & excedentis, &c. Sic vsus hoc vocabulo Galenus de peste, lib. 9. cap. de terra Samia, ubi ait profuisse terram Armeniam epotam in illa peste, quæ similis Thucydidiæ fuit, natura. τὴν ἰδέαν, ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ λοιμῷ παραπλησίῳ τὴν ἰδέαν ὄντι τῷ κατὰ Θουκυδίδην γενομένῳ. Supra uero idẽ Thucydides uocauit neutro genere, τὸ εἶδος, κρεῖσσον λόγου τὸ εἶδος τῆς νόσου, idest, maior morbi natura, quàm cogitatione comprehendi, aut explicari oratione posset. Hippoc. in libello de flatibus, ἐστὶ δὲ μία τῶν νουσέων ἁπασῶν, καὶ ἰδέη, καὶ αἰτίη ἡ αὐτὴ, idest, est autem una morborum omniũ, & idea, & causa eadẽ. Agathias lib. 5. agens de illa peste, ἡ δὲ τῆς νόσου ἰδέα παραπλησία τῇ πρεσβυτέρᾳ ἐτύγχανεν οὖσα, idest, huius uero morbi idea similis fuit antiquæ. Et Appianus Alexãdrinus de bello Punico agens de peste post famem exorta, καὶ νόσων αὐτοῖς

ἰδέαι

An pestis, & morborũ sit idea.

ἰδέαι πᾶσαι κατελάμβανον, ideſt, & morborum omnes ideæ ipſos corripuere. Galenus frequenter ita loquitur, vt dicat ἰδέας, παθημάτων, συμπτωμάτων, ſic in lib. 2. de diff. reſp. cap. 8. dixit. ὅταν μὲν αἱ συνήθεις ἰδέαι τῶν συμπτωμάτων ὦσιν, ideſt, cum cõſuetæ accidentiũ ideæ fuerint, & paulo poſt dicit παθημάτων ἰδέας, ideſt, paſſionum ideas. Maſſarias in libro de peſte vſurpauit ideam peſtilentiæ pro natura, & characteriſmo ipſius peſtis, ait enim atq; ſanè ſi memoria repetamus, quæ ſuperius ex Hippocrate imprimis, & Galeno à nobis iam cõſtituta ſunt, ſi nolimus ab eorum decretis turpiter deſciſcere, facile fatebimur ad formandam ideam peſtilentiæ nũq; illos, & nuſquã contagij meminiſſe, quidam recẽtiores pro idea dicunt faciem. Gerardus Columba in præfatione ſua, qua ideam morbi perſequitur, ſic ait. Eius morbi facies hæc fuit. His vero occaſionẽ dediſſe vr̃ Galeni latinus interpres Theodoricus Gerardus Gaudanus, qui in loco ſupracitato Galeni vertẽdo, vſus eſt pro idea facie, vertens, in magna hac peſte, cuius eadem facies fuit, atque eius, quæ Thucydidis memoria graſſabatur, ſed nõ male dici probat Auli Gellij locus lib. 13. cap. 28. vbi dicitur per faciem intelligi formã omnem, & modum: & inquit, montis, & cœli, & maris facies, ſi tempeſtiue dicatur, probe dicitur: Saluſtius immutata Vrbis facies erat, ideſt, forma, & idea.

οὐδὲν τῶν εἰωθότων. Nullus ex conſuetis morbis.] Videtur pugnare hoc quod dicitur à Thucydide cũ doctrina Hippocratica, quam ſuperius explicauimus, cum de peſtis natura ageretur, in qua dictum nullum eſſe peculiarem morbum, ſed complecti omne genus morbi peſtilentiam: nam cum dicat, nullum ex his, qui homines vexare cõſueuerunt, morbis infeſtaſſe tunc, & eſſe graſſatum, & ſi quis eſſet, ꝙ ſtatim in hunc peſtilentem vertebat̃, videtur aperte aduerſari Hippocraticæ ſententiæ, ſed ita conciliandæ ſunt, cum dicit fuiſſe morbos in hunc peſtilentem verſos, & nullum ex cõſuetis graſſatum, intelligendum eſt, non de ſpecie morbi, ſed de qualitate, & modo, hoc eſt, morbi illi ꝗ ſalutares antea ſolebant eſſe, & medicamentis cedere, ac ſanari, accepta peſtilenti illa, & venefica qualitate eſſentiam quidem non mutabant, ac naturam, ſed modum affligendi, & qualitatẽ, inſolitaque, ſæuiora, & lætifera inducebant ſymptomata,

adeo vt noui viderentur morbi, quod supra verbo illo significauit *ἀτοπία*, cum varij scilicet, & præter rationem morborum, & præter hominum spem, aut metum, & expectationem insoliti morborum casus, & calamitates corriperent humana corpora, qua etiam ratione dici fortasse potest (qđ nonnulli pugnant ita esse) nullum morbi genus nouū exoriri, sed solum morem, & symptomata mutare, & prodire quasi immutatum & nouum, quod de Gallico multi contēdunt, quem ueteribus quoq; notum quidam volunt, & idē fuisse cum mentagra, cum lichene, cum saafati Arabum, cum lepra, cum elephantiasi, & aliis huiusmodi morbis, sed reuera fatendum est, quod præclare docet in sympos. 8. Plut. nouos quotidie gigni morbos, & ex historijs probari potest singulis ferè ętatibus nouum aliquod genus morbi ac mali emersisse, & corripuisse mortales, quod pluribus superuacaneum est comprobare.

An noui oriantur morbi.

Τῶν εἰωθότων. Consuetorum]. Quod supra dixerat, *τὸ ξύντροφον*, hic variandæ orationis causa, & quasi per *σαφηνισμὸν*, dicit *τὸ εἰωθὸς*, consuetum.

ὁ δὲ καὶ γένοιτο, εἰς τοῦτο ἐτελεύτα. eadem sententia superius explicata, *εἰδὲ καὶ προέκαμνέ τις*, &c. & est *συγχώρησις*, idest, ut detur aliquos alios extitisse morbos, hi tū omnes in hunc desinebant.

ἐς τοῦτο ἐτελεύτα. In hunc desinebat.] uidete quæ de hoc annotauimus in uerbo *νόσος*, idest, morbus, initio primę explicationis, & quæ supra in uerbo *ἀπεκρίθη*, ubi Thucydides hanc eandem rem dixit, quod profecto non sine summa ratione factum credendum est, ut breuitatis studiosissimus bis idem paucis īteriectis periodis diceret, *τὸ μὲν γὰρ ἔτος ὡς ὡμολογεῖτο ἐκ πάντων μάλισα δὴ ἐκεῖνο ἄνοσον εἰς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ἐτύγχανεν ὤν, εἰδέ τις καὶ προέκαμνέ τι ἐς τοῦτο πάντα ἀπεκρίθη*, idest, annus enim ille, ut omnibus erat exploratum, ex omnibus maximè fuit immunis ab alijs morbis, quòd si quis ante aliquo laborabat, in hunc omnia conuertebantur; in quo etiam illud non negligendum ad nostram diuisionem triplicem huius narrationis ipsius testimonio confirmandā, qđ in ea parte, ubi medici partes diximus sustinuisse, medico vsus est uocabulo *ἀπεκρίθη*, ut ibi ostendimus, hic uero, ubi personam agit Historici, contrito usus est, uulgariq; uocabulo,

cabulo, non ex artis myſterijs repetito, ἐτελεύτα, deſinebat.

ἔθνησκον δὲ. Moriebantur, &c.] Hic una eſt ex illis Theatralibus figuris, quas ſecutum Gorgiam, Polum, Lycimnium, aliosque ſui temporis adamaſse Thucydidem ſcribũt, ſunt enim quaſi in membris appenſæ numero ſyllabæ, & ἀντιθέσεις, oppoſitiones, & μερισμοὶ, partitiones orationis οἱ μὲν, οἱ δὲ ἀμελείᾳ θεραπευόμενοι. ſic paulo ante εἰωθότων, dixit, quod reſpondet ſuperiori uerbo, ἀτοπίας, hanc ſententiam eleganter expreſſit, & in ſuam tranſtulit hiſtoriam Dionyſ. Halycarnaſsæus in ſuis lib. Hiſt. lib. 9. ubi ait de illa peſte, ἀνθρωπίνη βοήθεια ἤρκει τοῖς κάμνουσιν οὐδεμία, ἀλλ' ἐν τῷ ἴσῳ οἵ τε σὺν πολλῇ θεραπευόμενοι φροντίδι, καὶ οἷς μηδὲν ἐγίνετο τῶν δεόντων ἀπέθνησκον, ideſt, humanum nullum auxilium proderat, ſed pari caſu, & qui multa adhibita diligentia curabantur, & qui omni ope & præſidio carebant, moriebantur, & hanc quoque uidetur uoluiſse adumbrare Matthæus Villanus in deſcriptione ſuæ peſtis, dum ait. *Fu biaſimata da diſcreti, è la ſperienza veduta di molti, i quali ſi prouidono, & rinchiuſono in luoghi ſolitarij, & di ſana aria, forniti d'ogni buona coſa da viuere, oue non era ſoſpetto di gẽte infetta, in diuerſe contrade il diuino giudicio (à cui non ſi puote ſerrar le porte) gli abbattè, come gli altri, che non ſerano proueduti.* ſed hæc quoque ſententia ab Hippocrate non eſt prætermiſsa, qui in 3. in 3. Epidem. lib. ita cont. 22. loquitur, uerba faciens de heriſypelate, qđ ſexagenarios maxime in capite uexabat, εἰ καὶ σμικρὸν ἀμεληθείη πολλοῖσι δὲ καὶ ἐν θεραπείῃ ἐοῦσι, ideſt, ſi paulum negligerentur, & multis etiam ſi accurate curarentur: quare qui interpungunt ibi, πολλοῖσι δὲ, errant mea ſententia, & pulcherrimum ſenſum perturbant.

καὶ πάνυ θεραπευόμενοι, Etiam valde curati.] Videtur intelligere eos Thucydides, qui à medicis, omni adhibita diligentia, curantur per methodos curatiuas, & rationes exquiſitas, quare res ipſa, & locus videtur me admonere, vt de methodo curãdi ſummatim pauca dicam: nam cum duplex ſit ſententia medicorum pro curanda peſte, altera nempe quorundam, qui nulla methodo medica vtendum dicunt, ſed remedijs ſola experientia demonſtratis, & caſu, quam rationem collectis vndique & ex medicorum, & ex hiſtoriarum fontibus quæ extabãt, remedijs, in noſtris huius anni prolegomenis, quæ nudiuſtertius audiſtis, explicauimus: altera eorum,

Duplex medicorũ ſententia pro curanda peſte.

qui determinatis indicationibus vtendum censent, & scopis, certaq; methodo, de hac quoque hoc loco, quo maxime illam significari arbitramur, nobis est agendum. Triplex igitur in curanda peste scopus, & indicatio nobis debet esse proposita: tria sunt spectanda, & ad hæc omnis dirigenda curantis industria, nempe virtus, putredo, & venenum: addo etiã pro quarto ipsa symptomata, quæ interdum uniuersam ad se curationis rationem auertunt, si magna fuerint. Prima indicatio ἔνδειξις emergit à viribus, quarum perpetuo, & primo in omni morbo semper habenda est ratio, quia sine his omnis medicinę industria inanis est: quæ cum sint secundũ naturam, sui custodiam indicant, vt quę præter naturam sui ablationem. Sed si in vllo morbi genere periclitantur, in pestilentia potissimum solet accidere: quare non inconsulto præcipiunt quidam cibos, qui maxime virtutem retinent, ac tuentur, & quod perpetuo effluit, ex nostro corpore reponunt, ac restaurant, in pestilentia esse laute & affatim (vt affectis, morbo scilicet, & ad aliorum acutorum morborũ comparationem) porrigendos, & cogendos etiam præcipiunt ægros Auicennas, & Rasis, ut sumant, & Galenus in Epid. 3. in 3. contex. 58. vbi explicat illud symptoma propositum ab Hippocrate, quòd fiebant ἀπόσιτοι, idest, cibũ versantes, ait: ὅσοι γοῦν ἀνδρειότεροι βιαζόμενοι σφᾶς αὐτοὺς προσεφέροντο τὰ διδόμενα σιτία σχεδὸν ἅπαντες ἐσώθησαν, idest, quicũque igitur fortiores animo sibi ipsi vi adhibita, accipiebant oblatos cibos, omnes ferè seruati sunt: quare cum hæ deficiunt, à cęteris remedijs abstinendum, nempe & à missione sanguinis, & à pharmacis, sed non id perpetuo euenit: non enim semper vires in principio concidunt, & ideo his constantibus ad alia statim properandum, quia occasio præceps ὁ καιρὸς ὀξύς. Secunda indicatio oritur à putredine, in qua curanda duo scopi spectandi; primus est τὴν σηπεδόνα γινομένην, idest, iam factam putredinem, & inexistentem tollere, τὴν γενησομένην, idest, fiendam arcere, & prohibere, ne fiat. Primus scopus duobus modis, & quasi cancellis circumscribitur, nempe missione sanguinis, seu phlebotomia, & pharmacia, quę vel per clysteres ventrem expurgat, vel per os adhibita, tum vomitu, tum deiectione: addo etiam sudoris, & vrinæ prouocatione: de missione sanguinis magnæ sunt, & in libris medicorum

Triplex scopus in curanda peste.

rum maxime agitatæ quæstiones. Sunt enim qui negent omnino adhibendum in pestilentia, addo etiam in malignis febribus, & argumentis, & auctoritatibus suam sententiã comprobantes. Primũ, tribus rationibus, prima, quòd vires in omni pestilentia collabantur statim & cadant: & ideo ab ea abstinendum. Secunda, quòd prohibeatur natura, ne venenatos, & malignos humores ad cutim amandet, à circumferentia (vt aiunt) ad centrum reuocato eius motu, & impetu, ac contagij veneno intus retento, ac cohibito, quasi quodam freno, vel etiam ab externis introrsum attracto. Tertia, quòd misso sanguine agitantur humores, & inde contingit inquinamenta pestis τὰ μιάσματα, & seminaria dilatari, & ad cor ipsum celerius peruenire, & inde aucta vi morbi ægrum interire: deinde auctoritatibus Galeni. Primo, quod in principio libri de succorũ bonitate, ac vitio non improbauit eos, qui sanguinis missionem reformidassent: secundo, quòd in lib. de differen. febriũ, cap. de pestilenti febre nullam faciat huius remedij mentionẽ: postremo quarundam recẽtium pestilentiarũ exẽplo, in quibus omnes, quibus fuit secta vena, periere, vt in peste anni 1505. & 1528. de qua re etiam Fracastorius lib. 3. cap. 5. quibus tamen à meliori Schola refutatis, nempe quòd non perpetuo verum sit vires cõcidere in omni pestilentia, neque reuocari naturæ motum missione sanguinis, nec venenum intus cohiberi, nec agitatum celerius ad cor peruenire, concluditur mittendum esse sanguinem, dum vires constẽt ex Hippocratis, Galeni, omniũ Græcorũ, & Arabum sententia: idq; in primis secta vena, vel aliqua earum ratione, quæ à Galeno dicuntur ἀνάλογα φλεβοτομίας, id est, analoga phlebotomiæ, non vt interpres male, tantumdẽ valent, nempe crurum scarificatio, cucurbitulæ scarificatæ, & hirudines appositæ. Fracastorius ita definit quæstionem hanc, vt dicat contagionem, aut extrinsecus conceptam, aut intrinsecus primo in nobis factam, & hanc rursus, uel in initio, uel etiam ualde sparsam esse. Si extrinsecus aduentiat cõtages, nunquam esse per phlebotomiam mouendũ sanguinem, nisi non ferenda adesset plenitudo. In oborta intrinsecus securius detrahi, præsertim initijs: nam cum iam sparsa est contagio, nihil venæ incisionem iuuare dicit, imò longe nocere propter agitationem, quæ fit in sanguine, qua putrefactio

factio augetur & seminaria magis miscētur, quod exemplo crateris declarat aquæ, in qua sit iniectum sal, aut fel, quæ si quiescat, aqua minus salsa, minus videt̃ amara; si vero agitet̃, salsior, & amarior longe. Multæ aliæ adhuc quæstiones de hac re sunt, vt de qua vena, & de tempore, sed hæc docti medici iudicio relinquūtur: nam si in capite malū sit, profecto à Cephalica detrahendus; si à gula vsque ad vmbilicum ab Hepatica, si infra vmbilicum à Saphena, & ab eodem latere, nā ab opposito, aut tarda, aut obscura utilitas. Sic de copia, aut de tempore, quod debet esse hora maioris quietis, & remissionis morbi, quod si omnes æquales, matutina eligenda: de pharmacis eadem ratio: nam licet multi pharmaca non admittant: quidam uero solum lenientia adhibeant, doctiores, meliorq; medicorum Schola non respuit etiam purgantia ualide, etiā nulla præcedēte coctione. Quinque vero casus proponuntur, in quibus uti pharmacis possimus, nulla præcedente coctione, primo, cū materia turget: secundo cū multa, tertio cum uenenata, quarto cum membrū aliquod magnopere lædit, quinto, quando imminet periculum, ne princeps aliquod membrum petat, quæ plurima sunt in pestilentia, ad quod accedit, quòd etiam coctionem nō admittere quidam putant venenatos succos, & humores pestilentes, licet hos refutet Massarias, sed clysterium usus maxime tutus in pestilētia, quem nemo damnauit, præsertim lenientium. Cetera usurpanda iudicio adhibito. Prohibetur autē putredo fienda, qui est secundus scopus, causis ablatis, quæ sunt illi cum cæteris morbis communes, nempe πληθώρα, idest, plenitudo, ἔμφραξις, obstructio, & κακοχυμία, idest, humorum uitium, quę tolluntur ijsdem remedijs vena secta, pharmaco, alterantibus, idest, incidentibus, aperientibus, abstergentibus, & similibus. Venenum uero, à quo tertia prodibat indicatio, uel prohibetur, ut acetosis, & stypticis, uel refrangitur, & obtunditur, ac extinguitur: quod fit bezoarticis uocatis, quę non solum manifestis qualitatibus, sed occulta ui, & à proprietate uim ueneni frangunt, dissipant, & quoquomodo alteratum, & immutatum extinguunt, uel demū educitur tum pharmacis interius adhibitis, tum exterius similitudine naturę, ut tradunt de arsenici, & aliorum uenenorū sacculis ad cordis regionem appositis: quarta indicatio sumi-

Quinque casus, in quib. vti pharmacis possumus, non præcedēte coctione.

tur

cura à symptomatũ ui, quę interdum omnem ad se reuocant medici cogitationem. Ei enim, teste Galeno quod magis urget, nauanda est opera, & resistendum, ubi maius impendet periculum, alijs non neglectis.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Ἕν τε οὐδὲν κατέστη ἴαμα, ὡς εἰπεῖν, ὅ τι χρῆν προσφέροντας ὠφελεῖν. τὸ γάρ τῳ ξυνενεγκὸν ἄλλον τοῦτο ἔβλαπτε, σῶμά τε αὔταρκες ὂν οὐδὲν διεφάνη πρὸς αὐτὸ ἰσχύος πέρι, ἢ ἀσθενείας, ἀλλὰ ξυνῄρει πάντα, καὶ τὰ πάσῃ διαίτῃ θεραπευόμενα:~

THVCYDIDES.

NEque vllum extitit medicamentum (vt ita dicam) quod poſſet ſperari ægrum, ſi quis illud offerret, adiuuaturum: nam quod alicui contulerat, alium id lædebat. Et corpus nullum viſum eſt par, quod poſſet illi morbo reluctari ratione roboris, aut imbecillitatis, ſed omnia tollebat corpora, & omni cum victus ratione curata.

FABII PAVLINI

COMMENTARIVS.

SVMMAM fuisse in hac pestilentia uarietatem ostendit in ratione symptomatum, quę singulis diuersa, neque eodem modo, quo alteri accidebant, ex quo fiebat, ut pari pacto interirent, & neglecti, & curati maxima cum diligentia, quia ut erant incerta signa, & nō eadem in omnibus, ita in curationis modo magna uarietas contingebat, nihilq; certi statui omnino poterat: nam primum generatim ipsi pesti nullum æquipollens, & consentaneum remedium constitutum est, quo accepto debita ratione confidere possent homines, aut saltem sperare, se posse sanari, ut fit in alijs morbis etiam contagiosis, quibus certę adiuuentę, & accommodatę antidoti, ueluti Gallico ligni Guaiaci decoctum, aut aliarum radicum salsæ, ac cynę, ac similium, quibus maxima pars labe illa fœdatorum pristinę restituitur valetudini: sed omnia in summo uersabantur discrimine, & fluctuabant, neque erat quicquam, in quo posset spes ulla collocari: quia licet aliquis casu aliquo remedio fuisset sanitati restitutus, si quis alius illud adhibere aggrederetur, tantum aberat, ut prodesset, ac morbum depelleret, ut etiam summopere lęderet, ac noceret: augebat deinde periculi magnitudinem, quòd nulli parceret hęc lues, neque uirium robur, neque firmitas ualetudinis, aut quicquam aliud eorum, quibus reluctari alijs morbis homines consueuere, ac tandem euincere, illis temporibus esset adiumento, quia nulli parcebat ętati, nulli corporū habitui, nulli sexui, nulli

temperamento, nulli etiam temperantię, & abstinentię à rebus noxijs, quod maxime facit ad pręcustodiam, confidi poterat, quia id ipsum, unde salus expectabatur, sępenumero erat pernitiei causa, & occasio: & omnia genera hominum tollebat, siue essent intemperantes, ac dedissent morbo occasionem erroribus externis, siue etiam in omni genere dietæ, & uictus ratione essent accuratissimi, cautissimi, ac maxime temperantes.

ἔντε οὐδ᾽ ἕν. Et nullum.] οὐδὲ ἕν, legitur in aldinis, & alibi, quod atticismum redolet in pleonasmo, & repetitione eiusdem monosyllabi, ἕν, hic à Scholiaste habemus adnotatum, σχῆμα καινοπρεπὲς: sed Henricus Stephanus dicit se vereri, ne in alia quæpiam uerba istud ab eo fuerit adnotatum: nã licet agnoscat pleneasmum in his uerbis, non tamen eum, quem σχῆμα καινοπρεπὲς, uocandum censuisset, sed fortasse Scholiastes intellexit de sequentibus uerbis, in quibus nouitas quædam in syntaxi, & καινοπρέπεια, apparet, nam χρὴν, positum pro posset, uel credibile esset, & προσφέροντας, pro passiuo προσφερόμενον, & id uidetur agnouisse Portus pater, qui ita uertit, nec ullum prorsus remedium, ut ita loquar, repertum est, quod adhibitum prodesset, licet in Scholijs dicat esse ἐναλλαγὴν, pro προσφέρειν ὠφελοῦντας, sic Lambinus in Lucretium uertit, nullumque ferè certum fuit remediũ, quod adhibitum profuerit, necnon etiam Valla, qui uertit, nec de ulla medicina constabat, quam quis diceret utilem fore, si offerretur, & Acacius, qui uertit, nec ullum mali remedium inueniebatur, quod quis adhibitum saluti fore posset affirmare, nos alium agnoscentes hic atticismum nempe accusatiui positi pro secundo casu absolutè, προσφέροντας pro τινων, uel ἡμῶν προσφερόντων, uertimus, quod sperari posset ægrum, si quis illud offerret, adiuuaturum, uel etiam potest esse nouitas & Καινοπρέπεια, in eodem uerbo προσφέροντας, quòd sumptum sit pro suo opposito, nempe accipere, qua notione usurpatum hoc uocabulum etiam à Galeno infra apparebit, & ὠφελεῖν, idest, prodesse, pro suo passiuo, ὠφελεῖσθαι, idest, adiuuari.

Προσφέροντας.] Verbum medicum, quod pharmaci, uel cibi oblationem significat frequenter utitur eo Galenus, & Hippocrates, unde uerbum προσφορὰ, quod etiam pro cibo

usur-

vſurpatur, & uoces ſunt medicis frequentiſſimæ & notiſſimæ: Galenus in Epid. 3. in 3. cont. 56. ubi dicit Hippocrates, τοῖσί τε προσφερομένοισι δυσκόλως ἐπακούοντα, ideſt, oblata difficulter admittentia, ita explicat uerbũ hoc Galenus, προσφερόμενα δύναται λέγειν καὶ κοινῶς ἅπαντα τὰ βοηθήματα, καὶ ἰδίως τὰ ἐσθιόμενα, καὶ πινόμενα, ideſt, oblata poſsunt appellari tum communiter omnia remedia, tum ſingillatim cibi, & potus, poteſt etiã accipi, ut intelligatur accipientes: ſic enim infra uſus Galenus eodem lib. cont. 58. ubi ait, προσεφέροντο τὰ διδόμενα σιτία, accipiebant oblatos cibos, extitere etiam quędam peſtilentię, in quibus medicamenta adhibita erant pernitioſa, ut de illa conſtat, quæ anno ſalutis 1464. ſæuijt ꝑ Vandalicas urbes refugiens omnem opem medicam: nam ipſius naturæ beneficio quidã uim ueneni ſuperauere, quos manus medica attigiſset, illi furens uenenum atrocius in uniuerſum corpus ſæuiebat.

ὠφελεῖν. Profuturum.] Hinc orta deſperatio, & animi defectio ἀθυμία, quòd ſcilicet nihil poſset prodeſse, de qua in ſequenti contextu, ſic eleganter Ouidius dicit, ex eo quòd nihil proderat in eam ueniebant ſentẽtiam, ut etiam nihil adhiberent, inquit enim.

Indulgent animis, & nulla quid vtile cura eſt.
Vtile enim nihil eſt.

In quo Hippocraticum dicendi genus agnoſcitur, qui ita interdum pronunciat, aurium medicina nulla medicina, ita enim hæc quoque ſententia pugnantia, φαινόμενα, ideſt, apparentia continet, ideſt, nulla cura eſt quid vtile, quia ſcilicet, cum nihil eſſet remedio, carebant ſaltem illa nauſea accipiendi medicinas, & libera interdum fruebantur vſura vitæ.

In peſte Athenienſi nullum inuẽtum remediũ.

Κατέστηκαμα. Conſtitit remedium.] Hoc verbo ab exagitatis animantibus translato, qui non ſinuntur conſiſtere, ſignificat Thucydides varia fuiſſe propoſita remedia à varijs medicis, & (alijs) omnes enim profitentur tunc temporis medicinam, & idiotæ ſæpenumero, ut dicebat Galenus, prudentiores inueniuntur, minus exercitatis medicis, & Celſus præclare in epiſtola ad 6. Iulium Calliſtum, ait, in hanc ſententiam, animaduertimus ſæpe inter deliberationes, contentionesque medicorum auctoritate præcedentium, dũ quæritur quidnam faciendum, aut qua ratione ſuccurrendum ſit

ęgro, quosdam humiles quidem, & alioquin ignotos reuera peritiores vel (quod fateri pudet) longe semotos à disciplina medicinæ, & ne affines quidem eius professioni, medicamento efficaci dato, protinus velut præsenti numine, omni dolore, periculoque liberasse ægros, quæ tamen licet casu, & forte fortuna alicui prodessent, ea tamen in cæteris non valebant, & ideo respuebantur, & reijcebantur, & fortasse etiam (vt fit Venetijs tempore pestis, qđ etiam Natalis testatur lib. 27. historiarum de peste proxima verba faciēs. Multi patribus diuersa remedia temere offerebant, qui pollicebātur intra breue spatium per illa Ciuitatem liberatum iri, sed à patribus reijcebantur, cũ illa omnia uana essent, ad extorquendum tantum pecuniam excogitata,) deferebant ad magistratus, ac in commune proponebant sua quisque remedia, quæ nunquam pari pacto respondebant, & ideo cum magistratus illis uti non permitteret, reijcebantur, neq; cōsistebant, & propterea homines nouis indagandis remedijs operam dabant, quod videtur nobis maxime Lucretij locus innuere qui dicit.

Nec ratio remedi communis certa dabatur.

Videtur enim significare publice nullum remedium inuentum idoneum ad abigendam pestem, quo omnes publice vterentur, & seruarentur, vt in quibusdam pestilentijs euenisse ex historijs habemus, quemadmodum apud Galenum de bolo armena, quam dicit oēs qui accepissent in ea magna pestilentia Thucydidiæ huic simili fuisse seruatos, ut ēt de theriaca narrat, qua omes vsi in Italica illa peste euaserūt. vt de vini, & olei potione ĩ altera peste narrat Simplicius, &c. magna vero sese mihi offert dubitatio hoc loco, quæ maxime sollicitare docti alicuius animum possit, si enim constat (vt nos ostendimus) hanc pestem fuisse depulsam Atheniēsibus Hippocratis Coi diligentia, qui accensis odoratis ignibus & flammis aerem inquinatum expurgauit, quomodo vera est hic Thucydidis Historia, cum dicat nullum inuentũ remedium? duobus modis solui hic difficillimus nodus potest, vel si dicamus de primis loqui hic Thucydidem temporibus, quibus nondum Hippocrates excogitarat hoc alexipharmacum, & remedium, per bienniũ.n. vexauit Atheniēses, vel quòd loquatur Thucydides de remedijs internis, &

Quomodo fit verũ, quod dicit Thucydides, de nullo remedio inuento, si eam sanauit Hippocrates.

per

per os assumptis, quæ ueneno aduersantur, & ab Arabibus bezoardica appellantur, quod apertissime ipsa verba declarant, ὅτι χρὴν προσφέροντας ὠφελεῖν, remedium vero Hippocratis erat vniuersalius, externum, & causam pestis maxime communem respiciebat, nempe aerem, quo expurgato cessauit pestilentia, & de loco abijt, sed adhuc alius neq; is paruus remanet scrupulus, qui male afficere, & angere aliquem posset, cur scilicet, Hippocratis nullam fecerit Thucydides mentionem, & tanti remedij: quo fuerit emota ab urbe pestilentia? multæ afferri rationes possunt, uel quia fortasse res non ita publice credita ab his, qui medicæ artis fundamēta ignorabant, sed existimatum est sua sponte cessasse, uel ꝙ non bene affecto fuerit animo in Hippocratem quasi ęqualis gloriæ æmulus, quemadmodum videmus factum de Socrate, de quo multa narrat Plato ab eo in hoc ipso bello gesta, quorum ne uerbum quidem fecit Thucydides, ut est uidere apud Athen. qui tamen contra arguit Platonem non esse ueridicum, qui ea dixerit, quæ prætereierit Thucydides Historicus, sed hoc uitio ab antiquis uertitur Thucydidi præsertim ab Halycarnasæo, quòd laudarit interdum, qui minime tanta laude digni essent, & contra etiam multa silentio quasi inuoluerit, quæ digna laude, ut præclare docet Posseuinus in sua methodo historica, ubi multa de Thucydide: quare etiam Marcellinus in eius vita notat, quòd Cleonem à quo accusatus fuerat, semper inducat, ὡς μεμηνότα, tamquam insanum, quia illi ἐπεχθάνετο, idest, erat inimicus.

Cur nullam fecerit métionem Hippoc. Thucydides.

ἴαμα. Medicamētū.] Duplex genus medicamētorū adhiberi ad pestē diximus alterū bezaarticū uocatū, cuiusmodi plura persecuti sumus, atq; collegimus in prolegomenis, alterū vero deiectorium, quod rursum duplex nempe, uel leniens appellatum, quod est placidissimum, & à pharmacopæis benedictum dicitur vel vehemens & acerrimum, quod dicitur purgans: vtrumque habere diximus suos auctores, & laudatores, quidam enim solis lenientibus vtendum iudicant, quidam uero fortissima quæque purgantia vsurpanda arbitrantur, quia scilicet, morbus magnus, & extremis morbis extrema remedia adhibenda iubet Hippocrates. Inter lenientia, quæ à vijs tantum communibus (ut medici vocāt) euacuant excrementa, Philippus Ingrassias maximè commendat

Medicamentorū duplex genus.

mendat

mendat mannam, & eam dat in iure pulli vsq; ad vnc. quinque, alij exhibent in sero lactis ad vnc. tres cum decoctione tamarindorũ, alij laudãt tamarindos, qui ferè sẽper cũ alijs lenitiuis solent iungi, ut manna, & casia, aliis magis placet casia, quam tamen alij ob eius humiditatem suspectam habent & corrigendam monent cum speciebus hieræ, vel rhabarbaro, vel tamarindis, uel etiã cũ leuioribus, vt speciebus diamarg. diarhod. abb. uel anisorum, alij syrupos laudant, ut ros. solutiuum, quem Fracastorius in febre cũrãda pestilenti omnibus alijs anteponit, lib. 3. cap. 7. de fumoterræ sol. alij commendãt mel, ros. solutiuum, alij ob proprietatem etiã coniunctam pilulas rufi, & similia; inter purgantia alij prædicant rhabarbarũ, alij agaricũ, alij cõmẽdant tamq; à proprietate etiam adiuuantem trypheram persicam, alij turbit, & senam, alij alia, ut diacathol. diaphœn. conf. hamech, & alia nota pharmacopęis, alij commendant etiam stibium præparatum (ut aiunt) quod uulgo dicitur antimonium, de quo plura Bucius cap. 21. vbi etiam historiam recitat cuiusdam Chymistæ Philippi Colfo, qui id composuerat in formam lapidis Bezoar, & lapidem floridum appellabat, quo mira peragebat. Matthiolus etiam eum vehementer commẽdat lib. 5. c. 59. & testãt in Boemica pestilentia, quæ grassata est añ. sexagesimo secundo, & sexagesimo tertio, mirificè profuisse, pluresque pestilentia correptos hoc præsidio seruatos tribus tantum granis ex huius puluere desumptis. Hic uero rursus magna emergit dubitatio superiori nõ dissimilis, nam Actuarius lib. 5. meth. cap. 6. proponit Hippocraticã antidotum, qua usum testatur Athenis Hippocratem, & eius causa coronatum. Massarias uero dicit etiam pestem depulsam, quia depulsæ pestis cã fuit coronatus, licet id non expresse dicat Actuarius, cuius meminit etiam Massarias; hic uero Thucydides dicit nullum constitisse remedium, sed facilis solutio, quæ etiam ex uerbis ipsius colligitur, quia scilicet, non omnibus profuit, licet potuit fortasse aliquibus fuisse emolumento, ac saluti, non tamen uniuersis atque omnibus profuit, & ideo nullam illius faciendam iudicauit mentionem Thucydides, cum neque ipse faciat Hippocrates, ex quo etiam mihi suspecta interdum solet esse, cum maxime neque Galenus illius meminerit, sed ne detraha-

Lęniẽtia.

Purgãtia.

Antimonium siue stibium.

trahatur auctoritati Actuarij: eam vobis recitabo, vt colligatis, an sit digna Hippocrate, & an nobis sit Actuario credendum, & Massariæ, qui ita de illa lib. 2. ait, postponenda forte his non est Theriaca, siue antidotus Hippocratis, cuius vsu diuinus ille vir (ut Actuarius refert) Athenas à pestilenti cõtagione populatim grassante mirabiliter liberauit. Illius descriptionem hic subijcere non grauabimur, ut in promptu sit his quoque, quibus eandem ex fontibus haurire nõ licet: Recipe calami odorati, iũci odorati, herbę Sab. añ. drac. iiij. uiticis, seminis cardamomi, cyperi, crocomagmatis añ. unc. v. nardi celticæ lib. v. aspalathi unc. vij. pilularũ, cupressi, rosarũ añ. unc. iij. ladani myrrhæ thuris añ. lib. j. baccas iuniperi paruas xl. Hæc unà tundantur priuatim, nardi spicæ lib. v. costi unc. iiij. fol. unc. viij. casię lib. v. amomi unc. iij. & hęc seorsim teruntur, mastiches unc. iiij. hoc priuatim item atteritur, styracis unc. x. styrax paulatim adijcitur pretiosis bellarijs, terebinthinæ lib. iij. mellis attici lib. v. uini ueteris quantum sufficiet ad bellaria macerãda, conficiũtur, pure, melle excepta.

Antidotus Hippocratica

Τὸ γὰρ τῷ ξυνεγκόν, Quod enim alicui contulerat.] Hanc sententiam tribus versiculis elegantissime expressit Lucretius.

Nam quod alis dederat vitales aeris auras
Voluere in ore licere, & cæli templa tueri,
Hoc alijs erat exitio, lætumq; parabat.

Idem Vergilius attigit Georg. 3. vbi dicit primo vinum profuisse, mox exitio fuisse.

Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos, ea visa salus morientibus vna,
Mox erat hoc ipsum exitio, furijsq; refecti,
Ardebant, &c.

Est vero amplificatio morbi magnitudinis, πάθος ab erepto medicinæ præsidio, in quo vnica spes reliqua solet esse, ex qua cum magna remediorum sylua ad omnes morbos hauriri facillime possit, & soleat, hoc tempore incertos homines reddebat ob euentum, quia licet alicui aliquid oblatum, & adhibitum medicamentum forte fortuna aliquando profuisset, id non viribus medicamenti, sed casui erat acceptum referendum, quia scilicet id in alijs non respondebat, neque ob illud exemplum poterant confidere, cum falleret, neque quicquam certi, aut firmi esset in aliquo. Vnde vero oriretur

tur hæc inconſtantia, & varietas, difficile eſt dicere, nam in diuerſis peſtilentijs, cum ex diuerſis oriantur cauſis, diuerſa remedia profuiſſe non eſt nouum, imò maxime rationi conſentaneũ. Nam exempli gratia, in quibuſdã profuit miſſio ſanguinis, nempe in quibus aderat πληθώρα, eadem in alijs fuit exitio, in quibuſdam vinum adhibitum ſanauit, in alijs idem fuit pernitioſum: ſed quod in eadem peſtilentia ex eodem orta principio, ac fonte, in diuerſis tamen indiuiduis, ac perſonis idem remedium alicui obeſſet, alicui prodeſſet: id vero eſt inauditum, & nouum, apud vulgus præſertim: nam vt dictum ſupra eſt, bolus armena profuit omnibus in magna illa peſtilentia Thucydidiæ ſimili, Theriaca in illa Italica, & ita in alijs alia remedia, in hac de nullo conſtabat, ꝙ pluribus profuiſſet, & commune eſſe præſidiũ. Id vero aſcribendum, vel varietati temperamentorum, & craſium, quibus remedia uel eſſent, uel non eſſent conſentanea, uel morbi ipſius acceſſionum, ac ſymptomatum, quæ tot ſolent interdum eſſe in peſtilentijs, quot ſunt ſpecies, & ideæ morborum, ſed longe omnium ſæuiſſima, ut præclare Oribaſius, & Aetius, ac Aegineta teſtantur, cum dicant in peſtilentijs omnia grauiſſima: quod uero in peſtilentia omne genus morbi graſſetur, demonſtratum eſt ſupra, cum ſcilicet peſtis nullũ habeat genus ſeparatum, ac definitum, ſed omnia complectatur, & cum dictum eſt, omnes alios morbos in hunc deſijſſe, & iudicatos eſſe: quod ex antedictis à Thucydide factũ in hac peſtilentia conijcitur, Appianus etiam Alexandrinus (uti interim medicos omittam) id oſtendit, qui in bello Punico de peſtilentia uerba faciens, quæ poſt famem ingruit: de ea ait: καὶ νόσων αὐτοὺς ἰδέαι πᾶσαι κατελάμβανον, ideſt, & eos morborum omnes ſpecies corripiebant. Non enim audiendi ſunt qui dicunt in peſtilentia unum eſſe morbi genus: nam id doctrinæ Hippo. aduerſatur, & Galeni, qui ubique in Epid. plura, imò omnia genera morborũ in peſtilentia graſſata proponunt, ut in 3. & 6. Epid. de qua nos re diſputauimus anno ſuperiore. Diodorus quoque Siculus lib. 14. de Peſte, amplificat illius peſtilentiæ calamitatem ab erepto medicorum auxilio, & remediorum ſpe ſublata. παραιρεθείσης οὖν καὶ τῆς θεραπείας ἀβοήθητος ἦν ἡ συμφορά, ideſt, ſublata igitur etiam curatione præſidij omnis expers, & deſtituta calamitas

mitas remanſit, quæ ſic vertit latinus interpres deniq; factum eſt, vt & medicorum auxilium, tum ob mali vehementiam, tum propter morbi celeritatem ineſſicax redderetur. Ex hoc Thucydidis loco Amicus lib. de peſte cap. 30. colligit conſectarium hoc atque dogma, quòd remedia in peſtilentia nihil proficiant ad ſalutem, neque mirum id, cum Celſus lib. 2. capit. 6. dicat non ſolum in his quæ peſtifera, ſed in his quoque, quæ ſalutaria ſunt fieri, vt quæ medendi cauſa reperta ſunt, nonnunq̃ in peius aliquid conuertant, neq; id euitare humanam imbecillitatem, in tanta varietate corporum poſſe. Siquidem ẽt ſpes interdum fruſtratur, & moritur aliquis, de quo medicus ſecurus primo fuit, & Hieronymus Mercurialis cap. 25. dicit hanc fuiſſe cauſam diſcrepantium ſententiarũ medicorum in curanda peſte cum alij ſtatim, alij poſt purgandum præparata materia præcipiant: ait enim cauſa huiuſcemodi controuerſiæ non alia fuit, niſi ꝙ ea eſt prauitas febrium peſtiferarum, vt quemadmodum dicebat Iacobus, quicquid fiat plerumque mors ægri ſequatur, nam ſiue abſtineamus à pharmacis, ſiue illis utamur, atque utamur, vel cito, vel tarde, res plena periculo eſt, & vt dixi magna ex parte ægri intereunt. Hic porrò videtur grauis illa hominum querimonia, & communis de arte medica, & de ipſis Medicis locum habere, quam proponit etiam Maſſarias lib. 2. vbi aggreditur peſtis curationem, quaſi ſcilicet, magnæ imperfectionis, ne dicam imperitiæ ſint arguẽdi medici, qui tot annorum curriculo nullum adhuc remedium excogitare potuerint, quo certi aliquid & ſecuri aduerſus atrocem hunc & efferatum morbum ſibi valeant polliceri, quibus ita reſpondet Maſſarias, vt dicat eſſe eos potius, qui hæc loquunt̃ ignorãtiæ culpæ affines, qui nec humanas res, nec diuinas ſatis intelligant, quippe id fieri Deo opt. maximo permittente, vt morbi quidam curationem non recipiant, vt de vlcere pulmonis conſtat, quam græci vocant φθίσιν, à qua dicit neminem vnquam ſanatum, quidam vero ſint vt plurimum lætales, & maxime periculoſi, ut omnes morbi acuti, ſed potiſſimum peſtis, quæ principem in hoc genere ſibi locum vẽdicat, & niſi maiorem hominum ab ea correptorum partem eriperet, ac perderet, non eſſet peſtis: alij vero ſunt, qui putent reperiri aliquando poſſe ve-

An vera peſtis antidot⁹ poſſit reperiri aliquãdo.

ram pestis antidotum, & nunc in naturæ sinu abditam delitescere, qua in opinionē est Iulius Palmarius in lib. de feb. pestilenti. cap. 17. cuius sententiam vobis integram, & pluribus explicatam libet afferre. Equidem sæpe sum miratus, quid causæ sit, cur ad pestem nullum adhuc satis efficax alexipharmacum tanquam perfugium inuentum sit, quū præsertim maiores nostri viri admodum sagaces, & omnium venenorum atque amuletorum diligentissimi indagatores, infinita remedia ex intimis naturæ penetralibus ac terræ visceribus eruerint, atque ad humani corporis salutem protulerint, vix vt alius supersit quamlibet occultus & venenatus morbus, cui proprium non extet alexipharmacum. Lues venerea horrendum huius seculi opprobrium, venenatam, prorsusque inexplicabilem causam habet, eius tamen paucis annis verum alexiterium adinuentum est, magno generis humani solatio, quemadmodum etiam veneni, quod vel canis rabidus morsu, vel scorpio punctura nobis inserit, idque adeo tutum, ut quisquis opportune vsus fuerit, liberetur, ac conualescat. Sed proh dolor? hactenus ignoratur proprium ac peculiare pestilentis febris alexipharmacum, veriq; simile est, maiores nostros obscuritate causæ, ab eius remedij inuestigatione deterritos, nihil de peculiari pestis curatione literarum monimentis ex professo commisisse, verendumque ne inscrutabili Dei opt. max. consilio nobis illius cognitio denegata sit, vt hoc insanabili morbo tanquam flagello in homines animaduertat. Nam pestilentis veneni nullum alexiterium esse qui contendit, naturalis philosophiæ principia subuertit, quibus omnia ex cōtrarijs per contraria fieri, humanarumque rerum vicissitudinem, atq; instabilitatem ex principiorum repugnantia, & dissidio pēdere constat. Quum igitur peculiare pestis remediū, promq; venenatæ perniciei alexiterium adhuc in naturæ sinu abditum delitescat, ad communia venenorum alexiteria, & ad cardiaca medicamenta, quæ ijs suffecit humana industria, confugere necesse est. Communia uenenorū alexipharmaca voco, medicamenta, quæ veneno cuicunq; siue introsumpto, siue morsu infuso, non humiditate, aut siccitate, calore, aut frigore, detergendi, uel obstruendi facultate, vel alia denique ulla ui, quæ ab elementorum materia,

qua-

qualitateve dimana rit,ſed occulta proprietate, cuius nulla ratio reddi poteſt, obſiſtunt & aduerſantur. Antidota vero, quæ non extrinſecus corpori impoſita, ſed intra ipſum aſſumpta lethalibus uenenis, uirulentis ferarum morſibus, aut malignis ex praua victus ratione obortis affectibus occurrunt. E quibus ea ſeligemus, quæ longo medendi uſu aduerſus peſtilentem perniciem ualuiſſe comperimus. Cardiaca vero appellamus, quæ cordis uires tueri & augere nata ſunt: quoniam enim hæc ſpiritus uitales pariter atque natiuum calorem erigunt & recreant, peſtilentis veneni remedia iure habeantur. Hi præcipui fontes ſunt, unde peſtis remedia eruere oportet, tantiſper dum Dei opti. max beneuolentia uerum eius alexipharmacum innoteſcet: neq; enim vel cathartica, uel uenæ ſectio peculiaria remedia ſunt, ſed vt iam dixi omnium morborum, quæ ab humoris vitio originem habent, communia. Ex ijs igitur, tum ſimplicia, tum compoſita medicamenta educam, quæ aduerſus venena, venenatoſque morbos aut celebrauit uetuſtas, aut explorauit poſteritas. Cæterum vt ſcorpio vulneri, quod inflixerit, admotus, impreſſum venenum celerrime ad ſe rapit & euocat, moribundumque hominem illico liberat, aut velut deſcriptum rabiei amuletum à cane rabido demorſis exhibitum, uenientem rabiem anteuertit, arcetque aut iam contractam extinguit, ac inſanienti mentem integram, conſtantes ſenſus ac uitam reddit: vt denique luis ueneræ alexipharmacum, qua methodo dixi uſurpatum luem uenereā delet & extinguit: ſic certe luis peſtilentis amuletum tandē aliquando inueniri poſſe non diffido, quod introſumptum eius cauſam de repente prorſus auferre, atq; peſte corruentes ſanitati ac uitæ reſtituere poſſit.

ἄυταρκες, Par.] ἀυτάρκειαν, & τὸ ἄυταρκες, quid ſit in Philoſophia politica oſtēdit Ariſtoteles lib. 1. de moribus & lib. 5. cap. 10. & 1. Polit. Hic vero intelligitur eodem pacto de corpore, quod bonis proprijs, ac præſidijs naturæ, ſiue craſis ita eſt inſtructum, ac munitū, vt ſua ſponte nullius ope auxilii, aut medicamenti valeat morbificis cauſis reluctari, & ingruentem morbum ſuſtinere: nam in virium cuſtodia, ac robore naturæ tota curatio poſita eſt, nulluſq; morbus profligari poteſt, viribus deiectis, neque nihil non ſperandum con-

ſtantibus viribus,& robore,quod vincit omnia,& hinc mon ſtra ſæpe fiunt in arte medica in vtramque partem,& merito à medicis ſemper in curando prima ſumitur indicatio à viribus. In peſtilentia vero hoc videtur eſſe peculiare morbi vis,ut ſubito robur,viresq́; frangat, ac debilitet: & hinc medici periculoſam ſanguinis in ea dicunt miſſionem, atque etiam pharmaciam per purgantia medicamenta,quia virtus cuſtodienda, quæ in uere peſtilentibus vehementer diſſolui tur,inquit Fracaſtorius de morbis contag lib. 2. cap. 7. quòd earum analogia,vel ad ſpiritus eſt,vel ad acutiores humores & putrefactio cita,& amplior.

ἰσχύος πέρι.] Notent Grecæ linguæ ſtudioſi retractum accentum præpoſitionis in antepenultimam propter immutatam ſyntaxim,& ordinem, cum dicere recta debuiſſet *περὶ ἰσχύος.*

ἰσχύος πέρι, ἢ ἀσθενείας, Ratione toboris,aut imbecillitatis.] Hoc eſt ſiue firma vteretur valetudine,ſiue infirma,& imbecilli. In quo tamen videri poſſit ineſſe futilis ſententia,& nō digna Thucydide: nam quis ignorat,ſi qui firmo ſunt robore,pares eſſe in reluctando morbi acceſſionibus nequeunt, multo minus futuros, qui infirmo? Sed latet mira vis ſententiæ, & eſt quaſi Hippocratica dictio, qui tunc maxime vero medico digna dicit,cum maxime videtur dicere vulgaria, vt verbi gratia, in illo præcepto, quod dat medicis, vt videant ſi prodeſſe nequeunt, ne noceant, & ſexcenta huiuſmodi,quæ ſi quis lente perpendat,& examinet,plena ſapientiæ reperiet,& maxime Hippocrate digna,hic in Thucydide latet mira vis ſententiæ in his verbis, quæ videntur ſuperuacanea,& temere,ac ſine iudicio inculcata. Vult enim ſignificare, quod eſt notū in arte medica eruditis,ꝙ firma vtentes, & athletica valetudine, & robuſti maiora ſubeunt pericula, quia ſcilicet leuibus primo reſiſtentes facile cauſis, collecta mox earum magna congerie,& cumulo,& victi tandem ingruentis magno impetu,& vi morbi maiore ruina collabuntur,& concidunt,contra qui infirmo,ac imbecillo ſunt corpore quauis leui de cauſa labuntur quidem, ſed paruo exceſſu ita,vt facile ſit reparare, & in priſtinum reuocare, quòd ſi etiam addatur diligentia,& cura in ratione victus: tunc vero infirma etiam corpora effugere magnorum vim morborū,

Robuſti cur maiore ruina concidant.

& publice grassantium possunt, & valetudinem tueri, vt constat apud Aristotelem in Rhet. de quodam Herodico, qui imbecillima vsus valetudine, ita diligentia victus incolumis seruatus est, vt diutissime vixerit, nullis morbis obnoxius. Marsilius Ficinus præclare in Epid. antidot. cap. 24. reddit huius facti causam, qui locus, quia valde facit ad illustrandam hanc sententiam, ideo integrum libet recitare, & afferre. Nulli confidēdum est in hoc, quòd cæteris sit fortior, & magis sanus, quoniam venenum ita fortes interimit, vt debiles, imò venenum istud plusquā reliquos offendit sanguineos, atque robustos, eo quòd apertę sunt illis pectoris viæ, habēt & cor valde calidum, & humidum: ideo cordis ipsa caliditas, per quam cito succenditur, & inflammatur, cōfestim putrefactioni subest humiditas, inq; venenum cōuertitur, quippe vt quanto plus in vase vini, & quanto potētius, tanto etiā plus, atque in mordacius vertitur acetum, sic potens venenum, tanto quidem abundantius, quanto calidior erit in pectore sanguis, quando equidem sanguis fit ipse venenum, per quam faciliter, paruoq; ipsius contactu transmutatur ad idem: conuertunt enim se alterutrum contactæ inuicē partes ad venenum, &c. Hanc sententiam uidetur uoluisse exprimere Halycarnassæus, sed pluribus more suo: ita enim ait lib. 9. Διεκρίνετο τὸ πάθος οὐχ ἡλικίαν, οὐ φύσιν, οὐ ῥώμην, ἢ ἀσθένειαν σώματων, οὐ τέχνην, οὐκ ἄλλο τῶν δοκούντων κουφίζειν τὴν νόσον ἀλλὰ γυναιξί τε ἐνέπιπτε, καὶ ἀνδράσι, καὶ γηραιοῖς, καὶ νέοις, idest, Neque vero discernebat malum, aut ætatem, aut naturam, aut robur, aut imbecillitatem, aut artem, aut aliud quippiam eorum, quæ uidētur posse morbum leuare, sed mulieribus incidebat & uiris, & senibus, & iunioribus. Et erit hæc quasi paraphrasis Thucydidia (si quis cum illo interpretetur) imbecillitatem de sexu, ætate, & crasi.

πάντα ξυνῄρει, Omnia tollebat.] Respicit ad naturam, & definitionem pestis, cuius est hoc proprium, ut omnia ferè corpora correpta perdat, nullusq; aut certe per quam rarus relinquatur saluti locus, nam quæ eiusmodi non sunt, dici nequeunt pestes, vt demonstratum est in definitione pestis: quare Galenus etiam in Comment. in 1. acut. contex 9. ita distinguit, ut dicat νοσήματα solum ὀλέθρια, idest, morbos letales uocari pestem λοιμόν. Cum vero sunt ἐπιεικέστερα, idest,

beni-

benigniores, dici solum ἐπίδημα, ideſt, vulgares, nam peſtem dicit eſſe ἐπιδημίαν ὀλέθριον, ideſt, epidemiam pernitioſam, id eſt, quæ ab alijs epidemicis morbis differt ſola pernitie, quæ non à ſimplici alteratione, aut putredine oritur, ſed ex ſemi narijs peſtilẽtibus, quæ μιάσματα dicuntur ὀλέθρια, & λοιμώδη à tota ſubſtantia humanæ naturæ inimicis, & τὸ ἔμφυτον θερμὸν deſtruentibus, quo labefactato, quoniam non regit amplius pro ſuo iure naturam, corpus ingentes putredines cõſequũtur, præſertim in corporibus paratis. Neque repugnat huic ſententiæ Hippocratis auctoritas, qui lib. 3. Epid. cont. 25. nonnullos morbos enumerans pernitioſos, & febre carentes, ait: καὶ οἱ πλεῖστοι τούτων ἐσώζοντο, & maior horũ pars ſeruabatur, ex quo (ut ſcopulum hunc effugerent contradictionis) nonnulli dixerunt fuiſſe morbos ibi etiam non peſtilentes enumeratos: nam non ſuccedit primo, ſi in aliquo genere peſtilentis morbi, qui erant innumerabiles penè, maior pars ſeruaretur, quòd generatim non ſit vera ſententia, quòd maior pars pereat, cũ cæteri ſint morbi peſtilentes, plerique omnes, qui oẽs tollunt, ſed melius dicendũ cum Galeno, qui ita uidetur innuere in Comment. ꝙ πλεῖστοι, ideſt, plurimi, ſignificãt τίνας nonnullos. Galenus enim referens Hippocratis ſententiam, & verba ait: καὶ τίνες αὐτῶν διὰ τοῦτ' ἐσώθησαν, ideſt, & nonnulli ipſorum propterea ſeruati ſunt. Vt quod dixit Hippocrates plurimi, intelligat Galenus nonnullos, atque hac explicãdi ratione, ac auctoritate omnis tollitur contradictio.

πάσῃ διαίτῃ θεραπευόμενοι. Omni cum uictus ratione curati.] Cum in superiori periodo dixiſſet non ſolum illos qui negligerẽtur, & omni præſidio deſtituti eſſent, mortuos, ſed etiam eos, qui optime curarẽtur, ſtatim ſubiunxit, genera remediorum, quibus oppugnari peſtis, & omne morborum genus conſueuit, nempe pharmaciam, quod uerbo illo ἴαμα, ideſt, medicamentum comprehendit, & diætam, ideſt, uictus rationem, de tertio fonte chirurgico nullũ uerbum facit, uel quia fortaſſe ſanguinis detractionem, quæ potiſſima eſt, & ducit familiam in illo genere non probabat in peſte, uel non adhibuerant illi medici. Quod factum fuiſſe priſcis temporibus oſtendit Celſus, qui in epiſtola ad G. Iulium Calliſtum ita ait (de pharmacia loquens) Eſt enim hęc

Priſcis tẽ poribus non adhibita ſanguinis omiſſio.

pars

pars medicinæ, uel maxime necessaria, certe antiquissima, & ob hoc primum celebrata, atque illustrata. Siquidem uerũ est antiquos herbis, ac radicibus corporis uitia curasse, quia timidũ genus mortalium inter initia nõ facile ferro, igniq; se committebat, quod etiam nunc plerique faciunt, ne dicã omnes, & nisi magna compulsi necessitate ipsius salutis nõ patiuntur sibi fieri, quæ sanis uix toleranda sunt. Vel etiam fortasse sub eodem illo uerbo ἴαμα, idest, medicamentum, hoc remediũ comprehendit: non sine autem mysterio repetitum est idem uerbum medicorum proprium θεραπευόμενα, idest, curata, ut scilicet ostenderet, se non ignorare, quanta uis esset in curationibus omnium morborum diætandi ratio, de qua maxime in acutis diligentissime scripsit Hippocrates, & Galenus suis maxime elaboratis Commentarijs explicauit, adeo ut sæpenumero in ratione uictus errata mortis sint præsentissima causa: & contra etiam salutis debita methodus, & obseruatio: quare primum illi gradum assignat in supradicta epistola Cornelius Celsus. Per gradus quosdam medicina laborantibus succurrit: nam primum cibis ratione, aptoq; tempore datis tentat prodesse languentibus, deinde si ad hos nõ responderit curatio, ad medicamentorum decurrit vim: potentiora enim hæc, & efficaciora, quàm cibi. Post ubi ne ad hæc quidem cedunt difficultates aduersæ ualetudinis, tunc coacta ad sectionem, uel ultimo ad ustionem uenit.

Quanti momenti sit in medicina victus ratio.

πάσῃ δὲ δίαιτῃ, Omni ratione victus.] His verbis significare vult Thucydides vel species, & differentias rationis victus particulares, quæ diuiduntur, auctore Galeno in 2. Aphor. 3. in ἁδρὰν δίαιταν, in λεπτὴν, & μέσην, crassam, seu vberem, & tenuem, ac mediam, quas eleganter persequitur Celsus lib. 2. cap. 28. vbi has ita distinguit, vt primum vocet genus valentissimæ materiæ, secundum imbecillę, tertium mediæ, videturq; attingere illã quæstionem, siue controuersiã inter medicos agitari solitam, vtrum in pestilentia conueniat victus tenuis, vt in cæteris morbis acutis, quod videtur ipsa ratio dictare, & docti maxime sequuntur, an vero victus crassior, & luculentior, vt quidam autumant, & vulgo creditur, cum dicat in pestilentia vires esse seruandas, ac retinendas, quę maxime concidunt, ac labefactantur in hoc morbo. Et ideo ciborum

Vtrum in peste cõueniat victus, tenuis, an crassius.

borum quantitatem, & προσφορὰν esse debere luculentam, & vberem. In quorum numero videtur fuisse Auicennas (vt dictum est) qui præcepit cogendos esse ægros, vt comedant, & in multis pestilentijs constat ægrotos, qui cibum respuerint, omnes mortuos: contra, qui & cibos oblatos acceperint, largo uictu usi fuerint, conualuisse, ut in 3. Epidem. con tex. 58. dicit Galenus euenisse in sui temporis peste: quod quidem ego non ut causam, sed ut signum accipiendum puto, quia non seruati sunt eo quòd comedebant: sed quia comedebant, significabant ualidis esse uiribus, neque robur naturæ fractum, ac debilitatum, ut in illis, qui potius optabant, & eligebant mori, quàm cibum oblatum sumere, ut eodē loco testatur Galenus: & ideo ad pristinum ualetudinis statum perueniebant, quia uiribus costarēt: cuius rei argumentum, & signum erat appetitus uentriculi, & eiusdem non concussa, ac labefactata concoctrix. Vel plures res non naturales dictæ à medicis, comprehenduntur sub nomine diętæ, quæ sunt omnia præter pharmacum, & chirurgiam, ut sit sensus, quamuis moderatio adhiberetur in omnibus diætę partibus, tamen nihil proderat hæc curatio ad salutem, quia interibant. Hoc uero uocabulum diæta, Græce plura significat, quæ distinguenda, nam significat uitæ genus, unde μεταβάλλειν δίαιταν apud hūc ipsum auctorem est mutare genus uitæ. Secundo, domicilium, unde dicitur ἔχειν δίαιταν ἐν Ἰταλίᾳ, habere in Italia domicilium. Tertio, apud Latinos etiā est pars domus Triclinio cōtigua, dicta, teste Varrone, quòd in ea per diem edatur. Quarto, arbitrium, seu iudicium, unde Germani suorū Principum conuentus, ubi agitur de summa rerum, diętas uocant, & hinc metaphorice dici apud medicos diętam putat Montanus in Commen. 1. Aphor. 4. Aphor. dum iudicat de excessu ægri medicus, & ad symmetriā corrigendo deducit. Quinto demū accipitur pro ratione uictus quę etiā duplex, uel generalis, ut omnia complectitur non naturalia, quomodo definitur à Galeno in Cōmen. de ratione uictus, in acutis, contex. 5. ἡ διὰ τῶν συνήθων ὑλῶν ἀγωγὴ τῆς θεραπείας, idest, per consuetas materias præsidiorū curationis ratio, ut contineat omnia præter chirurgiam, & pharmacum: quod exquisitius, & nominatim ostendit 3. in 3. contex. 9. ubi ait: λέγω δὲ δίαιταν, οὐ τὴν ἐν τοῖς ἐσθιομένοισ τε,

Dięta q.d significet

καὶ

καὶ πινομένοις μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις οἷον ἀργίαις, γυμνασίοις, λουτροῖς, ἀφροδισίοις, ὕπνοις, ἀγρυπνίαις, ἅπασί τε τοῖς ὁπωσοῦν γινομένοις κατὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα, ideſt, diętam porro dico non ſolum eam, quæ in his, quæ eduntur, & bibuntur, ſita eſt, ſed etiã omnibus alijs, ut ocio, exercitijs, balneis, uenereis, ſomno, uigilijs, & omnibus demum, quæ quouis modo circa hominum corpora contingunt. Vel particularis, & ſtrictior, vt cibum tantum, & potum ſignificet: & de utraque poteſt hoc loco intelligi, ſed melius eſt de uniuerſa parte medicinæ intelligere. Quare hinc ſumpta óccaſione, non erit ab re de tota hac curandi ratione in peſte pauca uerba facere à propoſito digredientes.

De aere igitur primum dicatur, qui uel mutandus ſtatim ſi fieri poteſt, ſin minus alterandus, & exſiccãdus, ut dictum eſt in prolegomenis, cũ ignibus, cum rebus odoratis, fugiendis omnibus male olentibus, & putridis, nõ ſolum publice, ſed in priuatis etiã ædibus, de quibus hoc loco præcipimus, uitentur flatus auſtrini: quare M. Varro in 1. de re ruſt. cap 4. narrat in peſte Corcyræa, cum omnes domus repletæ eſſent ægrotis, ac funeribus, Varronem immiſſo feneſtris Aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuaq; etiam permutata, cæteraq; eius generis diligentia ſuos comites, ac familiam incolumes reduxiſſe, quare etiam hoc præcipit Hippocrates, ut ſcilicet occludantur portę, aut feneſtræ, meatusq; omnes, unde flatus peſtilentes ſpirare poſſint, immittiq; feneſtris Aquilonem, neque aeri ſe committendum ante Solis exortum, uel poſt occaſum, quod præceptum licet ad ſanos pertineat potiſſimum, tamen ad ægros etiam, ne is admittatur per feneſtras: poſt aerem ſuccedit cibus, & potus, quorũ maxima habenda ratio, & quę nomẽ ſibi generis aſſumunt: particularis enim diæta de his intelligitur: in his duo proponenda qualitas, & quantitas: quod ad primum attinet, oportet, ſint σιτία εὔχυμα, ideſt, boni ſucci εὔπεπτα. i. faciles concoctu, & pauci excrementi: ratione vero putredinis humorũ, quæ maxime dominatur, ſint etiam oportet quadam proprietate aduerſus malitiam putredinis præditi, & niſi ſint, cibis incoqui debent hanc habentia proprietatem, vt citrum eſt, oxalis, bugloſſa, pulueres margaritarũ præparatarum, corall. rub. & alb. cornu ceruini, oſſis de corde ceruĩ, & ſimi-

 lium,

lium, veneno aduersantium. Præterea si adsit febris, vt sæpe fit ad humidum, & frigidum omnes vergent: quod vero attinet ad quantitatem, magna se difficultas offert hoc loco, cum alij copiosam, & luculentam laudent, Galenum, Auicennam, Aetium præseferentes auctores, vt diximus, alij parcam, & tenuem, quemadmodū Massarias, à morbi ratione arguentes, qui cum sit acutus, acutorum rationem victus postulat: duabus enim ex rebus indicari asserit victus rationem in omni morbo, à viribus, quas tueri oportet, & à statu morbi, in quo subtrahendus cibus. Cum vero non morbi, quem auget, sed uirium gratia, quas reparat, cibus detur, illud vnum medicus debet prospicere, vt neque plura, neque pauciora det alimenta ægroto, quàm quibus possit ad statum vsque peruenire, id fieri posse victu tenui simpliciter, cum adhuc tres gradus supersint, nempe exquisite tenuis, & tenuissimus, & extreme tenuissimus, quæ nostris dicit medicis ignorata: tenuem vero victum ex Galeno dicit esse cum pauca, & parum nutrientia edulia exhibentur, vt est succus ptisanæ. Hos enim gradus tres constituit. Galenus 1. Aphor. 9. uictus, quorum postea genus unumquodque in tria minimum diuiditur, simpliciter, exquisite, omnino plenum, & extreme, quod est quartum, licet in mediocri tot gradus non dentur, nisi habita ratione extremorum æquipollentium, & comparatorum inter se se. Nos arbitramur neutram sequendam rationem, neque plenum victum, qui fit per alicam, oua, & pisces in ægrotantibus, neque tenuem exhibendum, sed mediocrem, qui sit vtriusque particeps, quia scilicet neque vires minuēdæ sunt, quod fit tenui victu, neque morbus augendus, quod fit pleno: quare paucus, & sæpe dandus, ut monet etiam Mercurialis. Cætera omnia unico Hippocratis Aphorismo in secundo circumscribantur, nempe ut sit somnus, uigilia, motus, quies, euacuationes ex omnibus partibus per lotia, per halitum, per sudores, per coitum, per menses, omnia moderata, si modum excesserint mala, de animi perturbationibus etiam infra dicetur. Videtur autem his uerbis significare Thucydides pestem hanc ex aeris corruptela, ac uitio pendere, non à uictu prauo, quia sic docuit Hippocrates cognoscere pestē, & unico uidetur Thucydides uerbo expressisse,

quæ

quæ multis sunt dilatata ab Hippocrate; qui in libro de natura humana, quem locum citat etiā Galenus in procemio, in Epid. libros, sic ait (locum integrum affero, qui extat apud Galenum fol. 345.) Αἱ δὲ νοῦσοι γίνονται, αἱ μὲν ἀπὸ διαιτημάτων, αἱ δὲ ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ὃ ἐσαγόμενοι, ζῶμεν. τὴν δὲ διάγνωσιν ἑκατέρου, ὧδε χρὴ ποιέεσθαι. ὁκόταν μὲν ὑπὸ ἑνὸς νοσήματος πολλοὶ ἁλίσκονται, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, τὴν αἰτίην χρὴ ἀνατιθέναι τουτέῳ, ὅτι κοινότατόν ἐστι, καὶ μάλιστα αὐτέῳ πάντες χρεώμεθα. ἔστι δὲ τοῦτο ὃ ἀναπνέομεν. φανερὸν γὰρ δὴ, ὅτι τὰ διαιτήματα ἑκάστου ἡμέων οὐκ αἴτιά ἐστιν ὧν τότε ἅπτεται ἡ νοῦσος πάντων ἑξῆς, καὶ τῶν νεωτέρων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ γυναικῶν, καὶ ἀνδρῶν ὁμοίως, καὶ τῶν θωρησσομένων, καὶ τῶν ὑδροποτεόντων, καὶ τῶν μᾶζαν ἐσθιόντων, καὶ τῶν ἄρτον σιτεόντων, καὶ τῶν ὀλίγα ταλαιπωρεόντων, καὶ τῶν πολλὰ καμνόντων. οὐκ ἂν οὖν τὰ διαιτήματα αἴτια εἴη γε, ὁκόταν διαιτώμενοι πάντας τρόπους οἱ ἄνθρωποι ἁλίσκονται ὑπὸ τῆς αὐτέης νόσου. ὁκόταν δὲ αἱ νοῦσοι γίνονται παντοδαπαὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, δηλονότι τὰ διαιτήματα αἴτιά ἐστιν ἕκαστα ἑκάστοισιν, idest, Morbi fiunt alij à cibis, alij à ſpiritu, quem introducentes viuimus: dignotionem vero vtriuſque ſic oportet facere. Cum ab vno morbo eodem multi corripiuntur eodem tempore, cauſam oportet referre acceptam illi, quod eſt communiſſimum, & quo præcipue omnes vtimur: eſt vero hoc, quo inſpiramus: planum enim quòd cibi cuiuſque noſtrum non ſunt cauſæ eorum, cum corripit morbus ordine, & iuuenes, & ſeniores, & mulieres, & viros ſimiliter, & merum bibentes, & aquam, & mazam edentes, & panem comedentes, & parum conflictatos, ac multum laborantes. Non igitur erunt cibi cauſæ, cū vtentes omnibus rationibus victus homines corripiantur ab eodem morbo: cum vero morbi fuerint omnium generum, in eodem tempore, profecto tunc cibi ſunt cauſæ ſinguli ſingulis.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

ΔΕινότατον δὲ παντὸς ἦν τοῦ κακοῦ ἥ τε ἀθυμία, ὁπό-
τε τις αἴσθοιτο κάμνων· πρὸς γὰρ τὸ ἀνέλπιστον εὐ-
θὺς τραπόμενοι τῇ γνώμῃ πολλῷ μᾶλλον προΐεντο σφᾶς
αὑτοὺς καὶ οὐκ ἀντεῖχον, καὶ ὅτι ἕτερος ἀφ᾽ ἑτέρου θερα-
πείας ἀναπιμπλάμενοι ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνῃσκον,
καὶ τὸν πλεῖστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει.~

THVCYDIDES.

GRauiſſimum vero in toto hoc malo erat tum animi conſternatio, vbi quis ſe morbo correptum ſentiret (ad deſperationem enim ſubito conuerſa mente multo magis proijciebant ſemetipſos, neque morbo reſiſtebant) tum quòd alter ab altero curatione repleti, veluti pecudes interibant, & ingentem iſtud ſtragem edebat.

FABII PAVLINI

COMMENTARIVS.

VIm morbi ſæuientis oſtendit ex medicamentorum accomodatorum inopia, & corporũ imbecillitate, quæ reſiſtere illi nulla ratione poterant, nunc addit alia duo, quibus maxime creſcebat, & augebatur morbus ex ipſis ægrotantibus aſſumpta, quę erant alterum animi uitium, nempe ἀθυμία, animi conſternatio, ſiue deſperatio, alterum corporis affecti, ſiue naturæ morbi, quòd ſcilicet contagione inuicem inficerentur, & ita morbus vulgaretur, & creſceret: & ideo referuntur ad idem uerbum δεινότατον, ideſt, grauiſſimum, ἤτε ἀθυμία, καὶ ὅτι, &c. nam cætera uerba per parentheſim incluſa nihil impediunt ſyntaxim, & ita Interpres, & Scholiaſtes Gręcus etiam notat. ἡ σύνταξις δὲ οὕτω. δεινότατον ἤτε ἀθυμία, καὶ ὅτι ἕτερος ἀφ᾽ ἑτέρου. Syntaxis ita ſe habet. Grauiſſimum erat, & animi conſternatio, & ꝙ alter ab altero, &c. Lucretius tamen non uidetur agnouiſſe hanc ſyntaxis rationem, uel ſaltem confudiſſe, ut infra uidebitur. Reddit uero interiectis uerbis prioris incommodi rationem, quod erat animi quædam deſponſio, demiſſio, abiectio, conſternatio: nam ubi quis ſe morbi labe infectũ, correptumq́; deprehenderat, ex pręconcepta ante opinione, quòd eſſet malum immedicabile, & nemo poſſet effugere illius uim, ad deſperationem conuertebantur mentes, & omni abiecta ſpe, atque depoſita, tanquam de eorum eſſet ſalute cõclamatum, neque ullius adhibendi remedij, neque reluctandi medicæ artis ope, quam irritã exiſtimabant, ulla

erat cogitatio, ſed quaſi mortis iam faucibus, ac lethali falce deprehenſi manus dabant quaſi uicti, & mortui, neque reſiſtebant, ac reluctabantur ingruentibus ſymptomatis, quorum impreſſionem fortaſſe minuiſſent, ſi forti animo reſtitiſſent: poſteriorem uero propoſitionem de contagio inuicem curationis cauſa uulgato, amplificat pulcherrima comparatione, ac ſimilitudine pecudum, quæ maxime huic obnoxię, & facillime ob naturę imbecillitatem ſuſcipiunt ab alijs contagionem, hocq; factum augendę cladis, atque internecionis occaſionem fuiſſe dicit.

δεινότατον δὲ, Grauiſſimum autem.] Hanc eandem ſententiam expreſſit mirifice Lucretius octo uerſiculis, qui hic recitabuntur, & mox etiam diligentius cum ipſo Thucydide conferentur

Illud in his morbis miſerandum, & magnopere vnum
Aerumnabile erat, quòd vbi ſe quiſque videbat,
Implicitum morbo, morti damnatus vt eſſet,
Deficiens animo mœſto cum corde iacebat
Funera reſpectans, animam & mittebat ibidem:
Idq; vel in primis cumulabat funere funus,
Quippe etenim nullo ceſſabant tempore apiſci
Ex alijs alios auidi contagia morbi.

Ouidius etiam in ſeptimo, ubi deſcribit peſtem grauiſſimã hoc ſymptoma fuiſſe oſtendit timoris ſcilicet, & męſtitię, qua ad deſperationē adducti etiã ſibi ipſis manus inferebãt.

Pars animam laqueo claudunt, mortiſq; timorem
Morte fugant, vltroq; vocant venientia fata.

Timor eſt grauiſſimum malorum.

Quod uero grauiſſimum malorum ſit timor, & metus eſt declaratum à me in noſtris varijs lectionibus, ubi locus ille Ciceronis in epiſ. 3. lib. 6 famil. explicatur, ſed cũ plus in metuendo mali ſit, quam in illo ipſo quod timetur, ubi ex xephontis pædia acceptam ſnĩam probo, apud quē in 3. Tigranes perſuadet Cyro, quòd eius parens ſatis luerit pœnarum, dũ in illius poteſtate, & in ergaſtulo poſitus omnia timuit, cum timor ſit longe maius malum, quam res quæ timetur, & poſt multa, tandem ita concludit, ἔτι δὲ φανερώτερον, καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς οἷον φρόνημα ὁ φόβος, ἔνιοι γὰρ φοβούμενοι μὴ ληφθέντες ἀποθάνωσιν προαποθνήσκουσι ὑπὸ τοῦ φόβου, οἱ μὲν ῥιπτοῦντες ἑαυτοὺς οἱ δὲ ἀπαγχόμενοι, οἱ δὲ ἀποσφαττόμενοι, οὕτω πάντων τῶν δεινῶν ὁ φό-

ὁ φόβος μάλιστα καταπλήττει τὰς ψυχὰς, ideſt, adhuc ſit exploratius & in his, quale onus & malum ſit timor, nonnulli enim timentes, ne capti pereant, præmoriuntur præ timore, partim quidem ſe ſe proijcientes, partim ſtrangulantes ſeipſos partim iugulantes, ita ex omnibus rebus grauibus timor maxime percellit animas. & Lucianus idem uidetur ſignificaſſe, cum inducit Nereidas liberata à Cepheo Ariadna, & occiſo cete, nullum amplius ſumendum de matre illius ſupplicium arbitrantes, ſatiſq; fuiſſe metum, quem pro filia mater habuiſſet, ἱκανὴν γὰρ ἡ μὴν τιμωρίαν ἐδώκεν φοβηθεῖσα ἐπὶ τῇ παιδί, ideſt, ſatis magnas nobis poenas dedit timore affecta pro filia, ſic Ouidius in Ariadne.

Occurrunt animo pereundi mille figuræ,
Morſque minus pœnæ, quam mora mortis habet.

& Seneca in Thieſte.

——*Peior eſt bello timor ipſe belli,*

Torquatus Taſſius Hetruſcæ linguæ poeta celebris in ſuo poemate, id non prætermiſit de obſidione loquens.

E l'aſpettar del mal, è mal peggiore,
Forſe, che non ſarebbe il mal preſente.

Iuriſc. dn̄t ſuſpicionem belli haberi pro bello, & ideo dāna paſſa ob timorē belli eſſe reſarcienda, ac ſi uere geſtū fuiſſet bellū, nā (ut ait quoq; Cicero) Vectigalib. non ſolū aduētus mali, ſed ēt metus ipſe affert calamitatē, ſed elegantiſſime oīum ficta fabella declarauit Arioſtus in ij. illorum quinq; librorum, ſiue cantuum, qui ſeparatim à toto opere imprimuntur, ubi fingit Tyrannum à furijs apud inferos nullo potuiſſe affici ſupplicio, quod ſibi non leue uideretur, præ timoris pœna, qua afficiebatur uiuens, & ideo decretū apud inferos, ut denuo ad uitam reuocaretur, timori pœnas daturus ſcelerum, quod uero peſtis etiam ipſa metu augeatur, & poſſit etiam inuadere declaratum eſt ſupra, dum ageremus de modis, quibus fit contagium ad diſtans, ubi probatum imaginationis vi, & metu multos corripi peſtilentia. Hanc quoque rem, quòd timor ſit peior eo, quòd timetur, declarat elegantiſſime, vt Philoſophus Epictetus in ſuo Enchiridio allato mortis exēplo, ταράττει τοὺς ἀνθρώπους, οὐ τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτὸν δόγματα, οἷον ὁ θάνατος οὐδὲν, δεινὸν, ἐπεὶ, καὶ Σωκράτει ἂν ἐφαίνετο, ἀλλὰ τὸ δόγμα τὸ περὶ τοῦ θανάτου διότι

δεινόν, ἐκεῖνο τὸ δεινόν ἐστι, idest, perturbāt homines non res ipsæ, sed quæ habentur de rebus opiniones, vt mors nihil graue: quoniam neque Socrati visa est, sed opinio de morte, quòd sit graue quid: & illa opinio est illud graue malum, &c.

ἀθυμίαι Animi consternatio.] Hic timor, & mæror non vt symptoma morbi ponitur, quod etiam solet esse perniciosum, & signum lætale, sed vt effectus humanæ prudentiæ, quæ vbi nullum videt remedium adhiberi posse rebus aduersis, statim deficit animo, & mærore conflictatur, licèt contra interdum vulgus ex rerum desperatione sumat spiritus, vnde illud.

Vna salus victis nullam sperare salutem.

Sed quacunque ex causa oriatur, siue ex periculi magnitudine, qua terretur æger, siue ex ui ipsius morbi lædentis phantasiam, & mentem ægrotantis, semper malum, & ab Hippocrate connumeratur inter mala signa. in 1. Epid. Comm. 2. cont. 75. inter signa lætalia, τὰ ὀλέθρια in febribus ardentibus, τοῖς καυσώδεσι, enumerat φόβους, & δυσθυμίας, idest, timores, & mæstitias, ubi Gal. in Commen. dicit, οἵγε μὲν φόβοι δριμείας ἱκανῶς καὶ κατωπτημένης τῆς ξανθῆς χολῆς εἰσὶ συμπτώματα, συγγενεῖς δὲ τοῖς φόβοις εἰσὶ καὶ αἱ δυσθυμίαι, idest, timores quidē ualde acris & perustæ flauæ bilis sunt symptomata, affines uero sunt timoribus mæstitiæ. in Coacis lib. 1. aph. 4. tamquā lætale proponit, φόβον, & ἀθυμίην ἄλογον & desinere in spasmū dicit post perfrigerationem, quo in loco Iacotius tres ponit modos, quibus sequatur hæc animi consternatio, & timor, primo, quia perfrigerati spiritus crassescūt, & obscurantur, quare redduntur inepti ad διάνοιαν, & hac ratione hoc symptoma significat spirituum uitalium, & uniuersi corporis frigidam intemperiem morbo contractā per translationē sanguinis melancholici in cerebrum, cuius anima recipit impressionem per spiritus, qui tales fiunt, qualis ille humor, & cum representantur imaginationi, cum sint atri, metum, & tristitiam, ac desperationem afferunt, interdum ille humor est in cerebro, aut ater ex toto corpore fumus ascendit in eius substantiam. tertio ex bilis flauę adustione vel sanguinis melancholici imprimitur in cerebri substantia intēperies hectica, quæ silentem facit ἔκτασιν, cum taciturnitate, & Commen. 2. sup. in Eurianactis filia δυσθυμίη ἀνελπίστως, me-

męſtitia ſine ſpe, ſic in prorrheticis. in Commen. 2. cont. 12. προσώπου εὔχροια, καὶ τὸ λίην σκυθρωπόν, πονηρόν, i. faciei bonus color, & nimis mæſtum eſſe malum, ubi Galenus in Comment. dicit ipſum Hippo. dixiſſe in 2. Epidem. quòd τὸ ἐξέρυθρον, ideſt, ſubrubrum eſt ἐπιτήδειον εἰς μελαγχολίαν, ideſt, aptum ſeu paratum ad melancholiam, cuius ſignum eſt σκυθρωπότης, ideſt, męſtitia: ex quo apparet in cerebro ineſſe calor quidam exurens ſanguinem, & ob id generans atrā bilem, vbi merito reprehendit quoſdam, qui interpretabantur, quod bonus color eſſet mæſtitiæ cauſa medico. Euripides in phryxo uocauit turpem morbum metum,

——— ——— ἀνέρος οὐκ ἄξιον.

Δειλὸν κεκλῆσθαι καὶ νοσεῖν αἰσχρὴν νόσον, ideſt,

——— ——— *Dici, indigna res viro,*

Timidum, atque turpi eſſe morbo obnoxium.

Et in lib. de palpitatione, cap. 2. dicit timore ſolui facultatis uitalis robur, καθαιρεῖ δὲ τὴν ἴσχυν τῆς δυνάμεως ὁ φόβος, minuit uitalis facultatis robur timor, quare etiam dicit quoſdam eſse mortuos præ timore, & mæſtitia, διὰ τὴν λύπην, quibus ſcilicet, eſset infirmus ac imbecillis, ὁ ζωτικὸς τόνος, id eſt, uitalis tonus, quod etiam poetæ noſtri ſæpe confirmant Ouid. in Hypermneſtra.

——— *Vires ſubtrahit ipſe timor,* & in Faſtis.

Abſtulerat vires corporis ipſe timor, & Lucr. lib. 4.

——— ——— *Frigidus artus,*

Alligat, atque animum ſubducto robore torpor.

Exemplū mortui prę timore celebratur adagio, δειλότερος τοῦ παρακύπτοντος, timidior proſpiciēte, quidā enim timidus cū famam audiſset herculeæ fortitudinis ſe abdidit in ſpecu, e quo cū aliquando proſpectaret, fortè fortuna Herculē inopinato prætereuntē uidit, & repente exanimatus, ac uerſus eſt in lapidem, qui adhuc uiſitur ſpecie uiri, Marcellus Donatus lib. 1. cap. 1. de medica hiſtoria plures commemorat, qui ex timore repente cani facti ſunt, & lib. 3. cap. 13. plures, qui uel mortui, uel grauibus morbis correpti præ timore, duabus igitur ex cauſis malum eſse ſignum conſtat, & quia melancholiæ ſoboles eſt, quę in corpore aduritur, & quia uitalem facultatem imminuit, ac frangit, ex quo ſępe etiam interitus conſequuntur ex rerum deſperatione, ut è contra

Timor q. b. de cauſis malū.

confidentia, & spes ęgrotantis multum ualet, qnare dicebat Auicennas plus interdum prodesse fiduciam ęgroti in medicum, quam medicinam, & Mercurialis cap 22. ubi docet rationem, qua se quisque possit pręseruare à pestilentia, remedium optimum dicit esse lętitiam: ait enim. Ego nihil aliud fuisse existimo Musicam Thaletæ, & eorum militũ qui apud Homerum cantu pestem fugabant, nisi spem, gaudium, & lętitiam, quibus fit, vt animi & corpora ualentius pugnent aduersus morbum pestiferum. Plutarchus in Cęsare testatur pestilentiam depulsam larga meri potatione, & uoluptaria uita, ac debacchationibus, & ebrietatibus ab exercitu celebratis post captos Comphos. Nicolaus Massa in procemio 2. tractatus de pręseruatione dicit timorem & alios animi affectus malos paratum corpus reddere ad suscipiendam pestem, ideo intrepide agendũ, & sollicitudines omnes dimittendas, & reliquas passiones animi vt tristitiam, iram, ex quo scriptum quidam reliquere solo timore pestis contrahi pestem, quemadmodum multi ex metu rabidi canis rabie correptos tradunt, quod confirmat Ingrassias par. 3 cap. 8. & noster Lucretius etiam ostendit contrahi pestem ex mærore, & metu, dum ait.

Timore pestis cõtrahitur.

——— *Lacrymis cassi luctuque redibant,*
Inde bonam partem in lectum mærore dabantur.

Et Petrus Parisus auctor est capitulo nono, timidis potissimũ spiritus occupari pestilentia, & venenũ per illos, ad cor promptissime peruehi, & Hieronymus Mercur. in præl. de peste cap. 10. dicit vnum præ cæteris est, quod humana corpora maxime disponit ad pestem recipiendam, timor, quo fit, ut corpora imbecilla reddita promptius à peste capiantur, &c. & Ioann. Heurnius in libello de peste ait, hinc est, ꝙ subitaneo metu pestis perculsi eam in se facile perliciant, spiritale enim venenum facile (intro confertim reuocatis spiritibus ad cor) syntimoria quadam se vitalibus spiritibus consociat. Cicero in 4. Tuscul. eleganter octo species siue partes, ac potius Comites facit metus, quod tanquam genus proponit his verbis, sub metum autem subiecta est pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio formido, quæ omnia ibi explicantur. Aretæus in definitione melancholiæ morbi dicit esse, ἀθυμίαν ἄνευ πυρετοῦ.

Tè

Τὸ ἀνέλπισον. Desperationem] τὴν ἀνελπισίαν τῆς ὑγείας, dicit Scholiastes, ideſt, ſanitatis recuperandæ deſperationem: ex quo fiebat, vt quamuis etiam ſibi mortem, & quam primum oppetendam curarent, ſic apud Liuium lib. 25. de peſtilentia in exercitu Romanorum, & Pœnorum, ne contagione perirent, dicit, ut ferro potius morerentur, ferro quidam inuadebant ſoli hoſtium ſtationes, ſic Ouidius.

Deſperatio in peſte accidit.

——————— Atque ſalutis,
Spes abijt, finemq; vident in funere morbi.

Et multa deinceps, tandem ita concludens.

Pars animam laqueo claudunt, mortisq; timorem,
Morte fugant, vltroq; vocant venientia fata.

Et Natalis lib. 27. hiſt. ubi peſtem Venetam anni 1576 deſcribit, dicit multos deſperatione ſalutis, & furore ēt correptos ſe ſe præcipites dediſſe ex altiſſimis feneſtris, & mortem oppetijſſe, ſic Sigonius de regno Italiæ lib. 1. in peſte illa Inguinaria dicit Romæ accidiſſe, ut pene tota ciuitas in deſperationem uerteretur, & animum deſponderet, hæc autē dum aguntur interim Romæ furente in dies acrius peſtilentia urbs aſſiduis funeribus exhauriebatur, itaque mœſtum vbique ſilentium, triſtiſque luctus paſſim uniuerſam ciuitatem tenebat prementium malorum magnitudine iā propè animum deſpondētem. Contraria, & ex altera quaſi parte reſpondens huic deſperationi eſt cōfidentia, ſiue fiducia, qua plerumque fit, ut ex magnis morbis ægri præter medicorum ſpem conualeſcant, de huius ui plura leguntur apud medicos, ſed Gaſpar Torrella, qui fuit Epiſcopus ſanctæ iuſtæ in tractatu de pudendagra ſub initium multa diſputat de ui huius fiduciæ laudatis teſtibus Platone, Galeno, Auicenna, & Nicolao Florentino, ac alijs, quorum auctoritate concludit morbos plerumque ſanari in ægrotis confidētia, uel medici, uel alicuius remedij adhibendi, & ideo dandam eſſe operam medico, ut hanc placidis ſermonibus inducat in animis egrotantium, tandemque rationem etiam facti ita reddit, ut dicat. porrò confidentia tam magnum, & ſic ſubitum producit effectum, quoniam uirtus rationalis habita imaginatione forti, & opinione firma ſuper aliqua re profutura, imperat virtuti naturali, cuius eſt potius contra morbum bellare, & virtus naturalis imperio parens mouet

Cōfidentiæ uis in medicina

innatum cōtra morbum & causam eius, ita ut causam morbi sensibiliter depellat, & morbum abijciat, & sic fit vt eius effectus suauiter, & mite proueniat, effectus inquam realis in corpore: nec mirum, cum imaginatio, siue cogitatio, quā ipsa sequitur, sit ex passionibus animæ, quibus frequenter corpus immutatur.

ἕτερος ἀφ' ἑτέρου. Alter ab altero.] Duobus modis potest intelligi locus iste, uel quòd alter ab altero contagione repleretur causa curationis, & sic erit interpungendus locus post ἑτέρου, vt facit Henricus Stephanus, vt sit atticismus in verbo θεραπείας, desiderato scilicet aduerbio, vel χάριν, vel ἕνεκεν, idest, gratia vel causa, vel quòd alter ab alterius curatione repleretur. s. morbi contagio, & prior fortasse magis accommodata, licet posteriorem omnes fere sequantur interpretes, ex hoc vero loco luce meridiana clarius apparet veteres nouisse contagium, quod quidam recentiores in dubium ausi sunt reuocare eo, quòd Galenus in definitione pestis nullam fecerit contagij mentionem, inter quos videtur etiā fuisse Fracastorius libro 2. capit. 3. de morbis contagiosis. de qua re in definitione pestis à nobis multa sunt dicta, non enim Galenus ignorasse dicendus vim contagij, aut Hippocrates, ut falso asserit Petrus Parisus. in 1. cap. tract. quòd id in definitione prætermiserunt, quia (vt probatū est) pestis esse potest etiam sine contagio, quod de multis pestilentijs factū demonstrari potest ex historijs, quod vero Galenus, & Hippocrates, veteresque etiam omnes nouerint contagium vel vnus Galeni locus nobis potest ostēdere, qui est clarissimus. in 2. cap. lib. 1. de differentijs febrium, quem quia alibi recitauimus nunc omittemus, & mox in eodem libro cum dicit ex Aethiopia fluxisse, σηπεδονώδη τίνα μιάσματα, idest, putredinosa quædam inquinamenta, videtur significare contagium, ut alibi probauimus, & sic etiam Hipp. nouisse contagium, ex hoc ipso verbo, in libro de flatibus ostenditur, licet in Epidemicis more suo tamquā rem notam prætermiserit, vt sentit ēt Massarias lib. 1. de peste: nā ibi dicit λοιμὸν, idest, pestem esse febrem omnibus communem κοινὸν πυρετὸν, & fieri dicit, cum aer repletus est putredinosis inquinamentis, ὁκόταν μὲν οὖν ὁ ἀὴρ τοιούτοισι πλήθῃ μιάσμασιν, ἃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πολέμια ἐστὶν, ἄνθρωποι τότε νοσέουσι, idest, cū aer huius-

Veteres cognouerunt contagium.

huiusmodi fuerit repletus inquinamentis, quæ humanæ naturæ sunt inimica, tunc homines ægrotant, vbi doctissimus Mercurialis in Scholijs notat, quæ dicit μιάσματα, Hippocrates, vocata à Democrito, ἄτομα, idest, indiuidua corpuscula, quæ aeri immixta, & corporibus inimica facere pestem tradidit, eademque asserit a Fracastorio utrumque secuto diuerso nomine seminaria vocari, & eodem in loco paulo ante apertius contagij rationem ostendit his uerbis, ὁ μὲν οὖν κοινὸς πυρετὸς διὰ τοῦτο τοιοῦτος ἐστὶν, ὅτι τὸ πνεῦμα ταυτὸ πάντες ἕλκωσι. ὁμοίου δὲ ὁμοίως τοῦ πνεύματος τῷ σώματι μιχθέντος ὅμοιοι καὶ οἱ πυρετοὶ γίνονται, idest, communis igitur febris propterea talis est (hoc est omnibus accidit) quòd spiritum eundem omnes trahunt, simili vero similiter in corpore spiritu immixto similes & febres fiunt, quibus verbis clarissime nobis contagij naturam ostendit. Aristotelis philosophorum peripateticorum princeps apertissimam facit contagij mentionem in probl. 7. sect. 1. quem locum alias anno superiore attulimus, & ideo nunc omittimus: cuius rei facit etiam mentionem in 7. sectione. probl. 4. διὰ τί ἀπὸ μὲν νόσων ἐνίων νοσοῦσιν οἱ πλησιάζοντες, ἀπὸ δὲ ὑγείας οὐδεὶς ὑγιάζεται, idest, cur ex aliquibus morbis afficiuntur morbo accedētes, à sanitate uero nemo sanatur. Plutarchus etiam non solum se nouisse contagium ostendit multis in locis, vt in Pericle, & alijs à nobis alibi memoratis, sed apertissime testatur antiquissimis fuisse cognitum, cum dicat in lib. de sera Num. vindicta, quòd filij parentum, qui vel phthisici, vel hydropici morerentur, iubebantur tamdiu in aqua pedes detinere, donec parētum corpora comburerentur, existimantes hoc pacto, effici, ne susciperent filij contagionem: ait enim, δοκεῖ γὰρ οὕτω τὸ νόσημα, μὴ μεθίστασθαι, μηδὲ προσπελάζειν αὐτοῖς, idest videtur hoc pacto morbus, neque transire, neque attingere ipsos. Sophocles etiam Tragicus poeta antiquissimus, qui floruit ante Hippocratem, uidetur agnouisse, qui vocat in œdipo pestem, πυρφόρον θεὸν, idest, Deum igniferum, ignis enim proprium, paratis rebus flammam communicare, & mox etiam vocat ἐκτοπίαν φλόγα πήματος, idest, inusitatam, & insolentem mali flammam, & rursus paulo post,

——ἄλλον δ' ἂν,
ἄλλῳ προσίδοις,

ἅπερ εὔπτερον ὄρνιν,
κρεῖσσον ἀμαιμακέτου πυρὸς,
ὄρμενον ἀκτὰν πρὸς ἑσπέρου,
θεοῦ, ὧν πόλις ἀνάριθμος,
ὄλλυται, ———

Quæ ſic totidem verbis expreſſa ſonant alium poſt alium proſpicias quaſi bene alatam auem, vehementius indomito igne properantem ad litus heſperi Dei, ex quibus ciuitas innumerabilis perijt, quibus in uerbis uidetur, non ſolum ignis comparatione, ſed verborum collocatione, ſignificare contagium, cum dicat alium poſt alium: Lucretius etiam Vergilius, Ouidius, Sillius Italicus, & alij poetæ Latini meminerunt, necnon Hiſtorici Liuius, Dionyſius, Diodorus, & alij.

θεραπείας. Curatione.] Quòd curatio ſæpenumero vulget morbos, & augeat, ſupra teſtatum eſt, ſic Liuius lib. 25. curatio ipſa, & contactus ægrorum vulgabat morbos, & ante lib 3. miniſteriaque inuicem, ac contagio vulgabant morbos: ſic Diodorus Siculus li. 4. καὶ γὰρ οἱ τοῖς κάμνουσι παρεδρεύοντες ἐνέπιπτον εἰς τὴν νόσον ἅπαντες. Ouidius elegantiſſime.

——— Inque ipſos ſæua medentes,
Erumpit clades, obſuntq; auctoribus artes,
Quo propior quisque eſt, ſeruitq; fidelius ægro,
In partem læti citius venit. ———

& Guerinus Hetruſco idiomate.

Vani erano i rimedi, il fugir tardo,
Inutil l'arte, è prima che l'infermo,
Speſſo nell'opra il medico cadea. Seneca in Oedipo.
Cadunt medentes, morbus auxilium trahit.

Quæ ſui cura adhibẽda medico ĩ curandis ęgrotis peſtilentib.

Quare cum tantum periculum ſubeant medici in affectis peſtilentia curandis merito magna illis adhibenda cura eſt, vt ita ſe aduerſus contagionis periculum muniant, ne lædantur, & propterea qui de peſte diſputant exquiſitius, quædam etiam præcepta tradunt medico, quibus minori cum periculo perfungi poſſit ſuo munere, quæ non erit alienum paucis hic recenſere. primum ergo proſpiciat, ut corpus ſit à recrementis ſuperuacaneis immune, quod ad ipſum attinet, non ſit ieiunus, quia facillime eo tempore ſuſcipitur contagio, cum ſit per inanes venas facilis tranſitus, non ſit cogna-

cognatus ægroto vel ſanguinis coniunctione, vel complexionis, ac naturæ, vel conſtellationis ſymboleitate, ut inquit Ficinus, qui id attendendum magnopere admonet cap. 24. quod vero ad ægrotum, iubeat primum euentari cubiculũ, neque vllum adſit in eo cadauer inſepultum, neque etiam recens in eo quiſquã ſit mortuus, neque plures ſint ægroti, quòd ſi ita ferat neceſſitas, ſaltem curet priuſquã ingrediatur, ignem excitari, & ſuffitus rerum odoratarum per horam clauſis feneſtris, vt magis impreſſione ignis æſtuantis aer repurgetur, mox feneſtræ ad ſeptentrionem referentur, & ipſe medicus abluat primo manus, ac faciem aqua roſata, aceto permixta uel ſimplici, ſi nõ adſit copia roſatæ, aliquid odoratũ manu tenens altera naribus admouendo frequenter, altera facem accenſam præferens, uel candelã ex cera & terebinthina paratam ingrediatur, ore continens & dentibus comminuens aliquid odoratum, & qualitate aduerſaria venenis, ut citrum, zedoariam, cinnamomum, & ſimilia, alij ſpongiã aceto infuſam ore continendã ſuadent, ingreſſus auerſa facie ab ægroto loquatur, & audiat ita vt nullo modo halitum eius hauriat, caueat ne uentus aut aura ex parte ęgrotantis in ipſum ſpiret, ſed altius ipſum locandum curet, aſcendũt.n vapores, in vrinis inſpiciendis videat, ne odor illarum ad nares perueniat, ſi pulſum neceſſe ſit attingere, ſtatim manus abluat roſata aqua, & aceto, uideatq; ne ſudore ægrotus madeat, aliave re ſimili, vt ſanguine, aut pure, ſed prius abſtergẽdum curet vbi ſe expedierit ab ægroto, rurſus quamprimum abluat manus, & faciem, vt antedictum eſt, & ſi adeſt facultas, vel quamprimum adeſt, domum reuerſus mutet etiam veſtimenta: quidam iubent ſacculũ ex arſenico chryſtallino, vel riſagallo geſtare ad regionem cordis appenſum, alij fonticulos habere ſuadent, quos qui gerant numquã labem contrahere peſtilentiæ aſſerunt, aut ab illa interfici, Mercurialis cap. 21. laudat indumenta breuia coriacea, & holoſerica in medico: damnat longa, lanea, goſſypina, pellicea, & dicit Venetijs tot medicos fuiſſe extinctos, quia viſerent ægros, cum illis latiſſimis tunicis.

ἀναπιμπλάμενοι. Repleti,] Proprium videtur, & maxime accommodatum verbum ad hanc rem ſignificandam, ſic vtitur Ariſtoteles ipſe etiam ſine vllo adiuncto, ἡ λοιμὸς μόνη

τῶν

τῶν νόσων μάλιστα τοὺς πλησιάζοντας τοῖς θεραπευομένοις προσαναπίμπλησι, ideſt, peſtis ſola ex morbis pręcipue accedentes ad ægros replet. Liuius vero addidit vi morbi lib 25. ait enim, vt aut neglecti, deſertiq; qui incidiſſent morerentur, aut aſſidentes curantesque eadem vi morbi repletos ſecum traherent: quare ſi vidiſſet locum hūc Ariſtotelis, qui fortaſſe ex Thucydide id accepit, Henricus Stephanus, non dixiſſet, ſed mirum certe ſi ita locutus eſt hic ſcriptor, ut dixerit θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι, pro τῆς νόσου ἀναπιμπλάμενοι διὰ τῆς θεραπείας, vel ἐκ τῆς θεραπείας, Plutarchus in Pericle, vbi de hac peſte agit, cuius cauſam Pericli referebant acceptam Athenienſes, utitur hoc ipſo vocabulo, ſed addito ſubſtantiuo, φθορᾶς, ita enim inquit, τούτου δ᾽ αἴτιος ὁ τῷ πολέμῳ τὸν ἀπὸ τῆς χώρας ὄχλον εἰς τὰ τείχη μεταχεάμενος, καὶ πρὸς οὐδὲν ἀνθρώποις τοσούτοις χρώμενος, ἀλλὰ ἐῶν ὥσπερ βοσκήματα καθειργμένους, ἀναπίμπλασθαι φθορᾶς ἀπ᾽ ἀλλήλων, ideſt, huius mali auctorem eſſe eum, qui in bello turbam ex vniuerſa regione intra mœnia recepit, & ad nullum opus his vtitur, ſed ſinit tamquam pecora concluſos repleri tabe mutuo. Dionyſius Halycarnaſſ. li. 10. vtitur ipſe quoq; hoc vocabulo, ſed addit etiam ipſe ſubſtantiuū νόσου, multis tamen interiectis verbis, ut numeri potius explendi gratia, quam neceſſitatis additum videatur, καὶ οὐχ ἥκιστα ὁ γεωργὸς ἐπόνησεν ὄχλος ἀναπιμπλάμενος, καὶ προβάτων καὶ τῶν ἄλλων τετραπόδων ἅμα διαιτωμένων, τῆς νόσου, i. nec minime agreſtis quoque laborauit turba repleta, cum pecudes ſimul, & aliæ animantes quadrupedes cohabitarent, peſtilentia.

ὥσπερ τὰ πρόβατα. Quaſi pecudes.] Grecus Scholiaſtes reddit rationem comparationis, quia ſcilicet, hoc animal maxime obnoxium peſtilentiæ, & eam facillime ſuſcepit, & alijs infert, ὅτι τὰ πρόβατα μεταληπτικὰ, καὶ μεταδοτικὰ τῆς νόσου, ideſt, quia oues ſuſceptiuæ, & diſtributiuæ morbi maxime, quare aceruatim & gregatim concidunt, & Seneca narrat ſexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeianæ regionis motu, & Anatolius quidā auctor non cōtēnēdus ſcribit inter genera peſtilentiarū, quibus ouis obnoxia, eſſe ſacri ignis quoddam genus inſanabile, dictum Puſula quæ niſi compeſcitur intra primam pecudem malo correptam vniuerſum gregem contagione proſternit, cum nec medicamen-

Ouis inter animātia maximè obnoxia peſtilentiæ.

camen-

camētorū, nec ferri remedia patiatur. Columella hoc prodesse dicit, si viua ouis pusulosa resupini ĩ limine stabuli defodiatur, facta scrobe, & totus grex super obrutam meiat: quare nulla accommodatior afferri ad contagionis serpentis late, & propagatę velociter stragem significandam poterat, hinc nonnulli medici pestilentiam uocarunt ouinum morbum, ut Gaspar Torrella Episcopus sanctæ Iustæ, qui etiam de morbo Gallico scripsit quædam; is enim de pestilentia disputationem, de ouino morbo, inscribit. Ouidius similitudine pomorum, & glandium id declarauit.

Pestis dicta ouin⁹ morbus.

Quo se cumq; acies oculorum flexerat, illic
Vulgus erat stratum, veluti cum putrida motis
Poma cadunt ramis, agitatæque ilice glandes: Sic Sillius Italicus pecudũ morti assimilauit interitũ peste defunctorum.

——— Iuuat inter prælia ferro,
Posse mori, socium miseret, qui morte pudenda,
In morem pecudum effudere cubilibus atris
Illaudatam animam, tumulos inhonoraq; busta,
Respiciens, & vel nullo iacuisse sepulchro,
Quam debellari morbis placet.

Cuius auctoritate dici fortasse potest Thucydidem assimilasse ei animi abiectionem illam, & inertiam, qua se desperantes abijcerent, neque de propulsando morbo cogitarent: nam in adagii locum abijt, προβάτων ἦθος idest, ouium mores, quia scilicet sibi inutiles sunt, & aliud προβάτων οὐδὲν ὄφελος, idest, ouium nullus usus, de quibus uide auctorem Adagiorum, alii similitudine flammæ vnctã, siccamque materiam rapide corripientis demonstrarunt hãc ad morbum suscipiendũ propensionem. Henricus Stephanus hæc uerba referenda putat non ad sequens uerbũ ἔθνησκον, idest, moriebantur, sed ad præcedentia, ἀναπιμπλάμενοι, quod etiam ex Scholiastæ ipsius uerbis dicit intelligi, quòd, scilicet, ἑτέρα ἀφ' ἑτέρας ἀναπίμπλαται νόσου.

τὰ πρόβατα, Pecudes.] Galenus explicans locum illum de articulis lib. 1. contex. 27. Καλῶς γὰρ ὅμηρος καταμεμαθήκει ὅτι πάντων τῶν προβάτων βόες ὅτι μάλιστα πονέουσι ταύτην τὴν ὥρην, idest, Recte enim docuit Homerus, quod ex omni pecore boues quàm maxime laborant eo tempore. Ita de hoc vocabulo disputat, πρόβατα νῦν εἶπεν ἅπαντα τὰ βοσκήματα, καθάπερ

ὥσπερ ἐν τῷ περὶ ἱερῆς νόσου γέγραπται κατὰ λέξιν οὕτως, οὐκ ἔστιν ἄλλο πρόβατον οὐδὲν, ἢ βόες, καὶ αἶγες, καὶ τὸ παρὰ τῷ ποιητῇ τοιοῦτον ἐστί. ἔνθα φησὶ πολλά τε οἱ πρόβατα ἐστί. βούλεται γὰρ ἀγέλας βοσκημάτων δηλοῦν. ἐχρήσαντο, καὶ ἄλλοι οὕτως τῶν παλαιῶν τῇ φωνῇ, idest, Probata, seu pecus dixit omnia vniuersim boscemata, idest, quæ pascuntur (bruta pascua) quemadmodum & in libro de morbo sacro scriptum est ad verbum, ita nō est aliud vllum pecus nisi boues, & capræ. Et quod à Poeta dicitur huiusmodi est, vbi ait, multumq; est ei pecus: vult enim greges pascentium brutorum significare. Vsi vero sunt, & alij veteres ita hoc vocabulo. Locus vero Homeri à Galeno citatus est in ξ ιλ. vbi Græcus Scholiastes ita, πρόβατα] πάντα τὰ τετράποδα ἐκάλουν, οἱ παλαιοί, πρόβατα διὰ τὸ πρὸ τῶν ὀπισθίων βάσεων ἑτέρας ἐμπροσθίους ἔχειν, καθ' ὃ καὶ ἡσίοδός φησι χαλεπὸς προβάτοις χαλεπὸς δ' ἀνθρώποις, idest, Pecus] omnes quadrupedes pecus vocabant veteres, quod ante posteriores gressus anteriores alios habeant, quemadmodū dixit etiam Hesiodus. Difficilis pecori, difficilisq; homini. Et Eustrathius, πρόβατα δ' ἐνταῦθα φασί τινες τὰ τετράποδα πάντα βοσκήματα παρὰ τὸ πρὸ τῆς πρώτης, ἤτοι τῆς ἔμπροσθεν βάσεως ἑτέραν βάσιν ἔχειν, idest, pecus hic dicunt nonnulli, quadrupedes omnes pascuas, quòd prçter primum, vel anteriorem gressum aliud habeat gradū. Sic quoque Latini etiam vtuntur, vt Liuius de pestilentia fœda homini, fœda pecori. Ibi enim omne genus quadrupedum intelligit, quòd si hoc pacto intelligatur hic locus, erit alius sensus, nempe quòd moriebantur instar brutorum, ab omnibus scilicet deserti, & relicti: soli enim homines adesse morientibus sibi inuicem consueuere, officiumq; præstare humanitatis: sed tamen prior explicatio magis placet, nam frequentior est ista notio, quàm altera, dicuntur porro alio vocabulo ὄϊες, μῆλα, βοσκήματα, &c. Dicuntur vero ita quasi per excellentiam, quòd scilicet ipsæ potissimum excellant in peculio, quod ab illis etiam denominatum à Latinis, nostram tamen hanc explicationem videtur comprobare Lucretius, qui ita reddit hunc locum cum sequenti contextu Thucydidis confusum.

πρόβατα, & pecus pro omni genere animantis.

Nam quicumque suos fugitabant visere ad ægros
Vitai nimium cupidi, mortisq; timentes,
Pœnibat paulo post turpi morte, malaque,

Desertos

Desertos, opis expertes incuria mactans
Lanigeras tanquam pecudes, & bucera secla.

Vbi videtur, & illud πρόβατα accepisse pro omni quadrupede, cum adiungat etiam boues, qua notione accepit etiam in Latina lingua Plinius, qui ita lib. 7. cap. 2. In eadem Africa familias quasdam effascinantium Isigonus, & Nymphodorus tradunt, quarum laudatione intereant probata, arescant arbores, emoriantur infantes, vbi multi docti viri dicunt esse verbum mere Græcum, probata penultima correcta, idest, pecus, licet Adrianus Turnebus dicat esse legendum probata, penultima producta, vt sit à probo, pro laudata, quasi dicat intereant probata, idest, laudata, & laudatione effascinata, nisus auctoritate Vergilij dicentis:

Aut si vltra placitum laudarit baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

Sed Lambinus ex iuuenis cuiusdam coniectura (vt asserit) legendum putat eo loco hoc modo interea probatæ arescāt arbores. Ioannes Boccacius, qui in multis videtur voluisse hanc Thucydidiā pestem adumbrare, eandem comprobat rationem, cum dicat: *Per le sparte ville, e per gli campi i lauoratori miseri, e poueri, e le loro famiglie senza alcuna fatica di Medico, ò aiuto di seruidore per le vie, & per li loro coltiui, e per le case di dì, di notte indifferentemente non come huomini, ma quasi come bestie morieno.* Plutarchus etiam in vita Periclis, vbi de hac eadem peste verba facit, cuius causam, & culpā Athenienses conferebant in Periclem auctorem recipiendæ agrestis turbæ intra mœnia, videtur hoc sensu accepisse· vtitur enim vocabulo generali βοσκήματα, idest, bruta pascua, dicens: ἐῶν ὥσπερ βοσκήματα καθειργμένους ἀναπίμπλασθαι φθορᾶς ἀπ' ἀλλήλων, idest, sinēs tanquā bruta pascua conclusos repleri inuicem tabe.

πλεῖσον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει, Magnam cladem hoc edebat.] Græcus Scholiastes hoc loco interpretatur ἡ ἀπόγνωσις δηλονότι, idest, desperatio videlicet, quasi illa desperatio omnium malorum grauissima homines perderet, quod non est à ratione alienum, & iam probatum est præ timore multos pestilentia corripi, & in pestilentijs fiduciam adhibendam. Tamen arbitror locum hunc esse intelligendum de proximiori parte, nempe de contagione morbi, & de clade frequenti, quòd scilicet ex tot mortuorum, qui terræ, & sepulchris mā-

dari (vt infra dicet) tam cito non poterant, tetro odore, & aspectu morbus vulgaretur, & cresceret. Sic Liuius lib. 25. cuius locum libet uniuersum hic afferre. Et primo temporis, ac loci vitio, & ægri erant, & moriebautur, postea curatio, & contactus ægrorum vulgabat morbos, vt aut neglecti, desertiq; qui incidissent, morerentur, aut assidentes, curantesq; eadem vi morbi repletos secum traherent, quotidianaq; funera, & mors ob omnium oculos esset, & vndique dies, noctesq; ploratus audiretur. Postremo ita assuetudine mali efferauerant animos, ut non modo lachrymis, iustoq; comploratu persequerentur mortuos, sed ne efferrent quidem, aut sepelirent, iacerentq; strata exanima corpora in conspectu similem quoque mortem expectantiũ, mortuiq; ęgros, ægri ualidos, tum metu, tum tabe, ac pestifero odore corporum conficerent: quam rem etiam elegantissime attigit Lucanus lib. 6. de pestilentia, ubi ita ait:

——— Præceps agit omnia fatum,
Nec medij dirimunt morbi, vitamque, necemque:
Sed languor cum morte venit, turbaq; cadentum
Aucta lues, dum mixta iacent incondita viuis
Corpora, nam miseros vltra tentoria ciues
Spargere funus erat. ——— Et Sillius Italicus lib. 14.
Passim etiam deserta iacent inhumataq; late
Corpora pestiferos tetigisse timentibus artus
Serpit pascendo crescens Acherusia pestis.

A quibus non dissimile illud quod 5. lib. histor. refert Zosimus. πάντα ἦν νεκρῶν σωμάτων μεστὰ, τῆς δὲ πόλεως ἔξω θάπτεσθαι τῶν σωμάτων, οὐ δυναμένων (πᾶσαν γὰρ ἔξοδον ἐφύλαττον οἱ πολέμιοι) τάφος ἦν ἡ πόλις τῶν τεθνεώτων ὥστε, καὶ ἄλλως εἶναι τὸ χωρίον ἀοίκητον, ἀρκεῖν, εἰ καὶ μὴ τροφῆς ἦν σπάνις, εἰς σωμάτων διαφθορὰν τὴν ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἀναδιδομένην ὀσμὴν, idest, omnia erant mortuis corporibus referta, & cum extra ciuitatem corpora sepulchro mandari nõ possent obsidentibus omnem exitum hostibus, sepulchrum erat ipsa ciuitas mortuorũ, adeo ut alioqui esset locus inhabitabilis, & sufficeret (quamuis non adesset alimenti inopia) ad corporum corruptionem inducendam à cadaueribus exiens malus odor: & Appianus Alexandrinus de bello Punico ita ait: ὁ οὖν φθόρος αὐτοῖς ἦν πολύστε, καὶ περιώδυνος συνοῦσιν ὠδωδόσι, καὶ σηπομένοις σώμασι,

μασι, ideſt, labes, erat ipſis multaq́; & valde dolorifica cohabitantibus cũ corporibus fœtentibus, & putreſcentibus, &c. vbi etiam vtitur eodem uocabulo, maſculino genere φθόρος, quo ſupra uſus Thucydides, & fœminino cũ accentu in vltima, φθορὰ. Euſebius Cæſarienſis hiſtor. Eccleſ. lib. 7. cap. 20. auctam peſtilentiam teſtatur ex cadauerum proiectione, & fœtore, inſepulta eorum cadauera relinquentes, vim morbi, quam per hæc ſe effugere opinabantur, dupliciter incurrebant, dum ad peſtilentiæ rabiem etiam fœtor inſepultorum cadauerum iungeretur. Henricus etiam Stephanus in ſuis ſcholijs reijcit Scholiaſtæ Græci interpretationẽ dicens non eſſe extrinſecus nominatiuũ illud aſciſcendum in ſyntaxi ἀπόγνωσις, ſed dicit illud τοῦτο ſubintelligi τὸ ῥηθησόμενον, ideſt, dicendũ infra, vt frequenter factum à Thucydide oſtendit in utroque numero, nempe τῷ, τοῖς δὲ, & illud τοῦτο dicit non minus ad præcedentia, quàm ad ſequentia referri, cum & quæ ſequuntur in poſteriore quidem certe periodi parte ſint eorum, quæ dixit veluti ἐπεξήγησις, nam cum verbo προσιόντων intelligendum eſt ἀπὸ κοινοῦ participium θεραπεύσοντες: at vero qui accedebant θεραπεύσαντες, hi diſcedebant θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι

τοῦτο, Hoc.] Lucretius uidetur ita confudiſſe, ut utrumq; amplecti uoluiſſe uideatur.

—— Deficiens animo mœſto cum corde iacebat
Funera reſpectans, animam & mittebat ibidem,
Idq; vel in primis cumulabat funere funus.

Quaſi ſcilicet ex funerum aſpectu deſperatio creſceret, & mors conſequeretur: nam referendum eſt illud id ad ſuperiora, non ad ſequentia, ut quidam uolunt, carmina.

ΘΟΥΚΥ-

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Εἴτε γὰρ μὴ θέλοιεν δεδιότες ἀλλήλοις προσιέναι, ἀπώλλυντο ἔρημοι, καὶ οἰκίαι πολλαὶ ἐκενώθησαν ἀπορίᾳ τοῦ θεραπεύσαντος. εἴτε προσίοιεν διεφθείροντο, καὶ μάλιστα οἱ τῆς ἀρετῆς τι μεταποιούμενοι, αἰσχύνῃ γὰρ ἠφείδουν σφῶν αὐτῶν ἐσιόντες παρὰ τοὺς φίλους, ἐπεὶ καὶ τὰς ὀλοφύρσεις τῶν ἀπογιγνομένων τελευτῶντες, καὶ οἱ οἰκεῖοι ἐξέκαμνον, ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κακοῦ νικώμενοι.

THVCYDIDES.

SIue enim nollent timore perterriti ſe mutuo adire, peribant deſerti, & domus quamplures exhauſtæ ſunt inopia curantium, ſiue accederent, eadem vi morbi repleti interibant, & præcipue qui virtutis aliquid profiterentur: præ pudore enim nõ parcebãt ſibi ipſis ingreſſi ad amicos viſendos, quoniam & lamentationes morientiũ domeſtici tandem exhauſti labore negligebant, à magno malo ſuperati.

FABII

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

MIRVM Auctoris artificium, qui non solū verbis,& oratione amplificat,atq; exaggerat periculum pestilentiæ, & stragem editam, quam augebant duo potissimū mala grauissima, timor, siue potius desperatio,& contagij susceptio; sed etiam ipsa structura, & methodo orationis,nā dilemmatis figura pronunciat, ita ut effugium nullum reliquum fuisse factum ostendat, reddens enim rationem superioris sententiæ, atque comprehensionis,quòd fiebat magna strages ob metum facile suscipientibus contagionem, ait, siue nollent metu deterriti inseruire ægrotis,incidentes in solitudinem,denegantibus ipsis cæteris officium,quod alijs nollent ipsi præstare,interibant deser ti,quod integris ēt familijs accidisse testatur,siue accederent curaturi, contagione suscepta conficiebātur, adeo ut omni ex parte summum esset periculum,atque discrimen, in quo etiam mouet πάθος, ab inconsentaneo,quòd scilicet illi,qui minus debuissent fuisse obnoxij,nempe boni,& uirtute prę diti, hi magis corripiebantur, cum scilicet præ pudore non auderent denegare ministeria iam confectis morbo, & morientibus,quos ipsi etiam familiares spretis eorum querelis, ac precibus efferati quodammodo, crudelesque facti deseruerant.

εἴτε γὰρ, Siue enim.] Franciscus Portus dicit hic esse amplificationis locum à contrarijs,cum paulò ante dixisset, ma ximam

ximam stragem factam propter nimium hominum commercium, & promiscuam eorum consuetudinem, qui curabant ægrotos, nunc afferre eius rei contrarium, destitutionem scilicet, & derelictionē ægrotantium dicit. Et mox etiā asserit esse dilemma: aut enim alij alios adibant, aut non adibant metu deterriti: si adibant, inficiebantur; sin minus, destituti illi omni auxilio interibant: quare vtroque modo maxima strages fiebat. Ego arbitror esse explicationem, & σαφηνισμὸν superioris sententiæ, quæ obscurius pronunciata videbatur: & quemadmodum duplex illa vno erat quasi epiphonemate conclusa, nempe grauissimum mali desperatio ac timor; deinde contagionis vis late serpentis, hoc vtrumque maximam cladem, & vastitatem dabat, sic diuisa etiam ratione per dilemma causa reddatur, & magis explicetur factum, quia siue per primum caput, quod erat metus ingens, recusarent congressum, & consuetudinem aliorum hominum, metu ipso (vt fit) corpus deinde ad tabem suscipiendā parante, corripiebantur pestilentia, & cum ante hominum reiecissent consuetudinem in ipso maioris vsus, & necessitatis articulo ab omnibus deserebantur, & omni destituti presidio, ac ministerio interibant, cum si fortasse suppeditata fuissent illis medicamina, & fuisset qui inseruiret, effugere potuissent: siue contra per alterum caput ab officio humanitatis non discedentes commercium tuerentur, ex consuetudine mutua vi morbi repleti, dum præstare debita vellent amicis ministeria, & curationem, interibant, adeo ut ex vtroque simul iuncto, sed quasi ex contrario, & aduerso illud, quod dixit, efficeretur, ut nempe maxima fieret clades. Cætera vero sunt interiecta ad illustrandas has propositiones, & sententias. Sic uidetur Lucretius sensisse, qui incipit hanc partem uertere à particula αἰτιολογικῇ, idest causatiua. Ait enim:

Nam quicumque suos fugitabant visere ad ægros
Vitai nimium cupidi, mortisq; timentes,
Pœnibat paulo post turpi morte, malaque,
Desertos, opis expertes incuria mactans
Lanigeras tanquam pecudes, & bucera secla,
Qui fuerant autem præsto contagibus ibant.

Δεδιότες, Timentes.] Ab officio recedebant, & deserebāt

ægros

ægros metu ipſo facti crudeles, ac ſæui, excuſſa omni illius cauſa, miſericordia: quare nihil mirum ſi illis quoque par pari referebatur. Sic Tyranni fiunt omnibus crudeles, & in omnes ſæuiunt, quia omnes metuunt, & contra etiã ob eorum ſæuitiam, pietatem in illis exercere ualde impium eſt. Quare merito iſti quoque qui ſua alijs denegauerant miniſteria, deſtituti ab omnibus peribant: ἔρημοι, inquit Scholiaſtes, τοῦ θεραπεύσαντος orbati, & inopes ab uno quoque, qui eos curaret: omiſit uero Thucydides, quia paulò poſt ſubijcitur ad uitandam ταυτότητα, ideſt, eiuſdẽm uerbi crebram, & eandem repetitionem. Duæ igitur erant cauſæ, cur iſti interirent, vis morbi, in quam incidebant uel timore, uel etiã diuina ira, quòd pietatis officia deſeruiſſent, nec præſtare indigentibus, & petentibus uoluiſſent, & inopia aſſidentium, & curantium, ac neceſſarias ad ſalutem res ſuppeditantium, ex quibus duobus maximam ſolet peſtis uaſtitatem, ac cladẽ dare, quod eleganter attigit Ioannes Boccacius, qui ita ait: *Di che tra per lo difetto de gli opportuni ſeruenti, li quali gli infermi hauer non poteano, & per la forza della peſtilenza era tanta nella Città la moltitudine di quelli, che di dì, & notte morieno, che vno ſtupore era ad vdir dire, non che à riguardarlo.* Et Matthæus Villanus: *Innumerabile quãtità ne morirono; che ſarebbono campati, ſe foſſono ſtati ſtati aiutati delle coſe biſognoſe.*

Οἰκίαι ἐκενώθησαν, Domus uacuæ factæ ſunt.] Vt Pericli ferè accidiſſe narrat Plutarchus, cui omnes filij legitimi interiere, uſque ad Paralum extremũ, in quo uno fractũ animo concidiſſe Periclem dicit, & magnitudinẽ illã demiſiſſe uſque ad eiulatus, & lachrymas. Hanc rem præclare attingit Manilius lib. 1. Aſtron. ubi facit huius peſtilentię mentionẽ,

In peſtilentijs familiæ ſæpe integrę & domus extinguũtur.

Ac tanto quondam populo vix contigit hæres.

Pauſanias in Bęoticis auctor eſt Amphionis Thebani Regis familiam totam peſtilentia ſublatam. Et Venetijs in illa peſte ſub Duce Vitale Iuſtiniana ampliſſima familia tota deleta, quam monachus adoleſcens ſolus ſuperſtes ex ea ſtirpe ducta, permiſſu Pontificis, uxore, renouauit, & nunc maxime floret. Liuius lib. 3. de Peſte, Vrbs aſſiduis exhauſta funeribus, multæ, & claræ lugubres domus. Paulus Oroſius lib. 5. cap. 4. tanta ſubito peſtilentia exorta eſt, ut miniſtri quoque faciendorum funerum non ſufficerent, deinde non eſſent.

Ooo Itaque

Itaque etiam magnæ domus uacuæ uiuis, plenæ mortuis remanserunt, largissimæ introrsum hæreditates, & nulli penitus hæredes. Eusebius Eccles. histor. lib. 9. cap. 8. de pestilentia cum fame cõiuncta: in agris, uel uicis plurimæ domus penitus uauæ remanserunt. Paulus Diaconus de gestis Longobardorum, lib. 2. cap. 4. notat hoc quoque de illa Liguriana pestilentia. Erat autem ubique luctus, ubique lachrymæ: nã, uulgi rumor habebat, fugientes cladem, aut uitantes relinquebant domos desertas, habitatoribus solis catulis eas seruantibus. Gregorius Pontifex de eadem peste Inguinaria agens in ea concione, quam habuit ad populum, & ponitur à Sigonio li. 1. ait habitatoribus promiscue pereuntibus domus uacuæ relinquuntur. Et idem Sigonius in eodem libro de altera agens Inguinaria, quæ præcessit hanc Gregorianã uiginti duobus annis, ita inquit: Ante Iustiniani Imperatoris excessum, nouum ipsam morbi genus incesserat, quo per contagionem uulgato non integræ solum stirpes, atque familiæ, sed ciuitates quoque frequentes erant euersæ. Et lib. 2. de peste anni 680. Papiæ vrbem propè ad uastitatem redegit. Et lib. 3. de peste anni 748. Integris domibus exhaustis, ne qui mortuorum quidem sepeliendorum curam haberẽt, superfuere. Pausanias ĩ Boœticis auctor est. Ectenas populũ Boetiæ cum Rege primo Ogyge pestilentia uniuersos perijsse, ita ut in eorum locum Kyantes, & Aones successerint. Hanc partem omisit Lucretius, & habet magnum πάθος, ac ualde facit ad amplificationem, & exaggerationem uastitatis. Sic Ioannes Boccacius: *O quanti gran Palagi, quante belle Case, quanti nobili habituri per addietro di famiglie pieni di Signori, e di donne infino al menomo fante rimasero voti*. Huius rei, & euentus causam, quòd integræ domus pestilentiæ contagio extinguantur, & pereant, nullo relicto, Hieronymus Mercurialis cap. 12. refert in similitudinem, propter quã fit in omnibus contagionis receptio, quam duplicem statuit, arcanam, & manifestam, & ita concludit non mirum esse, si interdum uideantur contagio extingui integræ familiæ, quia habent inter se similitudinem tam arcanæ qualitatis, quàm manifestę, qualitatem porrò arcanam dicit esse cordis quandam intemperiem, propter quam id facile alteratur, & facile recipit. c. uero XV. causam hanc refert in contagium per medium aerem

Causę huius orbitatis.

dicens. Ex quo poteſtis facile intelligere uerã rationem, cur integræ familiæ interdum ſint extinctæ. Idem refert in contactum cap. 17. & in lib. de morbis puerorum. cap. de variolis, refert in proprietatem paternam, & humorum ſimilitudinem, propter quam etiam dicit eſſe contagioſas variolas. Dionyſius Halycarnaſſæus cauſam huius orbitatis familiarum refert acceptam miniſtrorum inopiæ, ἔτι πολλὰς οἰκίας ἐξερημωθῆναι διὰ ἀπορίαν τῶν ἐπιμελησομένων, ideſt, vt multæ domus viduatæ fuerint incolis propter miniſtrantiũ inopiam.

εἴτε προσίοιεν. Siue accederent.] Altera pars dilemmatis, qua amplificatur etiam ſtrages, & vaſtitas, quia qui ægrotos adibant officij præſtandi gratia, repleti morbo diſcedentes interibant. Lucretius.

Qui fuerant autem præsto, contagibus ibant,

Ideſt, interibant contagione fœdati, & laboris ui, ſubiungit enim atque labore, quem ſubire ægrotantiũ preces, & querelæ cogebant, & ita ſe breuiter explicat ex hac parte.

Atque labore, pudor quem tum cogebat obire,
Blandaq; laſſorum vox mixta voce querelæ.

Hic verò mihi venit in mentem dubitare, qua ratione fieret hæc contagio de qua hic quoque apertiſſime intelligit, & loquitur Thucydides, an. ſ. accedentes ipſi, tamquam eſca ad ſuſcipiendum parati attraherent inquinamenta peſtis & venenum, vt verba illa ſignificant μεταληπτικὸν, & ἀναπίμπλασθαι, repleri, quæ de patiente dicũtur, an affecti immitterent, ut ſignificant illa μεταδοτικὸν, & μετάδοσις, an poſtremo venenum ſuapte natura inuaderet, ut ſignificant verba illa μεθίστασθαι, & προσπελάζειν, migrare, & accedere, quibus vtitur Plutarchus, & ἀναπίμπλησι replet, quo vtitur Ariſtoteles, ſed reſpondendum cenſeo, hæc omnia ſimul conuenire ad efficiendam contagionem, agentem, patientem, & venenum, ſed attribui actionis vocabulum potentiori, quod vbi vehemens, aliorum defectus, & vires ſupplet, vt exem. gratia, ſi vehemens ſit peſtis venenum, quamuis non ita ſit paratum paſſurum corpus, & agens, nempe, aliud corpus vnde effluxura inquinamenta ſunt, vi tamen ſua, & magnitudine facilè migrat, & inficit.

An agẽs an patiẽs an venenũ ſit cauſa contagij.

ἀρετῆς τι μεταποιούμενοι. Qui virtutis aliquid profiterent.] πάθος, præclare à perſonis, quæ cum minime deberent eſſe

obnoxiæ morbis propter virtutem, ob eam ipsam causam in morbos incidebant, quia cum virtutem, officiumque colerent, adduci minime poterant, ut desertos esse paterentur miseros ægrotantes conquerentes, & complorantes, cumq; se commaculare scelere, & impietate, (quod est virtutis) nollent, morbi contagione replebantur, & interibant. Aristoteles in 2. Rhetoricorum, vbi persequitur, τὰ ἐλεεινὰ, ideſt, res miserabiles, quæque πάθος, possint excitare, hoc quoque enumerat, cum, scilicet, inde malum cõtingit, unde bonum erat expectandum, τὸ ὅθεν προσῆκεν ἀγαθόν τι πρᾶξαι, κακόν τι συμβῆναι, & inter eos, qui solent maxime commoueri misericordia. ponit τοὺς πεπαιδευμένους, idest, eruditos, liberaliter educatos, in quibus, scilicet, est aliqua virtus, rationemque reddens ait, εὐλόγιστοι γὰρ, idest, cum ratione & bene res humanas reputant, atque considerant, explicat autem Scholiastes Grecus virtutis aliquid, φιλανθρωπίας, καὶ ἀγάπης, idest humanitatis, & dilectionis, quæ duæ sunt virtutes philosopho, & Christiano homine maxime dignæ, quem tamẽ reprehendit Henricus Stephanus, sed utrum rectè nec ne, alijs integrum relinquo: verba eius tantum recitabo. Hic quoq; peccare videtur in expositione nominis ἀρετὴ: neque enim ἀρετὴ, nihil aliud est, quam φιλανθρωπία. Nisi potius dicendum sit, ἡ ἐκ τῆς ἀρετῆς αἰσχύνη, respiciendo ad ea, quæ proximè sequuntur, αἰσχύνῃ γὰρ ἠφείδουν σφῶν αὐτῶν, verum & ista αἰσχύνη ad φιλανθρωπίαν, seu ad φιλανθρωπίας, officia compellere illos dicetur, in hoc enim ipso ἐφιλανθρωπεύοντο, quòd ἠφείδουν σφῶν αὐτῶν ἐσιόντες παρὰ τοὺς φίλους. Huius vero christianę virtutis exemplum & specimen recitat Eusebius hist. eccl. lib. 7. cap. 20. vbi christiani homines in illa pestilentia, qua pagani se inuicem, & carissimi quique deserebant, charitatis officium, & humanitatis præstitere, misericordiæ, ut ipse inquit, ex hoc martyrium capere præsumẽtes: multi ex patribus nostris pro nimia charitate dum absque vlla cunctatione infirmos visitare non desinunt, & non solum uisitare, sed & ministrare, & exhibere officia, quæ dominus precepit, serpente morbi contagione, cum illis pariter, quibus ministrare voluerant, interibant, affectu enim quodam dilectionis attracti, & velut participare dolores cũ dolẽtibus cupientes, alienas in se mortes haud segniter transferebant, &

effecti ſunt eorum, vt dicit Apoſtolus περίψευμα, & quæ ſequunt̃, quæ ſi quis Græce malit audire, ita ſonant. οἱ οὖν πλεῖστοι τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν διὰ ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην, καὶ φιλαδελφίαν ἀφειδοῦντες ἑαυτῶν, καὶ ἀλλήλων ἐχόμενοι ἐπισκοποῦντες ἀφυλάκτως τοὺς νοσοῦντας λιπαρῶς ὑπερετούμενοι θεραπεύοντες ἐν χριστῷ συναπηλλάττοντο ἐκείνοις ἀσμενέστατα τοῦ παρ᾽ ἑτέρων ἀναπιμπλάμενοι πάθους, καὶ τὴν νόσον ἐφ᾽ ἑαυτοὺς ἕλκοντες ἀπὸ τῶν πλησίον, καὶ ἑκόντες ἀναμασσόμενοι τὰς ἀλγηδόνας, καὶ πολλοὶ νοσοκομήσαντες, καὶ ῥώσαντες ἑτέρους ἐτελεύτησαν αὐτοί, τὸν ἐκείνων θάνατον εἰς ἑαυτοὺς μεταστησάμενοι ἢ τὸ δημῶδες ῥῆμα μόνης ἀεὶ δοκοῦν φιλοφροσύνης ἔχεσθαι ἔργῳ δὴ τότε πληροῦντες, ἀπιόντες αὐτῶν περίψημα. Paulus etiam Diaconus lib. 2. cap. 4. de geſtis Longobardorum ſimile quiddam narrat, fugiebant filij parentum in ſepulta relinquentes cadauera, parentes autem obliti pietatis viſcera natos relinquebant æſtuantes, ſi quem forte antiqua pietas perſtringebat, ut vellet ſepelire proximum, reſtabat ipſe inſepultus, & dum obſequebatur perimebatur, dum conferre obſequium defunctis præ meditabatur, ipſe ſine obſequio futurum cadauer remanebat, vt videres ſæculum in antiquum redactum ſilentium.

αἰσχύνη γάρ. Pudore enim.] Hic magna ſe ſe nobis offert difficultas, & nodus pene inextricabilis, & labyrinthus: nam videtur ſpeciem virtutis facere pudorẽ, cum dicat eos, qui aliquid virtutis profiterentur pudore deterritos, ne officium miſeris, ac miniſterium denegarent, præſtitiſſe omnẽ operam, neq; vlli labori peperciſſe. Platonem fortaſſe ſecutus, qui in 5. de rep. timorem, & Pudorem optimos dicit eſſe cuſtodes rerum pub. & Protagoram, qui ciuitatum vincula, & ornamenta ſtatuit Pudorem, & iuſtitiam, quòd alter virtutis amore coercet, altera formidine penæ deterret, & Menandrum, qui dixit.

πᾶς ἐρυθριῶν χρηστὸς εἶναί μοι δοκεῖν, idest,

Probus videtur erubeſcens quilibet.

Et Diogenem, qui erubeſcenti puero dixit, fili, hic eſt virtutis color, à quo non diſſimile illud Pythiæ Ariſtotelis filiæ reſponſum, quæ interrogata de optimo colore, eum eſſe dixit, τὸν διὰ αἰδῶ τοῖς ἐλευθέροις ἐπιγιγνόμενον.

Qui ob verecundiam ingenuis oboritur.

Sed contra ex induſtria Ariſtoteles lib. 4. Eth. c. 15. diſputat, &

An pudet ſit virtus.

& virtutem minime esse ostendit, ita inchoans sermonem, περὶ δὲ αἰδοῦς ὥς τινὸς ἀρετῆς οὐ προσήκει λέγειν, idest, de pudore tanquam virtus sit aliqua, non opus est uerba facere. multisque probat argumentis non esse uirtutem. primum est ex ipsius natura, quia scilicet magis est πάθος, quam ἕξις, idest, affectus non habitus; omnis virtus est habitus, pudor neque est habitus, neque etiam dispositio, quę quodammodo habitus imperfectus, & inchoatus, uerum est merum πάθος, perturbatio, & affectus, ergo pudor non est virtus, neque de eo, ut de uirtute agendum, minorem rursus & assumptum probat duobus modis, primo ex toto per definitionem pudoris hoc pacto: omnis metus est, πάθος, sed pudor est φόβος ἀδοξίας, idest, timor infamiæ, ergo pudor est perturbatio. secundo ex his quæ referūtur ad ipsum totum, & sunt accidentia, nam corporis affectiones consequuntur perturbationes animi non habitus, pudoris accidentia sunt corporeę affectiones, quia per pudorem color corporis immutatur, suffunditur enim rubore, ergo accidentia pudoris, ut ēt timoris, sunt notæ perturbationis animi potius quam virtutis, alterum est ex personis, in quibus inest, quæ conside rantur, vel secundum corpus, vel secundum animum, secūdum corpus venit in considerationem ætas, & ita arguitur; virtus consentanea est, & congruit omni ætati: pudor non omni ætati, ergo pudor nō est virtus; minorem probat, quia conuenit iuuenibus tantum, in quibus laudatur verecūdia, quia scilicet, πάθει, potius quam λόγῳ, idest, ratione viuunt, & contra senibus contraria ratione uitam ducentibus λόγῳ, scilicet, non πάθει, non conuenit. nemo enim unquā senem quòd erubescat, laudauit, sed potius vituperatur, quia scilicet, ætas ingrauescens vltro voluptatum illis fructum adimit, ac interdicit, quare ab omni turpitudine alieni pudore non indigent; secundum animum vero ita arguitur: pudor est comes vitiorum non virtutis, ergo uitium potius quam uirtus. declaratur antecedens directè hoc pacto, si congrueret viro bono, σπουδαίῳ, à virtute promaneret, sed non emanat, quia neque πρᾶξιν, neque προαίρεσιν comitatur boni viri, & cum virtute agentis, nam pudor sequitur malas, & inhonestas actiones, vel re uera κατ' ἀλήθειαν, vel κατὰ δόξαν, opinione, ita etiam turpem cogitationem, & vitiosum institu-

tum,

tū, ſicut Sappho probauit Alcæo reſpondens, qui dicebat ſe quid illi velle dicere, ſed pudore cohiberi, ſi vir bonus eſſes, ea cogitares, quę proferre non puderet: ergo viro bono non congruit pudor; oblique uero refutandis contrarijs ſententijs & argumentis aduerſariorum; quæ duo. primum ab effectu, quia uel actiones turpes comitatur, uel cogitationes, ad utrumq; pudor bonus quia illas tacita conſcientia flagellat, his ſuperueniens, a turpibus frenat actionibus, reijcit vero, quia pudor ſequitur actiones hominum ſponte male agentium, vir bonus nunquam ſponte male agit, vel ſi per vim, vel ignorantiam deceptus admiſerit (vt in mixtis accidit actionibus) non pudere laudabilius, alterum à contrario affectu, qui eſt impudentia, quæ omnium confeſſione mala: ergo pudor bonus; negata refutat argumentum conſequētia, cauſam tamen non affert, tanquam notam ex antedictis prætermittens. Quæ ita conciliantur inter ſe, vt dicamus pudorem non eſſe quidem re vera virtutē, quia neque habitus, ſed tantum affectus, quia tamen mediocritatē admittat, ipſo teſtante Ariſtotele in 4. ad Eudemū, vbi agit de affectuum mediocritate, quos dicit eſſe quaſi ſatellites virtutum, & accenſos præeuntes, virtuti ſimilis videtur, & proinde virtus naturalis φυσικὴ ἀρετὴ non ἐπίκτητος, acquiſita dici poteſt, vt ex eodem Ariſtotele conſtat de omnibus affectuum mediocritatibus dici poſſe, & ob eam cauſam ipſe ēt Ariſtoteles lib. 3. cap. 11. abſolute videtur appellaſſe virtutē ipſam pudorem his verbis: ὡμοίωται δ᾽ αὕτη μάλιστα τῇ πρότερον εἰρημένῃ, ὅτι δι᾽ ἀρετὴν γίνεται διὰ αἰδῶ γὰρ καὶ διὰ καλοῦ ὄρεξιν, ideſt, ſimilis videtur hęc illi, quę primo loco dicta eſt, quia ob virtutem fit: propter pudorem enim, & propter honeſti appetitionem, quare non eſt Thucydidis Ariſtoteli aduerſaria doctrina: videtur enim ipſe etiam Thucydides non proprie uirtutem efficere pudorem, ſed potius virtutis adminiſtram, atque ſatellitem, cum dicat virtutem profitentes pudore illius comite deterritos, ne officium uirtutis, quod eſt humanitas, denegarent. Sed hac ſedata controuerſia alia & fortaſſe maior tanquam ex hydræ capite emanat. Videtur enim hic non eſſe pudor ille ingenuus uirtutis comes, atque ſatelles, ſed potius illa ab eruditiſſimo ſcriptore Plutarcho exagitata dyſopia, nempe pudor uitioſus, qui eſt eiuſmodi,

Qūo pudor ſit virtus.

ut redundet in damnum affecti, & arguit animi effœminatã imbecillitatem, quæ verecundiæ honesto uocabulo prętexit mollitiẽ suam, quę cum nullã postulationem possit, aut audeat reijcere, in grauissima se mala sępe dimittit, huius exẽplum dicit esse mulieres, quæ pudore denegandi, pudicitiam amittunt, ut Creon, qui Medeæ vnũ diem petenti perdidit domũ suam præ pudore denegandi: sic multi, qui dũ mortem, aut venenum sibi parari suspicãtur, pudore inepto à salute retinenda deterrentur, ut Dio, qui non ignorans à Callipo sibi strui insidias, sed pudori ducens ab amico, & hospite sibi cauere, perijt, vt Antipater Cassandri filius, qui cũ cœna excœpisset Demetrium, uocatus postridie ab eo, quòd puderet sibi habitam fidem illi non habere, interfectus est, vt Polysperchus Alexandri Magni è Barsina filius, præ pudore denegandi inuitanti ad cœnam Herculi, qui Cassandro centum acceptis talentis erat eum pollicitus interficere, ab accumbentibus strangulatus est. Nam his similes uideri possunt hi à Thucydide nominati, qui precibus ægrotantium inducti præ pudore denegandi ministerium, in apertissimũ sese periculum dimittebant. Sed responderi facile potest illum pudorem non fuisse comitem uirtutis, neque administrum, sed potius fatuitatis, quia periculum subibant sine ulla uirtutis specie, hic humanitatis officium obibant, & præstabant pietatem, quam denegare nefarium, & ideo pudore impediebantur, ne scilicet desererent egenos, & auxilium implorantes, quod fuisset uitium, ut contra uirtus id, quod debitum erat, humanitati præstare, & ita non δυσωπία illa Plutarchi, sed uerus pudor appellandus, & legitimus ueræ uirtutis comes, atque administer: & frenum aduersus cupiditatũ illecebras. Dixit enim Plato in Phœdro, & in Symposio, uitam nostram esse similem itineri, in quo dirigendo auriga sit ratio, affectus uero superiores, & inferiores sint duo equi, alter candidus, alter niger, diuinamq; prouidentiã, ut nos à turpibus reuocaret, & ad honesta quasi adhibito calcari excitaret, pudorem, ac magninimitatem animis nostris ingenuisse, ut ratio tãquam auriga, more suo, pudore quasi fręno cupiditates nostras quasi equos indomitos, & efferatos cohiberet, ac à turpi uoluptatum uia abduceret, quãuis sua sponte rapidi ad illam, etiã incitati naturæ stimulo pro-

Qui sit pudor vitiosus, & dysôpia.

uocantis

uocantis ferrentur procliues, contra magnanimitatis adhibitis quasi calcaribus, ac stimulis ad ardua quæque, dummodo honesta, & præclara impelleret: quid uero sit αἰσχύνη, & quibus maxime rebus, & causis soleant homines uerecundia affici, & pudore, declarat Aristoteles in 2. Rhet. ubi agit de omnibus affectibus, unde hæc repetenda.

ἐσιόντες, Ingredientes.] Hic Henricus Stephanus dicit propositionem πρός esse omissam à Librario, deinde addit, quãuis Scholiastes dicens, λείπει, intelligat suo more ita deesse, vt dicendum sit ab ipso Thucydide esse omissam, subaudiendum videlicet, illam relinquente. In quo miror unde illi ibi mentem venerit desiderare hic particulam πρός, cum sit omnino superuacanea, quamuis enim supra dixerit προσιόντες, hic tamen alio placuit modo enunciare ἐσιόντες, cum præsertim sequatur particula eiusdem naturę παρά, & arbitror hic in Henrici Scholijs esse Librarij erratum vere, quia etiam ea, quæ sequuntur, minime conueniunt, nam Scholiastes Græcus, quem citat, non dicit hoc in loco λείπει particulam πρός, sed in sequẽtis periodi membro, ὀλοφύρσεις, vt dicat πρὸς τὰς ὀλοφύρσεις, καὶ ἐξέκαμνον.

ἐπεὶ καὶ ὀλοφύρσεις, Quoniã & lamentationes.] Plures sunt αἰτιολογίαι in hac periodo conglobatæ prima est, qua declarauit, cur qui virtutis essent studiosi, potissimum pestilentia corriperentur, quia scilicet pudore denegandi amicis ministerium petentibus, nulli parcebant labori: succedit altera causa, cur scilicet tantam vim haberet ille pudor, vt ipsos in tantum demitteret discrimen, atque periculũ, quia scilicet familiares, & necessarij eos deserebãt, & ne simili se illi quoque scelere commacularent deserendi amicos, pudore afficiebantur, ne vt serui, ipsi quoque cum fortuna recederent ab amicis afflictis, ne vero tãtæ cùlpæ affines, & sceleris quoque videantur domestici: tertia adhuc affertur αἰτιολογία, ꝙ scilicet magnitudine malorum iam defatigati, ac victi manus dabant, & semetipsos cum dominis deserebant, excusso ex animis cum metu ipso, & malo, officio omni, ac pietate, & esse locũ hunc amplificationis insignẽ notat Franciscus Portus, huncq; locum & ipse animaduertit paulò aliter esse cõuersum à Lucretio, imò inuersum: nam quod hic dicit initio, ille iacit in postremum. Ita enim ait:

Qui fuerant autem præsto contagibus ibant,
Atque labore, pudor quem tum cogebat obire,
Blandaq; lassorum vox mixta voce querelæ,
Optimus hoc læti genus, ergo quisque subibat.

τελευτῶντες καὶ οἱ οἰκεῖοι ἐξέκαμνον, Domestici exhausti labore tandem negligebant.] Vis mira huius verbi τελευτάω, quę latino nullo verbo potest exprimi, vt neque etiã illud μέλλω: nam coniunctũ cum alijs verbis significat tandem, augens verbi adiuncti significationem. Sic in primo, simili vsu pronuntiauit eisdem pene verbis, & sententia, de remedijs, quæ nihil conferebant, verba faciens, τελευτῶντες αὐτῶν ἀπέστησαν ὑπὸ τοῦ κακοῦ νικώμενοι, idest, tandem illa adhibere destiterunt à malo victi. Illud autem verbum ἐξέκαμνον, est translatum, vt arbitror, à fabris, qui crebris ictibus ferrũ tundentes, vbi defatigati iam sunt, dimittunt ferrum ictibus emollitũ iam, & ab opere desistunt, ac sedent. Ita enim familiares iam lassi, iam defessi, crebris lamentationibus, & querelis ægrotantium, quibus iam satisfacere non poterant, non commouebantur amplius, & eos deserebant clamantes, & dolentes, tanquam sibi consulturi, & à malo iam illos occupante deuicti, ac profligati. Quod ita esse declarant subsequentia verba, cum dicat, quòd οἱ διαπεφευγότες, idest, ij, qui iam euaserant periculum, miserebantur, τὸν τεθνήσκοντα, καὶ τὸν πονούμενον, idest, morientem, & laborantem: alterum enim refertur ad clamantem, & conquerentem de familiaribus dominum, alterum ad seruum deserentem, & sibi consulentem à malo magno iam superatum. Omnibus vero de causis abiecisse misericordiam hos familiares ex Aristotele possumus colligere, nempe desperatione rerũ, & salutis, & timore: is enim enumerans eos, qui vel mouentur misericordia, vel non mouentur. Inter eos, qui minime mouentur, recenset illos, quorũ perditæ res, ac salus prope desperata, οὔτε οἱ παντελῶς ἀπολωλότες ἐλεοῦσιν, & paulò post μήτ' αὖ φοβούμενοι σφόδρα, idest, neque timentes valde, causamq; reddit οὐ γὰρ ἐλεοῦσιν οἱ ἐκπεπληγμένοι διὰ τὸ εἶναι πρὸς τῷ οἰκείῳ πάθει, idest, misericordia non mouentur, quoniam de propria salute cogitant, & sunt solliciti. Sic Diodorus Siculus dicit ægrotis assidentes victi in morbum incidebant, vt grauis laborantibus calamitas esset, cum nemo inseruire miseris vellet: neque

Qui non cõmouentur misericordia.

queenim prorſus alieni inter ſeſe deſtituebant, ſed frater fratrem, amicus familiarem, ob ſuimetipſius formidinem negligere cogebantur, Græce ſic: οἱ τοῖς κάμνουσι παρεδρεύοντες ἐνέπιπτον, εἰς τὴν νόσον ἅπαντες· ὥστε δεινὴν εἶναι τὴν συμφορὰν τῶν ἀρρωστούντων μηδενὸς θέλοντος ὑπηρετεῖν τοῖς ἀτυχοῦσι, οὐ γὰρ μόνον οἱ μηδὲν προσήκοντες ἀλλήλους ἐγκατέλειπον, ἀλλ' ἀδελφοὶ μὲν ἀδελφούς, φίλοι δὲ τοὺς συνήθους ἠναγκάζοντο προΐεσθαι διὰ τὸν ὑπὲρ αὑτῶν φόβον.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Ἐπιπλέον δὲ ὅμως οἱ διαπεφευγότες τόν τε θνήσκον-
τα, καὶ τὸν πονούμενον ᾠκτίζοντο, διὰ τὸ προειδέναι
τε, καὶ αὐτοὶ ἤδη ἐν τῷ θαρσαλέῳ εἶναι, δὶς γὰρ τὸν αὐ-
τὸν ὥστε καὶ κτείνειν, οὐκ ἐπελάμβανε, καὶ ἐμακαρίζον-
τό τε ὑπὸ τῶν ἄλλων, καὶ αὐτοὶ τῷ παραχρῆμα περι-
χαρεῖ, καὶ ἐς τὸν ἔπειτα χρόνον ἐλπίδος τι εἶχον κούφης
μηδ' ἂν ὑπὸ ἄλλου νοσήματός ποτε ἔτι διαφθαρῆναι:~

THVCYDIDES.

MAgis illi qui euaſerant, & morientem, & la-
borantem miſerebantur, tum quia malum
ante experti cognoſcerent, tum quòd ipſi iam in
tuto eſſent: bis enim eundem hominem morbus
non ita corripiebat, vt interficeret. Et beati ab alijs
dicebantur, & ipſi ſubito gaudio elati etiam in ſe-
quens tempus ſpem quandam leuem habebant, ſe
neque ab vllo alio morbo amplius interfectum iri.

FABII

FABII PAVLINI

COMMENTARIVS.

TRIA personarum genera, & hominum notauit Thucydides, qui ægrotantibus ministrarent. Primum familiares, ac domesticos, qui rursus vi morbi deuicti, & defatigati satietate lamentationes, & querelas morientium audiendi, illis desertis, sibi consulebãt. Secundum amicorũ virtutis officia colentium, qui pudore, & verecundia commoti desertos non patiebantur in summa rerum difficultate, amicos, sed suis ministerijs, atque officijs adiuuabant, propria etiam neglecta salute. Tertium eorũ, qui neque familiares, ac necessarij, neque amici erant, sed similitudo fortunæ, & morbi conciliarat, eos scilicet, qui iam à periculo euaserant, & securi degebant; duasq; affert causas, quibus isti magis, quàm cæteri cõmouerentur, & opem ferrent, quamuis apertis hoc postremum verbis non dicat, sed res ipsa per se loquitur: inanis enim fuisset illa misericordia, quę nullam tulisset opem factis. Prima est cognitio morbi ante experti, altera securitas, ꝙ iam in tuto essent; nam periculum proprium, & discrimen, in quod inciderant domestici, eos sibi cogebat consulere, ac morientes deserere; non cognitum vero malum amicos reddere poterat minus sollicitos, cum non arbitrarentur tantis vrgeri incommodis, ac malis, quæ clamarent ægroti: facile enim cum valemus, consilia ægrotis damus, neque creditur damnum ab his, qui nunquam illud experti sunt.

οἱ διαπεφευγότες, Qui euaserant.] Aristoteles 2. Rhet. vbi recen-

recenset eos, qui ſolent miſericordia cõmoueri, enumerat τοὺς πεπονθότας ἤδη, καὶ διαπεφευγότας, ideſt, qui antea idem ſint paſſi malum, & euaſerint.

τὸν θνήσκοντα, Morientem.] Scholiaſtes Græcus interpretatur τὸν θάνατον, ideſt, mortem, vt ſequens verbum τὸν πονούμενον, ideſt, laborantem, τὴν ἀσθένειαν, ideſt, imbecillitatem, ſeu etiam morbum: ſignificat enim vtrumque verbum ἀσθένεια. Et per imbecillitatem voluit fortaſſe Interpres innuere veram eorum eſſe ſententiã, qui putant in peſtilẽtia ſtatim, ac primo ipſo aggreſſu, ac inuaſione vires corporis, & vitale robur τὸν ζωτικὸν τόνον frangi, ac debilitari: de qua re ſupra crebra facta eſt mentio. Referuntur porro hæc verba alterũ ad deſertos dominos morientes, alterum ad familiares, ac domeſticos deſerentes, ob vim inuadentis ſeipſos quoque morbi. Henricus Stephanus hoc loco ita notat. Ne ſuſpicemur eum ſcripſiſſe non τὸν πονούμενον, ſed τὸ πονούμενον, vtpote exponentem τὴν ἀσθένειαν, vetat expoſitio verborum præcedentium, cum his verbis τόν τε θνήσκοντα, eodem modo ſignificari τὸν θάνατον velit.

πονούμενον, Laborantem.] Verbum medicũ, quo frequentiſſime vtitur Hippocrates pro ægrotare, & πόνος pro ipſo dolore, & cruciatu morbi ponitur, quo vſus etiam ſupra Thucydides κατέβαινεν ἐς τὰ στήθη ὁ πόνος, ideſt, deſcendit in pectus malum. Vbi nos multa attulimus, quæ non ſunt fruſtra repetenda, & ex Galeno etiam ſignificare oſtendimus τὴν κακοπάθειαν, ἣν κακοπαθοῦσιν οἱ κάμνοντες ἐν ταῖς ὀξείαις νόσοις, ideſt, cruciatum, quo conflictantur ægroti in morbis acutis.

ᾤκτιζοντο. Miſerabãtur.] Ariſtot. 2. Rhet. definit miſericordiã λύπην ἐπὶ τῷ φαινομένῳ κακῷ φθαρτικῷ, καὶ λυπηρῷ τοῦ ἀναξίου τυγχάνειν, ideſt, moleſtiam perceptam ex opinione mali interitum, vel dolorem afferẽtis indigno illa fortuna, quod quidem malum ſibi ſuiſque impendeat, ὃ κἂν αὐτὸς προσδοκήσειε παθεῖν, ἢ τῶν αὐτοῦ τινα, quam Cicero 4. Tuſc. ita adumbrauit, miſericordia eſt egritudo ex miſeria alterius iniuria laborãtis, quam adhuc ſtrictius ponebant Stoici definientes (vt ponit Laertius in Zenone) λύπην ὡς ἐπὶ ἀναξίως κακοπαθοῦντι, moleſtiam tamquã pro iniuria laborante, ex qua definitione facile deprehẽdi poteſt cauſam fuiſſe in his, vt miſericordia eorum homines commouerentur, nam oĩa aderãt, quę

Qui excitent miſericordiã.

ſolent

ſolent eſſe ἐλεεινὰ, τὰ ὀδυνηρὰ, φθαρτικὰ, ἀναιρετικὰ, θάνατοι, σωμάτων κακώσεις, νόσοι, ἀσθένειαι, ἀναπηρίαι, quæ dolorē inferunt, quæ interitum, quę pernitiem, mortes, corporum cruciatus, morbi, ægritudines, membrorum priuationes, quæ omnia enumerantur ab Ariſtotele eodem loco. aderant præterea omnes vel plures conditiones, quæ ſolent in perſonis eſſe miſericordiā excitaturis, erāt enim γνώριμοι, i. cogniti, ὅμοιοι, ſimiles, idque multis modis, quidam ætate, quidā moribus, quidam habitibus, vt doctrina, virtutibus, quidam dignitatibus, quidam genere. Conciliabat præterea eiuſdem periculi imago, atque diſcriminis: nam (vt 1. Rhet. inquit Ariſtoteles) τὰ κακὰ συνάγει τοὺς ἀνθρώπους, mala cōciliant homines, quod repetiuit in 5. de repub. his verbis συνάγει, καὶ τοὺς ἐχθίστους ὁ κοινὸς φόβος, conciliat etiam inimiciſſimos communis timor.

διὰ τὸ προειδέναι τι, Quia malum ante experti cognoſcebant.] Eiuſdem fortunæ ſimilitudo, & eiuſdem mali communio quāuis præteriti ſolet homines conciliare, & miſericordiam excitare. Sic apud Vergilium Dido,

> *Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.*

Fortunę ſimilitudo conciliat animos.

Vbi etiam poſitum verbum pro ſuo relatiuo verbo, nempe ſcio; nam teſte Seruio, repetenda eſt negatio, iterum, ut dicat, non diſco iam, ſed ſcio: quia ſcilicet non ignaram mali.

> *Me quoque per multos ſimilis fortuna labores,*
> *Iactatam hac demum voluit conſiſtere terra.*

Et alibi Troiani multa paſſi dicunt,

> *His lachrymis vitam damus, & miſeriſcimus vltro.*

Sic etiam apud Sophoclem in Oedipo Coloneo Theſeus pollicetur Oedipodi ſe illum recepturū libenter expulſum domo, & peregrinantem, multisq; incommodis affectum, quòd didicerit vſu, & experientia id præſtare officium, cum ipſe quoque grauia mala perpeſſus ſit in alieno ſolo, & regione. Ita enim ait:

> ὡς οἶδά γ᾽ αὐτὸς, ὡς ἐπαιδεύθην ξένος,
> ὥσπερ σὺ χ᾽ ὥσεις πλεῖσ᾽ ἀνὴρ ἐπὶ ξένης
> ἤθλησα κινδυνεύματ᾽ ἐν τῷ μῷ κάρα,
> ὥστε ξένον γὰρ οὐδὲν ὄνθ᾽, ὥσπερ σὺ νῦν
> ὑπεκτραποίμην μὴ οὐ συνεκσώζειν σε. ideſt,
> *Edoctus ipſe noui, & hoſpes qualis es.*

Tu

Tu Oedipe pericula iam peregrino in solo
Numero carentia in meum subij caput,
Quare hospitem nullum è domo eiectum sua,
Qui es ipse nunc, seruare non inducerer.

Aristoteles in 2. Rhet. vbi agit de aff. misericordiæ, τ͂ ἐλέους, dicit eos esse ad misericordiam procliues, ὅταν οὕτως ἔχῃ ἀναμνησθῆναι τοιαῦτα συμβεβηκότα ἢ αὐτῷ, ἢ τῶν αὐτοῦ, idest, cum ita se habet, ut recordetur sibi, aut suis eiusmodi mala contigisse.

ἐν τῷ θαρσαλέῳ εἶναι. In tuto essent.] Omnes cum valemus facile consilia ægrotis damus dicit Terētius, perfuncti enim periculo, vel ab illo longe remoti delectantur sua securitate, & miserantur eos, qui exagitantur adhuc: quorum alterum attigit Lucretius lib. 2.

Suaue mari magno vexantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare periclum,
Non quia vexari quemquam sit iucunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suaue est.

Quibus in verbis nō videtur denegare posse coniungi misericordiā, cum voluptate sui, & securitate, quia illi qui sunt in periculo proprio excutiunt metu, & solicitudine propriæ salutis aliorum misericordiam, vt ante dicebamus de domesticis dominos deserentibus.

Δὶς γὰρ τὸν αὐτόν. Bis enim eundem.] Locus hic Thucydidis magnas excitauit turbas inter medicos, magnasque con trouersias, quæ vtrinque suos habent propugnatores, & aduersarios. tres vero potissimum feruntur, prima an pestilentia bis eundem inuadat, & maiori an minore cum periculo. secunda an faciat ἀναστροφὴν, idest, recidiuam, tertia an assuescere quis possit pestilentijs, ita vt semel atque iterum morbo liberatus assuetudine patiendi minus lædatur: quod attinet ad primum multi sunt, qui secus iudicēt, ac asserit Thucydides. Marsilius Ficinus in antidoto epidem. capit. 24. ita refutat. Nec putet qui semel ab hoc morbo liberatus est, se se deinceps non posse hoc in casu perire, quia præsenti anno ter vnum ex Florentinis nostris hic morbus inuasit, qui secundo perfecte liberatus, tertio mortem euadere non potuit. Eodem iterum anno in mēse Septembri liberaui quādam mulierculam à peste, sana equidem erat, vt cæteri, qui

An pestilentia bis eundem corripiat

ſæpe ſoſpites extiterant, vt cum inter morboſos verſaretur poſt diem decimũ octauũ iterũ infecta periit. M. Antonius Montiſianus Medicus Florentinus ſubſcribit Marſili teſtimonio, & ait quæſtione 22. aliud tamen agens, & obiter. vidimus in peſtilentia, quæ per Florentiam anno 1527. graſſabatur, in qua ad ſeptuaginta fere millia corporum abſumpta ſunt, nonnullos bis, terue ab illa inuadi, & tãdem mori, alij etiam alias complures huiuſmodi recitant hiſtorias, Laurentius vero Ioubertus tantum abeſt, vt ſententiã hãc probet, vt etiam aſſeueret, eos qui ſemel à peſtilentia fuerint correpti fieri ad illam ſuſcipiendam denuo promptiores: contrariam ſententiam cum Thucydide multi tenent. Maſſarias eam tuetur, qui primo libro rationem reddens cur Veſpillones inter peſte correptos ſine periculo verſentur, ita diſputat. Huius rei cauſæ cum aliæ ab alijs afferãtur, certiorem illam, & veriorem cæteris eſſe nos exiſtimamus, quòd ij plerique antea peſtilentia laborauerint, ſi quidem communi fere omnium conſenſione, longioreque experiẽtia iamdiu confirmatum eſſe videtur, vt nemo bis peſtilenti morbo afficiatur, quod priuatim annotauit Thucydides, qui hoc imprimis nomine quicumque euaſerant, beatos ab alijs æſtimatos fuiſſe tradit, ac ſi illi nulli amplius mortis periculo eſſent obnoxij, quod quidem priuilegium quamquã maiori ex parte verum, neque prorſus à ratione alienum eſſe nos arbitramur, illud tamen quod apud nos res ipſa monſtrauit, haud perpetuo verũ eſſe, & quandoque fallere cenſendum eſt, in quibus poſtremis verbis ſolutionem, etiam attulit controuerſiæ. Diomedes Amicus cap. 20. citat Thucydidis hunc locum, & probat ſententiam, & cauſam etiam affert, tandem .n. ait, verior fortaſſe eſt Thucydidis obſeruatio, quia iam qui peſtem euaſerant, pura habebant corpora, & virtutes fortes, alioqui minime tantum motum viciſſent. Ioannes Heurnius in libello de peſte huius facti eam dicit eſſe cauſam, quòd is humor, qui facile peſtem concipit, totus fuerit in illo morbo euacuatus, alij quoq; multi in vtramq; partem ſunt auctores ſententiarum, ſed breuitatis ſtudio prætereo, hoc vnum afferens pro ſolutione controuerſiæ, quòd ſcilicet neutrum perpetuo verum, ſed ut plurimũ obſeruationem Thucydidis veram eſſe, ſi legitime fuerint ſa-

nati, & deinceps sibi consulant, ac prospiciant in ratione victus, ne rursus paratum ad ignem pestilentiæ corpus reddāt, vel plenitudine, ac copia humorum, vel cacochymia, neque impedimento est, quod in vno aut altero euenisse obseruarit Ficinus, aut quiuis alius, nam cum ars medica sit coniecturalis, non ideo illius dogmata euertuntur, si in vno, aut altero, aut etiam pluribus non respondeant, dum maiori ex parte vera sint. Altera cōtrouersia examinat à Philippo Ingrassia parte 4. tract. de pestilentia cap. 25. vbi narratur quosdam, qui bubonem pestilentem experti iam erant, eo denuo tentatos, & concludit Ingrassias eos, qui bubone iterum recrudescente recidiuam patiebantur, non integre fuisse sanatos, neque vero conualescentes dici potuisse, quia scilicet, hic morbus recidiuam non faciat recte curatus, nō negat tamē eundem locum morbi ueneno debilitatum, posse rursum collecta materia etiam post annum sexagesimum corripi bubone, eum tamen non fore pestilentem, aut contagiosum, & ex hoc Thucydidis loco, & auctoritate concludit perfectè sanatos, & qui integram recuperarint ualetudinem ex morbi sæuitiè uendicatam, melius esse affectos quā antea, & minus obnoxios ipsi pestilentiæ duabus de causis primo, quòd morbi naturæ iam assueuerint, nam ab assuetis uulgo etiam iactatur, non fieri damnum, secundo quòd fomes ille, & quasi esca humorum ad suscipiendam pestem idoneus, ac paratus desit, utpote consumptus iam plane, & euacuatus: idemque non negat fieri posse, imo multis euenisse ostendit in illa peste, ut post integram sanationem, denuo inficerentur, & tandem etiam neglecta ipsorum ab ipsis salute, non euitandis occasionibus contagij interijsse, & hoc in singulis est intelligendum, nam generatim dari in pestilentijs quandam quasi recidiuam, & ἀναστροφὴν, in prima parte est demonstratum uel ex ipsius Thucydidis in hac ipsa pestilentia testimonio, licet possimus etiam de illa dicere non esse ueram recidiuam, quia scilicet, nō integre desierit atque cessarit, sed solum latuerit ad tempus, mox collectis uiribus se denuo prodiderit maiori cum damno. tertia demum proponitur à Fracastorio lib. j. de morbis contagiosis, de qua se uerba facturum postea pollicetur, sed non præstitit, quod ego sciam: ait. n. c. 12. in fine, Quosdam porrò uidimus,

An pestis faciat recidiuam.

mus, qui in medijs pestilentiis uersantes securi esse consueuere, de quibus quædam suo loco dicemus, & utrum consuescere pestilentijs possimus: de qua quæstione facit etiam uerba Massarias, lib. 1. ubi quærit, unde nam plerique, impri mis uero Vespillones, chirurgi, & alii infelici huiusmodi ser uitio destinati ministri, dies, noctesque in media pestilentia uersantes à tanto periculo illæsi conseruentur, quòd enim fiat reconditorum medicamentorum ui, quę secreta appellant, ridet hoc, & dicit ex quorundã opinione id esse assuetu dini tribuendum, ait enim. Alij magis prudenter, & subtiliter in longiorem usum, & familiaritatem hoc referre consueuerunt, quasi uero huiusmodi homines huic pestifero commercio diutissime assueti, quendam ueluti habitũ contrahant, unde sine ullo timore uitam hilariter uiuant, & periculum omne despiciant, quando nemo est qui longioris consuetudinis uim non facile intelligat, & illam ueluti alteram naturam esse nesciat, quod etiam uidetur Ingrassias probare, qui, ut dictum est, in consuetudinem refert, quòd bis non afficiantur contagione, sic in aliis morbis contagiosis, ut gallico tradunt, scribunt enim nonnulli illos minus infici, qui quotidie inter scorta infecta uersantur, & rei ueneree perpetuam operam nauant, cõtrahunt enim assuetudine quasi quendam habitum, quo minus lædantur. Hæc queştio similis uidetur illi, quæ in cõtrouersiam reuocatur, & disputationem, an aliquis assuescere possit ueneno, ut nutriatur: nam quidam fieri posse arbitrantur exemplo usi illius puellæ, de qua Auicennas, quæ ab infantia nutrita uenenis, uenenum etiam aliis osculo, saliua, & coitu indebat, & anus Galenicę, quę cicutæ, uel napello, ut quidam dicunt assueta, illo nutriebatur, & aliis quibusdam similibus exemplis, contra docti quidam uiri omnino negant, de qua quæstione multis, et non indocte lib. 3. Antonius Portus cap. 14. 15 & 16. ut uero soluatur à nobis hic nodus, dicimus, quòd quemadmodum docti probant ueneno non posse nutriri quempiam, quamuis sit magna uis consuetudinis, ut scilicet, interdum efficiat ne noceat, & facilius illius incommoda superentur, sic nos assuescere pestilentiis homines non posse arbitramur, minus tamẽ lædi posse à causis sentimus, quare in aere pestilenti qui assueti sunt, minus incommodi

An consuescere pestilentijs, qs possit.

An aliqs nutriri possit ueneno.

patiuntur, & non tam cito inficiuntur, ut hi, qui cum illo nullam habuerint congruitatem, quod uero isti non lædantur in pestilentia, id acceptum referendum puto corporum temperamento, quod sit dissimile inquinamentorum pestilentium seminariis, sic narratur in quibusdam pestilētiis, ut his, quas recitat Euagrius, & Nicephorus Callistus, quosdam dedita opera cū infectis uersantes, ut inficerentur, non potuisse, quāuis cum peste laborantibus degerent, contrectarent, atque etiam concumberent, alios uero in eadem pestilentia, uel solo aspectu ægrotantium correptos, uel etiā timore, & imaginatione, sic legimus extitisse pestes, quæ minus læderēt senes, quam reliquas ætates, quasdam in quibus solum viri, nullæ fœminæ, quasdam contra, in quibus tantum virgines, & grauidæ periclitarentur, cæteri non itē, quasdam etiam, quæ solum aliquam nationem, vt de ea ferunt, quæ Basileæ grassata olim est, quæ tantum Heluetios inficiebat, Italorum, & Gallorum neminem, vt de illa etiā, quæ tātum gentes, & paganos vexabat intactis christianis, de qua Euseb. hist. eccl. 9. c. 8. quasdam magis diuites, quasdam magis populos, & plebem. Alexander Traianus lib. 2. de m. gal. capit. 18. testatur in Indijs occiduis pestis genus esse, quæ Indos tantum inficiat, atque interimat, nostrates vero; & si cum eisdem passim versentur, nihil offendere, sic quasdā tm̄ bruta vexare legimus, & inter hæc quasdā tantū boues, vel porcos, vel alias species, quasdam etiam solas arbores, & quasdam rursus omnibus communes, & hominibus, & brutis, & ipsis etiam piscibus, de quibus tamē magna cōtrouersia, vtrum afficiantur pestilentia, cum neget Aristoteles 8. de historia animalium c. 19. & vtrum omnes pisces, nam licet de lacustribus, & palustribus constet, quidam tamen sunt qui putent in mari alto degētes, & in fluminibus petrosis ab omni esse pestilentia immunes, huiusmodi vero fuisse pestem hanc Thucydidiam nempe omnibus communem animantibus colligi potest ex verbis Thucydidis asseuerantis supra, quadrupedes, & alites quascumque, quæ attigissent & gustassent insepulta corpora pestilentia interijsse.

Pestes q̄ magis vnum genus quam aliud corripuere.

ὥστε καὶ κτείνειν. Ita vt interficeret.] Non negat Thucydides posse iterum semel liberatum pestilenti morbo rursus in illud incidere, sed non tantam vim asserit habuisse, vt interfi-

terficeret, secundo loco, quod de eadem pestilentia debet intelligi: nam in alia nihil vetat, id vero euenire dicendum, quòd non integre sit expurgatus, & resolutus fomes materiæ in venis delitescentis aptæ ad concipiendam pestilentiæ flammam, & ignem, quia (vt dicebat Hippoc. in aphoris.) τὰ καταλιπόμενα ἐν ταῖς νούσοισιν ὑποστροφώδεα, quæ reliquuntur in morbis reuersiones facere consueuerunt, neque tamen recidiua dici potest aut debet, sed nouus morbus, noua pestilentia iudicanda, veluti cum quis morbillis, & variolis (qui morbus pestilens ab Arabibus ē̃t dicitur, & à recentioribus coniungitur cum pestilentia, Razesq; inscripsit de his librum περὶ λοιμικῆς, idest, de morbo pestilenti) secundo capitur, aut tertio, quod interdum euenire tradunt medici, quoties prima vice non bene fuerint repurgata corpora à terrea illa fæce sanguinis in vtero matris cōtracta, id enim accidit sanguini, quod vino, quod vbi ferbuit & iam perspicuum factum est, perturbari iterum potest, nisi fuerit primo rectè expurgatum, perfecta vero emendatio non fit aut naturæ imbecillitate, aut materiæ vitio, & contumacia, aut pororum angustia, aut causæ excitantis leuitate, in his enim non dicitur recidiua, sed nouus morbus, & ut in his imminuta primo aggressu materia minus periclitantur secundo loco, ita etiam in pestilentia, quamuis iterum inficerentur, id erat absque periculo interitus, quia facili negotio recuperabāt valetudinem, cum causa morbi leuis esset, & in summis tantum putrefactio, non interna conclusa, & sordida, de qua dictum est supra.

ἐμακαρίζοντο. Beati dicebantur.] Non absolute, quia vt Ouidius præclare.

——— ——— Dicique beatus.
Ante obitum nemo, supremaq; funera debet,

Qua sententia præclarus Poeta Sophocles Oedipum Tragœdiam aliarum reginam conclusit dicens.

——— Μηδὲν ὀλβίζειν πρὶν ἄν,
Τέρμα τοῦ βίου περάσῃ, μηδὲν ἀλγεινὸν παθών. idest,
——— Neminem beatum dixeris,
Vitæ ante finem vllo sine exactum malo.

Sed præ comparatione sui, nam minus malum loco boni accipitur, & qui in extremo discrimine versantur felices eos

præ-

In peste beati esse dicuntur mortui.

prædicant, qui sunt vacui ab eo periculo, in quo ipsi sunt, & non in eadem naui, quamuis etiam mortui: sic dicit Zosimus in Galieno cum pestis Barbaros inuasisset minores visas populis longe calamitates sibi illatas, & beatos se prædicabant atque etiam ciuitates captas, quamuis viduatas ciuibus. λοιμὸς ἐπιβρίσας ταῖς πόλεσιν οἷος οὔπω πρότερον ἐν παντὶ χρόνῳ συνέβη τὰς μὲν ἀπὸ τῶν βαρβάρων συμφορὰς μετριωτέρας ἀπέφηνε, τοῖς δὲ τῇ νόσῳ κατειλημμένοις εὐδαιμονίζειν ἑαυτοὺς ἐδίδου, καὶ ἑαλωκυίας ἤδη πόλεις ἀνδρῶν παντάπασιν γενομένας. sic Diodorus Sic. libro 14. de peste Carthaginiensium. ὥσθ' ὑπὸ πάντων μακαρίζεσθαι τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ τετελευτηκότας, idest, vt ab omnibus beati prędicarētur, qui in bello occubuissent. sic apud Vergilium prædicantur beati iam extincti dum in mari iactatur procellis Aeneas.

——— O terque quaterque beati.
Quis ante ora Patrum Troiæ sub mœnibus altis,
Contigit oppetere. ————

sic in tertio de Polyxena.

O felix ante alias Priameia Virgo,
Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis,
Iussa mori. ————

& in decimo Aeneadis Euander.

——— Tuque ò sanctissima coniux,
Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem.

Sic apud Homerum Vlisses in 5. Odyss. vnde Vergilius illam accepit Aeneæ.

Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο,
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ χάριν Ἀτρείδῃσι φέροντες, idest,
Ter Danai atque quater felices, mœnibus altis,
Sub Troiæ qui animam magnis effudistis atridis,

Et Diod. Siculus bibliothecæ lib. 14. quinque aut sex ad summum diebus grauibus affecti tormētis interibant, vt ab omnibus beati dicerentur, qui in bello mortem oppetijssent: fuit vero hæc opinio Metrodori, & Epicuri, qui ponebant (teste Plutarcho in libello, quod nō est iucūda uita sec. Epi.) οὐσίαν τἀγαθοῦ, καὶ ἀκρότητα τὴν τοῦ κακοῦ φυγήν, substantiam boni, & summum gradum, mali fugam, idemque Epicurus eodem teste dicebat, ποιοῦν ἀνυπέρβλητον γηθὸς τὸ πεφυγμένον μέγα κακόν, idest, gignere incomparabile gaudium, magnum

gnum euitatum malum. Plato vero refutans horum opinionem concedebat eſſe iucundas malorum, & moleſtiarũ vacuitates, ſed tamẽ non eſſe verum, & ſummum bonum, ſed quandam quaſi σκιογραφίαν adumbrationem, eos uero ignoratione, τὸ μέσον ἄκρον ἡγεῖσθαι καὶ πέρας, ideſt, medium ſummum exiſtimare, & extremum.

Τῷ παραχρῆμα περιχαρεῖ. Subito gaudio elati.] τὸ περιχαρὲς pro περιχάρεια, inſperatus euentus ſpe replet animos, & ἄγει θυμὸν εἰς ὑπερβολάς, & animum deducit ad exceſſus, vt hoc loco ad quodammodo immortalitatis ſpem. Euripides dixit inſperata gratioſa.

> ἐκ τῶν ἀέλπτων ἡ χάρις μείζων βροτοῖς,
> φανεῖσα μᾶλλον ἢ τὸ προσδοκώμενον.
> *Quæ præter euenere ſpem mage grata ſunt,*
> *Mortalibus, quam quod ſciebant fore.*

Græcus Scholiaſtes interpretatur τῇ ἐνεσώσῃ περιχαρεῖ, inſurgente, inſperato, & inopinato gaudio. Henricus in marginali annotatione dicit videri deeſſe præpoſitionem πρὸς, aut relictam, eſſe ſubaudiendam, ante τῷ παραχρῆμα, hoc ſenſu, tunc uero ipſi præter gaudium, quod in præſens percipiebant etiam leuem quandam ſpem in poſterum habebant, ſe nec ab ullo alio mortis &c. & in annotationibus mox etiã aſſerit veram hanc fore lectionem.

ἐλπίδος τι εἶχον, Spem quandam habebant.] Quatuor in ſpe ineſſe ſolent, bonum quod ſperatur, difficile, & arduum, quia alioqui non eſſet bonum, iuxta illud Platonis τὰ καλὰ χαλεπὰ, ideſt, pulchra, & bona difficilia, quòd ſit futurum: nam de præteritis non eſt ſpes, quemadmodum neque conſultatio: & quòd ſit poſſibilis, ex his, quæ fieri poſſunt: nam ἀδύνατα, ideſt, quæ fieri nequeunt, ſtulti eſt ſperare: nam (vt dicit ille Philoſophus) τοῖς σκέλεσι, καὶ ταῖς ἐλπίσι τὰ δυνατὰ δεῖ διαβαίνειν, ideſt, & cruribus, & ſpe incedendũ, quantum res ipſa patitur, licet etiam ſpes multa fingat; quare Plato dicebat ſpes eſſe ſomnia vigilantium, quod nonnulli Pindaro, quidam Menandro aſcribunt: quò reſpiciens Vergilius de Amantibus dixit:

Quatuor inſunt in ſpe.

> *An qui amant ipſi ſibi ſomnia fingunt.*

Et ideo cum hoc penè ex his eſſet, quæ fieri nõ poſſunt, quia nunquam accidebat, vt quis à nullo morbo conficeretur, & fieret

fieret quodammodo immortalis: ideo quamuis penè immortalitatem sibi viderentur adepti, euitata peste, leuis tamē erat spes, si modo erat, quia erat ἀδύνατον: & est mira amplificandi ratio, cum in his quoque spes emergeret, quę sperari nequaquam ratione possent, respondetq́; hęc spes superiori desperationi ex aduerso.

κούφης, Leuis.] Epithetum nouum spei. Sic Horatius epistola 5. ad Torquatum:

Mitte leues spes, & certamina diuitiarum.

Vbi arbitror ab Horatio dictum, quasi Philosopho ridente, & carpente hominum stultitiam, & leuitatem, qui prætermisso bono, spe aluntur futurorū, Menandri fortasse recordatus, qui leues dixit homines nutriri spe.

Αἱ δ' ἐλπίδες βόσκουσι τοὺς κενοὺς βροτῶν. idest,
Spes nutriunt mortalium leuissimos.

Scholiastes Græcus nouam affert interpretationem, τῆς κουφιζούσης αὐτοὺς ἀπὸ τῆς λύπης, idest, leuantis ipsos à molestia, vt sit nomen verbale pro participio: præclara equidem sententia, nam sola spes malis hominū medetur: quare elegantissime Tibullus de illa ait:

Iam mala finissem læto, sed credula vitam,
Spes fouet, & melius cras fore semper ait, &c. Quam sententiam ex Theocrito expressit, qui ita ad fiduciam exhortatur.

θαρσεῖν χρὴ φίλε Βάττε, τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον. idest,
Fidendum bone Batte, feret melius lux crastina forsan.

Et Hesiodus fingit solam spem in vase Pandoræ relictā mortalibus ad solatium. Ouidius de Ponto etiam lib. 1. Eleg. 6. eleganter persequitur spei effectum hunc.

Hæc Dea cum fugerent sceleratas numina terras
In diis inuisa sola remansit humo.
Hæc facit vt viuat fossor quoque compede vinctus,
Liberaq́; à ferro crura futura putet. Et quæ sequuntur plurima. Menander præclare in hanc sententiam:

ἄνθρωπος ἀτυχῶν σώζεθ' ὑπὸ τῆς ἐλπίδος. idest,
Spes misero in aduersis salus vna est viro.

Est porrò ita interpretatū, Poeticum epithetum ab effectu: dicunt enim mortem pallidam ab effectu, quòd pallidos efficiat. Neque nouum debet in Thucydide videri, cum constet de industria Poeticam in verborum delectu licentiam, & grauitatem adamasse.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Ἐπίεσε δ' αὐτοὺς μᾶλλον πρὸς τῷ ὑπάρχοντι πόνῳ καὶ ἡ ξυγκομιδὴ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὸ ἄστυ, καὶ οὐκ ἔλασσον τοὺς ἐπελθόντας, οἰκιῶν γὰρ οὐχ ὑπαρχουσῶν ἀλλ' ἐν καλύβαις πνιγηραῖς ὥρᾳ ἔτους διαιτωμένων, ὁ φθόρος ἐγίγνετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἀλλά, καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο, καὶ περὶ τὰς κρήνας ἁπάσας ἡμιθνῆτες, τῇ τοῦ ὕδατος ἐπιθυμίᾳ, τά τε ἱερὰ οἷς ἐσκήνηντο νεκρῶν πλέα ἦν, αὐτοῦ ἐναποθνησκόντων:~

THVCYDIDES.

AFflixit vero ipſos magis præter præſentem laborem, etiam comportatio ex agris in oppidum, & non minus ipſos aduenientes: Cum enim non ſuppeterent ædes, ſed in tugurijs æſtuoſis tempore anni æſtiuo habitantibus, ſtrages fiebat nullo ornatu aut ordine, ſed mortui illi ſuper alios morientes iacebant, & in vijs volutabantur, & circa fontes omnes ſemimortui aquæ deſiderio, & templa ipſa, in quibus tabernacula conſtruxerant, mortuis erant corporibus referta, qui ibidẽ moriebãtur.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

PROPRIAM mali,& pestilẽtis morbi Vrbẽ suapte natura vexantis, & vastantis vim hactenus expressit, atque ita amplificauit ex adiunctis, vt iam videretur esse cumulatum,& nihil addi ad miseriam posse,aut ad augendam calamitatem. Hæc enim fuere capita amplificationis in vniuersũ post enumerata symptomata. Primum,à morbo,quòd nullus alius eo tempore sæuiebat morbus,& si quis esset in hunc conuerteretur. Secundum,à personis affectis,quòd & neglecti pariter,& curati diligenter interibant, cum nemini parceretur. Tertium,à medicamentorum erepto præsidio, quia nullum proderat. Quartum, à corporis virtutibus nihil iuuantibus. Quintũ, ab animi consternatione,& desperatione. Sextum,à contagio,quo corripiebantur sibi mutuo ministrantes. Septimum, à timore, quo factum,vt soli,metu deterriti cum alijs versandi, morerentur,& deserti. Octauum, à vacuitate multarum familiarum. Nonum,à virtute præditorum hominum verecundia, præ qua,ne desererent officium,interibant. Decimum, à familiarium,domesticorumq; contemptu in dominorum salute spernenda, & sua ipsorum procuranda. Vndecimum, ab inuidia elapsorum iam, quos beatos prædicabant ægroti: & quamuis illorum misericordia mouerentur maxime; suam tamẽ magis ægri calamitatem prę illorũ fęlicitate deplorabant: nunc, cum nulla amplius accessio fieri posse videretur

Amplificationis pestilẽtiæ capita.

deretur tantis malis, rursus externis causis dicit amplificatã, & auctam pestilentiã, à concursu scilicet eorum, qui ex agris omnia in oppidum comportabant, propter terrores populationis iniectos ob incursiones à Peloponnensibus factas in Atticam: quod mira eloquentia mox explicat, & exaggerat ab inopia ædium, à locorum angustia, ab anni tempore, ab ordine perturbato, à mortuorum copia, à moriendi ritu, à sæuitia symptomatis siticulosi adigentis ad omnia sectanda, à templorum indebite, & sine pietate vsurpato cultu, & ab alijs, quæ sequuntur.

ἡ ξυγκομιδὴ, Comportatio.] Liuius lib. 3. locũ hunc adumbrauit, & additis etiam versicoloribus pigmentis explicauit vberius. Creati Coss. L. Aebutius, P. Seruilius Kal. Sext. vt tunc principium anni agebatur, Consulatum ineunt. Graue tempus, & forte annus pestilens erat, Vrbi, agrisque, nec hominibus magis quàm pecori, & auxere vim morbi terrores populationis, pecoribus, agrestibusq; in Vrbem receptis. Ea Colluuio mixtorũ omnis generis animantium, & odore insolito vrbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu, ac vigilijs angebat, ministeriaq; inuicem, ac contagio ipsa vulgabat morbos. Diodorus Siculus Biblioth. lib. 12. Cæterum Athenienfibus in aciem descendere, manusq; cũ hoste conferre haud fuit animus, verũ intra mœnia se continentes computrescente veluti per situm, & immobilitatẽ corporum temperamento, auraq; spirabili infecta in pestilentem morbum incidere. Nam recepta in Vrbem fugientium vndique per trepidationem omnis generis multitudine, cum propter angustiam loci per habitacula incommode, ac passim sine vllo ordine promiscue constipati essent, varij varijs vitæ modis haud sine causa incidebant in morbos, quippe conuolutum ex colluuie, & corruptũ, tetrumq; olentem spiritum trahentes concreto iam exęstuanti circũundique per quandam præfocationem æthere intra pręcordia acceptum virus concipiebant. Hæc ex Latino interprete, quæ non omnia in Græco contextu Diodori, sed multa suppleuit ipse ex Thucydide in his postremis. Audite Gręcũ Diodori contextũ: οἱ δὲ ἀθηναῖοι παρατάξασθαι μὲν οὐκ ἐτόλμων συνεχόμενοι δὲ ἐντὸς τῶν τειχῶν ἐνέπεσον εἰς τὴν λοιμικὴν περίστασιν. πολλοῦ γὰρ πλήθους συνεῤῥυηκότος εἰς τὴν πόλιν διὰ τὴν στενοχωρίαν

Agrestiũ in urbem concursus pestis augendæ occasio.

εὐλόγως εἰς νόσους ἔπιπλον ἕλκοντες ἀέρα διεφθαρμένον. videtis quo modo breuissimam Diodori dictionem exaggerauit, & auxit Interpres, vt hinc videre quilibet possit, quàm sit parum tutum confidere versionibus, & Gręcas literas contemnere. Idem in xiiij. pestilentia exercitum inuasit, accessit ad diuinam calamitatem id quoque quòd plurima hominum millia eodem confluxerant, quòdq; anni tempus erat ad ægritudines efficacissimũ, & illa præterea æstas, nimijs feruoribus exarsit, quin & locus in causa vehementioris cladis fuisse videtur: nam & antea Athenienses ibidem metati è morbo, quòd locus palustris, & cauus erat, multos mortales amiserant, quę sic Græce efferunt à Diodoro (hic nihil addidit ex suo Interpres) ἐνέπεσεν εἰς τὸ στράτευμα ἡ νόσος, συνεπελάβετο δὲ καὶ τῇ τοῦ δαιμονίου συμφορᾷ μυριάδας εἰς ταὐτὸ συναθροισθῆναι, καὶ τὸ τῆς ὥρας εἶναι πρὸς τὰς νόσους ἐνεργότατον, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἔχειν ἐκεῖνο τὸ θέρος καύματα παρηλλαγμένα ἔοικε δὲ, καὶ ὁ τόπος αἴτιος γεγονέναι πρὸς τὴν ὑπερβολὴν τῆς συμφορᾶς, καὶ γὰρ ἀθηναῖοι πρότερον τὴν αὐτὴν ἔχοντες παρεμβολὴν πολλοὶ διεφθάρησαν ὑπὸ τῆς νόσου ἑλώδους ὄντος τοῦ τόπου καὶ κοίλου. Lucretius, qui hoc loco parum videtur à Thucydide aberrasse: hoc tamen elegantissime reddidit.

Nec minimum partim ex agris ægroris in vrbem
Confluxit, languens quem contulit agricolarum
Copia conueniens ex omni morbida parte,
Omnia complebant loca, tectaque, quo mage eos tum
Confertos ita aceruatim mors accumulabat.

Pericles Athenienſib. quaſi peſtis auſtis, auctor inſimulatus.

Huic quoque rei cladem fere omnem, & vastitatem à pestilentia illatam Athenienses acceptam referebant accusantes Periclem auctorem belli, & tantæ agrestium recipiendæ intra mœnia multitudinis, ac turbæ. Locum vero integrum Plutarchi recitabo, vt singulis singula possimus comparare. Πρῶτον μὲν ἡ λοιμώδης ἐνέπεσε φθορὰ, καὶ κατενεμήθη τὴν ἀκμάζουσαν ἡλικίαν, καὶ δύναμιν. ὑφ' ἧς καὶ τὰ σώματα κακούμενοι, καὶ τὰς ψυχὰς παντάπασιν ἠγριώθησαν πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ καθάπερ πρὸς τὸν ἰατρὸν ἢ πατέρα τῇ νόσῳ παραφρονήσαντες ἀδικεῖν ἐπεχείρησαν ἀναπεισθέντες ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὡς τὴν μὲν νόσον ἡ τοῦ χωρητικοῦ πλήθους εἰς τὸ ἄστυ συμφόρησις ἐργάζεται θέρους ὥρᾳ πολλῶν ὁμοῦ χύδην ἐν οἰκήμασι μικροῖς, καὶ σκηνώμασι πνιγηροῖς ἠναγκασμένων διαιτᾶσθαι δίαιταν οἰκουρὸν, καὶ ἀργὸν ἀντὶ καθαρᾶς, καὶ ἀναπεπταμένης

πλαμένης τῆς πρότερον, τούτου δ' αἴτιος ὁ τῷ πολέμῳ τὸν ἀπὸ τῆς χώρας ὄχλον εἰς τὰ τείχη καταχεάμενος, καὶ πρὸς οὐδὲν ἀνθρώποις τοσούτοις χρώμενος. ἀλλὰ ἐῶν ὥσπερ βοσκήματα καθειργμένους ἀναπίμπλασθαι φθορᾶς ἀπ' ἀλλήλων, καὶ μηδεμίαν καταβολὴν μηδ' ἀναψυχὴν ἐκπορίζων, ideſt, Primum quidem peſtilens incidit tabes, & depopulata eſt florentem ætatem, & robur, à qua afflicti corpora morbo inſanientes ſæuire aggreſſi ſunt ab inimicis perſuaſi, quòd morbum agreſtis turbę concurſus in Vrbem efficit, æſtatis tempore, multis ſimul confuſe in arctis tectis, & habitaculis æſtuoſis coactis vitam viuere deſidem, & otio ſam pro pura, & aperta, qua antea fruebantur. Huius vero auctorem eſſe eum, qui in bello ex agris turbam intra mœnia receperit, & ad nullos vſus homines exercet, ſed ſinit tanquam bruta paſcua concluſos repleri inuicem tabe, & nullam permutationem mali, aut reſpirandi libertatem tribuit. Hoc vero verbum ξυγκομιδὴ intelligendũ non ſolum de rebus anima carentibus, de quibus proprie dicitur, ſed etiam de animatis: parentes enim liberos geſtabant, & ponitur pro concurſu.

Τὸ ἄσυ. Oppidum.] Nomen hoc proprium Ciuitatis Athenarũ & peculiare: ipſi enim teſte Stephano primi inuenerũt nomina ἄσυ, καὶ πόλις, tamen à Thucydide & hoc loco potiſſimum ſuperior ſignificatur vrbis pars, & à mari remota, vt contra diſtinguat à Pyræo, Phalero, Munichia, quæ erant maritimæ partes Ciuitatis, quemadmodum teſtatur Acatius in deſcriptione regionum Atticæ apud Thucyd. ſic Plutarchus ὡς τὴν μὲν νόσον ἡ τοῦ χωρητικοῦ πλήθους εἰς τὸ ἄσυ συμφόρησις ἐργάζεται, quòd morbum agreſtis multitudinis concurſus in oppidum efficit. Idemq; erat ἄσυ, quod ἀκρόπολις, vt etiã ex Xenophonte comprobatur in 2. Hellenicorũ, vbi dicit ex Pyræto cum armis adueniſſe ἀκρόπολιν, & ſacra Palladi feciſſe, mox cum deſcendiſſent Duces, Thraſybulus allocutus eos, qui remanſerant in arce, ὑμῖν ἔφη ὦ ἐκ τοῦ ἄστεως ἄνδρες, vobis dico, qui opidum uiri incolitis. ibi enim apertiſſimis uerbis oſtendit idem eſſe ἄσυ, quòd ἀκρόπολις, Aemylius probus in vitis Græcorum Imperatorum retinet nomẽ hoc ipſum, & Aſty appellat latinitati donato vocabulo. Ariſtoteles in Poetica, ubi agit de Tragędia, & Comędia quarũ inuentionem ſibi vendicabant Dorici Peloponneſij ſumpto

ἄσυ nomẽ proprium Ciu. Ath.

pto argumento à vocabulo δρᾶν, quod est doricum, unde dicta sunt δράματα, illa poemata: dicit alio adhuc vsos argumento ad Comædiæ sibi laudem vsurpandam, dicebāt enim dictam non a κωμάζειν, vt volebant Athenienses, quod est lasciuire, sed ἀπὸ τῶν κώμων, quæ est vox dorica, τῇ κατὰ τὰς κώμας πλάνῃ ἀτιμαζομένους ἐκ τοῦ ἄστεως, idest, ab errore uago comicorum per pagos, cum essent ab vrbe eiecti: ubi per ἄστυ intelligit ipsam arcem, in qua nobiliores habitabant per κώμας, pagos, & vicos, quos uocabant Attici δήμους, alij Græci περιοικίδας, cuiusmodi fuisse dicit P. Victorius interpres, Sunium Pyræum, & huiusmodi.

ἐν καλύβαις πνιγηραῖς. In tugurijs æstuosis.] Arcta tecta dixit Liuius. Plutarchus eodem epitheto dixit, σκηνώμασι πνιγηροῖς, idest, habitaculis æstuosis, solent uero plerumque homines ignorata precipua morborum causa domos ipsas & habitacula accusare, quòd preclare animaduertit Ouidius, qui ita de pestilentia correptis in 7. ait.

——— Fugiuntque Penates,
Quisque suos, sua cuique domus funesta videtur,
Et quia causa latet, locus est in crimine notus.

Sic Athenienses accusabant Periclem, quòd illos tuguriolis conclusos quasi iumenta retineret se se mutua vi morbi replentes, ἐν οἰκήμασι μικροῖς, καὶ σκηνώμασι πνιγηροῖς. Plutarchus in Pericle, quod vero hoc anno suffocatus hic aer, qui à Grecis dicit πνῖγος regnaret etiam sine occasione arctorū tectorum apparet ex Hippoc. in 3. Commen. in 3. Epldem. vbi pestilentem hanc constitutionem generatim describit, & per singulas anni partes, nam de æstate sic ait, cont. 6. θέρος αἴθριον, θερμόν, πνίγεα μεγάλα, idest, æstas serena, calida, suffocationes æstuosæ magnæ, quomodo uero fiant hi æstus declarat Galenus in Commen. ubi ait, φύσει οὔσης ἐπὶ τῆς θερινῆς ὥρας θερμῆς, ὅταν ἄπνοια προσγένηται πνῖγος ἐξ ἀνάγκης ἕπεται. γίνεται δὲ τοῦτο μήτε τῶν προδρόμων καλουμένων πνευσάντων, μήτε τῶν ἑπομένων αὐτοῖς, οὓς καλοῦσιν ἐτησίας, idest, cum natura sit æstiuum tempus, calidum, cum uentorum cessatio accesserit, suffocatio necessario consequitur, fit uero hoc neque prodromis uocatis uentis flantibus, neque his, qui eos consecuti uocantur etesiæ. Id etiam confirmat Diodorus Siculus, qui testatur in hanc constitutione nō flasse Etesias

Aer suffocat⁹ τὸ πνῖγος regnauit in pestilentia Athen.

uentos,

uentos,& propterea fuiſse æſtum ingentem. Galenus lib. 1. de differentijs febrium, cap.4. citat hunc locum, oſtendens ex aere horum tabernaculorum ſuffocato, & æſtuanti datã occaſionem febri peſtilenti, repertis nempe corporibus paratis ad ſuſcipiendam labem: eius hæc ſunt verba, ἔσι δ᾽ ὅτε κατάρχει μὲν ἄμετρος θερμασία τοῦ περιέχοντες ὥς ἐπὶ τοῦ καταλαβόντος ἀθηναίους λοιμοῦ, καθὰ φησὶν ὁ Θουκυδίδης: ἀλλ᾽ ἐν καλύβαις πνιγηραῖς ὥρᾳ θέρους διαιτωμένων ὁ φθόρος κατὰ τὸ σῶμα ἐγίνετο, τῷ δ᾽ εἶναι τοὺς ἐν τῷ σώματι χυμοὺς ἐκ μοχθηρᾶς διαίτης ἐπιτηδείους εἰς σῆψιν ἀρχὴ τοῦ λοιμώδους γίνεται πυρετοῦ, ideſt, interdum regnat immoderata caliditas ambientis, vt ea, quæ Athenienſes oppreſſit peſtilentia, quemadmodum recitat Thucydides, ſed in tugurijs æſtuoſis, tempore æſtiuo habitantibus, peſtis in corpore genita eſt. Quia vero ſunt in corpore humores ex prauo victu parati ad putredinem, peſtilentis fit initium febris: vbi attingit etiam alteram cauſam, nempe aeris peſtilentis, ſiue vaporis inquinati, ant alterius ſeminarij ex Aethiopia defluxi. Quod etiam in dubium reuocat, quaſi certius fuerit, ex aere hoc ſuffocato ortam peſtẽ, ait.n. τάχα δὲ καὶ κατὰ τὸ συνεχὲς ἐξ αἰθιοπίας ἐῤῥύη τινὰ σηπεδονώδη μιάσματα τοῖς ἐπιτηδείως ἔχουσιν σώματα βλαβῆναι πρὸς αὐτῶν αἴτια πυρετοῦ γενησόμενα, ideſt, Fortaſſe vero etiam per continuum ex Aethiopia fluxere quædam putredinoſa inquinamenta habentibus paratum corpus ad ſuſcipiendum ab illis noxam, cauſa febris futura. In quo animaduertendũ, quòd Galenus in recitãdis illis Thucydidis verbis paulò ſecus duo pronuntiat, nempe ὥρᾳ θέρους, ideſt, tempore æſtatis, nam legitur apud Thucydidem ὥρᾳ ἔτους tempore anni, quod tamẽ vt infra dicetur, idem eſt. Et κατὰ τὸ σῶμα. Quod verbum nõ eſt in Thucydide, ſed eius loco eſt οὐδενὶ κόσμῳ: ſed eſt fortaſſe μνημονικὸν ἁμάρτημα, hoc præſertim poſtremum, quo vitio nulli ex præſtantiſſimis viris caruere, vt ſupra demonſtratum eſt, & præſertim in aliorum ſententijs recitandis, in quibus facilis eſt vnius alteriusve vocabuli lapſus, vel additi, vel prætermiſſi, vel paulò ſecus enuntiati. Sic Plutarchus aduerſus Coloten Platonis locum afferens de Deo in 4. de legibus, ſententiam quidem refert, ſed verba quædam immutat. Nam cum dicat Plato, Deum habere principium, finem, & media, τῶν ὄντων ἁπάντων, ipſe dicit τοῦ παντός, & alia

Thucydidis verba paulò ſecus pronũciata à Galeno.

alia multa. Videtur autē, quòd Thucydides dicit fuisse augmentū pestis sæuius grassantis explicare Galenus, quòd fuerit febris pestilens addita ipsi pestilentiæ: nam in prima parte est declaratum pestem esse posse sine febre, vt etiā exploratum est posse esse pestilentem febrem sine peste, quæ inter initia (vt præclare ait Trincauelius in caput Galeni quartū scribens) est tantummodo pestilens, tandem in pestem transit: docet uero Galenus eo loco febrem pestilentem posse oriri ab aeris intemperie, & potissimū calida, usus auctoritate Thucydidis, non tamen de ea agit propria ratione ibi: sed exempli causa, cum esset propositū de causis agenti procatarcticis febriū, ostendere, quo pacto ex aere febres oriantur: quod quoniam ita se habere multis potest Galeni locis demonstrari, nempe ex nimio aeris calore gigni febres pestilentes etiā & pestem: ideo non erit ab instituto alienum paucis declarare ex eodem Galeno, quomodo id fiat, cum præsertim omnes hos modos, & causas simul conspirasse in hac sæuissima pestilentia ex Thucydide colligi possit: quod etiā testatur Trincauelius in Cōmentario de differen. feb. cap. 4.

Quib. modis ambiēs aer nos possit calefacere & febrem gignere.

Ambientis igitur aeris status duobus nos modis potest calefacere per se, per accidens: per se autem, cum est calidus suapte natura, & primo nos calefacit, ut in diebus canicularibus, idque tribus modis, uel cum circumfusum περικεχυμένον, contingens cutem extimam illam calefacit, & illa mox subiectas proximas partes, & aliæ alias, quoad cor, & uniuersum corpus incalescat, uel διὰ εἰσπνοὴν, cum inspiratur, & trahitur ita calidus ad cerebrum, ad pulmones, ad cor, inde in uniuersum postea corpus dispergitur. Vel cum per diastolē trahitur ab arterijs, & per eas ἑλκούσας, ait Galenus, τι καὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ περιέχοντος ἀέρος attrahentes aliquid etiam ex substantia ipsa ambientis aeris, cor cum illis consentiens simul afficiunt συνδιατίθενται, & calefaciunt: per accidens uero calefacit cum putredinis causa est, & putrefactionem excitat in animātium corporibus, quod fit duobus modis, uel ex se, uel ex admixione halitus, & corporis putridi, aut inquinamenti pestilentis: ex se uero auctor esse potest putredinis tribus modis. Primo, cum corpus non est εὔπνουν, idest, transpirabile. Secundo, cum est περιττῶδες recremētis plenum, & uitiosis succis ex praua diȩta contractis, quod utrumque

erat

erat primus ſcopus ab eo propoſitus in curanda peſtilentia, nempe ut hæc duo alterũ haberet, altero careret, contrario modo (in primis enim aucto calore, humores cum diflari non poſſint, computreſcunt, præſertim ſi aer ambiens ſit adeo ἄμετρος, ut omnes innati caloris uires frangat: in alteris uero cum aptiſſimi ſint ex qualibet leui occaſione computreſcere, facile tanquam ignem eſca, concipiunt putredinẽ) Tertio, cum in arctis degunt homines tectis, & tuguriolis æſtuoſis, ubi addita etiam multitudine cohabitantium non eſt facilis perſpiratio, ſed aer eſt quodammodo ſuffocatus, & oppreſſus. Fit uero putredinis auctor, cum habet permixtos halitus, & cum ὑπὸ σηπεδονώδους ἀναθυμιάσεως ἐμιάνθη à putredinoſa exhalatione eſt infectus, ut cadauerum inſepultorum, ut fit in bello, uel τελμάτων, ἢ λιμνῶν, ideſt, cloacarum, uel paludium, uel χαρωνείων βαράθρων dicit in prooemio Epid. Quod uero peſtis gigni poſſit, & peſtilens febris ex nimio calore declaratum ſæpe à Galeno, ſed potiſſimum in prooemio Epid. initio (quæ pars quia Græce non extat: deſideratur enim in impreſſis Baſileæ, ac Venetijs, Latina uerba referam) ubi generatim de omni ametria ita dicit. Ambiens nos aer ſi immoderatius calefiat, uel frigeſcat, uel ſicceſcat corporis ſymmetriam, quæ ſanitas eſt, confundit, interturbat, ac corrumpit: & licet omnes exceſſus in quatuor qualitatibus id poſſint præſtare, maxime tamen ſolet ipſe calor nimius præſertim cum humiditate coniunctus peſtem, & febrem peſtilentem excitare, quod nominatim ipſe oſtendit in primo περὶ κράσεων de temperamentis, cap. 4. ubi confutat eorum medicorum, philoſophorumq; ſententiam, qui dicebant ver eſſe calidum, & humidum, accommodantes ſingulis anni temporibus ſingulas quatuor qualitatũ ſyzygias. Ait enim εἰ καὶ σύμπαν τὸ ἔτος ὑγρὸν, καὶ θερμὸν γένοιτο, μέγιστον ἀνάγκη συμπεσεῖν οὕτω λοιμὸν, οἷον ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ἀποδημιῶν διηγεῖται, ideſt, ſi uero etiam totus annus fiat humidus, & calidus, maximam neceſſe eſt incidere ita peſtilentiam, qualis in 3. Epid. explicatur, quibus ex uerbis colligitur de hac ipſa Thucydidia peſte idem ſentire, cum probatum ſit, illam deſcriptam in 3. Epid. eam eſſe, quæ hic à Thucydide deſcribitur: quod uero talis extiterit, declarat ibi Galenus ex ſymptomatibus enarratis: quę omnia effectus erant putredinis, quę

Peſtis ex nimio calore gigni tur.

 à ſolo

à ſolo humido calidum uincente gigni poteſt: quæ quidem nos omnia cum Thucydidijs ante comparauimus. Sic Aetius Tetr. 2. lib. 1. idem aſſerit his uerbis: ἐστὶ δ' ὅτε ὑγρότερος, καὶ θερμότερος ὁ περιέχων ἡμᾶς ἀὴρ γινόμενος, λοιμώδη κατάστασιν φέρει, τῷ δ' εἶναι τοὺς ἐν τῷ σώματι χυμοὺς ἐκ μοχθηρᾶς διαίτης εἰς σῆψιν ἐπιτηδείους, ἀρχὴ τοῦ λοιμώδους γίνεται πυρετοῦ, ideſt, interdũ humidior, & calidior ambiens nos aer factus peſtilentem conſtitutionem inducit: quod uero ſint contenti in corpore humores ad putredinem parati ex prauo uictu, initium fit peſtilentis febris. Quæ poſtrema uerba cum ſint ex Galeno accepta de Thucydidia peſte, per conſequens etiam antecedentia de illa intelligenda, licet ibi Galenus humiditatis nõ faciat mentionem ſubintelligendam relinquens, cum putredo fieri non poſſit, niſi ipſum calidum uincatur ab humido. Titus Liuius lib. 25. dicit æſtum fuiſſe peſtilentiæ cauſam, tempore Autumni, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra urbẽ, quàm in urbe intoleranda uis æſtus per utraque caſtra omniũ ferè corpora mouit, ubi licet humiditatis nullam faciat mentionẽ, ſubintelligendum tamen cum dicat grauibus natura locis, hoc eſt paluſtribus, & humidis. Sic ortam illam acerbam peſtem ex tali conſtitutione narrat Ouidius lib. 7.

Principio cælum ſpiſſa caligine terras
Preſſit, & ignauis incluſit nubibus æſtus,
Dumq; quater plenis expleuit cornibus orbem,
Luna quater plenum tenuata retexuit orbem,
Lætiferis calidi ſpirarunt æſtibus auſtri.

Sic Sillius Italicus, qui addit præterea exhalationibus etiam fœdatum fuiſſe aerem.

Criniger aſtriferis Titan feruoribus auras,
Et patulam cyanem, lateq; paluſtribus vndis,
Stagnantem ſtygio cocyti oppleuit odore,
Temporaq; Autumni latis florentia denis
Fœdauit, tepidoq; accendit fulminis igni,
Fumabat craſſus nebulis caliginis aer, (ecce humiditas)
Squalebat tellus vitiato feruida dorſo,
Nec victum dabat, aut vllas languentibus vmbras,
Atque ater picea vapor expirabat in æthra.

Sic Lucanus.

Traxit iners cælum fluidæ contagia pestis,
Obscuram in nubem, tali spiramine Nessus
Emittit stygium nebulosis aera saxis,
Antraq; letiferi rabiem Typhonis anhelant.

Quibus comparationibus caloris vis significatur. Antonius ab Altomari in lib. de feb. pest. citat hunc locum, & conatur ostendere ex Thucydidis verbis, aerem fuisse corruptum in substantia: post enim multa sic ait: In hac pestilentia ea corpora in febres pestilentes inciderunt æstatis tempore, quæ in suffocatis (ob domorum penuriam) colebant tugurijs, seu cauernis: propterea quòd haud quaquam perflatum recipere posset aer in eisdem cauernis, seu tugurijs inclusus, ex immodicoq; calore præcedente putris, suffocansq; redditus est, & ita substantia immutatus, quemadmodum in cæteris pestilẽtijs. Videbatur enim hic locus maxime aduersari suæ sententiæ, qui putat pestem non posse fieri, nisi ex pestilenti aeris statu, cum diceret Thucydides ex calore profectam pestilentiam. Hanc vero constitutionem æstatis ita in substantia immutatam, vt æstus intemperantia fiat pestilens. Mesue appellauit constitutionem æstatis venenosam. Nam ita inquit de syrupo ex acido citri, febribusq; pestilentibus, præsertim constitutione æstatis venenosa, & pestilentiæ opitulat. Hic vero magna sese nobis insinuat, atque fit obuiam controuersia in libris ferè omnium, qui de peste scripsere, exagitata, vtrũ scilicet, & quomodo aer putrescere possit, ac corrumpi: videtur enim innuere id Thucydides esse factum, & Galenus ita intelligit, Plutarchus subscribit, Diodorus Siculus expressissimis verbis testatur, dicens de hoc ipso facto (vt vidimus) verba faciens ἕλκοντες ἀέρα διεφθαρμένον, idest, attrahentes aerem corruptum: nam id videtur Philosophiæ naturalis, ac veritatis dogmatibus aduersari. Auctor enim est Aristoteles Probl. sect. 25. probl. 19. neque ignem, neque aerem putrescere. Quærit enim διὰ τί ὕδωρ μὲν καὶ γῆ σήπεται, ἀὴρ δὲ καὶ πῦρ οὐ σήπεται, idest, propter quòd aer quidem, & terra putrescit: aer vero & ignis non putrescit? quinimo etiam nullum simplex elementũ posse putrescere autumant Physici, pro qua soluenda dubitatione dicendum aerem simplicem, & in propria sphæra, ac loco elementari, vt aiunt, non putrescere, sed solũ aerem in extrema hac, & infima regio-

Altimar' vult aerẽ corrumpi in substãtia pestis tempore.

An aer possit, & quõ putrescere.

ne, vel etiam in media situm putridis inquinamentis, ac vaporibus infectum posse putrescere, non autem in suprema regione collocatum, & igni finitimum, quem etiam solum dicebat Aristoteles 4. Met. esse vacuum, & immunem à putredine, quia scilicet solus inquinamenta nulla suscipit, vel susceptа absumit, & emendat. Putrescit igitur aer simplex, sed commixtus, & impurus redditus, nempe vt est corpus ex aere puro, simplicią; compositum, necnon aqueis partibus, & terrestribus fumis, ac nebulis, siue fuligine, ac caligine coinquinatum, igneis licet etiam partibus confusum: nam hoc pacto obnoxium est putredini, quæ est passio, & symptoma corporis solum mixti non simplicis, ac puriputi: hoc enim pacto apud nos sunt elementa impura, inuicem permixta, atque confusa. Sed succedit alia adhuc dubitatio, si corrumpitur aer, ac putrefit, vtrum corrumpatur solum, & immutetur manifestis qualitatibus, quas vocant materiales, vt est calidum, frigidum, humidum, siccum, quod nonnulli contendunt tantum fieri: an vero etiam secundũ occultas, & quas vocant spirituales (In quo duo sunt genera opinionum, alia nempe eorum, qui putant à superiorum corporum influxu, aspectu, positione, & coniunctione accipere veneficã quandam impressionem, ac vim, quæ pestem gignat, quod maxime fieri dicunt Astrologi, contra quam sententiam multi insurrexere medici doctissimi, & nequaquam astrorum opera maculari, ac infici aerem posse, gignive pestem asseuerãt, alia eorum, qui putant, abdito quodam & inexplicabili modo, ac prope diuino (ut uocat Hippocrates) aerem infici, ac coinquinari, & uenenum illud in aere diffusum, ac propagatum, auctorẽ esse pestis, ac contagij, siue id ex cælo, siue aliunde proficiscatur, ac ueniat, cæcam.n. omnino, & occultam, ac abditam uolunt esse inquinationis originem, & proinde admirabilem. Qua in sententia uidetur fuisse Fernelius vir doctissimus, & eloquentissimus) an uero tota sui substantia corrumpatur, ut ex Auicenna quidam probant. Qua in sententia (ut audistis) fuit Altimarus, & alii complures. In hac uero quæstione admodum implicata, ut cito me expediam, dicendum puto, omnibus modis posse aerem corrumpi, ex Galeni, Hippocratisą; doctrina: & proinde etiã pestẽ gigni, & ex manifestis, & ex occultis causis. Quod facile probabit,

An aer putresens solũ immutetſ manifestis qualitatibus, an etiam occultis.

etiam Historiarum testimonio, si mentē adhibeamus: quasdam enim inueniemus profectas pestes ex manifestis qualitatibus, deprauato aere, ut nimio æstu, nimia humiditate, & permixtis etiam inuicem constitutionibus, aliarum causas astrorum coniunctionibus assignatas, aliarū ignoratas omnino, in alijs ipsam corruptam fuisse aeris substantiam, quæ omnia breuitatis studio prætereo: nimis enim esset longū, atque putidū ista persequi. Aliud porrò antequam ab hac parte discedam, libet admonere, quod attinet ad aerem hūc suffocatum, Græce dictum πνῖγος, sentire scilicet nonnullos inde etiam factū, & auctum, eo quòd adhibentes alieno tempore Hippocraticum remediū ex igne incenso in tugurijs, aeris inquinamēta augebant, & proinde morbus crescebat, ac magis propagabatur. Huius opinionis auctorem inuenio Philippum Ingrassiam, qui parte 3. cap. 3. reddens causam, cur Panormi non adhibitum fuerit æstatis tempore Hippocraticum remedium incendendi ignes, dicit ea de causa factum, quia humores corporis tali remedio essent magis inflammati, & apertis poris facta via patentior, atque aditus pestilentibus inquinamentis in aere uagantibus, Thucydidis id probans testimonio, qui dixerit auctam pestem Athenienses huiusmodi incendijs incongrue, & intempestiue factis, & ne quis putet alium locum intellexisse, in margine citatur lib. 2. de bello Pelop. Eius hæc sunt uerba: *Anzi sarebbe stato mortal danno vniuersale, brucciandosi con tal eccessiuo calore di aere gli humori del corpo, & aprendosi anco i pori, la onde più entrasse ogni malitia: perciò narra Thucidide, che per tale incendij, fatti nel tempo estiuo, più iniquamente procedeua la pestilenza.* Quem sensum, quomodo ex uerbis Thucydidis, & hoc loco fuerit expiscatus non uideo, nisi coniectura ductus ita factum fuisse iudicarit propter Hippocratis remedium, & proinde quasi à Thucydide pronuciatum mox lapsus memoriola, ut fit, ipse attulerit: uel fortasse apud aliud quempiam legerit scriptorem antea, deinde scribens pro illo Thucydidem scripserit uitio memoriæ, seu potius reminiscentiæ: nam (ut aliàs uos docui) non est nouum in recitandis Thucydidis sententijs auctores labi, & hallucinari: secus enim ac sunt posita, siue scripta, multa à multis pronuntiata, & inuersa fuisse ostendimus.

Aer suffocatus reddit' ex incendijs secundum quosdam.

Lib. 2. de bello Pelopon.

Ingrassiæ lapsus in citando Thucydide.

ὥρα ἔτους, Tempore anni.] Apud Plutarchum, & apud Galenum,

lenum, qui citat hunc locum, vt diximus, legitur ὥρᾳ θέρους: sed arbitror fuisse in Galeno μνημονικὸν ἁμάρτημα, vt etiam de altero verbo diximus, addito κατὰ σῶμα: nam cum recordaretur Galenus Thucydidem dixisse ὥρᾳ ἔτους, medico vsum vocabulo, qui ὥραν appellant primam partem æstatis, vnde fructus horarij, appellant, vt alterum ὀπώραν, cum locum describeret, & fortasse libri copia non adesset, sensum reddidit, quasi scilicet Historicus vsus medico vocabulo non fuisset. De anni vero diuisione, & partibus repetenda quæ diximus in priori parte, quemadmodum etiam de tempore, quo frequentius solet oriri pestis, & sæuire, inter quæ maxime æstas numeratur: quare etiam Liuius lib. 37. loco graui, & tempore anni (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore, ingruere morbi uulgo, maxime in remiges cœperunt, &c. Sic Scholiastes Græcus interpretatur hæc uerba, τῷ θέρει δηλονότι, idest, æstate nimirū: quem tamen Henricus non probat: ait enim, ego ita potius uerba Thucydidis explicauissem πνιγηραῖς διὰ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους, θέρος γὰρ ἦν.

διαιτωμένων, Habitantium.] Repetenda sunt quę diximus in uerbo δίαιτα. Plutarchus magis attice διαιτᾶσθαι δίαιταν dixit.

οὐδενὶ κόσμῳ, Nullo ordine.] Nullam habitam neque ætatis, neque dignitatis, neque loci, neque sexus, aliarumve rerum rationem ostendit, & innuit; sed quemlibet ibi exhalasse animam, & expirasse, ubi sors tulisset, & dedisset occasio. Sic Ouidius 7. Metamorph.

Semianimes errare vijs, dum stare valebant,
Aspiceres, flentes alios, terraq; iacentes,
Lassaq; versantes supremo lumina motu,
Membraq; pendentis tendunt ad sydera cæli
Hic illic, vbi mors deprehenderat, exhalantes.

Galenus (ut dictum est) in citando hoc loco omisit hæc uerba, & posuit κατὰ σῶμα in corpore.

καὶ νεκροὶ, Et mortui.] Videtur primo intuitu nescio quid pugnans inesse his uerbis, dum dicit, quòd mortui alij super alios morientes iacebāt: nam si mortui iam, quomodo morientes? sed nihil absurdum, si diuidantur, apparebit, ut dicat mortuos iacuisse, & alios super alios morientes aceruū, & cumulū magis explesse, ut illud morientes non referatur

ad

ad mortuos, ſed ad exprimendum πάθος cadentium ubique, & ſine ullo ordine, eſtq; ἐπεξήγησις, & explicatio quaſi, ac σαφηνισμὸς ſuperioris uerbi nullo ordine, habetq; magnum pondus, ac momentum ad miſericordiam commouendã. Lucretius pathetice, & eleganter expreſſit hanc partem explicatam latius à ſe, atque prolixius. Ait enim:

Exanimis pueris ſuper exanimata parentum
Corpora nonnunquam poſſes, retroq; videre
Matribus, & patribus natos ſuper edere vitam.

Sillius Italicus attigit etiam hanc partem, ſed breuiter.

——————— *Cumulantur aceruo*
Labentum, & magno cineres ſeſe aggere tollunt.

Et Lucanus non prætermiſit, qui ait:

——————— *Turbaq; cadentum*
Aucta lues, dum mixta iacent incondita viuis
Corpora, nam miſeros vltra tentoria ciues
Spargere funus erat. ———————

Liuius etiam uidetur hunc locum ad πάθος attigiſſe lib. 25. Iacerentq; ſtrata exanima corpora in conſpectu ſimilem quoque mortem expectantium, mortuiq; ęgros, tum metu, tum tabe, ac peſtifero odore corporum conficerent. Vbi per illud exanima corpora uidetᷓ uoluiſſe exprimere Græci uerbi uim, quemadmodum etiam fecit Lucretius: nam νεκρός ita appellatus eſt (ut auctor aſſerit Etymologici proprio loco, & in verbo ἀθρέμβολα) παρὰ τὸ νὲ, quod eſt στερητικὸν μόριον, ideſt, priuatiua particula, & τὸ κὴρ, quod eſt anima; quaſi ſine anima. Lilius Gregorius Gyraldus eſſe idẽ dicit νεκρόν, quod apud Latinos cadauer à cadendo dictum: ad quod reſpexere duo Poetę citati Lucanus, & Sillius. Idem aſſerit, à quibuſdam verti latine mortuale, & morticina, vt apud Hieronymum in ſacra Scriptura. Alii deductum volunt à particula νη priuatiua, quaſi dicat νέκηρος, deinde per contractionem νεκρός, ſed hoc parum refert: ſunt enim quatuor particulæ ſimiles νε, νη ut in uerbo νῆστις, ideſt, ἄνευ, σιτίων, ſine cibis, νω, vt in uerbo νωθρός, ideſt, ἐστερημένος τ̃ θορῶν, ideſt, priuatus motu, νο, vt in verbo νόσος, ideſt, μὴ σόος, uel priuatus σόου, ideſt, ualetudine, nullaq; alia litera habet hoc priuilegium priuatiuum, præter unum α, qui multis utitur prærogatiuis prę ter hanc. Vel dici etiam poteſt, quia hoc uerbum uſurpatur

Quatuor particulę priuatiuę apud græcos.

etiam

etiam de rebus inanimis (unde νεκροκορίνθιοι dicuntur uasa corinthia fracta, vt idē Gyraldus ostendit) Thucydidē addidisse ἀποθνήσκοντες, morientes, vt de uiuis corporibus, & animatis intelligeretur illam stragem, cumulumq; iacentiū fuisse, uel adhuc possumus dicere quæsitum à Thucydide in ἀντιθέτοις venustatē, vt significaret ita cōfectos morientes, ut licet adhuc spiritus retineretur, ita tamen erat affectus, ut nihil à mortuis discreparet, & sic erant morientes mortui: sic contra Sophocles in Antigona dixit, ἔμψυχον νεκρὸν, idest, animatum mortuum. οὐ πίθομ' ἐγὼ ζῆν τοῦτον, ἀλλ' ἔμψυχον ἡγοῦμαι νεκρὸν, idest, hunc ego viuere minime, sed animatum esse mortuum puto.

ταῖς ὁδαῖς ἐκαλινδοῦντο, Vijs volutabātur.] Late explicat locū hunc Lucretius postponēs sequēti de fontibus cōtextui.

Multaq; per populi paßim loca prompta, viasq;
Languida semianimo tum corpore membra videres
Horrida pædore, & pannis cooperta perire,
Corporis illuuie, pellis super oßibus vna
Vlceribus tetris prope iam, sordiq; sepulta. Et supra dixerat:
Multaq; humi cum inhumata iacerent
Corpora corporibus, &c.

Ouidius varie expressit hoc πάθος.

Prosiliunt, aut si prohibent consistere vires
Corpora deuoluunt in humum, fugiuntq; penates
Quisque suos. ——————————— Et mox:
Semianimes errare vijs, dum stare valebant
Aspiceres, flentes alios, terraq; iacentes.

Notent vero Græcæ linguæ studiosi verbum hoc ἐκαλινδοῦντο esse æolicum: æoles enim uertunt α in υ, & è contra etiā υ in α, & ex κυλίω fit καλίω, & consonantium πλεονασμῷ fit καλίνδω, estq; verbum ferè poeticum, cuius genus adamata scimus à Thucydide Homeri œconomiam imitante.

περὶ τὰς κρήνας, ἁπάσας, Ad omnes fontes] Locus hic mihi uidetur perdifficilis explicatu, & nodus penè gordiano illo implicatior: nam in prima parte huius narrationis dixit Athenienses, cum primum cœpit grassari pestilentia in suspitionem uenisse, ne putei à Peloponnensibus fuissent ueneno infecti: Nondum enim erant, inquit, fontes. Hic uero dicit ad omnes fontes uolutatos ægrotos aquæ desiderio:

hæc

hæc enim mere pugnantia uidentur: non enim credibile eſt à principio veris, quo inchoata eſt peſtis ad horã, & tempus æſtatis, tot fuiſſe Athenis confectos fontes. Sed ſolui poteſt, ſi dicatur vel abuſum nomine fontium pro puteis Thucydidem, vel intellexiſſe de celebri illo fonte dicta olim Callirrhoe, mox vero ἐννεακρούνῳ, quem fuiſſe δωδεκάκρουνον, ideſt, duodecim fiſtularum dicit Suidas, qui à Piſiſtratidis regibus fuerat intra arcẽ receptus: de qua arce cum hic loquatur, ibi vero loqueretur de Pyræo Portu longe ab hac parte remoto, iam videtur explicata difficultas: illud vero omnes referetur ad ipſas fiſtulas, circa quas volutabantur, aquę deſiderio affecti, quam cum fortaſſe non poſſent haurire ita copioſe, vt vellent, ſemimortui illius cupiditate iacebant: quamuis dici etiam poteſt bibentes vſque ad expletionem ſemimortuos iacuiſſe, cum ſupereſſet tamen deſiderium bibendi, quamuis expleti iam amplius non poſſent bibere, Silanos vertit Lucretius, ex quo confirmatur noſtra explicatio de fiſtulis Callirrhoes fontis in arce poſiti, quidã Tullios vertunt, licet Tullij proprie magis dicantur ſanguinis proiectiones arcuatim erumpentis. Ennius Aiax miſſo ſanguine tepido Tullij efflantes euolant.

Contradictio de fõtibus in Thucydide tollit.

ἡμιθνῆτες, Semimortui.] Semianimes dicit Ouidius, quo verbo vſus etiam in ſua verſione Acacius, & ipſe etiã Valla cum Henrico Stephano. Portus vertit ad verbum expreſſius, ſemimortui, Lucretius expreſſit interclusa anima, & præclare: nam proprie ſemimortui dici poſſunt, quibus anima intercluditur, vt in ſyncope, & in eo morbo, quem ἄπνουν vocauit Emped. & in hyſtericis affectibus, & præfocationibus. Hoc vocabulo vſus Euſebius Pamphili libro 7. Eccl. hiſtor. vbi gentium deſcribit in peſtilentia mores, & crudelitatem, à Chriſtianorũ pietate longe diſſimilem. καὶ ἀπέφευγον τοὺς φιλτάτους κἂν ταῖς ὁδοῖς ἐῤῥίπτουν ἡμιθνῆτας. Et refugiebãt amiciſſimos, ac in vijs proijciebãt ſemimortuos. Hoc vero loco accipi poteſt hoc vocabulum duplici modo nempe, vel relatum ad verbum præcedens ſemimortui volutabantur, quaſi dicat ſemimortui vi morbi non poterant recti incedere fracti viribus, ſed quoquomodo volutabãtur adacti ſiti, & deſiderio bibendi, vel relatũ ad ſubſequens vocabulum τῇ τοῦ ὕδατος ἐπιθυμίᾳ, ideſt, aquæ deſiderio, & ſiti, vt

accommodauit Lucretius, quasi dicat semimortui bibendo præ dulcedine in potu percepta, & siti sedanda, tanquam verò Philosophus, seu Medicus, non dixit mortuos, sed semimortuos, cum apud Medicos sit hoc dogma constitutum, quòd sitis ex se neminem iugulat, quãuis sit molestissima: quare iure merito reprehenditur à Mercuriali Altimarus, quòd dixerit, quandoque siti homines perire, ductus auctoritate Galeni, quem perperam dicit intellexisse, qui 1. de sympt. causis, 7. ait quosdam ex potu aquarum salsarum incidisse in profluuium alui, & mordicatione cruciatos tandẽ perijsse; nam non dicit Galenus hos perijsse ex siti, sed propter alui fluxum, & mordicationem cum siti, & licet aliquis forte ex his ægrotis nimium bibendo distentus, mortuus sit, non tamen propter sitim, sed propter errorem in potu mortuus esse dicendus.

Sitis ex se neminem iugulat.

ὕδατος ἐπιθυμίᾳ, Aquę desiderio.] Lucretius elegantissime expressit hunc locum.

Multa siti prostrata viam per proq; voluta
Corpora Silanos ad aquarum strata iacebant,
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquai.

Ouidius.

———— Paßim, positoq; pudore,
Fontibus, & fluuijs, puteisq; capacibus hærent,
Nec sitis est extincta prius quàm vita bibendo,
Inde graues morbo nequeunt consurgere, & ipsis
Immoriuntur aquis, aliquis tamen haurit & illas.

Notetur vero hoc loco auctoris artificium, qui cum in symptomatis recensendis supra, nomine proprio sitim dixerit addito epitheto, ἀπαύστῳ δίψῃ, idest, siti insedabili, hic varianda orationis causa, definitionem pro nomine vsurpat, aquę desiderio: nam nihil aliud esse tradũt Philosophi, ac Medici sitim, quam ἐπιθυμίαν τοῦ ὑγροῦ, idest, desiderium humidi, vel, vt Arist. 3. de anima, etiam frigidi, inter quæ humida principem sine controuersia locum sibi vendicat aqua: licet non inficiar à siticulosis desiderari etiam alia interdum humida, vt vinũ, & alia: sed hæc potissimũ solet, & potest etiã sitim sedare: quare recentiores quidam antiquorum definitionẽ quasi vberius explicantes, & interpretantes dixerunt sitim esse appetitum immoderatum materiæ potulentæ ex tristi sensatione, de qua legendus uobis Mercurialis in sua praxi.

Sitis quid sit.

Hic

Hic porrò in dubium reuocari poteſt, ex qua cauſa eſset orta hæc ſitis, nempe an ab externis cauſis, vt æſtu illo, & aere ſuffocato, quem ſcimus ſitim generare: quare omnes æſtatis tempore magis ſitiunt, an vero internis, quæ rurſus dupli ces, in toto corpore, vt febres ardentes, quæ depaſcentes humidum totius, etiam ventriculi humidū abſumunt, & hinc fit ſitis, vel in pręcipuis corporis partibus, vt potiſſimum ore ventriculi, qui cum ſit locus naturalis ſitis, etiam vitioſæ debet eſse locus, vt corde, pulmone, iecore, renibus, & alijs. Quibus oblique quodammodo fit ſitis, & κατὰ συμπάθειαν, quia ex illorum calore afficitur, & exſiccatur os ventriculi, ſitisq; fit: ſed reſpondendum, vtraſq; cauſas hoc tempore conueniſse, & externarum vi auctas etiam interiores, & proinde maiorem extitiſse vim ſitis huius, quàm aliarum: & rurſus aliud hoc loco dubitandum occurrit, an ſcilicet internę iſtæ cauſæ eſsent ſimplices intemperies, nempe aut calida, aut ſicca, vel vtraque ſimul, an cum materia: & reſpondendum materiam adfuiſse coniunctā, & hanc multiplicem, nempe humores bilioſos, ſalſos, omnes calidos, & peſtis etiam venenum, tum intus genitum, tum foris attractum: nam uenena quoque omnia ferè ſitim gignunt.

Quib. ex cauſis oria tur ſitis in peſte, an externis, an internis.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Τά τε ἱερά, ἐν οἷς ἐσκήνηντο νεκρῶν πλέα ἦν αὐτοῦ ἐνα-
ποθνησκόντων, ὑπερβιαζομένου γὰρ τοῦ κακοῦ οἱ ἄν-
θρωποι, οὐκ ἔχοντες ὅ τι γένωνται, ἐς ὀλιγωρίαν ἐτρά-
ποντο, καὶ ἱερῶν, καὶ ὁσίων ὁμοίως. νόμοι τε πάντες συ-
νεταράχθησαν, οἷς ἐχρῶντο πρότερον. περὶ τὰς ταφάς,
ἔθαπτον δὲ ὡς ἕκαστος ἐδύνατο, καὶ πολλοὶ ἐς ἀναισχύν-
τους θήκας ἐτράποντο, σπάνει τῶν ἐπιτηδείων διὰ τὸ συ-
χνοὺς ἤδη προτεθνάναι σφίσιν. ἐπὶ πύρας γὰρ ἀλλο-
τρίας φθάσαντες τοὺς νήσαντας, οἱ μὲν ἐπιθέντες τὸν
ἑαυτῶν νεκρὸν ὑφῆπτον, οἱ δὲ καιομένου ἄλλου, ἄνωθεν
ἐπιβαλόντες, ὃν φέροιεν, ἀπῄεσαν:~

ET templa, in quibus tabernacula construxe-
rant, mortuis erant plena, qui ibidem morie-
bantur: præter modum enim sæuiente malo, ho-
mines non habentes quid agerent, in eam mentem
versi sunt, vt sacra, sanctaq; omnia pariter neglige
rent, legesq; omnes sepulchrorũ perturbatæ sunt,
quibus antea vtebantur, sepeliebantq, vt quisque
poterat, & multi ad impudentia sepulchra animũ
conuerterunt penuria necessariorũ, quod iam fre-
quentes sibi domestici ante occubuissent. In alie-
nas enim pyras alij anteuertentes eos, qui extruxe-
rant, & imponentes suũ mortuum, ignem accende
bant, alij dum cremaretur alterum, suum ipsi cada
uer, inijcientes, quod ferebant, abiere.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

AMplificat adhuc ab adiunctis, & tantam fuiſſe vaſtitatem, ac ſtragem, & internecionem oſtendit, vt non ſolum loca omnia profana cadaueribus eſſent referta, ſed etiã ſacra, & ipſa templa Deorum, in quibus præ locorum, & ædium inopia, quaſi violata religione coacti fuerant ſibi tabernacula conſtituere, in quibus, cum paſſim vi morbi nimium augeſcente, & vires colligente morerentur, ac caderent habitantes, replebantur ipſa templa cadaueribus, neque præ inopia rerũ ad funus, & exequias neceſſariarũ quiſquam erat, qui efferret, ſed omniũ rerum orta perturbatio, atque confuſio animos quoque ad negligentiam, contemptumq; legum humanarum, diuinarumq; conuerterat, vt iam nihil ſacrum, nihil ſanctum, nihil religioſum adeo eſſet, vt eius ratio haberetur, præſertim in ſepeliendis mortuis, de quibus cum quædam extarent leges, & ritus, omnes violati ſunt, quod amplificat, & probat exemplis, cum ſcilicet non quemadmodum deberet quiſque, aut vellet, ſed quoquo modo poſſet etiam ſine vllo pudore, aut verecundia ſuos mortuos efferret, & cremaret: licet enim omne æquum, & fas poſtularet, vt quam quiſque ſuis ſumptibus ſibi, ac induſtria paraſset pyram, ea vteretur, tamen violato iure, & ſanctitate religionis, alius, qui anteuertiſset, abutebatur, & igne ſubiecto alienos mortuos, & cadauera cremabat, vel ſi etiam auctorem pyræ, & dominum, incenderet

cenderet

cenderet ſæpe alius, & quiuis fortaſse terræ etiam filius repēte iniectus à deferentibus ſuos paſſim omnibus, ardebat, & ignoratos cineres cum ſuis cariſſimis, qui pyram extruxerat, colligere cogebatur.

ἐσκήνοντο, Tabernacula collocarant.] Deductum à σκηνὴ, ideſt, ſcena, verbum σκηνῶ, quæ à σχῶ, ideſt, contineo, dicta ἡ κρατοῦσα, καὶ φυλάττουσα ἡμᾶς, locus, qui nos continet, ac tuetur. Præclare vero ad ſignificandam vitæ temporarię breuitatem vſus eſt verbo à ſcenis deducto, quaſi ſcilicet fabulæ ſimilis eſset in ſcenis recitatæ, ac tragœdijs ille euentus ſubitus nunc viuentium, ac florentium, paucis poſt horis, vel diebus miſerè iacentium, ac perfunctorum hoc vitalis peregrinationis momento: quæ quidem ſimilitudo eleganter ſolet à magnis viris, & oratoribus vſurpari ad vitæ breuitatem ſignificandam. Sic Cicero de Senectute ait: Hi mihi videntur fabulam ætatis peregiſse, neque tanquam inercitati hiſtriones in extremo actu corruiſse. Et alibi etiam comparat ſenectutem, & finem vitæ actui ſcenæ. Quinimo ipſum corpus noſtrum appellatur σκῆνος, & σκήνωμα, teſte Etymologici auctore, παρὰ τὸ σκηνὴν εἶναι τῆς ψυχῆς, quòd ſit quaſi quędam ſcena, & tabernaculum animæ. Omnem vero hanc in templis habitantium turbam agreſtium fuiſse, & aduenarū oſtendit Lucretius, qui æedituorum auaritia fortaſse, & lucri cupiditate abuti permittentiū templorum ipſis ſpatijs, in ipſis tabernacula collocarant. Ita enim ait ille:

Omnia denique ſancta Deùm delubra replebat
Corporibus mors exanimis, onerataq; paſsim
Cuncta cadaueribus cæleſtum templa manebant,
Hoſpitibus loca, quæ complerant æedituentes.

Scenę cōparata humana vita.

αὐτοῦ ἐναποθνησκόντων, Ibidem commorientium.] Aemytius Portus dicit latenter accuſari hoc loco Deos ſuos, qui nullam opem tulerint morientibus quaſi in ſinu, & complexu ſuo, in templis nimirum. Sed ego potius exiſtimo ſignificare Deorum tacitam vindictam, atque ultionem, qui ſpreti ab illis ibidem commori eos permittebant, & tot calamitatibus implicari, ac miſerijs patiebantur, ut ibidem pœnas darent, ubi impietatem admiſiſsēt, & religionem uiolaſsent templorum in profanos uſus uſurpato domicilio.

ὑπερβιαζομένου, Supra modum cogente.] Αἰτιολογία, cur ſcilicet

licet in templis paſsim nulla habita ſacrarũ rerũ ratione, aut habito Diuis debito honore, in templorũ ipſis tabernaculis procumberent, & mortui iacerent: quia ſcilicet uis morbi tanta erat, ut omnẽ illis cultum, metumq; Deorũ expectoraret, & commota mente ad impia quæque facinora impelleret, & ad contemptum diuinarum quarumcumque rerũ, & humanarum: nam templorum ſanctitas uiolabatur profano cultu, & mortuis cadaueribus, neque religioni habebatur ſacras etiam etiam res ad profanos uſus adhibere, & alia huiuſmodi ſcelera patrare, & his ſe inquinare parricidiis: quod etiam ui doloris tribuit Lucretius, qui ita ait:

Nec iam relligio Diuùm, nec numina magni
Pendebantur enim, præſens dolor exuperabat.

Καὶ ἱερῶν, καὶ ὁσίων. Et ſacra & ſancta omnia.] Differunt hæc duo inter ſe ſacrum & ſanctum, ἱερὸν eſt, εἰς τιμὴν θεοῦ ἀποτετμημένος τόπος, in Dei honorem præciſus locus, Romani latius omnia diuino cultui mãcipata, ſacra appellabant, ait enim Trebatius quicquid deorum ergo habetur, ſacrum eſt, ſiue ædes, ſiue ara, vel ſignum, locus, aut pecunia, ſiue quicquid aliud more, inſtitutoque ciuitatis rite dijs conſecratum foret, a quibus vero fieri poſſet conſecratio legendi ſunt Iuriſconſulti, & Alexander ab Alexandro Gen. dierum lib. 6. cap. 14. idem vero ſacrum, ac religioſum erat quodammodo, licet hoc verbum ſit latius, de quo Aulus Gell. lib. 4. cap 9. & Macr. lib. 3 cap. 3. & origo templorũ, ac ſacrarum ædium a ſepulchris deducta eſt, teſtibus Euſebio ac Lactantio, quos citat Lilius Gregorius Gyraldus de vario ritu ſepeliendi & Clemens Alexandrinus teſtatur ſuperſtitione victos animos vocaſſe templa, quæ prius hominum ſepulchra fuerant condita magnificentius, vt in Arce Athenienſi (ne longius abeamus ab Hiſtorico) Cecropis ſepulchrum fuit teſtante Antiochoin nono Hiſtoriarum, & in Templo Palladis, iacebat Erichthonius, ſanctũ vero teſte Vulpiano de verb. ſign. dicitur illud, quod neque ſacrum, neque profanum eſt, ſed ſanctione aliqua firmatum, vt ſanctæ leges, ideſt, ſancitæ & confirmatæ, vel ſanctione roboratæ, vel (vt ait Macrobius 3. cap. 3.) quæ non debent pœnæ ſanctione corrumpi, græce dicitur ὅσιον ab ἅζομαι, quod eſt σέβομαι, ideſt, veneror, quaſi ἅσιον: ut leges ſanctæ dicuntur, ideſt, venerandæ.

Sacra quę ſint.

Sanctum quid ſit.

ὅσιον siue sanctũ tribusmodis potest intelligi.

Καὶ ὁσίων. Sancta.] Tribus modis hoc loco explicari hoc verbum commode potest, triplexque aptari sensus. primus vt supra dictum est quòd significat sancta omnia, quasi coniuncta sacris. Secundus ut interpretemur profana, sic enim greci dicunt ὅσιον χωρίον, i. profanum locũ, βέβηλον καὶ μὴ ἱερόν, quo vsus Aristophanes in Lysistrata, ὦ πόθεινὴ εἰλήθεια ἐπίσχες, τοῦ τόκου ἕως ἂν ἐς ὅσιον ἀπέλθη χωρίον, idest, o venerãda Lucina præsis partui, quoad in profanum abeat locum, sic ὅσια χρήματα, idest, pecuniæ nõ sacræ, vt Hyperides χρήματα τά τε ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια. pecuniæ sacræ, & profanæ, sic Isocrates τοῖς ἱεροῖς καὶ τοῖς ὁσίοις, sacris, et profanis, sic Demosthenes etiã vsus, & alij quamplurimi coniungentes hæc duo quasi ἀντίθετα. Didymusque teste Suida dicit διχῶς λέγεσθαι τὸ ὅσιον τό τε ἱερὸν καὶ τὸ ἰδιωτικόν, idest, dupliciter dici sanctum, & sacrũ, & priuatum, quod alius dixit, τὰ δημόσια ὅσια, idest, popularia profana: qua etiam notione sanctum dici apud latinos testatur Macrobius lib. 3. cap. 3. vbi ex auctoritate & testimonio Trebratij in decimo Religionum refert sanctum interdum esse idem, quod sacrum, idemque quod religiosum, interdum aliud, quod nec sacrum, nec religiosum est, sed incorruptum.

Vt sancta ad vos anima atque istius nescia culpæ,
Descendam. ————————

Quamuis etiam sacrum, & religiosum vsurpetur contrario sensu. sic Maro.

Auri sacra fames.

Sic versus ille religentem esse oportet religiosum nefas, i. superstitiosum, hoc vidit Portus qui interpretatus est, sacra & profana. Tertius demũ vt intelligatur de iustis, q̃ persoluunt mortuis, sic Suidas interpretatur, ὁσία ἡ ἐπὶ θανάτῳ τιμή, honor, qui debetur morti: & mox ὁσίαν κηδείαν, idest, funus, & funebria, sic Etymologici auctor ĩ verbo ἀφοσιώσας, &c. quare quidam ceremonias intelligunt significari, ac ritus, quib. vterentur in sepeliendis mortuis, & hoc videtur modo intellexisse Scholiastes Græcus, qui admonet legi posse etiam θηλυκῶς, idest, fœminino ritu, ὁσιῶν, nam ὁσίων est, οὐδετέρως, à neutro, τὸ ὅσιον, Henricus Stephanus in suis Scholijs, ac notis tam in ipsum contextũ, quam in Scholia Græca reijcit Scholiastes hanc sententiã, quòd sit scribendum ὁσιῶν, à foe-

fœminino, duasque affert in posterioribus causas, quibus id non probat, primo generum dissimilitudinem, quia si rectè dicitur ἱερὰ καὶ ὅσια, non pari pacto dicetur ἱερὰ καὶ ὅσιαι, quæ præter diuersitatem generis, habent aliud discrimen, quòd alterum substantiuum, alterum est adiectiuum. Secundo qa non vt ἑνικῶς, idest, singulariter dicitur οὐχ ὁσίη, ita numero multitudinis πληθυντικῶς, dicitur rectè οὐχ ὅσιαι, neque versum allatum Homeri, id probare qui dicit.

οὐχ ὁσίη κακὰ ῥάπτειν ἀλλήλοισιν

Οὐκ ἔχοντες ὅτι γένωνται. Non habentes quid agerent.] Cōfusam mentem, & perturbatam significat, qua abalienati quodammodo, & insanientes non ui morbi, (quamuis symptoma sit pestilentiæ quoque commota mens, sed de sanis adhuc loquitur) sed diuina ira, quæ vbi primum pœnas repetit a sceleratis hominibus spretæ relligionis, & uiolatæ, mentem illis eripit, & consilium.

Leges sepulchrorum variæ

Καὶ νόμοι. Et leges.] Iura, & leges sepulchrorum apud omnes gentes maximi semper habita momenti; sed potissimū apud Græcos & Romanos, & variæ apud veteres de ritu sepeliendi, & de sepulchris, & eorū sanctitate, ac de mortuis leges, & ritus recitantur, quas non erit alienum hic colligere, vt locus iste totus magis illustretur: ex Platone in Minoe colligitur primo Antiquos Athenienses defunctos domi sepelisse, quod etiam de Romanis constat, vnde larium & penatum religio remansit, qui ea de causa à gentibus colebātur, verum ea mox consuetudo, & ritus tum apud Græcos tum apud Romanos lege duodecim tab. sublata est, & antiquata, ut tetra, ac fœda. hominem mortuum in urbe ne sepelito, neue vrito, quę citatur à Cicerone 2. de legibus. quare etiam nomina quædam remanserunt, vt efferendi, græcè προθέσεις, ἐκφοραί, quatuor de causis, primo ne tabes aerē Vrbanum inficeret, & daretur occasio pestilentiæ, secū do, ne licentia familiari sepeliendi daret delinquēdi, & occisos occultandi occasionem, tertiò vt transeuntes Viatores ad laudes accenderent, & ad pręclara obeunda ꝑ patria admonerentur, quarto, quod addit Cicero, ne rogi ignib. vrbs aliquando conflagraret, Vestales tantum, & Imperatores hac lege immunes reseruati, & quidam ob virtutis priuilegium, ut de Fabricijs, & Valeriis, Publicola, & Tuberto dicit

Antiqui domi sepeliebant.

Extra vrbem sepeliebãt græci.

Cicero 2. de legibus. Quod vero greci extra vrbẽ sepelirent, & præsertim Athenienses, id demonstratur Aeschinis testimonio, qui Timarchum quendam vniuersum patrimoniũ profudisse ostendit, neque illi etiam fundo pepercisse, quẽ mater orauerat, ne abalienaret, ut si nihil aliud inde commodi caperet, saltem mortua haberet, vbi sepeliri posset, & Platonis, qui in duodecimo de legibus vetat fieri sepulchrũ in loco fœcũdo, & apto ad culturam, ex agro culto, eoq; qui coli possit, dicit Cicero, vllã partẽ sumi sepulchro vetat, & Marcellini, qui in vita Thucydidis dicit illius sepulchrũ fuisse extra Vrbem prope cyllam, & apertissimè à Seruio sulpitio in quarto epistolarum fam. vbi certiorem facit Ciceronem de interitu Marcelli. Ab Atheniensibus locũ sepulturæ intra Vrbem ut darent, impetrare non potui, quòd religione se impediri dicerent, neque tamen id antea cuiq̃ concesserant, quod proximum fuit, vti in quo uellemus gymnasio eum sepeliremus, nobis permiserunt, nos in nobilissimo orbis terrarũ gymnasio Academiæ locum delegimus, ibiq; eum combusimus, posteaque curauimus, vt iidẽ Athenienses in eodem loco monumentum ei marmoreum faciendum locarent. Primumq; consuetudo fuit terra humãdi ꝙ Cicero testatur. Athenis ille mos à Cecrope, ut aiunt permansit corpus terra humandi, quam cum proximi fecerant, obductaq; terra erat, frugibus obserebatur, vt sinus, & gremium quasi matris, mortuo tribueretur, solum autem frugibus expiatum, vt viuis redderetur: quare apud Xenophontem octauo pædiæ Cyrus mandat corpus suum terræ mandari sine auro & argento, ait enim, τὸ δ' ἐμὸν σῶμα ὦ, παῖδες ὅταν τελευτήσω μήτε ἐν χρυσῷ θεῖτε, μήτε ἐν ἀργυρῷ, ἀλλὰ τῇ γῇ ὡς τάχιστα ἀπόδοτε, idest, corpus meum filij, cum obiero neque in auro collocate, aut argento, sed terræ quamprimum reddite, sic Numam Regem conditum narrat Cicero, qui hunc morem vehementer laudat. At mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus illud fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus vtitur, redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac situm quasi operimento matris obducitur, eodemq; ritu in eo sepulchro, quod procul ad fontis aras regem nostrum Numam conditum accepimus, gentemque Corneliam vsque ad memoriam nostram hac sepul-

Humandi mortuos mos antiquissimus

pultura ſcimus eſſe vſam: Duas alias leges apud Aelianum Inuenio atticas de humãdis corporibus, ita enim inquit lib. 5. νόμος καὶ οὗτος ἀττικὸς, ὃς ἂν ἀτάφῳ περιτύχῃ σώματι ἀνθρώπου πάντως ἐπιβάλλειν αὐτῷ γῆν, θάπτειν δὲ πρὸς δυσμὰς βλέποντες, καὶ τοῦτο δ᾽ ἦν φυλαττόμενον παρ᾽ αὐτοῖς, ideſt, lex & hæc attica eſt quicunque in inſepultum corpus inciderit hominis, inijciat illi terram, ſepeliat vero ad occidentem reſpiciẽtes, & hoc ſeruabatur ab his, maxima enim (quod ad primum attinet) erat apud illos cadauerum cura, vt ſepulturæ mandarentur præſertim vero eorum, qui in bello occubuiſſent, adeo vt ſi quis ducum bello peremptos ſepulcho honeſtare neglexiſſet, capitis etiam pœna puniretur, & Nicias Athenienſium Imperator omnem ſubſiſtere fecit exercitum, vt duos tãtum peremptos milites ſepeliret, Chabrias profligatis ad Naxon Spartanis amiſit occaſionem delendæ vniuerſæ claſſis hoſtilis, vt cadauera legeret. Cimonq; filius Miltiadis ſe captiuum exhibuit pro patris ſepultura: quare etiam ad ſummum ſupplicium irrogabatur ſepulturæ priuatio, eccleſia etiã impietatis dãnatos priuat iure ſepulturæ, & apud Iuriſconſ. priuatio ſepulturæ eſt maxima pœna l. 1. in fi. C. de his qui parentes, aut liberos occiderunt. apud Græcos (vt teſtatur Xenophon. 2. ἑλλην.) Sacrilegi, & Proditores, quibus nullum maius excogitari ſcelus poteſt, ſepulturæ priuatione damnabantur, vt de Phocione conſtat, & alijs reis proditionis, quorum cadauera extra fines atticos proiecta, quod & ex noſtro patet Thucydide, qui in primo dicit Themiſtoclis oſſa ab amicis clam in attica ſepulta, κρύφα ἀθηναίων, quia, ſcilicet. οὐκ ἐξῆν θάπτειν ὡς ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντος, ideſt, (ut verbis vtar Aemylii probi idem ab hoc acceptum re ferentis in uita Themiſto.) quoniam legibus non cõcederetur ſepeliri, quòd proditionis eſſet damnatus, quæ verba Thucydidis Marcellinus pronuntiat de ipſo Thucydide in eius vita, quare apud Sophoclem Menelaus uetat ſepulchro condi Aiacem ſuſpectum proditionis exercitus: ſic etiã eos ſepulturæ honore priuabant, qui ſe ipſos interfeciſſent, quia ſcilicet, (ut aiebat Pythagoras, & repetiuit Cicero de ſomnio ſcip.) non eſt iniuſſu Imperatoris ex ſtatione & pręſidio decedendum, qđ ẽt Gyraldus annotauit, quaſi (inquit ille) ex Egiſippo non expectantes Dei patris imperium, merito

Qui ſepulturæ honore priuarentur.

matris gremio hoc est sepulcro priuati, sic parricidæ & matricidæ: quare etiam extat apud Euripidem generalis lex de non violandis mortuis in Antigona, κακεῖνο κέκριται μὴ ἐφυβρίζεσθαι νεκρούς, idest, illud & constitutum est mortuos non esse violandos, hæc à Solone constituta lex, sic enim in eius uita Plutarchus, ἐπαινεῖται δὲ τοῦ σόλωνος καὶ ὁ κωλύων νόμος τὸν τεθνηκότα κακῶς ἀγορεύειν, καὶ γὰρ ὅσιον τοὺς μεθεστῶτας ἱεροὺς νομίζειν, καὶ δίκαιον ἀπέχεσθαι, τῶν οὐκ ὑπαρχόντων, καὶ πολιτικὸν, ἀφαιρεῖν τῆς ἔχθρας τὸ ἀΐδιον, idest, laudatur & Solonis illa lex, quæ vetat maledicere mortuo, pium enim est mortuos sacros existimare, & iustum est abstinere ab iniuria eorum, qui non sunt, & ciuile auferre ab inimicitiis immortalitatē, de uiolatione autem sepulchrorum extāt multæ leges apud Roman. & multa exempla, quot uero modis uiolentur declarat Tholosanus in iuris syntagmate. lib. 34. cap. ult. Quod uero attinet ad secundum de uertendis cadaueribus ad oriētem; Polybius lib. 8. histo. auctor est apud Tarentinos id religiosissimè obseruatū, cū ēt dicat totam ideo Ciuitatis partē orientalem fuisse plenam monumentis, τὸ γὰρ πρὸς ἕω μέρος τῆς τῶν ταραντίνων πόλεως μνημάτων ἐστὶ πλῆρες, i pars ea Tarētinorum ciuitatis, quæ ad auroram spectat monumentis plena est, & illud maxime comprobat Solonis factum de Salamina, quam ut probaret iuste ab Atheniensibus possideri, κατασκάψας (inquit Laertius) τινὰς τάφους ἔδειξε τοὺς νεκροὺς πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένους, ὡς ἦν ἔθος θάπτειν ἀθηναίοις, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς τάφους πρὸς ἕω βλέποντας, idest, erutis quibusdā sepulchris ostendit mortuos ad orientem conuersos, ut moris est Atheniensibus sepelire, & ipsa sepulchra ad auroram idē dr̄ ēt à Plutarcho, in quo tñ inoleuit error, vt ēt in Luciano supra cum dicat πρὸς ἑσπέραν, de Athenien. cum dicēdū, πρὸς ἕω Verū cū apud Athenien. funerū ac sepulchrorū magnificentia ad luxum vsque increbuisset, Demetrius eam lege minuit, vt testatur Cicero 2. de legibus, non solum pœna, sed etiam tempore, ante lucem enim iussit efferri, & sepulchris nouis finiuit modum: nam super terræ tumulum noluit quid statui nisi Columellam tribus cubitis ne altiorē, aut mensam, aut labellum, & huic procurationi certū magistratum præfecit, mox inuectus mos urendi, cuius meminit Lucianus in disputatione de luctu, & Homerus in 1. Iliadis vbi dicitur, quòd.

Athenienses vertebāt sepulta cadauera ad oriētem.

αἰεὶ δὲ

αἱ δ' ἐπ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί, idest,
Ardebantque pyræ flamma crepitante frequentes.

Et in 6. vbi Patrocli corpus vritur, mox ſepulchro mandat̄, huius inſtituti cauſam eam fuiſſe nōnulli dn̄t, ꝙ in bellis ab hoſtibus erui cognouerunt, & ideo ne periculum hoc ſubirent inuentum, vt vrerentur, quod fortaſſe apud Romanos potuit eueniſſe, nam conſtat Scyllam dictatorem primum ex gente Cornelia voluiſſe cremari, veritum talionem èruto C. Marij Cadauere: vt Pli. teſtatur lib. 7. cap. 54. vbi etiam ipſe huius noſtræ eſt opinionis auctor, qui ait ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti, terra cōdebantur, at poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tūc inſtitutum. Euſtathius in Hom. duas affert cauſas huius ritus, primam, πρὸς ἔνδειξιν τοῦ τὸ μὲν θεῖον τοῦ ἀνθρώπου ἀναφορηθὲν ὥσπερ ἐν ὀχήματι τῷ πυρὶ προσμίξαι τοῖς οὐρανίοις, τὸ δὲ γήϊνον κάτω μεῖναι, ideſt, ad demonſtrandum, quòd hominis diuina pars elata tamquā in vehiculo igne cęleſtibus admiſceretur, terream vero infra manere, alteram, πρὸς ἁγνισμόν, ideſt, ad purificationem, quia ſcilicet, igne purgaretur, quod Euripidis & aliorum probat teſtimonio, Græcus Homeri Scholiaſtes eandem videtur innuere, cum dicat antiquitus corpora mortuorum cremata, διὰ τὸ ἀπέριττα γίγνεσθαι, ideſt, vt uacua à recrementis eſſent: vnde uero apud Græcos vrēdi hic mos, & cremandi corpora conſuetudo fuerit profecta, ibidem Euſtathius, & etiam alter Græcus Scholiaſtes Homeri narrant, nempe ab Hercule, qui primus neceſſitate adactus cremauit Argiuum Lycimnij filium, cum enim Hercules colligeret exercitum profecturus Ilium, ad vindicandam Laomendōtis perfidiam, qui ſibi promiſſos equos ob ſeruatam Heſionem filiam à monſtro Cete, nolebat perſoluere, petijt hunc ſibi à patre ſocium ac familiarem dari, cum inficiaretur pater, quippe qui alterum filium amiſerat ſub ipſo Hercule apud Lacedęmonem Ponum nomine, Hercules iure iurando pollicitus eſt ſe eum illi reſtituturum, ac reducturum, cum vero hic occubuiſſet (vt fit) in itinere, quo iure iurando quo uis modo ſolueretur, & promiſſa patraret, illum combuſſit, & cineres, atque oſſa patri reddidit, ex qua etiam hiſtoria colligit Euſtathius, & notat alium ritum græcorum, quòd ſcilicet, ſola oſſa reſeruabant, & ſepeliebant in

Mos vrendi corpora cur & quādo īuectus

cre-

crematorum memoriam, ἕλληνες τοὺς νεκροὺς ἔκαιον τὰ ὀστᾶ μόνα κατέχοντες, καὶ θάπτοντες εἰς μνήμην τῶν καιομένων, vbi etiam hic auctor aliud ad rem nostram maximè accommodatum notat, quòd scilicet, præcipuo quodam priuilegio pestilentia correptorum corpora cremabantur, vt in eo bello, cœteri, qui occubuissent canibus relinquerentur, & vulturijs præda, vt in eodem primo libro testatur Homerus.

——— ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι,
οἰωνοῖσί τε πᾶσι, ———

& alibi etiam vt in 6.

——— πολλοὺς δὲ κύνες, καὶ γῦπες ἔδονται,
Τρώων. ——————— idest,
Multosque canes, & rostro vultur adunco,
Troianos lacerabit, &c.

Patria lex Athen. cremandi corpora.

Patriam hanc Atheniensium legem cremandi corpora dicit Thucydides noster in superioribus, vbi agit de ritu sepeliendi publicè mortuos pro patria in bello: nam cum dixisset, πατρίῳ νόμῳ χρώμενοι, idest, patria lege utentes, Scholiastes grecus, ita explicat, τὸν πάτριον νόμον πληροῦντες περὶ τῆς τῶν ἀθηναίων ταφῆς, δηλονότι καύσαντες τὰ σώματα, οὗτος γὰρ ἦν νόμος ἀθηναίοις, καὶ πᾶσιν ἕλλησιν, idest, patriam legem implentes de Atheniensium sepultura, uidelicet cremantes corpora. Hæc enim erat lex apud Athenienses, & omnes Græcos, quod etiam significauit Sillius Italicus lib. 13. ubi breuissimè persequitur uarios sepeliendi ritus, ait enim.

Cecropidæ ob patriam mauortis sorte peremptos,
Decreuere simul communibus vrere flammis.

Ceremoniæ sepeliendi apud Græcos.

Quibus uero ceremonijs in sepeliendis uterentur ex Luciano, & Homero colligi potest: nam obolum dicit additum in ore mortui, quem danacem appellatum dicit Gyraldus à Danais, idest, uita functis, uel quòd δάνα, arida dicuntur: item de lauandis, ungendis, uestiendis, rebus odoratis apparandis, & aliis huiusmodi. Alexander dicit fuisse morem ut proximus sanguinis, dũ traheret animã ægrotus exhalantis spiritum osculo exciperet, flatumque hauriret, mox decedẽtis oculos, & ora clauderet, nefas esse existimantibus à uiuis morientium oculos spectari, idem dicit apud Græcos per decem & septem dies, totidemque noctes seruata corpora antequam cremarentur, ut Romani per septem tantum interim

rim

rim ara conſtituta acerra dicta, in qua odores incendebant, idem ueſte alba cadauer indutum fuiſſe teſtatur, quem etiã colorem fuiſſe luctus græcis dicit, ſcribunt quidam apud Argiuos, Syracuſanos, Sicyonios idem ſeruatum, ut in ueſte alba lugerent, pyras uero pro perſonæ dignitate fuiſſe uarie ornatas tradunt, ferali ante imò undique conſtituto cupreſſu, quem adhibitum quidam uolunt, ut grato odore nidorem cremati corporis abigeret, & temperaret: apud Romanos lege duodecim tabularum fuit cautum, ne de lignis politis extrueretur, quod etiam ex Solonis legibus deſumptũ fatetur Cicero 2. de legibus vt cætera in duodecim tabulis, minuendi luctus, lamentationeſque funeris translata sũt de Solonis fere legibus. Hoc plus (inquit) ne facito, Rogũ aſcia ne polito, & mox extenuato ſumptu tribus licinijs, & vinculis purpurę tollit etiam lamentationem, Impoſito pyræ cadauere veſtes odoramenta, & cara quædam illi imponebantur, & qui ſanguine coniunctior facem auerſus pyrę inferebat, & ardebat, interim amici, & coniuncti comas tõdebant, & in ignem inijciebant, ut in Patrocli funere factũ narrat Homerus, in quo etiam canes & ſerui cremati ſunt, antequam vero cremaretur cadauer, oculi eius aperiebantur, ut cœlo paterent ſupini, interim mulieres lamentaban tur, & facta præclara defuncti decantabant, quod genus lamentationis Græci Ialemum dicunt, Romani nænias, & interdum propinquus aliquis ex ſuperiore loco mortui laudes concinna oratione proſequebatur, in quo genere cum inuectus eſſet mos barbarus inter mulieres, vt pectora percuterent, genas laniarent, & alia huiuſmodi, quæ narrat Lucianus. οἰμωγαὶ, κωκυτὸς, δάκρυα, στέρνα τυπτόμενα, σπαραττομένη κόμη, φοινισσόμεναι παρειαὶ, ἐσθὴς καταῤῥηγνυμένη, κόνις ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πασσομένη, &c. i. gemitus, vlulatus, lachrymæ, pectora pulſata, diuulſa coma, ſanguilentæ genæ, veſtis diſciſſa, & puluis capillis inſperſus. Solon hæc omnia ſuſtulit, & ad moderationem redegit, de quo ita Plutarchus in eius vita. ἐυσταλεῖς ἐποίησε τὰς ἱερουργίας, καὶ περὶ τὰ πένθη πραοτέρους θυσίας τινὰς εὐθὺς ἀναμίξας πρὸς τὰ κήδη, καὶ σκληρὸν ἀφελὼν, καὶ τὸ βαρβαρικὸν, ᾧ συνείχοντο πρότερον αἱ πλεῖσται γυναῖκες, τὸ δὲ μέγιστον ἱλασμοῖς τισι καὶ καθαρμοῖς καὶ ἱδρύσεσιν καθοργιάσας, καὶ καθοσιώσας τὴν πόλιν ὑπήκοον τοῦ δικαίου καὶ μᾶλλον εὐπειθῆ πρὸς ὁμόνοιαν

τοιαν κατέστησε, idest, frugalia instituit sacrificia, & circa luctus mitiora sacra, quædam statim immiscẽs ad exequias, & ablato duro ac barbaro more, quo prius utebantur mulierũ maxima pars, quod caput fuit, placationibus quibusdã, & expiationibus, & statuarum erectionib. ad mysteria, & religionem deducens vrbem iustitiæ obsequentem, & ad concordiam magis propensam, & accommodatam reddidit, quidã scribunt in luctu apud Græcos viros comam aluisse, mulieres totondisse: apud Romanos lege etiam uetitum lugere matronas, & eiulare, quam legem dicit Cicero, ut multas alia ex Solonis legibus eisdẽ propè verbis sumptas. Mulier genas ne carpito, neue lessum funeris ergo habeto, erat uero lessus lugubris eiulatio. à Pittaco ẽt uetitam frequentiã asserit in luctu, ait enim, sublata etiam celebritas uirorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur, habet enim luctum concursus hominum, quo circa Pittacus omnino accedere quemquam uetat in funus aliorum. Vergilius elegãter in funere Miseni in 6. multa attigit, sed hæc erat priuati funeris põpa. Publici uero præclare ita describitur à Thucydide in hoc ipso secundo libro. Athenienses patria lege utentes publicè funus fecerunt eorum, qui in bello primũ mortem oppetiuerunt, hoc modo ossa mortuorũ proponũtur, facto ante triduum tabernaculo, & infert suo quisq; cadaueri, quod vult cum vero efferũtur, arcas ex cupresso ducũt, vehicula ex singulis tribubus singula, in quibus insunt ossa singularum, unus uero thorus uacuus fertur stratus nõ extantium, quique inter cœsos inuenti non fuere, imponit autem qui uult siue ciuis, siue hospes, & fœminę adsũt propinquę in funere eiulantes, condunt uero in publico monumento, quod est in pulcherrimo urbis suburbio (semper enim ibi sepeliũt occisos in bello præter Marathonios, quibus ob singularem uirtutem ibidem struxere monumẽtũ,) vbi vero eos humauerint terra, vir delectus à Ciuitate, qui & doctrinæ opinione, & dignitate præcellat, habet laudationẽ consentaneam illorum meritis, qua audita abeunt. Pollux 8. lib. onomastici alterius ritus meminit Græcorum in mortuis, nempe vasis, quod ante fores ædium vbi iacebat cadauer, plenũ aqua ponebatur, qua se exeuntes abluebant, dicebaturque, ὄστρακον ἀρδάνιον, ostra cum Ardanium ab ἀρδω, quod

Pompa funeris publici apud Athen.

quod est rigo eius hæc sunt verba, καὶ οἱ ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ πενθοῦντος ἀφικνούμενοι ἐξιόντες ἐκαθαίροντο ὕδατι περιῤῥαινόμενοι, τὸ δὲ προὔκειτο ἐν ἀγγείῳ κεραμέῳ ἐξ ἄλλης οἰκίας κεκομισμένον. τὸ δὲ ὄστρακον ἐκαλεῖτο ἀρδάνιον, idest, & qui ad ædes lugentis perueniebant, exeũtes purgabantur aqua irrorati, hęc vero proposita erat in Vase figulino, ex alia domo allata, & hoc vocabatur ostracum ardanium, & ibi etiam dicit appellari περίδειπνον, ἐπὶ τῷ πένθει σύνοδον, idest, ad luctum conuentũ, quod tamen a conuiuio, & epulo funebri dictum alij putãt, quod dabant potentiores, & qui conueniebant, parentes & lugentes consolabãtur, cuius meminit etiam Lucianus in luctu, quod alio vocabulo dicebatur χοαὶ, vt nonnulli volunt, licet significet etiam aliud, Latini dicunt parentalia, & silicernia, quod silentio peragerentur, Donatus dicit esse cœnam, quę infertur dijs manibus, meminit ardanij, & huius ritus etiam Suidas, qui ita ait in verbo ἀρδάνιον, ἐτίθετο δὲ καὶ πρὸ τῆς θύρας τῶν τετελευτηκότων τοῖς εἰσιοῦσι καὶ ἐξιοῦσιν ἵνα περιῤῥαίνονται, idest, ponebatur etiam ante ianuam mortuorum ingredientibus, & exeuntibus, vt aspergerentur, apud eundem eodem in loco nempe lib. 8. onomastici alius ritus legitur nẽpe quòd innuptorum monumentis puella constituebatur lauacrifora, ait enim. τῶν δ' ἀγάμων λουτροφόρος τῷ μνήματι ἐφίστατο κόρη, ἀγγεῖον ἔχουσα ὑδροφόρον ἢ ὑδρίαν ἢ πρόχουν, ἢ κρωσσόν, ἢ κάλπιν, idest, innuptorum vero lauacri fora ad monumentum constituebatur puella, vas tenens aquigerum, vel hydriam, vel peluim, vel vrnam, vel situlam, additque hanc imaginem quæcunque ea fuisset ab Isæo appellatam, ἐπιστήμην: nam vulgo neutro genere dicebantur, ἐπιστήματα, & στῆλαι ἐπιτάφιοι, idest, colũnæ sepulchrales, & cuiuscumq; generis columnæ erigebantur defunctis, apud Aristophanẽ fit mentio in ἐκκλησιαζούσαις, alterius ritus, siue moris apud Græcos obseruari soliti, de coronandis scilicet mortuis: nã inducit virũ conquerentẽ de vxore, ꝙ mane diluculo surgẽs abreptis illius indumentis eum quasi defunctũ iam & mortuũ reliquisset dicẽs, μόνον οὐχὶ στεφανώσας, οὐδ' ἐπιθεῖσα λήκυθον.

Modonon coronatum, additoque lecyto.

vbi Scholiastes in margine explicans verbum στεφανώσασα, addit εἰώθασι γὰρ τοῦτο ποιεῖν ἐπὶ τῶν νεκρῶν, idest, consueuerũt enim hoc facere in mortuis, & Cicero in oratione pro

O stracũ Ardaniũ quid sit.

Mos coronandi mortuos.

L. Flacco idem docet Græcos facere solitos, exponens quid contineretur plebiscitis Smyrnæorum, quæ fecerant in Castritium mortuum: primū vt oppidum introferretur, quod alijs non conceditur, deinde vt ferrent ephæbi, postremo vt imponeretur aurea corona mortuo, quam rem etiam annotauit Petrus Victorius, Var. lect. lib. 2. cap. 7. multa alia potuissem colligere, & obseruare in hoc genere, sed hæc in præsentia satis erunt, si harū estis cupidi epularum legite libellū supra memoratum Gyraldi, & Alexandrum ab Alexandro libro tertio, ex quibus multa adhuc poteritis expiscari.

Tribus de causis inuēta sepulchhra.

περὶ τὰς ταφὰς, Circa sepulchra.] Tribus de causis inuenta sepulchra possumus dicere: primū, vt posteri admoneantur sibi etiam esse moriendum: deinde, vt admoniti de funere sancte sibi viuendum putent: tertio, vt arceatur cadauerū aspectus fœdus, & odor, qui communem viuentium societatem possit lædere aere inquinato: quam potissimum caussam fuisse dicit Seneca, cum viuorum non mortuorum caussa inuentū sit sepulchrum, quod maxime probat Franciscus Petrarcha de remedio vtriusque fortunæ, cap. vlt. Hanc vero legum, rituum, & ceremoniarum perturbationem in sepeliendo notat eleganter etiam Lucretius his versibus:

Nec mos ille sepulturæ remanebat in vrbe,
Quo prius hic populus semper consuerat humari,
Perturbatus enim totus trepidabat, & vnus
Quisque suum pro re consortem mæstus humabat. Sic Ouidius.
Corpora missa neci nullis de more feruntur
Funeribus, neque enim capiebant funera portæ,
Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos
Indotata rogos, etiam reuerentia nulla est,
Deq; rogis pugnant, alienisq; ignibus ardent,
Qui lachryment, desunt, indefletæq; vagantur
Natorum. matrumq; animæ, iuuenumque, senumque,
Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignes.

ἔθαπτον δὲ, Sepeliebat vero.] Quomodo sepeliebant si cremabant? Sed quod supererat, nempe ossa, & cineres humabant, & tunc religionē incipiebat habere: nam priusquā gleba inijceretur, locus, vbi crematum corpus, nihil habebat religionis: iniecta vero tumulo gleba, & humatum, & gleba dicebatur, & multa religiosa iura obtinebat. Hæc terra, &

gleba

gleba iniecta dicebatur à Græcis χοὴ, teste Suida, qui ita ait: χοὴ, καὶ χοαὶ ἡ ἀποχεομένη τοῖς νεκροῖς γῆ, idest, affusa mortuis terra. Licet paulo ante dicat χοὰς vocari ἐναγίσματα ἐπὶ τοῖς νεκροῖς, idest, expiationes pro mortuis, & mox θυσίαν νεκρῶν, sacrificium mortuorum. Dicebantur vero sepulti, tumulati, humati, conditi, funerati, siti: illudq; etiam apud Romanos discrimen, quòd funus dicebatur cadauer iam ardens, vel incensum, exequiæ, & pompa, dum efferretur, reliquiæ, & bustum iam crematum, conditum iam sepultum: lectuli, & lecti dicebantur, quibus cadauera ad sepulchrum deferebantur. Item feretrum, capulus, sandapila, loculus, Grecè λάρναξ: sepulchrum vero tumulus, Græcè χῶμα, ἡ σορὸς, & τύμβος, teste Polluce. Tumba, & diminute tymbia, & semitymbion: arca, cippus. olla, soliū, puticuli, quod fuisse sepulchrū miseræ plebis dicit Varro lib. 4. de legibus, quòd quasi parui putei corpora continerent, vel quòd in eis corpora putrescerent. Hypogeum genus sepulchri, quod conditorium latine dicitur, seu conditiuum: est enim subterraneum, vt vis vocabuli significat, conchylia interdū appellata, & ciboria testatur Gyraldus de vario ritu sepeliendi: quæ tamen non annotaui. choragium pro uirginali sepulchro apud Græcos, ut suggrundaria, seu suggrundia infantiū sepulchra apud Latinos, qui xl. diem non excesserint: quæ nonnulli ἠρία dicūt Græcè appellari, licet ἠρίον sit generale sepulchri nomen. Mausoleum etiam appellatum, usurpato singularis nomine sepulchri ad uniuersale significandū propter excellentiā.

Sepulchrorum varia nomina, & genera.

ὡς ἕκαστος ἠδύνατο, Vt quisque poterat.] Quando scilicet nequibant ut uolebant: uidetur enim tacite ad hanc sententiam respicere, quod scilicet ubi fieri quod uolumus non potest, ut possumus faciendum, & acquiescendum. Hanc uero sententiā Aristoteli tribuit Stobæus, qui ita inquit: Ἀριστοτέλης εἶπεν ἐπειδὴ μὴ γίνεται τὰ πράγματα ὡς βουλόμεθα, δεῖ βούλεσθαι ὡς γίνεται, idest, quoniā nō fiunt res, ut uolumus, oportet uelle ut fiunt, quam Latinam Terentius in Andria fecit eleganter: Quæso ædepol Charine, quoniam id fieri quod uis non potest, uelis id quod possit, à qua non dissimile illud in eadem Comœdia, ut quimus aiunt, quando ut nolumus, nō licet, quod uidetur expressum ex eo senario, qui apud Græcos circumfertur.

ζῶμεν γὰρ οὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα. idest,

Non viuimus enim vt volumus, at quì possumus.

Ad quod respexit Petarcha Hetrusco in Epig. xiv. ubi ait:

Vorrei più uoler, e più non voglio,

Et per più non poter, fò quanto io posso.

Sed eleganter Ariostus in Casaria Comœdia Terentiũ imitatus expressit Actu 4. scena 9.

———————— Et se quel che desidera

Non può hauer, quel che può hauer desideri.

Huc uidetur spectare etiam illud adagium Græcorum, quo præcipitur, si non possumus bouem, asinum ducamus.

εἰ μὴ δύναιο βοῦν ἔλαυνε ὄνον

Hanc rem ita expressit Lucretius:

Quisque suum pro re consortem mœstus humabat.

ἀναισχύντους, Impudentia sepulchra.] Hoc uerbum mere est poeticum, & Homericam redolet licentiam: consueuit enim ille per metaphoram accommodare rebus sensus ex pertibus affectus ipsos hominũ, neque solum corporis, sed etiam animi. Sic de Sisyphi saxo dicit λᾶας ἀναιδής, idest, saxum impudens de quo magnopere laudatur ab Aristotele: habet enim nescio quid metaphora σεμνὸν graue, & ἐξαλλάττον τὸ ἰδιωτικόν, idest, excedens popularem modum loquendi, ac plebeium, quo maxime delectatus Thucydides; quare poetica eius iudicata est ab antiquis locutio; imò etiam in dubium reuocatum est, an posset uocari Poeta ratione phrasis: de qua re facit in eius uita mentionem Marcellinus, his uerbis: διά γε οὖν τὸ ὑψηλὸν ὁ Θουκυδίδης, καὶ ποιητικαῖς πολλάκις ἐχρήσατο λέξεσιν, καὶ μεταφοραῖς τισί. περὶ δὲ πάσης τῆς συγγραφῆς ἐτόλμησάν τινες ἀποφήνασθαι ὅτι αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς συγγραφῆς οὐκ ἔστι ῥητορικῆς, ἀλλὰ ποιητικῆς, idest, etiam propter sublime dicendi genus Thucydides poeticis sæpenumero usus est uerbis, & metaphoris quibusdam. De tota uero scriptione ausi sunt quidam affirmare, quòd ipsa idea scriptionis nõ est Rhetoricæ, sed Poeticæ: cuius rei facit etiam in Poetica mentionem Robortellus: cur uero, & quæ uocet impudentia sepulchra uidetur magnopere perpendendũ: nam Scholiastes Græcus interpretatur ἀλλοτρίας καὶ ξένας, idest, alienas, & peregrinas: quæ licet reprehendatur ab Henrico Stephano ita scribente, fortasse non hæc tantum scripserat, sed que-

Thucydidis locutio poetica iudicata.

dam

dam adiecerat, alioqui certe debuit αἰσχύνεσθαι, dum illã uocem ἀναισχύντους ita expôneret: ego uero tantum abeſt, ut putem pudore affici debere Scholiaſtē, & erubeſcere, ut ille inquit, quòd ita expoſuerit, ut potius audaculum ipſum exiſtimem Henricum, qui hanc reprehenderit explicationem, quæ mihi maxime arridet, & germana uidetur: nam ſi pudor eſt ſecundum Ariſtotelem in 2. de Rhet. λύπη τις καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν, ἢ γεγονότων, ἢ μελλόντων, ideſt, moleſtia quædam, & perturbatio circa ea mala, quæ ignominiam, ſeu dedecus uidentur afferre ſiue præſentia, ſiue præterita, ſeu futura: ἀναισχυντία uero, ideſt, impudentia, eſt ὀλιγωρία τις καὶ ἀπάθεια περὶ αὐτὰ negligentia quędam, & imperturbatio circa eadem, cum uetitum eſſet legibus, & inſtitutis ciuitatis, ut ſupra dictum, in alienum ſepulchrum indere, & ignominioſum non gentili, & proprio ſepulchro condi, profecto erat impudentia eorum, qui nõ amplius reuerebantur illam hominum reprehenſionem in alienis ſepulchris mortuos ſepeliendi, & dedecus emergens ex non propria ſepultura accepta, quod hominibus conueniebat ad ſepulchra conuerſo ſermone: & circa mortuos impudentiam uerſari eodem in loco innuit Ariſtoteles, cum pudore affici dicit homines, & ignominia notari, quòd ex mortuis aliquid fuerint lucrati, quod dedecus exagitatum etiam dicit prouerbio κἂν ἀπὸ νεκροῦ φέρειν etiam à mortuo aliquid auferre, & fortaſſe hoc ſignificauit Thucydides, quòd ſcilicet ſine ullo pudore locarētur ſepulturæ, in quas præclariſſimę cõdi familiæ cõſueſſent. Quod uidet innuere Lucretius,

Quæ ſin impudentia ſepulchra apud Thucydidem.

——————— *Et vnus*
Quiſque ſuum pro re conſortem mæſtus humabat.

Pro re, ideſt, pro facultate, redempto iure ſepulchri: & hoc pacto conueniet, & conſentanea erit definitioni impudentiæ à Theophraſto datæ in characteribus, vbi ita: ἀναισχυντία ἐστὶ καταφρόνησις δόξης αἰσχροῦ ἕνεκα κέρδους, ideſt, impudentia eſt contemptio gloriæ ſordidi cauſa quæſtus. Et eo magis placet explicatio, quia videntur illis ſequentia verba Thucydidis fauere, vbi ait in alienas pyras ſuos mortuos imponere ſolitos, & incendere non expectato funere domini, qui pyram extruxerat: & quod de pyris, idem de ſepulchris intelligendum. Illud vero verbum ξένας à Scholiaſte poſitũ, ſignifi

cat nō ſolum hoſpitũ,& aduenarum, ſed qui nō eſſent ex eã familia,cuius eſſet ius ſepulchri: illi enim dicebant ξένοι alieni à familia,quos non licebat in familiæ ſepulchro condere: quare Nobilitas Thucydidis arguit ex ſepultura: fuit.n.cõditus in Cela in Cimonis ſepulchris,cũ columna ita inſcripta:

Θουκυδίδης ὀρόλου ἁλιμούσιος ἐνθάδε κεῖται. ideſt,

Thucydides Oroli Halimuſius hac iacet vrna.

Ait.n. Marcellinus, Εὑρίσκεται δῆλον ὅτι τοῦ Μιλτιάδου γένους ὄντως, ξένος γὰρ οὐδεὶς ἐκεῖ θάπτεται, ideſt, deprehenditur ex proſapia eſſe Miltiadis vere Peregrinus enim nemo ibi ſepelitur, vbi ξένον vocat non eiuſdem gentis, & familiæ, quos non fas erat gentilitijs ſepulchris condi: erat vero impudentia, aut alienum admittere in gentilitiam ſepulturam, aut vi in illas irrumpere, nec reuereri, vel etiam intellexit Scholiaſtes peregrinas,ideſt,factas in his locis, quibus non erat mos ſepulchra faciendi, vt intra mœnia: quare cum foris propter populationis metum efferre non auderent, impudenter & in domibus,& in ædibus ſacris condebant, violata conſuetudine, & inſtituto veteri, vel explicandum impudentia ſepulchra, pro iniurioſa, quæ ſcilicet cum aliorum iniuria eſſent coniuncta: eſt enim mater iniuriæ impudentia: quare Cicero in oratione de lege Agraria aduerſus Rullum coniunxit hæc duo,iniuriam,& impudentiam in tanta iniuria,tantaq; impudentia quid ſpectarit.

θήκας, Sepulchra.] Supra enumerauimus multa nomina tum Græca,tum Latina,quibus ſepulchrum ab antiquis fuerit appellatum: nam Græcè dictum eſt ἠρίον, μνῆμα, μνημεῖον, χῶμα, σορός, στύλος. Varia vero forma,& ex varia etiam materia fieri ſolita,de quo conſulendus Gyraldus.

ἐπὶ πυρὰς γὰρ ἀλλοτρίας, In alienas pyras.] Hoc eſt,quod ſupra innuit eſſe violatum. Lex enim erat Solonis. τάφον μὴ ἐξαλείφειν, μηδ' ἀλλότριον νεκρὸν φέρειν, ideſt, neque ſepulchrum deleto,neque alienum mortuum inferto. Quod etiam legibus Romanorũ, & Prætoris vetabatur, & erat duplex actio in eum,qui violaſſet,ciuilis,& criminalis, de quibus Tholoſanus in Syntag.lib.24. Hanc vero Solonis legem citat etiam Cicero in 2. de legib. vbi ita ait: De ſepulchro autem nihil eſt apud Solonem amplius,quàm ne quis ea deleat,neve alienum inferat. Lucretius ita vertit hunc locum.

Multaq;

Multaq; vis subito, & paupertas horrida suasit,
Namq; suos consanguineos aliena rogorum
Insuper extructa ingenti clamore locabant,
Subdebantq; faces multo cum sanguine sæpe,
Rixantes potius, quàm corpora desererentur.

Manilius etiã attigit lib. I. Astron. vbi meminit huius pestis.

——— Fessus defecerat ignis,
Et coaceruatis ardebant corpora membris.

Et Ouidius elegantissime totam hanc rem prosequitur.

Corpora missa neci nullis de more feruntur
Funeribus, neque enim capiebant funera portæ,
Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos
Indotata rogos, & iam reuerentia nulla est,
Deque rogis pugnant, alienisq; ignibus ardent,
Qui lachryment desunt, indefletæq; vagantur,
Natorum, matrumq; animæ, iuuenumque, senumque,
Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignes.

De varijs vero mortuos tumulandi ritibus, cum alij comburerent, alij suspenderent arboribus, alij exponerent, alij alitibus, alij canibus obiectarent dilacerandos, alij in flumina, & aquas proijcerent, alij in pulueres redacta comederent, alij integros esitarent, & alij alio pacto cõsumerent. Legendus Stobæus sermone cxx. Sillius Italicus lib. 13. & Lilius Gregorius Gyraldus de vario ritu sepeliendi, &c. Hæc vero consuetudo cremandi corpora durauit apud Romanos vsque ad Antoninorum tempora, quibus in plerisque desitum cremari corpora, & terra humari, ac condi sepulchro cœptum est. Nostris vero temporibus in magnis tantum pestilentijs adhiberi mos hic solet comburendi corpora propter multitudinem, ne inficiatur aer, alioqui igne absumi infelicissimum existimatur: quare pœnæ loco irrogari solet sacrilegis, & impijs. Sic apud Persas, & Aegyptios nefas habebatur mortuos comburere, de quo Stobæus sermone cxxij. ex Nicolai Collectaneis de moribus gentium: Persę enim ignẽ esse Deum existimabant: quare nefas putabant Deo cadauer humanũ offerre: Aegyptij alia ratione idem sentiebant: putabant enim esse animatã belluam ignem θηρίον ἔμψυχον, quæ omnia oblata deuoret, atque consumat, & cum est saturata ipsam, & quæ ab eo consumpta sunt, emori.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Πρῶτόν τε ἦρξε καὶ ἐς τ᾽ ἄλλα τῇ πόλει ἐπὶ πλέον ἀνομίας τὸ νόσημα, ῥᾷον γὰρ ἐτόλμα τις, ἃ πρότερον ἀπεκρύπτετο μὴ καθ᾽ ἡδονὴν ποιεῖν, ἀγχίστροφον τὴν μεταβολὴν ὁρῶντες τῶν τ᾽ εὐδαιμόνων, καὶ αἰφνιδίας θνησκόντων, καὶ τῶν οὐδὲν πρότερον κεκτημένων, εὐθὺς δὲ τἀκείνων ἐχόντων. ὥστε ταχείας τὰς ἐπαυρέσεις, καὶ πρὸς τὸ τερπνὸν ἠξίουν ποιεῖσθαι, ἐφήμερα τά τε σώματα, καὶ τὰ χρήματα ὁμοίως ἡγούμενοι, καὶ τὸ μὲν προσταλαιπωρεῖν τῷ δόξαντι καλῷ οὐδεὶς πρόθυμος ἦν, ἄδηλον νομίζων, εἰ πρὶν ἐπ᾽ αὐτὸν ἐλθεῖν διαφθαρήσεται, ὅτι δὲ ἤδη τε ἡδὺ, καὶ πανταχόθεν τὸ ἐς αὐτὸν κερδαλέον, τοῦτο καὶ καλὸν καὶ χρήσιμον κατέστη.~

PRimumq́, cœpit & ad alia in ciuitate maioris improbitatis ſcelera auctor eſſe morbus, facilius enim audebat quiſque, quę prius occultabat, ne libidine patrare videretur, cum repentinā rerum cōmutationem aſpicerent, & beatorū ſubito tamē commorientiū, & eorū, qui nihil ante poſſidebant, repente eorū bona conſequentiū. Quare velociter perfruendū bonis, & ad voluptatē iudicabant momentanea, diemq; vix duratura & corpora, & bona pariter exiſtimantes, & nemo ad obeundos labores pro eo quod videretur honeſtū promptus erat, incertū exiſtimans, an priuſquā id aſſequeretur, interiret: quod vero nouerat iucundū, & ex omni ſibi parte quęſtuoſum, hoc & honeſtū, & vtile cōſtituebat.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

QVANTAM licentiam inuexerit in hominum cœtus peſtilentia, in mortuis, tum cremandis, tum humãdis elegantiſſime hactenus perſecutus eſt, cum nihil eſſe dixerit tam ſanctum, ac religioſum, quod non eſſet in profanos uſus adhibitum, & uiolatum omne ius, & omnem ritum, ac conſuetudinẽ in humandis cadaueribus: Nunc pergit denuo amplificare ab externis, nempe ad mortuos non pertinentibus, quantæ fuerit occaſio audaciæ, & contemptus legum: ubi enim ſemel fines quis egreſſus eſt, & quaſi lineam honeſti, ac iuſti tranſiliuit, facile in quoduis ſcelus ſeſe demittit, atque præcipitat: oſtendit enim ex hoc quaſi prætextu, ac nomine neceſſitatis ſpernendi leges, & inſtituta ſepulchrorum propter uim morbi ſæuientis, & rerum neceſſariarum defectionem, atque inopiam, animos aſſuetos iam uiolandis ritibus, & legibus, hinc ſumpta occaſione ad omne genus ſceleris, ac improbitatis deſcendiſſe, ac eſſe uolutatos in ſordibus quibuſlibet, & libidine, cum ea, quæ prius ſecreto (ſi quando uicti eſſent naturæ ad malum procliuis conſuetudine, & ui libidinis faces admouentis) agebant, & perpetrabant, tunc aucta ad ſummum licentia, & cumulata magis atque magis impudentia, palam, & in publico admittere non erubeſcebant, ſed audaciſſime, & impudentiſſime nihil diſſimulantes, aut cælantes perpetrabant, ut ſtupra, inceſtus, uiolationes, & huiuſmodi fœda: cum enim uiderent ſubitam eſſe,

ac momentaneam rerum viciſſitudinem, ac commutatio-
nem, vt qui fortunati, felices, ac beati paulò ante haberentur
ob diuitias, & bonam valetudinem repente morbo corre-
pti interirēt, & alii inopes, ſcilicet & miſeri magnas diuitias,
uel hæreditario iure, uel teſtamenti, uel quauis alia occaſio-
ne capientes ſtatim fierent ex miſeris beati, & hi denuò etiā
ſimili caſu mox ex apice felicitatis præcipitarent, in eam ue-
niebant ſententiam, ut cum eſſent omnia caduca, & ſubito
quaſi umbra elapſura, & euolatura, quod liceret per fàs (ut
aiunt) & nefas bonis oblatis potirentur, deinde rurſus am-
plificat huius abuſus inſolentiā à ſublato omni uirtutis deſi-
derio, atque ſtudio, quo ſolerent ante homines incendi, at-
que efferri. Cum enim uirtus coniunctum habeat laborem:
illi uero tunc omnia ad præſentem referrent uoluptatem, &
lucrum, profectò nihil erat reliquum, cur pro uirtute labo-
res, ac uigilias ſibi tolerandas putarent, cum nequaquā ſpera
rent poſſe illud aſſequi, quod eſſet propoſitum laborū præ-
mium. Virtutis enim decus vulgo non per ſe, ſed propter
præmia expetitur. Totam vero hanc partem, quę ſequitur,
prætermiſit Lucretius.

πρῶτον, Primum.] Adamatam notent adoleſcentes hanc
particulam à Thucydide, & ſemper ferè poſitam abſolute
non habita ratione ad aliud, ſic in ſuperioribus ſæpe. ἡ νόσος
πρῶτον ἤρξατο γενέσθαι, & mox ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, &c. Sic
Latini etiam frequenter utunt ponentes primū, ſine alio, or-
dine ſubſequēte aduerbio Latino, ut mox, deinde, & eſt ἀναν-
ταπόδοτον in uerbis atticorū familiare, ut etiam in ſententijs
frequentius, ut notauit Corinthus de dialectis, & Henricus
Stephanus in eius in illum animaduerſionibus. Vel etiam
dici poteſt uſurpatum hoc aduerbium pro illius oppoſito,
& relatiuo, nempe deinceps, ideſt, & deinceps, hoc eſt, ab hoc
malo initium factum eſt maioribus etiam malis, & occaſio.

ἦρξε, Cœpit auctor eſſe.] Græcus Scholiaſtes ἀρχὴ γέγονε,
initium fuit, & origo, ac ſi diceret ἀρχὴ κακῶν νόσημα, ideſt, hic
morbus initium fuit ſcelerum, & malorum cauſa, in ciuita-
te, quia ſcilicet, vt de falſis Philoſophorum dogmatibus pro
nuntiauit 1. Phyſ. Ariſt. contex. 10. ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος ἀνάγκη
τ' ἄλλα συμβαίνειν, ideſt, dato vno inconſentaneo, neceſſe eſt
plura alia conſequi, ita in malis, & peccatis, vnum eſt multis,
& plu-

& pluribus initium; quadam enim quasi catena, & affinitatis vinculo coniuncta sunt, vt sese mutuo attrahant, quemadmodum virtutes, quas quadam quasi ex annulis catena cō iunctas pendere dicit Galenus, vt qui vnam habeat, omnes habeat. Sic Ausonius eleganter in quodam epigramate dixit catenatos labores, quòd negocium ex negocio seratur, sic chorus apud Sophoclem in Aiace significans labores laboribus cumulari, exclamat:

Mala, & peccata quasi catena coniuncta inuicem se sequunt.

πόνος πόνῳ πόνον φέρει, idest,
Labor labori laborem fert.

Et Homerus quoque dixit ad nostram sententiam hanc accommodatius:

—— πάντη δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικται. idest,
—— Vndique malum malo innititur.

Syntaxis vero horū verborū hæc est, & hoc pacto dirigenda. τὸ νόσημα ἦρχε ἀνομίας ἐπὶ πλέον, idest, πλείονος, vt Portus notat, καὶ ἐς τ' ἄλλα τῇ πόλει, idest, morbus attulit initium impietatis maioris etiam ad alia (mala scilicet perpetranda) παρὰ τὰς ταφὰς præter sepulturas ante cōmemoratas Ciuitati; in hac vero sententia reddēda discrepant Interpretes, & Valla quidem non videtur assecutus, aut recte expressisse, qui ita vertit, vnde primum incœpit in ciuitate vitium hoc in maius euasurum. Acacius melius, qui sic. Nec minus aliorum scelerum, flagitiorumq; principium fuit ista pernities. Euidentius Portus, qui sic. Hic autem morbus nō solum hac in re, sed alijs etiam in rebus ciuitati maioris improbitatis fuit initiū. Nec minus eleganter, aut perspicue reddidit in marginali annotatione Henricus Stephanus, qui ita, principiūq; attulit ciuitati hic morbus ad alia maioris improbitatis mala.

ῥᾷον γὰρ ἐτόλμα. Facilius enim audebat.] In hac quoque sententia reddenda valde laborant interpretes. Valla nō assequitur qui ita vertit, facilius enim quis audebat ea, quæ prius occulta voluisset, ne comperta forent inimicis voluptati, melius Henricus in margine, qui ita promptior enim quisque erat ad audendum ea, quæ prius dissimulabat se pro libidine patrare: quo pacto intellexit etiam Portus, qui ita vertit, facilius enim quilibet audebat palam facere, quæ prius pudore impeditus occultabat, ita ut ex animi libidine non patraret: quare Aemylius illius filius ita patrem secu-

tus syntaxim fieri vult, ῥᾷον γὰρ ἐτόλμα τις ποιεῖν, ἃ πρότερον ἀπεκρύπτετο, ὥστε μὴ ποιεῖν καθ' ἡδονὴν, sic nos quoq; vertimus secuti aliorum auctoritatem, & iudicium, sed si liceat libere, quid de hoc loco sentiam, exponere, arbitror esse hic atticismum, & abundare, παρέλκειν, particulam negatiuam μὴ, non, quod in Thucydide de οὐ, particula eiusdem naturæ adnotauit Corynthus in Dialectis, & supra etiam abundare ostendimus, & ita erit sensus clarissimus, atque ipsa œconomia, siue syntaxis ita facienda, ἐτόλμα καθ' ἡδονὴν ποιεῖν, ἃ πρότερον ἀπεκρύπτετο, idest, audebat ex animi libidine patrare, quæ prius occultabat, sic videtur etiam intellexisse Acacius, qui ita vertit iam enim quisque apertius cupidini, cui antea recte adhæserat, obsequi audebat, qui etiam videtur locum hunc habuisse suspectum de mendo, cum asteriscum præfixerit huic clausulæ, & fortasse à librario imperito inuectã, & additam fuisse illã particulã, negandi opinari: quod fortasse contigit, vt sæpe solet. est vero αἰτιολογία, superioris membri, quo dicebatur magnam patefactam fenestram, atque aditum ad cætera flagitia, atque scelera ex illa occasione necessitatis violandi iura sepulchrorum, quia scilicet exẽplo hoc ad cæteras quoque leges cõtemnendas, violandasq; adducebantur sublato metu pœnæ, quam sibi à nullo irrogari in hoc peccato animaduertebant.

ἐτόλμα. Audebat.] Audacia sublato metu succedit, & rectè Thucydides cum prius pudoris fecisset mentionem, à quo in impudentiam fuerant homines delapsi, nunc meminit audaciæ, quæ sublato, & eiecto metu, ac timore legum ingruit, & sese insinuat in humana pectora: neque mirum ablatis pudore, & metu omnia fuisse perturbata, cũ hi duo sint legũ constituti custodes, vt præclare Plato in 5. de Rep. ostendit ἱκανὼ τὼ φύλακε κωλύοντε δέος τε καὶ αἰδώς, idest, idonei duo custodes prohibẽtes iniurias timor, & pudor, quod etiam elegantissime in Aiace Mastigophoro Sophocles, ostendit his versibus, quibus Teucrum increpat Menelaus.

> Οὐ γὰρ ποτ' οὔτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς,
> Φέροιντ' ἂν, ἔνθα μὴ καθεστήκοι δέος,
> Οὔτ' ἂν στρατός γε σωφρόνως ἄρχοιτ' ἔτι,
> Μηδὲν φόβου πρόβλημα, μηδ' αἰδοῦς ἔχων.
> *Leges enim numquam bene procederent,*

In

In Ciuitate, si absit illarum timor,
Nec iam regi rectè valeat exercitus,
Nullum pudorem habens, metumve præ oculis.

ἀγχίστροφον τὴν μεταβολήν. Repentinam rerum commutationem.] Verba maximè accommodata ad inconstantiam fortunæ, & momentaneam fluxarum rerum permansionē declarandam, & est argumentum vulgi, quo se ipsum ad voluptates excitat, & inflammat, sapientis enim dicunt esse perfrui oblatis bonis, & vsurpare felicitatem præsentem, quòd si periculum immineat, ne auferantur, & abeant, minime cunctandum, sed oblatam occasionem arripiendam, quæ cum calua sit, nec apprehēdi elapsa è manibus rursum possit, sola expectantes manet pœnitentia: & ideo se ipsos ad bona præsentia perfruenda, ac degustanda, tamquā mox fugitura repente incendebant, & cohortabantur, imprudētiæ notam, & maculam subire se arbitrantes, si prætermitterent. est vero hæc clausula ex illis theatralibus, quæ numerum sua sponte efficiunt, est enim constituta ex antithetis, quæ dicūtur ἀντικείμεναι λέξεις ab Hermogene, quæ partim sunt ὑπάρχοντα, idest, vera antitheta, partim φαινόμενα tantū, apparentia, & ex his quæ similiter desinētia, & cadētia, à Græcis ὁμοιοτέλευτα, & ὁμοιόπτωτα vocantur, εὐδαιμόνων) (οὐδὲν πρότερον κεκτημένων, αἰφνιδίως θνησκόντων) (εὐθὺς τ' ἐκείνων ἐχόντων, quæ postrema, tantum φαινόμενα, non vera antitheta.

αἰφνιδίως θνησκόντων. Subito commorientium.] Dupliciter locum hunc possumus explicare, & intelligere, nempe vel de exiguo tempore videlicet tridui ad summum, quo interuallo magnam partem perijsse demonstrari ex ægrotis potissimū Hippocratis, quos proponit in tertio, & alibi potest, quod tempus videretur ita breue, vt esset subitum, vel de vere subito, & repentino interitu, quem in pestilentijs sæpenumero scimus euenire nullo morbo præcedente, & ne suspitione quidem, & hæc etiam explicatio videtur esse opportuna, & maxime accommodata, in quo duo sunt nobis præstanda. Primum vt doceamus, quòd in pestilentijs id vsu euenire frequentissime consueuerit, vt aliqui repente concidant, alterum, vt qua de causa id fiat, ostendamus, aut saltem quæramus, & inuestigemus: quod ad primum attinet testes primum laudabo Poetas, antiquissimum è doctis (vt inquit

In pestilē tijs mortes subitæ frequētes. incidunt.

Probatur testimonio poetarum.

inquit Cicero) qui omnes in descriptionibus pestium hoc factum attigere, nosterq; Maro princeps, & Antesignanus prodeat, qui ita testatur.

Sæpe in honore Deûm medio stans hostia ad aras,
Lanea dum niuea circundatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros,

Ouidius pluribus more suo, & eleganter expressit lib. 7.

———— Quis non altaribus illis,
Irrita thura dedit? quoties pro coniuge coniux,
Pro nato genitor, dum verba precantia dixit,
Non exoratis animam finiuit in aris?
Inque manu thuris pars inconsumpta reperta est?
Admoti quoties templis dum vota sacerdos,
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum,
Haud expectato ceciderunt vulnere Tauri?
Ipse ego sacra Ioui pro me, patriaque, tribusq;
Cum facerem natis, mugitus victima diros,
Edidit, & subito collapsa sine ictibus vllis,
Exiguo tinxit subiectos sanguine cultros,

Quod etiam paulò ante attigerat dicens,

Inque feris subiti deprehensa potentia morbi est,
Concidere infelix validos miratur arator,
Inter opus Tauros, medioq; recumbere sulco,

Et quæ sequuntur. Lucanus quoque lib. 6. idem euenisse in sua peste testatur.

Iam magis atque magis præceps agit omnia fatum,
Nec medij dirimunt morbi vitamq; necemq;,
Sed Languor cum morte venit, ————

Ioannes Boccacius in suis fabulis idem symptoma in sua peste accidisse auctor est his verbis. *Quanti valorosi huomini, quante belle dõne, quanti leggiadri giouani, li quali non che altri, ma Galieno, Hippocrate, ò Esculapio hauerieno giudicati sanissimi, la mattina desinorono co'loro parenti, compagni, & amici, che poi la sera vegnente appresso nel-l'altro mondo cenarono con li loro passati*, subscribunt poetis Historici. Plutarchus in vita Romuli meminit pestis, quæ subitas mortes inferebat sine morbis. λοιμὸς ἐμπίπτει θανάτους μὲν αἰφνιδίους τοῖς ἀνθρώποις ἄνευ νόσων ἐπιφέρων, idest, incidit pestis mortes quidem subitas hominibus sine morbis inferens. Agathias lib. 5. idem testatur, qui ita narrat. ἔνιοι δὲ μήτε θέρμης ἠγνόσαμε-

Historicorum fide.

ἀγησαμένης, μήτε ἄλλου ἀλγήματος, ἀλλὰ δρῶντες ἔτι τὰ εἰθισμένα οἴκοι τε, καὶ ἀνὰ λεωφόρους οὕτω παρασχὸν κατέπιπτον, καὶ ἀθρόον ἄπνοι ἐγίγνοντο. ὥσπερ τὸν θάνατον σχεδιάζοντες, ideſt, nonnulli uero neque calore præcedente, neque alio dolore, ſed agentes adhuc conſueta, & domi, & per vias ita ſe dante occaſione concidebant, & repente exanimes fiebant, quaſi mortem ex improuiſo, & ſubito per ludicrum vſurpantes. Et paulò ante dixerat, ἔθνησκον τοιγὰρ οὖν ἐξαπιναίως καθάπερ ἀποπληξίᾳ ἰσχυρᾷ κάτοχοι γενόμενοι. Macrobius ſat. lib 1. cap. 17. idem dat teſtimonium. Ait enim: Apud Pachynum Siciliȩ Promontoriū Apollo Libyſtinus eximia religione celebratur, nam cū Libyci inuaſuri Siciliā, claſſem appuliſſent ad id promontoriū Apollo, qui ibi colit̄, inuocatus ab incolis, immiſſa hoſtibus peſte, & penè cūctis ſubita morte interceptis Libyſtinus cognominatus eſt. Sigonius lib. 20 de regno Italiæ de peſtilentia anni 556. ſub Narſete, moriebantur plerique repente tanquam apoplexia correpti. Et mox: Nonnulli vero nec febre occupati, nec dolore vllo vexati, dum ſecreto corpora curarent, & domi, & foris vt cuique cōtingebat, cadebant. Idem lib. 1. ponit concionem Gregorij, quam habuit ad populum de peſte dicta Inguinaria, ubi ita hanc rem oſtendit. Vniuerſus populus cæleſtis iræ mucrone confoditur, cum ſinguli repente adeo moriantur, ut non languor impetum mortis preueniat, ſed mors ipſa languoris tarditatem præcurrat, ac percuſſus quiſque ante rapiatur, quam ad lamenta pœnitentiæ traducatur. Et ipſe Sigonius mox ita teſtatur ex ſua perſona. Ad cæteros autem caſus, quibus homines fede paſſim abſumebantur, hoc etiam mali acceſſerat, quòd multi cum ſternutarent, alij cum oſcitarent, repente ſpiritum etiā emittebāt: quod cum ſæpius eueniret, conſuetudo inducta eſt, quæ nunc etiam obſeruatur, vt ſternutantibus ſalutem precando, oſcitantibus ſignum Crucis ori admouendo præſidium quærerent. Sic in peſtilentia, quæ ſæuijt anno 937. quo tempore Sol ſereno cȩlo eſt obſcuratus, & quaſi ſanguineus factus, maxime ſubitanei hominum interitus uiſi ſunt, teſte Maſſȩo Balæo. Sed quid plura? noſtra memoria in ſuperiori peſte Venetiis multi nobis aſſeuerarunt conſtantiſſime frequentiſſimas fuiſſe illo tempore mortes ſubitas, & plures ēt Hiſtorici, ac Medici qui de ea ſcripſere, id memoriæ mandarunt.

runt, vt inter Historicos Natalis de Comitibus lib. 27. suę historiæ, vbi ita ait: Alios tam repentina vis veneni necabat, vt neque vllum signum natura posset emittere, vel post mortem, cum intra breuissimum spatium expirarent. Mercurialis inter Medicos, qui cap. 18. Prælect. de peste, ita testatur. Interdum à veneno prius iugulantur homines, quam tempus, & locus concedatur putrefactioni, & accensioni, atque tunc mortes contingunt subitaneæ sine vllo signo, sine vllo symptomate, queādmodū aliquę conspectæ sunt in presenti constitutione. Inter Medicos nemo ferè est, qui de Peste scribat, quin id fateatur, & tanquam signum pathognomonicum quodammodo pestis (si signa huiusmodi pestis dari possunt, quod nonnulli negant) proponant subitas mortes. Est vero lætalissimę pestis signum hoc, de cuius etiam causa magnæ sunt apud Medicos controuersiæ, cum verā causam inuenire sit difficillimum. Sed non erit fortasse vobis iniucundum antequam causas explicem, aliquos etiam ex medica natione audire testes huius veritatis. Audistis Mercurialis testimonium, audite Valeriolam loc. comm. lib. 3 cap. 18. vbi agit de venenis. Quanta uero pernities ab humorū corruptela intrinsecus quidem nata, & ab aeris contagio, morbidaq; excretione manāte excitetur, dum pestilentes, & exitiales inde creantur morbi, uix sanè dici commode potest. Videas. n. non raro (quæ est uis intro concepti pestilentis halitus) syderatorum instar concidere de repente, eos qui peste correpti sunt, cum alioqui in his, nec pulsus exitialis, nec vrina, nec vix ulla aduersæ valetudinis signa appareāt, saniq; videantur, ac statim loquentes, & incedentes tanquam fulmine icti pereunt, quod à me sæpissime per pestilentis aeris constitutiones obseruatum fuisse, ea præsertim, quæ sub annum 1534. in Galliæ Narbonensis parte grassata est, testari ipse possum. Quam rem alibi etiam sæpius testatur, & potissimum in append. loc. com. cap. 2. ubi agit de morbis pestilētibus: audite Cornelium Gemmam testimonium amplum dantem de hac re. Meminerunt autem & aui, & proaui nostri pestis usque adeo uirulentæ, ut in una Bruxellensi ciuitate plures subinde quingentis abstulerit vnica die, ut uitam, & uolucres sub nube relinquerent, vtq; assidentes læto conuiuio inter calicem, supremaq; labra tanquam percussi fulgure

Medicorum auctoritate.

gure

gure protinus expirarent. & cumulatim in oppido toto congesta cadauera currus in orbem commeans circumferret, donec ob vastitatem strata lapidea, atque ædium valuæ musco, & virenti gramine vestirentur, talis potissimum viguit anno 1502. famem, & vehementes aeris intemperies anni proximi comitata: quod etiam alibi testatur his verbis: Lues tam sæua viguit aliquando, vt ceu percussi fulgure repente conciderent: audite adhuc vnū fide dignum P. Salium qui li bro de peste, cap. 5. ita testatur. Ex inspiratione infecti aeris, ac ex valido contagio experientia docuit, aliquos ita efficaciter coinquinari, vt nec pręcedente aliqua notabili alteratione, nec post mortem subsequente vllo pestilētis affectus signo, subito peste correpti subito etiam, proinde ac si præsentaneum venenum hausissent, de medio sublati sint. Sexcentos possem alios proferre auctores, vt Iacobum de Partibus, Alexandrum Benedictum, Philippum Ingrassiam, Petrū Parisium: sed hos satis locuples dare testimoniū puto, & nullos à vobis amplius desiderari. Quare iam ad causas indagandas aggrediamur. Herophilus solebat dicere, teste Mercuriali in Praxi, in cap. de paralysi, eos, qui subito moriuntur, perire, quòd cor eorum paralysi capiatur. Philippus Ingrassiar par. 3. cap. 8. duas affert causas repentinæ mortis, sumpta à similitudine flammæ comparatione, Aristotelem imitatus, qui eisdem modis extingui ignem dixit, & calidum innatum, nempe vt illa vel vento dissipata, atque distracta extinguitur, vel comprimente aliquo coarctata suffocatur, ita calidum innatum vel dissipatur, vt in his, qui præ nimio gaudio exanimati intereunt, aut nimia venere abusi, vel concursu spirituum ad cor suffocatur, ut fit in timentibus, quo in genere reponi possunt peste correpti subito, & subito morientes, quod ipse iudicat Ingrassias, & nos supra ostēdimus pestem contrahi ipso metu, & metu etiam homines interire. Huic timori acceptam quoque refert causam repentini interitus Petrus Parisus, qui testatur in Drepanensi illa peste timidos potissimum breui occubisse sine febri, & sine vllo interno, aut externo signo: tunc enim etiam sine pugna natura succumbit, & victi cadunt præ timore, antequā morbi malitia opprimantur. Inter omnes vero timores nullus maior, quàm pestis, quem supra δεινότατον esse dixit Thucydides,

Causæ subitarum mortium in pestilētijs.

Timor, causa mortis subitę.

dides, ideſt, grauiſſimum omnium malorum. Et Euſebius lib.7.appellauit πρᾶγμα φόβου. παντὸς φοβερώτερον, ideſt, rem timore quouis magis timendam. Quidam dicunt omnes in peſtilentia ſubito morientes ephemera peſtilenti mori. Qua in ſententia videtur fuiſſe Laurentius Ioubertus, qui ita in libello de Peſte inquit: Et ſpirituoſæ quidem harum perniciosiſſimæ habentur, licet minime peſtilentes omnium ſint tutiſſimæ; quibuſcum in cæteris ferè conueniunt: maxime vero, quòd neutri adſint vehementiora ſymptomata, quinimo in peſtilenti quandoque nulla prorſus apparent, ne febris quidem, ægris ſubito inter publica, aut priuata negotia horarum decem, aut viginti ſpatio morientibus: etenim cũ maxima eſt ſpirituum corruptela, nequit diutius vita ſubſiſtere, quia in illis potiſſimum robur actionum conſiſtit: ijs vero plane corruptis, qui cordis finibus continentur, mox vires deficiunt nulla ſpe ſalutis, cum ad ipſum cor aliunde non veniant, ſed in eo gignantur aſſidue. In eadem hæreſi, & opinione eſt Horatius Augenius in ſuis epiſtolis, qui teſtatur vol.2.eos, qui tempore peſtis ambulantes, ac ſolita vitæ munia obeuntes de repente moriuntur, ephemera peſtilenti ſublatos, analogiã habente ad ſpiritus aeris veneno, quos etiam multi ſecuti ſunt. Quæ opinio refutatur à doctis, nititur enim falſo quodam dogmate, quòd ſcilicet nemo poſſit mori ſine febre, & quòd omnis peſtis ſit cum febre, quæ tamen ſunt alibi à nobis refutata, & quod attinet ad primum: nam de altero plura in prima parte attulimus, nempe, quòd non poſſit quis mori ſine febre, licet videatur Hippocrates fauere huic opinioni, cum dicat in libello de flatibus, quòd febris eſt omnium morborum comes, & Galenus, qui dixit ex mente Hippocratis 1. Aphor. Cõm.7. febres à morbis acutis eſſe inſeparabiles ἀχωρίστους: acutiſſimos vero morbos, qui ſubito interimant, nemo inficiatur: tamen expreſſiſſimis, & clariſſimis verbis oſtendit Hippocrates poſſe homines mori ſine febri: nam Aphor. 5. Aph.15. ait: ἢν μεθύων ἐξαίφνης ἄφωνός τις γένηται σπασθεὶς ἀποθνήσκει, ἢν μὴ πυρετὸς λάβῃ, ideſt, ſi ebrius ſubito obmuteſcat quis conuulſus moritur, niſi febris apprehenderit. Ecce quàm aperte mori ſine febri teſtatur? Aphor.6. Aphor.51. ὁκόσοισιν ὑγιαίνουσι ἐξαίφνης ὀδύναι γίνονται ἐν τῇ κεφαλῇ, καὶ παραχρῆμα ἄφωνοι γίνονται, καὶ ῥέγχουσιν,

Ephemera peſtilẽs cauſa mortis ſubitę.

σιν, ἀπόλλυνται ἐν ἑπτὰ ἡμέρῃσιν, ἢν μὴ πυρετὸς ἐπιλάβῃ, ideſt, quibuſcumque ſanis repente dolores fiunt in capite, & ſtatim obmuteſcunt, & ſtertunt, pereunt in ſeptem diebus, niſi febris apprehenderit: quis neget hoc loco teſtari morituros ſine febri, niſi ſuperueniat febris, quæ ſoluat? Sexcenta ſunt huiuſmodi loca, & teſtimonia apud Hippocratem, & Galenum: de qua quæſtione poteſtis etiam legere Franciſcum Alphanum in lib. de peſte. Neque tamen pugnantia loqui dicendus Hippocrates, aut Galenus, cum ſupra ſit oſtenſum febrem pronuntiaſſe comitem morborum potiſſimũ acutorum: nam theoremata medica, vt ſæpe ex me vos arbitror audiſſe, raro ſunt ſempiternæ veritatis, ſed vtplurimum tantum, vera ſunt, & Hippocrates ipſe (vt annotauit Galenus multis in locis, ſed potiſſimum in explicatione Aphor.) & deinceps cęteri omnes magni medici, quę, vtplurimum vera ſunt, in uniuerſum pronunciant, quaſi ſemper, & perpetuo vera. Sed hæc opinio, quòd febre ephemera cõfecti moriantur repentino morientes, multos habet aduerſarios: primũ genus eſt eorum, qui omnino negant dari hanc febrẽ ephemeram, & non poſſe ſpiritus putreſcere, autumant, aut putredinem, corruptionemve experiri, quorũ Anteſignanus, & auctor fuit opinionis Conciliator in differen. 94. ubi repugnat omnino dari febrem ephemeram peſtilentem, cuius tamen opinionem, & argumenta multi refutarunt, & poſtremo Mercurialis, ad quem vos reijcio. Aliud genus eſt eorum, qui dari quidem ephemerã peſtilentem concedunt, ſed eam non eſſe cæcam, & abditam probant, ſed manifeſto ſe prodere, ut facit in ſudore, anglico dicto: & ideo falſum eſſe, quòd moriantur febre ephemera. Quod inter cæteros poſtremo loco præſtitit Gerardus Columba Meſſanenſis lib. 1. cap. 33. ubi ualidis probat argumentis febrem ephemeram ſeſe aperte demonſtrare in pulſu, in vrina, in ſpirituum accenſione, in ſyncope, quam incidunt, & multis alijs, ac proinde repentino morientes, non mori ex ephemera. Alij rurſum dixerunt repente mortuos, cum ſani uiderentur, neque ullum ſignum, aut in vrina, aut in pulſu, aut alia re appareret, fuiſſe hectica peſtilenti correptos; & proinde nõ ſenſiſſe ſe laborare, ut in illa tradunt euenire: eſſe uero lætaliſſimã, cum ſubſtantiam cordis depaſcatur, & nullum ſit remediũ,

Poſſe homines mori ſine febre ex Hipp.

Hectica peſtilens cauſa mortis ſubitę.

aut medicina eius labis, ac corruptelæ, quæ cordis substantiam occupauit, teste Galeno de præsagit. ex pul. 4. huius sententiæ facit mentionem Ingrassias par. 2. cap. 16. casu 3. sed hæc quoque opinio à multis exagitatur: quidam enim sunt, qui omnino negant dari febrem hecticam pestilentem: quidam dari quidem concedunt, sed eam quoque sese multis argumentis prodere, & non repente interficere. Alij rursum, qui tenent posse homines mori sine febre, uarijs quoque sententijs diuiduntur, & discrepant inter sese: quidam enim, qui characterismum, & ideam pestis constituunt insignem quendam putredinis gradum tantum, nō uenenum, Fracastorium secuti, subitarum mortium causam acceptā referunt excellentiæ, & gradui supremo putredinis, ex qua tam malos exhalare uapores dicunt, ut cor petentes hominem iugulent repente, etiam sine ulla febre, quòd scilicet locus non relinquatur accensioni febris: in qua sententia fuere Massarias, & Angelutius, quos etiam refutat Gerardus Columba locis memoratis, idest, lib. 1. cap. trigesimotertio. alij rursus contra probant nescio quid maius esse quam putredinem, quæ cōstituat essentiam pestis, nempe venenum, siue intus genitum, siue foris attractum, & hi quoque varijs sententijs diuiduntur, quidam enim sunt medij inter hos, & febrim ponētes, quorum primus est Valeriola, qui in sua appendice ad loca communia cap. 2. vbi agit de morbis contagiosis, disputat contra Fracastorium, quod scilicet diuersus sit à putredine febris pestilentis characterismus, & vult non putredinem, sed corruptionem esse auctorem mortiū subitarum, quam tamen contingere dicit in febribus diarijs: imo vtitur hoc pro argumento ad suam comprobandam sententiam: ait enim. Esse autem corruptionem partiū magis quam alterationem, illud abunde declarat, quòd plerumq; absque vlla fere partium in suis qualitatibus, temperieque immutatione concidere totum repentino quodam interitu videamus, vt in ephemera pestilenti, cordis spiritibus contagione lętali affectis cernere est, vbi laborantem, nec admodum à natiuo suo statu demutatum, nec ęstuantē, & solita etiam obeūtem munia, bonoq; alioqui pulsu prędítum, & lotia emittentem sanis quam simillima, & ad cibos, & potus somnum bene se habentes repentina tamen

Excellens putredinis grad' causa mortis subitę.

Venenū.

morte

morte corripi (cordis nimirum ſubſtantia, ac viribus tetra, ac malefica lue corruptis magis quã alteratis) cernimus, &c. & mox etiam probat ex hoc argumento in putredine non conſiſtere contagionem, quòd in peſtilẽtijs ſani alioqui homines de repente concidant, cordis ſcilicet ſpiritibus morbida exhalatione affectis: & ideo cõcludit falli omnino eos, qui cauſam peſtilentium morborum vnam ſtatuunt putredinem, in qua tamen re arbitror ego de nominibus queri, & eſſe altercationem de vocibus, nõ de re, vt etiam videtur ſentire vir doctiſſimus, mihiq; coniunctiſſimus Euſtachius Rudius, qui nunc Patauij in demortui Maſſariæ locum ſuffectus praxim medicam profitetur, is enim lib. de febr. capit. 30. vbi characteriſmum febris peſtilẽtis ſtatuit putredinem rei venenatæ cor inſigniter lædentis, dicit hanc eſſe inſignẽ putredinem, & excellentem, quam modo malam putredinem, modo corruptionem vocat Galenus, & qua dicit differre febrim peſtilentem ab aliis putridis, idem enim ſunt inſignis putredo, corruptio, & venenum, uel ſaltem ſeſe mutuo conſequuntur, ita tamẽ, vt poſtremũ ſit venenum, ſed redeamus ad inſtitutam diſputationem, & propoſitum noſtrum, alij vero ſunt, qui ſine vlla febri venenum hoc eſſe auctorem mortis ſubitæ ſentiunt, & in hac ſententia fuere clariſſimi ex ſuperioribus medicis Gentilis, Iacobus de partibus, & alij, qui, (vt etiam teſtatur in ſua praxi Mercurialis) dicebant in peſte aerem venenatum latenter inducere venenum in cor, ſub quodam calore tepido, quod venenum prius iugulat homines, quam ſeſe prodat: & hinc euenire nonnulli dicunt, vt ita repentina morte ſublati, neque etiam poſt mortem vllum ſignum habeant, quale ſolet in peſte peremptis apparere; nam etiã id accidit interdum in venenatis, vt in Alexandro magno, & Cleopatra obſeruatum dicunt, quos cum conſtaret veneno ſublatos, nullum tamen in eorum corporibus veneni indicium, aut ſignum extitit, quam quidem ſententiam arbitror omnibus eſſe veriorem. Alii adhuc magis cæca, & latenti ratione, ac abdita contingere in peſte mortes ſubitas putant, nempe quòd venenum hoc peſtilens, non vlla vi deleteria manifeſta, & euidenti id agat, ſed occulta, & à tota ſubſtantia agente in calidum innatum, & per vocatas ſpecies interimat, qua in ſen-

Species venenata.

tentia

tentia multi fuere recentiorum. Alii adhuc contra acceptũ id referunt imbecillitati naturæ, quæ non audeat aggredi materiam pestilentem, & hinc prius mori, quam ad pugnã, & certamen descendatur, & ideo videri similes sanis repen te mortuos, in qua sententia videtur fuisse Iacotius in Coacis, qui Commen. 1. lib. 3. sect. 2. apho. 47. licet loquatur de febricitantibus ita tamen inquit in hanc sententiam, interdũ quoq; in febre humor deleterius, & veneno similis generatur per corruptionem propriæ substantiæ, aut malignam ꝑ adustionem bilis vel sanguinis, cuius excretionem natura non aggreditur, donec copia, aut malignitate aucta grauius sæuientem huc atque illuc exturbare cogatur, vnde subito lætalia signa adducuntur etiam his, qui ante sani putabantur, non enim vt subita est generatio symptomatum, quæ statim prodit, ita etiam generationis ipsorum causa: quod ante ipsum expressius dixerat Alexander Benedictus cap. 12. de peste, qui reddens rationem, cur in peste correptis vrinæ videantur similes sanis, hanc reddit rationem, & causam, quia morbi materiam pauens natura congredi non audet, nec in prelium descendit facile cum veneno statim moritura, sed corporis paululum habenas moderatur, & regit, quę opinio multos habet ex illorum temporum medicis fautores, fuit enim Cõciliatoris loco memorato, cuius auctoritatem plures secuti sunt, sed si velimus ad manifestas causas reuerti (vt quidam faciunt) possumus etiam dicere, huiusmodi mortes contingere in peste ob plenitudinem, quæ, cũ obstructi sint meatus, ob ambientis malitiam; neq; fiat insensilis illa perspiratio, ἡ κένωσις, intus retentis, & cohibitis humoribus, eorũq; exhalationibus, & vaporibus, magis augeatur, & proinde suffocet, ac extinguat, τὸ ἔμφυτον αὐτὸ θερμόν, idest, ipsum innatum calidum, quemadmodum dicit Galenus euenisse quibusdam Athletis nimium repletis, in bono etiam habitu τῇ εὐεξίᾳ, constitutis, de quibus ita apho. 1. aphor. 3 καὶ ἀπόλλωντό τινες ἐξαιφνήδιον ἤδη τῶν εἰς ἄκραν πλήρωσιν ἀφικομένων ἀθλητῶν. & perierunt quidam subito iam ex Athletis, qui ad summam plenitudinem peruenerant: & hę sunt omnes de subitarum mortiũ causis opiniones, ex quibus potestis eam, quæ vobis magis arrideat tueri, ac retinere: sed me auctore à veneni vi deleteria in aere siti vel intus

Naturæ imbecillitas.

Plenitudo

geniti

geniti non diſcedetis, illa enim eſt Hipp. & Galeni doctrinæ magis conſentanea ſententia.

ὥστε ταχέας ἐπαυρέσεις. Quare velociter perfruendum.] Similem facit conſecutionem argumenti, in quadam ſua odecula Anacreon, in qua accuſatus ab amicis, & mulierculis, quòd ſenex voluptatibus operā daret, reſpondit æquum eſſe, quo propinquior eſſet morti eo magis perfrueretur bonis, & voluptatibus.

λέγουσιν αἱ γυναῖκες,
ἀνακρέων γέρων εἶ,
λαβὼν ἔσοπτρον ἄθρει,
κόμας μὲν οὐκέτ' οὔσας,
ψιλὸν δὲ σεῦ μέτωπον:
ἐγὼ δὲ τὰς κόμας μὲν,
εἴτ' εἰσὶν, εἴτ' ἀπῆλθον,
οὐκ οἶδα, τοῦτο δ' οἶδα,
ὡς τῷ γέροντι μᾶλλον,
πρέπει τὸ τερπνὰ παίζειν,
ὅσῳ πέλας τὰ μοίρης, idest,

Aiunt ita puellæ.
Anacreon ſenex es,
Sumens imaginoſum,
Lapſas comas videbis,
Glabram ſimulque frontem,
Ego comas profectò,
Adſint ne mi, vel abſint,
Non noui, at iſta noui,
Quòd eo magis decet me,
Ludis ſenem vacare,
Quo plus propinqua fata.

ἐφήμερα. Momentanea.] Hoc vocabulum maximè accōmodatū ad uitæ breuitatē & caducam ac fluxam rerū conditionē ſignificandā, nam dicit de his rebus, quæ uix unū diē permanent, apud medicos appellatur febris ephemera, quę unico die affligit, & poſtea ceſſat non amplius reditura, nam quę quotidie aggreditur, dicitur non ἐφήμερος, ſed ἀμφήμερος, uel ἀμφημερινὸς, dicunt etiam hoc nomine duæ quædam herbæ, altera, quòd eius flos unicum diem perduret confeſtim deciduus, itē altera ita dicta, quòd eodem die perimat:

cicuta etiam ex hoc, quòd citissime perimat, & unico die dicta est, ἐφήμερον, ut testatur auctor etymologici in uerbo κώνειον, & Gorræus in suis finitionibus, διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς ἀναιρέσεως, quo pacto dicunt etiam φάρμακον ἐφήμερον, præsens uenenum, quòd uno die perimat, quod alio uocabulo dicunt, δηλητήριον, τὸ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀναιροῦν, idest, quod una die perimit, dicitur etiam quoddam alatum animal, ἐφήμερον, quòd unico die uiuat, de quo Arist. 1. de historia animalium cap. 5. & lib. 5. cap. 19. ubi dicit apud Cymmerium Bosphorũ Hypanin fluuium sub solstitio deferre ueluti folliculos acinis maiores, quibus quadrupedes uolucres erumpunt, quod genus in postmeridianum usque diei tempus uiuit uigens, & uolat, mox descendente sole macrescit, & languet, deinde Occidente emoritur, uita non ultra unum diem peracta, & ab hoc animalculi genere quidam practici medici, ut Valescus de Taranta, & alij eum secuti dictam febrim ephemeram contendunt, sic etiam homines à Poetis dicti, ἐφήμεροι, idest, diarii, quod uix sibi unum diem, & ne integrum quidem ualeant polliceri, sic Aristophanes, in nubibus dixit, τί με καλεῖς ὦ φήμερε, quid me uocas homo diurnus, ubi cum in persona Socratis hoc dicat, nõ tm̃ dicit, ut exponit interpres, ὦ θνητὲ, idest, ò mortalis, uel ὁ ἐφήμερα φρονῶν, qui curas mortalia, & fiuxa, sed per contemptum uix unius diei uita digne, quasi dicat leuissime, apud Suidam dicitur, ἐφημέριοι βροτοὶ, μεθημερινὰ εἰδότες, οὐ προορώμενοι τὸ μέλλον, idest, mortales qui in diem norunt uiuere, non prospicientes futurũ, quod uidetur ex Homero acceptum, qui de procis ait, ἐφημέρια φρονέοντες, ubi Scholiastes, τὸ παραυτίκα μόνον φρονοῦντες, οὐ προνοοῦντες τοῦ μέλλοντος, idest, quod adest solum præsens cogitantes, non prospicientes in futurum.

ἐφήμερα quæ dicantur.

προσταλαιπωρεῖν τῷ δόξαντι καλῷ. Ad obeũdos labores pro eo quod uideret honestum.] Labor per se est ex rebus potius fugiendis quam expetendis, nisi adsit, τὸ τοῦ ἕνεκα, idest, finis, quod est præmium, quare huius spe suscipiũtur labores, ea sublata nihil reliquum est amplius, ut laboremus, & licet solæ uirtutis desiderio sæpenumero homines subeant labores, & pericula, non per se tamen suscipiuntur illi labores, nec sine præmio, sed præmium est ipsa uirtus, quare recte dicebat Isocrates uirtutis radices amaras, fructus esse Iucundissimos, & Hesiodus.

τῆς

Τῆς ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν, idest,
Virtutem posuere procul sudore parandam,
Cælicolæ , &c.

Apud quem etiam (vt lib. 5. testatur Valerianus) datum sibi à musis lauri sceptrum laborem, & diligentiam scribentis indicat, propterea quòd veluti sunt amara lauri folia, ita virtutis sudor laboriosus, hinc cum ob momentaneam vitæ breuitatem nemo haberet exploratũ se diutius vitam producturum, & superstitem futurum, detrectabant etiam, & renuebant labores, qui pro honestate & virtute libenter alioqui suscipiuntur, cum scilicet certi essent labores, incertum præmium: nam cum duo sint πάθη, humane naturæ πόνος, καὶ ἡδονή, idest, labor, & voluptas, hæc sola cũ sit λεία κίνησις, leuis motus & εὐδοκητὴ πᾶσι ζώοις, idest omnibus animalibus probata, facile expetitur, & ad eam homines sponte naturæ procliues sunt, labor vero cum sit motus asper τραχεῖα κίνησις, & suapte natura, ἀποκρουστικός, idest, vim habens repellendi à se, & reijciendi, facile, & libenter euitatur, quia omnis humana natura (vt Terentius ait.)

A labore procliuis ad libidinem.

Præclare vero dicit, προσταλαιπωρεῖν τῷ καλῷ, quia vt dicebat Plato, τὰ καλὰ χαλεπά, pulchra difficilia, & Scholiastes Græcus interpretans illud δόξαντι καλῷ, τουτέστι τῇ ἀρετῇ, virtuti addit, αὐτὴ γὰρ μετὰ ταλαιπωρίας γίνεται ipsa.n. cũ labore, ac difficultate cõparat, hic vero pulchrũ positũ pro τὸ ἀγαθόν, idest, bonũ & τὸ οὗ ἕνεκα, conuertuntur enim hæc, & ne videretur tamquã philosophus locutus, cuius sententia longe à vulgi opinione diuersa addidit δόξαντι καλῷ, quod videretur honestum, vulgus enim opinione ducitur, & multa nomine virtutis honestat, quæ non sunt vera virtus, & contra, vnde præclara inducitur apud Platonem de Iusto disputatio, vtrũ scilicet, sit melius esse, an videri iustum, cũ is qui videatur esse, licet non sit, fruatur præmijs, & honoribus, & contra qui sit, & non videatur, iaceat, & negligatur: quare Euripides in Theatro εὐδοκίμησε, (inquit Stobæus) laudatus est, quòd dixerit.

Τί δ' αἰσχρὸν, ἂν μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκῇ; idest,
Quid turpe, nisi ita videtur esse vtentibus?

Cui mox occurrens forte fortuna Plato eum ita redarguit,

vt diceret altero pronuntiato senario.

αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρὸν κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ. idest,

Est turpe turpe seu videtur, siue non.

Duo impulsores ad mala, voluptas, & auaritia.

ὅτι ἤδη ἡδὺ, Quodq; nouerat iucundum.] Eiectis duobus legum custodibus verecundia, & timore, subsecuti sunt duo satellites malorum, & auctores, atque impulsores ad omne nefas, & scelus, nempe voluptas, & lucri cupiditas, siue auaritia, quibus duobus nihil esse potest pernitiosius, & ad omne malum, & omne scelus patrandum ardentius, quibus tanquam facibus furialibus inflammatur animus cupiditate omnis sceleris, atque rapinæ. Et quod ad primum attinet, nempe τὸ ἡδὺ, idest, voluptatem. Præclare in hanc sententiam dictum à Platone est in Timæo: Voluptatem esse μέγιστον κακοῦ δέλεαρ, idest, maximam mali escam: quod Latinè ita primo vertit Plautus in Mercatore, Sapientum illud dictum te audisse reor sæpius, Voluptas est malorum esca, quod ea non minus homines, quàm hamo capiantur pisces. & mox Cicero de Senectute, rursus vsurpauit, diuinus, inquit, Plato escam malorum voluptatem appellauit, quòd ea videlicet homines capiantur, vt hamo pisces. Per has vero voluptates, & hoc iucundum τὸ ἡδὺ intelligit prauas voluptates, & turpes, vt stupra, incestus, & huiusmodi corporis vitio libidinis, & intemperantiæ obnoxij oblectamenta: sunt enim etiam aliquæ honestę voluptates, & cum virtute coniunctæ.

Voluptas malorum esca.

πανταχόθεν κερδαλέον, Quæstuosum ex omni parte.] Alterum ad vitia, & mala auctorem, impulsoremq; fuisse ostēdit lucri cupiditatem, ex quacumque etiam re quæsiti: nam huis desiderio obtenebrato rationis lumine in omne rapiūtur scelus, & nihil est tam nefarium, quod auaritia nō aggrediantur homines, ipsumq; præsertim vulgus, qui quibusdā nefarijs, pestilentibusq; sententijs sese ad rapinas, & expilationes instruunt, & inflammant, cuiusmodi illa est à Iuuenale decantata:

—— Lucri bonus est odor ex re
Qualibet. ——————

Quam ex Vespasiani dicto scelerato, & auaritiæ sordibus inquinato deprompsit. Cum enim à filio melioris sententiæ adolescente admoneretur, ne ex re putida, lotio videlicet, im

posito

posito vectigali lucrum faceret, admota ille accepta inde pecunia filij naribus, quæsiuit, ecquid illa puteret? similis quoque illa Ennij.

Vnde habeas, curat nemo, sed oportet habere.

Et illæ Sophocleæ:

Δίκαι' ἐπαίνου, τοῦ δὲ κερδαίνειν ἔχου. idest,
Tu iusta laudes, lucra retineas tamen. Et illud,
Τὸ κέρδος ἡδὺ, κἂν ἀπὸ ψευδῶν ἔῃ. idest,
Est dulce lucrum, & si sit à mendacijs. Et illud,
Μηδὲν σὺν κέρδει κακόν. idest,
Nullum cum lucro coniunctum malum.

Quæ cum à Poetis vulgi personas repręsentantibus sæpenumero dicantur, merito (vt est apud Athenæum lib. 3.) de illis conquerebatur Cephisodorus Isocratis discipulus lib. 3. sui operis aduersus Aristotelem. Illud autem verbum πανταχόθεν, ex omni parte, habet αὔξησιν amplificationem, & ἔμφασιν vim, quasi dicat ex profanis, sacrisq; rebus promiscue lucrum quæsitum, nulla habita honesti, & virtutis ratione, imò quasi in morem, & consuetudinem receptum, vt nec turpe, nec vitiosum ducerent, sed laudabile, honestis nominibus suam contegentes cupiditatem, & facinus, nempe honesti, & utilis. καλὸν καὶ χρήσιμον, ex quo obiter discrimen notandum τοῦ κερδαλέου, & τοῦ χρησίμου, nempe lucri, & utilitatis. Illud enim uitij, hoc cum uirtute coniunctum est, & honestate: ita enim comparatum est natura, ut finitimis uirtutū nominibus, uitiorum turpitudinem contegamus, honesta appellatione abutentes. Sic teste Aristotele 3. Rhetoricorū, latrones λησαὶ honesto se uocabulo appellant πορισὰς, idest, rei quærendæ studiosos. Et Dionysij seu Liberi patris assentatores Διονυσιοκόλακες, se vocabant τεχνίτας, idest, artifices. Sic Horatius docet faciendum Sat 3. pro conseruandis amicis, ut eorum uitia feramus, & finitimo uirtutis nomine cohonestemus.

Finitimis virtutum nominib. vitia conteguntur.

Parcius hic viuit, frugi dicatur, ineptus,
Et iactantior hic paulò est, concinnus amicis
Postulat vt videatur, at est truculentior, atque
Plus æquo liber, simplex, fortisq; habeatur;
Caldior est, acres inter numeretur opinor,
Hæc res & iungit, & iunctos seruat amicos.

Sic Lucretius dicit facere amantes, dum amicarum uitia nominibus ornant uirtutum in eodem genere dissimiliũ. Qui locus, quia elegantissimus, libet integrum recitare.

Hoc faciunt homines plerumque cupidine cæci,
Et tribuunt ea, quæ non sunt his commoda vere.
Multi modis igitur prauas, turpeisq; videmus
Esse in deliciis, summoq; in honore vigere.
Nigra melichrous est, immunda, & fœtida, ἄκοσμος,
Cæsia palladion, neruosa, & lignea, Dorcas,
Paruola, pumilio, chariton mia, tota merum sal.
Magna, atque immanis, κατάπληξις, plenaq; honoris.
Balba, loqui non quit, τραυλίζει: muta, pudens est.
At flagrans, odiosa, loquacula, λαμπάδιον fit.
Ἰσχνὸν ἐρωμένιον tum fit, quom viuere non quit
Præ macie. ῥαδινὴ verò est, iam mortua tussi.
At gemina, & mammosa, Ceres est ipsa ab Iaccho.
Simula, σιλυνὴ, ac satyra'st: labiosa, φίλημα.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Θεῶν δὲ φόβος, ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς ἀπεῖργε. τὸ μὲν κρίνοντες ἐν ὁμοίῳ, καὶ σέβειν, καὶ μή, ἐκ τοῦ πάντας ὁρᾶν ἐν ἴσῳ ἀπολλυμένους. τῶν δὲ ἁμαρτημάτων οὐδεὶς ἐλπίζων μέχρι τοῦ δίκην γενέσθαι βιοὺς ἂν τὴν τιμωρίαν ἀντιδοῦναι. πολὺ δὲ μείζω τὴν ἤδη κατεψηφισμένην σφῶν ἐπικρεμασθῆναι, ἣν πρὶν ἐμπεσεῖν, εἰκὸς εἶναι τοῦ βίου τι ἀπολαῦσαι.

THVCYDIDES.

DEorum vero metus, vel hominum lex nulla deterrebat, illud quidẽ iudicantibus ex ęquo esse siue colerent, siue non colerent, quod omnes vi derent pariter interire. Erratorum vero nemine spe rante, quoad iudicium constitueretur se vitam productarum, vt pœnas daret, multoq; maiorem iam sibi decretam pœnã impendere arbitrantibus, quæ priusquam incideret, æquum iudicabant aliqua vitæ voluptate frui.

FABII

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

OMnia omnibus licuisse demonstrauit ad audaciam, magno aditu, & ianua patefacta, ex occasione necessitatis uiolandorum rituum in sepeliendo, cum nihil esset, quod libidinis, ac quæstus causa omnes nō aggrederentur, nunc aperit, unde tanta fuerit inuecta licentia, nempe ex sublato metu, tum Deorum, tum legum humanarum: sola enim formidine, mali homines à malefactis abstinent, cum boni uirtutis specie commoti solo pudore absterreantur: de quibus uerba fecit in superioribus, cum dixit, uirtutē professos pudore prohibitos noluisse morientibus sua denegare ministeria, ex quo uulgabantur morbi. Explicat uero hanc causam quasi dilemmatis forma, more suo, coniunctim primo, deinde diuisim utrumque pronunciās, nihil eos à facinoribus, & sceleribus frenabat, quia nec Deorum metus aderat, nec legum humanarū timor: Deos enim negligebant impietate animos occupante, ex falsa opinione iam inuecta ex euētu, & recepta, quòd scilicet Dei humana negligerent, quod ita colligebant, si Deorum aliqua animis cura mortalium rerum resideret, profectò suos cultores, ac sibi deuotos, & addictos minime paterētur esse malis obnoxios, & contra impios solos perderent, sed cum tam colentes Deos, quàm spernentes eorum cultum, intereant, & in eadem omnes sint naui, ac ex æquo moriantur, profectò colligitur nihil curare Deos humana, nec prodesse religionem. Si uero proponebatur, & ante oculos obuersabatur

tur legum humanarum ſeueritas, quæ ſolet pœnas ſcelerũ à flagitioſis hominibus repetere, impunitatis contra ſpes ſtatim oblata animos ad ſcelera patrãda reddebat audaces, duplici argumento innixa, & confirmata. Primò quòd licet lex eſſet, quæ facinora illa vetaret, vita tamen momẽtanea, & diaria ſublato tunc temporis iudiciorum inſtituto, & indicto iuſtitio (vt fit in peſtilentiis) perſuadebat prius ſe perfuncturum vita, quam poſſet reus factus condemnari. Secũdo quod magis addebat ſtimulos & calcaria, quia cum tam breuis eſſet vita futura, videbatur conſentaneum aliquid vitalis voluptatis deguſtare, atque delibare, ab omnibuſque id conceſſum iri, antequam eſſet moriendum, & ſubeunda conditio communis omnibus ex peſte moriendi.

Θεῶν δὲ φόβος. Deorum timor.] De metu deorum multa diſputat p̃clare Plutarchus in libello, cui titulus, ꝙ neque iucunde licet viuere ſecundum Epicurum: nam Epicurus aduerſus prouidentiam Deorum diſputans, τὴν πρόνοιαν, tnc tum deorum ac cultum tollebat, & proinde viam ſtruebat ad ἀθεότητα, idest, nullam de Deis fidem, ac credulitatem: cum enim iuberet ita eſſe homines erga Deos affectos, vt neque eos timerent, neq; gauderent illorũ ſacris, aut quicquam præſidij inde ſperarent, eorum cultum tollebat ſenſim, & opinionem, quòd nulli eſſent, ſenſim inducebat, quæ dicitur ἀθεότης, εἰς ἣν ἄγουσιν ἡμᾶς (inquit Plutarchus) οἱ τὴν χαρὰν ἐκ τοῦ θεοῦ μετὰ τῆς ὀργῆς ἀναιροῦντες, in quam deducunt nos illi (Epicurei ſcilicet) qui gaudiũ ex Dei cultu, cũ iræ illius timore auferunt, vocant vero ibi κοινὸν αἰδοῦς καὶ φόβου πάθος, commune, & permixtum pudoris, & timoris affectũ, quatuor vero enumerat bona ibi metus deorũ, nempe, ἐλπίδα, ſpem, χάριν, gratiam, ſiue gratum aduerſus illos animum ex acceptis beneficijs, θάρσος ἀγαθῶν παρόντων, fiduciã bonorum præſentium, & in rebus aduerſis, ἀποστροφὴν πρὸς τὸ θεῖον, reuerſionem, & perfugium ad deum, & refutat eorum opinionem, qui dicebant metum deorum eſſe tetricum quid, & terribile, plenum tragicis quodammodo ſuppliciis, imò contra metum deorum, non vt tyrannorum, & regum eſſe, ſed plenum iucunditate, & uacuum ab omni cura, moleſtia, ac timore, & quia illi dicebant ſe purgare animos vitio ſuperſtitionis pellendo ex animis hoc deorũ metu

Quatuor bona metus Deorũ

tu

tu, ostendit superstitionem quidem tamquā lemā ex oculo esse auferendam, si fieri possit omnino, sin minus, satius esse illam aliqua ex parte tolerare, quam simul excindere, & τυφλοῦν τὴν πίστιν, excæcare fidem, quæ de diis habetur apud homines, quanta vero iucunditate, & securitate, atque lætitia sit refertus hic deorum timor multis ibi declarat Plutarchus, vt videatur penè christiane loqui, & propius ad nostram accedere pietatem, est vero hæc clausula tota iambica, vt integer senarius conficiatur Scazon, seu Scholiamb.

Θεῶν δὲ φόβος, ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς,

Quod si uerbum οὐδεὶς, collocetur in tertia sede, erit integer Iambicus Senarius hoc modo.

θεῶν δὲ φόβος οὐδεὶς ἢ ἀνθρώπων νόμος,

Neque mirum hoc uideri debet, cum sua sponte in solutā orationem incidant Iambi, sed alia quoque genera metrorum frequentissime incidunt, ut Heroicus, & interdū etiam hendecasyllabi petulantia, ut apud Ciceronem successit sibi Lucius Metellus, sed de hac re fusius alibi est à nobis disputatum, est præterea hic quæsita elegantia ex his Antithetis. Θεῶν, ἀνθρώπων, φόβος, νόμος.

οὐδεὶς. Nulla.] Hoc uerbum est ita in oratione collocatum, ut possit referri primo solum ad νόμος ἀνθρώπων, ut dicat nullam fuisse legem, qua à quouis peccato deterrerentur, quamuis grauissimas pœnas, ac supplicia constitueret, adeo ut ferrentur in omne flagitii, & sceleris genus, nullo legum ea uetantium timore perculsi, & hic est optimus sensus, ut ostendatur discrimen inter metum deorum, & leges hominū, quia ille unicus ab omnibus absterret malefactis, hæ multiplices singulis sunt peccatis prohibendis constitutæ custodes, & uindices: nam alia lex est de adulteriis, alia de incestis, alia de sacrilegiis, alia de furtis, & diuersa omnibus constituta supplicia: posset etiam cōiter referri ad utrumq; & νόμος, & φόβος θεῶν, & ita intelligetur de uariis metus deorum differentiis, ac speciebus, nam Plutarchus in ante citato libello facit duo genera metus deorum, & hominum timentiū Deos, alterum liberale, & ingenuū, quo timēt Deū homines, ὥσπερ ἄρχοντα χρηστοῖς ἤπιον, ἀπεχθῆ δὲ φαύλοις, tamquā principem bonis benignū, inimicum malis, alterū minus liberale, quod dicit esse πολλῶν καὶ ἀμαθῶν οὐ πάνυ μοχθηρῶν

ρῶν διάθεσιν πρὸς θεόν, multorũ, & indoctorum, non tamen vitiosorum hominũ affectũ in Deum, quod dicit habere, τῷ σεβομένῳ, καὶ τιμῶντι μεμιγμένον τινὰ σφυγμόν, καὶ φόβον, i. cultui & honori Diis habito permixtum quendam tremorem, & timorem, quem dicit appellari, δεισιδαιμονίαν, ideſt, ſuperſtitionem, noſtri quoque Theologi plures conſtituũt ſpecies timoris Dei, ſed tres potiſſimum ſeruilem, initialem, & filialem, ut quartus omittatur, qui dicitur reuerentiæ, qui ſolus erit in cœleſti patria, ſed de his noſtrum non eſt diſputare, ad theologos uos reiicio, inter quos breuiſſime, & doctiſſime explicat has ſpecies lib. 5. Compendii Theologicæ ueritatis Albertus magnus, ſi modo is auctor eſt eius libelli, ut ordo fratrum prædicantium autumat.

ἀπεῖργε. Prohibuit.] Græcum Scholiũ habet hic τὸ θεῖον, ſed ſentio cum Henrico Stephano has voces eſſe immutatas loco, & annotari potius in iſtas, quæ ſtatim ſequuntur, τὸ μὲν, &c. nam verbum ἀπεῖργε ſuum nominatiuum habet ſupra duplicem, & quãuis præceſſerit θεῶν φόβος non θεῖον, tamen cum τὸ μὲν ſubaudiri aſſerit, & talem ſubauditionem fieri quodammodo ἀπὸ κοινοῦ. Ego vero hic arbitror eſſe atticiſmum Thucydidium in ſuperioribus etiam notatum in prima parte, vbi cum dixiſſet, ἡ νόσος ἤρξατο, ſubiunxit neutrũ epithetum λεγόμενον. Sic hoc loco φόβος θεῶν, τὸ δὲ, &c.

Τὸ μὲν κρίνοντες, Illud quidem iudicantibus.] A nullo interpretum eſt hic locus bene intellectus, & hoc ea de cauſa, quia atticiſmum non agnouerunt: eſt enim poſitus nominatiuus, & caſus rectus pro ſecundo obliquo, qui dicitur genitiuus abſolutus, pro quo vtuntur Latini ablatiuo caſu abſoluto appellato: quod vero hic ſit mos atticorum, etſi nullus alius locus, nulla alia auctoritas demonſtraret, vel hic ſolus poſſet probare, ex quo mirari ſatis non poſſum Henricũ Stephanum Græcæ linguæ alioqui peritiſſimum, & ſcientiſſimum reprehendere aggreſſum Corinthum in ſuis annotationibus de Attica lingua, art. 9. & mox art. 34. quod dixerit Atticorum eſſe proprium, vti nominatiuo pro genitiuo, cum dicat ille ſolum id fieri in accuſatiuo, ſed ſi hunc locum perpendiſſet, & lente conſideraſſet, profecto ab incepto deſtitiſſet, & potius Corinthi dictum comprobaſſet, quàm oppugnaſſet, qui ambo ſi apud literatum aliquem virum com-

Atticiſm' collocandi nominatiuũ ꝑ ablatiuo.

parentur, profecto maioris erit semper ponderis, ac momēti testimonium Corinthi Græci, & antiquioris in Græca lingua, quàm Henrici, dictum sit pace hominis literatissimi. Quare ego Corinthi secutus auctoritatem, ac testimonium, & rei ipsius, quæ per se loquitur, iudiciū, interpretatus sum absolute hæc participia κρίνοντες, & ἐλπίζων. Ex quo plana, & dilucida fit sentētia, & ipsa syntaxis, & œnconomia, quod ignoratum ab Acacio fuit in causa, vt membrum superius, quod est eius periodi primum, fecerit superioris postremū, & hunc, qui est αἰτιολογία illius, principium noui fecerit periodi. Vertit enim coniungens cū superiori antedictū membrum: & honestum iudicabat, & vtile, vt quem neque Deū metus, nec legum reuerentia arceret. Nam & cum sine discrimine omnes pereuntes cernebant, proinde existimabāt, pius quis esset an impius, & nemo se ad vsque victurum sperabat *, donec iudicum pœnam is subiret: multo vero grauiorem sibi iam * fato constitutā impendere pœnam, &c. In quo nemo non videt ipsummet sibi non satisfacere, cum duos addat asteriscos, significans se existimare aliquid in hac syntaxi verborum desiderari ad perficiendum sensum. Sic Valla coniungit primum illud membrū cum superiori periodo, vertens id & honestum constituebat, & vtile Deorū metu, & hominum legibus nequaquam coercitus.

πάντας ἐν ἴσῳ, Omnes æqualiter.] In diuinis, quoniam occulta sunt iudicia, & non hic præmium, sed in futura vita expectamus benefactorū, nemo debet perturbari, si æqua lance omnes perpendantur, & omnes eadem sint conditione: in humanis vero, in quibus post obitum nihil expectatur, ex his est, quæ ferri nequeunt, cum quis magno promeritorū cumulo, ac virtutis splēdore insignis, nulla apuod eos, quos deberet, meliori est cōditione, quàm cæteri ex plebe, & idiotæ, nec vllum tribuitur magnis exanthlatis laboribus, atque vigilijs præmium: sed plerumque etiam præripiunt illis ea terræ quidam filij, qui vix primoribus labris ea degustarunt, quæ profitentur, vt quotidie ferè apud omnes videmus euenire. Hanc porro sententiam Thucydidis expressit Dionysius lib. 10. vbi dicit Romanos, dum superesset spes diuini auxilij, omnes sacris operam nauasse. Vbi vero animaduerterunt, nihil prodesse religionem, καὶ τῆς περὶ τὰ θεῖα λειτουργίας ἀπέστη

ἀπέστησαν, ideſt, & à diuino ſacrorum cultu receſſerunt.

ἐλπίζων, Sperante.] Eſt κατάχρησις redolens poeticum pro timere, vt illud Virgilianum:

Hunc ego ſi tantum potui ſperare dolorem.

Recte vero dicit ad peccandum quaſi ſtimulos additos, & calcaria, & ſpe impunitatis, & ſublato metu pœnæ. Cicero enim preclare in Miloniana dixit, ſpem impunitatis eſſe peccandi illecebram. Et Ariſtoteles in 1. Rhetoric. vbi perſequitur cauſas, quibus impelluntur homines ad violandam iuſtitiam, & faciendam iniuriam, hanc inter cætera enumerat. Primum ſpem cælandi, mox ſi deprehendatur etiam effugiendi, καὶ ὅσοις μὴ λαθοῦσι, ἐςὶ δίωξις δίκης, ἢ ἀναβολὴ χρόνιος, ἢ διαφθοραὶ κριτῶν, ideſt, illi etiam confidenter faciunt iniuriã, qui ſi forte non latuerit eorum facinus, poſſunt tamen à ſe depellere, ac remouere periculum iudicij, vel in longinquũ tempus differre, aut corrumpere iudices, quod ita Cicero adumbrauit in partitionibus; ſi cum opinione cælandi, aut ſi patefactum eſſet depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi. Ibi vero Ariſtoteles multos recenſet locos ad impellendos animos ad facinora, quæ hoc tempore aderant, & poterant animos commouere, vt οἷς παραχρῆμα ἢ τὸ ἡδύ, τὸ δὲ λυπηρὸν ὕστερον, ἢ τὸ κέρδος, ἡ δὲ ζημία ὕστερον, quibus ſtatim adſit iucundum, moleſtum deinceps, vel lucrum præſens damnum poſtea.

Τὴν ἤδη κατεψηφισμένην, Decretam pœnam.] Subauditur τὴν δίκην. ἀπὸ κοινοῦ, inquit Scholiaſtes, & addit mox, λέγει δὲ τὴν νόσον, ideſt, intelligit vero ipſum morbum, & ἀπὸ κοινοῦ δὲ τὸ ἐλπίζων, ideſt, ſperante, vt dicat, multo maiorem ſibi conſtitutam morbi ſæuientis pœnam ſperanti, quæ proxima ſit, & impendeat: hic vero locus amplum nobis campum aperiret excurrendi, & expatiandi de fato, cuius credita apud veteres neceſſitas, eos in vitæ contemptum adducebat, & ad omne periculum, facinusq; paratos, cum ad fati neceſſitatẽ quaſi ad aſylum perfugerent, & quę malę geſſiſſent non ſuę temeritati, ſed fato attribuerent, vt hodie de Turcis ferunt, quos imbutos ea opinione, vt euitari fatalis interitus dies, & modus nequeat per omnia pericula eos rapit præcipites deſperatio, & amentia: ſed in alienam meſſem eſſet hoc falcẽ mittere: quare hanc omnem diſputationem Theologis re-

linquamus, hoc vnum admonentes triplicem fuiſſe de futuris contingentibus opinionem Philoſophorum, primam Stoicorum, qui fatum hoc ponebant, cuius maxime princeps auctor, ac propugnator Chryſippus, teſte Cicerone, & A. Gellio lib. 6. cap. 2. qui ita definiebat, φυσικὴν σύνταξιν τῶν ὅλων ἐξ ἀιδίου τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων, καὶ μετὰ πολὺ μὲν οὐκ ἀπαραβάτου οὔσης τῆς τοιαύτης συμπλοκῆς. Quę ſic explicat Latine Gellius, fatum eſt ſempiterna quædã, & indeclinabilis ſeries rerum, & catena voluens ſemetipſa ſeſe, & implicans per æternos conſequentiæ ordines, ex quibus apta, connexaq; eſt. Alteram eorũ, qui libertatem in rebus, & contingens tuebantur; tamen Deum negabant eſſe præſcium horum ſingulorum futurorum, cuius impietatis affinis videtur fuiſſe Cicero, & etiam Aueroes. Tertium, quæ fuit Peripateticorũ à Chriſtiana veritate comprobata, quæ effectus contingẽtes aſſerit, libertatem agendi homini concedit, & omnium futurorum Deum ab æterno præſcium ſtatuit.

ἐπικρεμασθῆναι, Impendere, ſuſpenſum eſſe.] Videtur hoc verbo Thucydides alludere ad picturam, & hieroglyphicũ pauoris, quem quidam pingebant figura hominis, cui præter cætera ſupra caput appenſum eſset tenuiſſimo filo gladius acutiſſimus. Vel ad hieroglyphicum periculi, quod erat gladius imminẽs acutiſſimus: vnde illud Pythagorę dogma emanauit, ὀξεῖαν μάχαιραν ἀποστρέφειν, ſubterfugiendum acutum gladium, quod à periculoſis negotijs iubet abſtinere, vt ſymbolici interpretantur. Sic Dionyſius Tyrannus, cũ vellet ſignificare Damocli beatum eum prædicanti, quanto in periculo verſaretur. Illi inter lautiſſimas epulas dum ſibi videretur fortunatus, fulgentem gladium è lacunari ſeta equina appenſum demitti iuſſit, vt impenderet illius beati ceruicibus, de quo Cicero lib. 5. Tuſc. quæſtionum. Vel fortaſſe etiam alluſit ad fabulam Tantali, quem licet varie apud Inferos puniri Poetę memorent; maior tamen pars aſſerit ſaxo capiti impendente punitum. De quo Cicero 4. Tuſc. quæſt. lib. ita narrat. Quid autem eſt nõ miſerius ſolum, ſed fœdius etiam, & deformius, quam ægritudine quis afflictus, debilitatusq; iacens? Cui miſeriæ proximus eſt is, qui appropinquans aliud malum metuit, exanimatusq; pendet animi:

Tantali capiti ſaxum impendet.

quam vim ſignificantes mali, Poetæ impendere apud Inferos ſaxum Tantalo faciunt ob ſcelera, animiq; impotentiã, & ſuperbiloquentiam. Et Lucretius lib. 3. huc quoque ſpectare Tantali fabulam oſtendit his verbis:

Atque ea nimirum, quæcumque Acherunte profundo
Prodita ſunt eſſe, in vita ſunt omnia nobis,
Nec miſer impendens magnum timet aere ſaxum
Tantalus (vt fama eſt) caſſa formidine torpens:
Sed magis in vita Diuûm metus vrget inanis
Mortales, caſumq; timent, quemcumque ferat ſors.

Euripides quoque in Oreſte hac pœna puniri Tantalum aſſerit his verſibus:

Διὸς πεφυκώς, ὥς λέγουσι, Τάνταλος
Κορυφῆς ὑπὲρ τέλλοντα δειμαίνων πέτρον
ἀέρι ποτᾶται, καὶ τίνει ταύτην δίκην. idest,

Ioue, vt ferunt, natus Tonante Tantalus
Summo imminentem vertici petram timens
Per aera exſpatiatur hanc pœnam luens.

Idem teſtatur Pindarus Ode 1. Olymp.

——— Κόρῳ δ' ἕλεν
ἄταν ὑπέροπλον,
τὰν οἱ πατὴρ ὑπὲρ κρέμασε ——
Σε καρτερὸν αὐτῷ λίθον
Τὸν ἀεὶ μενοινῶν κεφαλᾶς βαλεῖν
Εὐφροσύνας ἀλᾶται. idest,

Satietate autem accepit damnum maximum, quod pater illi ſuperappendit validum lapidem, quod ſemper meditans à capite depellere, à lætitia aberrat.

ΘΟΥΚΥ-

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Τοιούτῳ μὲν πάθει οἱ ἀθηναῖοι περιπεσόντες ἐπιέζον-
το, ἀνθρώπων τε ἔνδον θνησκόντων, καὶ γῆς ἔξω δηου-
μένης. ἐν δὲ τῷ κακῷ, οἷα εἰκός, ἀνεμνήσθησαν, καὶ τοῦδε
τοῦ ἔπους φάσκοντες, οἱ πρεσβύτεροι πάλαι ᾄδεσθαι.

Ἥξει δωριακὸς πόλεμος, καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ.

Ἐγένετο μὲν οὖν ἔρις τοῖς ἀνθρώποις μὴ λοιμὸν ὠνομά-
σθαι ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ λιμόν, ἐνίκησε
δε ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰκότως, λοιμὸν εἰρῆσθαι. οἱ γὰρ ἄν-
θρωποι πρὸς ἃ ἔπασχον τὴν μνήμην ἐποιοῦντο. ἣν δέ γε,
οἶμαι, ποτὲ ἄλλος πόλεμος καταλάβοι δωρικὸς τοῦδε ὕστε-
ρος, καὶ ξυμβῇ γενέσθαι λιμόν, κατὰ τὸν οὕτως ᾄσονται.

Tali igitur calamitate Athenienses circum-
uenti affligebantur, & hominibus intra vrbis
mœnia morbo intereũtibus, & regione foris ab ho
stibus vastata: In malo vero hoc (vt videtur esse cõ
sentaneum) in memoriã reuocarunt carmen hoc,
quod seniores asserebant cani solitum antiquitus:

Doriacum adueniet bellum, & Lœmos simul ipso.

Orta igitur altercatio inter homines, cum dicerent
nõ Lœmon pestilentiam esse nominatam in versu
ab antiquis, sed Limon famem: sed euicit in præsen
tia nõ immerito, vt pestilentia diceretur. Homines
enim ad mala, quæ patiebantur, carminis reuocatã
memoriã accõmodabant. Si vero, vt opinor, aliud
aliquando bellum inuadat Doricum, post hoc, &
forte fortuna contingat adesse famem, verisimili-
ter hoc modo canent.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

PERFVNCTVS tandem suscepto munere explicandi pestilentiam Atheniensem, & illius demonstrata sæuitie, cum symptomatum malorum enumeratione, tum amplificatione per oratorios penicillos, atque pigmenta facta ab adiunctis, eleganti epilogo claudit disputationem, & aditum sibi munit, vt in orbem, & quasi alueum historici propositi redeat, & depositis personis, quas hactenus, permutatis vicibus, sustinuit Philosophi, Medici, & Oratoris, agat Historicum, paulatimq; sese recipit, dicens ita vexatos Athenienses duplici malo intus, & foris: intus pestilentia depascēte corpora; foris hostibus agros vastātibus. Tanquam porrò auctarium digressionis huius à proposita materia paululum abhorrentis aliam subnectit historiam, quòd scilicet cum hoc malo laborarent, in memoriam reuocarunt carmen antiquum, quod dicerent seniores cani solitum antiquitus vulgo, quo admonebātur futurum bellum Lacedæmonium coniunctum cum λοιμῷ, quæ vox cum duo significet, prout varie scripta est: per οι diphthogū significat pestem, per ι solum significat famem, occasionē præbuit hominibus cupidis contentionis sententias variandi, cum alij famem, alij pestilentiam intelligendam arbitrarentur: sed euicit in hac controuersia rei præsentis, & per se loquentis testimonium, quod eo tempore peste laborarent, vt de peste intelligeretur accommodantibus singulis ad rei

præ-

præsentis,& vrgentis mali propositum antiquam prędiuina tionem,atque præsagium. Quòd si iterum, inquit, bellum exortum fuerit, & illi comes sit fames, & penuria, tunc mutata sententia,rursus alteram probabunt interpretationem, & famem, nõ pestilentiam significatam fuisse contendent.

De futuris contingentib. triplex opinio.

τοιούτῳ μὲν πάθει, Talem calamitatem.] Non sine maximo iudicio Thucydes quippe qui lente,& diu dicitur singula huius historiæ verba perpendisse,cum vsus hactenus multis esset vocabulis ad pestilentiam hanc, & morbum significandum · appellauit enim κακὸν malum, νόσον, & νόσημα morbũ, φθόραν,& φθόρον,postremo loco posuit πάθος,quod est vocabulum generalius,& plura complectens: erat enim de symptomatis locutus,quæ vexarunt corpora pestilẽtia affecta, mox de animorum qualitatibus, & vitijs, quæ eos ad omne facinus impellebant,quæ fuisse dixit audaciam,libidinem,& lucri cupiditatem, duobus explosis legum custodibus, timore scilicet,& verecundia,consentaneum erat,vt omnia concludens hac epilogi clausula, vteretur vniuersaliori vocabulo, ideoq; delegit verbum πάθος, quod ad morbos, & symptomata, ad perturbationes,& affectus, ad qualitates denique, & omne calamitatis genus erat aptum significandum: quare cum hic uelit hæc omnia significare,quia de his omnibus verba fecit,nullum est latinum verbum, quo recte possit exprimi huius uis uocabuli,huiusq; rei nobis dat testimonium Cicero,qui modo uertit perturbationes,modo morbos,modo ægritudines, modo affectiones: neque tamen unquam sibi satisfacit, sed de Fin. lib.3.& in Tusc.uidetur magis probare morbi uocabulum,cum tamen dicat non posse ad omnia,quæ significat πάθος,extendi: quod tamen ita esse quidã sed frustra contendunt: linguæ enim Latinæ inopia non est cum Græcæ diuitijs comparanda. Sed quoniã hæc uox apud Medicos,& potissimum apud Galenum est frequentissima, ideo de ea magis medice disputemus. Apud Medicos igitur generatim significat omne morbi genus,atque symptomatis, & pro omni malo aduenient accipitur: sed si exactius differentias uerborum persequi uelimus,quidam (ut Græc. Pand. auctor) statuunt hoc discrimen inter νόσον, & πάθος, quòd dicunt νόσον, idest, morbum esse momentaneum, & temperantiam corporis imbecillitatem, τὴν ἀσθένειαν: πάθος

πάθος nullo Latino vocabulo exprimi põt

uero

uero τὸ διηνεκὲς σώματος ἐμπόδιον, perpetuo durans corporis impedimentum. Sic etiã diſtinguunt à βλάβος, ideſt, damnũ, quia πάθος dicunt eſſe internum, βλάβος externũ nocumentum, & læſionem partis humani corporis. Galenus lib. 2. Meth. med. cap. 3. nullum ponit diſcrimen inter νόσον, ſeu νόσημα, & πάθος, ſeu πάθημα: dicit enim à ſe demõſtratũ in his, quæ ſcripſit de medicinalibus vocabulis veteres vſurpaſſe πάθος pro νόσημα, quemadmodum etiam ἀῤῥωσίαν, infirmitatem, & imbecillitatem, & pariter ægrotantes appellari, non ſolum νοσοῦντας, ſed etiam ἀῤῥωσοῦντας, ἀσθενοῦντας, & κάμνοντας, vbi fortaſſe verbum deſideratur πάσχοντας, cum eius vocabuli cauſa ſit ſuſcepta illa oratio, quod tamen non ita frequenti in vſu eſt, ſed ſi πάθος dicitur, cur verbũ quoque πάσχειν in eodem ſenſu nequeat vſurpari? Eodem etiã loco longam habet orationẽ de hoc vocabulo, vt à veteribus ſit acceptum, & à recẽtioribus vſurpatum, & diſtinctum à διάθεσις, quam non erit alienum hic paucis referre. Duplicem facit ergo Galenus rerum naturam, alteram earum, quæ in generatione, mutatione, & alteratione γενέσει, μεταβολῇ, ἀλλοιώσει, & in motu κινήσει demum τὸ εἶναι μεταλαμβάνει, eſſentiam accipit, & habet, alteram earum, quarum ſubſtantia permanet οὐσία διαμένει. Ex hoc ſecũdo genere dicit eſſe ſanitatẽ ὑγείαν, & morbum τὴν νόσον, & quæcumque ſunt ſymptomatum, vel cauſarum διαθέσεις, καὶ ἕξεις, affectiones, vel habitus: actiones omnes ἐνέργειαι, & alterationes, ἐν τῷ γίγνεσθαι τὸ εἶναι κέκτηνται in ipſo fieri eſſentiam poſſident: & corpus ſecundũ quodcumque mouetur, ſecundũ idem patitur, motuſq; eius πάθος dicitur: quare dicit veteres appellaſſe πάθη, omnes motus etiam ſecundũ naturam ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἔχειν, pręter δραστικὰς actiones, quæ vocãtur ἐνέργειαι, & Platonem etiam dicit vocaſſe πάθη τὰς τῶν αἰσθήσεως ἀλλοιώσεις, ſenſuũ alterationes: iuniores uero dicit aliter iudicaſſe, & de ſolo eo motu id nomen uſurpaſse, quod ſit παρὰ φύσιν præter naturam, & ueteres quidem dixiſse πάθος ἰδίως, proprie ἐπὶ πάσης τῆς ἔξωθεν κινήσεως, de omni motu extrinſeco, nunc abuſos uocabulo, appellaſse etiã πάθη, τὰς ἐκ πάθους μὲν γεγενημένας τῶν διαθέσεων, οὐκέτι δ' ἐν κινήσει, eas, quæ ex paſſione factæ ſunt affectiones, nec amplius ſunt in motu. Neque tamen diuturnior, aut δυσλυτώτερον, ideſt, ęgrius ſolubilis, eſt affectio habitu, veluti

πάθος quid ſit.

neque etiam ἀῤῥωσία, idest, imbecillitas, seu ægritudo, & hęc ex recentiorum νομοθεσίαις regulis nominum descripta dicit, ipse deinde subdit ex sua doctrina, affectionem τὴν διάθεσιν, contrariam sanitati, quæ lædit τὴν ἐνέργειαν, actionem, uocari proprie νόσημα, idest, morbum tantum, siue diuturnus, siue breuis, siue momentaneus sit ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ. Omnes alias, quæ præcedunt προηγουμένας τουτῶν, affectiones præter naturam, causas, non πάθη uocari: quæ uero consequuntur has, & lædunt actiones, symptomata, & πάθη, & eodem modo etiam immodicas euacuationes, & retentiones: quæcumque uero διαθέσεις sunt ueluti ἄχροια, idest, nullus naturalis color, uel uitiosus, præter πάθους, & symptomatis uocabulum, dicuntur etiam, prout sunt, διαθέσεις, idest, affectiones: in lib. autem de symptomatum differentijs, eadem ferè dicit, sed breuius, quæ non erit alienum declarare. Dicit ergo à διακεῖσθαι dictam διάθεσιν, & esse commune sanorum, ægrorum, & neutrorum, quia & cantus, & harmoniæ & orationis, & dictionis est διάθεσις. πάθος uero, & πάθημα differre à diathesi, ueluti etiam à morbo ex Platone, quia quicquid patiatur aliquis, dicitur πάθος: quare sub eo cadere alterationes sensuũ, & ipsam etiam uoluptatem τὴν ἡδονὴν, & omnem alium motum ab altero factum in altero. Quare ita concludit, ἡ μὲν τοῦ ποιοῦντος κίνησις ἐνέργεια, πάθημα δὲ καὶ πάθος, ἡ τοῦ διατιθεμένου πως ὑπ᾽ αὐτοῦ. καὶ γὰρ καθόλου τὸ διατίθεσθαι πως ταυτὸν τῷ πάσχειν ἐστί. καὶ διήνεγκε τῆς διαθέσεως τὸ πάθημα κινήσει, παυσαμένου γὰρ τοῦ ἀλλοιοῦντος, ἡ περὶ τὸ παθὸν ἀλλοίωσις ὑπομένουσα, διάθεσις ἐστὶ τοῦ παθόντος. ἐν αὐτῷ μὲν τῷ τρέπεσθαι, καὶ μεταβάλλεσθαι, καὶ ἀλλοιοῦσθαι, καὶ κινεῖσθαι τὸ πάθος ἔχει τὴν γένεσιν, ἐν δὲ τῷ μένοντι, καὶ σωζομένῳ περὶ τὸ ὑποκείμενον σῶμα τὴν διάθεσιν, idest, agẽtis motus est, actio, pathema, & pathos affecti quodãmodo ab ipso, etenim generatim affici quodãmodo idem est, ac pati. Et differt à diathesi, pathema, motu: cessante enim alterante, alteratio facta circa passum permanẽs est diathesis passi. Quare in ipsa versione permutari, alterari, & moueri, πάθος habet generationem: in permanente ueto, & restante circa subiectum corpus diathesin, idest, affectionem, confundi tamen hæc uocabula apud Græcos dicit, quia scilicet uocent πάθος, & μένουσαν διάθεσιν, permanentẽ affectionẽ, & αἴτιον πεποιηκὸς, οὐκέτι ποιοῦν, & causã, quæ fecit, nõ amplius facit:

πάθος & διάθεσις qũo differant.

facit: cum tamen neutrum vere ſit πάθος, ſed μένουσα διάθεσις ſit γεγονὸς πάθος.

ἔνδον θνησκόντων, Intus morientium.] In omnibus his periodis frequentes ſunt ἀντικείμεναι λέξεις coniunctæ cum his, quæ ſint tantum φαινόμενα, intus, foris, vera antitheta, hominum, terræ, apparentia. Sic ſupra θεῶν φόβος, ἀνθρώπων νόμος, tantum apparentia.

γῆς ἔξω δῃουμένης, Extra mœnia regione vaſtata.] Quantã ſtragem, quandam vaſtitatem dederint Peloponneſij in hac populatione, declarat Diodorus Siculus lib. 12. quem alibi citauimus: & ideo nunc omittimus.

οἷα εἰκός, Vt videtur eſſe conſentaneum.] Solent enim homines (vt etiam Portus annotat) dum calamitate aliqua, malisq; premuntur, in memoriam reuocare quicquid actũ, & dictũ antea fuerit, quod poſſet illud malum portendere, & denunciare.

τοῦδε τοῦ ἔπους, Huius carminis.] Antiquitus omnia oracula fuiſſe carminibus tradita, multa extant, quæ teſtãtur, imò prius ſcribi ſolitum carminibus tantum, plerique autumãt. Et omnia erant literarum tradita monumẽtis per carmina ante Pherecydis, & Hecatęi tempora, qui primi carmine diſſoluto pedeſtri vti cœpere oratione: ſed potiſſimum oracula per verſus tradebantur, quia veriſimilius eſt Deos ligata numeris oratione vſos, quàm ſoluta, cum etiam ipſa poetica ſit quid diuinum, & à Dei munere, ac dono proficiſcatur: quare apud Vergilium in 6. appellauit carmina oraculum,

Oracula carmine tradebant antiquitus

—— *Folijs tantum ne carmina manda.*

Cur vero antiquitus carminibus ederentur oracula, docet Plutarchus in Opuſc. de Pythiæ orac. ad obſcurandam ſcilicet orationem, & accerſendam illis dignitatem, & auctoritatem, & fidem ex inuolucris, tum etiam ad vitam miniſtrorũ tuendam, qui, ſi apertis verbis eſſent prodita oracula, periclitati fuiſſent. Tyranni enim ea conſulentes, & aduerſa ſibi audientes, eos interfeciſſent. Addit etiam cauſa memoriæ, vt facilius retinerentur verſibus comprehenſa. Quòd vero, vt dixi, antiquitus oracula ferè omnia ederentur carmine, colligitur aperte ex eodem Plutarcho in eo dialogo, vbi cũ reddat rationem, & cauſas, cur Pythia nõ amplius verſibus, ſed proſa oratione oracula edat, nobis dat certiſſimũ teſtimo-

nium edi versibus solitis: & ex Herodoto, qui lib. 1. vbi recitat oraculum Pythiæ Delphicæ, quod Lydis de Creso Rege petentibus respondit, vtitur his verbis: ἡ πυθίη ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ λέγει τάδε. Pythia in Hexametro tono hæc refert. Et etiam ex Cicerone in 2. de Diuinatione, vbi recitatis duobus decantatis oraculis, primo illo:

Crœsus halym penetrans magnam peruertet opum vim.

Et altero Enniano:

Aio te Aeacida Romanos vincere posse.

Confutans ait, Pyrrhi temporibus iam Apollo versus facere desierat. Et mox de Pythia verba faciens ait: Quid tam diuinum autem, quàm afflatus è terra mentem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, vt ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero, versuque pronuntiet.

φάσκοντες οἱ πρεσβύτεροι, Dicentibus senioribus.] Hic quoque vt superiori in periodo est atticismus in nominatiuo posito pro genitiuo absoluto: nam ne quis dicat esse nominatiuũ verbi ἀνεμνήσθησαν, positum est paulo ante verbũ ἀθηναῖοι, ad quod refertur verbum illud: nam propterea in memoriã reuocarunt, quòd seniores asseuerarent decantari vulgo antiquitus elapsis temporibus consuetum.

ἥξει δωριακός, Doriacum adueniet.] Nos ita vertimus Grecum ad verbum exprimentes. Valla suauius:

Doriacum veniet λοιμῷ *comitante duellum.*

Homerus etiam magnum malum voluit significare, & graue periculum ex horum duorum malorum coniunctione:

εἰ δὴ ὁμοῦ πόλεμός τε δαμᾷ, καὶ λοιμὸς ἀχαιούς. idest,

Si coniuncta premunt, & bellum, & pestis Achiuos.

Ex hoc porrò versu, & oraculo nos admonemur. Primum solere Deos ingentes clades oraculis ante prænũciare, vt admoniti homines de sua salute cogitent, & conuersa à peccatis mente ad Deum, imploratoq; eius præsidio, uel euitent periculum, uel leuius puniantur. Sic Cicero in suo Consul. inducit Vraniam loquentem:

Multaq; per terras vates oracla furenti

Pectore fundebant tristes minitantia casus.

Pestes solent prænũciari ab oraculis.

Sed potissimũ in pestilentia: quare etiã in sacris literis Deus solet multo ante minari. Sic Pharaoni Exodi cap. 9. sic rur-

ſus cap. 15. populo peſtem, & plagam hanc minatur, & in Deuteronomio cap. 28. & in Leuitico cap. 26.

Varia nomina ſortitum bellum Peloponneſiacum.

Δωρικκόν, Doriacum.] Bellum hoc varia ſortitum eſt nomina: uocatum enim eſt ab omnibus ferè Peloponneſiacũ, quòd tota Peloponneſus illud geſſerit, dictum etiam Archidamium ab Archidamo primo Duce Lacedæmoniorum, dictum Lacedæmonium à Lacedæmonijs, qui principes partes gerebant, dictum Doriacum à Dorienſibus, qui antea fuere Achæi, mox à Dorieo Duce dicti ſunt Dorienſes, mutatis ſedibus, ut teſtatur Plato in 3. de legib. ubi ita: αθ. δὲ καὶ δέκ' ἔτη που μείναντες ἀχαιοὶ τὴν Τροίαν ἀνάστατον ἐποίησαν. κλ. καὶ μάλα. αθ. οὐκοῦν ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ὄντι δεκέτει, ὃν τὸ ἴλιον ἐπολιορκεῖτο, τὰ τῶν πολιορκούντων ἑκάστω οἴκοι κακὰ πολλὰ ξυνέβαινε ἐπὶ τὰς στάσεις τῶν νέων, οἳ καὶ ἀφικομένους τοὺς στρατιώτας εἰς τὰς αὐτῶν πόλεις τε, καὶ οἰκίας, οὐ καλῶς οὐδ' ἐν δίκῃ ὑπεδέξαντο, ἀλλ' ὥστε θανάτους τε, καὶ σφαγάς, καὶ φυγὰς γενέσθαι παμπόλλας, οἳ πάλιν ἐκπεσόντες κατῆλθον μεταβαλόντες ὄνομα, δωριεῖς ἀντ' ἀχαιῶν κληθέντες διὰ τὸ τὸν συλλέξαντα εἶναι τοὺς τότε φυγάδας δωριέα, καὶ δὴ ταῦτά γε ἤδη πάνθ' ἡμεῖς ὦ λακεδαιμόνιοι τἀντεῦθεν, μυθολογεῖτε, καὶ διαπεραίνετε, ideſt, Decem uero annos permanentes Achei Troiam ſolo æquarunt. CL. plane. Ath. In hoc igitur tempore decennij, quo obſidebatur Ilium, multa mala ſingulis obſidentibus domi euenerunt orta propter ſeditiones iuuenum, qui etiam milites ipſos redeũtes in ipſorum ciuitates, ac domos, nec honeſte, nec iuſte ſuſceperunt, ſed ita ut multæ mortes, multæ cædes, ac fugæ fierent, qui rurſum eiecti abierunt mutato nomine, Dorienſes pro Achiuis appellati, quòd qui eos collegit profugos Dorieus fuerit dictus, & hæc omnia vos Laedæmonij exponitis, ac narratis. Alij dictum putant à Dorio, quod oppidum Peloponneſi tradunt. Stephanus de Vrbibus ait: Δώριον πόλις μία τῶν τριῶν. Dorium una ex tribus ciuitas, in qua auctore Doſitheo dicit à Thamyra inuentam, τὴν Δώριον ἁρμονίαν, Doricam harmoniam. Sed nequaquam hæc repugnant, nam oppidum, ſiue ciuitas illa potuit condi ab eodem auctore Dorieo, ſiue Doro. Strabo lib. 8. Geographiæ uidetur Intelligere Aeolicos pro Dorienſibus, cum dicat eandem eſſe linguam Doricam, quæ Aeolica, quòd probat ex eo, quòd omnes extra iſthmum habitantes, exceptis Athenienſibus, & Megarenſibus appellantur

tur

tur suo tempore Aeolici, & mox asserit multis factis permutationibus gentes duas in Peloponneso restitisse Aeolicos, & Doricos. Lib. uero 9. meminit rursus Doriensium, & eos dicit Tetrapolim muniuisse Doricę nationis Metropolim, quatuor vrbes eorum præcipuas recenset Erineum, Boium, Pindum, Cytinium. Horum fuisse tradit Regem Aepaliũ, quem cum regno pulsum Hercules restituisset, in beneficij memoriam moriens Hylum Herculis filium cooptauit, qui regno successit, & ab eo Heraclidarum gens regia prodijt, quæ mox totam Peloponnesum occupauit. Hanc eandem gentem à Doro Hellenis filio ductam, & occupata Peloponneso Dori causa appellatam testatur Herodotus lib. 1.

Pestis consequit bellum.

λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ, Pestis simul illo] Quòd pestis frequenter consequatur bellum, ex historijs facile apparebit, si persequi illa uelimus. Apud Liuium lib. 7. ab Vrbe cond. 262. Incommodo bello in tam arctis cõmeatibus uexati forent, ni Volscos iam mouentes arma, pestilentia iam inuasisset anno 318. Vrbes tamen non oppugnatę, quia pestilentia populũ inuasit. Sic bellum Punicum, de quo lib. 25. anno 539. comitata est pestilentia: de qua Liuius. Accessit eis pestilentia cõmune malum, quod facile utrorumque animos auerteret à belli consilijs, &c. Sic lib. 29. in bello anni 546. tantam narrat incessisse in ea castra uim morbi, ut nisi dimittantur, nemo omnium superfuturus uideatur. Sic anno 570. exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, & mox anno 576. delectus Consuli eo difficilior, quòd pestilentia, quæ priore anno in boues ingruerat, eò uerterat in homines. Sic apud Eutropium tantus casus pestilentiæ fuit, ut post uictoriã Persicam, Romæ, ac per Italiam, Prouinciasq; maxima hominum pars, militum omnes ferè copiæ languore defecerint. Quod ita Metaphrasi vertit sua Pæanius Græce, μετὰ γὰρ πολὺ πτῶμα τῶν ἐναντίων τὸ κατὰ τὴν μάχην ἐγένετο μεῖζον ἕτερον ἐπελθόντος λοιμοῦ τοῦ τε ἀέρος ἐπὶ τοσοῦτον φθαρέντος ὥστε μετὰ τὴν νίκην ἅπασαν σχεδὸν τὴν στρατιὰν διαφθαρῆναι. Zosimus historiarum lib. 1. in Decio. οὐχ ἧττον δὲ πανταχόθεν ἐπιβρύσαντος πολέμου, καὶ ὁ λοιμὸς πόλεσί τε, καὶ κώμαις ἐπιγενόμενος εἴ τι λελειμμένον ἦν ἀνθρωπείου γένους διέφθειρεν. Non minus uero ex omni parte ingruente bello, & pestilentia vrbibus, & uicis incidẽs, si quid reliquum erat humani generis interfecit. Eusebius

Pam-

Pamphili lib. 7. Μετὰ ταῦτα λοιμικῆς τόν πόλεμον διαλαβούσης νόσου. Post hæc cum bellum pestilens excepisset morbus.

ἔρις, Contentio.] Merito dubitatum est de hoc uerbo, cũ vulgo caneretur non scriptum ab oraculo, sed ita pronuntiatum, ut nulla res distinctionem posset efficere: nam etiam ipsa fames consequi solet bellum, & fortasse frequentius, adeo ut hæc duo, pestis, & fames sint perpetui belli comites, atque satellites: quare etiam hæc tria dicuntur Dei flagella, & plagæ in sacris literis. Et hæc tria Dauidi fuere à Deo proposita simul, ut quod uellet, optaret, & frequentissime hęc duo simul ambo affligunt, & consequuntur bellum, ut ex historicis licet colligere. Apud Liuiũ anno 290. lib. 3. duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilentiaq; fœda homini, fœda pecori, uastati agri sunt, &c. lib. 4. anno 317. pestilentia, inopiaq; frugum circa A. Corneliũ Cons. fuit. lib. 5. anno 363. eodem anno nouum bellum, cum Volsiniensibus exortum, quo propter famem, pestilentiamq; in agro Romano ex siccitate, caloribusq; nimijs ortã exercitus duci nequiuit, lib. 6. anno 372. pestilentiam, inopiam frugum, & uulgatã utriusque mali famam anno insequente multiplex bellum excepit. Paulus Orosius lib. 2. cap. 5. idem ostẽdit. Vrget se, atque imminet sibi extra illas apertas bellorum clades successu misero clandestina malorum abhominamenta fames, & pestilentia fessam urbem corripuere. Cessatum est paulisper à præliis, cessatum tamen à mortibus non est. Et idem seq. cap. arma Romana fames, pestilentiaq; compescuit. Quare Romani experientia iam docti, ubi altero horum malorum premebantur, de altero auertendo cogitabant: hinc apud eundem Liuium lib. 4. dicitur post pestilentiam magna clade, & magna in Vrbe, agrisq; promiscue hominum, pecorumq; pernitie accepta famem cultoribus agrorum timentes, in Etruriam, Pomptinumque, & Cumas: postremo in Siciliã quoque frumenti causa misere: eleganter uero Massarias lib. 1. de Peste, notat inter hęc duo nomina affinitatem tantam à ueteribus relictam, ut unius tantum literę interiectu o, scilicet, alterum ab altero distingueretur, ut rerum ipsarum coniunctionem significarent. Ait enim inter famẽ, & pestem tanta est consensio, ut uix, & raro alteram ab altera separare liceat, quod solertissimi illi ueteres, uel ipsis nominibus

Pestis, & fames belli comites perpetui.

minibus indicare voluerunt non aliter quàm simplici o, alterum ab altero distinguentes pestilentiam λοιμὸν, famem λιμὸν appellantes. Quod etiam alij annotarũt qui de peste scripserunt, vt Philippus Ingrassias par. 1. cap. 2. vbi sororem pestilentiæ dicit esse famem: & ideo apud Græcos parum distincto vocabulo appellatas. Nec desũt alij medici, qui famẽ præcedentem statuant futuræ pestis signum, vulgoq; etiam iactatur, post famem pestis: quare etiam medici (vt aliquid medicum in re non medica, vel ioco afferatur) famem in pestilentia quasi illius sorore nõ esse adhibendã monent, quia altera alterã potius iuuat, cum similis, & germana sit: similibus enim omnia nutriũtur, cõtrarijs curantur: & ideo omnes apud Hippocratem, & Galenum, qui cibos sumpsissent in pestilentia sanatos cõperimus, & Auicẽnas, alijq; Arabes iubent ægros cogere ad suscipiendũ cibum, sed hoc dogma quomodo sit intelligendum, in superioribus satis est declaratum. Hanc famis, & pestilentiæ coniunctionem significari tradunt Grammatici quidam ex ipsa deriuatione, quia alterum ab altero sit deductum. Auctor Etymologici tradit inter alias etymologias hanc quoque quòd sit dicta pestilentia λοιμὸς παρὰ λιμὸς à fame, quia λιμὸς ἔνδεια σίτου, λοιμὸς ἔνδεια σωμάτων, fames indigentia cibi, pestilentia corporũ indigentia. Idem quoque vtrumque verbum ἀ λείπω, idest, deficio deducit. Sed quoniam in medicos campos digressa est oratio nostra, possumus ex eorum etiam opibus, & penu nostrã confirmare sententiam: plurimæ enim pestes in medicorũ libris inueniuntur, quæ in fame ortæ sunt. Celeberrima est illa Galeni in 1. de bonit. & vitio succorũ, quam in agro Romano ex prægressa fame ortam dicit Alterius sæuissimæ pestis ex fame ortæ est mentio apud Auenzoar Arabum sectæ non postremum medicum lib, 3. tract. 3. cap 4. Apud Historicos vero si percurrere velimus innumerabiles recenseri possunt. Huiusmodi fuit pestis apud Herodotum lib. 8. in exercitu Xersis Persarum Regis, è Græcia fugientis: tanta enim fame laborarunt, vt frondibus, & radicibus herbarum vescerentur. Huiusmodi fuit illa pestis in exercitu Alexandri Magni, dum ex India reuerteret, in qua cũ radicibus palmarum vsi essent, in pestilentiam grauissimam inciderunt, de qua Plutarchus in vita Alexandri, & Q. Curtius lib. 9. &

Pestes ortæ ex fame.

Sabel-

Sabell. Enn.4.lib.6.& alij. Huiusmodi fuit illa pestis, qua Del phij laborarunt, ira numinis ob interfectum Aesopum: sterilitatem enim agrorũ primo immisit, ac famem, mox subsecuta pestilẽtia, & morbi tetri: de quo Plutarchus in Opusc. de his, qui sero à numine puniuntur. Sic illa Lemniorum, de qua nos in prima parte verba fecimus, vbi de Lemno mentionem facit Thucydides. Ex fame etiam orta pestis illa Massiliensium in obsidione, de qua Cæsar lib.2. belli Ciu. huiusmodi fuere tres pestes apud Appianum Alexandrinum: prima in exercitu Carthaginiensium à Massinissa Rege Numidum obsesso, altera in exercitu Mithridatis, in obsidione Cizici: tertia in exercitu Romanorum contra Parthos, ductore Antonino: huiusmodi fuit pestis in ciuitate Hierusalem obsidionis Vespasianæ tempore, in qua tamen conuerso ordine fames subsecuta est pestem, de qua Iosephus Historicus lib.7.bel.Iud. Talis fuit illa pestis tempore Maximini, quæ cum fame simul est aggressa (vt inquit Eusebius Eccles.historiæ, lib.6. vbi eam describit, τοῦτον δὲ τὸν τρόπον δυσὶν ὅπλοις τοῖς προδεδηλωμένοις λοιμοῦ τε ὁμοῦ, καὶ λιμοῦ στρατεύσας ὁ θάνατος ὅλας ἐν ὀλίγῳ γενεὰς ἐνεμήθη, idest, hoc pacto duobus telis ante declaratis, peste scilicet, & fame, confecto exercitu mors, integras paruo tempore generationes depasta est. Itẽ ea, quæ describitur à S. Victore episc. lib.3. persecutionis Vãdalicæ. Si recentiorũ vero historias persequi velimus, plura adhuc exempla reperiemus. Sigonius de regno Italiæ lib. 1. agens de peste Inguinaria sub Gregorio, diram hanc pestilentiæ cladẽ graues duæ quoque curæ aliæ onerarunt, summa rei frumentariæ inopia ex superiore satorum inundatione profecta, & fœdæ Logombardorum Ducum in ipsam Romanorum regionem impressiones. lib 11. anno 1146. superiorem famem fœda pestilentiæ lues excepit lib. 18. sub Friderico XI. 1244. in Italia eo anno maxima annonæ penuria mox sæuissima pestilentia laboratum, & in præcedenti dixerat hiems solito asperior inhorruit, ex quo maxima pecudum, arborumq; pernities consecuta, quæ magnã victus inopiam, & inopia grauem pestilentiam importauit. Et de regno Occidentali lib. 13. de Attilæ flagello verba faciens: Suberat præterea singularis rerum ad victum opportunarũ inopia, ac fœda ex ea suborta, ac passim dispersa pestilentia,

mala pacatis etiam, compoſitisq; rebus aſperrima. Polydorus Vergilius Vrbinas in hiſtoria Anglica multarum facit peſtilentiarum mentionem, quæ à fame originem, principiumq; duxere, & appellat eam cognatam, & comitem famis, lib. 3. Quo factum eſt, vt breui ingens fames peruaſerit, cui incommodo aliud pernitioſius acceſſit: peſtilētia enim ſemper cognata famis quàm vehementiſſima ſecuta eſt. Et lib. 16. ait: Anno, qui ſecutus eſt, qui fuit ſalut. humanę 1234. & cum Henricus regnare cœpit xvij. laboratum eſt primo fame, quia inſolita frigoris vis ita fruges retardauit, vt ſuo tempore matureſcere nequiuerint, deinde peſtilentia, quæ famis comes ſemper eſſe ſolet, multarū quoque aliarum peſtium cum fame coniunctarū meminit: ſic alij complures, quos breuitatis ſtudio prætereo: quare ſæpenumero fit apud ſcriptores, vt vnum pro altero mutatione vnius literæ accipiatur. Sic apud Herodotum eueniſſe oſtendimus in prima parte, vbi de Lemno dicitur, & apud Pauſaniam in Corinthiacis. Duobus vero modis conſequi famem peſtilentia conſueuit, vel duabus de cauſis, primo propter κακοχυμίαν, id eſt prauorum, ac malignorum ſuccorum vitium, atque venenum intus genitum, ac latens, quia ſcilicet ob inopiam veſci coguntur homines prauum ſuccum gignentibus cibis, quod narrat Galenus in peſte Romana illa in principio libri de bonit. & vitio ciborum, vt herbis, radicibus, & putridis rebus, vt de oſſibus mortuorū narrat Auenzoar, & hinc venenum intus in venis generatur, ac colligitur: ſecundo propter πληθώραν, ideſt, plenitudinem, & ſatietatem, vnde fomes putredinis: nam poſt inediam, & famem ſequi ſolet, vel cæli clementia melior annus, vel Principum prouidentia, qui rebus anguſtis conſulunt, & frugum copiam aliunde inuectam in ſuas inferunt regiones: tunc enim homines vix videntur ſibi poſſe ſaturari, & membra ipſa naturalia longa ante inedia, ac inopia afflicta, & macerata, & poſtea largius, & celeriter nutrita, & infarcta, in concoctione difficili propter caloris naturalis hebetati, obtuſi, ac fracti imbecillitatem labefactata, ac debilitata, corruptioni, & putrefactioni humorum ſunt vehemēter obnoxia, neque eam poſſunt ſubterfugere, huius cauſæ vtiuſque inter alias facit mentionem Aegineta lib. 2. cap. 34. de morbis pandemicis, ἔνδειαί τε

Duabus de cauſis conſequit famē peſtilentia.

καὶ πλησμοναὶ λιμοῦ κατασχόντος, ἢ εὐθηνίας γινομένης, ideſt, cauſę ſunt morborum indigentiæ, & ſaturitates, cum vel fames graſſata eſt, vel largior prouentus acceſſit.

λιμὸν, Famem.] Auctor Etymologici ex Tryphone Grāmatico eleganter explicat huius vocis Etymologiam, dictā aſserens à λείπω, ideſt, deficio, ꝙ ſignificet defectū neceſsariarum rerum, λεῖψιν τῶν ἐπιτηδείων, & paſsam fuiſse vocem vnà cum re ſignificata defectum, quia cum ſcribi per diphthongum debuiſset, defectum vnius literæ paſsa eſt, & dicta ſimpliciter λιμός. γίνεται παρὰ τὸ λείπω λείψω, λιμὸς καὶ ὤφειλε διὰ διφθόγγου γράφεσθαι, ἀλλὰ συνέπαθεν, ἡ φωνὴ τῷ σημαινομένῳ, ἐπειδὴ γὰρ ἔνδειαν δηλοῖ, τούτου χάριν, καὶ ἔνδειαν φωνήεντος ἀνεδέξατο, ideſt, Fit à lipo lipſo limos, & debuit per ει diphthongum ſcribi, ſed conſenſit vox ipſi ſignificato: quoniā enim indigentiam ſignificat, hac de cauſa, & vocalis indigentiā recepit. Apollonius Grammaticus à λιμπάνω deducit, & Dorienſes fœminino genere enunciant, vt etiam peſtem. Ex hoc vero loco, quoniam apparet luce meridiana clarius, quod nullum erat in pronuntiando diſcrimen inter λοιμὸν cum διφθόγγῳ, & λιμὸν ſimpliciter, facile deprehenditur, imò redarguitur quorundam hominum curioſa nimis diligentia, ne dicā inſcientia, qui in Græca lingua ſeparatim enunciant ipſas diphthongos: hoc enim eſt plus ſapere, quàm oportet, & vera (vt dicam libere quod ſentio) ignorantia: communis enim doctorum hominum conſenſus ſemper in ambiguis debet nobis eſse propoſitus, tanquam canon, & regula, à qua, qui recedunt, aberrant, & tempore res ipſa iudicat, & coarguit eorum errores.

Error eorum, qui in Græca lingua diphthōgos ſeparatim enunciāt.

Πρὸς ἃ ἔπασχον τὴν μνήμην ἐποιοῦντο, ideſt, Ad mala, quę patiebantur carminis reuocatam memoriam accommodabant.] Hunc eſse populorum, & hominum fere omnium morem facile colligi poteſt ex hiſtorijs, vt ſcilicet ad præſentis ſtatus rationem præterita oracula accommodent, & interdum ſæpe etiam aliena. Sic Dion in Tiberio narrat perturbatum populum propter oraculum ſua potius tempora reſpiciens, quàm illa, ad quæ tamen homines illud accommodabant, & ſubinde perterritos. λόγιόν τέ τι ὡς καὶ σιβύλλειον ἄλλως μὲν οὐδὲν τῷ τῆς πόλεως χρόνῳ προσῆκον, πρὸς δὲ τὰ παρόντα ᾀδόμενον οὐκ ἡσυχῆ σφᾶς ἐκίνει, ideſt, & oraculum quoddam

tanquam ſibyllinum habitum alioqui nihil vrbis temporibus conueniens: ad præſentis vero temporis ſtatum decantatum non parum ipſos commouebat. Sic in Nerone, Αὐτοὺς ἡ μνήμη τοῦ λογίου κατὰ τὸν τιβέριον ποτὲ ᾀσθέντος ἐθορύβει, id eſt, Ipſos recordatio oraculi olim Tiberij temporibus decantati perturbabat. Et Procopius lib. 1. Hiſt. de bello Gothico dicit Romanos perterritos recordatione Sibyllini oraculi. Τότε ῥωμαῖοι ἀνεμνήσθησαν τοῦ σιβύλλης ἔπους, ὅπερ ᾀδόμενον, ἐν τῷ πρὶν χρόνῳ τέρας αὐτοῖς ἔδοξεν εἶναι, ideſt, Tunc Romani recordati ſunt Sibyllini carminis, quod decantatum ſuperiori tempore, portentum ipſis viſum eſt eſſe.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Μνήμη δὲ ἐγένετο, καὶ τοῦ Λακεδαιμονίων χρηστηρίου τοῖς εἰδόσι, ὅτε ἐπερωτῶσιν αὐτῶν τὸν θεόν, εἰ χρὴ πολεμεῖν, ἀνεῖλε.

Κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι.

καὶ αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι περὶ μὲν οὖν τοῦ χρηστηρίου τὰ γιγνόμενα ἤκαζον ὅμοια εἶναι. ἐσβεβληκότων δὲ τῶν Πελοποννησίων, ἡ νόσος ἤρξατο εὐθὺς, καὶ ἐς μὲν Πελοπόννησον, οὐκ ἐσῆλθε, ὅτι καὶ ἄξιον εἰπεῖν. ἐπενείματο δὲ Ἀθήνας μὲν μάλιστα, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τὰ πολυανθρωπότατα. ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὴν νόσον γενόμενα.

MEmorabatur etiam Lacedæmoniorum oraculum ab his, qui norant, cum ſciſcitãtibus ipſis Deum, an oporteat bellum gerere reſpondit.

Victoriam fore fortiter bellantibus,

Opemq; ſe laturum eis.

De oraculo quidem ea, quæ fiebant, conijciebant eſſe conſentanea. Vbi enim Peloponnenſes impreſſionem primum fecerunt, morbus ſtatim cœpit, & ipſam quidẽ Peloponneſum non inuaſit, quod ſit dignum cõmemoratione. Depaſtus vero eſt Athenas præcipue, deinde & ex alijs locis ea, quæ erant hominibus refertiſſima. Et hæc quidem ſunt ea, quæ in morbo euenerunt.

FABII PAVLINI
COMMENTARIVS.

MEMORIA vsurpatũ ab Atheniensibus carmen olim decantari vulgo solitũ de bello Doriaco, quod cũ peste simul aduenturum præsagiebat, & vaticinabatur, mali præsentis metum valde confirmabat, sed non illa contenti, ad alia quoque auguria, & vaticinia animum applicabant, & recordabantur quicquid olim potuisset id malum portendere, ac significare; quare dicit ad hoc accessisse auctoritatẽ Delphici oraculi, quod consuluerant, de more, Lacedæmonij ante susceptum bellum, in quo illis Apollo pollicebatur victoriam, & sui numinis auxilium, atque suffragium, quod ipsi tunc interpretabantur de peste, nã ab Apolline, qui est Sol, oriri pestis creditur: quare omnia verba oraculi cum rerum euentu, ac exitu conferentes conuenire animaduertebant, nempe & pestem statim aggressã sequire, & grassari, cum magno impetu facta in agros Athenienses impressione inuaserunt Peloponnesij, quasi scilicet Deo conatus Lacedęmoniorum suis auxilijs, nempe pestilentia immissa, adiuuante, quod eo magis ad credendũ eos id impellebat, quòd Peloponnesum pestis non attigisset, & si quid euenisset, nullã dedisset cladem, nullam stragem, ac vastitatem, quæ esset memoranda, vt hæc Atheniensis, quæ ita eos affligebat, vt dedita opera à diuino numine immissa videretur, cum non contenta Athenas ipsas regionis Metropolim vexasse, & penè ad internecionem adduxisse, ad

alia

alia quoque oppida, ac ciuitates conuersa, quasi fera venenata, ac draco ea depascebatur, vtq; maiore damno afficeret, ea potissimum loca vastabat, quæ magis populo abundarent, atque referta essent ciuium numero, ac multitudine, quo facto enarrato claudit tandem omnem hanc de pestilentia Atheniensi digressiunculam ac narrationem.

Veteres in omnibus rebus magnis cõsulebãt oracula.

Λακεδαιμονίων χρηστηρίου, Lacedæmoniorũ oraculum.] Solebant veteres omnes tanti facere diuinationem, vt nihil ferè neque publice, neque priuatim agerent, nõ prius consultis oraculis, aut vatibus: sed Græci potissimum, de quibus ita Cicero de diuinatione: Quàm vero Græcia coloniã misit in Aetoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, Dodonæo, aut Hammonis oraculo? aut, quod bellum susceptum ab ea sine consilio Deorum est? Et mox nominatim de Atheniensibus, & Lacedæmonijs. Athenienses omnibus semper publicis consilijs diuinos quósdam sacerdotes, quos μάντεις vocant, adhibuerunt, & Lacedæmonij regibus suis augurem assessorem dederunt, itemq; senibus (sic enim cõsilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt, ijdemq; de rebus maioribus semper, aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant: Lycurgus quidẽ, qui Lacedęmoniorum Rempublicã temperauit, leges suas, auctoritate Apollinis Delphici confirmauit, quas cum vellet Lysander commutare, eadem est prohibitus religione, atque etiam qui præerant, Lacedæmonijs nõ contenti vigilantibus curis in Pasiphaæ fano, quod est in agro propter vrbẽ somniandi causa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Et paulò ante etiam dixerat, Quę Cræso Pythius Apollo (vt de naturali diuinatione dicam) quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmonijs, quæ Taygetis, quę Argiuis, quæ Corinthiis responderit, quis ignorat? Testatur etiam Herodotus Spartanos adire solitos, oracula, prętertim Delphicum lib.n.v. dicit Clisthenem Atheniensem persuasisse Pythiæ, vt Spartanis semper falsa oracula redderet, qđ etiam commemorat Plutarchus in reprehensione Herodoti. Idem de Atheniensibus testatur illud dictum Demosthenis à Cicerone recitatum, qui dicebat Pythiam φιλιππίζειν, ideſt, rebus Philippi fauere, innuens eam ab illo corruptam. Sic etiam Romani eadem superstitione tenebantur, & in

omni

omni re publica tractanda Sibyllinos libros consulebant, quos etiam fatales vocat interdum Liuius, apud quem crebra horum mentio, & Cicero idem testatur eodē loco subdens: Quoties Senatus Decemuiros ad libros ire iussit? vbi multa in hanc sententiam.

χρηστήριον, Oraculum.] Hoc vocabulo tria apud Græcos significantur, locus, & cortina, vbi editur, oraculum, & persona, quæ edit oraculum, quare etiam epithetum est Apollinis. De hoc vero oraculo fit mentio in primo libro, vbi eisdem, sed adhuc pluribus verbis ponit. Αὐτοῖς μὲν οὖν Λακεδαιμονίοις διέγνωστο λελύσθαι τε τὰς σπονδάς, καὶ τοὺς ἀθηναίους ἀδικεῖν. πέμψαντες δὲ ἐς Δελφοὺς, ἐπηρώτων τὸν θεὸν εἰ πολεμοῦσι ἄμεινον ἔσται, ὁ δὲ ἀνεῖλεν αὐτοῖς ὡς λέγεται.

Κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι.

καὶ αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι, καὶ παρακαλούμενος, καὶ ἄκλητος, idest, Ipsis igitur Lacedæmonijs decretum est solutum esse fœdus, & iniurios esse Athenienses, missisq; in Delphos legatis interrogabant Deum, si bellum gerere præstabit, hic vero respondit ipsis, vt refertur,

Victoriam fore fortiter bellantibus.

Et ipsum se dixit adiuuaturum, inuocatum, & non vocatū. Huius oraculi facit Plutarchus mentionem in Opusc. quo probare nititur, non vti amplius versibus Pythiam in vaticinando, & huius oraculi testimonio id conatur comprobare. Τῶν δὲ ἐνταῦθα πολλούς, καὶ τότε καταλογάδην ἐκφερομένους, καὶ περὶ πραγμάτων οὐ τῶν τυχόντων. Λακεδαιμονίοις τε γὰρ, ὡς Θουκυδίδης ἱστόρησε περὶ τοῦ πρὸς ἀθηναίους πολέμου χρωμένοις, ἀνεῖλε νίκην, καὶ κράτος, καὶ βοηθήσειν αὐτὸς, καὶ παρακαλούμενος, καὶ ἀπαράκλητος, idest, Et ex his multa oracula etiam tunc prosa oratione edita sunt, & de rebus non leuibus. Lacedęmonijs eñ, vt Thucydides narrauit de bello aduersus Athenienses sciscitantibus respondit: Victoriam, & imperium, ipsumq; auxilio futurum & vocatum, & non vocatum. Vbi notandum Plutarchi artificium, qui veritus, ne si verba ipsa Thucydidis apposuisset, docti homines venirent in eam sententiam, ut hoc oraculum versibus Iambicis senarijs pronunciatum suspicarentur, & non esset accommodatum testimonium ad suam sententiam confirmandam, immutauit paulò, & verba ea omisit, quę versus similitudinem nobis possent prębere.

Plutarch' refutatus.

re. In qua quidem ſententia eſſe me profiteor: nam integer eſt verſus ſenarius Iambicus, ſi recto pronuncietur, non per infinitum, vt fuiſſe oraculum credendum eſt:

Κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκη ἔσεται.

Reliqua etiam verba facile ad uerſum accommodantur:

αὐτὸς ἐ παρακαλούμενος ξυλλήψομαι,

καὶ ἄκλητος. ———————— Vbi arbitror aliqua deeſſe adhuc verba, quæ tertium verſum abſoluerent, quæ tanquã illis temporibus nota prætermiſit, & vt in ſecundo hic illa verba prćterijt παρακαλούμενος, καὶ ἄκλητος. Ita in primo potuit alia, quæ deſunt, prćterijſſe: eſtq; hoc vſitatũ Oratoribus, vt interdum verſus proſa oratione conuoluant, & complicent, quæ dicitur συμπλοκή, & facit auctore Hermogene πρὸς γλυκύτητα, ideſt, dulcedinem orationis. Neque vero noſtram hanc labefactat coniecturam, quòd verſibus Heroicis ſoleret Pythia reſpondere: nam ex eodemmet Plutarcho conſtat alijs etiam metris vſam, paulò enim ante dixerat: ἐμοὶ δὲ ἀναγκαῖον ἐστὶ τὴν πρώτην ὑπόσχεσιν ἀπαιτῆσαι περὶ τῆς αἰτίας, ἣ πέπαυκε τὴν Πυθίαν, ἐν ἔπεσι, καὶ μέτροις ἄλλοις θεσπίζουσαν, ideſt, mihi vero neceſſe primũ propoſitũ repoſcere de cauſa, quæ ceſſare fecit Pythiã ab edendis oraculis Epico carmine, & alijs metris. Quod vero etiam Iambico ſenario vteretur, teſtatur Cicero 1. de diuinatione, vbi reſpõſum Pythiæ recitat verſu ſenario editum, atque: Obijciuntur etiam ſæpe formæ, quæ reapſe nullæ ſunt: ſpetiem autẽ offerunt, quod contigiſſe Brenno dicitur, eiusq; Gallicis copijs, quum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intuliſſet; tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam eſſe Pythiam.

Ego prouidebo rem iſtam, & albæ virgines.

Ex quo factum, vt & viderentur virgines ferre arma contra, & niue gallorum obrueretur exercitus: non negarim tamẽ etiam proſa oratione multa edi ſolita oracula, quod etiam teſtatur Strabo. Quomodo vero ederentur oracula Delphis declarat præclare Strabo in 9. Geographiæ, vbi ait auctores certi memorant diuinum ipſum domicilium profundam, & curuam eſſe ſpeluncam non admodum late ore parentẽ, vnde auram quidẽ referri ſacro efflante numine. Excelſum autem hoſtio imminere tripodem, quem cum Pythia vates inſcenderit, hauſto diuinationis ſpiritu, Dei reſponſa referre

Quomodo ederentur oracula.

& metro,& oratione soluta. Hæc vero poetas quosdam templi ministros in versus intendere, ac Phemonoem primam diuinantem fuisse ferunt. Sic etenim vatem ipsam vocatã, vrbisq; vocabulũ à πύθεσθαι, quod est interrogare, inclinatũ esse,& mox etiã dicit Delphi terram in medio vniuersæ Græciç sitam, atque adeo orbis vniuersi, & proinde appellatum Terræ vmbilicũ ὀμφαλόν, addens fabulam relatã à Pindaro de duabus à Ioue aquilis dimissis eodẽ tempore, altera ab ortu, altera ab occasu, quç perpetuo volantes, hic tandẽ in vnũ coiuere, quasi terrç vmbilicũ, quos nonnulli etiã dixere fuisse coruos. De quo etiam Cicero 2. de Diuinatione:

O sancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obsides,
Vnde superstitiosa primum sæua euasit vox fera. Et Ouid. lib. 15.

——— ——— Mediamq; tenentis
Orbis humum Delphos adeunt oracula Phœbi.

De halitu terræ uim diuinandi præstante Pythijs confirmat etiam Cicero 1. de Diuinatione, vbi sub Q. fratris persona diuinationẽ defendens respondet quibusdã aduersariorum argumentis, falsitatem redarguentibus oraculorum, & de hoc ita ait: Vt igitur nunc minore gloria est, quia minus oraculorũ veritas excellit, sic tunc nisi summa veritate in tãta gloria nõ fuissent. Potest autem vis illa terræ, quæ mentem Pythiç diuino afflatu concitabat, euanuisse vetustate, vt quosdã euanuisse, & exaruisse amnes, aut in alium versum contortos, ac deflexos videmus. Quod repetit in 2. sub sua persona confutans diuinationem. Sed quod caput est, cur isto modo iam oracula Delphis non eduntur, non modo nostra çtate, sed iamdiu, vt modo nihil possit esse contemptius? Hoc loco cum urgentur, euanuisse aiunt vetustate vim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata, oracula ederet, de uino, aut salsamento putes loqui, quæ euanescunt uetustate? & quæ sequuntur. Plutarchus in Opusc. de orac. defectu dicit eam fuisse originem Delphici oraculi, & eius loci uim ita innotuisse, cum casu pastor quidã nomine Coretas (vt doctissimi Delphorum asseruere) in eum incidisset, uocesq; deinde à diuino instinctu profectas edidisset, initio qui aderant, spreuere, postea comprobatis euentu his, quæ prædixerat, mirati sunt: non omnẽ autem uult animam esse aptam ad uaticinandũ, sed requiri proportionem

Delphici oraculi origo.

tem-

temperiei, ut uisui cum luce est consensio, nec immerito terræ simul, & Apollini ascriptum cõmune oraculum, sed uoluisse significare Solem terræ ingenerare affectionem illã, & temperiẽ, à qua uapores ad diuinandũ facientes exhalent, calore uero, & diffusione meatus aperiri quosdã imaginandi futura facultate preditos, quemadmodũ uinũ uaporibus ad cerebrũ sublatis multos ingenerat animo affectus insolitos, & multa abdita detegit, & siccitatẽ unà cũ calore animo ingeneratũ spiritũ reddere tenuiorẽ, æthereũque, & purũ efficere, aptumq; ad presagiendũ, nam ex Heracliti sententia anima sicca optima: & eundẽmet hominẽ nõ omnib. horis, & temporibus esse aptũ excipiẽdo illi spiritui, & diuinatrici facultati, ut exẽplo Pythiadis ostẽdit, quę interfecta à spiritus ui, cũ descẽdisset inuita ĩ opertũ oraculi, & nõ apta sustinere.

αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι, Opemq; se ipsum laturũ.] Ex his uerbis oraculi colligebant Athenienses, de peste interpretandũ superiorẽ uersiculum, cũ scilicet Apollo polliceretur se adiuuaturũ Lacedæmonium bellũ: ipse uero cum sit Sol, & ad eum referatur pestilentię uis, & eius causa fiat, profecto etiã oraculũ fuisse Lacedæmonijs pollicitũ, se peste illata, & immissa Atheniensibus, illorũ uictoriam adiuuaturum colligebant: nam in 1. lib. ubi id recitatur, ut supra dictũ est, Scholiastes interpretans illius uerba ait: αἰνίττεται τὸν μέγαν λοιμόν, id est, tacite innuit magnam illam pestilentiam. Quòd uero ex Sole, qui est Apollo, oriat̃ pestis, uel ipse declarat Homerus, qui in 1. Iliad. dicit à sagittis Apollinis immissã pestẽ Gręcis.

Ex Sole oritur pestis.

οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπῴχετο, καὶ κύνας ἀργούς
αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἀφιεὶς
βάλλ'. αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί. idest,
Mulos transfixit primo, fidamq; canum uim,
Mox strauit Græcos immittens spicula dira,
Ardebantq; pyræ flãma crepitante frequentes. Vbi Eustathius ita interpretatur allegoriã, ut dicat ab Homero dictũ aduenisse Apollinem, νυκτὶ ἐοικότα, idest, similẽ nocti, ὡς ἡλίου ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λοιμοῦ μὴ καθαρῶς ἀκτινοβολοῦντος, μηδὲ φοίβου ὄντος ταῖς ἀκτῖσι κατὰ τὸ ἡλίου φοίβῃ φλογί, ὅ δή φησιν αἴσχυλος, ἀλλὰ διὰ τὴν παχύτητα τοῦ ἀέρος ἀνυδρὰν, καὶ ἀμαυρὰν, καὶ ζοφώδη κατάστασιν ἔχοντος, idest, tanquã Sole tempore pestis nõ pure radios emittente, neque Phœbo. i. puro, existente radijs, iuxta

Eeee 2 illud

illud Solis Phœbæa flamma, quod iam dixit Aeschylus, sed ob densitatem aeris hebetem, obscurā, & caliginosam constitutionem habente. Et mox etiam rursus ait: ἡ μέντοι ἀλληγορία τοιαῦτά τινα ἐπὶ τοῖς βούλεται λέγουσα ὅτι τοῦ περὶ ἕλληνας λοιμοῦ, ἡ μὲν ἱστορία φυσικὸν αἴτιον ὑλικὸν δίδωσι, τὴν ὡς εἰκὸς φθοροποιὸν μεταβολὴν τοῦ περιέχοντος, ἐξ ἀναθυμιωμένων σηπεδόνων ἃς ὁ περὶ τὴν ἴδην τόπος ἀναδίδου ὑπὸ ἀνάγοντι τῷ ἀπόλλωνι, τουτέστι τῷ ἡλίῳ, idest, Allegoria siquidem huiusmodi quędam in his intelligit dicens, quòd Græcorum pestilentiæ historia naturalem causam, & materialem dat, nempe vt est consentaneum tabificam cōmutationem ambientis ex exhalatis putredinibus, quas Idæ locus emittebat, causa Apollinis attrahentis, hoc est Solis. Quare Valerianus lib. 42. Sagittas Apollinis in Græcos immissas dicit fuisse Hieroglyphicum pestilentiæ apud veteres, & manifestissime eam significasse. Hęc vero, addit ipse, solares radios indicant corrupto cæli tractu contagem illam dispergentes, & Christiana pietas è diuorū numero Sebastianum sagittis impetitum, dum Christo fidei testimonium præstat, aduersus pestilentiam sibi tutelare proposuit. Hinc apud veteres colebatur pro auertenda pestilentia, quam sæpe etiam è variis populis constat emouisse. Lydij, teste Macrobio, colebant Apollinem λοίμιον, quasi dicas pestilentem, finita, vt ille ait, pestilentia, nuncupatum, Sicilienses ad Pachynum promontorium colebant Lybistinum, de quo supra, ob interfectos pestilentia Lybicos hostes. Idem apud Romanos ea ratione colebatur, vt eodem loco innuit Macrobius dicens, eadem opinio hospitalis, & medici Dei in nostris quoque sacris fouetur, namque virgines Vestales ita indigitant, Apollo Medice, Apollo Pæan. Imò eodem teste non desunt qui putent pestilentiæ causa ludos institutos Apollinares, licet ipse aliter sentiat, quod etiam videtur cōfirmare Horatius in carmine sęculari, cum dicat:

Posito mitis, placidusq; telo.

Quem locum omnes interpretantur posita pestilentia, vel non adhibita: de quo supra quoque nos verba fecimus.

Αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι, Opemq; dixit se laturum.] Videtur respicere Thucydides ad vulgatam illam hominum sententiam, qua admonemur diuinam opem industrijs hominibus,

bus, & quantum in ipſis eſt rem aliquam perficere conantibus non defuturam, ſed adiuuaturam, & abſoluturã, quod etiam in medicina euenire teſtantur medici, vt de Theriaca, quam tradunt nonnulli ex vi admixtionis tot ſimplicium cælitus quandam aſſequi vim, quæ in nullo ingredientium reperiatur, vt teſtatur Marſilius Ficinus. Hanc ſententiam præclare attigit Varro cap. 1. lib. 1. de re ruſtica. Et quoniam, vt aiunt, Dei facientes adiuuant, eos primum inuocabo. Et elegantiſſime Græcus fabulator Aeſopus, quadam fabella expreſſit, qua fingit Bubulco opem Herculis imploranti, dũ currus luto merſis rotis inhæſiſſet, ipſeq; ſtans nihil ageret, ſed preces tantum funderet, reſponſum cælitus, vt rotis ipſe inniteretur, ſtimulatis bobus, & tunc opem præſto futuram numinis, quam ſic nos Græcis, & Latinis Tetraſtichis in noſtro fabularum libello reddidimus adoleſcentes, iam edito anno 1587. Venetiis apud Zilettum.

ἅμαξα πᾶσι πηλῷ ἔσχετο τροχοῖς,
ὁ βουκόλος δ᾽ ἐποίει οὐδὲ γρῦ, μόνον
Τὸν ἡρακλὲ ἐκάλει, θεὸς δ᾽ ἐλθὼν ἔφη.
Τὰς βοῦς ἔλα ἐπέγειρε κἀγώ γ᾽ ἐπαμυνῶ.

ἐπιμύθιον.

Τοῖς δρῶσιν ἄσμενοι, ἐπικουροῦσιν θεοί.

Quæ ſic Latine.

Plauſtrum hæſerat merſis luto penitus rotis
Iners Bubulcus nihil agebat, Herculem
Tantum inuocabat, adfuit Deus, & ait,
Stimula Boues, innitere ipſe, & opem feram.

Senſus fabulæ.

Agentibus fauent, feruntq; opem Dei.

ἐσβεβληκότων δὲ, Vbi enim primum impreſſionem fecerunt.] Ignorata vis huius particulæ δὲ hoc loco fuit in cauſa, vt omnes ferè interpretes in hac ſententia reddenda ſint vehementer hallucinari, & non intellexerint Thucydidem: nã hoc loco ſumpta eſt pro γὰρ, ideſt, enim, & eſt αἰτιολογία antedictæ ſententiæ, nempe Athenienſes ab exitu, & euentu arguentes, & iudicium, coniecturamq; facientes de rebus præteritis, inueniebant omnia eſſe rei præſenti cõſentanea: dixerat enim oraculum ſe (Apollinem videlicet) adiuuaturum conatus Lacedæmoniorum aduerſus Athenienſes, ipſi

ita

ita colligebant, Apollo, qui est Sol, præest pestilentiæ: & hoc illud est auxilium promissum Lacedæmonijs: in hoc vero perpendendo reperiebant omnia conuenire, & esse consentanea etenim, & statim facto impetu in Atticam ab ipsis Peloponnensibus cœperat etiam pestis sæuire, & grassari, & ipsam Peloponnesum nequaquam attigit: cum tamen omnia loca etiam populis refertissima, quæ ad Atticã pertinebant, depopulata esset. Hæ ergo duæ erant coniecturæ, quibus similitudo, & veritas oraculi comprobabatur, quod in eodẽ tempore, & quòd solos Atticos attigerit: hęc enim duo signa perspicua immissę à Deo pestilentiæ. Quòd vero non sit nouum, & inusitatum, aut ab attico sermone alienũ accipere δὲ pro γὰρ testis est primum Suidas, qui in ipso statim initio huius literæ dicit δὲ ἀντὶ τοῦ γὰρ, μισθοφορεῖ δὲ περὶ ἀπόλλωνος φησὶν ἀριστοφάνης, ἐν ὄρνισι, idest, δὲ ponitur pro γὰρ enim: stipendia enim meret de Apolline dixit Aristophanes in nubibus: pręterea multa sunt exempla huius rei apud Homerum in Catalogo Nauium, vbi facit mentionem duorũ Martis filiorum Ascalaphi, & Ialmeni, quos illi pepererat Astioche.

δὲ pro γὰρ ponitur.

παρθένος αἰδοίη ὑπερώϊον εἰσαναβᾶσα.

Rationemq; reddens inquit:

——— ὁ δέ οἱ παρελέξατο λάθρῃ.

Nam positũ ibi δὲ omnes pro γὰρ interpretãtur. Sed pluribus afferendis exẽplis supersedebo in re satis perspicua: quam tñ miror ab Henrico Stephano alioqui oculatissimo, & Græcę linguæ peritissimo non animaduersam: solus Acacius videtur sensum assecutus, quamuis non ita distinxerit verborũ seriem, vt oportebat. Vertit enim ita: Ex eis, quæ fiebant de oraculo, augurabantur. Continuo post ingressum Peloponnesiorum morbus cœpit, nec in Peloponneso quidquam dignum dictu damni intulit, sed maxime Athenarum vrbem populatus inde per alia etiam oppida, vt quodque multitudine abundabat, vagatus est. Alij vero omnes disiungẽtes hęc à superioribus propter illam aduersatiuam particulam omnem sensum perturbant. Valla. Morbus autem primo statim Peloponnẽsium ingressu cœpit, nec ipsam Peloponnesum inuasit, &c. Portus ita: Cum autem Peloponnesij in atticam irrupissent, hic morbus statim grassari cœpit, nec ipsam

ſam Peloponneſum inuaſit, &c. In quo præter ſententiam non expreſſam, neque bene conuerſam. Illud etiam fecere, ut Thucydidem vitij ab eo alieniſſimi affinem demonſtrarent, quod eſt περιττολογία, ideſt, inanis repetitio, hæc enim in principio narrationis dixerat: quare ſine cauſa hic, & fruſtra repetuntur, niſi eo pacto, quo nos intelligatur. Oraculorum porrò fides ſemper, ab euentu comprobabatur, & intelligebatur, accommodatis nempe rebus præſentibus ad ſenſum ipſius oraculi. Quòd ſi peſtis non extitiſſet, profectò nequaquam ita eſſent interpretati: ſic ſupra illud oraculum Pythiæ ex Cicerone:

Oraculorum fides ab euētu.

Ego prouidebo rem iſtam, & albæ virgines.

Eſt intellectum, quid ſibi vellet, cum niue Gallorum obrutus exercitus. Sic illud datū Atheniēſibus de expeditione in Siciliā cōſulentibus qđ iuſſit τὴν ἐξ Ἐρυθρῶν ἱερέαν ἄγειν τῆς ἀθήνας, ideſt, Ex Erythris ſacerdotem agere Athenis. Erat vero nomen mulieri ἡσυχία, quod eſt quies. Et illud Lacedæmonijs datum de Rege Claudo, qui fuit Ageſilaus. Item illud Lyſandro datum de colle Vulpium, & Optica fluuio, & dracone: nam occiſus eſt in locis ita cognominatis, & ab Inachione Haliortio gerente pro inſigni in ſcuto draconem. Et illud datum Amphyctionū exercitui peſte laboranti, quod iubebat, ut cerui filium in auxilium adducerent, ἐλάφου παῖδα, qui mox inuentus eſt eſſe Nebrus Medicus Aſclepiadis filius, qui exercitum à peſte liberauit. Νεβρὸς enim dicitur ceruulus, ſiue cerui pullus.

καὶ ἐς Πελοπόννησον οὐκ εἰσῆλθεν, Et Peloponneſum non inuaſit.] Hæc erat altera coniectura Athenienſium, quòd peſtis eſset ab Apolline immiſsa, quia ſcilicet Peloponneſios non læſerat, quibus oraculum ſuum erat pollicitum auxilium. Hoc uero eſt ſignum pathognomonicū, & maximum peſtis diuinitus immiſſę, cum eos tantum lædit, quibus iratū numen, quod ſępe eueniſſe, & in pluribus peſtilentijs obſeruatum eſt, ut de illa conſtat, quæ Ethnicos afflixit, intactis relictis Chriſtianis, quam perſequitur Euſebius Eccleſ. hiſt. lib. 9. c. 8. Et de illa, cuius ſupra facta mentio, quæ Heluetios perdidit, nō alios. Sic in lib. Exodi c. 9. in peſte illa à Deo ob Pharaonis pertinaciā immiſſa Aegyptijs, mortua ſunt oīa animantia Aegyptiorū, de animalibus uero filiorum Iſrael

nihil

nihil omnino perijt: ut de illa etiam narrant, quæ Basileam uexabat, quæ Heluetios tantum inficiebat Italorum, & Gallorum neminem, quod etiam Diomedes amicus acceptum refert ultioni diuinæ in tract. de peste, cap. 4.

ἀπενείματο, Depastus est.] Elegantissima metaphora, & redolens, poeticū quiddam, qua uis pestilentiæ insolitæ significatur comparatione, & similitudine feræ, quæ depascere dicitur, quam mox eruditissimi quique scriptores arripuere, & medici quoque. Plutarchus in Pericle de hac ipsa peste usurpauit. ἡ λοιμώδης ἐνέπεσε φθορά, καὶ κατενεμήθη, τὴν ἀκμάζουσαν ἡλικίαν, καὶ δύναμιν, idest, pestilens incidit lues, & depasta est florentem ætatem, & robur. Eusebius Pamphili lib. 9. οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ λοιμὸς πάντας οἴκους καὶ γενεὰς ἐπεβόσκετο, idest, nec minus etiam pestis omnes domos, & gentes depascebatur. Et Euagrius Scholasticus lib. 4. cap. 28. in descriptione pestis: Ἀφηγήσομαι δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς ἐπισκηψάσης νόσου τοῦτο τὸ δεύτερον καὶ πεντηκοστὸν ἔτος μὴ πρότερον ἱστορηθὲν κρατησάσης, καὶ πᾶσαν γῆν ἐπινεμηθείσης, idest, exponam etiam morbum, qui ingruit iam altero, & quinquagesimo anno, non ante historiæ monumentis traditū, qui tenuit, ac depastus est vniuersam terram. Et in fine cap. 29. eodem verbo vtitur. ἐνεμήθη τοίνυν ὥσπερ μοι λέλεκται μέχρι τοῦ δεῦρο δύο, καὶ πεντήκοντα χρόνους τοῦτο τὸ πάθος ἅπαντα τὰ πρώην νικῆσαι, idest, depastus est igitur, vt à me dictum est, vsque in hanc diem alterum & quinquagesimum annum hic morbus, vt omnes alios vicerit. Et in eadē descriptione in dicta permanens feræ metaphora, dixit: πᾶσαν ἀμοιβαδὸν περιέδραμεν οἰκουμένην, idest, vniuersum vicissim orbem percucurrit. Quare quidam Latini auctores ab effectu dicunt Latine appellatam pestilentiam, quasi pastulantia, quòd depascatur humana corpora, & ciuitates. Galenus quoque ex hoc verbo admonitus comparauit pestem feræ. Sic enim ait in lib. de Ther. ad Pisonem cap. 16. ὥσπερ γάρ τι θηρίον, καὶ αὐτὸς ὁ λοιμὸς οὐκ ὀλίγους τινὰς, ἀλλὰ καὶ πόλεις ὅλας ἐπινεμόμενος διαφθείρει κακῶς, idest, tanquam enim fera quædam, & ipsa pestis non paucos aliquos, sed & vrbes integras depascens male perdit. Hippocrates in 3. Epid. de pestilenti erysipelate idem verbum vsurpauit, τὸ ἐρυσίπελας πολὺ ταχὺ πάντοθεν ἐπενέμετο. erysipelas valde cito vndique depascebatur, & Galenus in Commentario ὡς νεμόμενον ἐπὶ πολὺ τὸ ἐρυσίπελας,

Pestis assimilatur feræ.

σίπελας, tanquam late depaſcente eryſipelate. Et Artaxerſes in quadam epiſtola ad Pætum, qua de peſte agit ſui exercitus, petens auxilium· ἄλωκε γὰρ καὶ κατὰ τὸν ὄχλον καὶ πολὺς ἄλυς πνεῦμα μέγα, καὶ πυκνὸν ἔχων. οὐ πολεμοῦντες πολεμούμεθα ἔχθρον ἔχοντες τὸν θῆρα λυμαινόμενον τὰ ποίμνια, τέτρωκε πολλοὺς, δυσιάτους ἐποίησε, πικρὰ βέλη βελῶν καταπέμπει, ideſt, Cœpit etiam turbam multa quoque anxietas ſpiritum magnum, & frequentem habens, non belligerantes bello premimur, hoſtẽ habentes feram prædantem ouilia, percuſſit multos, inſanabiles reddidit, ſagittas ſagittando emittit. Quibus verbis videtur Lupo comparare ipſam peſtem: quod quidem animal, neſcio quid, videtur habere συμπαθείας conſenſionis cum peſte. Quare apud Philoſtratum lupus futuræ peſtilentiæ ſignũ eſt, vbi Palamedes propterea quòd lupi ex Ida frequentes in pueros, qui caſtris miniſtrabant, impetum fecerant, ſuadet Apollini ſacrificandum, qui feras eas ſuiſmet ſagittis interficeret, ac ſimul imminentis peſtilentiæ calamitas ſubmoueretur, de quo Valerianus lib. 11. nec immerito, quoniam etiam lupis ineſſe venenum teſtantur ſymptomata, quæ eueniunt demorſis à lupo: nam pili decidunt, pediculi enaſcuntur in earum lana, & alia huiuſmodi complura habet illius morſus: aſpectus ſolus eripit vocem homini, vnde locus datus adagio, lupus in fabula, cum quis aduentu alicuius obmuteſcit, torpore afficit equi pedes, ſi eius tantum veſtigiũ impreſſerit, & equa abortit, ſi eius calcaneum conculcet, equi ducentes quadrigam ſiſtuntur, tanquam ſi conglaciaſſent cum quadriga, Phile auctore: quare etiam inter ſigna futuræ peſtilentiæ ponuntur à nonnullis lupi ante graſſantes, & ſæuientes in homines: quod accidiſſe in proxima Veneta peſte in finitimis regionibus tradunt recentiores. Sigonius etiam de Regno Italiæ lib. 17. ſub Friderico II. de peſte illa, verba faciẽs, inter prodigia lupos quoque ponit. Lupi ẽt vrbes ingreſſi, capti, atque ſuſpenſi ſunt. Quidã, vt Marſilius Ficinus, etiam in definitione peſtis hanc metaphoram adhibuerunt à Galeno mutuati, imò Galenũ præferẽtes auctorem: dicit enim ille c. 6. peſtẽ eſſe dracone aereum venenũ expirantem in homines. Hieronymus quoque Rubeus belluam appellauit lib. 11. ſuæ hiſtoriæ Rauennę. Ad arcendã immanem hanc belluam omne cum Venetis ſublatum eſt cõmercium.

Luporũ cum peſte ſympathia, & ſimilitudo.

mercium. Franciſcus Stabilis Potentinus in ſua Apologia eadem ratione vocauit belluam. Non permittat, vt aduētante vere hæc magna bellua, ſerpensq; viroſus ex tonitruis cōcuſſus expergiſcatur. Lucretia Marinella Medici filia, & Medici ſoror, & ideo inter Medicos merito collocanda, eleganti ſſime in quodam Hetruſco Epigrammate de peſte ad me miſſo, feram appellauit peſtem.

Terribil fuor delle Tartaree porte
Eſce infelice moſtro, horribil fera,
Che l'aria pura attoſca, e'l Cielo annera,
C'hà ne gli occhi, & ne gli atti horrori, e morte.

Et Sigonius de Regno Italiæ lib. 15. agens de peſtilentia anni 589 ſub Authari Rege videtur ad eandem reſpexiſſe metaphoram, cum dicat furente in dies acrius peſtilentia, nam furere eſt ferarū, quam etiā paulò ante dixerat per Italiā maxima humani generis pernitie impotentius debacchatam.

τὰ πολυανθρωπότατα, Quæ erant frequentiſſima.] Notat peſtis conſuetudinem, & morem, quæ ſemper frequentiora loca propter commercium, & vſum magis vexat. Ex hoc admonitus Natalis de Comitibus non contemnendus hiſtoricus noſtri temporis lib. 27. de peſte Mediolani vrbis frequentiſſimæ ita ait, rationem quaſi huius Thucydidij dicti reddens, & explicans non inepta comparatione à medicinæ fontibus repetita. Mediolani quia vis peſtilentiæ graſſari latius cœpiſſet, multa incommoda illam vrbem inuaſerunt: nam cum craſſiora corpora grauiores morbi inuadant, ſic quanto populoſior, frequentiorq; quæque ciuitas, tanto maiores difficultates per res turbulentas concipit. Hieroymus Mercurialis lib. de peſtil. cap. 15. rationem reddens, cur interdum integræ familiæ in eadem domo pereant, dicit fieri ob concluſionem aeris, qui totus peſtiferis vaporibus repleatur, hanc cauſam extendit etiam ad vrbes, innuens populis magis refertas magis inquinari, quia ſcilicet viæ ſint anguſtiores, & aer magis concluſus, ex quibus poſtmodum cum in proximas quaſque ſerpant inquinamenta, facile etiā viæ, & vrbes totæ contaminantur. Quo fit, vt peſtis ciuitates, oppidaq; ſemper magis quàm villas depopuletur, & ex vrbibus eas præcipue, quarum viç anguſtę ſunt, & concluſę, quales maxime ſunt Venetijs. Idemq; cxx. non immerito, cū pe-

Mos peſtilentiæ depaſcēdi loca prius frequentiora.

ſtis illa fuerit in alijs ſimilis Thucydidiæ, & Euagrianæ ſuſpi catur, ne in hoc quoque illas imitetur, vt omnes vrbes tangat, præſertim populo frequentiores: ita enim ait, illud vnũ ſupereſt, vt in hoc etiam noſtra ſit ſimilis illi, quòd omnes vrbes tangat, præſertim eas, quæ ſunt populo frequentiores, vt poſt Athenienſem contigiſſe narrat Thucydides. Oro tamen enixè Deum Opt. Max. vt hunc meum timorẽ vanum, & irritum reddat. Licet mea ſententia nõ tam aeris cauſa concluſi, vt vult Mercurialis, quàm ratione cõmercij, ut dixi, vulgetur peſtis in frequentiſſimis ciuitatibus. Sed huic malo medicinã fecit experientia, & vſus, qui docuit interdicere commercium his, qui de peſtilenti contagio ſunt ſuſpecti: cum enim eſset animaduerſum vulgari peſtem, & propagari contagionem hominum mutuo commercio, ex medicorum theoremate vulgato, τὰ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἰάματα, ideſt, contraria contrariorum remedia, ſublato commercio, & intercluſis pagis, uijs, domibus, & etiã cubiculis, in ipſis quoque vrbibus frequẽtiſſimis inuecta eſt ſolitudo, & excluſa peſtis vulgatio, quod maxime omnium Venetiarum vrbs noſtra præclariſſima eſt aſſecuta, in qua tanta eſt eorum, qui præſunt valetudini, Triumuirorum ſolertia, vt nullum omnino veſtigium contagionis emergat, & prodeat, quin ſtatim opprimatur, extinguatur, deleatur, & vrbs omnium frequentiſſima, quaſi mera fiat in hoc genere ſolitudo, cum ſcilicet repente is, qui aliqua leui ſuſpitione ſit infectus, ab omnium ſubito cõmercio ſegregetur, nemoq; ad illum accedat, & nullus contra contagioni aditus pateat, quoad omnis fuerit fomes, & fomitis ſuſpitio extincta, cuius diligentiæ ergò fit, vt complures iam annos ſeruetur hæc vrbs frequentiſſima, incolumis, cum ſæpe tamen varijs in locis, & noſtris hiſce regionibus finitimis fuerit peſtis debacchata, vt in ſempiternũ iam immunis futura videatur ab omni genere peſtilentiæ, quod ex vulgatis cauſis proficiſcatur, nempe vel contagio, vel ciborum vſu prauorũ, quibus quoque prohibendis hic ſumma cura adhibetur, ſummumq; ſtudium, & ſolum ex aeris corruptela, aut diuina ira immiſſa peſtis ſit timenda, quibus tamen quoque ſuæ ſunt paratæ antidoti, ac medicinæ: nam ad expurgationes aeris, & cloacarum emundationem, aliarumq; rerum, quibus infici aer

Ffff 2 poſſit,

possit, non desunt excogitatæ machinæ, atque remedia, & ad diuinam iram auertendam, atque placandam, animorũ frequens expiatio adhibetur, & publicæ preces, ac cultus diuinus, sed vnum præ cæteris, mea sententia, Venetiarum vrbem ab omni malo tuetur incolumen, & potissimum à pestilentiæ vastitate pręcustodit, summus honos, & cultus, qui passim, & publice ab vniuersa Republica, & priuatim à singulis familijs Venetis præstatur, & adhibetur Beatissimæ Virgini Matri Dei, cuius apud Deum interuentu, ac fauore flagellum diuinæ iræ, quod est pestis, procul amouetur, & arcetur, quod vtinam perpetuo faxit, vt spero. Virgo enim semel susceptum Virginis Ciuitatis se colentis patrociniũ, ac tutelam nunquam deseret, vt quoad pictas, & religio Veneta perseueret in Virginem Dei genitricem, tantisper futuram ab omni periculo vacuam, immunemq; credendum sit ipsam ciuitatem, quæ sola inter omnes, quotquot extitere vsquã, aut vnquã nullum seruitutis iugum experta, nulla tyrannide violata, quasi virgo perdurat, & virgo dici potest.

ταῦτα μὲν, Et hæc quidem sunt.] Præclaro artificio Thucydides omittit cætera omnia, quæ reuocata memoria belli illo tempore, & pestilentię ab Atheniensibus fuere: nam verisimile est eos etiã multa alia repetijsse, quæ pręcesserant signa futurę cladis, vt terræ motus, Solis defectiones, & Astrologorum etiam vaticinia: eo enim tempore Athenis floruit Meton celeberrimus Mathematicus, vnde annus Metonis apud Scriptores decantatissimus, quem consentaneum est rationi præuidisse, & vaticinatum fuisse futuram pestem, ex astrorum concursu, vt de alijs eorum calamitatibus extant monumenta. Narrat enim Aelianus lib. 13. var. histor. eum præuidisse euentum Siciliensis pugnæ, & cum ipse ex numero descriptorum in illa classe esset, noluisse egredi, & cum cæteræ excusationes non valerent, simulasse stultitiam, & ita euitasse periculum cladis, qua cæteri omnes, qui exierant, affecti sunt: Verba Aeliani Græca, si desideratis, hæc sunt.

Meton Astrologus.

Μέτων ὁ Ἀστρονόμος μελλόντων ἐπὶ τὴν Σικιλίαν πλεῖν τῶν Ἀθηναίων ἤδη τῶν στρατευμάτων, καὶ αὐτὸς ἦν τοῦ καταλόγου, σαφῶς δὲ ἐπιστάμενος τὰς μελλούσας τύχας, τὸν πλοῦν ἐφυλάττετο δεδιώς, καὶ σπεύδων τῆς ἐξόδου ἑαυτὸν ῥύσασθαι. ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ἔπραττεν, ὑπεκρίνατο μανίαν, καὶ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, ἔδρασε πισώσασθαι τὴν τῆς νό-

σου

σου δόξαν βουλόμενος, ἐν δὲ τοῖς ἐπὶ τὴν συνοικίαν τὴν αὐτοῦ κατέπρησεν. ἐγειτνία δὲ αὕτη τῇ ποικίλῃ, καὶ ἐκ τούτου ἀφῆκαν αὐτὸν οἱ ἄρχοντες, ideſt, Meton Aſtronomus, cum eſſent commodum in Siciliam nauigaturi Athenienſes exercitus, & ipſe vnus eſſet ex numero deſcriptorum in Catalogo, plane autẽ ſciret, quæ eſſent euentura, vitabat nauigationem timens, & omne ſtudium adhibens, vt ſeipſum à neceſſitate exeundi vendicaret: quia vero nihil proficiebat, ſimulauit inſaniam,& multa quidem alia fecit eo conſilio, vt confirmaret in animis hominum morbi opinionem, ſed potiſſimũ inter hæc ædes ſuas, quas incolebat, incendit, Erant vero contiguæ foro varietatis, & ex hoc dimiſerunt illum Archontes. Qua in re obiter animaduertatis contradictionem in Aeliano, nam hoc loco facit illum Athenienſem, & ex numero ciuium. In decimo vero libro dicit fuiſſe Laconem Aſtrologum. Ait enim Μέτων ὁ λάκων ἀστρόλογος, quæ maxime pugnãt inter ſe: Lacones enim erant hoſtes Athenienſium, quibus cum bellum gerebant, ſed re vera fuit Athenienſis, nam & Diodorus Siculus eum facit Athenienſem lib. 12. hiſtor. & Theophraſtus de ſignis aquę, & flatuũ, teſtatur fuiſſe Athenienſem, & Ioannes Tzetzes lib. 12. de var. hiſtor. ait:

ὁ Μέτων ἀθηναῖος ἦν υἱός, τοῦ Παυσανίου ideſt,
Meton Athenienſis ex Pauſania.

Necnon ex Latinis Cenſorinus de die Natali, & alij omnes quotquot meminerunt eius, faciunt Athenienſem, neque dicendum alium hunc fuiſſe Laconem ab illo Athenienſi, nam omnia illi tribuit Aelianus, quæ ſunt tributa ab alijs Athenienſi: neque veriſimile eſt duos fuiſſe eodẽ tempore, eodem nomine, eadem arte, eiſdem geſtis, alterũ Spartæ, alterum Athenis, ſed pro ſolutione controuerſiæ dicendum, vel mendum ſubeſſe in ipſo Aeliano, vel memoriola lapſum (vt ſæpe ſit) pro Athenienſi Laconem poſuiſſe, vel poſtremo fuiſſe Metonis cognomentum, vt Lacon diceretur ex eo fortaſſe, quod oriundi eſſent ex Lacedæmone illius maiores, aliave quapiam de cauſa. Sic noſtra hac ætate, hac memoria, hac Ciuitate elegantiſſimus Hetruſco idiomate Poeta, mihiq; amiciſſimus Hercules, Mantuæ ciuis nobiliſſimus, hic Venetijs Sereniſſimi ſui Ducis Prolegatus, & Orator, Vtini Patriæ cognomen Hetruſcum retinet, & vocatur

Solutio contradictionis in Aeliano d' Metone.

catur

catur Hetrusce HERCOLE VDINE, cũ tamẽ sit Mantuanus, non Vtinensis. Videtur vero hoc loco Thucydides parum sibi constare, cum dicat depopulatam esse pestem, præcipue Athenas, deinde ex locis alijs ea, quę erant frequentissima, πολυανθρωπότατα: nam in principio narrationis contrarium asseruit, nempe prius Lemnum, & alia finitima loca vexasse, mox Athenas, quę videntur esse sibi aduersa: sed si quis recte perpendat, nihil omnino repugnare comperiet: nam non dicit pestem debacchatam prius Athenis, sed μάλιστα pręcipue, quod non refertur ad tempus, sed ad cladis magnitudinem, quę longe maior fuit in vrbe ipsa Athenarum ob frequentiam, quàm aliis in locis: quod etiam dixit in principio οὐ μέντοι τοσοῦτός γε λοιμός, Non vero tanta pestilentia.

τὰ κατὰ τὴν νόσον γενόμενα, Quę circa morbum euenerũt.] Hæc nos verba videntur quasi tacite admonere, vt more nostro omnia, quæ à Thucydide dicta sunt in hac narratione pestilentiæ, quàm breuissime perstringamus, veluti per ἀνακεφαλαίωσιν in hoc fine, quod vobis futurũ non iniucundũ, aut inutile arbitramur, videlicet de pestis origine, ac principio, qđ duplex fecit, alterũ temporis, quo cępit, nempe anno secundo belli Peloponnesij, ineunte Vere, alterũ loci, in quo primum cœpit grassari, atque sæuire, qui fuit Piræus, de magnitudine, quam insignem ex aliarum pestilentiarum collatione generatim fuisse ostendit, de causis, quas vt Historicus breuissime attigit, duas tantum innuens, alteram ex Philosophiæ, & Medicinæ penetralibus depromptam, quòd scilicet ex Aethiopia fluxisset per aerias regiones delatis à uentis inquinamentis pestilentibus, alteram ex uulgi suspitione propagatam, quòd per uenena ab hostibus iniecta puteis esset inuecta, cum ueneni in ægrotantibus symptomata appareret: de uniuersa anni illius cõstitutione, quæ fuit eiusmodi, ut esset ab alijs omnibus morbis immunis, & uacua: & si qui forte incidissent, in pestem omnes uerterentur, De symptomatis, quæ in ipsa peste acciderunt, & fuere uigintiseptem, siue uigintiocto, in tres, imò quatuor, atque adeo plures classes distributa. Prima fuit capitis, quæ fuere calores insignes, oculorum rubores, inflammatio totius faciei, fauces intus, & lingua sanguinolenta, respirandi difficultas, anhelitus fœtidus, sternutatio, & raucitas: quæ omnia octo, & hęc

Epitome & breuis enumeratio oĩum, q̃ à Thucydide sũt dicta de peste.

intra

intra quartam uexabant statim ab initio, atque uel interimebant, uel malum descendebat in pectus, ubi secunda classis satellitum aggrediebatur pestilentium, quæ erant tussis uehemens, oris uentriculi, quid dicitur καρδία, idest, cor, subuersio, uomitus biliosus omniũ generum, cruciatus maximus, singultus inanis, conuulsio uehemens, febricula cum leui calore externo, corpus liuidum, pustulæ, seu phlyctenæ paruæ, aculcuscula, æstus internus, cuius causa, & indumenta proijciebant, & semetipsos præcipitabãt in puteos, quibus coniuncta erat inquies, ac fastidium, necnon uigiliç perpetuæ, & corporis pre morbo nulla euidens extenuatio, quibus accessionibus, & malis confecti ęgrotantes maxima pars interibant intra nonam, si euaserant forte fortuna hos scopulos, tertia classis pręsto erat, & delapso in aluum, seu inferiorem uentrem malo, duo grauissima excipiebant symptomata, dysenteria, & diarrhæa, quibus adeo iam fractæ superioribus malis uires deijciebantur, ut caderent ferè omnes præ imbecillitate, & si qui rursùm hanc charybdim effugissent, in nouas denuo syrtes, nouosq; scopulos impingebant, nam incidebant in quartam classem malorum superuenientiũ, quæ erant ἀκρωτηρίων ἀντίληψις, idest, extremorum prehensio, siue sideratio, ut medici uocant, inter quę prima erat pudendorum grauis affectus, quę uel inflammata quodammodo urebantur, uel quasi sphacelo, & cancręna derosa excidebãt, aut sponte, aut opera Chirurgi, altera erat manuum, & pedum amissio pari ratione naturali priuatorum calore, & nutrimento; accedebat postrema classis, quasi quinta eorũ malorum, quę non contenta corpus omnibus modis labefactasse, ipsam quoque mentem, & animum lędebat, atque alios sensibus orbabat, ut uisu, ipso oblato instrumento oculorum: alios aliqua maiori facultate, & ui, ut quos læsa memoria, quasi attonitos, sui, & aliorũ reddebat immemores. De pestis demum magnitudinis amplificatione, quam oratorio penicillo mirifice ab adiunctis exaggerauit, quæ fuere capita, siue loci complures. Primum à nouitate morbi, qui non esset ex consuetis. Secundum ab auium rapacium & ferarum discessu, atque defectu, quia deterritę morbi ipsa ui non attingebant proiecta cadauera. Tertium à morbi idea, & natura, quòd nullus alius eo tempore regnabat morbus,

&

& omnes in hunc uertebantur. Quartum à personis, quòd neglecti, & curati pariter interirent. Quintum ab erepto pręsidio medicamentorum. Sextum à corporis virtutibus nihil iuuantibus. Septimum ab animi consternatione, ac desperatione. Octauum à contagio, quo corripiebantur sibi mutuo ministrantes. Nonum à timore, quo deterriti à cõmercio aliorum interibant deserti. Decimum à vacuitate multarum familiarum. Vndecimum à virtute præditorum hominum verecundia, præ qua, ne desererent officium, interibant. Duodecimum à familiarium, domesticorumq; contemptu in dominorum salute spernenda, & sua procuranda. Decimumtertium ab inuidia elapsorum iam, quos beatos prædicabant ægroti. Decimumquartũ à concursu agrestium in oppidũ, ex quo magis vulgata pestis, cum aere conclusio angustis, arctisq; tectis, quæ incolebant, atque proinde ęstuoso suffocarent̃, in quo tria capita continent̃; ędium inopia, locorũ angustia, anni tempus. Decimumquintũ ab ordine perturbato, à mortuorũ copia, & ritu moriendi. Decimumsextum à sæuitia symptomatis siticulosi adigentis ad omnia. Decimumseptimum à templorum indebito, & sine pietate vsurpato cultu. Decimumoctauum à perturbatione, & violatione omnium legum, rituum, consuetudinum, ac ceremoniarum in sepeliendo. Decimumnonum ab impietate, quę animos hominum occupauit, quam mirifice varijs modis amplificauit. Vigesimum ab vsurpata memoria oraculorũ, quæ prædixerant futurum hoc malum, quod proxime tractauimus, & hæc breuis omnium à Thucydide de hac peste dictorum repetitio, & Epilogus, quo nostras, nos quoque hoc anno prælectiones de peste decreuimus terminari, Deum precantes, vt quæ ex libris nũc accepimus, & legimus, ea nolit vsu, & experientia comprobare, sed diutissime, ac in sempiternum hoc à nobis flagellum arceat, atque auertat.

Finis Secundi Libri.